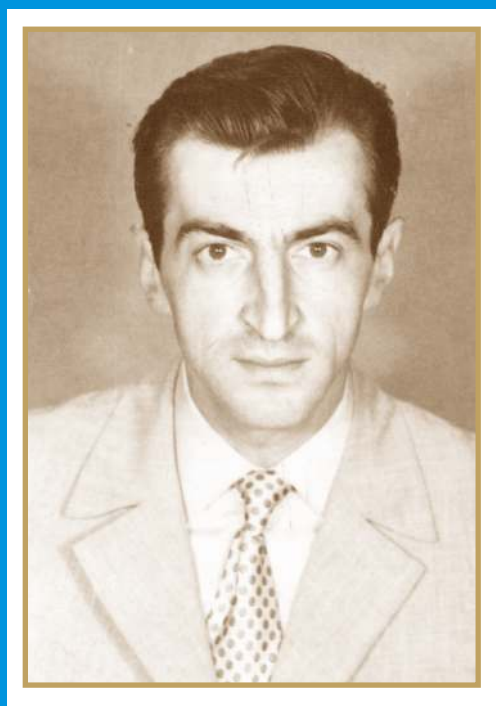

FAMILIA *română*

FESTIVALUL CORAL INTERNAȚIONAL
„LIVIU BORLAN”

REVISTĂ PENTRU SOLIDARITATEA ROMÂNILOR DE PRETUTINDENI

Festivalul Coral Internațional „Liviu Borlan” - Fotografii de grup la edițiile 2014 și 2015 (1 și 2); Corala Armonia - organizatoarea festivalului (4); Trofeul festivalului (3).

FAMILIA ROMÂNĂ

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE CULTURĂ ȘI CREDINȚĂ ROMÂNEASCĂ

Editori: Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare
și Asociația Culturală „Familia Română”
Director fondator: dr. Constantin MĂLINAȘ

Redactor-șef: **dr. Teodor ARDELEAN**
Redactor-șef adjunct: **dr. Ștefan VIȘOVAN**
Secretar de redacție: **dr. Ioan-Mircea FARCAȘ**

COLEGIUL DE REDACȚIE

Hermina **Anghel** (Detroit, SUA) ♦ Vadim **Bacinski** (Odesa, Ucraina) ♦ Vasile **Barbu** (Uzdin, Serbia) ♦ Pașcu **Balaci** (Oradea) ♦ Nicolae **Băciut** (Târgu-Mureș) ♦ Ioan **Bătea** (Baia Mare) ♦ George **Berinde** (Biserica Albă, Ucraina) ♦ Pamfil **Bilțiu** (Baia Mare) ♦ Liviu **Boar** (Târgu-Mureș) ♦ Ioan Aurel **Bolba** (Mangalia) ♦ Constantin **Buchet** (București) ♦ Ion M. **Botoș** (Apșa de Jos, Ucraina) ♦ Ion **Buzași** (Blaj) ♦ Silvia **Caba-Ghivireac** (Herța, Ucraina) ♦ Sanda **Ciorba** (Algarve, Portugalia) ♦ Eugen **Cojocar** (Stuttgart, Germania) ♦ Luminița **Cornea** (Sfântul Gheorghe) ♦ Flavia **Cosma** (Toronto, Canada) ♦ Cornel **Cotuțiu** (Beclean) ♦ Lucia **Davis** (Auckland, Noua Zeelandă) ♦ Mihail **Diaconescu** (București) ♦ Mihai **Drecin** (Oradea) ♦ Monica **Dușan** (Ribita, Hunedoara) ♦ Nicolae **Felecan** (Baia Mare) ♦ Ionela Nicoleta **Flood** (Londra, Marea Britanie) ♦ Corneliu **Florea** (Canada) ♦ Ilie **Frândăș** (Reghin) ♦ Vasile **Frățilă** (Timișoara) ♦ Ilie **Gherheș** (Baia Mare) ♦ Mirel **Giurgiu** (Khel, Germania) ♦ Anca **Goja** (Baia Mare) ♦ Constantin **Gomboș** (Timișoara) ♦ Eugenia **Guzun** (București) ♦ Viorel **Hodiș** (Cluj-Napoca) ♦ Săluc **Horvat** (Baia Mare) ♦ Ion **Huzău** (Slatina, Ucraina) ♦ Vasile **Ilica** (Oradea) ♦ Cătălina **Iliescu** (Alicante, Spania) ♦ Lidia **Kulikovski** (Chișinău) ♦ Natalia **Lazăr** (Negrești-Oaș) ♦ Ioan **Lăcătușu** (Sfântul Gheorghe) ♦ Adrian **Marchiș** (Baia Mare) ♦ Ștefan **Marinca** (Limerick, Irlanda) ♦ Ioan **Miclău** (Cringila, Australia) ♦ Viorel **Micula** (Sacramento, SUA) ♦ Tiberiu **Moraru** (Oradea) ♦ Cornel **Munteanu** (Baia Mare) ♦ Mihai **Nae** (Viena) ♦ Ion **Negrei** (Chișinău) ♦ Nina **Negru** (Chișinău) ♦ Ion Onuc **Nemeș** (Sibiu) ♦ Alexandru **Nicolici** (Baia Mare) ♦ Marcel **Oprișan** (Glasgow, Scoția) ♦ Aurel **Pantea** (Baia Mare) ♦ Mia **Pădurean** (Ottawa) ♦ Raisa **Pădurean** (Tiraspol) ♦ Mihai **Pătrașcu** (Baia Mare) ♦ Gheorghe **Pârja** (Baia Mare) ♦ Viorica **Pâtea** (Salamanca, Spania) ♦ Ioana **Petreuș** (Baia Mare) ♦ Ioan **Petrovai** (Petrova) ♦ Ioan **Pintea** (Bistrița) ♦ Zinaida **Pinteac** (Frumușica Veche, Ucraina) ♦ Vlad **Pohilă** (Chișinău) ♦ Silvia **Pop** (Blaj) ♦ Mircea **Popa** (Cluj-Napoca) ♦ Mihai **Prepeliță** (București) ♦ Adrian **Rezeanu** (București) ♦ Florian **Roatiș** (Baia Mare) ♦ George **Roca** (Sydney, Australia) ♦ Emanuil **Rus** (Bixad, Satu Mare) ♦ Origen **Sabău** (Apateu, Ungaria) ♦ Ioan **Seni** (Năsăud) ♦ Lucia **Soreanu Șugariu** (Aachen, Germania) ♦ Ovidiu **Suciu** (Satu Mare) ♦ Ilie **Șandru** (Toplița) ♦ Marin **Șara** (Reghin) ♦ Vasile **Șoimaru** (Chișinău) ♦ Vasile **Tărățeanu** (Cernăuți) ♦ Teresia **B. Tătaru** (Augsburg, Germania) ♦ Traian **Trifu-Căta** (Petrovasăla, Serbia) ♦ Petre **Țurlea** (Ploiești) ♦ Gabriel **Vasiliu** (Cluj-Napoca) ♦ Erika **Vârșescu** (Israel).

Redactori: Laviniu ARDELEAN, Simona DUMUȚA, Simona GABOR,
Alina LEMNEAN, Valentina ROTARU, Paula RUS, Ștefan SELEK,
Corina ȘANDOR-MARTIN, Florina VANCIU
Tehnoredactare: Firuța ȘOMCUTEAN

*Mulțumim domnului Simion Vaida, doamnei Lotica Vaida și
Asociației „Prietenii Armoniei” pentru fotografiile pe care ni le-au pus la dispoziție.*

ADRESA REDACȚIEI:

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „PETRE DULFU”
(Pentru redacția revistei „Familia Română”)
Bd. Independenței, 4B, 430123, Baia Mare
MARAMUREȘ – ROMÂNIA
Tel: +4 0262 275583, Fax: +4 0262 275899
Email: familiaromana@yahoo.com
Web: www.bibliotecamm.ro

Asociația culturală „Familia Română” – cont pentru donații:
RO13BRDE250SV30956102500, deschis la BRD

**Asociația Culturală „Familia Română” a fost sprijinită,
în vederea tipăririi acestui număr, de următorii sponsori:**

PERSOANE JURIDICE:

Asociația Intercomunitară „Țara Zărandului” LEADER-GAL, Criscior, Hunedoara
SC Topo Zărand N&D SRL, Brad, Hunedoara
Asociația „Prietenii Armoniei”, Baia Mare, Maramureș
Asociația Profesională „Munții Apuseni”, Brad, Hunedoara
SC Orema Management SRL, Deva, Hunedoara
Stoica Ioan Electrician PFA, Deva, Hunedoara
Av. Visirin Florina Doris Cabinet de Avocat, Deva, Hunedoara
INTERLOG COM SRL, Brad, Hunedoara
SC Amiral Fantasy SRL, Brad, Hunedoara

PERSOANE FIZICE:

Stana Adrian, Țebea, Hunedoara
Adam Ionel Daniel, Brad, Hunedoara
Oprișa Florin, Brad, Hunedoara

Tipar MAESTRO TIP

Fersig nr. 169, comuna Satulung, județul Maramureș
telefon: 0040 742 050 877, eMail: info@maestrotip.ro

Despre armonie și ARMONIA...

Dr. Teodor ARDELEAN

Lucram de zor la numerele 1-2 / 2015 ale revistei „Familia română”, care are ca temă principală Festivalul Coral Internațional „Liviu Borlan” de la Baia Mare. Prietenul meu Sașa Nicolici, cel care adună ca o albină cu mandat deplin „polen” pentru finanțarea acestui „corpus editorial”, îmi solicită să scriu câteva rânduri „despre Armonia”, deoarece se dorește editarea unei cărți aniversative. Nu sunt cronicar, deci dificultate! Nu sunt arhivar, deci altă dificultate! Nu sunt jurnalist – a treia dificultate! Dar ce sunt eu ca să am „dreptul” sau „obligația” să scriu despre Armonia? Sașa nu mi-a precizat, așa încât nu pot „juca” decât rolul de... prieten!

Da, asta este, între mine și inginerul geolog Alexandru Nicolici este o relație armonioasă. Suntem amândoi îndrăgostiți de Bine, Adevăr și Frumos vrem să facem „lucrurile” să funcționeze și ne bucurăm că Dumnezeu ne-a dat acest mare har de a ne putea cultiva sufletul, inclusiv vocațiile ce pot deriva de aici. Ca să poți întemeia o „instituție”, trebuie să fii capabil întâi de „proiectarea” modelului ideal, în interiorul tău. Deci trebuie să ai armonie interioară, să nu fii un tip contradictoriu-în-sine, indecis, impulsiv până la dezagregarea ideilor ș.a.m.d. Ca să poți conduce această instituție prin labirinturile vieții (publice, culturale, artistice, sociale, economice etc.), trebuie, de asemenea, să posezi virtutea cultivării relațiilor armonioase între oameni. E foarte ușor, când „ai glas”, să perseverezi și să performezi, dar un COR, un sumum de voci are nevoie de mult efort conjugat, de multe exerciții, de multă „îndreptare”, de ajustare la text, la idee, la ceea ce dirijorul dorește să fie. Așa se obțin armoniile în acest domeniu și munca aceasta este sisifică, este consumatoare de multe energii, inclusiv dintre acelea care nu prea sunt specificate în tratate. Ajustarea diferențelor vocale în ceea ce privește gabaritul, altitudinea, finețea, rezonanța, reverberațiile... Cultivarea modulațiilor, amplitudinilor, sublinierilor, accentuărilor... Nuanțarea trăirilor, gesturilor, pozițiilor... Expresivitatea ritmurilor... Ponderarea asincronismelor inerțial-naturale...

Și așa, dintr-o relație ce s-a visat armonioasă între un inițiator, un dirijor și un ansamblu vocal, a apărut un COR. Sașa Nicolici – Mihaela Bob Zăiceanu – ARMONIA. Iar corul a vibrat tot mai bine și mai perseverent, mai solid și mai expresiv, mai unit și mai... competitiv. Ajunși aici, „cei chemați” spre armonii pământestești au început a simți că acest „univers” este ceva mai mare. Au cântat tot mai diversificat și au poftit a merge și mai departe decât până la sala de repetiții sau la sala de concerte. Pe unde au peregrinat în cântec sunt cronicari și jurnaliști care au consemnat și vor mai consemna... Eu rămân să număr armoniile ce s-or mai fi născut pe relația dintre Corala ARMONIA și această LUME. Armonia diferitelor stiluri muzicale, armonia diferitelor culturi... Armonia dintre formații în festivaluri, armonizarea relațiilor oficiale și oficioase... Chemări la armonii diverse, invitații diverse pentru ARMONIA...

Marele înțelept, matematician și filosof Pitagora ne-a lăsat, prin discipolii săi, drept moștenire, câteva aprecieri și despre muzică. El spunea, printre altele, că „până și cerurile cântă”. Adică, în termenii științei moderne, universul a fost creat în stil armonios și funcționează în armonie deplină cu legitățile pe care le-a pus în operă

creatorul acestuia. Stelele, planetele, cometele și celelalte corpuri cerești se mișcă pe orbite armonizate în chip deplin, muzica mișcării lor este certă, dar o pot simți doar aparatele ultrasensibile. „Universul nu face zgomot nici măcar atunci când nouă ni se pare că unele corpuri cerești explodează” – preciza un savant contemporan.

Există o armonie perfectă în așa-zisul „zgomot de fond” al creierului nostru, greu detectabil, dar calculabil la ora actuală, prin tehnici științifice sofisticate, spunea la Baia Mare Barrie Gilbert, cel mai mare inventator american în viață. Și ce frumos rostea aceste lucruri marele savant, și ce măgulitor-muzical preciza un prieten al său, povestind despre cât de superb cântă la pian, despre câte instrumente muzicale a adunat în casa-muzeu pe care „o locuiește”...

Armonii... Armonii... Dar și armonii cu ARMONIA. Oamenii aceștia care își lasă comoditățile acasă, problemele de sănătate prin registre medicale, grijile prin cotloane de memorie și... cântă cu sârg, cu ambiție, cu perseverență, cu finețe, cu... armonie. Sublimă împerechere între frumosul din oameni și frumosul din arta compozițională, între aceste dimensiuni de frumos și frumosul moral, frumosul estetic, frumosul cardinal. Nu știu dacă verticalitatea estetică ține de registrul antropotopismelor sau de evidențele sferelor cerești! Nu știu dacă fără muzică am putea vorbi despre o creație divină integrală! Nu știu cum am putea înlocui vibrațiile sufletești cu diferite „surogate”! Dar știu că viața are nevoie de armonie. Armonia dintre Om și Dumnezeu, dintre om și om, dintre dimensiunile activităților și gesturilor sale, dintre expresiile sale de superbie, dintre necesitățile și posibilitățile sale...

Și pentru că pe acești oameni ai lui Sașa și ai Mihaelei îi cheamă atât de simplu, ca pe orice om din acest popor, și pentru că, totuși, trebuiau să poarte un singur nume, li s-a spus ARMONIA. Nume de botez, dar și suflu de lucru artistic. Nume de identitate, dar și expresie identitară prestigioasă.

Acum, când se împlinesc zece ani cu ARMONIA, putem zice cu toții „La mulți ani!” și ... „Vivat! Crescat! Floreat!”

LIVIU BORLAN – EMINENT MUZICIAN

compozitor, dirijor, profesor, pianist

(1936-1994)

Simion VAIDA
Lotica VAIDA

Au trecut mai bine de două decenii de când Liviu Borlan scrie cu pana veșniciei muzica sufletului său în concertul și lumina astrelor. Este cel mai reprezentativ compozitor al Maramureșului din a doua jumătate a secolului al XX-lea și unul dintre importanții compozitori români, strălucit dirijor și profesor.

PRIVIRE SPRE OBÂRȘII

Locul venirii sale pe lume este satul, lumea-monadă în care, potrivit încredințării poetului Lucian Blaga, „s-a născut veșnicia”. A văzut lumina zilei la data de 7 iulie 1936 în comuna Sanislău din județul Satu Mare, o așezare românească străveche, de șes, situată în nord-vestul țării, în Câmpia Tisei. Liviu-Emil a fost unicul copil al soților Ana Borlan, profesor de muzică, fiică a familiei Vasile și Iuliana Cosma, născută Chereji, din Sanislău, și Emil-Alexandru Borlan, avocat, fiu al familiei Victor și Octavia Borlan, născută Birta, din Beiuș.

Mediul familial – mama reputat pianist și profesor, iar tatăl, renumit avocat – a amprentat devenirea lui Liviu, care și-a recunoscut cu mândrie, în timp, rădăcinile rurale pe care și-a întemeiat crezul artistic („Eu am fost totdeauna în mijlocul folclorului și pot să spun că-l cunosc în totalitatea lui. Unul dintre bunicii mei a fost țaran”). A înțeles, de asemenea, că puterea sa intelectuală și marea forță de reflecție au fundamente în arboarele genealogic al familiei tatălui său, neamul de notorietate al Borlanilor din Beiuș, și în străbunii, preoți și protopopi, ascendenți din familia Birta.

Bunicii din Sanislău, oameni de vază în

sat, aveau o situație materială bună, realizată cu pricepere, prin muncă și sacrificii. Vasile Cosma a plecat la lucru în America, așa cum se întâmpla cu mulți români ardeleni la începutul

LIVIU BORLAN

secolului al XX-lea, iar la întoarcere a cumpărat pământ, bunul cel mai de preț în care se făceau investițiile: „Erau înstăriți, bine înstăriți bunicii lui Liviu. Nu-și lucrau singuri pământul, era dat în arendă. Mulți oameni în vârstă erau în sat care fuseseră în America și s-au întors cu bani mulți, și așa cumpărau pământ”¹, ne spune profesorul Gheorghe Fechetă din Sanislău. Vasile și Iuliana Cosma au oferit fiicei lor, Ana Cosma, șansa de a urma Gimnaziul Superior din Beiuș (liceul) și de a-și cultiva apti-

tudinile muzicale prin studiu în particular, în casa familiei existând pian, și la Conservatorul de Muzică din Satu Mare pe care l-a absolvit în 1929.

Activitatea de profesor de muzică a Anei Borlan s-a desfășurat între 1929 și 1948 la Beiuș. Aici l-a cunoscut pe avocatul Emil-Alexandru Borlan, cu care s-a căsătorit, căsătorie încununată prin nașterea fiului Liviu-Emil. Botezul copilului a avut loc la data de 14 iulie 1936, în Biserica Românească cu hramul „Sfinții Arhan-

1 Vaida, Simion, Vaida, Lotica, *Polifonii. Liviu Borlan*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2011, p. 18.

gheli Mihail și Gavril” din Sanislău. Chiar dacă domiciliau și profesau la Beiuș, soții Ana și Emil-Alexandru Borlan păstrau o strânsă legătură cu sanislăuanii, cu părinții, cu prietenii și cu rudeniile de aici.

Decesul, în 8 decembrie 1947, a avocatului Emil-Alexandru Borlan, a determinat-o pe soția sa, Ana, să revină, împreună cu fiul lor, Liviu-Emil, la Sanislău, apoi să ocupe diferite funcții în Satu Mare.

COPILĂRIA, ADOLESCENȚA, PREGĂTIREA ȘCOLARĂ

Liviu a petrecut primii ani ai copilăriei și a făcut clasele I-V la Beiuș, iar vacanțele în satul bunicilor de la Sanislău, unde, împreună cu mama și cu tatăl său, venea frecvent. Era un copil precoce, cu visuri îndrăznețe, ale cărui aptitudini au fost stimulate și cultivate de părinții săi: „La trei ani și jumătate începusem studiul pianului, la șase ani voiam să fiu inginer mecanic...” (Liviu Borlan).

Liviu manifestă de timpuriu aptitudini muzicale deosebite, ceea ce o determină pe mama sa, Ana Borlan, să-l inițieze în studiul pianului de la vârsta de 4 ani. După ce a absolvit clasa a V-a la Beiuș, a urmat Școala din Sanislău (clasele a VI-a, a VII-a), apoi a fost transferat la Satu Mare (clasele a VIII-a și a XI-a), fiind absolvent de liceu cu examenul de maturitate promovat în 1954. În vremea gimnaziului și liceului, paralel cu învățământul de cultură generală, Liviu și-a continuat pregătirea muzicală la Conservatorul Popular din Satu Mare, unde a studiat pianul (cu profesoarele Angela Perianu și Philomena Oșanu), teoria muzicii și solfegiul.

După absolvirea liceului, în anul 1954, la îndemnul familiei de a continua cariera juridică

a tatălui, a urmat Facultatea de Drept a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, obținând *Diploma de stat* în 1959. În perioada studenției la drept a fost mereu prezent la concertele Filarmonicii clujene, la spectacolele de operă, la serile muzicale organizate la Casa de Cultură a Studenților, unde a devenit membru și chiar dirijor al unor formații muzicale. După absolvirea Facultății de Drept, ca o întoarcere la iubirea dintâi, întrucât, după propria-i mărturisire: „nu am încetat niciodată să scriu, să cânt și să gândesc muzical” și „niciodată nu am mai deschis *Codul Penal*, dar logica lui de fier mă ajută și azi... în muzică și în viață”, a dat admitere la Conservatorul de Muzică, azi Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, Facultatea de Compoziție, Dirijat și Pedagogie. Aici a avut renumiți profesori, personalități ale artei componistice și interpretative naționale: Sigismund Toduță – compoziție, Cornel Țăranu – armonie, Dorin Pop – dirijat cor, Tudor Jarda – aranjament coral, Ioan R. Nicola și Traian Mârza – folclor, Vasile Herman – forme muzicale, Max Eisikovits și Liviu Comes – contrapunct, Vilhelm Demian – orchestrație, Gheorghe Merișescu și Romeo Ghircioiașu – istoria muzicii, Szabo Gheza și Nina Paniova Sebessi – pian. *Examenul de diplomă* l-a promovat la Secția dirijat și pedagogie, în anul 1965, iar *licența în compoziție* a obținut-o ulterior la Conservatorul din București, Catedra de muzică corală a doamnei Irina Odăgescu Țuțuianu.

Liviu Borlan, copil, alături de părinți și casa părintească din Beiuș

ACTIVITATE PROFESIONALĂ ȘI ARTISTICĂ

Între 1964 și 1966 a activat ca *dirijor al Orchestrei de muzică ușoară a Casei de Cultură a Studenților* din centrul universitar ardelean, ocupând și postul de *maestru corepetitor* la aceeași instituție. Aici și-a lansat primele compoziții de muzică ușoară. Ne amintim cu plăcere și nostalgie de acei ani când tinerii clujeni îi fredonau cântecele devenite șlagăre: „Nu mai sunt copil”, „Bună seara, lună”, „Ceară târziu”, „Un cântec răcâcit” – lansate în concerte, la radio și TV de surorile Sântu. S-a remarcat în rândul studențimii clujene, compozițiile sale au fost incluse în spectacole de estradă studențească, prezentate în Cluj-Napoca și în alte centre cu instituții de învățământ superior, între care și Baia Mare, dar și în comune, sate din județul Cluj și din alte județe: „Am jucat adesea, pe vremea studenției mele, spectacole de estradă la țară, spectacole agreate, gustate, comentate la obiect”. (Liviu Borlan)

Din septembrie 1966 a venit în Baia Mare și a ocupat diferite funcții: inspector la secția de cultură din cadrul Sfatului Popular Regional (septembrie 1966-februarie 1967), dirijor al Ansamblului de Căntece și Dansuri „Maramureșul” (februarie 1967 – februarie 1970; septembrie 1970 – septembrie 1971), profesor de armonie, contrapunct, forme muzicale și estetică la Liceul de Artă din Baia Mare (februarie 1970 - septembrie 1970; septembrie 1972 – septembrie 1975). În perioada septembrie 1971 – septembrie 1972 a fost încadrat metodist la Consiliul Județean al Sindicatelor, iar între 1975 și 1990 a fost instructor al Centrului Județean de Îndrumare a Creației Populare Maramureș. În această perioadă **a îndrumat și a condus diferite formații artistice de amatori din municipiu și județ – coruri, grupuri vocale, formații de muzică populară, de muzică ușoară, ansambluri folclorice, soliști vocali, ansambluri de estradă** etc. S-a dedicat cu toată ființa revigorării mișcării artistico-muzicale, mai ales, în Maramureș. Pentru Liviu Borlan erau preocupări statornice, chiar de la venirea în Baia Mare, teme precum: intensificarea vieții muzicale, linia și stilul în structura spectacolului folcloric, adaptarea genurilor spectacolului la diversitatea publicului, îmbunătățirea conținutului repertoriilor tuturor formațiilor, educația muzicală a copiilor, tinerilor, publicului de toate categoriile și căile prin

care se poate realiza aceasta. A urmărit realizarea acestora în activitatea de compozitor, de libretist, de dirijor, de profesor și le-a abordat teoretic în numeroasele articole publicate. Sub raportul săvârșirii actului educativ, implicit muzical, consideră că profesorul este „părinte spiritual al artiștilor de mâine”.

În anii de activitate la Baia Mare, **a cercetat, s-a documentat pe teren, a conceput și a realizat spectacole, a dirijat, a compus, a instruit și a colaborat la instruirea ansamblurilor artistice folclorice din județ.** A iubit formațiile corale, socotind corul „instrument inegalabil ca expresie” și „oginda dirijorului”. **A realizat înregistrări la radio și televiziune,** a organizat în sala Teatrului Dramatic din Baia Mare, mereu arhiplină, excelente *concerte-lecții* în colaborare cu Filarmonica de Stat din Satu Mare sau cu formațiile Ansamblului de Căntece și Dansuri din Baia Mare, corul și orchestra simfonică fiind dirijate atunci de neuitatul maestru Gheorghe Velea. În perioada când a activat ca iscusit dirijor al Orchestrei Ansamblului de Căntece și Dansuri „Maramureșul” din Baia Mare, **a compus muzica pentru numeroase spectacole de anvergură pentru care a scris și librete:** „Cătu-i Maramureșu” (iulie 1967 – libret de Liviu Borlan; muzica de Liviu Borlan și Mircea Neagu); „Anotimpuri... anotimpuri” (1968 – muzica de Liviu Borlan); „Cântă Iza, cântă Mara” (1969); „Rapsodie maramureșeană” (1969 – libret și muzică de Liviu Borlan); „Maramureș – viață nouă” (muzica de Liviu Borlan și Adrian Roman); „Cu cât cânt, atâta sunt” (libret și muzică de Liviu Borlan); „Sărbătoare-n Maramureș”. Aceste spectacole s-au bucurat de reprezentații mult apreciate de public, la sediu și în deplasări, în județ și în țară, precum și de cronici elogioase. Referitor la spectacolul „Cătu-i Maramureșu”, sub semnătura lui Dorin Suru, se consemnează: „Conducerea muzicală a spectacolului aparține compozitorului Liviu Borlan, a cărui mână dirijorală se simte permanent, atentă și sobră. De altfel, lui i se datorează punerea la punct a acestei orchestre populare, redusă ca număr, dar nu și ca valoare”¹. Liviu Borlan mărturisește: „Am încercat să aduc cât mai multe din perlele obiceiurilor strămoșești, să disting prea-frumo-

1 Ibidem, p. 49.

sul de frumos și să caut să le pun în lumină prin mijloacele tehnicii culte”¹.

O excepțională contribuție a avut Liviu Borlan și ca dirijor al spectacolului de balet cu cor „Luceafărul de ziuă”, pe un libret de Isidor Râpă și Iosif Capocean și muzica creată de Tudor Jarda. Compozitorul clujean a dirijat la premiera spectacolului, în 1970, dar, anterior, pentru pregătirea și punerea în scenă a spectacolului i-a încredințat partitura, deci întreaga responsabilitate muzicală, fostului său student, Liviu Borlan. Într-un interviu acordat de compozitorul Tudor Jarda redactorului Dumitru Vârtic de la Radio Cluj, maestrul afirmă: „Am toată încrederea în talentul și pasiunea tânărului dirijor, Liviu Borlan, care mi-a fost elev la Cluj, la Conservator. El va realiza o interpretare de ținută”. La avanpremieră, în cunoscutu-i stil jovial, maestrul Jarda și-a „apostrofă” discipolul: „... ai scos-o mai bine decât aș fi făcut-o eu!” Sublimă apreciere, ilustră recunoașterea!

Între anii 1979 și 1981, după plecarea în eternitate a maestrului Gheorghe Velea, Liviu Borlan a devenit *îndrumător, de la pupitrul dirijoral, al coriștilor cu har din Corala „Prietenii muzicii” din Baia Mare*, formație care activa în cadrul Școlii Populare de Artă, azi Școala de Arte „Liviu Borlan”. Audiind formația corală „Prietenii muzicii”, dirijată de Liviu Borlan, compozitorul Doru Popovici s-a exprimat elogios, atât referitor la virtuțile vocale și interpretative ale ansamblului, cât și la talentul dirijorului: „Interpretarea dată unor lucrări de Tiberiu Brediceanu și Gheorghe Dumitrescu s-a ridicat la un înalt nivel artistic, mai cu seamă sub raportul unor intensități sonore de

un dramatism cu totul ieșit din comun. Apoi... muzicienii ne-au oferit un recital cu coruri din operele lui Verdi; se poate vorbi de o vitalitate contaminantă. Parcă răsună toată Italia secolului trecut (al XIX-lea – n.n.) în luptă pentru libertate și dreptate socială, încât aveam impresia că în fața ochilor noștri se perindau, simbolic, figura contelui de Cavour și a celui nemurit de popor: Garibaldi... Liviu Borlan este și un compozitor de coruri foarte inspirate, continuând creator, pe de o parte linia trasată în madrigalul nostru de maestrul Sigismund Toduță, pe de altă parte, acel melos modal transilvan, cultivat de Tudor Jarda. Liviu Borlan este, fără exagerare, un muzician de elită, care filtrează discursul sonor ca printr-un **cris de sticlă**”².

Privitor la creațiile dedicate formațiilor corale și la relația dirijor-compozitor, „surori bune”, care „se deranjează reciproc, dar se ajută nemijlocit”, Liviu Borlan se confesează astfel: „Muzica corală, mă interesează în principal în calitate de compozitor sau prelucrător de folclor și numai în secundar în calitate de maestru de cor (deși am toate calificările necesare în acest sens, îmi lipsește ceva: vocea de cântăreț!). Un compozitor, însă, nu poate să nu scrie și pentru cor, acesta fiind la urma urmei un instrument inegalabil ca expresie. Iar preocupările mele corale datează din Conservator, când, sub îndrumarea atentă a maestrului meu, dr. Sigismund Toduță, am scris „Tripticul maramureșean”, lucrare lansată urgent de Radio și difuzată de nenumărate ori”³.

Cunoscând succesele dirijorului și compozitorului Liviu Borlan, dar și „sudoarea și risipa de energie și imaginație așezate la baza lor”, Augustin Cozmuța, scriitor și critic de artă, i-a solicitat o convorbire din care a consemnat importante evaluări și autoevaluări ale maestrului privitoare la creația muzicală românească contemporană, la diversele lucrări proprii audiate în concerte sau înregistrate la radio, la o posibilă stagiune muzicală în Baia Mare: „Atât viața muzicală a țării, cât și creația muzicală românească se află într-o fază de creștere, de ascensiune. Aș putea spune că viața muzicală s-a rafinat, s-a intensificat, iar creația originală s-a înscris în circuit universal. Dacă până nu demult creația muzicală națională era simbolizată numai de numele lui Enescu, azi incontestabil se vorbește de o școală românească de compoziție, de un stil al muzicii românești.

1 Ibidem, p. 51.

2 Ibidem, p. 53-54.

3 Ibidem, p. 204.

Aceasta dovedește, atât apropierea compozitorilor noștri de modul de gândire și scriere contemporan, cât și caracterul general uman al melosului românesc. În orice caz, muzica românească este căutată, gustată și solicitată în toată lumea. Baia Mare face eforturi de a învinge regretul că viața muzicală nu este încă viguros reprezentată pe tot cuprinsul patriei.

Compozitorii răspund și ei unei comenzi sociale. În cazul meu, solicitarea s-a îndreptat spre lucrările vocale, corale sau coral-instrumentale de mari proporții. Pe de o parte, bazată pe folclor, pe de alta, pe inspirație proprie, dar cu un conținut de idei generos, umanitar, patriotic. Suitele „Nunta oșenească”, „Legendă în lemn”, „Am fo ș-om si”, „Muncitorii de pădure”, „Ad pacem” și altele se înscriu în ciclul unor lucrări de amploare, dificile, dar de efect. Toate acestea mi-au adus satisfacție și recunoaștere, îndeosebi „Ad pacem” și cantata „Moisei”. Actualmente și în perspectivă voi continua, desigur, acest drum al lucrărilor mari corale, năzuind însă și spre muzica instrumentală. Încerc să dau publicității o antologie de colinzi laice prelucrate coral și câteva cântece patriotice pe care le vreau cantabile, originale, frumoase.

Spre bucuria mea, difuzarea a luat o amploare dincolo de așteptări și nu pare să scadă. Aceasta, grație unor interpretări valoroase oferite de colective artistice și dirijori din toată țara: București (corurile Radioteleviziunii, Ansamblului „Rapsodia Română”), Iași, Brașov (corul „Camerata infantis”). Dintre formațiile de amatori le amintesc pe cele din Arad, Pitești, Roșiori – Satu Mare, iar din județ: Finteușul Mare, Vișeu de Sus și, nu în ultimul rând, corala

„Prietenii muzicii” din Baia Mare. Natural, înregistrările radio sau televizate fac accesul rapid la public al creațiilor artistice actuale.

O stagiune consistentă presupune formații permanente și ele însele consistente. Dublarea coralei „Prietenii muzicii” cu o orchestră de tip semisimfonic ar asigura o mare diversitate de producție muzicală. Dispunem, în acest sens, de absolvenți ai liceului de artă excelent pregătiți, de numeroși doritori nu mai puțin pricepuți și, mai ales, de o adevărată sete de activitate artistică de natură să prefigureze o instituție muzicală profesionistă. Am certitudinea că în viitorul apropiat vom reuși să dăm Maramureșului ceea ce merită și în această direcție: o hrană spirituală pe măsura aspirației sale spre artă, cultură și frumos”¹.

Din 1990 și până în 1994, Liviu Borlan a devenit *dirijor al orchestrei Ansamblului Național „Transilvania” din Baia Mare*, formație cu care a întreprins turnee de succes în Ungaria (1990), Grecia (1991), Republica Moldova (1992) și Spania (1992), turnee ce s-au alăturat celor întreprinse cu formații de amatori în Iugoslavia (1970), Polonia (1970), U.R.S.S. (1975), Elveția (1976), Franța (1978) și S.U.A. (1978). A realizat nenumărate turnee cu Ansamblul Folcloric „Mara” al Casei de Cultură din Sighetul Marmației.

Personalitate prestigioasă în lumea muzicii, Liviu a marcat puternic amintirile tuturor celor ce l-au cunoscut ori întâlnit, fie și pentru o clipă. Era o fire romantică, comunicativă, tumultuoasă și nonconformistă. Se remarcă în orice colectivitate, prin cultura și inteligența sa, prin umorul fin, prin bonomie și generozitate fără margini.

PROFESOR LA LICEUL DE MUZICĂ ȘI ARTE PLASTICE DIN BAIAMARE

Liviu Borlan s-a aureolat cu iubire și admirație, slujind cu artă profesia de dascăl. Avea sufletul înnobilit, mintea însetată de a lărgi porțile facerii de bine, o inimă cuceritoare pentru toți cei lacomi de adevăr, de frumosul etern și era predispus la dăruire fără a aștepta vreo răsplată. A activat în perioada 1970-1975 în colectivul didactic și artistic select al Liceului de Muzică și Arte Plastice din Baia Mare. A fost încadrat pe catedra de armonie, contrapunct, estetică și forme muzicale. A colaborat cu toți

colegii profesori, a scris lucrări pentru cor, orchestră semisimfonică, pentru formații camerale și a îndemnat să se înființeze o orchestră de cameră a elevilor, iar la apariția ei – Orchestra „Baroc”, dirijată de prof. Aurel Ungureanu – a salutat cu bucurie debutul acesteia.

S-a distins printr-un ceva ce doar el putea dezvălui elevilor săi. I-a uimit, i-a captivat prin lecțiile așteptate cu drag, în care, cu artă, puneă conținuturi instructive, educative și formative cu un talent pedagogic rar. Acestea depășeau

¹ Ibidem, p. 232-234.

limitele de timp ale orei, ieșeau din perimetrul școlii și îi însoțesc – prin timp și peste timp – pe foștii săi elevi. În evocările pe care i le fac e admirație, e mulțumirea de a-l fi avut dascăl, profesor-diriginte ori că, fie și numai într-o anumită împrejurare, au beneficiat de harurile sale. Inserăm aici câteva sugestive portrete ale unora dintre elevii săi de odinioară.

„Mi-a fost profesor de estetică la Liceul de Muzică și Arte plastice din Baia Mare – scrie sculptorul dr. Ioan Marchiș, directorul Direcției pentru Cultură și Patrimoniu Maramureș. Mi-a îndesat în brațe cărți nemțești de filozofie și estetică. M-a ascultat, m-a ironizat, m-a sfădit, m-a sfidat, m-a provocat, fiindu-mi un model de cultură elitistă, lipsită de superficialitate. Era un model, prea exigent cu el însuși. Citea mereu, studia, scria, predă, cânta, ținea prelegeri, călătorea, trăia, se consuma cu o viteză uluitoare... Improviza la pian orice motiv muzical. În câteva minute filtra un modul melodic prin toată istoria muzicii. Trecea cu ușurință genială de la muzică la literatură și artă plastică. Glumea, râdea, se răsucea, avea stil, era fascinant, profesionist neîntrecut. Iubea oamenii simpli, ceterașii geniali din Maramureș”.

Într-un interviu pe care ni l-a acordat, în 2010, conferențiarul dr. Dora Cojocaru, renumit compozitor, ne-a mărturisit: „A fost pentru mine un prieten adevărat și, desigur, un om și profesor de excepție. Îmi amintesc de orele când venea să suplinească vreun profesor, la teoria muzicii. Eram în clasele mici la care nu predă. Era o sărbătoare! Efectiv, când apărea în clasă, tuturor ne creștea inima, ne simțeam așa de importanți că ne bagă în seamă domnul Liviu Borlan. Iar lecțiile erau atât de creative, că ne captivau, ne scotea din rutina cursului săptămânal. Ne îndemna să compunem muzică frumoasă. Mai târziu am lucrat tête-à-tête cu domnul Liviu Borlan (ore particulare în vederea pregătirii examenului de admitere la Conservator – n.n.) armonie,

contrapunct și chiar compoziție... minunat dascăl, compozitor, dirijor”.

„Atât eu, cât și colegii și prietenii mei din liceu ne putem considera fericiți și, deopotrivă, privilegiați pentru faptul că am avut șansa de a trăi în același timp cu mari personalități care au făcut cinste orașului Baia Mare. Fac referire în special la perioada anilor 1970-1974, când m-am numărat printre elevii Liceului de Artă al orașului meu natal, având profesori minunați pe care-i port și azi în mintea și sufletul meu: Ecaterina Vida și Nicolae Ionescu – directori, Maria Szokoly – pian, Gheorghe Velea – orchestră, Aurel Ungureanu – teorie și solfegii, Liviu Borlan – diriginte... De altfel, dacă stau să mă gândesc, cel din urmă a fost (sau mai bine zis ne-a fost) mai mult decât un diriginte pentru cei care am absolvit clasa a XII-a A în anul 1974. Cu siguranță a avut un deosebit tact pedagogic. Mulți profesori posedă această calitate, așa că nu „ne-ar fi dat gata” numai cu atât. Ceea ce avea el în plus față de alți profesori era un anume șarm dublat de un înalt profesionalism. Odată cu trecerea anilor realizez că se purta cu noi ca și cum ar fi fost un coleg mai mare. Era foarte apropiat de noi. Îl iubeam – impunea un respect deosebit – respect pe care noi toți i l-am dat... Ce ore de armonie ori de contrapunct făceam la clasă! Cu cât drag îmi amintesc cum, deseori, temele mele de armonie se „transformau”, grație îndrumătorului meu, în veritabile compoziții. De altfel, întâiul meu profesor de compoziție muzicală a fost însuși dirigintele meu, Liviu Borlan. Orele de contrapunct și armonie erau adevărate cursuri de măiestrie; pianistul, și-n același timp improvizatorul, ne fascina; Liviu Borlan era maestrul nostru, era omul care ne înnobila sufletele. Avea o naturalețe deosebită, atât în arta retoricii – nu pot uita orele noastre de estetică –, cât și în arta cântului la pian. Sonatele de Mozart, Haydn, Beethoven deveneau prin pianistica sa, adevărate bijuterii; datorită talen-

Cu colegi profesori la Liceul de Artă din Baia Mare

tului său nemărginit intrai la un moment dat într-un univers pe care el – Liviu Borlan – îl deschidea și apoi, într-un alt moment, rămâneai singur... dar o singurătate încărcată de energii care te determinau să mergi mai departe, să descoperi, sau, mai bine zis, să te descoperi pe tine... Este fascinant chiar și acum, la aduce-re-aminte, ce reușea să facă cu noi acest om. Avea o putere de înțelegere ieșită din comun; cred că pe fiecare dintre noi ne „citea” din prima, ne simțea bucuriile sau necazurile, simțea chiar și iubirile noastre adolescente, care acum, când privesc în urmă, realizez cât de pure și frumoase au fost. Nu pot uita acele ore unice de sâmbătă seara de la 5, când dirigintele nostru, Liviu Borlan, făcea acele audiții-comentarii la multe dintre capodoperele muzicii universale. Se știa ora de începere a acestor „ședințe” de muzică, dar niciodată când se terminau... și apoi, la aceste „oaze” de muzică participau uneori și colegii noștri de la arte plastice... Ce îmbinare de păreri... totul era deschis, nimic îngrădit... Cert este că, în tot ceea ce făcea, simțea la Liviu Borlan măiestria cu care mânua cuvintele, sunetele pe clapele pianului ori notele așternute pe portativ. Austeritatea în compoziție a înșușit-o de la Maestrul său Sigismund Toduță, rigoarea – de la școala clujeană, însă lejeritatea și noblețea cu care a scris muzica sa au venit, cu siguranță, de pe pământul din care s-a născut și căruia i-a dăruit minunata „Mioriță maramureșeană”. Este evocarea maestrului Gheorghe Costin, dirijorul Orchestrei Filarmonicii „Banatul” din Timișoara.

„În 1973-’74, pe vremea când eram elev în clasa a XII-a la Liceul de Artă din Baia Mare, regretatul Liviu Borlan mi-a fost diriginte și profesor de estetică. Cred că și la orele de dirigiență făceam tot estetică. Păstrez și azi caietul de estetică care era și „manual”. Nu exista manual. Aveam senzația că asistam și participam la nașterea esteticii. Notam cât puteam. Regretam că trebuia să stau mai mult cu ochii pe caiet decât să asist la spectacolul fascinant al celui care ne predă estetica. Gesturile mâinilor lui

uriașe și expresive dădeau impresia că sunt ale unui dirijor care își corela interpreții: Platon, Aristotel, Gorgias, Plotin, Sf. Augustin și alți soliști într-o orchestră universală, atemporală și virtuală, dirijată de maestrul Borlan. Avea o carismă unică. Îi sorbeai fiecare cuvânt, fiecare idee. Era prototipul eroului boem și romantic. Figura lui era memorabilă. Mai ales atunci când își interpreta la pian propriile compoziții. Era ca un fel de vrăjitor majestuos. Te fermeca, atât ceea ce cânta, cât și modul în care cânta”. Sunt proiecții ale unor secvențe din viața profesorului Liviu Borlan realizate de renumitul regizor de film Sorin Ilieșiu.

Într-o convorbire cu poetul Vasile Radu Ghenceanu, venind vorba despre faptul că mai toți marii muzicieni au fost și profesori, Liviu Borlan dezvăluie gânduri și principii definitorii pentru activitatea unui dascăl, care „nu trebuie să uite că și profesoratul este o artă, o creație

Profesorul Liviu Borlan cu elevii săi

continuă, care trebuie făcută cu dăruire, cu spirit de sacrificiu și cu cât mai multă competență. Mai ales în muzică – artă în care se arată pentru prima dată precocitatea omului – vorba compozitorului francez Vincent d’Indy, „în artă fiecare e fiul cuiva”. Eu vreau să mă mândresc cândva că mă voi număra printre părinții spiritali ai artiștilor de mâine. De altfel, toți avem o creanță de plătit pentru meseria învățată. Și nu o putem plăti decât celor care vin după noi. Eu am fost ajutat mult și țin s-o fac la rândul meu”¹.

¹ Ibidem, p. 210.

COMPOZITORUL ȘI CREAȚIA SA

Liviu Borlan a abordat aproape toate genurile muzicale: muzică simfonică, muzică de cameră, muzică de fanfară, vocal-instrumentală, corală – laică și religioasă –, instrumentală, cântece pentru copii, muzică ușoară, orchestrații pentru formații instrumentale și ansambluri vocal-instrumentale.

Din anul 1970, datorită activității sale prodigioase în domeniul creației muzicale, a devenit *membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România*. Este autorul a numeroase lucrări dintre care, prima oară, găsim un număr important de titluri publicate, în 1989, în prestigiosul *Lexicon biobibliografic „Muzicieni din România”* de Viorel Cosma, clasificate pe genuri, astfel: muzică simfonică, muzică de fanfară, muzică de cameră, muzică corală,

Așadar, selectat și inclus în lucrarea amplă a eminentului muzicolog, în baza criteriilor impuse, Liviu Borlan este *situat în 1989 în rândul personalităților de seamă ale școlii noastre naționale de compoziție*. Această încadrare se face având în vedere compozițiile lui Liviu Borlan, nominalizate în „Lexicon”, unde ultima datare a unei lucrări inserate este 1987 („Doina din Ardeal”, pentru cor mixt, versuri de Liviu Borlan), iar primele lucrări sunt datate 1963 („Tryptic coral maramureșean”, pentru cor mixt și „Nu mai sînt copil”, pentru voce și pian).

Activitatea de creație a compozitorului Liviu Borlan s-a desfășurat între anii 1963-1994, o perioadă de 31 de ani, începând cu anii studenției. Dacă lucrările din primii ani au fost realizate sub auspiciile riguroase ale măștrilor-

profesori Sigismund Toduță și Tudor Jarda de la Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, începând cu anii ‘70, compozitorul Liviu Borlan s-a aflat pe un drum propriu. *Talentul, originalitatea stilului, înaltul profesionalism și tehnica componistică îl așază în rândul valorilor naționale, fiind cel mai mare dintre compozitorii maramureșeni din toate timpurile*. Și-a evaluat permanent însușirile native, și le-a valorificat cu exigență și competență: „Eu nu concep, în niciun domeniu artistic, existența unui talent considerabil care să nu fie dublat de o tehnică cel puțin de zece ori mai mare decât talentul. Tehnica nu naște talent, dar îl crește. După părerea mea, tehnica și talentul formează o unitate de contrarii în care predomină totuși... talentul”².

Cunoscătoare a creației borlaniene, ca discipol, interpret și excelent muzician și dascăl, Cristina Nemeș-Bota apreciază: „Rădăcinile solide, bine înfipite în folclorul românesc, conferă lucrărilor sale originalitatea atât de râvnită de orice creator.

Liviu Borlan nu a agreat tiparele impuse nici ca om nici ca și creator. El și-a construit propriile tipare muzicale, piesele sale fiind astfel ușor recunoscutibile. Apelează la o armonie

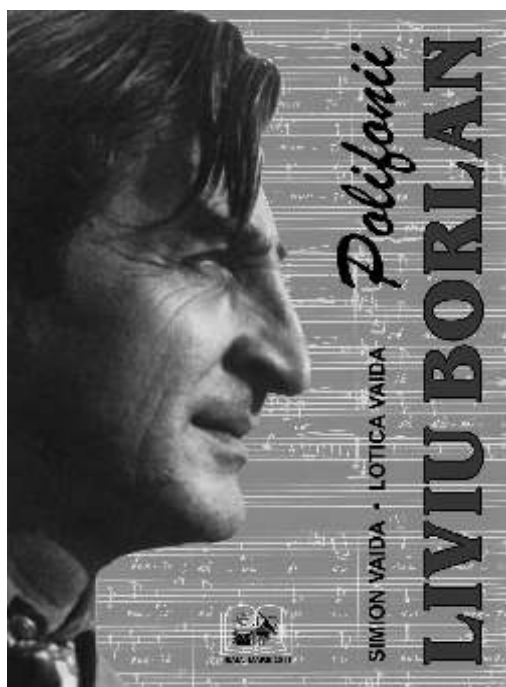

Cu „Prietenii muzicii” la Festivalul coral „Bela Bartok” din Debrecen, Ungaria, 1980

cântece pentru copii, muzică ușoară. În „Prefață”, muzicologul Viorel Cosma, autorul, precizează că lucrarea sa nu face o „ierarhizare a valorilor artistice”, dar se „impunea reliefaarea personalităților de seamă ale școlii noastre naționale de compoziție. În acest scop am introdus caracterizări estetice și aprecieri asupra contribuției științifice și artistice a muzicienilor reprezentativi, criteriile de selectare nominală fiind cele impuse de normele și practica lexicografică internațională (lucrări originale de referință în formele mari, simfonice, vocal-simfonice, lirico-dramatice, prestigiul național și universal al autorilor, vârsta de peste 50 de ani la muzicienii în viață, spre a evita considerații echivoce înainte de atingerea maturității profesionale, a dobândirii stilului personal ș.a.)”¹.

1 Cosma, Viorel, *Muzicieni din România. Lexicon biobibliografic*, volumul I (A-C), p. 6

2 *Ibidem*, p. 209.

modală sau tonală „caldă”, curgătoare, cu dezvoltări motivice aparte; melodicitatea este colorată, deseori ancorată în folclorul românesc, suprapusă pe un polimodalism și o poliritmie cu metrică simetrică sau asimetrică, sugerând, fie vigoarea dansului popular, fie duișia cântecului de leagăn¹.

Spațiul cel mai vast în creația sa îl ocupă lucrările corale – pentru coruri mixte, coruri de bărbați, coruri de femei și coruri de copii, majoritatea legate de izvorul limpede al muzicii tradiționale din Maramureș și Oaș. Ca angajat al Centrului Județean pentru Promovarea și Conservarea Artei Populare, apoi ca instructor la Comitetul de Cultură al județului și ca dirijor al Orchestrei Ansamblului de Cântece și Dansuri „Maramureșul” (cu toate denumirile), a fost în legătură permanentă cu muzica populară – vocală și instrumentală – căreia i-a dat strălucire prin talentul său.

Referindu-se la valorificarea folclorului în creația muzicală cultă, Tudor Jarda aprecia: „Eu sunt sincer invidios pe creația lui Liviu Borlan. Ce lucrări frumoase scoate din tradiția muzicală a locului! Și mie mi-ar face mare plăcere să scriu pe teme ale folclorului din Maramureș”². De asemenea, dirijorul Valentin Băințan remarcă, în 1974, faptul că formațiile corale maramureșene și ale țării, în general, au în persoana profesorului Liviu Borlan un compozitor talentat, lucrările sale pretențioase constituind pietre de încercare pentru orice cor.

Însuși Liviu Borlan reliefa marea însemnătate a valorilor muzicale ale poporului nostru pentru un compozitor astfel: „Folclorul muzical e, pentru noi, ceea ce este limba maternă pentru un poet. Folclorul trebuie cunoscut în toate dialectele și subdialectele sale, cât mai în amănunt. Un compozitor nu se poate ridica nici la valoare națională, nici la valoare universală decât exprimându-se în acest limbaj cizelat de secole, pe care e chemat să-l restructureze prin prisma științei muzicale multiseculare, îmbinând cuceirile artistice ale poporului cu tehnica artistică a unei omeniri”.

Apropiatii compozitorului dau mărturie despre grija cu care își orânduia lucrările, le ținea evidența, era pregătit a-și prezenta „producțiile”, le oferea spre interpretare cu drag și cu interesul de a le asculta el însuși și de a le expune exigențelor auditoriului și pretențiilor interpreților, dirijorilor, criticii: „Obligația mea este aceea de a scrie și a da tuturora” – spunea Liviu Borlan în 1971.

Un document din martie 1989, corespondență cu Mihai Popescu (scrisoare și răspuns), arată preocuparea lui Liviu Borlan pentru prezentarea compozițiilor sale în volumul al III-lea al lucrării „Repertoriul general al creației muzicale românești”. Apăruseră la Editura Muzicală volumul I, în 1979 și, cu același titlu, în 1981, un nou volum cuprinzând muzică de cameră – instrumentală și vocală. În această lucrare, Mihai Popescu, cercetător, documentarist la Biblioteca Muzicală a Uniunii Compozitorilor și cântăreț în Corala Patriarhiei Ortodoxe Române, ar fi dorit să includă muzica corală românească de la începuturi până la 1989. Fișa personală cerută, pe care urma să o întocmească Liviu Borlan în 2-3 săptămâni arată nivelul exigențelor pe care trebuia să le îndeplinească lucrările unui autor pentru a fi selectate și incluse. Lucrarea lui Mihai Popescu nu s-a mai finalizat. Dar în 1987 a apărut „Repertoriul general al creației muzicale românești. Completări”, în care lui Liviu Borlan îi sunt înscrise titlurile a două lucrări pentru fanfară: „Rapsodie lăpușeană” (1983) și „Rapsodia a II-a pe teme din Chioar” (1985). Fără îndoială, interesul pentru includerea creațiilor compozitorului Liviu Borlan în astfel de lucrări de sinteză evidențiază contribuțiile sale la înnoirea limbajului sonor, a formelor și genurilor muzicale, faptul că putea oferi o listă completă de titluri, așa cum i se

1 Borlan, Liviu, *Piese corale*, vol. II, Editura Boema, Turda, 2013, p. 7.

2 Vaida, Simion, Vaida, Lotica, *op. cit.*, p. 79.

cerea, toate acestea fiind însemne ale forței și capacității sale creatoare.

Istoria și critica muzicală pot ilumina teoretic „câmpurile” de frumusețe și originalitate.

Totuși numai bucuria audierii sau interpretarea lucrărilor unui compozitor sunt vehiculul spre destinatarul ei, cel care le poate garanta calitatea, frumusețea, viața și longevitatea. Vom pune, în aceste pagini, cea mai completă listă de titluri cu lucrări din opera lui Liviu Borlan, clasificate pe genuri, listă căreia stră-

daniile noastre, de până la această dată, au putut să-i dea conținut. Căutările continuă. Titlurile lucrărilor care nu se găsesc în *Lexiconul muzicologului Viorel Cosma* le-am evidențiat prin scrierea cu alt caracter de literă și asterisc (*). Le-am identificat în diverse culegeri de cântece, în colecții particulare, în presă, la colaboratori ai noștri, binevoitori. Pentru muzica corală am realizat subdiviziuni, având în vedere categoria/tipul de cor căruia îi sunt destinate și proveniența textelor.

I. MUZICA CORALĂ

1. PENTRU COR MIXT

A. Prelucrări de folclor (melodie și versuri populare)

„Triptic coral maramureșean” – 1963; „Muncitorii de pădure” – 1976; „Prin Maramureș pe urmele lui Bartók”, pentru soliști, cor mixt și percuție – 1980; „Suita oltenească” – 1983; „Judecata lui Pinte” – 1983; „Suita oltenească II” – 1984; „Prin Țara Loviștei”, pentru recitator, cor mixt și instrumente de percuție – 1985; „Suita transilvană nr.1”, pentru solo bariton și cor mixt – 1986; „Nunta oșenească” * – 1977, publicată în volumul „Glasuri din Sătmăr” *, 1977, Centrul Județean al Creației populare, Satu Mare; „Cântec din Chioar” *, „Ce stai bădiță-n cărare” *, „Bun-rămasul miresii” * și „Lasă, mândră, că-i vedea” * publicate în volumul „Ani de Aur” editat de Centrul județean de Îndrumare a Creației Populare Maramureș, 1974; „Ceteruică din tri lemne” *, „Trece badea” *, „Cântec de haiducie” *, „Alunui cu creanga verde” *, „Két magyar népdal” * (Două cântece populare maghiare) – 1974; „Mândruțul care te lasă” *

B. Lucrări corale pe versuri proprii

„Slavă ție, Românie” – 1964; „Un veac de cântec românesc” – 1973; „Serenadă madrigal” – 1974; „Cântec de 1 Mai” – 1974; „Sunt miner”; „Vom apăra” – 1974; „Pământ al visurilor noastre” – 1974; „Cântec pentru Vasile Lucaci” – 1975; „Balada Chioarului” – 1975; „De drag și de dor” – 1977; „Epopoea someșeană” – 1977, tipărită în volumul „Glasuri din Sătmăr” – 1977, Centrul județean al creației populare; „Un veac de cântec românesc” – 1977; „Legământ” * – 1981; „Doina” – 1984, pentru cor, solo soprană și oboi; „Doina din Ardeal” – 1987; „Cei cu inima română” – 1983; „De ziua ta, Republică iubită!” * – 1967; „Balada Chioarului” * – 1973; „Cantata” * – 1978; „Veneau ostașii de pe front” * – 1985; „Viitorii absolvenți” * – 1986; „Imn nupțial” * – 1988; „Forța noastră” * – 1989;

C. Lucrări corale pe versuri ale poezilor români clasici și contemporani

„O, țara mea” – 1975, versuri de Alexandru Bălănescu; „Moisei”, pentru două coruri mixte, cor mare și cor mic, și instrumente de percuție – timpan (La), toacă și campani - Fa#, Mi – 1978, versuri de Ion Brad; „Demnitate” – 1980, versuri de Sebastian Popescu; „Din iubire pentru țară” – 1983, versuri de Anghel Pop; „Casa strămoșească” – 1981, versuri de Sebastian Popescu; „Legământ” – 1981, versuri de Sebastian Popescu; „Cămara zânelor” – 1981, versuri de Ioan Vădan; „Un cântec pentru România” – 1982, versuri de Sebastian Popescu; „Horea lui Ionaș” – 1982, versuri de Gavril Bledea; „Acum ori niciodată pace” – 1983, versuri de Anghel Pop; „Legendă în lemn” * – 1973, pe versuri de Vasile Radu Ghenceanu, publicată în volumul „Ani de aur”, 1974, Baia Mare. „O mie de flori” *, scrisă pe versurile poetului băimărean Mircea Pop, a fost compusă cu prilejul sărbătoririi unui mileniu de atestare documentară a municipiului Satu Mare și a fost tipărită în volumul „Glasuri din Sătmăr” – 1977; „Doina lui Lucaci” *, pe versuri de George Bocu; „Am fo’ ș-om si!...” * pentru cor mixt, oboi, corn în Fa, tobă mare și steag oșenesc pe versuri de Ion Popdan, publicată în volumul „Glasuri din Sătmăr”, 1977.

D. Lucrări liturgice și religioase

Ecteniile * („Doamne, miluiește” și „Ție, Doamne”); „Sfinte Dumnezeule”, publicată în culegerea „Veniți să ne bucurăm Domnului”, autori Simion Vaida și Lotica Vaida, apărută la Editura „Ariadna”, Baia Mare, 2001; „Fericirile” * și „Sfânt, sfânt” *. A realizat armonizarea

pricesnei din muzica bizantină, „*Taina creștinătății*”*, publicată în culegerea „*Veniți să ne bucurăm Domnului*”. A compus lucrarea religioasă pe versuri proprii „*La altarul credinței străbune*”*, care este publicată în volumul „*Popor al lui Traian*”, editat de Centrul Județean al Creației Populare Maramureș, 2003, volum de a cărui editare s-a ocupat profesorul și dirijorul Valentin Băințan.

E. Colinde, cântece de Crăciun

„*Da greu, gazd-ai adormitu*” – 1982; „*Colind de fată*”* – 1976; „*Bună seara la fereastră*”* – 1979; „*Colinda gospodarului*”*; „*Fluierul cel păstoresc*”*; „*Somnul lui Iisus*”* (după Paul Gevaert); „*Mândru-și cânt-un cerb în codru*”*.

2. LUCRĂRI CORALE PE VOCI EGALE

A. Prelucrări de folclor

„*Bată-te dorul Gutâi*”, publicată în volumul „*Ecoul patriei*”, Editura Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice (I.C.E.D.), București, 1981; „*Cântec de nuntă din Vad*”, 1982, publicată în volumul „*Floare mândră din grădină*”, Editura I.C.E.D., București, 1982. „*Maramureș, țară veche*”* [1969]; „*Codrule, cetinule*”* [1972] și „*Codrule, face-te-ai nor*”* [1974] – publicate în volumul „*Ani de aur*”, Baia Mare, 1974; „*Cântec de leagăn (Haia, haia)*”*, „*Suită de vechi cântece maramureșene*”*; „*De dor moroșenesc*”*.

B. Pentru cor de bărbați

„*Până când o inimă mai bate*”, 1980; „*În frunte cu partidul*”, 1981; „*Dorința*” – 1982, versuri de Octavian Goga; „*Maramureș de legendă*”, 1983; „*Flori de mină*”, 1983, pe versuri populare, versuri de Ion Șugariu și de Liviu Borlan; „*Balada întemeietorilor de țară*”, 1983, versuri de Gheorghe Chivu; „*Triptic la Țebea*”, pentru tenor, recitator și cor bărbătesc, versuri de Ioan Meițoiu, 1983; „*Crezul suprem*”, 1986, versuri de Vasile Gaftone; „*Hora nouă*”* – 1975, „*Eroii de pe Someș*”* – 1976, baladă pentru percuție, recitator și cor bărbătesc, pe versuri de Dumitru Mureșan; „*Marșul veteranilor din 1877*”* (armonizare); „*Cântarea pătimirii noastre*”*, pentru solo tenor și cor bărbătesc, pe versuri de Octavian Goga (titlul poeziei lui Octavian Goga este „*Rugăciune*”) – 1977; „*Dacii sunt strămoșii noștri*”*, [1980]; „*Cântec de lăsare la vatră*”* [1981]; „*Vatra satului*”*, pentru cor de bărbați, doi soliști, recitator și orchestră de cameră – 1987; „*Florile-a florilor*”* (colindă).

C. Pentru cor de femei

„*Cântec nou de leagăn și de pace*”, 1980, pentru soprană și cor de femei; „*Flori dalbe de pace*”, 1982; „*Plaiuri ardeleni*”, 1985, versuri Doina Mândraș; „*Cu cât cânt, atâta sunt*”*, publicată în „*Pentru socialism*”, 1968; „*Ad pacem*”*, 1975; „*Drapelul muncii*”*, 1977, pe versuri de Ion Tomoiogă Maramureșeanu, publicată în „*Maramureș*”, supliment al ziarului „*Pentru socialism*”; „*Drum din Nord*”*, folk coral, pe versuri de George Boitor, cu acompaniament instrumental – blockflöte, vioară, chitară, triangu, tamburină, toacă, bongos – 1978; „*Imn*”*, 1981, pe versuri de V. R. Ghenceanu; „*Pe râtuțu cel cu rouă*” (colindă)*; „*Țara*”*, pentru solo sopran, cor de femei și pian – [1981]; „*Ani de pace*”* – 1985.

D. Pentru cor de copii

„*Întâia zi de școală*” – 1974, pe versuri de Mircea Pop, lucrare publicată în antologia „*Cântecele noastre*”, vol. II, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974; „*Sâmbra copiilor*” – 1978, pe versuri de Mircea Pop; „*Masa tăcerii*” – 1979; „*Viața, pacea*” – 1980; „*Măine, când voi fi mare*” – 1984, prezentat în primă audiție la Festivalul de Muzică Ușoară „*Ursulețul de Aur*”, Baia Mare, 1984.

II. MUZICĂ VOCAL-INSTRUMENTALĂ

„*Cântec despre cântec*”*, pe versuri proprii, lucrare pentru solo soprană și grup instrumental (pian, flaut, oboi și vioară); „*Transilvania*”*, baladă pentru solo bariton și orchestră, pe versuri de Dragoș Vicol, 1993.

III. MUZICA SIMFONICĂ

„*Rapsodie someșeană*” – 1975; „*Romantism XX*”, trei mișcări simfonice pentru pian și orchestră – 1976; Uvertura „*Sătmăr 1000*” – 1977; „*Concertino pentru violă și orchestră de coarde*”

– 1979; „Concertino pentru orchestră simfonică” – 1980; „Serenada pentru vioară și orchestră de coarde” – 1982.

IV. MUZICĂ DE CAMERĂ

„*Cântec de leagăn din Maramureș*”*, pentru vioară și pian, 1984, ulterior orchestrată pentru formația de cameră „Baroc”, dirijată de profesorul Aurel Ungureanu; „*Monosonata*”*, pentru vioară și pian, 1984; „*Ecouri de colindă*”*, pentru două pian, xilofon, tamburină, triangu și toacă, 1986; „*Ciaccona*”*, pentru vioară solo, 1989; „*Înserare*”* (lied); „*Cvartet*”*, pentru 2 trompeți, corn și tubă.

V. LUCRĂRI PENTRU PIAN

„*Ritmuri moroșenești*”*, pentru două pian – 1982; „*Toccata maramureșeană*”*, pentru pian solo – 1985; „*Joc maramureșean*”*, pentru pian solo – 1988; „*Preludiu modal*”*, pentru pian solo – 1988; „*Piccolo pasacaglia*”*, pentru două pian la patru mâini – 1988; „*Fanfara școlii*”*.

VI. MUZICĂ PENTRU FANFARĂ

„*Rapsodie*” – 1984; „*Cinci dansuri din Oaș*” – 1986; „*Rapsodie lăpușeană*”* – 1983; „*Rapsodia a II-a pe teme din Chioar*”* – 1985; „*Vals de promenadă*”* – 1989; „*Uvertura Pintea Viteazul*”*.

VII. MUZICĂ UȘOARĂ

„*Nu mai sunt copil*”, pentru voce și pian – 1963; „*Un cântec rătăcit*”, pentru voce și pian, – 1967; „*Ceas târziu*”, pentru voce și pian – 1967; „*Bună seara, lună*”* – 1965; „*Ce dragă-mi ești, Baia Mare*”*, pentru voce și pian – 1967; „*N-am știut să te păstrez*”* – 1967; „*Celei mai scumpe iubiri*”* (romanță).

VIII. MUZICĂ PENTRU SPECTACOLE DE TEATRU ȘI FOLCLORICE

1. MUZICĂ PENTRU SPECTACOLE DE TEATRU

„*Sweik în al Doilea Război Mondial*”* de Bertholt Brecht – 1975 și „*Un milion pentru un surâs*”* de Anatoli Sofronov, la Teatrul Municipal Baia Mare; „*Punguța cu doi bani*”* după Ion Creangă, la Teatrul de Păpuși Baia Mare.

2. PENTRU SPECTACOLE FOLCLORICE

„*Cătu-i Maramureșu*”* – autor al libretului, muzica în colaborare cu compozitorul Mircea Neagu; „*Cu cât cânt, atâta sunt*”* – libretul și muzica; „*Anotimpuri... anotimpuri*”* – 1968 – autor al muzicii; „*Rapsodie maramureșeană*”* – 1969 – libretul și muzica; „*Maramureș, viață nouă*”* – muzica de Liviu Borlan și Adrian Roman – toate spectacole puse în scenă la Ansamblul de Căntece și Dansuri „Maramureșul” Baia Mare.

PUBLICISTICĂ

A scris numeroase studii, articole, interviuri, cronici muzicale referitoare la artist, la arta spectacolului, la educația muzicală a spectatorului, despre compozitori, creații muzicale, folclor etc.:

Pagini de muzicologie: 90 de ani de la nașterea lui George Enescu. Maestrul nostru; 200 de ani de la nașterea lui Ludwig van Beethoven. Simfonia destinului; Béla Bartok și folclorul românesc; Pe aripile jazzului; O imagine a omului Mozart în societate; Centenar Enescu (10 părți); Un veac de cântec românesc.

Cronici muzicale: Promisiunile unei stațiuni, O formulă îmbogățită de exprimare,

Școala Populară de Artă din Baia Mare la ora consacrării; Sub flamura satirei; Rezonanțe si-ghetene; Mesagerii perfecțiunii; Ecouri camerale; Pe treptele afirmării; Concertul speranțelor; Schimbările de spectacole – acte de cultură; Bilanț și perspective muzicale; Întâlnirea corurilor camerale.

Studii, articole, interviuri: Teoria și practica grupurilor vocale (7 părți); Căile educației muzicale (6 părți); Linie și stil în structura spectacolului folcloric; Intensificarea vieții muzicale – necesitate acută a județului nostru; Pledoarie pentru educația muzicală a copiilor în familie; Structura muzicală a publicului

nostru; Despre structura și profilul Ansamblului Artistic „Maramureșul”; Pe teme corale; Maramureșul muzical – trecut, prezent, perspective; Vocația patriotică a cântului coral; Orientări în alcătuirea repertoriului coral; Formațiile muzicale îmbogățesc peisajul artistic;

Reuniunile corale – forme de educație artistică și patriotică; Folclorul muzical maramureșean și obligațiile noastre față de el; Corul – sinteză a generațiilor; Drumul muzicii spre opere durabile. A susținut concerte – lecții și conferințe pe teme muzicale.

FORMAȚII CORALE CARE AU INTERPRETAT CREAȚII ALE COMPOZITORULUI LIVIU BORLAN

Într-o convorbire pe teme corale, consemnată, în anul 1971 de scriitorul Ștefan Bellu, Liviu Borlan relevă câteva aspecte privitoare la difuzarea creațiilor sale: „Trypticul maramureșean”, lucrare lansată la Radio, imprimată cu Corul Radioteleviziunii condus de Aurel Grigoraș; „Mândruțul care te lasă” și „Trecui dealul la Băiuț” – imprimate și lansate cu Corul Filarmonicii „Oltenia” din Craiova dirijat de Alexandru Racu; 4 lucrări în curs de imprimare cu Corul Ansamblului Artistic „Rapsodia română”; 10 coruri – inspirate din folclorul oșenesc, codrenesc și someșean, pregătite pentru imprimare și pentru editare la Casa Creației Populare a Județului Satu Mare. Atunci, puțin optimist, și-a exprimat insatisfacția pentru faptul că formații corale maramureșene foarte apreciate și valoroase, la acea vreme, nu beneficiau de posibilitatea de a fi înregistrate pe măsura artei lor

interpretative: „De când aștept eu niște înregistrări cu Ardușatul, Hideaga, Vișeu etc., dar se pare că legătura cu Radioul nu este satisfăcătoare. Căci, incontestabil, repertoriu există și încă valoros”¹. Cu regret, noi, azi, constatăm că doar repertoriul, dar într-un fond pasiv, a mai rezistat vremurilor. Corurile maramureșene amintite – etalon în mișcarea corală a vremii... sunt amintiri. Cu atât mai de preț se arată, iată, acum, gestul inegalat, de mare valoare, integrator, pe care ni-l dăruiește Asociația „Prietenii Armoniei” și Corala „Armonia” din Baia Mare, sub „mecenatul” inginerului Alexandru Nicolici, director executiv, organizând Festivalul Coral Internațional „Livia Borlan”, anual din 2011 până în prezent. Ni se oferă astfel perspectiva aducerii în lumină și bucuria de a constata, pe viu, excelența creației borlaniene.

- Corul Radioteleviziunii Române, dirijor Aurel Grigoraș: „Tryptic maramureșean”
- Corul Ansamblului „Rapsodia Română”
- Corul Filarmonicii „Oltenia”, Craiova, dirijor Alexandru Racu: „Mândruțul care te lasă”, „Trecui dealul la Băiuț”
- Corala „Prietenii muzicii” Baia Mare, dirijor Liviu Borlan (1978-1981): „Doina” – cantată, „Két magyar népdal”, „Colinda gospodarului”; dirijor Ion Săcăleanu (1981-1996): „Legenda în lemn”, „Ad pacem”, „Dacia Felix”, „Cântec pentru Vasile Lucaci”, „Lasă, mândră, că-i vedea”; Colinde
- Corul Liceului Pedagogic de Educatoare Baia Mare, dirijor Ion Săcăleanu: „Imn” pe versuri de V. R. Ghenceanu și „Doina” pentru cor de femei, solo sopran și oboi
- Corul „Capella Rivulina” Baia Mare, dirijor Gheorghe Parașcineț: „Ceteruică din tri lemne”, „Taina creștinătății”
- Corul „Madrigal” al Liceului de Artă Baia Mare, dirijor Gheorghe Parașcineț: „Suită de vechi cântece maramureșene”, „Miorița maramureșeană”, „Ad pacem”, „Lira și trubadurul” (serenadă madrigal)
- Corul „Madrigaletto” al Liceului de Artă Baia Mare, dirijor Gheorghe Parașcineț: „Ceteruică din tri lemne”
- Corul Căminului Cultural din Ardușat, dirijor Valentin Băințan: „Legendă în lemn”, „Trece badea”, „Vom apăra”, „Un veac de cântec românesc”
- Corul bărbătesc din Finteușul Mare, dirijor Valentin Băințan: „Marșul veteranilor din ’77”, „Eroii de pe Someș”, „Dacii și noi”, „Forța noastră”, „Până când o inimă mai bate”, „Florile-a florilor”, „Doina lui Lucaci”
- Corul Căminului Cultural din Moisei, dirijor Maria Stoica: „Haia, haia...” – cântec de leagăn, „Pe râtuțu cel cu rouă”, „Codrule, cetinule”

¹ Ibidem, p. 205-206.

Handwritten musical score for a vocal solo and orchestra. The score is written on multiple staves, including staves for various instruments (e.g., Flute, Clarinet, Saxophone, Violin, Viola, Cello, Double Bass, Trombone, Trumpet, Tuba, Percussion, and Voice). The music is in 4/4 time and features a key signature of one flat (B-flat). The score includes dynamic markings such as *p* (piano), *mp* (mezzo-piano), *f* (forte), and *fp* (fortissimo). It also includes performance instructions like "ad libitum" and "Solo". The vocal part includes the lyrics: "CÂNȚE-CUL N-AMAI ÎN-CĂ-PUT ÎN Î-NI-MA". The score is marked with "FINE" and "ad libitum" at various points. The page number "18" is visible at the bottom left, and the manuscript number "M 32 N. — 10/1982 B36985 ed. 1792" is at the bottom center.

Pagină de manuscris din lucrarea „Transilvania”
– cântec pentru voce și orchestră a compozitorului Liviu Borlan

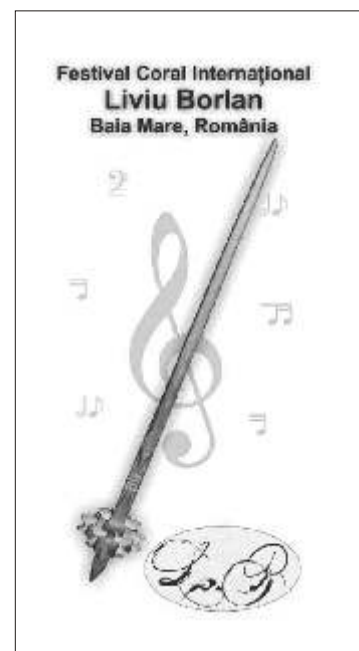
- Corul de femei al Casei Orășenești de Cultură Vișeu de Sus, dirijor Maria Mihalca: „Haia, haia...” – cântec de leagăn, „Codrule, cetinule”, „Suită de vechi cântece din Maramureș”, „Miorița maramureșeană”, „Țara”
- Corul Căminului Cultural din Șomcuta Mare, dirijat de Gh. Pop și Liviu Borlan: „Balada Chioarului”
- Corul „Armonia Chioarului”, dirijor Eugen Indre: „Lasă, mândră, că-i vedea”
- Corul Casei de Cultură Sighetul Marmăției, dirijor Teodor Borca: „Lasă, mândră, că-i vedea”
- Corul „Hollosoy Simon” din Sighetul Marmăției, dirijor Ileana Váradi: „Trece badea”
- Corul Liceului Ucrainean „Taras Sevcenko” din Sighetul Marmăției, dirijor Teodor Popovici: „Bată-te dorul, Gutâi”, „Maramureș, țară veche”
- Corul Căminului Cultural Seini, dirijor Viorel Tarța: „Trece badea”
- Corul Școlii Generale nr.1 Seini, dirijor Viorel Tarța: „Maramureș, țară veche”
- Corul Casei de Cultură a Sindicatelor Baia Mare, dirijor Eleonora Pop: „Haia, haia...”, „Trecui dealu la Băiuț”, „Lasă, mândră, că-i vedea”
- Corul Căminului Cultural din Ulmeni, dirijor Eleonora Pop: „Lasă, mândră, că-i vedea”
- Corul Căminului Cultural din Băsești, dirijor Valentin Băințan și Ambrozie Pop: „Trece badea”
- Corul Bisericii „Sfântul Nicolae”, Baia Mare, dirijor Simion Vaida: „Taina creștinătății”, „Sfinte Dumnezeule”, „Somnul lui Iisus”, „Fluierul cel păstoresc”
- Corul Bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, Baia Mare, dirijor Rodica Fage: „La altarul credinței străbune”, „Lasă, mândră, că-i vedea”
- Corul „Angelli” al Seminarului Teologic Liceal „Sf. Iosif Mărturisitorul”, Baia Mare, dirijor Iustin Podăreanu: „Bată-te dorul, Gutâi”
- Corul Universității din Oradea, dirijor Iustin Podăreanu: „Bată-te dorul, Gutâi”
- Corul „Cantata melodica” din Cluj-Napoca, dirijor Vlad Ceteraș: „Maramureș, țară veche”
- Corul „Camerata Academica Porolissensis” din Zalău, dirijor Ioan Chezan: „Patrie, frumoasa mea poveste”
- Corul „Clasic” din Pitești, dirijor Magdalena Ion: „Alunuț cu creanga verde”
- Corul Bisericii Ortodoxe din Ilba, dirijor Lotica Vaida: „Ceteruică din tri lemne”
- Corul Bisericii Ortodoxe din Cicârlău, dirijor Mihaela Bob Zăiceanu: „Trece badea”
- Grupul coral „Coralis” al Casei de Cultură din Târgu-Lăpuș, dirijor Grigore Leșe: „Haia, haia... (cântec de leagăn)”
- Corul Școlii cu Clasele I-VIII Nr. 12 „Dr. Victor Babeș” din Baia Mare, dirijor Elena Bâtea: „Sâmbra copiilor”
- Corul Școlii cu Clasele I-VIII Satulung, dirijor Eugen Indre: „Maramureș, țară veche”
- Corul Școlii cu Clasele I-VIII nr.19 Baia Mare, dirijor Ștefania Atzberger: „Sâmbra copiilor”
- Corala „Armonia”, dirijor Mihaela Bob Zăiceanu: „Cântec de haiducie”, „Cântec din Chioar”, „Ceteruică din tri lemne”, „Haia, haia...” (cântec de leagăn), „Lasă, mândră, că-i vedea”, „Trece badea”
- Camerata „Infantis”, Brașov, dirijor Nicolae Bica: „Ad pacem”
- Corul „Orfeu”, Curtea de Argeș, dirijor Alexandru Ionescu: „Haia, haia...” (cântec de leagăn), „Lasă, mândră, că-i vedea”
- Corul „Doxologia”, Baia Mare, dirijor Petrică-Aurelian Covaciu: „Ceteruică din tri lemne”
- Corul Sargeția”, Deva, dirijor Nicolae Icobescu: „Cântec de haiducie”, „Haia, haia...” (cântec de leagăn)
- Corul „Accoustic”, București, dirijor Daniel Jînga: „Cântec de haiducie”
- Corul „Doinița”, Șireți, Republica Moldova, dirijor Svetlana Rebeja-Ion: „Haia, haia...” (cântec de leagăn)
- Corul „Anastasis” al Catedralei Ortodoxe Sfântul Nicolae”, Deva, dirijor Dorin-Caius Kladni: „Lasă, mândră, că-i vedea”, „Haia, haia...” (cântec de leagăn)
- Corul „Speranța” Solotvino, Ucraina, dirijor Olena Șiman: „La altarul credinței străbune”
- Corul „Artos”, Lviv, Ucraina, dirijor Nataliya Ivashkiv: „Ceteruică din tri lemne”
- Corul „Anche Musica”, Ploiești, dirijor Amalia Secrețianu: „Ceteruică din tri lemne”

- Corul „Voces”, Oradea, dirijori Dorina Dumitrescu și Arnold Schneider: „Legendă în lemn”
- Corul „Musica divina”, Deva, dirijor Gelu Onțanu-Crăciun: „Legendă în lemn”
- Corul „Appassionato”, Târgoviște, dirijor Florin-Emil-Nicolae Badea: „Haia, haia...” (cântec de leagăn)
- Corul „Cantica Collegium Musicum”, Martin, Slovacia, dirijor Ștefan Sedlicky: „Cântec din Chioar”
- Corul „Sfânta Treime”, Alba Iulia, dirijor Iosif Fiț: „La altarul credinței străbune”
- Corul „Alla Breve”, Odorheiu Secuiesc, dirijor László Kovács: „Legendă în lemn”
- Corul „Cantores amicitiae”, Iași, dirijor Nicolae Gâscă: „Legendă în lemn”
- Corul „Erkel Ferenc”, Budapesta, Ungaria, dirijor Zsófia Cseri: „Haia, haia...” (cântec de leagăn)
- „Madrigalkórus”, Szekszárd, Ungaria, dirijor Valér Jobbágy: „Cântec de haiducie”
- Corul „Odmev”, Kamnik, Slovacia, dirijor Ana Smrtnik: „Lasă, mândră, că-i vedea”
- Corul „Tempus”, Baldone, Letonia, dirijor Baiba Urka: „Haia, haia...” (cântec de leagăn)
- Corul „Vivace”, Mezötúr, Ungaria, dirijor Magdolna Csizi: „La altarul credinței străbune”
- Corul „Vox caelestis”, Budapesta, Ungaria, dirijor Valeria Szebelledi: „Cântec din Chioar”

ÎNSEMNE ALE DĂINUIRII

Festivalul interjudețean de interpretare vocală și instrumentală, trei ediții: 1995, 1996, 1997, organizator Inspectoratul Județean pentru Cultură Maramureș și Liceul de Artă din Baia Mare, coordonatorul manifestărilor, profesorul Gheorghe Parașcineț *Efigia în bronz „Liviu Borlan”*, realizată de sculptorul Ioan Marchiș, montată pe frontispiciul Școlii de Arte din Baia Mare, 1995 *Atribuirea numelui „Liviu Borlan”* Școlii de Arte din Baia Mare, 1995, la inițiativa profesorului Vasile Petruțiu, *Placă omagială* pe frontispiciul Colegiului Național „Mihai Eminescu” din Satu Mare, fixată în 2004, la întâlnirea de 50 de ani de la absolvire a colegilor compozitorului Liviu Borlan, inițiatori profe-

sorii Nicolae Codreanu și Ioan Pop *Festivalul coral internațional „Liviu Borlan”* în organizarea Asociației „Prietenii Armoniei”, anual din 2011. Editarea cu sprijinul financiar al Asociației „Prietenii Armoniei”, director executiv Alexandru Nicolici, a lucrărilor: *Polifonii. Liviu Borlan*, publicată în 2011 la Editura „Eurotip” Baia Mare, autori profesorii Simion Vaida și Lotica Vaida, și *Liviu Borlan, Piese corale*, vol. I, Editura „Boema”, Turda, 2012, *Liviu Borlan, Piese corale*, vol. II, Editura „Boema”, Turda, 2013, *Liviu Borlan, Piese instrumentale*, Editura „Boema”, Turda, 2014; ediții alcătuite și îngrijite de profesorii Simion Vaida și Lotica Vaida.

*Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan”***Argumentul ARMONIEI
de a-și găsi rădăcinile**

Viorica PÂRJA

„...Muzica mă îndeamnă să mi-i închipui pe daci simpli, curați, deschiși, conturați dintr-o singură linie. În Maramureș se întâlnesc multe straturi folclorice. Deși folclorul muzical maramureșean s-a impus atenției țării și, am zice, lumii, el ne rezervă încă multe necunoscute, care nu vor fi explorate nici într-o sută de ani. Pentru că acest folclor e viu, regenerează și n-a fost înlocuit nici cu muzica urbană și nici cu cântecul altor zone”. Liviu Borlan

Cântecul – oglinda sufletului

Ca să vorbești despre Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan” trebuie mai întâi să vorbești despre Corala ARMONIA. Fiindcă Festivalul care se desfășoară de cinci ani la Baia Mare și-a propus să facă cunoscută muzica lui Liviu Borlan. Este argumentul ARMONIEI de a-și găsi rădăcinile.

Era prin 1620, când Martin Opitz, umblat prin lume, spunea: „Când aud un cântec românesc, îmi vine să cred că muzica e anume creată pentru român și românul pentru muzică...”.

Omul de cultură și demnitarul german a înțeles exact că pentru român, fie el de odinioară, sau contemporanul nostru, muzica s-a împletit și se împletește cu însăși viața. Și are valoare sacră, prin cântec românul mărturisindu-și cele mai profunde trăiri.

Am noroc că știu cânta,/ Că-mi astâmpăr inima./ Horile-s de stâmpărare/ La omu' cu supărare... Dar românii nu cântă doar la supărare. Ei cântă ori de câte ori simt nevoia s-o facă. Iar când cântă, o fac cu toată ființa.

Până nu m-am întâlnit cu corala ARMONIA, m-am întrebat adesea de ce cântă oamenii? Și am încercat o sumedenie de răspunsuri. La cele mai multe am primit răspuns de la ARMONIA. Și de la oamenii ei.

Cu Corala ARMONIA am învățat, în cei aproape 15 ani care s-au scurs de la primul concert dat, că el, cântecul, nu e altceva decât oglinda sufletului. Parcă era ieri, când scriam prima știre în care spuneam că undeva în Europa, undeva în România, mai precis la Baia Mare, s-a născut Corala ARMONIA. Din iubirea de oameni. Din dragostea unor oameni pentru muzică. Din plăcerea de a cânta. Din dorința de a transmite și altora nestematele muzicii corale și ale folclorului românesc. Din drag de România, la ea acasă, dar mai ales dincolo de granițele sale.

O fac atât de bine și cu atâta sinceritate, încât nu-i de mirare că s-au bucurat de succes foarte repede. Dincolo de muzica pe care o cântă, promovează ecumenismul. Sunt oameni care cântă și rezonază extraordinar cu alte culturi, cu alte credințe.

Au început să cânte mai întâi pentru ei, apoi pentru ceilalți, în lăcașuri de cultură, în bisericile noastre, iar mai apoi în bisericile altora. Au trecut granița Maramureșului, s-au aventurat prin România, apoi mai departe, prin Europa, apoi tot mai departe...

I-am însoțit în periplul lor prin lume, am scris în carnetul de reporter atâtea lucruri care, adunate, au alcătuit un frumos poem închinat muzicii, oamenilor care cântă, ARMONIEI, lo-

curilor pe care le-am văzut și care alcătuiesc cartea *Meridianele ARMONIEI*. Un argument pentru viitor. Fiindcă lucrurile durabile și amintirile frumoase trebuie întreținute pentru a nu intra în uitare. Timpul nu se oprește în loc și nu trebuie să pună distanță între prezent și viitor.

Privind în urmă și analizând ceea ce s-a întâmplat în toți acești ani, le dăm dreptate celor care afirmă că ARMONIA este un fenomen. Am auzit-o cel mai recent în februarie 2015, la Opera Națională din capitala Ardealului, când de pe imensa scenă a operei clujene, ARMONIA concerta pentru elitele Clujului.

Pași în devenirea ARMONIEI

Nimic n-a fost forțat în devenirea ARMONIEI. Așa cum îi place să spună lui Alexandru Nicolici, directorul executiv al Asociației „Prietenii Armoniei”, ARMONIA n-a început, a continuat. Fiindcă dintotdeauna aici în zonă s-a cântat. Aici au fost „Prietenii muzicii”, „Capela Rivulina”, au fost corurile lui Valentin Băințan, un adevărat motor de corale.

Cântecul coral este o tradiție veche în Maramureș. Toți oamenii cântă, trebuie numai să-i lași să cânte și să se manifeste. Privind în urmă, vedem cinci etape importante în evoluția ARMONIEI. Planificate din doi în doi ani.

2003, Suedia. Turneu într-o țară care are una dintre cele mai importante mișcări corale din lume. 100 000 de coruri la 8 milioane de locuitori. Acolo, ARMONIA a spart orice tip de bariere. Și de cultură și de mentalități.

2005. ARMONIA a mai făcut un pas. Asta a însemnat Brazilia. Iar dacă într-o catedrală imensă, un preot catolic spune în fața a 1000 de catolici: „Cine cântă ca voi se roagă de două ori” și mulțimea cântă „Amigos para siempre”, deja ai atins nu un scop, ci un vârf de trăire.

2007. Dacă tot vorbim de spirit, ARMONIA a pornit spre cea mai spirituală țară. În Israel, pe tărâmurile sfinte, n-au mers să dea concerte, ci să-și umple sufletele. Și le-au umplut și pe ale lor și pe ale celor care i-au auzit cântând. La sfârșit, și coriști și spectatori, s-au declarat cetățeni ai ARMONIEI.

2009. Cea de-a patra etapă în devenirea ARMONIEI. A fost China. Iar dacă ajungi să cânti în Orașul Interzis, la Templul Cerului sau pe Marele Zid chinezesc, cuvintele sunt de prisos în a explica starea de spirit. La un anumit nivel, între civilizații nici nu există bariere. Acolo, într-o civilizație de mii de ani, a apărut mulțumirea care îți aduce liniștea. Și mulțumirea sufletească.

2011. Etapa a cincea. Peste tot pe unde au concertat, starea de spirit și bucuria de a cânta au avut rezonanță. În drumul acesta mereu ascendent, și-au propus ca atunci când ARMONIA va împlini 10 ani de existență, să aducă un omagiu folclorului românesc, sursa care îi face să se simtă cel mai bine. Și care le-a adus cel mai mare succes.

Un gest care se lăsa demult așteptat

Așa a apărut Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan”. Un gest care se lăsa de mult timp așteptat. În septembrie 2011, Corala ARMONIA din Baia Mare (dirijor prof. Mihaela Bob Zăiceanu) și Asociația Prietenii ARMONIEI fac acest gest.

Deloc întâmplător, Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan” a debutat la 75 de ani de la nașterea compozitorului. Să nu uităm că Liviu Borlan, care a abordat aproape toate genurile muzicale: de la muzică simfonică, la mu-

Corală „Armonia” Baia Mare

zică de cameră, de la muzică de fanfară, la cea vocal-instrumentală, corală – laică și religioasă, până la cântece pentru copii, muzică ușoară, sau orchestrații pentru formații instrumentale și ansambluri vocal-instrumentale.

În septembrie 2011, la Baia Mare, debuta un festival internațional pentru recunoașterea valorii lui Liviu Borlan. O manifestare menită să șteargă colbul și să aducă la lumină frumusețea muzicii compuse de Liviu Borlan. E trist să vezi că o parte din opera lui, într-un mod absurd, a ajuns prada distrugerii sau uitării. Poate o parte din ea zace acoperită de molozul casei în care s-a născut. Dar casa a fost reconstruită. Așa trebuia să se întâmple și cu opera acestui om, cu un destin nu prea fericit.

Și tot Asociația „Prietenii Armoniei” are orgoliul de a spune că fiecare ediție a Festivalului a fost însoțită de lansarea unei cărți cu lucrările lui Liviu Borlan. O muncă tenace, făcută cu pasiune de doi îndrăgostiți de muzică, profesorii Lotica și Simion Vaida.

Nu este ușor să organizezi un eveniment de amploare, la standarde europene. Dar Baia Mare, Maramureșul și Liviu Borlan merită. Să nu uităm că proiectul Festivalului „Liviu Borlan” are parteneri serioși: Primăria și Consiliul local Baia Mare, Consiliul Județean Maramureș, Ansamblul Folcloric Național „Transilvania”, Școala Populară de Artă „Liviu Borlan”, Biblioteca județeană „Petre Dulfu”, Camera de Comerț și Industrie Maramureș, Centrul Județean pentru Promovarea și Conservarea Culturii Tradiționale Maramureș, Clubul Rotary Baia Mare, Asociația corală europeană „Europa Cantat”, Asociația Națională Corală din România, prietenii ARMONIEI, care nu sunt puțini. La fiecare ediție, membrii Coralei ARMONIA au sarcini precise, astfel ca derularea evenimentului să aibă loc în cele mai bune condiții. Totul funcționează ca un ceas elvețian.

Recunoașterea valorii

Prestigiul acestui eveniment muzical este dat de personalitățile incontestabile ale muzicii corale, care au acceptat să juriize corurile înscrise în festival: reprezentanții academiilor de muzică din București, Cluj-Napoca și Iași, ai școlilor de muzică din Budapesta, Bratislava, Praga, Chișinău, ai școlii băimărene de muzică.

La prima ediție a Festivalului au făcut parte din juriu: Voicu Enăchescu, președintele Asociației Naționale Corale din România, dirijorul corului „Preludiu”, președintele juriului; Mihaela Bob Zăiceanu, profesor de canto clasic

și folcloric, dirijorul Coralei ARMONIA, Mihály Duffek, decan al Conservatorului din Debrecen; Nicolae Gîscă, rector al Universității de Arte „George Enescu” din Iași; Ioan Golcea, vicepreședinte al Asociației Naționale Corale din România; Robert Houlihan, dirijor al Orchestrei Simfonice Irlandeze RTE; Cristina Nemeș-Bota, compozitor, profesor; Ciprian Para, profesor la Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca.

Observatori internaționali, Michael Scheck (Asociația Europeană Corală „Europa Cantat”) și Andrea Angelini (Federația Internațională Corală).

În 2011, s-a dat startul unui eveniment muzical remarcabil prin organizare, prin sistemul de jurizare, prin componența juriului. Au intrat în concurs corurile: „Acustic”, București; „Doxologia”, Baia Mare; „Orfeu”, Curtea de Argeș; „Sargeția”, Deva.

Trofeul „Liviu Borlan”, acordat formației care interpretează cel mai bine o compoziție semnată de Liviu Borlan, a revenit corului „Acustic”, din București.

O nouă întâlnire cu muzica corală

Septembrie 2012. O nouă întâlnire cu muzica corală. Un eveniment muzical care să nu lase ca lucrurile durabile să intre în uitare. Iar trecerea timpului să nu pună distanță între trecut, prezent și mai ales viitor.

Cea de-a doua ediție a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan” aducea la Baia Mare nu doar corurile înscrise în concurs, ci și membrii Asociației Naționale Corale din România, care-și ținea adunarea general în capitala Maramureșului.

Faptul că de la cea de-a doua ediție, director artistic al festivalului este italianul Andrea Angelini, care este și observator din partea Federației Internaționale de Muzică Corală, vorbește deja de recunoașterea internațională a valorii festivalului.

Președintele juriului a fost tot maestrul Voicu Enăchescu, președintele Asociației Naționale Corale din România, dirijorul corului „Preludiu”. Alături de el au juriizat prof. univ. Eva Kollar, profesor la Facultatea de Muzică și Dirijat Coral a Academiei de Muzică „Liszt Ferenc” – Universitate de Stat, Președintele Asociației de Coruri și Orchestre din Ungaria, dr. Milan Kolena, dirijor al Coralei „Apollo” și al Coralei „Schola Gregoriana Bratislavensis”, Slovacia, prof. univ. dr. Nicolae Gîscă, fost rec-

tor al Universității de Arte „George Enescu” Iași, lector univ. Ioan Pop, Academia de muzică „Gheorghe Dima” Cluj-Napoca, conf. univ. dr. Gabriel Popescu, Universitatea Națională de Muzică București, prof. Mariana Tilca, Liceul de Artă Baia Mare și Mihaela Bob Zăiceanu, dirijorul Coralei „Armonia”.

A doua scrisoare deschisă de la „Sargeția” Deva

*Coralei „Armonia” și Asociației „Prietenii
Armoniei” – Baia Mare*

*Prieteni dragi,
Avem multe să vă spunem și în acest an
muzical care are deja, pentru noi, o notă specială, după
evenimentul „Liviu Borlan” de la Baia Mare.*

*Mai întâi, vă spunem că apreciem și de data
aceasta tot ce ați făcut ca Festivalul Internațional
Coral „Liviu Borlan” să rămână în memoria noastră
afectivă ca un moment de excepție.*

*Apoi, trebuie să vă mărturisim ca unor prieteni
aproiați, că ne-a trebuit ceva timp să ne dăm seama că
suntem laureații și câștigătorii Trofeului Festivalului.
Surpriza a fost mare!... Poate de aceea am reacționat
puțin atipic la Gală și chiar după premiere. Acum,
după ce am studiat fișele juriului, după ce am auzit și
alte aprecieri și am analizat noi înșine ce a fost bine și
ce a fost rău, am intrat, parcă, mai deplin în ipostaza
de câștigători. Și vă asigurăm că nu mică ne este
bucuria!*

*Pentru că ați făcut posibile atâtea momente fru-
moase, vă suntem recunoscători.*

*Vă mulțumim pentru primirea impecabilă și
pentru timpul vostru transformat în dar!*

*Vă mulțumim pentru efortul care a stat în spa-
tele sărbătorii și al bunei funcționări a „mașinăriei”
Festivalului!*

*Vă mulțumim pentru ocazia de a-i cunoaște și
a ne împrieteni cu frații noștri de peste graniță! Vă
mulțumim pentru cântecele voastre și pentru energia pe
care o împărtășiți cu cei ce vă ascultă! Vă mulțumim
pentru serile minunate și pentru irezistibilii Petreuși!
Vă mulțumim pentru veselie contagioasă, prelungită
de către unii dintre noi, în cântare „de voie”, până
dimineată!*

*Să sperăm că ne va fi îngăduit un timp în care
să ne reîntălnim, de data aceasta pe meleaguri
bunedorene, în frățească bucurie și proiecte muzicale
comune.*

Vă prețuim și vă iubim!

Cu toată dragostea,

„Sargeția”, Deva, 24 septembrie 2012

Au fost prezente în concurs: corul „Sargeția” – Deva, Corul „Anastasis” – Deva, „Doinița” – Sireți, Republica Moldova, „Orfeu” – Curtea de Argeș, „Doxologia” – Baia Mare, „Speranța” – Solotvino, Ucraina.

*Trofeul „Liviu Borlan” a revenit Corului
„Sargeția” din Deva, dirijat de Nicolae
Icobescu.*

Muzica face parte din sufletul omului!

Septembrie 2013. Ediția a treia a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan”. Nicio bucurie nu o întrece pe cea izvorâtă din frumusețea muzicii, creată pentru sufletul oamenilor. Acesta ar putea fi motto-ul sub care se desfășoară Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan”.

Evoluția corurilor înscrise în festival a fost urmărită atent de un juriu de profesioniști: Voicu Enăchescu, președintele Asociației Naționale Corale din România, dirijorul corului „Preludiu”, președintele juriului; Milan Kolena – Universitatea de Artă Muzicală, Bratislava, SLOVACIA; Mihail Diaconescu – Universitatea Națională de Muzică, București; Ionică Pop – Academia de Muzică „Gheorghe Dima”, Cluj-Napoca; George Dumitriu – Universitatea de Arte „George Enescu”, Iași; Éva Kollár – Facultatea de Dirijat Coral a Academiei Muzicale, Budapesta, UNGARIA; Veronika Lozoviucová – Școala de Arte Taussigova, Praga, CEHIA; Maria Pocol – Liceul de Arte Baia Mare.

Director de festival – profesor Mihaela Bob Zăiceanu, dirijorul Coralei „Armonia”.

S-au înscris în festival 10 coruri. În urma tragerii la sorti, ordinea intrării în concurs a fost: Corul „ARTOS” – Lviv, Ucraina, dirijor Nataliya Ivashkiv; „ANCHE MUSICA” – Ploiești, dirijor Amalia Secrețianu; „VOCES” – Oradea, dirijor Valentin Lazăr; „MUSICA DIVINA” – Deva, dirijor Gelu Onțanu-Crăciun; „APPASSIONATO” – Târgoviște, dirijor Florin Emil Nicolae Badea; „CANTICA COLLEGIUM MUSICUM”, Slovacia, dirijor Ștefan Sedlick; „ANASTASIS” – Deva, dirijor Dorin Kladni; „SFÂNTA TREIME” – Alba Iulia, Corul Catedralei Reîntregirii, dirijor Iosif Fiț; „ALLA BREVE” – Odorheiul Secuiesc, dirijor Laszlo Kovacs.

*Trofeul „Liviu Borlan” a fost obținut de
Corul „Alla Breve”, Odorheiul Secuiesc, dirijor
Laszlo Kovacs.*

20 de ani de la dispariția lui Liviu Borlan

Septembrie 2014. Ediția a patra a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan” a avut o semnificație aparte. La 20 de ani de la dispariția lui Liviu Borlan, s-au încercat numeroase răspunsuri la cea mai firească întrebare: Cine a fost și cum a fost Liviu Borlan?

Răspunsuri date și la edițiile precedente. Liviu Borlan a fost, înainte de toate, un mare iubitor și un mare cunoscător de muzică. Aproape întreaga sa creație muzicală își are originea și inspirația în nesecatul izvor al muzicii populare românești, pe care a iubit-o și slujit-o cu devotament.

A trăit și s-a exprimat prin muzică.

La ediția 2014 a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan” s-au înscris în festival 10 coruri, două retrăgându-se ulterior. În urma tragerii la sorți, ordinea intrării în concurs este următoarea: Corul „Tempus”, Letonia; „Voces”, România; „Vivace”, Ungaria; „Madrigalkorus”, Ungaria; „Vox Caelestis”, Ungaria; „Cantores Amicitiae”, România; 7. „Odmev”, Slovenia; 8 „Erkel Ferencz”, Ungaria.

Urmărite atent de un juriu de profesioniști: Voicu Enăchescu, președintele Asociației Naționale Corale din ROMÂNIA, dirijorul corului „Preludiu”, președintele juriului; Milan Kolena – director artistic al grupului „Apollo”, dirijor al „Schola Gregoriana Bratislavensis”, Universitatea de Artă Muzicală, Bratislava, SLOVACIA; lector univ. dr. Grigore Mircea Cudalbu – Universitatea Națională de Muzică, București; lector univ. dr. Ionică Pop – Academia de Muzică „Gheorghe Dima”, Cluj-Napoca; lector univ. dr. George Dumitriu – Universitatea de Arte „George Enescu”, Iași; Éva Kollár – șefa catedrei programului doctoral de dirijat coral, Facultatea de Dirijat Coral a Academiei Muzicale, Budapesta, UNGARIA; Elena Marian – Președinta Asociației Muzical-Corale din Republica MOLDOVA; Maria Pocol – director, Liceul de Arte Baia Mare.

Trofeul „Liviu Borlan” a fost obținut de Corul „Cantores Amicitiae”, Iași, dirijor Nicolae Gîscă.

A fost al patrulea an de când, la Baia Mare, în septembrie, se aude și se interpretează muzică de calitate, se răsfoiesc volumele cu creațiile compozitorului, se discută despre viitorul muzicii corale, se fac proiecte de viitor.

Întâlnire cu creația compozitorului

Ce înseamnă compozițiile lui Liviu Borlan, cum au fost ele primite de dirijorii și formațiile corale prezente la Festivalul Internațional Coral Liviu Borlan au fost întrebări adresate acestora. Răspunsurile sunt edificatoare și pentru organizatori și pentru cei chemați să promoveze valorile pe care le avem.

Iosif Fiț, dirijorul Corului „Sfânta Treime”, Alba Iulia: „Pentru mine, întâlnirea cu compozițiile lui Liviu Borlan a fost foarte mare. Am auzit de Liviu Borlan, a fost mai mare ca mine în conservator, dar nu i-am cunoscut creațiile până la acest festival. Aș fi ales o lucrare folclorică, dar corul meu cântă în catedrală, așa că am selectat o lucrare religioasă („La altarul credinței străbune” – n.n.). Mi se pare o muzică interesantă și chiar, fiind muzică religioasă, mi se pare îndrăzneță. Scrisă cu multe disonanțe, nespecifice muzicii bisericești, dar foarte interesant și plăcut”.

Gelu Onțanu Crăciun, dirijorul Corului „Musica Divina”, Deva: „Mi-a fost foarte greu să mă opresc asupra unei lucrări din compozițiile lui Liviu Borlan. Am ales o lucrare care mi-a plăcut mie cel mai mult («Legendă în lemn» – n.n.)”.

Valentin Lazăr, dirijorul Corului de cameră „Voces”, Oradea (locul III): „Am luat contact relativ recent cu compozițiile lui Liviu Borlan. Scriitura este interesantă. Am ales „Legendă în lemn”, un citat folcloric ingenios prelucrat, cu sonorități frumoase, interesante. Vă spun că am umblat foarte mult să găsim o toacă”.

În spiritul marilor armonii

Ca orice mare compozitor, validat de supremația harului, Liviu Borlan a trăit în spiritul marilor armonii. Ca prieten bun și mai tânăr, ce i-am fost, îi spun în forma aceasta, a cuvântului, care poate chiar străpunge hotarul dintre viață și veșnicie: ferice, Liviu, că ai parte de o nobilă postumitate. (...) Festivalul, care-ți poartă numele, este precum litera săpată în piatră. Dar și o reverență pentru o mare personalitate. O, ce om a fost Liviu Borlan! Ce mare compozitor ne locuiește!

(Gheorghe Pârja, 7 septembrie 2013,
„Graiul Maramureșului” – Liviu Borlan, dincolo de muzică).

Dorin Kladni, dirijorul Corului „Anastasis”, Deva: „Ne-am străduit și sperăm că nu vom dezamăgi juriul și publicul. Am ales „Haia, haia”, o piesă care a plăcut foarte mult și coriștilor și sperăm să o interpretăm așa cum se cuvine”.

Florin Emil Nicolae Badea, dirijorul Corului „Appassionato”, Târgoviște (locul I): „Pentru mine acest festival este o surpriză foarte mare. Recunosc că în ultimii ani am parcurs un traseu destul de consistent la nivel european și surpriza este deosebit de plăcută. Sunt impresionat de ceea ce se întâmplă aici la Baia Mare. Surpriza continuă pe același palier cu creațiile maestrului Liviu Borlan, într-adevăr mai puțin cunoscut. Dar imediat colegii mei s-au atașat de lucrări, care au sonorități foarte plăcute, încărcătură foarte mare, cu expresivitate, cu foarte multă bucurie ascunsă în spatele acestor partituri”.

Laszlo Kovacs, dirijorul Corului „Alla Breve”, Odorheiul Secuiesc (Trofeul „Liviu Borlan”): „Îmi place foarte bine că suntem aici. De 20 de ani de când eu am înființat acest cor, am observat că vin tinerii spre muzică, doresc să cânte. În Odorheiul Secuiesc există 23 de coruri. Toată lumea cântă. Ne era frică de pozițiile lui Liviu Borlan. Noi toți fiind maghiari, ne temeam cum o să pronunțăm românește. Dar am reușit să învățăm piesa „Legendă în lemn” în trei zile. În festival o să arătăm cu ce drag cântăm această piesă”.

Amalia Secrețianu, dirijorul Coralei „Anche Musica”, Ploiești: „Înainte de acest festival eu nu am cunoscut creația corală a lui Liviu Borlan. Am ales o prelucrare folclorică potrivită componenței coralei. Am avut multe dubii dacă am făcut alegerea cea mai bună. La prima repetiție, când le-am spus coriștilor că este piesa impusă, reacția lor a fost „asta nu ne place!” Am lucrat piesa și după primele două parcurgeri s-au uitat la mine și au spus: „profesore, dar chiar e frumoasă!”

Stefan Sedlycki, dirijorul Corului „Cantica Collegium Musicum”, Martin, Slovacia (Locul II): „Suntem bucuroși că putem să facem cunoștință cu o cultură muzicală nouă. Am ales pentru festival „Cântec din Chioar”. Și coriștii și eu am apreciat că este ceva care ne este foarte aproape. Putem să introducem piesa în repertoriul nostru și s-o prezentăm și la alte concursuri”. (Au și făcut-o – n.n.)

Maria Pocol, profesor la Liceul de arte Baia Mare, membru în juriu: „Am avut bucuria și onoarea să fac parte din cercul de prieteni ai lui Liviu Borlan. Am colaborat cu dânsul și ca

elevă și apoi am fost colegi. Am avut apoi bucuria să îmi scrie chiar o lucrare, eu fiind profesor instrumentist, cânt la flaut. Îl simt pe Liviu Borlan alături de noi și tot timpul l-am simțit implicat și prezent în viața muzicală băimăreană și națională”.

Aceasta este muzica lui Liviu Borlan. Un excelent mesager al dialogului intercultural dintre națiuni și dintre oameni, un extraordinar liant al inimilor.

Festivalul „Liviu Borlan” – o manifestare îndreptată către artă, nu către comerț

Andrea Angelini, observator internațional, Federația Internațională de Muzică, director artistic al Festivalului: „În calitatea mea de reprezentant al Federației Internaționale de Muzică Corală, am ocazia să particip la foarte multe festivaluri și manifestări corale. Unele sunt bune și foarte bune, unele sunt doar evenimente comerciale.

Sunt foarte bucuroși că acest festival are o valoare artistică deosebită, pentru că s-a ales din start un compozitor local, care arată exact că direcția festivalului este către artă și nu către comerț. Sper ca organizatorii să-l continue și, așa cum glumeam, să ajungă la cea de-a 100-a ediție...”

Milan Kolena, Universitatea de Artă, Bratislava, Slovacia: „Remarc cu plăcere că de la an la an, festivalul este mai deschis către comunicarea cu alte țări. Eu organizez multe festivaluri în Bratislava și știu cât de importantă este promovarea.

Cu toată criza, iată că festivalul se ține, și se ține la un nivel ridicat. Eu vă fac reclamă, vorbesc despre festival, iar anul acesta avem un cor din Slovacia înscris în concurs. Felicit organizatorii și sunt sigur că în viitor vor veni și mai multe coruri din străinătate”.

Eva Kollar, Facultatea de Dirijat Coral, Academia Muzicală Budapesta, Ungaria: „Sunt recunoscătoare pentru invitația de a participa pentru a doua oară în juriul festivalului. Este foarte important să creăm acest contact muzical, pentru că, deși nu suntem foarte departe, nu avem astfel de contacte.

Pasul următor a fost să invităm formații corale din Ungaria la festival și formațiile românești să participe la festivaluri în Ungaria. (La ediția 2014 au fost prezente în festival patru coruri – n.n.). Avem rădăcini comune în istorie și e important să le scoatem în evidență.

Dirijez și eu un cor, care e la fel de vechi

ca al domnului Voicu Enăchescu. Sunt conștientă de importanța muzicii corale amatoare și de rolul acesteia în societate. E foarte important ca aceasta să crească și facem tot ce se poate în acest sens”.

Voicu Enăchescu, președintele Asociației Naționale Corale din România, dirijorul corului „Preludiu”, președintele juriului: „Eu sunt extrem de onorat de invitația pe care mi-o adresează organizatorii Festivalului Internațional Coral «Liviu Borlan».

Vă mărturisesc că particip și la alte manifestări corale naționale și internaționale, care mai există din fericire în România. Mă refer la festivalul de la Pitești, la cel de la Focșani, la cel de la Lugoj și la cel de la Cernavodă, la care participă multe coruri și care contribuie la cultivarea gustului celor care ascultă muzică corală.

Festivalul de la Baia Mare este o manifestare puțin specială. Datorită lui Alexandru Nicolici, care a îndrăznit să iasă din tipicurile organizării unor festivaluri de asemenea gen, încercând să dea o tentă europeană acestei manifestări.

Nivelul participării a fost într-un crescendo evident și ca număr de coruri și ca valoare interpretativă. Cred că este una dintre manifestările cele mai importante de gen din România. Eu am încercat să transmit și celorlalți organizatori de festivaluri, chiar cu experiență mai mare, câteva lucruri din modul de organizare a Festivalului «Liviu Borlan». Chiar prezența în juriu a unor specialiști din străinătate face ca nivelul calitativ al festivalului să fie foarte ridicat.

Remarc cu mare satisfacție evoluția Festivalului. Pot spune că ediția 2013 a fost peste așteptări. Surprinzător a fost faptul că interpretarea pieselor lui Liviu Borlan de către corurile din străinătate a fost impecabilă. Acest rescendo calitativ s-a văzut și la ediția 2014. Aștept cu foarte mare încredere ediția 2015”.

Alexandru Nicolici, directorul executiv al Asociației Prietenii ARMONIEI: „Plutea în aer o manifestare care să fie legată de Liviu Borlan. Asociația Prietenii Armoniei și Corala Armonia și-au asumat organizarea Festivalului Internațional Coral «Liviu Borlan». Formațiile corale înscrise în festival au adus la Baia Mare ce au avut mai bun de la ele de acasă și au preluat și o piesă de-a lui Liviu Borlan.

Festivalul care poartă numele lui Liviu Borlan a intrat deja în arena internațională și este un punct distinct pe harta corală”.

Muzica corală – prestigiu dobândit în timp

La fiecare ediție a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan”, în cea de-a doua zi de desfășurare a avut loc întâlnirea juriului cu dirijorii formațiilor corale prezente în concurs și cu dirijori de formații corale din Maramureș și împrejurimi.

Au fost discuții deosebit de interesante despre ce vine din urmă, cum este receptată mișcarea corală, ce trebuie făcut ca aceasta să fie pe o pantă ascendentă. Spicuim din opiniile exprimate:

Ionică Pop, Academia de Muzică „Gheorghe Dima”, Cluj-Napoca: „Un element distinctiv al profilului Academiei de Muzică „Gheorghe Dima” este existența unor ansambluri corale care au creat în interiorul instituției un climat deosebit de efervescent, atât în planul creației, cât și în cel al interpretării muzicale, câștigând de-a lungul anilor un cert și durabil prestigiu pe plan național și internațional.

Dacă vorbim de muzica corală, „Cappella Transylvanica” și „Antifonia”, nu mai au nevoie de prezentare. Apoi este Ansamblul „Viva la Musica”. Are cam trei seturi de concerte pe an, de Crăciun, la Paști și pe la mijlocul anului. Corul asigură și suportul pentru lucrările de licență ale studenților de dirijat cor academic.

Din acest punct de vedere, sunt câte trei ore pe săptămână de repetiție, dar înainte de concerte dirijorul Ciprian Para ia studenți de peste tot și de la teorie și de la armonie...

Să nu uităm că în Cluj există și Corul Filarmonicii, cred că unul dintre cele mai bune din țară, care este dirijat de Cornel Groza. În Corala „Antifonia” și eu am cântat mulți ani. Nu cred că este un student la conservator, mă refer la secțiile pedagogie, dirijat sau compoziție, care să nu fie implicat, într-un fel sau altul, în activitatea corală.

Să spunem așa, vești bune de la Cluj. Mulți dintre studenții noștri fac parte și din alte coruri. Din acest punct de vedere, cred că se întâmplă lucruri bune și eu cred că se va merge spre mai bine. Nu cunosc toate corurile de amatori din Cluj, dar știu activitatea corului „Vox Transilvania”, unde și eu mai dau câte o mână de ajutor și unii dintre studenții noștri participă la corurile de amatori”.

Mihail Diaconescu, Universitatea Națională de Muzică, București: „Cele trei zone geografice ale țării nu sunt reprezentate în mod egal în ceea ce privește harta amatoare corală. Știu că

Ardealul este bine reprezentat, despre zona Moldovei am mai puține cunoștințe, vă pot spune că în regat se întâmplă o serie de fenomene contradictorii și atipice.

Aș menționa în primul rând o imixtiune între arta amatoare și cea profesionistă, care merge cu pierdere de teren în defavoarea mișcării de amatori. Sunt profesor la Universitatea de Muzică din 1990. Am fost și dirijorul corului reprezentativ al universității. Dacă între anii 1990-2000, puteam să aleg orice student, să-l chem la repetiții, în orice zi, sau oră, acum nu-mi mai pot permite acest lucru, pentru că studenții au început să ceară bani pentru repetiții.

Trag un semnal de alarmă, să nu cumva să se ajungă peste tot în această situație. Peste tot în lume arta corală este reprezentată în primul și primul rând de către mișcarea de amatori. La noi, locul casei de cultură l-au luat bisericile, care trebuie să ne sprijine pentru că aici este locul muzicii corale, de aici se poate dezvolta.

Avem și noi secție de dirijat profesionist, secție pedagogică, secție de muzică religioasă, care întotdeauna a produs elemente foarte bune. Cei mai buni studenți ai mei la clasa de dirijat au venit din zona muzicii religioase.

Nu întâmplător, în momentul de față, la Facultatea de Teologie sunt patru foști studenți de-ai noștri, de la asistenți, până la conferențieri”.

George Dumitriu, Universitatea de Arte „George Enescu”, Iași: „Pot să vă spun, în ceea ce privește activitatea corală din Iași, că, dacă după 1989, până în anii 2000, existau două coruri de amatori care monopolizau activitatea corală – Corul Universității de Artă, condus de domnul profesor Nicolae Gîscă, și corul «Camerata», al Casei Corpului Didactic din Iași, după 2000 s-au înmulțit corurile de amatori.

În special cele care țin de activitatea de pe lângă biserici. Se știe că locul activității corale de amatori, care se desfășura pe lângă casele de cultură, acum s-a transferat înspre biserici. Avem mulți candidați pentru dirijat coral în special din cadrul bisericilor.

Dau exemplu, corurile din bisericile ortodoxe, unde activează și absolvenți de-ai noștri, sau chiar din cadrul Filarmonicii și Operei. Pe lângă ei vin și iubitori de muzică și învață repertoriul. Care nu este exclusiv bisericesc.

Sunt mai puține corurile de pe lângă casele de cultură din oraș. Dar se face repertoriu bun, de calitate, există o emulație corală și asta ne bucură foarte mult”.

Eva Kollar, Facultatea de Dirijat Coral, Academia Muzicală Budapesta, Ungaria: „Avem

rădăcini comune în istorie și e important să le scoatem în evidență. Dirijez și eu un cor, care e la fel de vechi ca al domnului Voicu Enăchescu. Sunt conștientă de importanța muzicii corale amatoare și de rolul acesteia în societate. E foarte important ca aceasta să crească și facem tot ce se poate în acest sens”.

Veronika Lozoviukova, Școala de Arte Taussigova, Praga, Cehia: „Sunt pentru prima oară la Baia Mare și sunt fericită. Aștept să ascult muzică corală românească. În Cehia muzica corală este organizată pe diferite nivele.

La școala unde predau se face muzică de la 5-18 ani. Avem 1300 de elevi, iar în Praga există 25 de școli de muzică. După absolvire urmează facultatea sau pot continua ca adulți în alte coruri. Există și o organizație care are grijă de tinerii dirijori. Eu, de exemplu, dirijez trei coruri, de copii și adulți”.

Voicu Enăchescu, președintele Asociației Naționale Corale din România, dirijorul Corului „Preludiu”: „Nu cred că formațiile de amatori, existente din fericire în țara românească, trebuie să-și îndrepte activitatea doar către corurile de biserică. Sigur că acestea reprezintă un reper în mișcarea corală de amatori, dar există și așezăminte de cultură, altele decât biserica, în care se pot constitui formații corale de foarte bună calitate.

În Asociația Corală din România sunt înscrise 86 de formații corale de amatori. În privința muzicii corale, cred că România poate oferi Europei exemple pentru calitatea festivalurilor corale. Nu peste tot unde am participat cu corul «Preludiu», care a trecut de 40 de ani, nivelul artistic a fost foarte ridicat.

Sunt coruri de amatori în Franța, probabil că și în Italia, în Germania, care plătesc dirijorii ca să repete cu ei. Membrii corului dau bani ca să facă muzică. Aceasta este dragostea pentru muzică. La noi, studenții au început să ceară bani. Să sperăm că nu vor cere bani ca să meargă și la ore.

Probabil că încet, încet vom reuși să organizăm la un alt nivel toate festivalurile din România. Suntem în tratative ca la Târgoviște să organizăm un Festival Coral «Alexandru Pașcanu», pentru că acolo este Turnul Chindiei, Chindia aranjată și rearanjată de compozitor...

În vara acestui an a avut loc la Constanța, la invitația expresă a Înalt Preasfințitului Teodosie, adunarea generală a ANC. S-au discutat multe lucruri interesante. Anul viitor vor fi și alegeri și sper să participe cât mai mulți dirijori și membri de coruri, spre binele mișcării corale din România”.

Tradiție și ARMONIE

Concluzia celor care au vorbit despre viitorul muzicii corale, despre receptarea ei de către tineret și de către publicul larg este una încurajatoare: avem nevoie de muzică corală, care nu trebuie să piardă din prestigiul pe care l-a dobândit în timp.

Iar Baia Mare are o veche tradiție în acest sens. Și e bine ca peste aceste comori să nu se aștearnă praful uitării, așa cum se întâmplă adesea. Și vorbind despre muzica corală românească, aceasta trebuie promovată și susținută.

Iar Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan” este un bun punct de pornire. Cu o înzestrare muzicală de excepție, cum îl caracteriza compozitorul Tudor Jarda, Liviu Borlan a știut să filtreze discursul muzical. Tocmai de aceea, el trebuie cunoscut și receptat cum se cuvine în România și în exterior.

Compozițiile lui Liviu Borlan atrag, la fel cum atrag și Baia Mare și organizarea evenimentului. Eforturile organizatorilor și partene-

rilor au rămas constante, foarte multă lume ajută, ceea ce înseamnă că muzica așa-zis cultă are mulți adepți, iar din punctul de vedere al spectatorilor nu sunt comentarii. Sunt atât de calzi și de mulți, încât în ziua de concurs sunt probleme cu locurile în sală.

În 2015, va fi o ediție jubiliară a Festivalului și un moment de bilanț și pentru Corala ARMONIA. Festivalul „Liviu Borlan” fără ARMONIA nu era, iar ARMONIA și-a încununat activitatea cu acest festival.

A avut curaj să deschidă uși și apoi să se plimbe prin camerele muzicii din întreaga lume. Dăruind și primind în același timp.

De cinci ani, Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan” este o realitate. Cu fiecare ediție mai vizibil și mai surprinzător prin calitatea corurilor înscrise. Festivalul dedicat lui Liviu Borlan – spunea Alexandru Nicolici – este o necesitate a ARMONIEI de a-și găsi rădăcinile.

Ediția a IV-a, 2014

ARMONIA și Liviu Borlan sunt dincolo de vârstă!

Interviu cu Alexandru NICOLICI,
directorul executiv al Asociației „Prietenii Armoniei”

Viorica PÂRJA

În primăvara lui 2016, Corala ARMONIA va sărbători 15 ani de la înființare, iar la început de septembrie 2015, Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan” va fi sub semnul celei de-a cincea ediții. Sunt evenimente care se întrepătrund. ARMONIA a apărut ca o necesitate de a continua tradiția corală, iar Festivalul dedicat lui Liviu Borlan – argumentul ARMONIEI în a-și găsi rădăcinile. Parcursul acesta extraordinar l-am străbătut alături de ARMONIA și Festival, bucurându-mă și veselindu-mă cu muzica de toate genurile, cu muzica lui Liviu Borlan. Pornind de la cele cinci etape în devenirea Coralei ARMONIA, am purtat un dialog cu omul care se identifică, atât cu ARMONIA, cât și cu ideea organizării, la Baia Mare, a unui festival care să poarte numele lui Liviu Borlan.

— *Vorbim în acest interviu despre ce se vede privind în urmă și despre ce s-a strâns în tolba cu amintiri.*

— Anii au trecut ca gândul și ca vântul și pentru ARMONIA și pentru Festivalul „Liviu Borlan” și pentru noi, dragă Viorica. Dar muzica ne dă aripi să...zburăm și să visăm. Așa cum ți-am declarat de atâtea ori, ARMONIA este o continuitate a tradiției corale din Maramureș, iar Festivalul „Liviu Borlan” este un moment pe care trebuia să-l cristalizeze ARMONIA. Pentru că ARMONIA este un punct într-o continuitate, și acest punct trebuia cristalizat. Toate dezvoltările armonice ale cântului sunt într-o continuitate...

ARMONIA s-a născut aproape sub presiune. Hai să facem! Și s-a făcut. Dacă privim în urmă, se pare că am învățat să facem, astfel încât să existe stabilitate și să fie reflectată și realitatea. Când am concretizat numele, aveam deja în cap cele cinci etape, cea de-a cincea însemnând organizarea la Baia Mare a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan”. Etapele s-au scurs și, în 2011, aveam toate condițiile de suport pentru festival, care era necesar și trebuia să depășească ARMONIA ca manifestare. Concretizarea în a-l face să existe s-a întâmplat cu un an sau doi înainte de a-l anunța și produce. Am pregătit partea tehnică, am gândit organizarea, am analizat infrastructura necesară, ne-am gândit la sistemul de

jurizare. Am gândit o strategie care să ne asigure un start bun și dezvoltare ulterioară la standarde internaționale.

— *Îmi aduc aminte de la prima ediție că aceste criterii de jurizare, care cred că sunt unice, i-au cam luat prin surprindere pe membrii juriului.*

— Arta este un lucru subiectiv, dar concursul și ordonarea într-un concurs trebuie să fie obiective. Cum faci ca subiectivul să devină obiectiv? Unde găsim elementul de statistică din subiectiv care să se transforme în obiectiv? Cu aceste gânduri au apărut criteriile de jurizare, care dau obiectivitate necontestată unei competiții.

— *La care se adaugă un președinte de juriu, cu o experiență îndelungată în arta corală. Cum v-a venit ideea de a-l invita la Baia Mare pe maestrul Voicu Enăchescu?*

— A fost simplu. Este președintele mișcării corale din România, are experiență de zeci de ani, dirijează un cor celebru, știe tot despre mișcarea corală... Am mers la Domnia Sa, i-am prezentat ideea, nouă ce-i drept, dar i-a plăcut și a susținut-o. Așa încât, din punct de vedere muzical, avem suportul unui om care înseamnă ceva în mișcarea corală și nici n-am crezut că va achiesa așa rapid. Când a văzut cartea despre ARMONIA și toată activitatea noastră a spus: „Dar eu de ce nu știu nimic despre voi?” Iar răspunsul meu a fost: „Noi facem lucrurile din plăcere, nu pentru propagan-

dă”. A acceptat criteriile de jurizare, care nu sunt ușoare. Să dai 140 de note nu e simplu, dar se obiectivizează mult aprecierea finală. Cu o singură excepție, nimeni n-a contestat rezultatele finale. Dar excepția a arătat că nu s-a înțeles ideea de competiție și cea ce se întâmplă cu adevărat.

— *Pentru cei care nu cunosc „bucătăria internă” a Festivalului „Liviu Borlan”, despre care, fără excepție, toată lumea spune că este extraordinar de bine organizat, care sunt argumentele de succes ale acestei manifestări culturale?*

— Are o susținere tehnică din partea organizatorilor, observată și de noi, dar mai ales de cei din afară. Are parteneri serioși și consecvenți. Dar are și un juriu, care este profesionist și cu experiență. Și încă un argument puternic: valoarea participanților. Așa se și explică faptul că s-a impus foarte repede. Nu de la ediția a cincea, cum spunea Andrea Angelini, care a făcut și promovare internațională, ci de la ediția a treia, când toată lumea a fost surprinsă de calitatea corurilor. Asta ar însemna puțină istorie a festivalului, dar istoria e doar un punct într-o continuitate. Festivalul, marcat într-o săptămână dintr-un an, este o continuitate. Site-ul este permanent, oamenii se pregătesc, comunicarea există. Edițiile, limitate la faza de concurs, se deosebesc doar prin valoarea participanților. De la prima ediție până la cea de-a cincea, care va avea loc în acest an, festivalul a căpătat multă vizibilitate. La fiecare ediție participă cel puțin 300 de coriști, care, întorși acasă, vorbesc despre festival, se scrie despre el, iar impactul, atât din punct de vedere strict muzical și din cel al obiectivității a fost garantul creșterii calitative a participanților. Organizarea nu s-a schimbat, iar oamenii au învățat să facă bine un lucru și îl fac. Locul de desfășurare s-a schimbat de trei ori. Pentru că noi nu avem în Baia Mare un spațiu care să se ridice la standardele impuse de un astfel de eveniment. Vom vedea pe viitor ce va fi. Calitate înseamnă și creșterea gradului de utilizare a sistemului de jurizare, pentru că membrii juriului au realizat ce înseamnă obiectivizarea subiectivității, de care vorbeam.

— *Vorbim de școli de muzică diferite, de culturi diferite și acest lucru nu e ușor de omogenizat.*

— Avem reprezentanți ai școlilor de muzică din București, Cluj, Iași, ai școlii de muzică băimărene și ai unor școli de muzică din străinătate. Școala de muzică de la Budapesta s-a regăsit în juriu prin doamna Eva Kollar, școala din Bratislava, prin Milan Kolena, ambii fiind prezenți la trei ediții ale festivalului. La prima ediție a fost în juriu un dirijor irlandez, Robert Houlihan, iar la cea de-a patra a fost prezentă și școala de muzică de la Chișinău. Maestrul Andrea Angelini, care este de trei ani directorul artistic al festivalului, ne-a sugerat că într-un festival-con-

curs nu e bine să ai un juriu „de casă”. De aceea, nu au existat două ediții cu același juriu. Există oameni care asigură, însă, continuitate, vorbesc aici de reprezentanții celor trei școli de muzică – București, Cluj, Iași –, care, și ei n-au fost mereu aceiași, cărora li s-au adăugat specialiști din Ungaria, Slovacia, Republica Moldova. La ediția din acest an vom avea membri în juriu din Polonia, Belarus și Moldova. De asemenea, continuitatea este asigurată și de președinția juriului, prin maestrul Voicu Enăchescu, și de directorul artistic Andrea Angelini, care ține și legătura cu membrii juriului din străinătate.

— *Noutăți pentru ediția a cincea?*

— După cum bine știi, partea materială ne condiționează accesarea în concurs a maximum 10 coruri, selectate de un comitet artistic. Au fost sugestii să înființăm secțiuni noi, dar, deocamdată, atât putem. Am acceptat, totuși, cred că și asta e ceva unic într-o competiție, ca în concurs, pe lângă corurile mixte, să participe și coruri pe voci egale: și maestrul Enăchescu și alți membri ai comitetului de selecție au spus că, fiind vorba numai de calitate, corurile se pot juriza cu aceleași criterii. Așa că la ediția 2015 am acceptat la înscriere, cu jurizare unică, și coruri mixte și coruri de voci egale. Avem și coruri de femei și coruri de bărbați și coruri mixte înscrise, cu aceeași jurizare. Probabil că, în timp, când partea materială nu va mai fi un impediment, vor apărea și secțiuni noi.

— *Maestrul Voicu Enăchescu spunea că fiind vorba despre coruri de amatori, e bine așa cum a fost gândit festivalul.*

— Variante sunt multe. Idei sunt multe. Dorințe sunt așisderea. Valoarea corurilor de amatori e prioritară acum. Manifestările spontane sunt, totuși, la corurile de amatori. Profesioniștii au nișa lor, sunt adevărate instituții, nu prea puse în competiție. Faptul că s-ar dori mai multe secții și nu putem, e o chestie de moment. Ceea ce trebuia să se întâmple, însă, s-a întâmplat. Loc de mai bine există. Și conștientizăm asta. Noi am avut o dinamică destul de mare, iar când faci prea multe inovații, îți asumi și niște riscuri. Suntem curioși să vedem ce se întâmplă după cea de-a cincea ediție.

— *Ce contează cel mai mult într-o competiție?*

— Contează și valoarea, dar și ceea ce transmiți. Cele patru piese din concurs pot să arate și valoarea tehnică și receptarea lui Liviu Borlan și specificul locului din care vin corurile. Deoarece competiția înseamnă și comunicare muzicală și culturală. Suntem bucuroși nu doar că lista cu piesele semnate de Borlan, din care concurenții trebuie să aleagă una, este destul de mare, dar și că aceste piese circulă prin Europa, unele intrând deja în repertoriul corurilor, fiind cântate în alte competiții muzicale. Spuneam că muzica corală

înseamnă și comunicare. S-ar putea spune că piesa obligatorie – compoziție Liviu Borlan, ar avantaja corurile din România, fiind vorba de limba română, dar deja pentru coruri de valoare limba nu mai este un impediment. Au demonstrat asta corurile din Slovacia, Odorheiul Secuiesc, sau Ungaria, care au cântat impecabil în limba română, unii afirmând că parcă piesele ar fi fost scrise special pentru ei. Dacă la prima ediție nu s-a atins nota 8, la cea de-a patra au fost note aproape de 10. O evoluție evidentă. Formații care la prima sau la a doua ediție au ocupat locul I, la cea de-a treia sau a patra, dacă s-au înscris din nou în competiție, n-au mai urcat pe podium.

— *Concertele simultane se bucură și ele de succes din partea publicului. Unde vor avea loc în acest an?*

— Vor avea loc, în general, cam în aceleași locații. E vorba și de distanță și de acustica sălii și de specificul formațiilor. Există și un public constant.

— *Surprize?*

— Prima surpriză este cine va câștiga anul acesta. Iar dacă e vorba de surprize, se vor afla la momentul potrivit. Suntem la a cincea ediție, Școala Populară de Artă, care poartă numele lui Borlan, are și ea niște ani, dar surprizele rămân surprize.

— *Pentru Alexandru Nicolici ce înseamnă un festival coral?*

— Pentru mine înseamnă în general un loc festiv, în care toți vin să arate ce au mai bun. Festivalul-concurs este altceva. Să arăți ce ai mai bun și să fii în competiție pentru a demonstra că ești cel mai bun. Eu cred că un festival trebuie să scoată în evidență nu doar o formație, ci mai ales o idee. Asta vrem noi. Ideea de valorificare a spiritului local. E scris în preambulul regulamentului, dar poate lumea trece prea repede peste acest pasaj; muzica corală este o platformă de înțelegere, de pace, de comunicare, de armonie între sute de oameni. Să vezi explozia de sentimente pozitive ale acestor sute de oameni, care se văd pentru prima dată, dar care se împrietenesc, cântă și dansează împreună. Asta se vede după gala de premiere, când nu există resentimente sau nemulțumiri. Toți trăiesc euforia unui festival reușit.

— *Dacă un festival se numește internațional, care trebuie să fie ponderea participării din afară?*

— Nu discutăm de pondere național-internațional, ci de calitate. La cea de-a doua ediție, Andrea Angelini mă întreba ce vom face dacă primele 10 coruri selectate pentru festival vor fi doar coruri din afara României. Mulțumim celor care ni le-au trimis, i-am răspuns, pentru că nivelul înseamnă că este peste ceea ce are România și avem de învățat de aici. Nu s-a întâmplat acest lucru. La înscriere, anul trecut am avut mai multe

formații din afară, dar în urma selecției echilibrul s-a menținut. Dar, repet, pe noi ne interesează valoarea.

— *Cine participă la ediția a cincea?*

— Avem coruri din Letonia, Macedonia, Bulgaria, Serbia, câte un cor, și din România. Aș adăuga aici, vorbind despre valoarea festivalului, că autoritățile au început să conștientizeze nevoia acestui festival. Apoi, festivalul a început să readucă și să educe publicul către un filon de valoare. A se vedea și numărul spectatorilor de la prima ediție și de la cea de-a patra ediție. Nu suntem mulțumiți cu lipsa de interes a mass mediei, care e interesată mai mult de scandal și senzational, decât de această formă de educație, la urma urmei.

— *Era în obișnuință ca la fiecare ediție să fie lansată o carte cu creațiile lui Liviu Borlan. Anul acesta va apărea „Povestea unui festival”. Mai aveți strânse creații de-ale compozitorului?*

— Pot să spun că, pornind de la zero, am făcut un lucru deosebit. Trei volume cu lucrări publicate înseamnă ceva. Ai văzut că la Curtea de Argeș a venit la noi o dirijoare de cor de la Pitești, care a auzit de festival și care avea trei lucrări de-ale lui Liviu Borlan, pe care ni le-a dăruit. O surpriză extraordinară. Încă nu am epuizat căutarea. Nu poți să fii mulțumit când știi titlurile lucrărilor, dar la 20 la sută dintre ele nu există partiturile. Suntem dezamăgiți că unii oameni care au lucrări semnate de Liviu Borlan nu vor să le dea; e opțiunea fiecăruia, dar mentalitatea asta nu e bună. Nu mai știm unde să căutăm, așteptăm, însă, surprize, precum cea de la Pitești. Avem câteva lucrări acum care nu sunt incluse în volum. Că mai sunt piese e cert: la nivel de muzică instrumental-simfonică, la 70 la sută din compoziții, nu găsim partiturile.

— *Ne întoarcem la ARMONIA. O corală iubită, apreciată, umblată prin lume. Fiind organizator nu poate intra în competiție, dar pigmentează cu energia pe care o degajă.*

— Sunt multe forme de apreciere a unei formații corale. Noi nu ne-am adunat ca să primim apreciere, ci ca să facem ceva. Și am făcut. Cât de bine? Spune publicul. Sunt bune și diplomele, dar când vezi că în nici 15 ani numeri peste 400 de concerte, în cele mai diverse locuri, cu repertorii diferite și cu public divers, asta spune ceva. Este o carte de vizită bună. Ce înseamnă competiția? Să participi sau să câștigi? Majoritatea festivalurilor nu sunt competiții. Autentificarea valorii prin diplome poate e interesantă pentru unii, pentru noi, deocamdată, nu este. În afara fenomenului muzical produs de ARMONIA, ne gândim la prea mult perfecționism, cred. Pretențiile noastre sunt destul de mari. Am adunat aproape 15 ani, cunoaștem mișcarea corală din România și pe cea europeană, știm care este nivelul, așa că putem

intra în competiție și cu alții. Până acum competiția a fost cu noi.

— *Îmi spunea dirijorul corului „Preludiu” că au în repertoriu peste 400 de piese. Repertoriul ARMONIEI cum se prezintă?*

— Crește în fiecare an, pentru că e în creștere apetitul coriștilor de a învăța, de a produce sonorități noi. Publicul este divers și repertoriul trebuie adecvat genului de public căruia i te adresezi. Plafonarea și blazarea în interpretare trebuie ocolite. Iar ARMONIA vrea să transmită, cântă pentru public. Se bucură când cântă.

— *ARMONIA e un nume frumos. Dar mai sunt și alte formații cu același nume. E un avantaj sau un dezavantaj?*

— Nu există dezavantaje. Noi nu ne asemănăm cu nimeni. Suntem noi. Spiritul locului este diferit, trăirile sunt altele, chiar și repertoriul. Fiecare cor e ca o ființă vie, care se deosebește de celelalte. Corala ARMONIA o vezi pe scenă. Dar ea este formată din oameni. Aici este frumusețea.

Să vezi cum lucrează pentru o idee acești oameni. Câtă spontaneitate și implicare! Avem grijă ca acestea să se permanentizeze. Un cor are nevoie de susținere tehnică, de sală, de dirijor, de șefi de partidă care să știe ce au de făcut – asta din punct de vedere artistic. Dar avem nevoie și de finanțări și de oameni care știu să facă proiecte, să facă prezentări, să obțină sponsorizări. Aceste activități sunt profesionale. Dacă nu le înțelegi, mereu vei merge cu frâna trasă. Mai avem nevoie de oameni pregătiți, pas cu pas, care să asigure continuitatea Asociației „Prietenii Armoniei”. Aici lucrăm. Și asta trebuie să marcheze 15 ani de ARMONIA. Tot timpul am avut tineri, care au simțit că în ARMONIA e locul lor. Ca într-o familie. E frumos să vezi cât de bine lucrează unul de 70 de ani, cu altul de 17 ani. Cât de bine se simt împreună.

ARMONIA și festivalul „Liviu Borlan” sunt dincolo de vârstă. Dincolo de experiența de viață, de mentalități. Aceste lucruri dau valoare ARMONIEI.

Corala Armonia la Carei, 21 iunie 2014

Liviu Borlan – amintirea compozitorului și a muzicii sale pe plaiurile natale după 20 de ani

Prof. Gheorghe FECHETE

Apariția și afirmarea unui artist, rămân un fel de „terra incognita”, atât pentru opinia generală, cât și pentru cei mai bine intenționați admiratori, dacă se încearcă a fi explicate doar prin evenimente, fără a avea în vedere descifrarea mecanismelor și proceselor care au favorizat cele mai diverse determinări ale vieții acestuia.

Descoperirea și educarea cât mai timpurie a înzestrării native, ieșite din tiparele obișnuitului, constituie o circumstanță favorizantă pentru evoluție și afirmare, chiar și atunci când hazardul își rezervă fața sau nefericirea sa intervenție. Din ce se concretizează elementele favorizante, câte din ele sunt aportul mediului familial, al civilizației locului, al mentalității societății timpului în care a văzut lumina zilei și a trăit, câte sunt un dat genetic și care sunt determinantele cardinale ale acumulărilor copilăriei și adolescenței în devenirea sa artistică?!

Sunt întrebări al căror răspuns, presupune cunoaștere profundă și nuanțată a elementelor concurente favorizante. Structura creativității artistice, a personalității accentuate își are origini identificabile chiar și în amprenta emoțională care i s-a întipărit de timpuriu, la vârstă aparent insesizabilă, după cum remarcă și academicianul Virgil Enătescu în studiile Domniei Sale.

Emoțiile sunt legate de gânduri. Ambele apar practic în același moment. Vorbim și despre memoria mental-emoțională genetică, a tuturor strămoșilor, precum și despre memoria influențelor mediului în care trăiește cineva. Matricea creativității este cristalizarea efectelor unor stimuli speciali, evenimente, întâmplări, fapte, informații, decizii, trăiri, sentimente și inspirații, care interferează, se combină și izvodesc unicitatea, inefabilul creației, ca viziune artistică, care se constituie, apoi, în cartea de vizită a artistului, purtătoare a originalității.

Toate energiile creative sunt armonizate de măiestria talentului, într-un tulburător rezultat printr-o viziune. O viziune a lumii prin intermediul muzicii. O sărbătoare a spiritului înzestrat cu har. Această stare de grație a spiritului, inspirația în muzică, recompune original lumea sunetelor, printr-un mesaj elevat al inteligenței către auditoriu prin puterea harului care naște feedbackul de aceeași valoare și intensitate. Cu alte cuvinte, inspirația dăruiește arta muzicii, sufletului și minții, împlinind menirea compozitorului în lumea artelor!

Dacă știm că perioadele timpurii au în ele germenii descoperirii de sine, ai conștientizării talentului artistic ca vocație creativă, atunci și spre aceste perioade este obligatorie concentrarea cercetării în descifrarea dezvoltării personalității unui artist, pentru că fără a se încerca descifrarea mecanismelor și proceselor care au favorizat conștientizarea vocației excepționale, nu putem avea satisfacția unei cunoașteri apropiate de adevărul dorit. Fac această digresiune, meditănd asupra parcursului vieții unei personalități culturale de anvergură națională, născută la Sanislău – compozitorul Liviu Borlan.

Pornind de la aceasta și de la semnificația genericului „Liviu Borlan – amintirea compozitorului și a muzicii sale pe plaiurile natale după 20 de ani”, stau în fața acestei coli de hârtie, gândindu-mă prin ce aş putea reuși să-i fac cunoscuți și sătmărenilor pe cei mai importanți promotori ai posterității numelui și operei, ilustrului nostru conjudețean și, în același timp, cum să declanșez și în Satu Mare o generoasă emulație privind cinstirea și cultivarea exemplară a unei moșteniri culturale, de primă mărime, cum este viața și opera celui despre care vorbim. Cei mai importanți promotori ai celebrității numelui și operei lui Liviu Borlan, prin respect desăvârșit, deosebită acuratețe, dedicație, pasiune și entuziasm, sunt «Corală Armonia», dirijor Mihaela Bob Zăiceanu și «Asociația Prietenii Armoniei» din Baia Mare, director executiv Alexandru Nicolici. Însuflețiți de dragostea pentru muzică, acești înzestrați artiști, cultivă arta corală a genialului nostru compozitor, în Baia Mare, în țară precum și în lume, prin numeroase concerte, sporindu-i faima și prestigiul din România până în Suedia, China, Brazilia sau Israel, iar ca o încununare a admirabilului demers, ei au reușit să determine o coagulare a emoției estetice și într-o emoție de ordin moral, cu profit, atât pentru întregul Maramureș, cât și pentru cultura națională, prin lansarea „Festivalului Coral Internațional Liviu Borlan”, care devine tot mai strălucitor pe firmamentul muzicii internaționale, ajungând anul acesta la a V-a ediție.

Acești oameni au chemare pentru ceea ce fac, iar focul sacru, care îi mână, ne face să vedem, deocamdată, doar cu ochii minții, cum din entuziasmul lor se conturează un monument pe platoul din fața Casei de Cultura a Sindicatelor „Liviu Borlan”, unde am înțeles că autoritățile locale băi-

mărene doresc să-i consacre numele pe frontispiciu, ca o similitudine cu ceea ce au realizat la sala sporturilor „Lascăr Pană” sau la biblioteca județeană „Petre Dulfu”, cu ipostaza avântată de dirijor a celui care afirma: „Am încercat să aduc cât mai multe din perlele obiceiurilor strămoșești, să disting preafrumosul de frumos și să caut să le pun în lumină prin mijloacele tehnicii culte”.

De ce nu este considerat încă, prin optica autorităților județene din Satu Mare, și sătmărean Liviu Borlan, după cum evidența lucrurilor o atestă?! Care ar putea fi argumentele?! Dorim a sensibiliza, a entuziasma, a informa și a convinge, că acest Liviu Borlan este tot atât de sătmărean, pe cât este considerat băimărean! În „Calendarul istoric și cultural 2014”, propus de Centrul pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Satu Mare, nu este menționat nici măcar cu numele darămite sărbătorit?!

De ce nu este considerat și sătmărean, când s-a născut la 7 iulie 1936 la Sanislău, chiar dacă atunci domiciliul părinților săi era Beiușul?! Iată cum s-a întâmplat acest lucru. La Sanislău locuiau bunicii Vasile și Iuliana Cosma, părinții mamei Ana Borlan. Fiica era deci, firesc să dorească apropierea mamei sale în momentul nașterii, mai ales că pe lângă ambientul ocrotitor al casei bunicilor, vatra neuitatelor bucurii ale copilăriei și tinereții mamei, străvechea așezare întrunea și celelalte condiții ale unei nașteri fără griji cu asistență medicală calificată, medic, „moașa comunală”, legătură prin calea ferată, atât cu marile centre medicale în caz de urgență, cât și cu Beiușul, de unde tatăl rămas să practice avocatura, putea sosi în orice clipă cu trenul. Deci la sorocul potrivit, zănele bune i-au urat la Sanislău viitorul, care urma să fie scăldat în „sunetul muzicii”.

Botezul, în mod firesc a avut loc la Sanislău, la 14 iulie, în impunătoarea „catedrală” a numeroasei comunități românești greco-catolice, reședința protopopială cu mănăstire.

Precizez amănuntul, pentru că, mediul spiritual în care s-a dezvoltat copilul era greco-catolic, prin aceasta fiind din cea mai fragedă pruncie legat prin toate firele de acea parte a societății românești, occidentalizată de aproape două sute cincizeci de ani, pe atunci.

Arta și cultura religioasă, în care se născuse, i se sedimentează firesc în matricea personalității accentuate, cu care venise pe lume în această credință. Aici, de pe zidurile catedralei, din minunatele fresce bisericești în stil renesanțist, îl vegheau cu căldură ochii expresivi ai sfinților zugrăviți cu mare artă.

Catapeteasma de proporții, cu icoane în culori calde, monumentalele statui de sfinți, vitraliile cu

bogate reflexe multicolore completau cu alte scene biblice înălțătoarea atmosferă de sfântă reculegere și meditație creștină, care își cernea influența binefăcătoare asupra puterii de înțelegere și imaginație a vlăstarului dăruit de soartă, fixându-i-se pentru veșnicie în suflet și minte această ambianță înobilată prin mâini vrăjite de mari artiști. Sacra muzică transpunea în extaz, virtuozitate inimi și credincioase suflete, în comuniune cu Dumnezeu, cu o culminație ce se împletea în grave și profunde tonuri de sunete de clopote în dangăt, ce compuneau o uluitoare și fantastică apoteoză când enoriașii simțeau efectiv, cum aerul vibrează, groasele ziduri rezonau, pământul sub tălpi se zguduie, până în hăurile iadului, care tremură de frica Creatorului, iar bolțile cerului se deschid și primesc rugăciunile tuturor.

De atunci, pe măsură ce creștea și înțelegea tot mai complex lumea înconjurătoare, în memoria afectivă, în clipele de liniște și singurătate, de multe ori îi reînviau imagini și sonorități ale sfintelor sluj-

Biserica din Sanislău

be, care îl predispuneau la stări de meditație religioasă, până ce imaginația creatoare și puterea talentului componistic îl conduseră spre conceptualizarea impresiilor, în creații corale bisericești, care azi sunt bijuterii muzicale românești în repertoriul multor coruri laice sau bisericești greco-catolice sau ortodoxe, culminând, poate, cu capodopera „Sfinte Dumnezeule”. Majoritatea, dacă nu toate compozițiile, au stat de permanență în repertoriul „Coralei Armonia”, care a încântat până la exaltare întreagă suflare „sanislăuană”, atunci când, adunați de pe întinsul țării, dar și „din cele patru zări ale lumii”, de pe unde i-a împrăștiat soarta, la cea mai importantă aniversare de până acum a bisericii lor „Jubileu 100”, coriștii băimăreni și-au făcut un titlu de onoare din participarea la sărbătoare ca un omagiu adus memoriei lui Liviu Borlan și au acompaniat cu răspunsurile muzicale, slujba arhierască oficiată cu acest prilej. Arta lor interpretativă s-a situat la un

înalt nivel de expresivitate, subliniat prin impresionant superlative „voci de aur”, „un har desăvârșit” „o muzică îngerească”, „o senzație mirifică de înălțare spirituală”, „o încântare înduioșătoare până la lacrimi”, „o descătușare a sufletului prin beatitudinea muzicii”. Iată darul lor de neprețuit, cu durabile ecouri de neșterse emoții, de povestit și de repovestit generațiilor.

Apoi, tot ei au oferit o magnifică gală corală la căminul cultural, prin concertul omagial Liviu Borlan, alcătuit din compoziții laice, muzică cultă și de inspirație folclorică, de asemenea primit cu maximă satisfacție, prin aplauzele de neoprit ale recunoștinței entuziaste. Sărbătoarea bisericii de botez din satul natal a lui Liviu Borlan a fost întregită și de participarea, Ansamblului Folcloric Național „Transilvania” și acesta din Baia Mare, care, de asemenea, și-a făcut un titlu de glorie, să onoreze printr-un spectacol de elită memoria celui care i-a ridicat prin talentul său de dirijor, orchestrator și compozitor, pe culmile celebrității naționale și internaționale, pe care se mențin și azi, după atâția ani.

Observând curgerea timpului, aflăm despre acest copil al muzicii, că la „trei ani începuse studiul pianului” împreună cu mama sa (care profesa ca pianist și pedagog).

Familiei îi era tot mai evidentă excepționala chemare a fiului, spre lumea sunetelor, spre muzică, iar părinții erau tot mai hotărâți să dea curs vocației sale, urmând, să-l încredințeze celor mai renumiți interpreți sau compozitori ai vremii, din țară sau de peste hotare, luând în considerare chiar și Italia, țara de descendență a tatălui său.

Hazardul intervine însă, oprind punerea în aplicare a proiectului urzit. Rosturile familiei sunt profund tulburate de mersul istoriei, prin impunerea ocupării nord-vestului României și spulberarea normalității, în perioada 1940-1944, când Sanislăul a rămas în teritoriul Ungariei, iar Beiușul aparținea Regatului României.

În zadar Ana Borlan așteptase momentul prezentării copilului opiniei marelui Bela Bartok, pe care ea îl însoțise în campanii de culegere de folclor bihorean... Realizarea dorinței se dovedea dificilă, iar apoi, prin emigrarea maestrului Bartok în SUA, imposibilă! Iată, fatidica imixtiune a istoriei în devenirea unui vlăstar de geniu! Un exercițiu de imaginație rămâne o palidă fațetă a realității neconsumatului impact al întâlnirii dintre un consacrat geniu la apogeu, Bela Bartok, și această precoce manifestare de geniu, care se prefigura a fi Liviu Borlan. Ce imens câștig ar fi însemnat, atât pentru muzică, cât și pentru artist și cultura României.

Grigore Leșe amintește în „Formula AS” despre nostalgicele reverii ale dirigintelui său Liviu Borlan și despre ce ar fi putut însemna... un asemenea eveniment! De aceea, prin cuvinte calde, Grigore Leșe nu conținește să-i fie recunoscător dascălului său providențial, Liviu Borlan, care, la clasă, convertea actul de educație în act de cultură,

reușind, înainte de toate, să-i facă „să înțeleagă” interpretând, formulând opinii personale, judecând de valoare, asocieri, disocieri, conexiuni îndrăznețe, soluții inedite și o viziune originală. În tot ce face azi el ca artist urmează marea lecție a dascălului său genial. Asemenea inspirate cuvinte de recunoaștere a marii sale influențe pentru formarea lor exprimă toți cei care s-au întâlnit cu Liviu Borlan pe băncile Liceul de Arte din Baia Mare! Casa bunicilor, leagănul celor mai tandre alintări ale nepoțelului, începea să-i lipsească, ca loc al deplinei fericiri, unde se afla pianul mamei și pe care era liber să-și exerseze la nesfârșit dexteritățile care începeau să se transforme în tot mai dese improvizații originale ale unui viitor mare virtuoz, care se desăvârșea aici. Puteau veni „acasă” de acum de la Beiuș, doar cu pașaport. Războiul, boala tatălui și apoi decesul acestuia în decembrie 1947 au adus insurmontabile privațiuni familiei, iar copilului obturarea perspectivelor spre o eclatantă carieră muzicală. În pofida acestora, mai târziu, Borlan menționa, totuși, că „la unsprezece ani începeam să compun... la paisprezece conduceam o orchestră”.

Punțile cu muzica nu erau, deci, suspendate, ci doar presărate cu dificile obstacole. De la Beiuș, după încheierea clasei a V-a, mama se întoarce la obârșii. Liviu ajunge elev la Sanislău, apoi la Liceul „Eminescu” din Satu Mare, fapt immortalizat după plecarea lui din viață, de foștii colegi, printr-o placă comemorativă, așezată pe zidurile prestigioasei instituții sătmărene.

La Satu Mare, prin grija mamei, destinul îi deschide în timp oportun o porțiță prin care își urmează geniala vocație, frecventând cursurile Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din oraș, concomitent cu liceul.

A fost întotdeauna un elev strălucit, cu o permanentă sete de cunoaștere. Citea enorm. La școală își folosea, cu eficiență educată, timpul „din bancă”, pentru învățare. Atent, receptiv, implicat activ, câștigă stima și simpatia profesorilor care repede îi remarcă curiozitatea intelectuală și strălucita inteligență. „Avea un singur caiet pentru toate materiile”, dar memoria prodigioasă îl servea fenomenal... era întruchiparea elevului ideal „care-și învață la școală”.

Avea o puternică motivație, pentru a putea fi apoi, „stăpânul timpului” dedicat muzicii. Satu Mare rămâne, în devenirea sa, „orașul vârstei de aur”, perioada când „modus vivendi” al său era exuberanța tinereții.

Acum totul este emoție și entuziasm. Toate experiențele esențiale ale adolescenței aici îi împlinească viața. Trăiește cu frenezie, urmându-și destinul și limpezirile definitive ale idealurilor pentru întreaga viață. De aici i se deslușesc cele mai vaste orizonturi ale perspectivei pe care și-o visează tot mai clar. Aici primesc contur cele mai intime aspirații intelectuale și afective.

Un băiat gentil, cu educație aleasă, cuceritor

prin inteligență, strălucitor prin talentul muzical, „o vedetă” în lumea adolescenților, inevitabil va declanșa interesul „frumoaselor”. Dragoste la prima vedere, întâlniri la „ceasul electric”, plimbări romantice pe „Corso”, peregrinări pe sub răcoroase și primitoare arcade, vrăjite oaze ale fericirii, și câte alte trăiri, toate, numai în Satu Mare! Fascinantele „lumini ale orașului” la Satu Mare îl cheamă, îl acaparează, îl subjugă printr-o diversitate de oferte și tentații. Pasiunea muzicii, liceul și conservatorul, în orice împrejurare, însă ocupau primul loc, apoi atracțiile unui oraș cu o civilizație remarcabilă, cu o bogată ofertă de spectacole, cum erau cele ale filarmonicii, cele de estradă sau folclorice cu renumite trupe, în principal, ale vedetelor naționale din capitală.

Teatrul și cinematograful rămân alte pasiuni captivante. Adolescentul Borlan apărea peste tot, unde răsună muzica, inclusiv în restaurante sau grădini de vară din centru sau de la periferii, unde se auzea muzică lăutărească de originală sorginte folclorică. Între timp, își achiziționase un acordeon de înaltă calitate acustică, cu timbru fin și sensibil, un „Weltmeister”, asta și pentru că începuse să fie descoperit și apreciat de cele mai bune orchestre din Satu Mare sau Carei și solicitat să cânte cu ei. Clientela rafinată ajunsese să frecventeze localurile „după ureche”!

Pasionații, împătimiți ai dansului și ai muzicii, frecventau restaurantele atenți la acorduri. Știau imediat unde cânta „Puiu Borlan”, după «tonusul» special al orchestrei care «era acordată» și «strunită» de rigoarea și acuratețea acordeonului pe post de «vioara întâi».

Viorile cedau întâietatea, urmând cu sfințenie acordeonul vrăjit al celui mai talentat dintre toți. O muzică de mare frumusețe și limpezime izvoara de sub degetele lungi de pianist ale acestui sclipitor talent, iluzionist al clapelor. Ringul de dans devenea neîncăpător, muzica se revărsa șuvoi prin potpuriuri nesfârșite, când melancolică și sentimentală pentru perechile înlănțuite de flori dragostei, când alertă în ritmuri amețitoare cu îndelungi momente de uimitoare improvizații fantastice, încât lumea, conectată la emoțiile unice ale unui talent debordând de inspirație, dorea prelungirea programului la... infinit, deoarece spectacolul era al unui show-man cu adevărat cuceritor. Germenii viitoarelor compoziții de muzică ușoară acum primeau contur în imaginația celui despre care mai târziu se va scrie «dacă acest gen ar fi abordat de compozitori cu o bună pregătire muzicală din toate punctele de vedere, cum e cazul lui Liviu Borlan, muzica ușoară ar ieși din impasul în care se află». (Miron Rațiu prim-dirijor) Orchestrele îl abordau tot mai insistent. Succesele de răsunet le determinau să și-l dispute, care mai de care. Trăia un soi de viață boemă, dar în spatele acestor „escapade muzicale” de sfârșit de săptămână era vorba și despre bani, care deja ușurau grija zilei de mâine, ajungând în mâinile mamei.

Fulminanta ascensiune în atenția publică, a

fermecătorului adolescent, prin copleșitorul său talent, care excelează în tot ce înseamnă fenomen muzical, îl impune și atenției, unor cultivați și pasionați de muzică și de soarta tinerelor valori naționale, așa cum a fost și merită amintit aici, cu mult respect și recunoștință publică, inginerul Vasile Nicolici, sătmărean pe acele vremuri – tatăl admirabilului Sașa Nicolici – care, auzind de aptitudinile ieșite din comun ale lui Liviu, îl caută și, cunoscându-l, rămâne convins că a întâlnit un tânăr de foarte mare viitor, în muzică.

De aceea, printr-o stăruitoare argumentație, face demersul să-l conștientizeze de faptul că sensul vieții sale trebuie să fie cariera muzicală pentru care este născut și înzestrat cu generozitate, că uriașul său talent și creativitatea sa trebuie să fie cultivate și șlefuite la nivel academic într-un Conservator de Muzică. Aceste sfaturi se întâlneau, oricum, în mod fericit cu intențiile, nicio clipă abandonate, ale aspirantului la gloria muzicală, întărindu-i încrederea și hotărârea în a-și urma destinul, ceea ce s-a și împlinit iarăși, din păcate, nu pe drumul cel mai scurt, ci cu un ocol, după absolvirea Facultății de Drept!

Despre Satu Mare și influența sa hotărâtoare asupra evoluției viitoare a lui Liviu Borlan aflăm și din remarca domnului Simion Vaida că, la Conservatorul „Gheorghe Dima” din Cluj... amprenta „școlii muzicale sătmărene a renumiților profesori ai vremii, mai ales în domeniul pianului, teoriei muzicale și solfegiului” l-a făcut imediat preferat atenței și exigentei îndrumări a marilor maeștri ai componisticii și dirijoratului, a fascinantelor spirite Sigismund Toduță, Tudor Jarda, Dorin Pop și a celorlalte personalități ale școlii muzicale clujene. Noi trepte de afirmare, acumulări și împliniri de idealuri îl mâneau pe Liviu mai departe și mai departe... Până să ajungă însă student la „muzică”, în viața lui Liviu Borlan se mai derulează niște secvențe pe care merită să ni le aducem aminte pentru a-i întregi profilul. Aptitudinile muzicale i-au fost cultivate cu multă dragoste și pricepere de către mama sa, care era profesoară de pian, după cum am mai amintit. Liviu era născut pentru muzică și dedicat acesteia. Colegii și-l amintesc în permanență la „unison” cu ei. În orice împrejurare îi delecta cu dezinvoltură cântând la pian, acordeon sau muzicuță, îl suplinea cu succes pe profesorul de muzică la repetițiile ansamblului coral din liceu. Pe de altă parte, colegii și-l amintesc și ca pe inițiatorul multor șotii, cu care își șicanau uneori profesorii, situații în care tănuirea făptașului era, însă, fără cusur, Liviu ieșind „basma curată” din toate.

De aceea, cu inimă ușoară, va lăsa spre veșnicie nostalgia clipelor despărțirii de școală, profesori, colegi prin niște inspirații muzicale pe portativ. La absolvire, în vara anului 1954, a compus cântecul de adio „Rămâneți cu bine”, care a ajuns imnul absolvenților din multe licee, după cum mărturisește fostul său coleg, profesorul Nicu Codreanu.

De asemenea, la scurt timp, student fiind, a

compus „Imnul dascălilor sătmăreni”, semn că Sătmărul, împreună cu școala sa de mare calitate, i-a rămas mereu în inimă. Spre surprinderea nu numai a aceluiași coleg, după liceu, Liviu a urmat Facultatea de Drept din Cluj, iar nu Conservatorul, acordându-i cu un prilej și lămuririle cuvenite: „După o tăcere destul de lungă, cu câteva mărgel de lacrimi în ochi, mi-a spus că tatăl său, fost avocat, când era pe patul de moarte, l-a rugat să urmeze Facultatea de Drept”.

De aceea, l-a ascultat și a obținut licența în drept la Facultatea din Cluj – superb caracter! De altfel fair play-ul și inteligența caracterială i-au fost atuuri în tot cursul vieții. Odată legământul în memoria tatălui îndeplinit, s-a simțit eliberat urmându-și vocația cu mărturisirea: „Nu am încetat niciodată să scriu, să cânt și să gândesc muzical”, și a adăugat „Niciodată nu am mai deschis Codul penal, dar logica lui de fier mă ajută și azi... în muzică și în viață”. În perioada studenției la Conservator „Liviu Borlan,... cuprins de ispita creației”, la Casa de Cultură a Studenților devine „membru în formații instrumentale, corepetitor și dirijor al orchestrei de muzică ușoară”, prilej cu care își lansează creațiile devenite apreciate șlagăre ani de zile. Dintre ele cunosătorii vor recunoaște melodiile: „Nu mai sunt copil”, interpretată de I. Sântu, „Un cântec rătăcit”, versuri și interpretare Mihai Dumbravă, „Ceas târziu” interpretare Stela Enache etc. Vorbind despre cele două arii de activitate, dirijatul și compoziția, se exprima astfel: „Cum se conjugă dirijatul cu compoziția? Am să răspund astfel: „Ca două surori bune. Se deranjează reciproc, dar se ajută nemijlocit. Compoziția este o carieră pe viață, dirijatul o profesiune”. Iată idealul său, compoziția! De aici încolo cariera și gloria sa se vor desăvârși în Maramureș, la Baia Mare. În acest sens profesorul Gheorghe Gh. Pop sublinia: „Timp de peste 30 de ani în nord-vestul României (mai exact în Maramureș) marele maestru, Liviu Borlan a fost și, vreau să cred, a rămas o legendă muzicală vie. Șase muzicieni într-unul. Om cu o personalitate și cultură distinse, profesor eminent, compozitor, dirijor inegalabil și acordeonist, violonist, instrumentist de mare talent”. Scriitorul Nicoară Mihali afirma, la rândul-i: „Artistul era piatră de temelie a cântecului din Nord. Trăia după partiturile muzicale, mergea în funcție de notele muzicale ce-l inspirau în permanență. Liviu Borlan era efectul lui Grieg din Țările Nordice. Un spațiu fabulos, ancestral se regăsește în creațiile sale... Dominantă și copleșitoare statura de muzician complet și intelectual de factură enciclopedică”.

Iată și alte aprecieri superlative referitoare la Liviu Borlan, aparținând unor mari personalități ale culturii noastre:

„Păstrez și astăzi caietul de estetică... nu exista manual. Regretam că trebuie să stau mai mult cu ochii pe caiet, decât să asist la spectacolul fascinant, al celui care ne preda estetica. Avea o carismă unică. Îi sorbeai fiecare cuvânt, fiecare idee.

Era prototipul eroului boem și romantic. Figura lui era memorabilă. Mai ales atunci când își interpreta la pian propriile compoziții. Era un fel de vrăjitor majestuos. Te fermeca, atât ceea ce cânta, cât și modul în care cânta”. (Sorin Ilieșiu, regizor de film).

„În specialități ca armonie, contrapunct, pian (improviza orice temă fantastic) nu te puteai depărta de explicațiile lui competente. Era jazzman, dar și mare iubitor și cunoscător al muzicii clasice. Pornea de la două-trei sunete, un punct muzical și făcea o călătorie lungă – în farmecul sunetelor, al acordurilor măiestrit aranjate – de la armonia clasică la cea modernă... era omul potrivit la locul potrivit și în orice Conservator din lume s-ar fi remarcat”. (Prof. Gheorghe Pop).

Concentrarea atenției spre personalitatea lui Liviu Borlan a fost determinată de un moment semnificativ din viața culturală a orașului Baia Mare, proiectat ca un eveniment cu adânci semnificații și care se pare că a scăpat sătmărenilor: comemorarea a 20 de ani de la trecerea sa în eternitate, pentru că „multă lume s-a adăpat de la acea fântână arteziană de cultură care a fost” și care „pe spațiul acesta de Nord își merită gloria și lauda”!

Aceste enunțuri îi onorează pe băimăreni, încontestabil, pe când în Satu Mare versurile marelui Eminescu din „Cântecul lăutarului” s-au dovedit a fi încă o dată mai aproape de oglinda realității:

„Ca povestea cea sărmană,
Care nimeni n-o-a-nțeles
Trec prin vremea tristă vană,
Ca prin secolii un eres

Doar atunci când prin lumina
M-oi sui la Dumnezeu,
Veți gândi și voi la mine
Cum am fost în lume eu”.

Mi-am amintit de aceste versuri de dragul paradoxului, deoarece Borlan a fost o personalitate cunoscută în Maramureș, în Sătmăru, la nivel național și oriunde a apărut, a atras, a interesat, a fascinat – a fost o prezență.

După frângerea bruscă a firului vieții sale, celebritatea lui Liviu Borlan a fost pe cale să intre într-o nemeritată penumbră, iar golul imens rămas în urma sa, risca să se transforme într-un hău al uitării.

Maestrul fusese prea mare, încât în umbra sa să poată crește un urmaș marcant care să preia ștafeta și să-i cultive opera. Lăudabila încercare a domnului Iura Parașcineț prin „Festivalul de Interpretare Corală și Instrumentală” a durat doar trei ediții.

În municipiul Satu Mare, și astăzi uitarea sa este absolută, iar inerția totală, în afară de sprijinul necondiționat al cotidianului „Informația Zilei” de Satu Mare. Aici timpul mai așteaptă o inițiativă, o scânteie care să declanșeze interesul firesc. Este păcat pentru cultura sătmăreană.

Mentalitatea aceasta este dăunătoare culturii. În ciuda evidențelor, Liviu Borlan nu există în cul-

tura sătmăreană, deși academicianul Virgil Enătescu vorbește convingător, chiar în acest oraș, despre „mentalitatea modernă în care profesioniștii sunt întotdeauna puși în valoare. Toți sunt valorificați, dar fiecare în felul său. Intelectualitatea ar trebui să aibă un rol uriaș în acest proces. Lipsa de modele este un dezastru pentru un popor”.

În schimb, spre satisfacția noastră, după 20 de ani, constatăm cu bucurie că în două locuri flacăra recunoștinței rămâne nestinsă și anume în Baia Mare, locul apogeei carierei sale și la Sanislău locul nașterii sale.

Astfel, la Baia Mare, remarcăm cu imensă satisfacție că a răsărit impetuos steaua consacrării sale internaționale, care urcă cu vigoare și devine tot mai strălucitoare, pe zi ce trece, pe firmamentul actualității muzicale internaționale prin „Festivalul Coral Internațional Liviu Borlan”.

Inițiatorul și catalizatorul acestui mod de abordare „instituționalizat” a veșnicirii moștenirii maestrului Liviu Borlan este inepuizabilul și generosul Sașa Nicolici – o mare conștiință și un împătimit al creșterii culturii muzicale naționale, dedicat trup și suflet înnobilării și înălțării spiritului prin artă, cel despre care, de pe acum putem să ne exprimăm, ca fiind neprețuitul nostru contemporan.

Prin întâlnirea noastră providențială, mă bucur că am reușit să mijlocesc accesul domnului Sașa Nicolici și al colaboratorului său, domnul Simion Vaida, la tot ceea ce înseamnă moștenirea Liviu Borlan: manuscrise, creații nepublicate, înregistrări, culegeri de folclor, biblioteca personală, aflate în proprietatea domnului Gavril Lupșa, care s-a dovedit un merituos custode în fața posterității.

Liviu Borlan a lăsat o operă din care azi creația muzicală corală a fost îmbrățișată de iubitorii ei și este promovată de oameni competenți și pasionați, spre a fi cunoscută de către un public cât mai numeros și pe tot mai multe scene ale lumii. Celelalte domenii ale creației sale muzicale sunt, de asemenea, o valoare inestimabilă a culturii muzicale românești față de care nu avem voie să rămânem indiferenți, pentru a le include în circuitul național și internațional spre satisfacția cât mai multor pasionați ai muzicii.

Filarmonica „Dinu Lipatti” din Satu Mare pare a fi menită să-și facă un titlu de glorie prin includerea în repertoriul său a pieselor simfonice ale lui Liviu Borlan, compozitorul emblematic al Sătmăruului și al acestui binecuvântat Nord de țară, pentru a umple un gol imens în ceea ce privește cinstirea moștenirii muzicale naționale.

Istoricul și filozoful culturii, Lucian Boia, afirmă că: „Adunându-se relativ recent într-o singură națiune și împrumutând atât de mult de la alții, românii au tot căutat argumente pentru a-și sublinia personalitatea. Satul românesc, ca depozitar al sufletului național, spre deosebire de orașul cosmopolit, a devenit principalul reper în această căutare... Dar «folclorul românesc» este un termen generic pentru

tot felul de varietăți locale. Portul popular, casa și gospodăria țaranului, obiceiurile și credințele sunt diferite de la o zonă la alta; se înțelege că prezintă și asemănări, dar se aseamănă totodată și cu folclorul popoarelor vecine, îndeosebi cu aria culturală balcanică. Ideea unui românism elementar, concentrat în folclor și simbolizat prin țăran este mitologică. Nu folclorul tradițional, ci ideologia națională modernă a dat unitate spațiului românesc (și tuturor celorlalte spații naționale)”. Asta se confirmă și prin procesele accentuate de evoluție care se constată chiar în Sanislău, unde folclorul cu multitudinea aspectelor specifice se estompează, lăsând locul elementelor de civilizație materială caracteristice unei societăți care se modernizează în ritm alert, inclusiv prin ridicarea nivelului general de instrucție școlară.

Este necesară această digresiune pentru a încerca să pătrundem în specificul satului natal al lui Liviu Borlan și al mediului social din care provine și care se constituie în matricea spirituală care a contribuit din plin la conturarea personalității sale originale.

El s-a născut, într-o localitate în care s-a dezvoltat o comunitate multiethnică, multiculturală, multiconfesională. Aceste caracteristici sunt elemente care au contribuit la specificitatea Sanislăului, de-a lungul timpului. Oamenii erau membri ai unor colectivități distincte, puternice, care au trăit profund viața în interiorul naționalității lor, al religiei lor, al limbii și culturii lor, conviețuind *volens-nolens* cu intercondiționări și interferențe în cele mai diverse planuri ale vieții.

Cultura românilor, a șvabilor și a ungurilor, a format specificul locului „îmbogățit cu câteva elemente ce îl identifică cu precizie: multiculturalism, multilingvism, toleranță față de diversitatea etnică și religioasă”, similar modelului creionat de istoricul clujean Cristian Chereji cu „un contur aparte – cel al conceptului de Europă Centrală”.

Constatăm că Sanislăul lui Liviu Borlan ilustrează ideal și conceptul academicianului Virgil Enătescu, care consideră „religia ca fiind o parte integrantă din cultură și, poate, cea care conservă identitatea individului cel mai bine, alături de limba maternă”.

La Sanislău aceste afirmații sunt vii și se ilustrează prin cele ce urmează și din care cititorul și-ar putea întregi cunoașterea acelei excepționale vetre de românism prin textul care celebrează biserica, a cărei amprentă s-a integrat pe viață și spiritului compozitorului nostru, ca o nestemată în comoara sa de valori personale fundamentale.

Localitatea aceasta a fost la sfârșitul secolului secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, iar apoi mai vârtos după Marea Unire 1918, un creuzet în care trăia o societate în eferescență permanentă, cu un puternic sentiment al apartenenței la marea cultură națională.

Un loc fertil formării unor inteligențe strălucite s-a transformat într-un focar iradiant de cultură și civilizație pentru o zonă nebănuț de întinsă,

iar studențimea română din Sanislău s-a dovedit o importantă animatoare a idealurilor culturale și politice de atunci încoace până în zilele tinereții lui Liviu Borlan, când vara ne reuneam liceeni și studenți în lungi și plăcute colocvii libere, distractive, dar și instructive și profunde pe orice temă care prindea interesul de moment, în care verva lui Puiu se dovedea incitantă și inepuizabilă.

A doua zi, înainte de orele amiezii, în camera răcoroasă a casei bunicilor săi, Borlan ne invita să ascultăm prin acordurile pianului rodul inspirațiilor sale din ceasurile târzii ale nopților de vară, ca apoi să ne relaxeze cu fermecătoare interpretări și potpuriuri de muzică ușoară sau folclorică, încheiate cu fantastice reprize de improvizații al căror ecou stăruie și azi în memoria noastră afectivă, retrăite cu aceleași emoții pe care le mărturisește în alt context și azi profesorul universitar de la Montreal, Dora Cojocaru: „Liviu Borlan a fost un om fascinant... de fiecare dată când apărea în clasă la noi ne simțeam în sărbătoare. Ora devenea un eveniment, o mare bucurie. Până și cel mai slab elev își dădea seama că muzica e transmisă printr-un artist adevărat, care se joacă cu ea pur și simplu cu ușurință. Muzica devenea importantă pentru viața noastră, cursul era o plăcere, fiecare minut conta. Nimeni nu se plictisea nicio secundă, testele de recunoaștere a intervalelor nu erau o corvoadă, discuțiile despre probleme de teorie deveneau fascinante”.

După stabilirea în Baia Mare, nu a rupt nicidecum legăturile cu meleagurile sătmărene și nici cu satul natal. Ca un adevărat sanislăuan, cu rădăcini puternice în vatra strămoșească, revenea măcar la marile sărbători de fast – Crăciunul, Paștile sau Rusaliile, pentru a-și reîncărca sufletul și inima cu energiile primordiale. De altfel și în Baia Mare s-a format un grup remarcabil de tineri sanislăuani licențiați, în mijlocul cărora se simțea ca acasă, legat de fiecare prin „afinități electivă” sau complementarități. Întâlnirea cu toți ceilalți consăteni „urbanizați” deja era o adevărată sărbătoare pentru ambele părți, Puiu, Liviu sau domnul Borlan știind în permanență să-i cucerească prin comportamentul său plin de afectivitate și sensibilitate. Atenția sau glumele întotdeauna erau potrivite vârstei, stării sociale sau sexului interlocutorului, având pentru fiecare măcar o vorbă de spirit, care particulariza legătura cu amănunte semnificative, pe care i le servea memoria sa prodigioasă, încât interlocutorul avea senzația că se continuă ultima discuție rămasă neterminată și pentru care i-ar rămânea o porțiță de continuitate pentru altădată, deși ultima lor întâlnire avusese loc poate cu ani în urmă.

Întâlnirea cu Borlan era un eveniment de neuitat pentru oricine.

Oriunde s-ar afla prin țară ca locuitori în marile orașe, în capitală, dar și mai departe pe oricare

meridian al lumii, sanislăuanii de baștină poartă cu nedismulată noblete ștampila apartenenței lor la acest spațiu de civilizație aparte, având o admirabilă structură intelectuală și morală, caracterizată printr-o mare dragoste și respect pentru carte, civilizație, politețe și complezență, o atentă considerație pentru opiniile altora, având onoarea cuvântului dat, prețuire pentru realizările celorlalți, foarte deschiși și deosebit de receptiv la nou, de o ospitalitate deosebită.

Există în România localități rurale care s-au impus în conștiința publică națională, datorită excepționalelor personalități care au văzut lumina zilei acolo și care au știut să-și cinstească fiii prin crearea de memoriale, muzee sau centre culturale de elevație deosebită.

Astfel, dacă Ipotești se impune prin Eminescu, Liveni l-a dat pe Enescu, Hobița este mândră prin Brâncuși, dintre satele Sătmăruului, Sanislăul se impune atenției naționale, prin valorile spirituale deosebite pe care le-a dat, printr-un număr impresionant de remarcabile personalități de mare vibrație culturală, dintre care cel mai emblematic în plan cultural se dovedește a fi, neîndoielnic, Liviu Borlan.

Pentru că așa cum spune Ileana Vulpescu, dacă „în cultură, nu poți să iei locul nimănui”, în muzică, forma cea mai rafinată a culturii, unde sunt atât de puțini aleși este de datoria noastră să cinstim excepționala personalitate a celui mai important compozitor român al acestor meleaguri care a fost Liviu Borlan.

Sanislăuanii au dovedit că sunt conștienți de faptul că au ieșit din zodia totalitarismului despre care George Orwell spunea că „tratează cu ostilitate orice inovație, se ferește de alteritate, persecută metodic imaginația și creativitate” și de aceea cultivă cu mult respect toate valorile de excepție care s-au ridicat din mijlocul lor, prin foarte frumoase atitudini față de memoria fiecăruia.

În acest context, următoarea acțiune care ar încununa atitudinea nobilă a comunității care a știut să-și cultive și să-și apere specificul și diversitatea, conștientă că varietatea dă frumusețe și potență creativă și că este europeană și prin evenimente, personalități, experiențe, fenomene sociale, economice, culturale și de civilizație, ar consta în inițiativa conceperii unui monument dedicat emblematicului compozitor Liviu Borlan, care să-i veșnicească memoria în localitatea natală Sanislău.

Municipiului Satu Mare, important centru muzical, prin intermediul valoroasei Filarmonici „Dinu Lipatti”, i s-ar cuveni îmbogățirea zestrei de monumente închinată celor care i-au ridicat prestigiul de-a lungul timpului și prin amplasarea în parcul central a unei statui care să îl mențină veșnic viu în memoria colectivă pe cel mai important compozitor al acestui Nord de țară, maestrul Liviu Borlan.

Liviu Borlan - compozitor și dirijor

(n. 07.07.1936 Sanislău, Satu Mare - d. 05.10.1994 Baia Mare, Maramureș)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

întocmită de **Aristița BORBEI**,
Liana POP, **Liana SILAGHI**

Referințe critice în volume:

Vaida, Simion ; Vaida, Lotica. *Liviu Borlan: polifonii.* [monografie] Baia Mare, Eurotip, 2011. 266 p.

Băințan, Valentin, *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1982, p. 93, 119, 123, 124, 162, 163, 164, 166, 167, 170, 171, 172, 177, 185, 237, 238, 240, 246, 250, 252, 282, 288, 292, 294, 300, 301, 304, 342, 358, 359, 384, 406, 412, 424, 425, 428.

Băințan, Valentin, *Băsești: „Mica Romă” de sub poalele Codrului: contribuții istorice.* Baia Mare, Cybela, 2000, p. 432.

Băințan, Valentin, *Laudă neamului: jurnal memorial cultural*, Baia Mare, Umbria, 2002, p. 21, 22, 23, 27, 28, 31, 32, 35, 39, 45, 47, 55, 56, 57, 71, 137, 167, 191, 196, 215, 251, 282.

Belean, Zora ; Belean, Ioan, *Comuna Sanislău: monografie.* Oradea, Editura Treira, 2010.

Bilțiu, Pamfil, *Liviu Borlan – compozitor, dascăl și om de cultură*, în: *Oameni din Maramureș.* Baia Mare, Editura „Maria Montessori” a Casei Corpului Didactic, 2003, p. 121-126.

Cosma, Viorel, *Muzicieni din România.* Vol. 1: A-C. București, Editura Muzicală, 1989, p. 146-148.

Gaftone, Vasile, *Maramureșeni charismatici.* Cluj-Napoca, Eikon, 2013, p. 304.

Ghenceanu, Vasile Radu, *Cu Liviu Borlan despre: talent, muzică și drumul în artă*, în: *Dreptul la singurătate.* Baia Mare, Proema, 2001, p. 213-214.

Ghenceanu, Vasile Radu, *Jurnal de scriitor sau Desacralizarea continuă: contribuții la o istorie culturală.* Baia Mare, Proema, 2007, p. 57, 71, 97, 121, 140, 170.

Maramureșul din cuvinte, antologie subiectivă de texte despre Maramureș din colecțiile Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” ; coordonator dr. Teodor Ardelean ; selecția textelor: Ioana Dragotă, Gabriel Stan, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2011, p. 46.

Olar, Odeta, *Monografie Liviu Borlan*, [lucrare de diplomă – manuscris], 2001.

Pașca, Irina, *Liviu Borlan: creația corală*, [lucrare de diplomă – manuscris], 2002.

Petruțiu, Vasile, *Compozitorul Liviu Borlan și contribuția sa la dezvoltarea muzicii de inspirație folclorică maramureșeană în componistică*, [lucrare pentru acordarea gradului didactic I – manuscris], 1996.

Popescu, Mihai, *Repertoriul general al creației muzicale românești*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, 1987.

Reszler, Dorina, *Materialul didactic muzical – puncte de vedere în problema valorificării sale raționale, științifice și pedagogice. Creația pianistică a compozitorului Liviu Borlan*, [lucrare pentru acordarea gradului didactic I – manuscris], 1996.

Sanislău: ghid cultural și istoric, Satu Mare, Muzeul Județean Satu Mare, 2010.

Vaida, Simion ; Vaida, Lotica, *Din holda cu grâul copt*, Baia Mare, Eurotip, 2008, p. 32, 117, 119, 121, 123, 190, 200, 204.

Referințe critice în periodice:

Anițaș, Ioan, *Compozitorul și omul de muzică Liviu Borlan a fost comemorat de sanislăuani, careieni și maramureșeni*, Informația zilei de Satu Mare, 23 iun. 2014.

Bellu, Ștefan, [Interviu]: *cu dirijorul și compozitorul Liviu Borlan despre structura și profilul ansamblului artistic „Maramureșul”*, Pentru socialism, 20, nr. 5195, 10 oct. 1970, p. 3.

- Buda, Ion**, [Interviu]: *cu dirijorul și compozitorul Liviu Borlan*, Pentru socialism, 18, nr. 4429, 20 apr. 1968, p. 2.
- Bilțiu, Pamfil**, *Liviu Borlan – Omul și opera (1936-1994)*: (64 de ani de la naștere), Pro Unione, 3, nr. 3/4, dec. 2000, p. 199.
- Cozmuța, Augustin**, *Comemorare Liviu Borlan*, Graiul Maramureșului, 7, nr. 1763, 11-12 nov. 1995, p. 1, 3.
- Cozmuța, Augustin**, „*Disponem de o mișcare corală de amploare și ea promite încă să mai crească*”: [interviu], Pentru socialism, 31, nr. 7559, 16 febr. 1980, p. 3.
- Cozmuța, Augustin**, *Un portret polifonic pentru Liviu Borlan: la 75 de ani de la naștere*, Graiul Maramureșului, 23, nr. 6623, 19 dec. 2011, p. 11.
- Crețu, Viorel**, *Festivalul corurilor de cameră „G. Dima”*, Muzica (București), nr. 2, febr. 1985, p. 34-35.
- Din activitatea Uniunii Compozitorilor: secția corală*, Muzica (București), nr. 1, ian. 1986, p. 10-11.
- Fechete, Gheoghe**, *Din nou despre Liviu Borlan*. Echipa (Satu Mare), nr. 7, oct. 2002.
- Fechete Gheorghe**, *O zi memorabilă pentru elevii din Sanislău și o întrebare răscolitoare... Cine a fost Liviu Borlan?*, Informația zilei (Satu Mare), 1 dec. 1997.
- Fechete, Gheorghe**, *Sanislăuanul Liviu Borlan îl omagiază pe marele George Enescu*, Informația de duminică (Satu Mare), 11 sept. 2005.
- Ghenceanu, Vasile Radu**, „*Avem de plătit pentru meseria învățată*”: [interviu], Pentru socialism, 23, nr. 5958, 28 mart. 1973, p. 2.
- Ghenceanu, Vasile Radu**, *Jurnal de scriitor sau desacralizarea continuă (V)*: contribuții la o istorie culturală, Nord literar, 2, nr. 9, sept. 2004, p. 14.
- Ghenceanu, Vasile Radu**, *Jurnal de scriitor sau desacralizarea continuă (X)*: contribuții la o istorie culturală, Nord literar, 3, nr. 3, mart. 2005, p. 14.
- Ghenceanu, Vasile Radu**, *Jurnal de scriitor sau desacralizarea continuă (XIX)*: contribuții la o istorie culturală. Nord Literar, 4, nr. 1, ian. 2006, p. 14.
- Ghenceanu, Vasile Radu**, *Jurnal de scriitor sau desacralizarea continuă (XXIV)*: contribuții la o istorie culturală, Nord literar, 4, nr. 6, iun. 2006, p. 14.
- Ghenceanu, Vasile Radu**, *Jurnal de scriitor sau desacralizarea continuă (XXV)*: contribuții la o istorie culturală, Nord literar, 4, nr. 7-8, iul. 2006, p. 14.
- Ionescu, Gheorghe C**, *Formațiile corale de muzică patriotică și revoluționară*, Muzica (București), nr. 11, nov. 1985, p. 9-12.
- Liviu Borlan – „după 20 de ani”*, Buletin de Carei, 22 iun. 2014.
- Marchiș, Ioan**, *Liviu Borlan, o academie cu claviatură*, Graiul Maramureșului, 21, nr. 5900, 12 aug. 2009, p. 9.
- Marcu, Anamaria**, *Liviu Borlan, o viață închinată muzicii*, Informația de duminică (Satu Mare), 22 aug. 2004.
- Neagu, Mircea**, *Formațiile de cameră de amatori*, Muzica (București), nr. 11, nov. 1985, p. 12-14.
- Noi lucrări la birourile de secții: secția didactică*, Muzica (București), nr. 2, febr. 1985, p. 9.
- Paul, Antoniu**. *Despre omul și artistul Liviu Borlan*: (de vorbă cu prietenii lui), Graiul Maramureșului, 20, nr. 5843, 6-7 iun. 2009, p. 8-9.
- Paul, Antoniu**, *Zodia lui Orfeu (326)*, Graiul Maramureșului, 23, nr. 6545, 17 sept. 2011, p. 6.
- Pârja, Gheorghe**, *Liviu Borlan, dincolo de muzică*, Graiul Maramureșului, 25, nr. 7144, 7 sept. 2013, p. 3.
- Pârja, Viorica**, *Acasă la Liviu Borlan*, Graiul Maramureșului, 22, nr. 6284, 12 nov. 2010, p. 8.
- Pârja, Viorica**, *Muzica face parte din sufletul omului*, Graiul Maramureșului, 25, nr. 7144, 7 sept. 2013, p. 3.
- Portase, Alec**, *Compozitorul Liviu Borlan a fost omagiat de foștii colegi*, Graiul Maramureșului, 16, nr. 4330, 29 iun. 2004, p. 8.
- Sabău, Valeriu**, *Liviu Borlan – vecin cu râsul și plânsul*, Informația zilei, 2, nr. 141, 20 mart. 2002, p. 10.
- Vaida, Simion**, *In memoriam – Liviu Borlan sau Cântec despre cântec*, Graiul Maramureșului, 16, nr. 4467, 6 dec. 2004, p. 10.

REMEMBER LIVIU BORLAN¹

Cu dirijorul și compozitorul Liviu Borlan [interviu]

— *Sunteți cunoscut, atât în calitate de dirijor cât și în cea de compozitor. Ce v-a determinat să vă consacrați acestor două laturi ale artei muzicale și cum se conjugă ele?*

— Este greu de precizat ce anume determină o vocație! Probabil, evoluția ei. În ce mă privește, am făcut toată viața muzică, chiar și atunci când – se pare – mă ocupam cu altceva. Îmi veți ierta lipsa de modestie, pentru a vă relata câteva fapte... La trei ani și jumătate începusem studiul pianului, la șase ani voiam să fiu inginer mecanic, la unsprezece ani începeam să compun, la doisprezece ani iubeam tehnica cinematografului, la paisprezece ani conduceam o orchestră... Și totuși am absolvit întâi Facultatea de Drept, dar nu am încetat nicio zi să scriu, să cânt și să gândesc muzical. Mi-amintesc chiar de un episod amuzant: la un examen de criminalistică, după ce mi-am schițat ciorna răspunsului și așteptam să-mi vină rândul, am scos din buzunar o foaie cu portative și m-am apucat să rezolv o temă de armonie. Am fost imediat „identificat” (eram la un examen de criminalistică, nu?). Am argumentat că voi urma, după absolvirea dreptului, conservatorul. Mi s-a dat o replică interogativă: „Și acolo la conservator, veți citi Codul Penal?”. Răspunsul l-au dat anii: niciodată nu am mai deschis „Codul Penal”, dar logica lui de fier mă ajută și azi... în muzică și în viață.

Cât privește cea de-a doua latură a întrebării: cum se conjugă dirijatul cu compoziția, am să răspund: ca două surori bune. Se deranjează reciproc, dar se ajută nemijlocit. Compoziția este o carieră de viață, dirijatul o profesiune. Trebuia să-mi aleg o profesiune. Și renunțând la ierarhia universitară, am ales dirijatul. Nu m-am înșelat...

— *Cum apreciați tendințele actuale ale artei?*

— Chiar și unui profesionist îi vine greu să se orienteze în complexitatea lor. Specializarea a mers atât de departe, încât s-a ivit o distanțare între publicul insuficient pregătit și creator, ceea ce impune o largă acțiune de instrucție artistică.

În muzică, arta cea mai abstractă, coexistă aproape toate curențele câte au apărut în istoria ei. A ști să alegi limbajul care ți-e propriu și a fi în același timp modern și accesibil, iată marea problemă a autorilor de muzică din zilele noastre.

— *Știind că aveți și „alte” preocupări, am dori să cunoaștem părerile dumneavoastră despre muzica ușoară românească și perspectivele ei.*

— Într-adevăr, mă preocupă muzica ușoară. Am scris, scriu și voi mai scrie și publica mulți ani. Prin „Nu mai sunt copil” am devenit cunoscut. De curând mi s-a achiziționat melodia „Un cântec rățacit” (versuri și interpretare Mihai Dumbravă) și „Ceașă târziu” (vă amintiți „Dialogul”). Alte două melodii sunt pe masa comisiei respective de achiziționare.

Cât privește părerile mele, iată-le: este genul cel mai popular la noi, cu cele mai puternice tradiții și cu cei mai fanatici credincioși și aceasta deoarece muzica noastră ușoară, de la întemeierea ei, a știut să se apropie de caracterele muzicii populare (caracterul „patrat” al frazelor muzicale, strofe de patru versuri – rânduri melodice, metrul de 6-8 silabe etc.) și deoarece compozitorii cu studii înalte incontestabil și-au făcut din acest gen o profesie de credință (Vasilescu, Roman, Dendrino etc.). Cu aceasta am dat și explicația succesului în acest gen. Când, însă, nechemat de nimeni, fără calități, fără pregătire, de dragul de a epata sau a expune un fizic agreabil, de a importa o modă și de a fura ușor aplauzele unui public credul, te apropii de acest gen, sfârșitul este fatal. Mă refer la insuccesul regretabil al interpreților noștri la Brașov. Cine a rezistat? Cine a avut voce și a studiat mult. Am fost coleg de institut cu Constantin Drăghici. Ei bine, o spun pentru toți cântăreții, acest om își orchestrează singur bucățile, cântă la pian la prima vedere și lucrează la un „fleac” de melodie circa o săptămână. Oricând, dar absolut oricând Constantin Drăghici poate cânta o melodie cu text cu tot la prima vedere, poate înlocui, tot la prima vedere, un dirijor sau un orchestrator. Probabil, că nu a concurat pentru a nu strica „estetica” celorlalți. Am fost partinitor poate față de prietenul meu, dar acestea sunt faptele. După mine, muzica ușoară este enorm de grea. Tocmai din cauza unor perspective nelimitate.

1 Grupaj realizat de: Liana Pop, Liana Silaghi, Aristița Borbei, Dana Borbei

— *Vă satisface viața muzicală a județului Maramureș? Ce perspective întrevedeți în acest sens?*

— Regret că trebuie să vă răspund negativ, dar ea nu mă satisface. Deși avem serioase tradiții muzicale, o mulțime de genuri rămân descoperite. Singurul reprezentant al artei culte, profesionist, este Ansamblul de Cântece și Dansuri. În măsura posibilului, acesta și-a lărgit activitatea, prezentând când un spectacol de folclor pur, când unul de folclor prelucrat; când un recital, când o operetă. Consider că nu ajunge. Județul Maramureș merită o instituție muzicală puternică, cu mai multe secții menite să mulțumească pretențiile unei arii cât mai largi de gusturi și tendințe. Iar artiștilor amatori le-aș sugera ideea unei reuniuni corale, a unei orchestre de cameră, a unor cercuri de audiții și conferințe muzicale. Intensificarea vieții muzical-artistice a județului, iată care trebuie să fie consecința firească a progresului realizat de acest județ pe celelalte tărâmuri.

— *Și, în sfârșit, ultima întrebare: planurile de viitor?*

— Dirijorul va oferi publicului un spectacol intitulat „Primăvara melodiilor”, cu caracter de divertisment. Compozitorul lucrează la un mănunchi de melodii pentru radio. Sub egida Casei de Creație Populare vor apărea câteva prelucrări corale de folclor. Apoi finisarea și orchestrarea comediei muzicale „Povestea unei vocații”, a unei „Rapsodii maramureșene” și a unor tablouri muzical-coregrafice pentru uzul ansamblului. Asupra altor planuri, îmi permiteți să trag deocamdată cortina și să aprind luminile în sală!

A consemnat Ion BUDA

Pentru socialism, aprilie 1968

Structura și profilul Ansamblului Artistic „Maramureșul”

Interviu cu dirijorul Liviu Borlan

— *Înscris în complexul de măsuri privind reorganizarea unor instituții profesionale de spectacol din țară, Ansamblul artistic „Maramureșul” reprezintă o formă nouă de activitate în domeniul artei interpretative a județului; care sunt criteriile care au stat la baza constituirii Ansamblului în actuala sa formă?*

— Reorganizarea are intenția, după mine, fundamentală, de a readuce la un loc elementele valoroase, mult prea dispersate anterior. O asemenea intervenție, având la bază criterii de ordinul valorii și calității artistice era necesară... — spunea Artistul Poporului Ionel Budișteanu, în interviul acordat ziarului dv. din 7 august a.c. și îl citez, negăsind o formulare mai fericită decât aceasta la întrebarea pusă. Dar pot adăuga unele considerații personale care îmi clarifică mie coordonatele procesului de reorganizare despre care vorbim. Astfel, consider că formula de alcătuire structurală a vechilor ansambluri este depășită, greoaie și, în orice caz, neadecvată cerințelor. Vă voi spune că nicăieri în județ nu am putut juca un spectacol mare în montarea de la sediu, cu absolut toate elementele spectacolului: dimensiunile reduse ale scenei, plane sau de înălțime. Lipsa instalațiilor necesare (mai ales a celor de lumină și de manevrare a decorului, lipsa cabinelor etc... etc... au făcut ca unele spectacole forte ale vechiului Ansamblu să stea „acasă”. Apoi, ni se cereau spectacole folclorice, cât mai apropiate de autenticul satelor, iar noi le făceam cu o formație de muzică cultă, cu o orchestră semisimfonică, cu cor de concert, cu soliști clasici... nu degeaba a fost absolut necesară înființarea fostei orchestre populare! Așa că atunci când conform fostei structuri realizam spectacole de sevă folclorică, dar adaptate structurii, nu făceam nici folclor, nici artă cultă, ci ceva intermediar, fapt îndeajuns de sesizat. De asemenea, valorile umane la care se referea Ioan Budișteanu erau răzlețite în mai multe compartimente, greu reunibile. Cu aceasta nu am spus că pierderea corului profesionist și a orchestrei semisimfonice mă satisface, dar lucrurile nu sunt clare, știu ce am de făcut și am o formație adecvată scopului trasat.

— *Ce obiective majore — imediate și de viitor — v-ați propus?*

— Ne găsim în fața unei formații artistice noi și primul scop este constituirea unui repertoriu de valoare, muzical și coregrafic. Pe parcurs, vom omogeniza noile colective, printr-o suită de circa 50 de reprezentații cu spectacolul „Sărbătoare-n Maramureș” cu care vom întreprinde un turneu de 22 zile, începând cu 17 octombrie. Obiectivul următor îl constituie inaugurarea Casei de Cultură a Sindicatelor din Baia Mare, eveniment la care ne vom prezenta și noi publicului, în cea mai bună formă, sper. Un al doilea spectacol folcloric aflat deocamdată pe șantierele gândirii și discuțiilor va forma obiectivul nostru major.

Subliniez că ne-am făcut planurile doar pe anul calendaristic în curs, urmând să formulăm dezideratele anului următor pe baza experienței din acest ultim trimestru. De aceea, nu voi anticipa, dar vă vom informa la momentul oportun, atunci când intențiile vor deveni hotărâri.

— *De ce compartimente și forțe dispuneți în realizarea acestor obiective?*

— Dispunem de întreaga bază materială necesară și de un capital uman foarte valoros, integrat în următoarele compartimente: orchestră populară mare (20 persoane), corp balet (12 perechi), corp soliști populari (6 persoane). Voi aminti numele soliștilor Nicu Moldovan, Titiana Mihali, Maria Pop, Viorica Groza-Lar, Elena Marian, Titus Perșe, al instrumentiștilor Francisc Balogh, Tiberiu Baghi, al fraților Petreș, al lui Ionel Greere, Dumitru Dobrican etc. Conducerea coregrafică aparține lui Aurel Zdroba, cea regizorală lui Ștefan Mărcuș, cea muzicală mie.

— *Preocuparea principală rămâne, așadar, valorificarea pe o treaptă superioară a tezaurului nostru folcloric. La Baia Mare și în județ avem, însă, și iubitori ai spectacolelor de estradă. Ce le veți oferi acestora? Există perspectiva înființării unei eventuale echipe de estradă?*

— Observați că Ansamblul nostru nu se numește „ansamblu folcloric”, ci „ansamblu artistic” și aceasta – după mine – cu scopul precis de a face aceste ansambluri județene adaptabile specificului local. Or, cum bine spuneți dv. în întrebare (care conține și răspunsul meu pe jumătate!) „preocuparea principală rămâne, așadar, valorificarea pe o treaptă superioară a tezaurului nostru folcloric”. Până când această „treaptă superioară” de valorificare a tezaurului nostru folcloric (sublinierea înseamnă „tezaur folcloric național” și nu numai local, acest Ansamblu fiind printre puținele ansambluri mari de provincie, nu va fi atinsă, nu se poate vorbi de o dispersare a forțelor pe mai multe planuri.

Există însă și o altă față a chestiunii: desigur, iubitorii genului estradistic sunt numeroși au tot dreptul să solicite satisfacerea gusturilor lor, unicului ansamblu profesionist. Vă rog să faceți deosebirea necesară între un spectacol de estradă prezentat de Ansamblul actual (vom dovedi posibilitatea acestui fapt) și o echipă de estradă separată, de sine stătătoare. La prima formă subscriu și – mai mult – o vom realiza! La a doua formă nu subscriu, știind din propria experiență ce înseamnă mai multe formații de profil diferit în cadrul aceleiași instituții. Angajarea unei echipe de estradă în cadrul Ansamblului actual ar consfinți ceea ce se numește – „șușanea”. Promit, însă, un concert-spectacol de estradă de nivel profesionist, cu aproape întreg Ansamblul Artistic „Maramureșul”, eventual cu câteva colaborări externe. Dacă nici Ansamblul profesionist nu va oferi spectacole de amploare, cine o va face? Și ce vor mai face amatorii, dacă noi vom face ce fac ei? Nu uitați că am lucrat și lucrez destul în muzica ușoară, că m-am lansat cu „Nu mai sunt copil”, că am scris un „Ceas târziu...” și că vă așteaptă în sertarele mele peste 600 de melodii de muzică ușoară. După mine, există o singură muzică: cea frumoasă. Dar făcută competent, la un înalt profesionalism și grad de exigență. Dacă nu profesioniștii, cine să o facă? Examenul de atestare a formațiilor de local, cu peste 60 de candidați, la care am participat ca membru în comisie, mi-au arătat clar că aproape niciun instrumentist din județ nu cunoaște, de exemplu, formula armonică a „shake-ului”, foarte puțini au putut improviza pe o temă dată, foarte puțini (chitariști, mai ales) au putut cânta corect o gamă – lucru elementar! Vina nu este a oamenilor, există un dezinteres general în informarea orchestrelor de estradă și în sprijinirea lor, datorită, poate, marii cereri de consum a publicului.

— *La începutul convorbirii noastre ați enunțat, în linii mari, principalele preocupări aflate în centrul atenției colectivului Ansamblului. Relatați-ne câteva date referitoare la structura spectacolelor în lucru și – pe când premiera?*

— Vă spuneam aluziv că Ansamblul se pregătește de turneu și aminteam numele spectacolului „Sărbătoare-n Maramureș”. Este un spectacol de sinteză cuprinzând cântece și dansuri mai vechi, dar ne reprezentate pe ruta pe care vom porni, de asemenea cântece și evoluții coregrafice noi, părți dintr-un viitor spectacol pe care le rodăm și le experimentăm. Construcția permanentă de nou și îmbinarea activității de construcție a noului cu cea de producție a actualului repertoriu, ritmicitatea procesului de muncă astfel echilibrat constituie dezideratul întâi. Deci, ne gândim și lucrăm la alcătuirea unui spectacol nou, cu totul nou, premiera să coincidă cu data deschiderii stagiunii.

— *Dumneavoastră personal, în afară de activitatea dirijorului și de prelucrarea orchestrală pentru Ansamblu, la ce lucrați?*

— Este bine-venită întrebarea. Am scris o „Simfonie oșenească” pe care trebuie să o finisez, apoi am încredințat un număr de coruri unor formații ce se pregătesc pentru concursul „Patrium carmen”, lucrez la câteva bucăți corale destinate unele Corului Radio, altele editării, lucrez la câteva romane, de asemenea pentru un concurs apropiat...

Și caut să găsesc căile necesare pentru o colaborare adecvată între formația profesionistă, amatorii și învățământul general și special-artistic! În acest sens, scriu un material intitulat „Călăuza dirijorului ansamblului artistic de amatori”, un fel de summum al cunoștințelor și experienței mele în acest domeniu, pentru care lucrez studiez mult, clasez material, caut formulări cât mai fericite și accesibile...

— Mulțumim maestrului Liviu Borlan pentru amabilitatea cu care a răspuns solicitărilor noastre,

ne exprimăm dorința de-a ne număra cât mai curând printre spectatorii premierei Ansamblului Artistic „Maramureșul”.

A consemnat Ștefan BELLU
Pentru socialism, octombrie 1970

Liviu Borlan: „Avem de plătit pentru meseria învățată”

— *Niciun domeniu al artei nu poate fi abordat fără talent. Cu asta nu vreau să zic că nu s-a întâmplat niciodată. În muzică, însă, lucrul este și mai puțin posibil. Totuși, v-aș întreba, Liviu Borlan, ce legătură stabiliți dumneavoastră, între tehnică, adică meșteșugul, și valoarea artistică în muzică?*

— Noi numim, de obicei, talent o sumă de însușiri naturale care facilitează abordarea unui domeniu artistic. Tehnica e chemată să pună în lumină și să diversifice însușirile difuze. La vechii greci *techné* însemna artă. Ca atare, eu nu concep, în niciun domeniu artistic, existența unui talent considerabil care să nu fie dublat de o tehnică cel puțin de zece ori mai mare decât talentul. Tehnica nu naște talent, dar îl crește. După părerea mea, tehnica și talentul formează o unitate de contrarii în care predomină totuși... talentul.

— *Muzica, se spune, e cea mai abstractă și mai formală dintre arte. Dv. cântați la mai multe instrumente. Impune cumva instrumentul o manieră anume de a gândi și scrie muzică?*

— Fiecare instrument, ori ansamblu instrumental, vocal sau mixt, are posibilități și limite, așa spune, sub limbajul său. Mai mult, atunci când scrii, o faci întotdeauna pentru un instrument, ori pentru un colectiv, prezent sau imaginar. Cu cât îl cunoști mai bine, om de om, voce de voce, cu atât mai bine știi să utilizezi și defectele drept calități. În muzică instrumentul joacă rol de „mijloc de producție”, dacă mă pot exprima așa. Instrumentul nu impune, dar determină. Uneori facilitează, alteori îngustează forma concretă de expresie. Instrumentele, în general, pot ajuta mult pe un compozitor. Muzica fără instrumente nu se mai concepe de multe secole încoace. Instrumentele sunt o amplificare a posibilităților sonore omenești. Faptul că muzica este cea mai strict formală dintre arte, cum bine ați spus, nu înseamnă că este și cea mai abstractă. Este, într-adevăr, mai greu de sesizat conținutul decât în alte arte.

— *Mai toți marii muzicieni au fost și profesori. A face publice gândurile tale intime cu privire la artă, și mai ales, generațiilor tinere, e un lucru nobil. Ce nu trebuie să uite un profesor de muzică?*

— Nu trebuie să uite că și profesoratul este o artă, o creație continuă, care trebuie făcută cu dăruire, cu spirit de sacrificiu și cu cât mai multă competență. Mai ales în muzică – artă în care se arată pentru prima dată precocitatea omului – vorba compozitorului francez Vicent d’Indy „în artă fiecare e fiul cuiva”. Eu vreau să mă mândresc cândva că mă voi număra printre părinții spirituali ai artiștilor de mâine. De altfel, toți avem o creanță de plătit pentru meseria învățată. Și nu o putem plăti decât celor ce vin după noi. Eu am fost ajutat mult și țin să o fac la rândul meu.

— *Vă cunosc ca un om modest. Dv. sunteți, deodată, profesor, dirijor și compozitor. Ați înregistrat succese de invidiat, dar mulți vă cunosc din auzite. Nu vreți să ne ajutați să știm mai multe despre dumneavoastră?*

— E greu de imaginat ce anume prezintă importanță și ce nu, pentru că într-o carieră artistică lucrurile interesante se țin lanț. Multe se fac cu neprevăzut. Nu știu cât sunt de modest, dar știu că mi-am găsit un echilibru atunci când succesele de care vorbeai s-au repetat și mi-au confirmat că am ales bine și că intuiesc gustul publicului, nevoile sale. Drumul meu se conturează tot mai mult ca stil pretențios și totuși accesibil. Când am în vedere o lucrare nouă, răspund mai întâi la întrebarea: cui se adresează?, și apoi ce trebuie să conțină. De aici pot răspunde ușor la întrebarea: cum anume o voi face? Iată, am în pregătire o lucrare nouă, instrumentală – „Romantism XX” – un concert pentru pian și orchestră, care-mi ilustrează tematica adolescenței. Cum limpede se poate înțelege, e o lucrare dedicată tinerețului, idealurilor sale. Eu recunosc în acest tineret un romantism sănătos, aspirații largi și năzuințe care mă determină să încerc să le redau sonor. O lucrare mai veche și cu asta aș anticipa emisiunea TV din 20 aprilie, aduce un omagiu Maramureșului, îmbrăcând sonor „Legenda în lemn”, al cărui autor este cel cu care vorbesc acum, scrisă pentru corul din Ardasat. Mă aștept la o reușită pe care o vreau egală cu cea din 4 martie...

— *Legătura dv. cu folclorul a dat neașteptate roade. Deunăzi, la televiziune, corul de femei din Vișeu de Sus a luat punctajul maxim de la un juriu pretențios. Un merit în acest succes îl aveți, desigur, dv. Cum vedeți că trebuie să se întâmple apropierea unui compozitor de valorile muzicale ale poporului nostru?*

— Folclorul muzical e, pentru noi, ceea ce este limba maternă pentru un poet. Folclorul trebuie

cunoscut în toate dialectele și subdialectele sale, cât mai în amănunt. Un compozitor nu se poate ridica nici la valoarea națională, nici la valoarea universală decât exprimându-se în acest limbaj cizelat de secole, pe care e chemat să-l restructureze prin prisma științei muzicale multiseculare, îmbinând cuceririle artistice ale poporului cu tehnica artistică a unei omeniri. Eu am fost totdeauna în mijlocul folclorului și pot să spun că-l cunosc în totalitatea lui. Unul dintre bunicii mei a fost țăran. Să nu uităm că Petrovici Musorgski se ducea zilnic în piață ca să audă „cum vorbesc țărani”. Există un mod specific românesc de a gândi, a simți, de a spune și a cânta...

— *În ce stă, după părerea dv., valoarea muzicii populare maramureșene?*

— În vechimea ei considerabilă, în faptul că a avut timp să se cizeleze și să se păstreze. La fel ca și Bihorul, Maramureșul a fost apărat de un lanț de munți de influențele străine ale zonelor de câmpie. Eu așa îmi închipui muzica dacilor: simplă, pură și discretă. Ori foarte luminoasă, ori foarte tristă, dar cu atât mai bună. Muzica mă-ndeamnă să mi-i închipui pe daci simpli, curați, deschiși, conturați dintr-o singură linie. În Maramureș se întâlnesc multe straturi folclorice. Deși folclorul muzical maramureșean s-a împus atenției țării și, am zice, lumii, el ne rezervă încă multe necunoscute, care nu vor fi explorate nici într-o sută de ani. Pentru că acest folclor e viu, regenerează și n-a fost înlocuit nici cu muzică urbană și nici cu cântecul altor zone.

— *Pentru un muzician valoros e un avantaj sau nu, șederea în provincie?*

— Eu am făcut-o conștient, văzând cât de mult îl solicită pe un tânăr un oraș mare. Foștii mei colegi mă invidiază sub raportul timpului pe care-l am, al bogatei zone în care trăiesc și al unei vieți, în orice caz, mai dedicate idealului componistic decât aș fi avut-o în altă parte. Consider că o carieră artistică trebuie începută de jos, tocmai pentru a avea timpul și condițiile necesare învățării meșteșugului, a tehnicii de care mă întrebați la începutul convorbirii noastre. Nu regret, deci, că sunt în provincie și nici nu simt vreo greutate legată de acest fapt. Dimpotrivă... Dar căile artei sunt diverse și nimic nu exclude ca cineva să se poată realiza chiar și în tumultul unei Capitale. După cum nici eu nu sunt fixat într-un loc pe vecie...

A consemnat V. R. GHENCEANU

Pentru socialism, martie 1973

Liviu Borlan: „Disponem de o mișcare corală de amploare și ea promite încă să mai crească”

Pentru o convorbire cu compozitorul și dirijorul Liviu Borlan am ales momentul de după o repetiție „forte” cu corala „Prietenii muzicii”, formație pe care, cu inspirat efort, o urcă spre înalte valori interpretative, dovadă și consacrarea obținută prin premiul I și titlul de laureat la ediția a II-a a Festivalului Național „Cântarea României”. Cu același prilej și dirijorului i-a fost înmănat titlul de laureat și diploma pentru rezultate deosebite în activitatea artistică. De aceea, ziceam, omul vorbește mai din inimă despre succesele sale când știe că la baza lor a așezat multă sudoare, a făcut risipă de energie și imaginație. Pe deasupra, în asemenea condiții, și perspectiva asupra celorlalte lucruri are măsura realității și, evident, a credibilității.

— *Mai întâi, cum se vede de la Baia Mare viața muzicală a țării și cum apreciază compozitorul Liviu Borlan creația muzicală românească contemporană?*

— Atât viața muzicală a țării, cât și creația muzicală românească se află într-o fază de creștere, de ascensiune. Aș putea spune că viața muzicală s-a rafinat, s-a intensificat, iar creația originală s-a înscris în circuit universal. Dacă până nu demult creația muzicală națională era simbolizată de numele lui Enescu, azi, incontestabil, se vorbește de o școală românească de compoziție, de un stil al muzicii românești. Aceasta dovedește, atât apropierea compozitorilor noștri de modul de gândire și scriere contemporan, cât și caracterul general uman al melosului românesc. În orice caz, muzica românească este căutată, gustată și solicitată în toată lumea. Baia Mare face eforturi de a învinge regretul că viața muzicală nu este încă viguros reprezentată pe tot cuprinsul patriei.

— *Nu e o noutate pentru melomani să-ți audieze diverse lucrări în concerte sau înregistrări radio. În ce arie tematică și de ce gen se înscriu propriile preocupări de creație din ultimii ani?*

— Compozitorii răspund și ei unei comenzi sociale. În cazul meu, solicitarea s-a îndreptat spre lucrările vocale, corale sau coral-instrumentale de mari proporții. Pe de o parte, bazată pe folclor, pe de alta, pe o inspirație proprie, dar cu un conținut de idei generos, umanitar, patriotic. Suitele „Nunta oșenească”, „Legendă în lemn”, „Am fo ș-om si”, „Muncitorii de pădure”, „Ad pacem” și altele se

înscriu în ciclul unor lucrări de amploare, dificile, dar de efect. Toate acestea mi-au adus satisfacție și recunoaștere îndeosebi „Ad pacem” și cantata „Moisei”.

Actualmente și în perspectivă, voi continua, desigur, acest drum al lucrărilor mari corale, năzuind însă și spre muzica instrumentală. Încerc să dau publicității o antologie de colinde laice, prelucrate coral și câteva cântece patriotice pe care le vreau cantabile, originale, frumoase.

— *Dacă le-am pomenit, să le urmărim și traiectoria. Ce sferă de audiență au dobândit lucrările compuse de tine?*

— Spre bucuria mea, difuzarea a luat o amploare dincolo de așteptări și nu pare să scadă. Aceasta grație unor interpretări valoroase oferite de colective artistice și dirijori din toată țara: București (corurile Radioteleviziunii, Ansamblului „Rapsodia Română”), Iași, Brașov (corul „Camerata infantis”). Dintre formațiile de amatori le amintesc pe cele din Arad, Pitești, Roșiori – Satu Mare, iar din județ: Finteușul Mare, Vișeu de Sus, și nu în ultimul rând corala „Prietenii muzicii” din Baia Mare. Natural, înregistrările radio sau televizate fac accesul rapid la public al creațiilor artistice actuale.

— *Ce criterii stau la baza stimulării mișcării corale maramureșene și cum înțelegeți să o sprijiniți și îndrumați în calitate de compozitor și dirijor?*

— Dispunem în județ de o mișcare corală de amploare, influență incontestabilă a desfășurării celor două ediții ale Festivalului „Cântarea României”. Numărul corurilor s-a triplat și promite încă să mai crească. Dar această creștere nu este numai numerică (41 de formații la ora de față), ea este în primul rând, de ordin calitativ, criteriul cel mai adecvat fiind cel al diversității. Se impune, de asemenea, creșterea profesională a dirijorilor, sarcină de o deosebită răspundere, întrucât prin ei se realizează îndrumarea formațiilor corale. În acest context, Maramureșul dispune de un corp de dirijori corali de învidiat. În sprijinul lor voi veni cu o lucrare-manual intitulată „Teoria și practica grupurilor vocale”, iar pentru repertoriul formațiilor am editat deja antologia corală „Ani de glorie”. Sub acest aspect ne bucurăm și de colaborarea unor compozitori de prestigiu cum sunt: Gh. Dumitrescu, Mircea Neagu, C-tin Arvinte, Radu Paladi, C-tin Romașcanu, Ludovic Paceag și alții.

— *Chiar dacă n-are instituții muzicale profesionale, în Maramureș există un numeros public doritor de concerte. Nu e oare posibilă și aici o stagiune muzicală mai consistentă? De ce factori ar depinde organizarea ei?*

— O stagiune consistentă presupune formații permanente și ele însele consistente. Dublarea coralei „Prietenii muzicii” cu o orchestră de tip semisimfonic ar asigura o mare parte din diversitatea de producție muzicală. Dispunem în acest sens de absolvenți ai liceului de artă excelent pregătiți, de numeroși doritori nu mai puțin pricepuți și, mai ales, de o adevărată sete de activitate artistică de natură să prefigureze o instituție muzicală profesionistă. Am certitudinea că în viitorul apropiat vom reuși să dăm Maramureșului ceea ce merită și în această direcție: o hrană spirituală pe măsura aspirației sale spre artă, cultură și frumos.

A consemnat Augustin COZMUȚA

Pentru socialism, februarie 1980

Comemorare Liviu Borlan

Există martiri ai luptei și martiri ai creației. Jertfa este în egală măsură demnă de respect. Suferința mucenicilor nu se cuvine a fi uitată. Fără cinstirea lor, gloria urmașilor ar fi umbrită, lipsită de aureolă. Compozitorul Liviu Borlan a fost un martir al creației, un jertfit pe altarul muzicii, un mucenic al neîndurătoarelor muze. A avut vocație și a pătimit pentru ea. A sfârșit dramatic, cum numai artiștii autentici o pot face și îndura. Să ne reamintim „Rugăciunea unui dac” de Eminescu, ca să înțelegem mai bine și soarta lui Liviu Borlan. Nu vom căuta acum consolare destinului nefericit al omului Liviu Borlan. Muștrările de conștiință se cuvine să le suporte cei care i-au fost în preajmă și nu l-au înțeles. Nu spunem că a fost batjocorit, dar mulți i-au cultivat compania fără să-i știe aprecia valoarea. Mi-e rușine acum să amintesc că la înmormântarea lui, multora le-a fost rușine să fie de față, pe motivul că el a sfârșit-o cum a sfârșit-o, pe o margine de drum.

E bine că azi mulți vor să-și amintească de el și să-i onoreze memoria. Un Festival Interjudețean de Interpretare Vocală și Instrumentală „Liviu Borlan” e mai mult decât bine-venit. Va avea de câștigat viața muzicală, pentru care maestrul Liviu Borlan a pătimit atâta. Posteritatea va fi, se pare, mai dreaptă și cu opera sa, abia de acum înainte repusă în valoare. Concertul coral și recitalul vocal-instrumental de sâmbătă, 11 noiembrie, ora 17, și duminică, 12 noiembrie, ora 16, în sala Liceului de Artă din Baia

Mare, în ediția I a unui Festival de interpretare (de ce nu și un viitor concurs de creație?) vor fi în măsură să releve meritele unui compozitor neglijat și ignorat câtă vreme el trăia.

Acum, el va fi evocat, la Baia Mare, sâmbătă, în cadrul unui simpozion comemorativ (ora 19, la Liceul de Artă) și duminică, în atmosfera pioasă a unui parastas (slujbă religioasă) la Catedrala Ortodoxă (ora 10) și un ceremonial la Cimitirul Horea (ora 12), alături de concertele pe care, în cele două zile, formații muzicale din județ și din țară le vor susține cu public, spre a-i omagia personalitatea celui dispărut, nu altul decât un regretat muzician.

Augustin COZMUȚA

Graiul Maramureșului, noiembrie 1995

Liviu Borlan – Omul și opera (1936-1994)

64 de ani de la naștere

A vorbi în puține cuvinte despre Liviu Borlan nu este o treabă deloc ușoară, deoarece a vorbi despre el înseamnă a vorbi despre o personalitate polivalentă, în care se contopesc deopotrivă: compozitorul, dirijorul de vocație, truditul de-o viață pe tărâm cultural, interpretul virtuos și de aleasă sensibilitate, publicistul de talent, textierul și libretistul inspirat.

Liviu Borlan a fost unul dintre acei oameni de cultură, care au crezut nedezmințit că și aici, într-un oraș al minerilor, poate pulsa o viață muzicală artistică. De aceea s-a și pus cu abnegație în slujba acestui crez pentru care a luptat toată viața.

Fiul de suflet al acestei urbe, Liviu Borlan, s-a născut la 7 iulie 1936, la Sanislău. În familie a beneficiat de o educație aleasă. Pasiunea pentru muzică a moștenit-o de la mama sa, apreciată profesoară de pian, care a activat la Beiuș și Satu Mare. Școala primară a urmat-o în satul natal, iar liceul la „Mihai Eminescu” din Satu Mare, pe care îl absolvă în 1954. La îndemnul tatălui, avocat de profesie, a urmat Facultatea de Drept din Cluj, iar la îndemnul mamei sale a urmat Conservatorul „George Dima” din Cluj, pe care îl absolvă în 1964. La Conservatorul clujean domnea o atmosferă de creație și emulație, datorită unor iluștri dascăli care l-au îndrumat: Sigismund Toduță, Cornel Țăranu, Dorin Pop, Ioan R. Nicola. După absolvirea Conservatorului, muzica avea să-l câștige în totalitate, întrucât s-a consacrat componisticii și dirijatului.

Ca mulți dintre creatori, fiind o fire mai nonconformistă, pe parcursul existenței sale, a peregrinat pe la mai multe instituții de cultură sau de învățământ din oraș sau din afara lui. Timp de un an (1964-1965) deține funcția de dirijor la Casa de Cultură a Studenților din Cluj, apoi din 1965 până în 1966, luna septembrie, a funcționat ca maestru corepetitor la aceeași instituție, apoi din septembrie 1966 și până în luna ianuarie 1967, a deținut funcția de inspector cultură și artă la Sfatul Popular al Regiunii Maramureș.

Din februarie 1967, până în iunie 1968, a fost dirijor al Ansamblului de Cântece și Dansuri al Teatrului de Stat Baia Mare, ca din 1988 să devină dirijor al orchestrei Ansamblului de Cântece și Dansuri al Teatrului de Stat din Baia Mare, ca din 1988 să devină dirijor al orchestrei Ansamblului de Cântece și Dansuri „Maramureș”. Din februarie 1970 este încadrat ca profesor de muzică la Liceul de Artă din Baia Mare, unde funcționează până în septembrie 1970, când redevine dirijor al Ansamblului de Cântece și Dansuri „Maramureșul”. Din 1971 devine metodist principal la Consiliul Județean al Sindicatelor, iar din septembrie 1972 până în septembrie 1975 este încadrat din nou profesor la Liceul de Artă din Baia Mare, din 1975 până în 1990 funcționează ca metodist la Centrul de Îndrumare a Creației Populare Maramureș. Din 1990 ocupă postul de prim-dirijor al Ansamblului Folcloric Național „Transilvania”, funcție pe care o va deține până în 1994, când se stinge fulgerător din viață. Între 1979 și 1981, după moartea dirijorului Gheorghe Velea, Liviu Borlan a dirijat Corala „Prietenii muzicii”.

Activitatea componistică a lui Liviu Borlan a fost una de durată și se caracterizează prin varietate, marcând iscusința compozitorului de a aborda cu ușurință toate genurile muzicale. A scris muzică ușoară, dar a excelat în muzica corală și instrumentală. A abordat cu succes și muzica simfonică, muzica sacră și vocală. Îmi amintesc din vremea studenției mele, când Sanda Sfântu, care activa în Ansamblul de Estradă al Casei Studenților din Cluj, a lansat cu mult succes melodia de muzică ușoară „Nu mai sunt copil”, care a devenit șlagăr național.

Liviu Borlan a fost îndrăgostit de folclorul Maramureșului. În arhiva noastră particulară a găsit izvor de inspirație, dar și pe teren, unde de multe ori culegea melodii din gura țăranilor. În folclor a găsit o inepuizabilă sursă de inspirație, fiind pentru el garanția valorii muzicii pe care a creat-o. Cele mai multe dintre lucrările corale care i-au asigurat o bună popularitate, multe piese figurând și astăzi în

repertoriul curent al multor formații corale din județ și din multe colțuri ale țării, au ca sursă filonul de aur al creației populare. Piese care ating nivelul de vârf al artei corale pleacă de la această sursă de inspirație, care i-a limpezit creația: „Trecea badea”, „Lasă mândră, că-i vede”, „Alunuț cu creanga verde”, „Codrule, cetinule”, „Suită de vechi cântece maramureșene”, „Balada Chioarului”, piesă prețioasă și de ample dimensiuni. Să nu uităm izbutita „Legendă în lemn”, pe versuri de V. R. Ghenceanu etc.

Plănuisem să realizăm împreună o culegere de piese reprezentative din folclorul maramureșean, dar absorbit de creație, compozitorul nu putea sacrifica timp pentru realizarea acestei colaborări. Benzile mi-au fost înapoiate greu și cu mare întârziere, spunându-mi că le-a reținut pentru nevoi componistice, fapt care m-a bucurat, mai ales că ne-au legat strânse relații de prietenie și colaborare vreme de vreo trei decenii. Nu mi-a fost greu să recunosc o parte din materialul teaurizat în arhiva noastră în lucrări izbutite precum: „Miorița maramureșeană”, „Colinda gospodaruului”, „Mândru cântă-on cerb în codru”, „Pe râtuțul cel cu rouă”, „Ceteruică din tri lemne” etc.

Și în domeniul muzicii instrumentale Liviu Borlan a realizat creații de rezistență, care își au și ele izvorul în folclorul maramureșean. Amintim pentru exemplificare „Ritmuri maramureșene”, „Piccolo passacaglia”, „Toccata maramureșeană”, „Ciocona”. Din această suită, „Romantism XX”, reprezintă o piesă de căpătâi, cu care oricare muzician contemporan s-ar putea mândri.

În domeniul muzicii sacre a scris, de asemenea, piese de aleasă ținută și sensibilitate: „Taina creștinătății”, „Sfinte, Dumnezeu”, „La altarul credinței străbune”. A realizat o izbutită și emoționantă liturghie creștină ortodoxă.

În muzica vocală s-a dovedit același compozitor inspirat, aplecat spre creația populară. A scris lieduri izbutite, care se înscriu în ampla sa creație, care cuprinde peste o mie de piese. Se pare că nici autorului nu-i venea să creadă că a putut realiza atâta într-o viață scurtă de om, pe care soarta i-a curmat-o brusc, în plină capacitate creatoare. Nu au lipsit din preocupările sale nici cele legate de etnomuzicologie, în muzica populară el citind cu o rapiditate de învidiat vremurile îndepărtate în care aceste perle s-au zămislit în sufletul genial al țaranului. A susținut comunicări la simpozioane din județ și din țară. Profesoara Emilia Comișel ne-a atenționat că ar trebui să-l capacităm pe compozitor să îmbrățișeze și etnomuzicologia mai susținută, unde mai sunt atâtea de făcut și de lămurit.

Compozitorul a fost dublat de un truditor prestigios pus în slujba propagării muzicii în județul nostru. În perioada sa de activitate la Centrul Creației Populare Maramureș, formațiile muzicale au cunoscut apogeul din județ, atât în privința calității și nivelului interpretativ, cât și datorită numărului lor mare, a bogăției și varietății repertoriului. Considerăm că a avut pe această linie un merit însemnat care nu trebuie trecut cu vederea.

Foștii lui elevi mai păstrează pentru maestrul lor un adevărat cult, grație orelor pe care le-a ținut, care au fost o adevărată încântare pentru toți. Foștii studenți ai Institutului Pedagogic din urbea noastră își mai amintesc de încântătoarele lecții însoțite de ilustrații pe care le oficia la pian cu virtuozitatea care îl caracteriza și ca interpret, iar cursanții care frecventau pe atunci cursul „Nestemate ale folclorului și artei populare maramureșene”, inițiat și condus de către noi în cadrul Universității Populare, își mai amintesc interesantele lecții pe care le-a susținut și la care a răspuns întotdeauna prezent, Liviu Borlan fiind un săritor, sufletist și receptiv, convins că omul de cultură trebuie să stea mereu în slujba semenului, care vrea să se ridice și să fie mai bun.

Propagarea culturii muzicale a făcut-o prin căi și mijloace diferite. Presa era pentru el un mijloc eficient. În presa locală a scris multă vreme un serial consacrat culturii muzicale a omului modern, care ar merita publicate într-o broșură. Articolele publicate în presa locală și centrală se evidențiază prin varietate tematică și bogăție informațională. Amintim pe această linie „Centenarul Eminescu”, apărut în „Pentru socialism” din 1981 (ciclu de articole), „Drumul muzicii spre opere durabile” (P.S., 1982), „Folclorul și practica grupurilor vocale”, apărut în „Cântarea României”, 1984, „Intensificarea vieții muzicale – necesitate a județului nostru” (P.S., 1968), „La ora consacării, Școala Populară de Artă” (P.S., 1970, ciclu de articole), „Maramureșul. Trecut. Present. Perspectivă”, „Maramureșul”, supliment al ziarului P.S., mai 1972, „Un veac de cântec românesc în Maramureș”, în „Maramureșul”, 1975, „Reuniunile corale, forme de educație artistică și patriotică”, P.S., 1975. A mai scris cronici muzicale, librete pentru spectacole muzicale sau cu prilejul apariției unor cărți de specialitate, atrăgând atenția asupra valorii multora dintre acestea. Arhiva lui de familie cuprinde și multe schițe de scenografie, care ne evidențiază aceeași personalitate complexă. Între calitățile sale nu putem omite și pe cea de textier, care marchează talentul său scriitoricesc, alimentat din lecturi nesățioase. Deși poseda o bibliotecă mare, îl vedeam adesea cu multe cărți sub braț împrumutate de la Biblioteca Județeană. Citea bine în franceză, italiană, germană.

Liviu Borlan a fost un meloman pătimaș. Poseda o discotecă, poate cea mai mare din nordul

Ardealului. Tot ce considera mai interesant adunase maestrul acolo. Avea și un pian vienez la care în momentele de respiro se autodelecta cântând din compozitorii lui preferați, dintre care George Gershwin ocupa un loc aparte în sufletul lui.

L. Borlan a știut stima semenul care depune strădanii pe tărâm cultural și științific. Ne-a legat mai tare prietenia, activitatea noastră alimentată de o pasiune, cum zicea el, pătimașă de studiere a folclorului și de teaurizare a lui. În accepția lui, aceasta era o muncă de aur, de o noblete ce nu poate avea seamăn. De aceea ne-a stimat în mod aparte și încurajat tot timpul, iar noi, la rândul nostru, am avut pentru el o stimă aparte, trecându-i cu vederea unele ieșiri, datorate unui caracter destul de dificil, dincolo de distincția, omenia și delicatețea, care l-au apropiat de toți colaboratorii, colegii, oamenii de cultură și intelectualii din oraș.

Ne împăcăm greu cu gândul că Liviu Borlan, care trecea grăbit, salutându-ne zâmbitor pe străzile urbei, de care s-a legat și pe care a cinstit-o, a plecat definitiv dintre noi. Despre el se vorbește și se va vorbi la trecut, dar ceea ce a lăsat ca zestre spirituală îi fixează un loc aparte în trecutul cultural al Maramureșului. De aici obligația de a se publica o monografie și opera muzicală care i-au asigurat un loc în galeria de elită a muzicii contemporane românești. Credem că autoritățile responsabile vor lua aminte, iar municipalitatea va lua hotărârea ca strada pe care a locuit într-o căsuță modestă, cum însăși personalitatea lui a fost, nu va mai burta acel banal nume de „Strada Trenului”, ci va purta numele de Liviu Borlan. Din păcate, nici casa lui, care să-i eternizeze memoria nu se va mai putea transforma în casă memorială, căci nimeni nu a vegheat ca ea să nu se demoleze cu atâta ușurință, dar pe acel loc tot va trebui să se așeze o placă comemorativă care să amintească de faptul că acolo a locuit Liviu Borlan, compozitorul și dirijorul, care a gândit luminos și a scris inspirat, cinstindu-și de la înălțime urbea și semenii.

Pamfil B ILȚIU

Pro Unione, decembrie 2000

Liviu Borlan – vecin cu râsul și plânsul

Întors în egală măsură înspre sine și cei de-alături, compozitorul și dirijorul Liviu Borlan, într-un grațios echilibru de balerin, străbătea în lung și-n lat urbea, ziua și noaptea, c-un vag, dar permanent surâs pe chipu-i roman. Fire neliniștită (proprie adevăraților creatori), mereu și mereu nemulțumit de mitocănia culturnicilor zilei, totdeauna „încorsetat” între râs și plâns, maestrul Borlan a fost un solitar „de vază” al Băii Mari. „Curățenia” moralei sale era desăvârșită, Liviu Borlan a fost, fără exagerare, un neprihănit. În schimb, sănătatea sa fizică (și chiar psihică) era șubredă. Motiv care îl și determina, uneori, să apeleze la „anestezice”. Își găsea, așadar, alinarea în alcool. În crâșmele care-i dădeau oarecare siguranță. Înșelătoare, însă... Durerea sa cea mare, însă, consta în faptul că toată viața nu și-a putut exercita profesia așa cum i-ar fi plăcut. „Ghinionul” i s-a tras, se pare, încă din vremea studenției. În Conservator, pentru abateri de la disciplină, maestrul său, Sigizmund Toduță nu l-a primit la examenul de licență la secția compoziție. Pricină din care, în ultimul an de studii, s-a reorientat spre pedagogie-dirijat, specialitate în care, în cele din urmă, a ajuns fortuit titrat. Compoziția, însă, a rămas preocuparea de căpătâi pentru Liviu Borlan. A și ajuns, de altfel, membru al Uniunii Compozitorilor din România. Născut în Sanislău, jud. Satu Mare, într-o familie de intelectuali, tânărul Borlan a absolvit întâi Facultatea de Drept. Tatăl său, jurist de profesie, l-a „îndrumat” spre o meserie sobră, respectată și bănoasă... Masa sa, Ana, a fost profesoară de pian. O excelentă profesionistă. Așa că, încă de mic, și-a inițiat fiul în „tainele pianului și acordeonului. Din copilărie, așadar, Liviu Borlan cânta foarte bine la aceste instrumente. Astfel că în 1959 a început să studieze la Conservator, iar avocatul din el s-a transformat în recunoscutul compozitor pe care îl știm... Fiind un elev eminent, Liviu putea urma orice facultate la vremea aceea... În paranteză fie spus, autoritățile locale din Sanislău ar avea obligația morală să dea Școlii Generale numele lui Liviu Borlan. Tot ca un amănunt adaug și că în studenție muzicianul Borlan a fost inițiatorul și redactorul gazetei de perete „Disonanțe pasagere”. O gazetă cu tentă satirică. Satira, de fapt, o avea „în sânge”. Nu rareori, Liviu Borlan a publicat epigrame în presa locală și nu numai...

După trecerea sa în neființă, Asociația corală „Capella Rivulina” din Baia Mare și fostul Inspectorat pentru Cultură al Județului Maramureș au organizat, în memoria sa, trei ediții ale Festivalului Județean (cu participare națională, însă) „Liviu Borlan”. Coordonator: prof. Gheorghe Parascineț. În amintitele ediții s-au întrecut formațiile corale existente în Maramureș, precum și altele din Satu Mare, Sălaj, Argeș și Cluj. (Cu mici eforturi financiare, fie și din partea acelor care îl venerază pe Liviu Borlan, Festivalul ar putea fi continuat, fiindcă e într-adevăr păcat să dai uitării o asemenea manifestare). Pătruns de harul muzicii în cea mai adâncă fibră a ființei sale, Liviu Borlan și-a

aplecă atenția întru totul pentru realizarea unui repertoriu coral și simfonic solid. La fel fiind și celelalte lucrări instrumentale și vocal-instrumentale. Zestrea lucrărilor rămase de la el este apreciabilă. Dar... Un anume Lupșe – căruia maestrul i-a lăsat casa, cu condiția să-l întrețină până la moarte – refuză să dea toate lucrările rămase specialiștilor. Din teama ca nu cumva aceștia să se îmbogățească de pe urma lor!... Acum un deceniu mă aflu cu maestrul la Festivalul Ucrainenilor, din Ruscova. La punctul trei, un virtuoz al locului a luat armonica și și-a dovedit îndelung priceperea. Liviu s-a ridicat de pe locul său și i-a luat aceluia instrumentul din brațe. (Mai mult i l-a smuls). Și a început să cânte el. Melodie după melodie. De fapt, indiferent unde se găsea și vedea pe cineva cântând la instrumente (mai ales pian și acordeon), îi lua îndată instrumentul și cânta el cu o pasiune și cu o virtuozitate mai rar întâlnite. La

acordeon făcea extraordinare nuanțări și vibrații... În muzica corală, Liviu Borlan a ocupat un loc de căpătâi în România. Iar elevilor avansați în muzica instrumentală de la Liceul de Artă (unde a fost profesor) le-a scris piese potrivite pentru concursurile naționale și internaționale. Piese care au stat la baza obținerii multor premii importante.

Liviu Borlan – un nume și renume. Un om însemnat. Binecuvântat și preaiubit de Dumnezeu.

Valeriu SABĂU

Informația zilei, martie 2002

Omagiu lui Liviu Borlan

*Tu te-ai format la Cluj
Pornind din Satu Mare,
Dar te-ai desăvârșit
Acolo-n Baia Mare.
Acolo ai compus
Și-ai dirijat la culme,
Acolo ai apus
Și ai intrat în umbre...
Noi nu te vom uita
C-ai fost coleg cu noi
Speram să ne zâmbești
Din „lumea de apoi”...
Colegi ai și acolo
Colegi ai și aici.
Colegi am fost cu toții
Și foarte buni amici.
Te vom purta de-a pururi
În inimă și-n gând,
Vei fi de noi aproape
Plecă ești prea curând...
Deci, prietene, adio...
Somnul să-ți fie lin,
Să dirijezi și-n ceruri
Un cor măreț, divin!*

Nicu CODREANU
Graiul Maramureșului,
iunie 2004

În Satu Mare, la 50 de ani de la absolvirea colegiului, compozitorul Liviu Borlan a fost omagiat de foștii colegi

Promoția 1954 a Colegiului Național „Mihai Eminescu” din Satu Mare și Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național a Județului Satu Mare au organizat, la 4 iunie 2004, întâlnirea de 50 de ani a absolvenților, împreună cu cea a absolvenților de la Liceul „Doamna Stanca”. La „Eminescu” erau numai băieți (66), iar la „Doamna Stanca”, numai fete (56). Din promoția 1954, peste 90% din absolvenți au terminat facultăți.

Din programul manifestării: ora de dirigenție, dezvelirea unei plăci memoriale „Liviu Borlan”, pe fațada colegiului. Poetul George Vulturescu a evocat personalitatea compozitorului și dirijorului Liviu Borlan, iar corul Colegiului „Ioan Slavici” a interpretat piese din creația lui Liviu Borlan. A fost recitată o poezie dedicată compozitorului, pe care o reproducem și noi.

Din Maramureș au participat, ca absolvenți, promoția 1954 a colegiului amintit, Cornel Antonescu (Baia Mare), Ioan Chiș Șter (Baia Mare), Mircea Mădăian (Seini), Aurel Pop (Seini), Ioan Spaia (Baia Mare), Teofil Caița (Ulmeni), Lazăr Todincă (Baia Mare). Din

această promoție au mai făcut parte, însă nu au participat la întâlnirea de 50 de ani, băimărenii Vasile Marinescu și Ludovic Ștrempel.

Cu această ocazie, să reamintim câteva repere din viața și activitatea compozitorului și dirijorului Liviu Borlan. Născut în anul 1936, la Sanislău. A absolvit Facultatea de Drept și Conservatorul „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca. A compus muzică simfonică, corală, de cameră, de fanfară, vocal-instrumentală și instrumentală, cântece pentru copii. S-a remarcat și ca un apreciat pianist și dirijor. A dirijat Orchestra Casei de Cultură a Studenților din Cluj-Napoca (1964-1966), Ansamblul Folcloric Național „Transilvania” din Baia Mare, cu care a făcut turnee în Ungaria (1990), Grecia (1991), Basarabia (1992), Spania (1992). În perioada 1972-1975 a predat în specialitatea armonie și contrapunct la Liceul de Muzică din Baia Mare. După moartea sa (1994), Școala de Artă Baia Mare îi poartă numele: Școala de Artă „Liviu Borlan”.

Alec PORTASE

Graiul Maramureșului, iunie 2004

Despre omul și artistul LIVIU BORLAN

(De vorbă cu prietenii lui)

Motto: „Să te ierte și Dumnezeu!” (*Iertătorul Liviu către neprieteni*)
 „Știa s-asculte lemnul cum cântă!” (*Nicoară Timiș despre Liviu*)

Obligatoriu, măcar din când în când, trebuie să ne amintim și de cei care, prin talentul și jertfelnicia lor, ne-au făcut mai fericiți și ne-au înflorit sufletele. Dacă ești de acord, hai să începem cu omul și artistul Liviu BORLAN. Sunt perfect de acord, i-am răspuns pe loc lui Gheorghe Pârja, redactorul-șef de la Graiul MM. Așa că...

Paul Antoniu: Pentru început, stimate dle Nicoară Timiș, vreau să vă mulțumesc foarte frumos pentru promptitudinea cu care ați acceptat să stați de vorbă cu un „gazetar”, cam pârât ce-i drept, care, iată, a cutezat să vă provoace la un dialog despre un prieten comun – Liviu Borlan – un artist de clasă înaltă, înfrățit cu muzica, precum doi gemeni care nu pot trăi unul fără celălalt, o scurtă despărțire provocându-le dureroase neliniști. Știu că, fiind în relații foarte apropiate, l-ați cunoscut cum nu se poate mai bine și ca artist și ca om. Despre omul Liviu Borlan v-aș ruga să discutăm sincer și deschis, așa precum și el a fost. Doamne, ce greu îmi vine să rostesc acest fatidic „a fost”!

Nicoară Timiș: Aceeași tulburare sufletească o simt și eu acum când pe Liviu îl vom evoca întorcându-l din drumul uitării pe care trecerea anilor pe nedrept i l-a așternut în față. Te felicit dle gazetar, după mine deloc „pârât”, pentru această frumoasă intenție...

P.A.: Ideea aparține dlui Gheorghe Pârja; eu doar vreau să-i dau viață prin cuvânt. Vă rog să mă ajutați!

N.T.: Cu o caldă emoție și o bucurie sinceră îl voi evoca împreună cu dta, pe OMUL (obligatoriu cu majuscule) LIVIU BORLAN. Vă ascult, deci.

P.A.: Știu că vreo câțiva ani la rând, lui Liviu, i-ați fost director care...

N.T.: I-am fost, e adevărat, dar numai pe hârtie pentru că eu nicio clipă n-am dorit să fiu pentru el altceva decât un colaborator și un prieten devotat. Mai toate proiectele sale, nu că i le aprobam prin semnătură și ștampilă, ci îl încurajam și-l ajutam, după priceperea și puterile mele, să și le vadă realizate, întotdeauna spre binele instituției în care eu niciodată n-am mâncat cozonac, iar ceilalți o pită uscată.

P.A.: În privința asta ați rămas proverbial, stimate dle Timiș. Frățietatea aceasta în relațiile cu colegii, dar și cu foarte mulți d-voastră colaboratori v-a adus iubirea și prețuirea lor nemărginită.

N.T.: M-am bucurat de încredere și ascultare, pentru că tuturor le-am dorit numai binele. Liviu a simțit acest lucru din plin, mai ales în momentele de rătăcire pe care i le știm cu toții. Asupra lor n-aș dori să insistăm, pentru că toți avem păcatele noastre.

P.A.: „Numai TU, Doamne, ești fără de păcat” scrie în Cartea Sfântă. I-ați dat multe sarcini de serviciu?

N.T.: Sintagma asta nu prea mi se potrivește. Lui Liviu îi adresam rugămintea de a compune, mai ales, bucăți corale, anume pentru unele formațiuni aflate uneori în criză de repertoriu. Amândoi cunoșteam foarte bine toate corurile din județ, astfel că lucrările compuse anume pentru ele, li se potriveau mănășă, cum se spune. Doar așa se explică frumoasele rezultate obținute de către acestea la prestigioasele festivaluri-concurs, unde obțineau premii după premii.

P.A.: Numiți, vă rog, câțiva dirijori care au contribuit din plin la obținerea acestor succese deosebite.

N.T.: O fac cu bucurie: Gheorghe Velea, Valentin Băințan, Ioan Săcălean, Iustin Podăreanu, toți profesioniști de înaltă clasă. Liviu a dirijat și el o vreme corul „Prietenii muzicii”, înființat și școlit (la propriu) de către profesorul de muzică Gh. Velea, vrednicul de neuitarea noastră.

P.A.: Dacă bine îmi aduc aminte, în interpretarea acestei formații, celebră la vremea aceea, am ascultat în premieră extraordinară lucrarea corală intitulată „Bisericuța din Șișești” de Liviu Borlan dedicată părintelui dr. Vasile Lucaciu. Credeți-mă că mi-au dat lacrimile.

N.T.: Vă cred și nici nu-i de mirare. Păcat că azi niciun cor n-o are în repertoriu. Lucrarea în sine este un superb omagiu adus bisericilor de lemn de pe la noi, și nu numai. Știați că cea mai veche biserică de lemn este cea din Borșa? E chiar în centru, dar nu chiar la stradă.

P.A.: Nu știam, dle Timiș, deși am vizitat-o când am montat la Casa de Cultură spectacolul cu

piesa „La o piatră de hotar” de Ion D. Sârbu. Vorbind despre „Bisericiuța din Șișești”, nu pot să nu vă întreb dacă Liviu a fost om cu credință în Dumnezeu?

N.T.: Spre cinstea lui e bine de știut că Liviu a fost un bun creștin, deși pe-atunci era periculos să-ți mărturisești credința. Lui, însă, nu i-a păsat și nu exista să nu se închine când trecea pe lângă biserici și răstigniri. Se descoperea și-și făcea semnul Sfintei Cruci de trei ori după datina creștină. Mai mergea și pe la biserică, mai ales la sărbătorile mari.

P.A.: *Liviu a fost un perfecționist? A fost un om de bizuială?*

N.T.: Să știi că DA (vorba apăsată – P.A.), dle Paul. Nu suporta nici la alții și nici la el, mai cu seamă, lucrul făcut de mântuială. La el nu funcționa vorba multor români: E bine oricum! Pentru el nu era bine decât de la... foarte bine în sus.

P.A.: *Știa și el cu siguranță vorba lui Lucian Blaga: „A fi ardelean înseamnă a-ți duce lucrul până la capăt bine”. Nu ca azi: la plezneală! Trăind, atâția ani, aici în Maramureș, fire curioasă și mereu căutătoare a cam prins ceva și din taina lucrului cu lemnul și...*

N.T.: Știa cum trebuie să fie lemnul bun de lucru după... rezonanța lui; și taina asta nu mulți au pătruns-o. Cu urechea lui muzicală perfectă, auzea cântecul lemnului ca pe cel al păsării din crengi. Știa s-asculte lemnul cum cântă.

P.A.: *Frumoase cuvinte despre Liviu ați rostit, dle Timiș! Se vede că l-ați iubit neasemuit.*

N.T.: Și l-am prețuit foarte mult pentru calitățile lui umane și profesionale.

P.A.: *Cu cine a mai colaborat, personalități din afara orașului și-a județului? Mai de pe la centru, cum s-ar zice.*

N.T.: Cu câțiva de mare prestigiu: Tudor Jarda, Ludovic Paceag, Mircea Neagu, dar și Constantin Arvinte, muzicolog și folclorist de mare faimă.

P.A.: *Am de gând ca, prin bunăvoința celor de la Graiul MM, să-i salvez din pâcla uitării pe câțiva dintre aceia foarte importanți pentru Maramureșul nostru iubit: Gavril Ghiur, Titiana Mihali, Victor Negrea, Stîngău, profesorul Velea și, nu în ultimul rând, pe... Nicoară Timiș în fața căruia, cu adânc respect, îmi ridic pălăria.*

N.T.: Pe mine puteți conta în acest nobil demers. Cu ce pot și știu!

P.A.: *Vă mulțumesc cu recunoștință încă de pe acum! Întorcându-ne la Liviu, d-voastră ce știți despre opera sa poetică? Mie mi-a citit doar câteva poezii satirice pline de „șopârle” și săgeți usturătoare la adresa regimului comunist. Acesta a fost genul lui preferat sau a mai scris și alt gen de poezii?*

N.T.: „Șopârlele” lui versificate sunt cele mai cunoscute și gustate. Nu le-a publicat, bineînțeles, dar, precum folclorul, circulau din gură-n gură. A mai scris, puține ce-i drept, și poezii de dragoste, dedicate unor ființe dragi, pe care le recita destinatarilor cu mare zgârcenie: doar câte o strofă sau două. Liviu a fost un mare sensibil, dar și un timid în fața persoanelor iubite. Unei singure femei îi citea poeziile, pe cele șopârlite mai ales, și fără sfială îi spunea bancuri cu măscării, multe dintre ele de el născocite la colț de stradă. Cred c-ați ghicit că era vorba de vedeta urbei noastre – Nelly Frenkel – asigurătoarea de la ADAS. Ce era la gura lor când se întâlneau la OJT sau la colț de stradă, ohooo...

P.A.: *Ce-mi puteți spune despre Liviu – boemul?*

N.T.: A fost o fire cu adevărat de artist – boem, trăindu-și viața în afara multor tipare, după preceptele lui, după bunul său plac. Asta trebuie reținut: a trăit o viață doar de el închipuită, având la temelie o mare iubire pentru semeni și MUZICĂ. Păcat că aceste calități i-au fost umbrite de patima, pe care, probabil, a moștenit-o pe cale paternă, și care, cu siguranță, i-a grăbit sfârșitul intervenit la vârsta marilor creații. Mare păcat! Pe ultimul său drum l-a condus o mare de oameni, pentru că a fost de-o bunătate rar întâlnită în lumea noastră atât de lăcomosă după bani și avere. Singurele mari averi pe care Liviu le-a găzduit, ca nimeni altul, au fost bunătatea nemăsurată și altruismul.

P.A.: *Tot de la el știu că a publicat și ceva culegeri de folclor ale căror titluri cred că le-am uitat. Cu siguranță că Domnia Voastră sunteți cel mai potrivit să mi le reamintiți.*

N.T.: O culegere din Maramureș și zona Codru, volum intitulat „Ceteră, lemnul cu dor” și volumul „Cu cât cânt atâta sunt”, din care nu lipsesc și câteva date biografice. Volumul conține cele mai reprezentative melodii din repertoriul unor importanți soliști vocali de pe la noi: Maria Trifoi, Angela Buciu, Gheorghe Turda, Victoria Darvai, Lucreția Horst, cu a sa variantă extraordinară a Mioriței din zona Lăpușului, și alții de care ne amintim tot mai rar, din păcate.

P.A.: *A fost un om care ținea mânia, a fost un răzbunător?*

N.T.: Și în privința asta a fost de-o calitate mai specială: mânia nu ținea, răzbunător n-a fost, ierta

pe oricine, dar de uitat nu uita pe nimeni. Pentru neprieteni avea o vorbă: Apoi, să te ierte și Dumnezeu!

P.A.: *Ce formații a dirijat, dle Timiș?*

N.T.: Câțiva ani a dirijat Ansamblul „Maramureșul” (mai pe la începuturile sale), timp în care pe unii soliști i-a învățat notele și să descifreze o partitură. Mare lucru! Un singur exemplu vreau să vă dau: Liviu a jucat un rol formidabil în ascensiunea profesională a lui Dumitru Fărcaș, artistul nostru de talie internațională.

P.A.: *Cu cine sunteți în fotografia alăturată? Să zicem de la stânga la dreapta.*

N.T.: Cu renumitul folclorist Mihai Pop, coregraful băimărean Gavril Ghiur, Pierre Goron din Franța, cel care ne-a scos în Europa și-apoi în lumea mare, profesorul Petrovai Gheorghe din Vișeu, eu și Teodor Bodeuț, coregraf din București.

P.A.: *Valoroși cu toții de care trebuie să ne amintim măcar din când în când. Cu ce gând ați vrea să încheiem discuția noastră despre acest foarte special și unic artist care a fost Liviu Borlan?*

N.T.: Amândoi cred că am reușit cât de cât să ni-l aducem în fața ochilor minții, să afle și tinerii din ziua de azi că din acest ogor alduit a răsărit un artist hăruiat de către Tatăl cel Ceresc și că urmele pașilor lui sunt și azi izvoare de cântec și lumină.

P.A.: *O blândă lumină și caldă, precum și viața lui de mare artist, a fost și va rămâne pentru noi toți. Dacă ne-ar auzi, ce i-ați transmite, dle Timiș?*

N.T.: Dragă Liviu, Cel de Sus să te aibă în pază și să-ți dea locul care ți se cuvine în Împărăția Cerului! Bunul Dumnezeu ți-a dat harurile cele mai frumoase, rămânând în conștiința noastră ca un OM ales cum nu mulți au fost și nici n-o să mai fie mulți.

P.A.: *Amin!*

Motto: „Și zici, amice, că aș aduce la chip cu marele... Giuseppe Verdi?”

(Paul Antoniu către Titus Petruțiu)

„Ești omul meu!” (Regizorul Liviu Ciulei către Liviu Borlan)

Paul Antoniu: *Dragă Titi Petruțiu, te rog frumos să purtăm o discuție sinceră și la obiect, despre fostul tău coleg de Conservator, statornic colaborator în multe proiecte – LIVIU BORLAN – compozitor de marcă, folclorist și dirijor. Hai să începem discuția noastră cu câteva date pe care tu, ca director al Școlii Populare de Arte „Liviu Borlan”, sunt sigur că le ai în arhiva instituției.*

Titi Petruțiu: Mai întâi vreau să te felicit pentru ideea care...

P.A.: ... care îi aparține lui Gheorghe Pârja de la Graiul MM. Lui trebuie să-i transmitem cele cuvenite. Mie doar mi-a dat această temă de casă, pentru care eu îi mulțumesc.

T.P.: Pentru efortul tău gazetăresc primește felicitările mele!

P.A.: *Mulțumesc frumos! Delicatețurile protocolare fiindu-ne epuizate, hai să...*

T.P.: Corect! Bunul și dragul meu prieten – lin plutească printre stelele lui norocoase – a văzut lumina zilei în localitatea Sanislău din județul Satu Mare, la data de 7 iulie 1936. Părinții, intelectuali de marcă: tatăl un avocat foarte cunoscut, iar mama profesoară de muzică și o excepțională pianistă concertistă. Prima dată, Liviu a mângâiat sideful clapelor de pian la doar patru anișori. Momentul se pare c-a fost providențial pentru copil. Instrumentul fiind la loc de cinste în casa părintească, pentru micul, viitor mare muzician era jucăria lui preferată. Mai târziu, în paralel cu studiile gimnaziale, a urmat și cursurile Conservatorului Popular (viitoarea Școală Populară) din Satu Mare, unde și-a urmat destinul studiind arta muzicală cu sânguința și pasiunea marilor predestinați. Cu toate acestea, după bacalaureat, tatăl său, pur și simplu îl obligă să dea examen la Facultatea de Drept din Cluj, unde a și intrat printre primii. Deși marea lui vocație a fost MUZICA, totuși, în anul 1959 termină facultatea devenind licențiat în drept.

P.A.: *Cam așa am pățit și eu, atâta doar că din prima am căzut la admitere, cu mult sub linia de plutire, spre disperarea părinților și norocul meu.*

T.P.: (strâmbând din nas... indescifrabil). Te rog să nu mă mai întrerupi!

P.A.: *Pardon!*

T.P.: În anul 1966, Liviu devine băimărean, cu acte în regulă, după terminarea și a Conservatorului, tot în același an. Mai vreau să subliniez faptul că, încă din anii studiilor muzicale, el a colaborat tot mai intens cu proaspăt înființatul Ansamblu Folcloric „Maramureșul”.

P.A.: *Iartă-mi întreruperea, dar te rog să-mi spui ce secție a terminat la Conservator?*

T.P.: „Nu mi-e teamă de întreruperi, stimabile!” (I. L. Caragiale). A studiat pedagogia și arta dirijorală, terminând aceste secții și alți colegi profesori sau dirijori băimăreni.

P.A.: *Printre care și tu. Spune-mi, te rog, Liviu n-a dat și pe la cursurile de compoziție? Judecând după activitatea din „câmpul muncii”, eu cred că așa ar fi normal.*

T.P.: Ai intuit foarte bine, dragă prietene, Liviu a studiat și Compoziția cu excepționalul dascăl și compozitor Sigismund Toduță, pe atunci și rectorul Conservatorului. O amintire frumoasă o am cu Liviu de pe vremea când cântam la acordeon în Ansamblul „Mărțișorul” de pe lângă Casa de Cultură a Studenților clujeni. Eram tineri, petrecăreți și fericiți. Spectacolele cu ansamblul, aplauzele furtunoase erau prilejuri de satisfacții colosale. Liviu era acordeonist la Secția de estradă și eu la Folclor pe unde amicul meu trecea uneori, așa de dragul cântecelor și-a jocurilor populare. Formația, pe-atunci, cu toate secțiile ei, era grozavă, spectatorii dând năvală, pur și simplu, la spectacolele noastre. Acolo l-am cunoscut și pe Liviu care a fost o bună bucată de vreme dirijor titular și conducătorul Secției de estradă. Peste toți și toate guverna al nostru celebru Dumitru Fărcaș.

P.A.: *Stimabile, dacă mă iubești, hai să ne întoarcem la CV-ul iubitului nostru prieten. A studiat și la București?*

T. P.: E adevărat. Cred că acolo a terminat *compoziția* începută la Cluj cu Sigismund Toduță. Activitatea lui dirijorală începe la Ansamblul Folcloric (și nu numai), condus pe atunci de către cel care a fost marele maestru Gheorghe Velea, al cărui asistent a fost Liviu. Amândoi au format un cuplu de mari profesioniști, măcinați de invidia și lucrăturile murdare ale impostorilor împuținați la minte și-n toate cele. Cel puțin maestrului Velea de aici i s-a tras și sfârșitul. Mare păcat!

P.A.: *Și din nou m-aș întoarce la Liviu. Spune-mi, te rog, cum și-a fructificat deosebitul său talent componistic?!*

T.P.: Compunând mult, frumos, în mai multe genuri muzicale, fie de inspirație folclorică (și prelucrări folclorice), muzică ușoară, dar mai ales corală pentru toate formațiile județene. Ușurința cu care aborda toate aceste genuri a rămas proverbială printre cunoscători. A compus și muzică pentru fanfară.

P.A.: *Din Graiul MM am aflat (sursa Viorica Pârja) că celebra corală, „Armonia” dirijată, cu pasiune și competență de către doamna Mihaela Bob Zăinescu (manager, domnul ing. Sașa Nicolici, impresar de înaltă clasă, mare iubitor de artiști și arta lor) pune la cale Festivalul „Liviu Borlan” de muzică corală. Ei au deja în repertoriu câteva compoziții și prelucrări de-ale maestrului. „Lasă, mândră, că-i vedea”, „Să ne veselim o leacă”, „Suița oșenească” sunt doar câteva titluri cu care cunoscuta formație i-a înnebunit pur și simplu pe toți fișoșii participanți la ultraselectul Bal al Operei din Cluj. Cu siguranță că o experiență asemănătoare vor trăi și fanii coralei din marile orașe europene și de peste mări și țări, pe unde au mai fost și vor mai fi însoțiți de răsunătoare succese. Ce părere ai despre această inițiativă?*

T.P.: Inițiativa este vrednică de tot spijinul, recunoștința și prețuirea noastră. Liviu merită o asemenea cinstită. Ar fi nemaipomenit, dacă în programul festivalului ar fi inclus și Ansamblul „Dorulețul” al Școlii Populare de Arte „Liviu Borlan” din Baia Mare. Dorim să-l putem omagia după puterile noastre pe cel care de ani buni este patronul nostru spiritual. Îmi doresc acest lucru cu ardoare și pentru că sunt nașul de botez al școlii.

P.A.: *Dumnezeu să vă ajute să vă vedeți visul împlinit, visul de a vă urca pe scena acestui festival la prima sa ediție! Titi dragă, tu îți mai amintești titlurile unor melodii de muzică ușoară compuse de Liviu? Eu am rămas în minte numai cu succesele lor formidabile.*

T.P.: Melodiile „Nu mai sunt copil” (interpretă Sanda Sântu) și „Ceas târziu” (interpretată de băimăreanca Angela (?) Chira. Au mai fost și altele, desigur, dar de care nici eu nu-mi mai aduc aminte.

P.A.: *Spune-mi, te rog, cum a decurs momentul acela de pomină când, la o petrecere, Liviu a cântat la acordeonul luat în brațe cu... susu-n jos?*

T.P.: Așa cum ai spus: în graba mare a înșfăcat instrumentul cu capu-n jos, cu claviatura la mâna stângă și, spre uluirea asistenței, a cântat perfect. La fel a cântat și după o partitură, care îi ajunsese în fața ochilor tot cu capu-n jos. A citit-o perfect și pe aceasta de jos în sus, uluindu-și colegii prezenți la demonstrație.

P.A.: *Liviu a colaborat cu Școala Populară?*

T.P.: Și încă foarte mult, că pe-atunci școala patrona o excelentă orchestră de muzică semi-simfonică, dirijată de eminentul profesor Gheorghe Velea, dar și o formație de estradă cu artiști valoroși, formații pentru care Liviu compunea sau orchestra din greu. Pe aici a zăbovit, cu mare folos pentru cariera sa, arhicunoscutul rapsod Grigore Leșe, care sunt sigur, că îi poartă lui Liviu o deosebită recunoștință pentru buna învățătură și povețele primite de la el.

P.A.: *Asemenea sentimente nutrește pentru prietenul nostru și Mărioara Pop, o fostă – din păcate! – excelentă solistă de muzică populară (zonele Botizii și Lăpuș), căreia Liviu i-a înlesnit o întâlnire cu maestrul Gruia Stoia, cu care a imprimat pentru Radiodifuziunea Română, 21 de melodii superbe acompaniată fiind de formația Fraților Florea. Azi, fosta interpretă cu glas de aur, este secretară harnică și de mare biziuală în slujba Graiului MM. Frumoasele cântece imprimate pe benzi au fost distruse în timpul vandalizării Radiodifuziunii din '89. Mare păcat!*

T.P.: Adevăr grăiești, prietene. Liviu a pariat pe talentul multor tineri și de cele mai multe ori a câștigat.

P.A.: *Titi, haide să ne întoarcem la Liviu Borlan – compozitorul.*

T.P.: În acest domeniu a excelat, abordând mai toate genurile: muzică simfonică și camerală, coruri laice și religioase (vezi celebra „Bisericuță din Șișești”), coruri pentru copii, muzică ușoară, prelucrări de toate genurile, pe toate executându-le cu o ușurință uluitoare. Corul „AD PACEM” a devenit imnul festivalului de la Bratislava, unde, la finalul execuției, o sală întreagă, cu spectatori din lumea întreagă, s-a rostit, în toate limbile Pământului, cuvântul PACE! În primă audiție această superbă lucrare a fost interpretată de către corul Liceului de Muzică sub bagheta profesorului Gheorghe Parascineț.

P.A.: *A fost Liviu în vizorul Uniunii Compozitorilor?*

T.P.: În 1970 a devenit membru al Uniunii pe vremea președinției compozitorului Ion Dumitrescu, peste care nu putea trece chiar oricine. Lui Liviu i-au fost deschise larg porțile Uniunii.

P.A.: *Cum ai cinstit, prin timp, memoria bunului tău prieten, coleg și colaborator? Știu eu ceva, dar nu sunt sigur.*

T.P.: Lucrarea mea de gradul întâi am intitulat-o „Influența folclorică în creația corală a lui Liviu Borlan”. Am împrumutat-o nu știu la cine și... dus-a fost. Pe lângă asta mai sunt și nașul de botez a Școlii Populare de Arte, care-i poartă numele.

P.A.: *În ce an ați sfințit placa?*

T.P.: Placa și efigia în bronz cu chipul lui Liviu (autor sculptorul Ioan Marchiș), le-am sfințit la aproximativ un an după decesul lui Liviu din 5 octombrie 1994. Așa că...

P.A.: *Eu aș mai spune că și acest interviu este tot un gest de cinstire a memoriei prietenului nostru. Nu?*

T.P.: Ba da. Să fie!

P.A.: *Despre umoristul Liviu Borlan, tot pe tine te rog să-mi spui ceva.*

T.P.: În privința aceasta era fenomenal. Fe-no-me-nal!

P.A.: *Simțul umorului său era de-a dreptul scăpat de sub control.*

T.P.: Și foarte periculos pentru acele vremuri, ținta preferată a pamfletelor sale, a epigramelor și a bancurilor spontan născocite erau neconținut regimul, partidul și cele două personaje sinistre. Când se întâlnea cu madam Frenkel de la ADAS, apoi ce era la gura lor să te ferească Bunul Dumnezeu.

P.A.: *Nelly Frenkel – personaj fabulos și vedetă incontestabilă în urbea noastră – ar trebui să vorbim și despre ea, măcar în treacăt, ținând cont de marea sa prietenie cu Liviu, faimoasa OJT-istă, cei doi fiind un cuplu de comedie demni de... Comici vestiți ai ecranului. Adesea acestui cuplu i se alătură și Gavril Ghiur, coregraf de faimă în toată Europa.*

T.P.: Foarte inspirată această completare a ta. Țin minte că într-un turneu european am ajuns cu trupa într-un oraș elvețian cu nume cam nașpa în limba română: Chur. Așa scrie și pe frontispiciul gării. Dovedesc cu o fotografie de pe peron. Gabi Ghiur, într-un moment haios de inspirație, îi scrie lui Nelly Frenkel cu următorul text: (îl reproduc cu puncte-puncte – P.A.): „Ce frumos e pe la Ch... și prin prejur; / Munții-nalți și văi adânci / Și pâraie printre stânci / Când plouă și trăznește / Tăt Ch... se răcorește / Ce frumos e pe la Ch...!” Ghiur.

P.A.: *E fantastică! Spune-mi, te rog, asta-i vederea cu adresa incompletă: D-nei Nelly Frenkel – Baia Mare – România?*

T.P.: Și destinatară a primit-o chiar la această adresă cu elemente lipsă.

P.A.: *Vederea i-a arătat-o și soției mele (care n-o cunoștea), când a întrebat-o la cabinet cum o cheamă, după ce i-a plombat (extras?) o măsea. Trebuia s-o treacă în registrul pacienților. Mă mir că nu mă cunoști, dnă doctor, când pe mine mă știe tot orașul. Uite ce vedere, și cu ce adresă, am primit din străinătate. Știi cine mai primea o asemenea corespondență? Îți spun eu pentru că precis că n-ai habar: Nicolae Iorga! Așa să știi. Ține minte: eu sunt madam Frenkeloaie. Punct!*

T.P.: Foarte nostimă întâmplare, zău așa.

P.A.: *Nici nu-i de mirare cu madam Frankeloie în rolul principal. Și să știi că mă bucur c-am pomenit-o și pe cea care a fost marea prietenă și coautoare de bancuri cu Liviu. Dragă Titi, ar cam fi cazul să punem punct discuției...*

T.P.: Stai așa. Nu înainte de-a promite că și noi, aici la școală, intenționăm să pregătim un concert întru cinstirea memoriei celui care a fost un mare compozitor și un om de muzică, așa precum Maramureșul n-a mai avut și nici n-o să mai aibă curând.

P.A.: *Nici eu nu pot să nu evoc, acum la final, o întâlnire, de gradul zero, între Liviu Borlan și marele regizor Ciulei și tot... Liviu, în stagiunea în care (anii '70) a montat la noi spectacolul cu piesa „Clipe de viață” de W. Saroian, în care avea nevoie de un pianist de jazz și de... culoare, care să cânte, pe bune, în scenă, mai tot timpul. Maestrului i-a spus un coleg că eu sunt pasionat de muzica de jazz și că l-aș putea pune în legătură cu un om potrivit. I-am promis maestrului că a doua zi voi rezolva problema. Liviu, drăguț și încântat de propunere, mi-a mulțumit și m-a urmat până în scenă, unde, firesc, a trebuit ca în fața maestrului să susțină un casting, cum se spune azi. Maestrul, vrăjit și de-a dreptul fascinat de improvizațiile lui Liviu a prelungit pauza de zece minute la aproape un ceas, timp în care Domnia Sa nu se mai dădea dus de lângă pian. Vraja, marca Liviu Borlan, asupra marelui regizor au fost copleșitoare. Ești omul meu, i-a zis. Au bătut palma cu însuflețire, deși amicul nostru n-a vrut nici să se tundă chilug și nici să se dea pe față cu negreală. Marele său talent și de jazzman anulase pretențiile și recomandările chiar ale unui maestru de talia tizului său, celebru pe mapamond precum marele Liviu CIULEI. Ia să-mi răspunzi acum la ultima întrebare; recunosc, așa cam hodoronc-tronc: Și zici, amice, că aș aduce la chip oarecum cu marele... Giuseppe Verdi???*

T.P.: Așa s-ar părea, privind din... avion.

P.A.: E bine și așa. Mulțumesc!

A consemnat Paul ANTONIU
Graiul Maramureșului, iunie 2009

*Liviu Borlan și două mari doamne ale culturii maramureșene
Laura Temian și Angela Buciu*

Liviu Borlan, o academie cu claviatură

Construit pe clasicii filozofiei și muzicii germane, cartezian prin formație, cu tonalități de caracter wagneriene, reușea să ne frapeze prin înalta sa erudiție, dar și printr-o sensibilitate față de tot ce înseamnă creație, fiind mereu prezent, pentru o bună perioadă, la toate evenimentele culturale ale orașului, fie ele legate de școală, muzică, teatru, literatură sau chiar folclor – pentru care avea o aplecare profundă și care i-a influențat mult opera, mai ales în privința compozițiilor corale sau simfonice.

Evident, aproape dur, uneori umorul lui, întotdeauna autentic și inspirat, ajungea până la sarcasm, dar farmecul său inegalabil, felul cum vibra ca o coardă întinsă prin lume, te făceau să uiți usturătatea ironie făcută întotdeauna în public. Umorul îi era ca o haină care îl apăra de vulg, de lumea nu întotdeauna pregătită pentru uluitoarea sa personalitate.

Se strecura printre noi, elevi, scriitori, muzicieni, actori, activiști, bibliotecari, cenacliști, o sclipitoare umbră academică ce inhiba mediocritățile, o personalitate capabilă de a trăi și suferi cultura și actul autentic al creației, dincolo de vicisitudinile unei ere comuniste care l-a vârat sub roata necruțătoare a idealurilor ei utopice.

Mi-a fost profesor de estetică la Liceul de Muzică și Arte Plastice din Baia Mare. Mi-a îndesat în brațe cărți nemțești de filozofie și estetică. M-a ascultat, m-a ironizat, m-a sfădit, m-a sfidat, m-a provocat, fiindu-mi un model de cultură elitistă, lipsită de superficialitate.

Era un rebel, prea exigent cu el însuși. Citea mereu, studia, scria, predă, cânta, ținea prelegeri, călătorea, trăia, se consuma cu o viteză uluitoare. Reușea greu să se echilibreze într-o societate mult prea ingrată valorii lui. Până astăzi, s-a recuperat foarte puțin cultural și social din importanta sa operă și personalitate.

Improviza la pian orice motiv muzical. În câteva minute filtra un model melodic prin toată istoria muzicii. Trecea cu ușurință genială de la muzică și artă la literatură plastică. Glumea, râdea se răsucea, avea stil, era fascinant, profesionist neîntrecut. Iubea oamenii simpli, ceterașii geniali din Maramureș cu care se ascundea în hanurile țărănești până în străfundurile dionisiace ale muzicii.

Îmi pare rău că mi-a fost rușine să-i spun la o votcă la „Ignișul” sau la atelierul meu, cât de mult îl iubeam și îl admiram, cât de mult doream să ajung atât de cult ca el. Îi spun acum când e prea târziu, dar și pentru asta trebuie să le mulțumesc celor care mi-au dat acest prilej, cerându-mi să-mi amintesc de ilustrul compozitor român, Liviu Borlan.

Ioan MARCHIȘ

Graiul Maramureșului, august 2009

Acasă la Liviu Borlan [reportaj]

În 2011, la 10 ani de la înființare, Corala Armonia din Baia Mare și Asociația Prietenii Armoniei fac un gest care se lasă de mult timp așteptat: organizarea, la Baia Mare, a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan”. Evenimentul, deloc întâmplător, va avea loc la 75 de ani de la nașterea celui care a abordat toate genurile muzicale: de la muzică simfonică, la muzică de cameră, de la muzică de fanfară, la cea vocal-instrumentală, corală-laică și religioasă, până la cântece pentru copii, muzică ușoară, sau orchestrații pentru formații instrumentale și ansambluri vocal-instrumentale.

Așa se face că duminică, la ceasul când se lasă dimineața, Corala Armonia a pornit spre Sanislău, localitatea în care, în 1936, vedea lumina zilei Liviu Borlan. Pornea spre locurile natale ale compozitorului cu gândul de a scutura colbul, puțin câte puțin, de pe creațiile și prelucrările compozitorului, pentru a le face cunoscute și a le transmite mai departe.

I-am însoțit, ca de atâtea ori, pe acești incurabili entuziaști, care emană atâta energie pozitivă prin muzica pe care o cântă, încât îi contaminatează pe toți cei care îi ascultă. Au făcut-o pe toate meridianele globului, din îndepărtatele China sau Brazilia, până în Țara Zarandului sau frumoasa Bucovina. Au făcut-o și duminică la Sanislău, o localitate așezată pe șoseaua Carei-Oradea, la vreo 55 de km de Satu Mare, unde conviețuiesc români, maghiari, șvabi.

Duminică a fost o zi cu multe evenimente la Sanislău: s-au sărbătorit 100 de ani de la ctitorirea Bisericii care are astăzi ca hram Sfinții Mihail și Gavril; s-a lansat monografia comunei, s-a lansat o carte a unei mari personalități a culturii române, profesorul Gheorghe Bulgăr, și el născut la Sanislău, s-a omagiat Liviu Borlan, de către Corala Armonia, dirijată de Mihaela Bob, și Ansamblul Transilvania, condus de Iuliana Dăncuș.

De fiecare dintre aceste evenimente m-am simțit apropiată: fiindcă la cinstirea celor 100 de ani a fost prezent Preasfințitul Iustin, arhiepiscop vicar al Episcopiei Maramureșului și Sătmărulei, iar Armonia a participat la Liturghie, umplând biserica cu iz de catedrală cu glasurile ei; profesorul Gheorghe Bulgăr

Liviu Borlan

mi-a predat stilistică la facultate, pe Liviu Borlan l-am cunoscut și l-am apreciat ca artist și ca pedagog. Iar de Corala Armonia mă leagă amintiri de neuitat.

Întâlnire la margine de țară

Sute de oameni au umplut biserica și platoul din fața ei. Au venit îmbrăcați de sărbătoare într-un loc pe care acum 100 de ani se ridica o biserică. Au participat la slujba religioasă, ținută de Preafericitul Iustin, lângă care a stat un sobor de preoți. Au venit nu doar cei care locuiesc în comună, ci și cei răspândiți în toate zărilor. Au venit la întâlnire într-o margine de țară, cum a spus Preasfințitul Iustin, rămas în mijlocul oamenilor până la sfârșit. După Liturghie, în sala Căminului Cultural, a savurat fiecare moment și a rostit vorbe care au mers la sufletul sutelor de participanți. „Nu s-a mai întâmplat ca după o slujbă, Ansamblul Transilvania să dea spectacol, iar cu Armonia mă întâlnesc o dată pe an, când vin să colinde. Lucrarea aceasta este a Maramureșului și Sătmarului. Maramureșul a sprijinit Sătmarul, iar Sătmarul a înfrumusețat Maramureșul”.

Duminică, la Sanislău a fost concordie. Printre invitați, i-am regăsit pe nepotul și strănepotul lui Gheorghe Szilagy, cel care a donat 29.000 de coroane pentru construirea, acum 100 de ani, a bisericii ortodoxe de astăzi. Au venit din Ungaria, și ei convinși că e bine să readucem în memorie și să-i cinstim pe cei de dinaintea noastră, preoți sau mireni, pentru pilda vieții și a faptelor lor.

Gheorghe Bulgăr – fiu vrednic al Sanislăului

Profesorul Gheorghe Fecete, împreună cu profesorul Alexandru Zotta, de la Universitatea „Vasile Goldiș”, l-au evocat pe Gheorghe Bulgăr, de la a cărui naștere s-au împlinit în primăvara acestui an 90 de ani. Dar Gheorghe Bulgăr nu este doar al Sătmarului sau Sanislăului. Profesorul Gheorghe Pop ne aduce aminte că Gheorghe Bulgăr a predat la Baia Mare, la Catedra de limba română, stabilindu-se apoi la București. 23 volume publicate ca autor unic, 12 în colaborare, 7 ca redactor și colaborator, 9 prefete și traduceri, peste 350 studii și articole publicate în volume sau reviste de prestigiu, cu zeci de referințe critice, abordarea unor teme circumscrise lingvisticii, filologiei, istoriei stilisticii și, nu mai puțin, literaturii române, iată succint opera unui dascăl de vocație, exigent cu sine și cu cei din jur, un om de cultură de o ținută intelectuală la cel mai înalt standard.

Despre contactele sale cu civilizația și mediul universitar francez, care l-au înzestrat cu o experiență bogată și instructivă pe plan didactic, dar și social-uman, ne vorbește și nouă la orele sale de stilistică, încercând să ne arate cât de importante sunt culturile naționale pentru o lume a progresului și umanismului.

Liviu Borlan nu trebuie lăsat în uitare

Am mers la Sanislău și cu gândul de a vedea casa în care s-a născut Liviu Borlan și de a afla mai multe despre el ca om al locului. Din păcate, aveam să constat că despre Liviu Borlan știu câte ceva doar cei care i-au fost contemporani. Cei mai tineri nu știu cine a fost sau ce înseamnă pentru muzica corală Liviu Borlan. L-am evocat cu profesorul Gheorghe Fecete, cu Ioan Bărnăușiu, cu Titus Perșe sau Dumitru Dobrican, veniți și ei la Sanislău să-l cinstească pe Liviu, sub a cărui baghetă dirijorală au funcționat, atât Ansamblul Maramureșul, cât și Ansamblul Transilvania.

Am vrut să văd casa în care s-a născut Liviu Borlan. Mi-a fost ghid Andrei Rapiszki, omul care timp de 33 de ani a fost frizerul comunei, la fel ca tatăl sau bunicul lui. A rămas frizer, pentru că în loc să meargă la admitere la medicină, pentru a deveni medic, s-a oprit la... fete. L-a cunoscut pe Liviu Borlan, dar mult mai bine pe mama sa, o excelentă profesoară de pian, prietenă bună cu mama lui. „Liviu era un băiat simpatic, înalt, cu care puteai să vorbești despre orice. Era mai mare cu 8 ani decât mine și foarte citit. Venea destul de rar la Sanislău, de aia poate că cei mai tineri nu mai știu despre el”.

Casa părintească nu mai există. A fost vândută prin 1966. Pe locul ei, la numărul 1091, a fost construită, în 1970, o altă casă. Aici locuiește Eney Ildiko. „Era o casă lungă, curtea era tot așa, am o poză foarte, foarte veche, dacă o să dau de ea o să v-o trimit. Bunicii mei, împreună cu părinții, au cumpărat casa. Pe domnul Borlan nu l-am știut. Pe mama dânsului am cunoscut-o. Din păcate, lumea nu știe că un om deosebit a plecat de aici. Mie mi-au mai povestit bunicii...”

Un festival internațional pentru recunoașterea valorii lui Liviu Borlan

Asta doresc să realizeze Corala Armonia și Asociația Prietenii Armoniei, al căror director este Alexandru Nicolici. În perioada 1995-1997, la Baia Mare s-a încercat permanentizarea unui festival interjudețean de interpretare vocală și instrumentală care s-a numit Liviu Borlan. Dar...

A venit rândul Armoniei să șteargă colbul și să aducă la lumină frumusețea muzicii compuse de Liviu Borlan. E trist să vezi că opera lui a încăput pe mâna unor oameni care au lăsat-o, într-un mod absurd, pradă distrugerii sau uitării. Poate o parte din ea zace astupată de molozul casei în care s-a născut. Dar casa a fost reconstruită. Așa trebuie să se întâmple și cu opera acestui om, cu un destin nu prea fericit.

Duminică, la Sanislău, am pus foarte multe întrebări și am primit puține răspunsuri. Poate că în domeniul soartei, omul prețuiește mai mult prin aprofundarea întrebărilor, decât prin răspunsurile sale, Malraux, parcă spunea asta.

Cum a fost Liviu Borlan? Pentru unii un dascăl excepțional. Pentru alții, un boem autentic. Pentru cei care l-au cunoscut mai bine, un exigent în tot ceea ce făcea. Chiar și atunci când glumea. Fiindcă Liviu avea un umor debordant, pe care nu te puteai supăra. Unii i-au văzut doar păcatul uman și nu personalitatea sa complexă, alții i-au recunoscut valoarea. Au simțit în creația sa spiritul artistului care se vrea liber, căruia nu-i place mediocritatea, ci muzica și cultura autentice.

Nu trebuie să fii muzicolog pentru a vedea, pe de o parte, naturalețea și lejeritatea creațiilor sale, iar pe de alta, austeritatea și rigoarea lor estetică. Avea momentele lui de singurătate, dar avea luciditatea că opera sa va cuceri lumea. Și pentru asta Liviu Borlan merită readus în actualitate și pus în valoare.

Viorica PÂRJA

Graiul Maramureșului, noiembrie 2010

Un portret polifonic pentru Liviu Borlan

Anul acesta, la 7 iulie, Liviu Borlan ar fi împlinit 75 de ani. Dar n-a atins această vârstă, pe care ar fi meritat-o, întrucât mult prea devreme, la 4 octombrie 1994, a trecut la cele veșnice, spre regretul multora care l-au cunoscut și l-au apreciat deopotrivă ca om și în calitatea sa de dascăl, dirijor și compozitor. Cei ce nu l-au cunoscut își pot forma o imagine despre el din mărturiile și amintirile celor care i-au fost aproape de-a lungul scurtei sale vieți, datorite în întregime muzicii și celor care știu să se desfete în preajma artei sunetelor. E ciudat, ca într-un vitraliu sau mozaic, să vezi închegându-se figura sa din amintirile altora, într-un portret polifonic, articulat totuși armonios din fragmente disparate precum un magic caleidoscop în rotirea sa multicoloră. A fost unicul fiu al familiei Ana Borlan, născută Cosma, din Sanislău, și Emil Borlan, avocat din Beiuș, o familie cu vază în satul sătmărean, având în casă pian. Cu precoce înclinații spre muzică, mediul familial i-a stimulat aptitudinile încă de copil, când așezat la pian „ca-ntr-un balet, degetele lui lungi dansau pe clape, ne năștea melodia...”, își amintește doamna Irina, învățătoare. Chemarea muzicii și ispita creației s-au manifestat constant, sub blânda supraveghere a mamei, în anii de liceu, apoi, în vremea studenției clujene, sub îndrumarea unor maeștri de la Academia „Gheorghe Dima”. Din septembrie 1966, vine la Baia Mare pentru tot restul vieții, identificându-și rostul profesional și creator cu al unor colective artistice (coruri, orchestre, ansamblul de cântece și dansuri etc.), care au asigurat afișul vieții muzicale cu prezențe de marcă în peisajul cultural al Maramureșului, al țării și, nu de puține ori, cu prestigioase ieșiri peste hotare. Toate aceste prezențe și contribuții originale ale personalității sale sunt reconstituite cu migală și redată cu fidelitate în cartea: „Polifonii. Liviu Borlan” (Editura Eurotip, Baia Mare, 2011), elaborată de profesorii Lotica și Simion Vaida, ca semn de recunoștință pentru o activitate cu merite incontestabile pe tărâmul muzicii. Datele biografice, multe informații inedite, antologia de texte, o seamă de fotografii și documente de arhivă compun complexa carieră de muzician a lui Liviu Borlan, demnă de a fi luată în seamă și înscrisă la loc de cinste în istoria domeniului. Vorbind despre el, contemporanii îi sugerează, dincolo de limbajul sec al documentelor, un „portret polifonic” viu, cu trăsături și caracteristici proprii, de neuit. „Avea o naturalețe deosebită, atât în arta retoricii – nu pot uita orele noastre de estetică –, cât și în arta cântului la pian”, își amintește dirijorul Gheorghe Costin din Timișoara, fost elev al Liceului de Artă din Baia Mare, unde l-a avut profesor pe Liviu Borlan. „Era prototipul eroului boem și romantic. Figura lui era memorabilă. Mai ales atunci când își interpreta la pian propriile compoziții. Era un fel de vrăjitor majestuos. Te fermeca, atât ceea ce cânta, cât și modul în care cânta” – spune regizorul de film Sorin Ilieșiu, și el fost elev al maestrului. „Cu auzul său muzical perfect și cu simțul artistic de mare finețe, nu-i scăpa nimic. Era meticulos și depista din o sută de coriști sau interpreți cine cânta fals” – notează prof. Gheorghe Gh. Pop, dirijor din Sighetul Marmăției. „După ce s-a convins că într-ale muzicii mă mai descurc cât de cât, m-a fericit cu o invitație la el acasă, pentru a-i admira de la mică distanță neprețuita-i comoara discografică” – povestește actorul Paul Antoniu, autorul „Zodiilor lui Orfeu”. Alte și alte evocări, alte și alte rememorări se adaugă spre a întregi portretul celui dispărut, cel care în Baia Mare „Merita o casă memorială!”, afirmă profesoara Claudia Zainea. În lipsa acesteia și a altor lipsuri de memorie, cartea profesorilor Vaida le suplinește, deocamdată, pe toate, așezându-l pe Liviu Borlan pe un postament meritat, în galeria de portrete de vază ale oamenilor de cultură.

Augustin COZMUȚA

Graiul Maramureșului, decembrie 2011

Muzica face parte din sufletul omului!

Nicio bucurie nu o întrece pe cea izvorâtă din frumusețea muzicii, creată pentru sufletul oamenilor. Acesta ar fi motto-ul sub care se desfășoară cea de-a treia ediție a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan”, care a debutat, ieri, la Baia Mare.

În salonul roșu al Hotelului Mara, organizatorii, membrii juriului, dirijorii formațiilor corale participante, observatorii internaționali, parteneri, alți invitați au făcut, prin dialog, un laudatio nu doar muzicii corale și creației lui Liviu Borlan, ci și evenimentului muzical, ajuns la ediție a treia.

La conferința de presă a participat și profesorul Simion Vaida, care alături de Lotica Vaida au făcut să vadă lumina tiparului volumul al doilea cu compoziții semnate Liviu Borlan. Chiar dacă nu este o lucrare antologică, multe dintre piese fiind „ascunse”, încă, în colecții particulare, colecția relevă nu doar măiestria componistică, ci și crezul statornic al lui Liviu Borlan în forța muzicii. Care nu are nevoie de cuvinte pentru a se exprima. Și, totuși, cât de frumos se îmbină muzica și versul!

Prestigiul acestui eveniment muzical este dat de personalitățile incontestabile ale muzicii corale, care au acceptat să jurizeze corurile înscrise în festival: reprezentanți ai academiilor de muzică din București, Cluj-Napoca și Iași, ai școlilor de muzică din Budapesta, Bratislava, și Praga, ai școlii băimărene de muzică.

Despre muzică, un excelent mesager al dialogului intercultural dintre națiuni și dintre oameni, un extraordinar liant al inimilor, au vorbit Andrea Angelinii, Voicu Enăchescu, Eva Kollar, Milan Kolena, Ionică Pop, Mihail Diaconescu, George Dumitriu, Veronica Lozoviukova, Maria Pocol, Iosif Fiț, Dorin Kladni, Ștefan Sedlycki, Laszlo Kovacs, Florin Emil Nicolae Badea, Natalia Ivashkiv, Gelu Onțanu Crăciun, Valentin Lazăr, Amalia Secrețianu.

Concluzia celor care au vorbit despre viitorul muzicii corale, despre receptarea ei de către tineret și de către publicul larg este una încurajatoare: avem nevoie de muzică corală, care nu trebuie să piardă din prestigiul pe care l-a dobândit în timp. Iar Baia Mare are o veche tradiție în acest sens. Și e bine ca peste aceste comori să nu se aștearnă praful uitării, așa cum se întâmplă adesea.

În cadrul conferinței de presă, a avut loc și tragerea la sorți a ordinii de intrare în concurs. Corurile înscrise în concurs, din România, Slovacia și Ucraina, au demonstrat, prin repertoriu și interpretare – patru piese, din care una semnată Liviu Borlan – cât de minunat este dialogul coral.

Al cărui viitor depinde nu doar de formațiile corale, ci și de cei care pot să încurajeze actul artistic. Și vorbind despre muzica corală românească, aceasta trebuie promovată și susținută. Iar Festivalul Internațional Coral „Liviu Borlan” este un bun punct de pornire.

Viorica PÂRJA

Graiul Maramureșului, septembrie 2013

Festivalul internațional „Liviu Borlan”, ediția a IV, reflectat în presă

Zece coruri se reunesc la Baia Mare în această săptămână

În perioada 11-14 septembrie, Baia Mare găzduiește Festivalul Coral Internațional „Liviu Borlan”. Festivalul a ajuns la ediția a IV-a. Organizatorii spun că, indiferent de grai, port sau obiceiuri, muzica unește printr-un limbaj universal și scoate în evidență valorile fiecărei națiuni, așezându-le pe un singur portativ, astfel încât ele să poată fi descoperite și transmise dincolo de barierele vorbelor. „De-a lungul istoriei fiecărui popor, muzica a reușit întotdeauna să glăsuiească pentru toți. Ea a fost și va rămâne vocea iubirii și a frumosului, a bucuriei și a tristeții. În acest context, festivalul propune spre redescoperire o valoroasă moștenire a românilor prin scuturarea colbului de pe creațiile și prelucrările maestrului Liviu Borlan. Cunoașterea și transmiterea acestor giuvaeruri dincolo de granițe se vrea o invitație spre un schimb intercultural desăvârșit prin muzică”, spun organizatorii. La ediția din acest an, pe scena festivalului vor urca coruri din Ungaria, Letonia, Slovenia, dar și în țară. S-au înscris 16 formații corale, zece dintre acestea fiind selectate pentru festival.

(R.M.I.)

Informația zilei, marți 9 septembrie 2014

Un eveniment muzical recunoscut pentru valoarea sa

Trofeul „Liviu Borlan” și Locul I, cu cel mai mare punctaj
– Corul Cantores Amicitiae, Iași, România

11-14 septembrie 2014. Au fost zile pline de muzică și bucuriile pe care ți le oferă aceasta. Cea de-a patra ediție a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan” s-a dovedit a fi pe măsura așteptărilor. Evoluția celor 8 coruri prezente în festival a demonstrat acuratețe, precizie și finețe în interpretare, respectarea stilului și caracterului național, propriu fiecărei lucrări, pasiune și prezență scenică. Așa încât juriului, prezidat de maestrul Voicu Enăchescu, nu i-a fost ușor să departajeze, diferențele mici de punctaj demonstrând valoarea formațiilor corale participante la festival. S-a cântat pentru bucuria muzicii și a celor prezenți la Casa Tineretului din Baia Mare, în lăcașurile de cult unde s-a concertat, pretutindeni pe unde au trecut corurile înscrise în concurs. Tocmai de aceea, bucuria muzicii n-ar trebui să fie vreodată întreruptă.

La 20 de ani de la dispariția compozitorului Liviu Borlan, festivalul care-i poartă numele s-a dovedit a fi un eveniment muzical de primă mărime în România și pe plan internațional. Așa cum au declarat și personalitățile muzicale prezente la Baia Mare, a fost un regal de muzică și o reverență pentru Liviu Borlan. Validat de supremația harului și trăitor în spiritul marilor armonii, exprimate prin muzică, lui Liviu Borlan i-ar fi plăcut ceea ce s-a derulat pe scena de concurs și la Gala de premiere.

Festivitatea de premiere și spectacolul de gală au răsplătit, atât eforturile organizatorilor și partenerilor, cât și pe cele ale formațiilor corale. S-au împărțit trofee și diplome, s-au spus cuvinte frumoase, pline de încărcătură emoțională, dar, mai ales, s-a aplaudat, iar aplauzele au fost binemeritate.

Trofeul „Liviu Borlan”, care se acordă celei mai bune interpretări a unei piese de Liviu Borlan, a fost acordat **Corului Cantores Amicitiae**, Iași, dirijat de profesorul Nicolae Gîscă. Toate lucrurile profunde sunt cântec, spunea Liviu Borlan. Bucuria muzicii nu trebuie întreruptă. Faceți-o să sune frumos și să trăiască cu adevărat. Și acest lucru l-a făcut corul Universității de Arte „George Enescu” din Iași, care a ocupat și *Locul I*, cu cel mai mare punctaj acordat de juriu, și aplauze la scenă deschisă pentru Corul Cantores Amicitiae, Iași, care a demonstrat că muzica este calea pe care compozitorul călătorește, pentru a aduce cântecul său oamenilor.

Locul II a revenit **Corului Erkel Ferenc**, Budapesta, Ungaria, dirijor, Zsolt Cseri. Prin evoluția sa, a demonstrat că muzica exprimă cât se poate de bine bucuria și speranța.

Locul III și credința că avem nevoie de muzică, a revenit **Corului Madrigal**, Szekszard, Ungaria, dirijor Vaier Jobbagy.

Premiul Camerei de Comert și Industrie Maramureș a fost acordat **Corului Vox Caelestis**, Budapesta, Ungaria, dirijor, Valeria Szebelledi.

Premiul Vass media și Premiul Clubului Rotary Baia Mare au revenit **Corului Odmev**, Kamnik, Slovenia, dirijor Ana Smrtnik.

Premiul Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Tradițiilor Maramureș a revenit **Corului Voces**, Oradea, România.

Premiul de popularitate a fost atribuit **Corului Tempus**, Baldone, Letonia, dirijor Baiba Urka.

Premiul Prieteniei, acordat de către Asociația „Prietenii Armoniei”, cu dorința sinceră ca muzica să nu fie întreruptă, iar prietenia să unească sufletele, i-a revenit **Corului Vivace**, Mezotur, Ungaria, dirijor Magdolna Csizi.

Ediția 2014, cea de-a patra, a Festivalului Internațional Coral „Liviu Borlan”, a fost pe măsura efortului depus de organizatori și parteneri. Momentele din festival și surprizele oferite, fie că e vorba despre Corala Armonia, Școala populară de Artă „Liviu Borlan”, sau despre Palatul Copiilor Baia Mare au demonstrat o dată în plus că muzica se face cu sufletul, că prin muzică barierele dintre oameni dispar, că prietenii se leagă mult mai ușor, că viața este mult mai armonioasă. Cine i-a ascultat și văzut pe coriștii din Letonia, Slovenia sau Ungaria cântând compozițiile lui Liviu Borlan în limba română sau jucând sârba sau învărtitele maramureșene, cu aceeași bucurie, poate spune că eforturile pentru a organiza un asemenea eveniment merită făcute. Au declarat la unison toți reprezentanții școlilor de muzică din România, Ungaria, Slovacia și Republica Moldova, dar mai ales publicul, care a umplut sala de spectacole a Casei Tineretului și cei care au fost prezenți la concertele simultane care au avut loc.

Ferice de tine, Liviu Borlan, că ai parte de o nobilă postumitate!

Viorica PÂRJA

Graiul Maramureșului, Luni, 15 septembrie, 2014

Partenerii festivalului: Municipiul Baia Mare, Consiliul Județean Maramureș, Camera de Comerț și Industrie Maramureș, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Național, Maramureș, International Federation for Choral Music, Asociația Națională Corală din România, Școala Populară de Artă «Liviu Borlan», Centrul Județean pentru Promovarea și Conservarea Culturii Tradiționale Maramureș, Biblioteca Județeană «Petre Dulfu», Casa Tineretului, Clubul Rotary Baia Mare.

Liviu Borlan – o răsplată binecuvântată

Dr. Teodor ARDELEAN

Vechii greci aveau o vorbă înțeleaptă care accepta și „lauda de sine”. Pe filieră latină, așa cum ne-a rămas în memorie, *Et in Arcadia ego* („Și eu am fost în Arcadia”) – însemna că persoana în cauză se găsea printre cei care au avut fericirea să cunoască acest tărâm mirific al Greciei continentale. Cu privire la orice *topos* deosebit din această lume diversă, oamenii cu o cultură aleasă (se) pronunță cu dezinvoltură de peste două mii de ani *Et in Arcadia ego!*

Pe cale de consecință, aplicând modelul, cu privire la oamenii deosebiți, expresia cea mai potrivită ar fi „și eu l-am cunoscut pe cutare”. Mai mult decât atât, chiar și acești oameni care au cunoscut marile spirite, fiind contemporani cu mari creatori din diverse domenii, devin deosebiți. Căci cine mai poate zice astăzi: „L-am cunoscut pe Mihai Eminescu”? Unde mai poți găsi pe cineva care să povestească despre Iorga, Goga, Brâncuși, Ionesco etc.?

O întrebare cardinală se impune în acest context de gânduri. Știm noi oare și „simțim” cu adevărat ocaziile când ne aflăm în preajma marilor spirite? Realizăm noi, înainte ca aceștia să-și fi dobândit celebritatea, că avem alături o valoare autentică, un spirit capabil să străbată istoria, să se impună, să rămână, să reziste siteilor axiologice? Uneori da, alteori nu. Unii, da. Alții, nu.

Mă număr printre cei care l-au cunoscut bine pe Liviu Borlan. Am fost colegi de serviciu, de suferință, de bucurie, de viață, în felul în care aceasta se derula în cadrele anilor '80-'90. Am petrecut suficient timp împreună, ca să pot mărturisi veridic și credibil impresii rezistente la erodarea vremurilor. Ne-am și tachinat suficient ca să pot judeca și comportamentul său de tip *ludens*, nu doar *sapiens* sau *volens*...

Liviu Borlan era un tip de intelectual puternic, bine structurat, cu o solidă pregătire, în care domeniul său de definiție și cel de exprimare se suprapuneau cu fidelitate. Pe cât era de scheletic, unde un anume rahitism nu se prea putea ascunde ochiului versat, pe atât de robust

în creația muzicală, analiză, interpretare. Mereu aplecat, gânditor, reflexiv, pe cărările unde pașii nu se împiedicau de un prieten, jovial, atașat, pasional, conjunctiv, atunci când ocaziile o impuneau. Tăcerea adâncă însemna examen greu pentru un text muzical, chiar și când acesta avea puține infirmități. Liviu își trăda spiritul său creator, mai ales prin combustie internă. Era eliptic mai mult decât critic, era înțelegător, dar nu tolerant cu mediocritatea creativă sau interpretativă.

Cerul său era alcătuit mai devreme din melodii corale. Pentru că Liviu Borlan, precum Pitagora, știa că cerurile cântă, că totul cântă pe lumea asta, că sunt armonii care *sunt*, dar că sunt și multe dizarmonii, zgomote, perturbări ...

Toți simțim nevoia de armonie. Mulți simțim chiar armonia, când o întâlnim în stare pură, neamestecată cu alte cele. Un univers încărcat cu armonii... Câți dintre noi le putem culege? Să le simți, să le auzi, să le separi și apoi să le compari. Să le unești pe unele cu altele, ca din două armonii suprapuse să iasă un sunet nou, plăcut auzului și firii. Să le separi... să le compari... să le compui... Să vii cu armonii noi, necreate până atunci... Și să fii convins că până și Creatorului Armoniei Universale o să-i placă! Asta înseamnă, pe scurt, să fii compozitor. Asta înseamnă, pe scurt, să te cheme Liviu Borlan și să-ți propui să faci creație muzicală corală autentică în care să se simtă, atât fiorul locului, cât și puterea geniului culegător – păstrător – dăruitor.

Acum, după câteva zeci de ani de sedimentare a memoriei, Liviu Borlan rezistă pe retina mea interioară drept și lucid, împărtășindu-și arta sa magică cu generoasă recunoștință față de Cel Care l-a dăruit performer și nouă ca pe un Semn de Geniu.

Dacă Școala de Arte din Baia Mare îi poartă numele, se cheamă că e o răsplată binevenită. Dacă Festivalul Coral Internațional de la Baia Mare se botează cu numele lui Liviu Borlan se cheamă că e o răsplată binecuvântată! Liviu Borlan ne-a răsplătit contemporaneitatea și posteritatea în chip genial. Să-i răsplătim memoria desăvârșind lucrarea săvârșită de geniul său.

RODIRI ACADEMICE

Ioan Meșotă (1837-1878)

Iuliana MOIȘ

Ioan Meșotă s-a născut la Brașov, unde studiază la Gimnaziul Inferior Românesc și la Gimnaziul Superior German, după care face studii de filosofie în cadrul Universității din Viena și al celei din Bonn, unde își ia și doctoratul.

Profesor devotat „chemării sale sfinte”, director al Școlilor Centrale Române din Brașov (1870-1878), istoric pasionat și preocupat de dezvoltarea unitară a poporului român în vatra vechii Dacii, afirmând că „limba română este titlul de noblețe al românilor” (1868), membru corespondent al Academiei Române, ilustru om de cultură, brașoveanul Ioan Meșotă, este fondatorul, în 1869, al primei școli reale românești pe teritoriul Transilvaniei. În semn de omagiu, numele său este purtat, între anii 1919-1948, de primul liceu real cu limba de predare română din Transilvania (la Brașov), iar prin decret de stat, începând cu anul 1971 i s-a atribuit definitiv celui mai important liceu brașovean.

Din anul 1861, Ioan Meșotă a predat limbi clasice la Gimnaziul Român din Brașov (actualul Colegiu Național „Andrei Șaguna”), unde a fost profesor, director adjunct și director, întocmind lucrări didactice și istorice. Pentru a cunoaște mai bine caracterul său, credem că ar fi necesar să menționăm câteva pasaje din cuvântarea ținută de profesorul Ioan Popea în amintirea fostului său coleg și amic: „Ca profesor, Meșotă era exemplar în privința împlinirii cu conștiință a datoriilor sale, devotat cu totul

chemării sale. Traducerile din Horațiu, Homer, Tacit, Sofocle și Platon, rămase de la el ca manuscrise, sunt o dovadă în privința acurateții cu care își împlinea chemarea. Meșotă era la curent cu tot ceea ce se petrecea în specialitatea sa și nu-i scăpa din vedere nicio scriere mai însemnată din acest domeniu. El se ducea la școală cu inima veselă pentru împlinirea sfintei sale che-

mări, pe care adesea o numea «cea mai frumoasă chemare». [...] Era minunat modul cum proceda Meșotă cu elevii care nu se purtau după gustul lui. Pe aceștia îi îndrepta nu prin vorbe grele la adresa lor, ci prin proverbe, care aveau mai mare efect”¹. „Ca director, Meșotă făcea totul sistematic, calitate ce i-a înlesnit multe din afacerile oficiale. Era omul care știa să reprezinte corpul profesoral în străinătate și cuvintele ce le adresa cu diferite ocazii erau clare, adânc gândite și pline de sâmbure. Față de colegii săi era conciliant, vrând să-i câștige pe toți în folosul școlii”².

Personalitate marcantă, model de admirat și de urmat, Ioan Meșotă face parte din galeria profesorilor reprezentativi nu doar pentru istoria școlilor din Brașov, ci pentru evoluția întregului proces instructiv-educativ din România, fiind un apreciat autor de cărți didactice și de istorie, de materiale pe teme pedagogice și filosofice, multe dintre acestea publicându-le, atât în revistele „Albina Carpaților” și „Convorbiri literare”, cât și în „Anuarul Gimnaziului din Brașov”, pe anii 1861/1862 și 1862/1863. Amintim, în acest sens, *Manual de istorie universală pentru*

Ioan Meșotă

¹ Citat preluat după <http://www.saguna.ro/personlitati.html>. Subliniem că Ioan Popea este cel care a elaborat biografia lui Ioan Meșotă și a publicat-o în *Programele Gimnaziului Român din Brașov*, pe anul 1888/1889.

² *Ibidem*.

școalele medii, prelucrare după o lucrare similară a renumitului istoric și geograf german Wilhelm Sütz (1806-1877), vol. I, Iași, 1867; vol. II, Iași 1869; vol. III, București, 1880, precum și studiile *Idei inițiative despre epigrafiă română*, 1862; *Dacii și războaiele lui Traian în Dacia*, 1863; *Expunerea câtorva fenomene sufletești cu privire la expresiunile psihologice în limba română*, 1866; *Școalele reale în paralelă cu gimnaziul*, 1873; *Creșterea națiunii*, 1877; *Femeia și emanciparea ei*, 1877 etc.

În anul 1877 devine membru corespondent al Academiei Române.

Intellectual profund devotat țării și româ-

nismului, Ioan Meșotă „a fost cel mai mare animator al culturii românești brașovene din deceniile șapte și opt ale secolului al XIX-lea. Cu multă admirație, Mitropolitul Andrei Șaguna l-a denumit mărgăritarul cel mai scump, vrednic să fie pus în coroana corpului profesorului”¹, iar Titu Maiorescu, cel care l-a propus pentru calitatea de membru corespondent al Academiei Române, i-a apreciat „inteligența solidă” și „conștiința de lucru”². Merită, de asemenea, amintită în acest context calitatea de bun creștin a lui Ioan Meșotă, preocupat de destinele Bisericii noastre, motiv pentru care „a fost în mai multe rânduri membru al Sinodului și al Congresului Bisericesc Român”³.

Bibliografie

- *Enciclopedia română*, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, de Dr. C. Diaconovici, tomul III, Kemet-Zymotic, Sibiu, 1904, în Editura și Tiparul lui W. Krafft.
- *Enciclopedia istoriografiei românești*, Coordonator științific prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române 1866/2003. Dicționar*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită. Cu un cuvânt înainte de Academician Eugen Simion, Președintele Academiei Române, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003.

Un ziditor de suflete – Virgil Onițiu

Dorina CADAR

Un binemeritat și frumos omagiu aduce profesorul Iosif Blaga în cartea sa *Directorul Virgil Onițiu. Sufletul și activitatea lui*, apărută în anul 1916, la Brașov, acestui mare cărturar, pedagog și scriitor care a fost Virgil Onițiu. Citind această monografie, apărută după moartea marelui pedagog de la Colegiul „Andrei Șaguna”, te cuprinde o mare dragoste și simpatie față de omul Virgil Onițiu. Sunt convinsă că a fost o șansă unică pentru elevii liceului brașovean de la acea vreme, să aibă un astfel de dascăl care le-a dirijat pașii cu o putere aproape magică.

Virgil Onițiu nu a fost un simplu profesor de limba română, el era pătruns de convingerea că educația din școală are o mare datorie, aceea de a-i pregăti pe elevi din perspectivă morală, să devină vrednici membri ai societății ale cărei

interese să le servească. „Iubirea de părinți, iubirea față de educatori, iubirea de neam și de patrie, loialitatea cetățenească și frica de Dumnezeu”, acestea erau în viziunea sa virtuțile cardinale pe care pedagogul are datoria să le insufle elevilor.

Tânărul profesor nu era brașovean, s-a născut la 21 februarie 1864, la Reghin, a urmat studiile liceale la Seghedin, apoi Seminarul Teologic la Sibiu. Profesorul Iosif Blaga consemnează un moment din acea perioadă, moment care face să se întrezărească de pe atunci caracterul de conducător al lui Virgil Onițiu. Este vorba despre alegerea sa ca președinte al Societății de Lectură „Andrei Șaguna”, în urma unei confruntări între două grupări: cei veniți de la gimnaziile săsești și de la Brașov, pe de o parte, și cei veniți de la Năsăud, Blaj și gim-

1 Cf. Wikipedia.

2 *Ibidem*.

3 *Enciclopedia română*, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, de Dr. C. Diaconovici, tomul III, Kemet-Zymotic, Sibiu, 1904, în Editura și Tiparul lui W. Krafft, p. 255.

naziile ungurești, pe de altă parte. Contracandidatul lui, Vasile Duma i-a rămas prieten, nimeni nu-i putea contesta competențele, iar faptul că era înzestrat cu o fire modestă, plăcută și avea umor a făcut să fie stimat, iubit și chiar admirat.

În toamna anului 1886, cu o bursă din partea „fundațiunii Moga”, s-a dus la Viena, unde a studiat doi ani, alți doi ani petrecându-i la Budapesta, unde și-a dat și examenele de profesor. La Viena a fost ales președinte al Societății „România Jună”. Spre surprinderea colegilor săi, care aspirau să ajungă, după studiile în străinătate, la Sibiu, deoarece, pe vremea aceea, de aici posibilitățile de avansare profesională erau mai mari, încă de pe atunci Virgil Onițiu și-a dorit să ajungă profesor la Brașov.

Inteligent, cu „o frumoasă zestre morală, bine înarmat nu numai pentru cariera sa, ci pentru toate îndatoririle vieții”, Virgil Onițiu și-a început cariera de profesor de limba și literatura română și latină la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov în toamna anului 1890, unde a fost foarte bine primit de întreg corpul profesoral.

L-a preocupat mereu îmbunătățirea învățământului prin crearea unui sistem pedagogic de învățare a limbii române. Nu exista o programă școlară după care profesorul să se orienteze, ca predarea să nu se facă haotic, așa încât a început să adune materialele necesare pentru alcătuirea unor manuale școlare. „El n-a scris cărți de teorie pedagogică ori metodică, ci însuși a făcut pe pedagogul practic, fără păreche în istoria școalelor noastre”. Întreaga lui viață a citit, a studiat, a căutat să-și îmbunătățească mereu cultura generală de teama de a nu deveni

unilateral „un mare cusur al profesorilor gimnaziali specialiști”.

La întregirea renumelui său ca dascăl desăvârșit a contribuit și faptul, recunoscut de toată lumea, că a fost un foarte bun pedagog, har nativ combinat cu un dezvoltat simț al datoriei. Doar un foarte bun profesor poate să-și exercite rolul educativ în raport cu elevii săi și în mâinile sale stă puterea educativă a învățământului, de aceea profesorul are cea mai grea răspundere pe care și-o asumă. Și Virgil Onițiu și-a asumat-o, iar roadele nu s-au lăsat așteptate. A fost apreciat în timpul vieții, în cei 25 de ani cât a lucrat ca dascăl, din care 24 de ani și ca director al Liceului „Andrei Șaguna”. A fost apreciat și după moartea sa care a survenit la 21 octombrie 1915, este apreciat și astăzi. Dovadă stau cărțile scrise ca omagiu acestui om și dascăl de mare valoare: *Virgil Onițiu, director al școlilor românești din Brașov* de Ioan Ciurea, *Directorul Virgil Onițiu. Sufletul și activitatea lui* de Iosif Blaga, *Virgil Onițiu în cultura românească* de Mircea Manta, *Un ziditor de suflete Virgil Onițiu* de Horia Teculescu.

Și tot ca semn de recunoaștere pentru munca depusă, Virgil Onițiu a fost primit membru corespondent al Academiei Române în anul 1902.

Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare păstrează cu mândrie la Serviciul Colecții Speciale câteva dintre cărțile semnate de Virgil Onițiu: *De toate. Schițe și povești, 100 istorioare morale. Carte de citire pentru școlile populare; Din cele trecute vremi... Însemnări despre începuturile graiului, culturii și literaturii neamului românesc*, precum și cartea semnată de Dr. Iosif Blaga *Directorul Virgil Onițiu. Sufletul și activitatea lui*.

BIBLIOGRAFIE

- Blaga, Iosif, *Directorul Virgil Onițiu. Sufletul și activitatea lui*, Tipografia A. Mureșianu: Branisce&Comp., Brașov, 1916.
- www.cuvantul-liber.ro, nr. 45, 6 martie, 2014.

Ioan Lupaș

(1880-1967)

Simona DUMUȚA

Istoricul și omul politic Ioan Lupaș s-a născut la 9 august 1880, în Săliște, județul Sibiu, într-o familie de țărani. Studiile primare le face în comuna natală, iar pe cele secundare la Sibiu, până în clasa a VIII-a, când, din cauza profesorului de istorie, recunoscut pentru șovinismul său, este nevoit să plece la Gimnaziul Românesc din Brașov (azi Colegiul Național „Andrei Șaguna”). Aici i-a avut ca profesori, printre alți străluciți educatori

Aici este numit protopop și apoi inspector școlar confesional, preocupându-se îndeaproape de viața comunităților ortodoxe românești din protopopiatul său și înființând Biblioteca Centrală Protopopială.

În timpul profesoratului de la Sibiu, publică un articol în care-i critică pe latifundiarilor și arendașii români și maghiari și ia apărarea țăranilor ce s-au răsculat la 1907. Este condamnat de Curtea cu Jurați din Cluj la o pedeapsă cu închisoarea de 3 luni la Seghedin.

Aici va începe redactarea monografiei istorice despre mitropolitul Andrei Șaguna, lucrare ce îi va aduce în anul 1910 premiul „Adamachi” al Academiei Române, iar apoi alegerea sa în 1914 ca membru corespondent al acestei prestigioase instituții.

În anul 1916, la propunerea lui Nicolae Iorga și ca urmare a recunoașterii meritelor sale științifice deosebite este ales membru titular al Academiei Române, și apoi pe parcursul a trei ani, președinte al Secțiunii

istorice a instituției.

A făcut parte din primul colectiv de profesori ai Universității Române din Cluj, fiind invitat să predea la Catedra de istorie modernă a românilor și apoi la cea de istoria Transilvaniei. Și-a adus contribuția la crearea și susținerea unor instituții științifice și cultural-artistice din Transilvania. Împreună cu profesorul Alexandru Lapedatu a înființat Institutul de Istorie Națională, care a funcționat pe lângă universitatea clujeană, fiind primul institut de științe istorice din țară. A sprijinit, de asemenea, edificarea Catedralei Ortodoxe și a Institutului Teologic Ortodox de la Cluj.

A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și ulterior este numit secretar general al Resortului Culte și Instrucțiune Publică din Consiliul Dirigent al Transilvaniei. S-a implicat apoi constant în viața politică a țării, fiind deputat în primul Parlament al României reîntregite, ministru al Sănătății și ministru al Cultelor și Artelor. O activitate intensă

„Profesorul și academicianul Ioan Lupaș rămâne un veritabil creator de problemă și de școală istorică în spațiul istoriografic românesc interbelic, reușind, împreună cu apropiații săi colaboratori de la Universitate și din Institutul de Istorie Națională pe care l-a înființat la Cluj, să propulseze cercetarea istorică transilvană la nivelul istoriografiei generale românești”.
(Nicolae Edroiu)

Ioan Lupaș

transilvăneni, pe Virgil Onițiu și Vasile Goldiș, iar la examenul de maturitate se clasifică primul în seria celui an. Urmează apoi, între 1900 și 1904, studiile universitare la Facultatea de Litere și Filosofie, specializarea istorie și limba latină, din cadrul Universității din Budapesta, luându-și licența și apoi doctoratul în istorie cu teza *Biserica ortodoxă din Transilvania și uniunea religioasă din veacul al XVIII-lea*.

În timpul facultății activează în Societatea Academică „Petru Maior” a studenților români din Budapesta și se numără printre fondatorii revistei „Luceafărul”. Publică articole din viața studentescă budapestană în „Tribuna”, „Telegraful român” și apoi în „Luceafărul”. Își continuă apoi, pe parcursul unui an, pregătirea științifică la Universitatea din Berlin.

La întoarcerea în țară, în anul 1905, este numit profesor de istorie la Seminarul Teologic „Andreian” din Sibiu, unde va activa până în 1909, an în care, silit de autoritățile vremii, este nevoit să părăsească Sibiul și pleacă la Săliște.

cultural-științifică a avut și în cadrul ASTREI, ca membru și apoi ca președinte al secțiunii istorice sau coordonând Biblioteca istorică a acesteia.

Ioan Lupaș s-a dedicat cu toată ființa învățământului superior în istorie și cercetării istorice, a ținut numeroase prelegeri și comunicări publice, a avut o activitate publicistică impresionantă și a scris zeci de lucrări, majoritatea tratând istoria românilor transilvăneni, istoria bisericii și a culturii române.

În perioadele tulburi și de mari frământări naționale pe care le-a trăit, s-a implicat în asigurarea bunei funcționări a instituțiilor științifice și de învățământ românești și a continuat

să-și publice lucrările, în ciuda greutăților materiale, însă nu pentru mult timp. Contextul politico-ideologic care a urmat instaurării regimului procomunist avea să aducă grave prejudicii și mari nedreptăți marelui savant. În anul 1948 este înlăturat, împreună cu alți 104 membri, din Academia Română și apoi arestat de autoritățile comuniste, la fel ca toți foștii miniștri ai perioadei interbelice și închis vreme de cinci ani la Sighet.

S-a stins din viață la 3 iulie 1967, la București. La 3 iulie 1990, i se face reparația morală cuvenită și, în cadrul adunării generale a Academiei Române, este repus în drepturi ca membru titular al forului suprem al științei românești.

Bibliografie:

- Rusu, Dorina N. *Membrii Academiei Române: 1866-2003. Dicționar*, Editura Academiei Române, București, 2003.
- Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, Editura Enciclopedică, București, 2002.
- Crăciun, I. *Biobibliografia d-lui Ioan Lupaș. Cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani 1880-1940*. Imprimeria Națională, București, 1943.
- *** *Ioan Lupaș (1880-1967), Scrieri alese*, Editura Academiei Române, București, 2006.

Ilarion Pușcariu

(1842-1922)

Anca SIMA

S-a născut la 5 septembrie 1842 într-o familie preotească din Sohodul Branului, județul Brașov. A studiat la școala confesională din sat și apoi la Școala Normală Românească din Brașov, continuând la noul Gimnaziu din Brașov (1855-1859), întemeiat prin strădaniile protopopului Ioan Popasu și ale lui Andrei Șaguna. A terminat aici patru clase și a predat un an ca învățător în satul său natal. S-a înscris apoi la Gimnaziul de Stat din Sibiu, urmând clasa a V-a, iar clasele VI-VIII le-a făcut la fără frecvență. În paralel a urmat și cursurile Institutului Teologic de aici (1861-1864).

În anul 1864 merge cu o bursă pentru studii la Universitatea din Viena (1864-1869), unde obține doctoratul în filozofie. Două semestre a făcut și studii juridice.

Se întoarce în țară în toamna anului 1869 și este numit secretar al Consistoriului din Sibiu, este hirotonisit în această perioadă diacon necăsătorit.

În anul 1870 este hirotonit preot și lucrează ca profesor la Institutul Teologic-Pedagogic, predând istoria bisericească, introducerea și exegeza biblică,

introducerea în teologie și morală, iar pe partea pedagogiei științele naturale și limba română.

A fost președintele de onoare al Societății de Lectură a Teologilor.

Era foarte apreciat, lucru ce reiese din faptul că în 1881 a fost invitat să ocupe Catedra de dogmatică și morală de la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, post pe care l-a refuzat.

În 1874 a fost tuns în monahism la mănăstirea Hodoș-Bodrog din eparhia Ardealului, sub numele de Ilarion, în locul celui primit la botez, Bucur, iar mitropolitul Procopie Ivașcoviți l-a hirotonisit protosinghel. Sub noul mitropolit, Miron Romanul, a fost ales consilier onorific al Secției bisericești. În 1886 era hirotonisit arhimandrit. Părăsește Institutul Teologic-Pedagogic în anul 1878.

După alegerea vicarului Nicolau Popea ca episcop al Caransebeșului, Ilarion Pușcariu a primit slujba de vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, pe care a deținut-o până la moarte.

A slujit cu devotament sub șase mitropoliți. A fost ales deputat în Sinodul Arhiepiscopiei Sibiului și în Congresul Național Bisericesc.

În 1921, la propunerea mitropolitului Nicolae Bălan, a fost hirotonit arhiereu-vicar.

Ilarion Pușcariu a fost mereu prezent în viața culturală a Transilvaniei. Era membru marcant al „Asociațiunii Transilvane pentru Cultura și Literatura Poporului Român” (ASTRA).

A fost ales vicepreședinte al Astrei (1889-1901). În 1893, după moartea lui Barițiu, a condus Adunarea generală de la Năsăud. A slujit ASTRA și ca președinte al Despărțământului Sibiu.

A dăruit Bibliotecii ASTRA din Sibiu o serie de tipărituri vechi românești, precum și întreaga colecție a ziarului „Telegraful român”.

A fost colaborator al ziarului „Telegraful român”. În anii 1876-1877 a redactat „Foișoara Telegrafului român” (împreună cu Daniil Popovici Barcianu și Dimitrie Comșa), cu scopul de a pleda pentru generalizarea ortografiei românești fonetice.

A colaborat cu articole la *Enciclopedia Română* editată la Sibiu de Corneliu Diaconovici, precum și la o serie de reviste și ziare românești din Transilvania.

A tipărit o serie de manuale, după cum urmează:

Σ *Limba maternă (română) în institutele pedagogice și clasele populare române* (Sibiu, 1875, VII+178 p.); ulterior a apărut sub titlul *Limba română, curs metodic pentru institutele pedagogice și școlile populare române* (ediția a V-a, Sibiu, 1908, 155p.);

Σ *Isagogia, adică introducerea în cunoștința cărților Sfintei Scripturi* (Sibiu, 1878, ediția a II-a, 1904, 238 p.+ 4 foi);

Σ *Principii de pedagogie generală* (Sibiu, 1880, XVI+144);

Σ *Manual de istorie bisericească* (ediția I, 1893, VI+132+115 p., ediția a II-a, 1901, 130 p., ediția a III-a, 1907, 247 p., ediția a IV-a, 1919, ediția a V-a, 1920); partea a doua cuprinde *Istoria bisericii românești; Istorie biblică, manual de religie pentru școlile medii* (ediția I, 1893, 126 p., ediția a II-a, 1901, XII+184 p., ediția a III-a, 1907, 196 p.).

Ilarion Pușcariu a fost un cercetător neobosit, aceasta rezultă din cununa de lucrări pe care le-a tipărit:

Σ *Documente pentru limbă și istorie* (vol. I, Sibiu, 1889, XVI+399+3 fasc., vol. II, Sibiu, 1897, VI+384);

Σ *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria*

și *Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea Mitropoliei, dimpreună cu o colecție de acte* (Sibiu, 1900, VII+178+434 p.);

Σ *Biserica catedrală de la Mitropolia Ortodoxă Română din Sibiu. Istoricul zidirii, 1857-1906* (Sibiu, 1908, III+193 p.) – în colaborare cu Miron Cristea și Matei Voileanu;

Σ *Contribuții istorice privitoare la trecutul românilor de pe pământul crăiesc* (Sibiu, 1913, CIV+ 350 p.) – în colaborare cu juriștii și istoricii Ioan Preda, Lucian Borcea, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir și Ioan Matei.

Σ A editat lucrarea fratelui său, Ioan Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane* (Sibiu, 1913, 220 p.).

Nu pot fi trecute cu vederea câteva contribuții referitoare la viața și activitatea mitropolitului Andrei Șaguna: *Din anii ultimi ai mitropolitului Andrei Șaguna. Despre boala și moartea lui; Spi-cuiri și fragmente din corespondența lui Șaguna*, ambele cuprinse în volumul comemorativ închinat mitropolitului Andrei în 1909; *Chestiunea instalării lui Andrei Șaguna în scaunul mitropolitan*, în „Revista Teologică”, 1908 ș.a.

Pentru toată activitatea sa, Ilarion Pușcariu este ales de către Academia Română – cel mai înalt for al țării – membru de onoare (24 mai 1916).

La 26 august/8 septembrie 1922, la vârsta de 80 de ani s-a stins din viață. A fost înmormântat în cavoul familiei, din Bran-Centru, potrivit ultimei sale dorințe, ca dovadă a legăturii cu locurile natale.

Prin testament a rânduit ca, din banii săi, să se dea câte 5000 de lei bisericilor din Sohodol, Predeal și Bran-Poartă și să se facă o fundație cu numele său, din veniturile căreia să fie ajutați săracii și cei loviți de soartă.

„Arhiereul Ilarion Pușcariu a fost un suflet armonicos și echilibrat, un adevărat om de caracter. Toată viața a fost condusă de un ideal: binele Bisericii și ridicarea neamului... Cu el dispărea o venerabilă figură de preot, cu el se ducea un om din generația lui Șaguna. Viața lui e strâns legată de soarta Bisericii. Un capitol din viața noastră bisericească se încheie cu dispariția acestui arhiereu”. (Nicolae Bălan – mitropolitul de atunci al Ardealului).

Ilarion Pușcariu

Bibliografie:

- Rusu, Dorina N., *Membrii Academiei Române 1866-2003. Dicționar*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, cu un cuvânt înainte de Academician Eugen Simion, Președintele Academiei Române, București, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, 2003.
- Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, Ediția a II-a revăzută, București, Editura Enciclopedică, 2002.
- Păcurariu, Mircea, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.

Alexandru Lapedatu

(1876-1950)

Liana SILAGHI
Florina VANCIU

Împreună cu fratele său geamăn, Ion, **Alexandru Lapedatu** s-a născut în data de 14 septembrie 1876, în satul Cernatul Săcelelor, județul Brașov, și s-a stins din viață la 30 august 1950 în închisoarea de la Sighetul Marmăției, județul Maramureș. A fost istoric, diplomat, profesor și om politic liberal, președinte al Senatului (16 noiembrie 1936-20 martie 1937); președinte al Academiei Române (1935-1938).

Este fiul profesorului, scriitorului și publicistului transilvănean Ion A. Lapedatu, de la care moștenește pasiunea pentru istoria neamului. Din păcate, își pierde la o vârstă fragedă tatăl, rămânând să răzbată în viață, împreună cu fratele său geamăn, doar prin mintea și puterile lor. Primele noțiuni școlare le primește la școala românească din satul Glâmboaca și apoi la cea din Cernatu. Este transferat în anul 1884 la Școala Centrală din Brașov – actualul Liceu „Andrei Șaguna”. După terminarea studiilor elementare și secundare la Brașov, obține bacalaureatul la Liceul Central din Iași (1896). Urmează Facultatea de Medicină din București, pe care o abandonează după trei ani, apoi se înscrie la Facultatea de Litere și Filozofie, luându-și licența în istorie și geografie cu calificativul *Magna cum laude*, bucurându-se de cea mai bună școală istorică a timpului, cu profesori ca N. Iorga, D. Onciul, I. Bogdan, B. P. Hasdeu, T. Maiorescu, Gr. Tocilescu, G. Mărzescu.

După terminarea studiilor devine, pentru scurt timp, profesor suplinitor la Colegiul „Sfântul Sava” din București, apoi, în 1903, este angajat la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române pentru pregătirea materialului în vederea publicării vechilor documente românești. Aici, remarcându-se prin cunoștințele sale în domeniul istoriei medievale, i se oferă postul de secretar al Comisiei Monumentelor Istorice (1904-1919) și al Comisiunii Istorice a României (1911-1919), unde îl secondează pe Ioan Bogdan în munca tipăririi

documentelor, cronicilor și vechilor texte de limbă română. În această calitate, în timpul refugiului de la Iași din anii Primului Război Mondial, participă la transportarea tezaurului României în Rusia.

Timp de opt ani editează *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (1908-1916) și timp de doi ani (1914-1915), *Anuarul* acestei comisii, ambele publicații impunându-se prin contribuția de excepție la studierea și cunoașterea monumentelor și istoriei noastre, făcând cunoscute o serie de obiective valoroase care trebuiau incluse în lista monumentelor istorice protejate de lege, dar, din păcate, întrerupte din cauza intrării României în război.

Ca secretar al Comitetului Societății „Steaua”, susține editarea bibliotecii *Steaua* (de la numărul 20 până la numărul 47 – ultimul), înființată de Spiru C. Haret, care cu ajutorul preoților și dascălilor s-a bucurat de o largă răspândire.

În anul 1908 demisionează de la biblioteca Academiei Române, pentru a se dedica activității din cadrul Comisiei Monumentelor Istorice, al cărei serviciu l-a restructurat pentru o mai bună

funcționare. Din această poziție stabilește legături valoroase cu cei mai străluciți oameni de cultură și oameni politici ai vremii: B. P. Hasdeu, O. Goga, Simion Mehedinți, N. Iorga, V. Pârvan, N. Bănescu, I. Ursu, N. Dobrescu, Ștefan Orășanu, R. Caracaș, N. Hodoș, C. Moisil, Ilarie Chendi, N. Cartoian sau C. C. Giurescu, cu alte cuvinte, cu toți cei care erau preocupați de probleme naționale de ordin politic sau cultural.

Pentru prodigioasa sa activitate, în anul 1910, la propunerea lui I. Kalinderu, în numele Secției istorice, a fost ales membru corespondent al Academiei Române, confirmându-i-se astfel o valoare științifică ce nu putea trece neobservată.

Datorită eforturilor sale a apărut volumul *Din Țara Basarabilor*, de George Coșbuc

Alexandru Lapedatu

(București, 1911), dar și lucrări ale lui Alexandru Vlahuță sau Barbu Delavrancea. Concomitent cu toate acestea și-a continuat și activitatea publicistică personală, elaborând studii dedicate în întregime cunoașterii unor monumente, prin care dorea să evidențieze importanța prezervării acestora ca „singure mărturii ale trecerii prin timp a poporului român”. (Ioan Oprea, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, București, Editura Științifică, 1996, p. 20.)

În octombrie 1918 devine membru titular al Academiei Române. În *Cuvânt de mulțumire*, istoricul afirma: „La râvna și dragostea mea pentru cercetarea și înfățișarea trecutului, dumneavoastră ați adăugat, prin această chemare, autoritatea morală și științifică pe care acest înalt așezământ de cultură o dă membrilor săi. Prețuind după toată importanța ei această activitate, mă voi sili să o păstrez prin lucruri cât mai bune și mai folositoare din domeniul studiilor mele istorice și, întru cât necesitatea va cere și priceperea mă va ajuta, din alte domenii ale culturii noastre naționale. Căci, negreșit, vremea de așezare ce va urma actualei fundamentale transformări a mai tuturor formelor de organizare a vieții omenești va impune, cel puțin generației noastre, o activitate culturală destul de intensă și în afară de îndeletnicirile speciale. Aceasta și pentru că Academia Română nu va mai fi, ca azi încă, numai un simbol cultural al unității noastre naționale, ci și o vie și înaltă expresie a acestei unități – ea însăși o completă și definitivă realitate”.

După război face parte, în calitate de consilier pe probleme de etnografie și geografie, din delegația României prezentă la Conferința de Pace de la Paris (1920) și la cea de la Geneva (1922), participând la semnarea Tratatelor de pace. Aici a redactat și publicat, în versiune franceză și engleză, memorii bine documentate cu privire la revendicările teritoriale ale României.

Întors în țară, se ocupă de organizarea Universității din Cluj, unde ocupă postul de profesor de istorie veche a românilor (1919-1938), paralel îndeplinind funcțiile de decan (1921-1922) și prodecan (1922-1923) al aceleiași facultăți. A fost senator din partea Universității în primul Parlament al României întregite (1919-1920; 1926).

În 1920 fondează, împreună cu Ioan Lupaș, Institutul de Istorie Națională din Cluj, patronat de Regele Ferdinand I, pe care-l va conduce până în 1938, când devine director general al Arhivelor Statului.

Activitatea didactică și științifică este completată de activitatea sa culturală și publicistică, fiind membru de onoare sau activ a nu-

meroase societăți și comisii culturale: președinte al Comisiei Monumentelor Istorice filiala Ardeal, al Comisiei pentru organizarea arhivelor de peste munți și al Comisiei pentru reorganizarea muzeelor din Transilvania, membru în Comisia pentru revizuirea numirilor de localități, în Comisia pentru întocmirea noilor steme ale țării, în Comisia pentru încoronarea suveranilor, în Societatea Numismatică Română, în Sindicatul ziariștilor români din Ardeal și Banat, membru al Societății arheologice-istorice din Chișinău, al Societății autorilor dramatici români etc.

A făcut parte și a lucrat în toate corporațiile reprezentative ale vieții religioase – Consiliul eparhial al eparhiei Clujului și Consiliul central bisericesc al Bisericii Ortodoxe Române, implicându-se în ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la statutul de Patriarhie

A colaborat la numeroase reviste științifice și literare, precum *Sămănătorul* (București), *Foaia ilustrată* (Budapesta), *Revista istorică* (Vălenii de Munte, București, Iași), *Dacia* (București), *Arhiva românească* (București); a redactat *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* (1908-1916) și *Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice* (1914-1915).

În politică își începe activitatea în 1922, an în care este ales deputat de Bihor al Partidului Național Liberal, în el recunoscându-se „toate însușirile necesare pentru a fi în Parlament deputatul de care este nevoie astăzi mai mult decât oricând, astăzi când datorită unor împrejurări fatal legate de război, de reîntregirea țării, atâtea nepregătiți și incapabili au răzbătut în viața politică. Al. Lapedatu unește inteligența cultivată a învățatului și pătrunderea cercetătorului istoric cu simțul realității”. (*Alex. Lapedatu – alesul de la Ceica*, în *Înfrățirea*, II, nr. 527, 31 mai 1922.)

Face parte din guvernele liberale ale perioadei interbelice, ca ministru al Cultelor și Artelor (30 octombrie 1923-27 martie 1926), când poartă tratative cu reprezentantul Vaticanului pentru încheierea unui Concordat menit să reglementeze situația Bisericii Romano-Catolice din România (1924).

Ocupă, în mai multe rânduri, portofoliul Cultelor și Artelor (4 iunie 1927-3 noiembrie 1928; 9 iunie 1934-29 august 1936) – calitate în care a instituit premiile pentru literatură, pictură și sculptură, a pus bazele Teatrului de Vest din Oradea și a reorganizat teatrele din Cluj și Iași, a contribuit la reanimarea vieții muzicale a Iașiului, a inițiat înființarea Comisiei pentru achiziționarea operelor de artă, a sprijinit reorganizarea unor muzee din întreaga țară și a contribuit la crearea Școlii de Arte Frumoase din

Cluj. În timpul mandatului său multe cărți importante au fost tipărite, multe muzee au fost deschise, printre care Muzeul Etnografic din Cluj-Napoca și Muzeul Satului din București. La insistențele sale, numeroase monumente publice au fost ridicate în memoria unor mari personalități: B. P. Hasdeu, D. Onciul, I. Gh. Duca, I. I. C. Brătianu etc.

Este ales ministru ad-interim la Ministerul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale (4-6 iunie 1927) și Ministru Secretar de Stat (14 noiembrie 1933 - 9 iunie 1934; 29 august 1936 - 14 noiembrie 1937). Între timp revine în Senat, unde este ales președinte (1936-1937). În timpul regimului autoritar al lui Carol II, după interzicerea partidelor prin decret-lege (1938), intră în Frontul Renașterii Naționale, fiind una dintre personalitățile de prim-plan ale formațiunii.

În cadrul Academiei Române ocupă diferite funcții: vicepreședinte (31 mai 1934 - 31 mai 1935; 3 iunie 1938 - 30 mai 1939), președinte (31 mai 1935 - 3 iunie 1938) și secretar general (5 februarie 1939 - 1 iunie 1948). La 9 iunie 1948, odată cu reorganizarea Academiei în cadrul regimului comunist, i se retrage calitatea de membru, fiind repus în drepturi ca membru titular în 3 iulie 1990.

După instaurarea regimului comunist, în cadrul represiei împotriva liderilor partidelor politice ale perioadei interbelice, viața lui Alexandru Lapedatu avea să ia o întorsătură dramatică: este arestat în noaptea de 5/6 mai 1950, i se retrag toate titlurile academice și este întemnițat la Sighet, unde moare în același an, în circumstanțe neclare.

Aria preocupărilor sale, activitatea științifică de investigare a numeroaselor arhive, problema formării statelor feudale românești, chestiuni legate de arta bisericească, dar și interesul deosebit față de unii domnitori, prelați sau oameni de cultură se reflectă în bogata sa operă, care îl așază în rândul celor mai valoroși reprezentanți ai epocii.

Dintre lucrările lui cele mai importante amintim: *Radu cel Frumos (iunie 1462-ian. 1474)* (1902), *Vlad Vodă Călugărul 1482-1496* (1903), *Documente istorice din arhivele Brașovului* (1903), *Câteva cuvinte asupra bisericilor Sf. Nicolae Domnesc și Trei Ierarhi* (1904), *Manuscrisele de la Biserici și Râșca* (1904),

Ștefan cel Mare (1904), *Revoluția lui Horia* (1906), *Episcopia Strehaii* (1906), *Catagrafia bisericilor bucureștene la 1810* (1907), *Curtea de Argeș et ses monuments* (1909) – primul ghid într-o limbă străină al monumentelor din fosta capitală munteană, *Scurtă privire asupra ces-tiunii conservării monumentelor istorice* (1911), *Activitatea istorică a lui N. Densusianu* (1912), *Monumentele noastre istorice în lecturi ilustrative* (1914), *Un mănunchi de cercetări istorice* (1915), *Doi cărturari brașoveni din sec. XVIII* (1915), *Mihai Vodă Viteazul* (1915), *Documente și lămuriri cu privire la desfacerea proprietăților moldovene de peste Prut* (1916), *Politica lui Radu cel Mare 1495-1508* (1916), *Mihnea cel Rău și ungurii 1508-1510* (1921-1922), *Dr. Ioan Scurtu, cuvinte de amintire* (1922), *Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originea Țării Românești* (1923).

În 1998 i-a fost publicat volumul *Amintiri*, ultima lucrare a istoricului Lapedatu, ediție îngrijită și prefăcută, note și comentarii de Ioan Opreș, apărut la Cluj-Napoca, la Editura Alabastră. Cartea cuprinde însemnări, reflecții și amintiri scrise de Al. Lapedatu, în diferite etape, majoritatea în ultima parte a vieții. Din *Nota asupra ediției*, aflăm că acest ultim volum este, de fapt, o revizuire a lucrării *Scieri alese*, publicată în anul 1985, cuprinzând articole, discursuri și cuvântări elaborate de Alexandru Lapedatu între anii 1902-1943, cărora li s-au adăugat *Amintirile* sale scrise spre sfârșitul vieții și *Jurnalul de la Moscova*. La final regăsim fotografii și documente relevante, însoțite de comentarii explicative.

După 1990, titlurile academice i-au fost redade postmortem. În 1994, în localitatea natală Săcele a fost ridicat un bust în memoria sa, la casa natală a fost așezată o placă comemorativă, iar o școală și o stradă îi poartă numele.

În anul 2006, Muzeul Județean de Istorie Brașov a organizat o expoziție inedită de fotografii și documente care au aparținut fraților Lapedatu.

Luând în considerare activitatea sa, putem afirma cu tărie că Alexandru Lapedatu a fost unul dintre cei mai străluciți diplomați ai acelor vremuri, renumit istoric și om de cultură, care a servit și și-a dedicat întreaga viață, în mod excepțional, intereselor țării sale.

Bibliografie:

- Constantin C. Giurescu. *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950-5 iulie 1955)*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994.
- Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani. București, Imprimeria Națională, 1936.
- Ioan Opreș. *Alexandru Lapedatu în cultura românească (Contribuții la cunoașterea vieții politice și culturale românești din perioada 1918-1947)*, București, Editura Științifică, 1996.

Marius Sturza

(1876-1954)

Valentina ROTARU

Fiu al unui preot dintr-o comună de lângă Arad, viitorul profesor de balneologie Marius Sturza s-a născut la 27 august 1876, în localitatea Șepreuş, județul Arad. Școala primară o face în satul natal, iar după absolvirea liceului brașovean „Andrei Șaguna”¹ își continuă studiile la Facultatea de Medicină din Viena, pe care o absolvă în anul 1895. La Viena își ia și doctoratul în anul 1901. În perioada vacanțelor a lucrat la Gräfenberg, în Silezia, unde profesa unchiul său, dr. Ion Hozan, medicul-șef al Stabilimentelor de Hidroterapie Priessnitz”². Aici tânărul Marius Sturza „își însușește tehnica hidroterapiei și a masajului”³. Între anii 1901-1903 se perfecționează în diferite ramuri ale medicinei (boli interne, psihiatrie, fizioterapie, participând la stagii de perfecționare în cadrul unor mari spitale europene (Viena, Paris, Berlin).

La îndemnul familiei, tânărul Sturza se înscrie la Facultatea de Drept din Budapesta, pe care însă o părăsește după numai trei luni, înscriindu-se la Facultatea de Medicină din Viena. Referitor la această alegere, studentul medicinist scrie mai târziu: „Observațiile făcute asupra curelor din Gräfenberg și tot atât de mult practica medicală a unchiului meu au avut o influență covârșitoare încă din adolescență asupra viitorului meu și a carierei mele. Am îndrăgit de pe atunci medicina și am voit să mă fac doctor, vindecând și eu cu apă și cu mijloace naturale, așa cum văzusem aceasta în Gräfenberg”⁴.

În ultimii ani de studii, a lucrat voluntar în clinica de medicină internă a profesorului Drasche și în cea neurologică a profesorului von Frankl-Hochwart. „La puțină vreme după ce a fost promovat – cu fastul obișnuit de la Viena – doctor în medicină (iunie 1901), a preluat conducerea Sanatoriului de Fizioterapie Wällischhof. Aici, Sturza este cel de-al treilea specialist din Europa care aplică și perfecționează cura de aer liber în cabane, băile de aer și de soare, cu care obține rezultate de care începe să se vorbească. Instalează, în același timp, toate cele necesare pentru hidroterapie, electroterapie și termoterapie. În anul 1910, introduce chiar și

tratamentul cu emanații de rădărie, ceea ce face din Wällischhof cel mai complet utilizat sanatoriu de fizioterapie din Austria”⁵. Între timp face călătorii de studiu în Italia, Franța și Polonia.

În decembrie 1918, dr. Marius Sturza este numit „secretar general al Resortului Sănătății din Consiliul Dirigent. Elanul său se izbește curând de îngustimea și spirtul de castă ale politicianismului demagogic. M. Sturza nu a fost înțeles. În 1922, după ce i se oferise un post de medic secundar la Aiud,

se întoarce la Viena tinereții sale, de unde revine numai după ce, prin înalt decret, este numit medic-șef al viitorului Institut de Balneologie, proiectat a se construi după planurile întocmite de el însuși și de arhitectul vienez de origine

Mariu Sturza

1 Dr. Bologa Valeriu L., *Contribuții la istoria medicinei din Ardeal. Patru veacuri de medicină în Ardeal – Întâii medici români și întâiele tipărituri medicale românești în Ardeal. – Oameni și fapte din trecutul medical al Brașovului*, Institutul de arte grafice „Ardealul”, Cluj, 1927.

2 Florea Marin, *Facultatea de Medicină, Școala Medicală Clujeană și Spitalele din Cluj (1500-1990). Scurt istoric*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2004, p. 82.

3 Elena Berlescu, *Dicționar enciclopedic medical de balneoclimatologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 298.

4 Dr. Alexandru Trifan, *Prof. dr. Marius Sturza, promotor al balnologiei în România*, în „Viața medicală”, nr. 42 (1188), octombrie 2012.

5 *Ibidem*.

română Cezar Popovici proiect, din nefericire, abandonat”¹.

În 1927, contribuie la buna desfășurare a Congresului Internațional de Talasoterapie care a avut loc la București și Constanța². În anul 1930, când, la Cluj, se înființează prima Catedră de balneologie din țară, dr. Marius Sturza va face parte din această entitate. Peste un an revine definitiv în Cluj și întemeiază învățământul universitar de balneologie și climato-fizioterapie din țară³.

Pentru dr. Marius Sturza urmează o perioadă de realizări științifice deosebite. În 1930 publică la Viena o amplă lucrare referitoare la apele sărate din România și proprietățile lor curative cu titlul: *Die kochsalzwässer Romäniens*. În această lucrare autorul clasifică pentru prima dată, pe bază geologică, apele sărate din România, făcând și aprecierea lor din punct de vedere balneologic și balneoterapeutic.

Devine, în anul 1931, profesor agregat și, din 1934, profesor titular de balneologie și fiziologie la Facultatea de Medicină din Cluj⁴. Ca prim titular al catedrei de balneologie și fiziologie, dr. Sturza a știut să-și apropie studenții și medicii tineri și să dezvolte în ei interesul pentru o ramură a științei medicale care urma să aibă o mare importanță în formarea medicului terapeutic⁵. În perioada care urmează, dr. Marius Sturza participă cu lucrări de specialitate la conferințele naționale și internaționale de la Karlsbad (1933), București (1934), Cluj și Sovata (1935), București (1936), Wiesbaden (1937), Cluj (1938), Kiel (1938)⁶.

Ca urmare a unei activități didactice și de cercetare deosebite, este ales, în anul 1937, membru corespondent al Academiei Române de Medicină și Membru al Societății Internaționale de Hidrologie⁷, iar la 3 iunie 1938, membru de onoare al Academiei Române, care îi dă însărcinarea plină de răspundere ca, împreună cu dr.

Cezar Popovici, să instaleze serviciul fizioterapeutic al Spitalului Elias din București⁸.

Marius Sturza a făcut parte din lotul de oameni de știință, cărora, în anul 1948, li s-a retras abuziv titlul de academician, fiind repus în drepturi la 3 iulie 1990.

În 1925 se înființează Întreprinderea Balneară din Sovata S.A. Medicul principal al stațiunii a fost dr. Marius Sturza, aceasta fiind unul dintre acționarii principali⁹ până la naționalizarea ei în 11 iunie 1948. Trebuie reliefat aportul deosebit al prof. dr. Marius Sturza, în perioada dintre cele două războaie mondiale, la introducerea, în stațiunea Sovata, a unui tratament balneofizioterapeutic fundamentat pe cercetări științifice¹⁰. Sub impulsul dr. Sturza, masajul se răspândește ca tehnică medicală, atât în stațiunile balneoclimaterice, cât și în spitale. Începând cu anul 1940, masajul folosit pe baze științifice este implementat și în spitalele din București. În vederea angajării întregului organism în procesul de vindecare, dr. Sturza folosea complexe terapeutice individualizate, constând dintr-o armonioasă îmbinare a regimului dietetic cu terapia medicamentoasă și hormonală, cu fizioterapia și cu balneoterapia¹¹.

Din literatura de specialitate publicată de dr. Marius Sturza, demne de menționat sunt lucrările: *Orientări pentru cure balneare și climaterice de vară*; *Importanța preventivă și terapeutică a climei de iarnă*; *Metode noi în întrebuințarea apelor minerale sulfuroase*; *Fizioterapia în război*; *Clima și apele minerale în cadrul problemelor sanitare rurale din România, importanța preventivă și curativă a climei de iarnă* etc. Trebuie amintit, în acest context, și cursul predat la Facultatea de Medicină din Cluj în anul universitar 1932-1932, intitulat *Noțiuni elementare de balneologie* și având 310 pagini litografiate¹². Importante, pentru diferite specialități medicale, mai sunt: *Tratamentul si-*

1 Florea Marin, *op. cit.*, p. 82

2 Bologa V. L., Brătescu G., Dușescu B., *Istoria medicinei românești*, Editura Medicală, București, 1972.

3 Florea Marin, *op. cit.*, p. 82.

4 Dr. Rusu Dorina N., *Membrii Academiei Române 1866-2003. Dicționar*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003.

5 Bologa Valeriu L., Izsak Samuil, *Fapte și oameni. Din trecutul medicinei în patria noastră*, Editura Științifică, București, 1962.

6 Florea Marin, *Facultatea de Medicină, Școala Medicală Clujeană și Spitalele din Cluj (1500-1990). Scurt istoric*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2004.

7 *** *Clujeni ai secolului 20. Dicționar esențial*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2000.

8 Dr. Trifan Alexandru, *Prof. dr. Marius Sturza, promotor al balneologiei în România*, în „Viața medicală”, nr. 42/2012.

9 <http://www.lacul-ursu.ro/sovata/istoria>

10 <http://www.szovata.ro/muzeum/roman/istoric.htm>

11 Milcu Șt. M., Dușescu B., *Istoria științelor în România*. Medicina, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.

12 *Ibidem*.

multan balnear și climatic al reumatismelor; Hidroterapia bolilor tubului digestiv; Climatoterapia în tratamentul tuberculozei cu privire specială la climatologia României; Tratatamentul fizioterapeutic al bolilor de femei.

Împreună cu Ludovic Mrazec publică în revista „Mișcarea medicală română” un studiu amănunțit despre proprietățile curative ale Lacului Techirghiol, intitulat *Stațiunea balneară a Lacului Tekirghiol*. Pe lângă activitatea științifică, cea didactică a beneficiat de publicarea a două manuale de referință, și anume un util îndreptar medical intitulat *Balneoterapie practică* (1949) și un documentat *Manual de balneologie*, devenite, în timp, adevărate lucrări de referință. De asemenea, dr. Sturza a organizat, la Covasna, primul curs postuniversitar de balneologie din România. A revoluționat balneologia

și activitatea balneară din România. De numele său se leagă organizarea sau reorganizarea mai multor secții și instituții de profil, cum sunt: „două secții de hidrofizioterapie la Sovata, unde a fost și medic-șef al stațiunii, Secția de fizioterapie din cadrul Spitalului, „Menahem Elias” din București (în colaborare cu arhitectul Cezar Popovici); Clinica de Balneologie din Cluj (în noul local al clinicilor universitare); Clinica Balneologică și Secția de hidrofizioterapie din Sibiu; înființarea și organizarea Institutului de Balneologie și Fizioterapie din București”¹.

În ultimii săi ani de viață, a lucrat în Ministerul Sănătății, pentru organizarea rețelei de balneofizioterapie, înființând la București, în 1951, Institutul de Balneofizioterapie. În 26 iulie 1954, se stinge din viață, la Sibiu².

Bibliografie

- Elena Berlescu, *Dicționar enciclopedic medical de balneoclimatologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- Bologa V. L., Brătescu G., Duțescu B., *Istoria medicinei românești*, Editura Medicală, București, 1972.
- Florea Marin, *Facultatea de Medicină, Școala Medicală Clujeană și Spitalele din Cluj (1500-1990)*. Scurt istoric, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- Milcu Șt. M., Duțescu B., *Istoria științelor în România. Medicina*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.
- Dr. Rusu Dorina N., *Membrii Academiei Române 1866-2003. Dicționar*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003.
- Dr. Trifan Alexandru, *Prof. dr. Marius Sturza, promotor al balneologiei în România*, în „Viața medicală”, nr. 42/2012.

Revista noastră continuă, și în acest număr, prezentarea academicienilor care au fost elevi sau profesori ai celebrului Colegiu Național „Andrei Șaguna” din Brașov.

¹ Elena Berlescu, *op. cit.*, p. 299.

² Dr. Trifan Alexandru, *Prof. dr. Marius Sturza, promotor al balneologiei în România*, în „Viața medicală”, nr. 42/2012.

VALORI ROMÂNEȘTI

Augustin Buzura sau exercițiu de celebritate

Dr. George ACHIM

Scriitorul Augustin Buzura are, orice s-ar spune, un îndelung și verificat exercițiu al celebrității, o anumită uzanță a gloriei: recunoașterea publică și onorurile literare, academice ori civice nu l-au ocolit, consacrându-l definitiv și, într-un fel, oficializându-l și instituționalizându-l.

În ciuda unei cvasiunanimități receptoare și de recunoaștere publică, doar în acest loc, la Baia Mare, și în acest areal septentrional morșenesc Augustin Buzura este și se simte cu adevărat – a spus-o și a scris-o în nenumărate rânduri și n-aș crede să-și retracteze informația – cu adevărat acasă. Nu numai prin fatalitate biografică (s-a născut la Berința, sat din Chioar, aflat la 25 de kilometri de Baia Mare, și-a făcut studiile liceale și a petrecut ani buni în acest oraș), dar chiar și prin afinitate electivă (respectiv imanența creatoare): o întreagă topografie literară, puternică, distinctă și cu minime variațiuni, memorabilă în sine, detectabilă cu ușurință încă de la primele proze din volumul: *De ce zboară vulturul* are ca punct de emergență un fabulos Râu al Doamnei, pentru a debușa apoi impetuos într-o geografie nordică, rurală ori citadină, imediat recognoscibilă.

Între fascinația perpetuă a Nordului și personalitatea uluitoare a maestrului există o simbioză creatoare cu totul aparte, ea generând un soi de omagiu cordial biunivoc, în care se pot ușor identifica, pe de o parte, admirația oamenilor locului pentru scriitorul lor de excepție, iar pe de alta ofranda de recunoaștere a acestuia pentru spațiul original care a devenit peren și matricial în opera sa.

Augustin Buzura întruchipează statura creatoare impresionantă a unui mare scriitor român. Cum se întâmplă de obicei, în atari cazuri de anvergură, exfoliind rapid și cu minimă metodă un posibil dosar de existență, dăm inevitabil peste spectaculoase stratigrafii: omul

biografic, omul sculptural sau creatorul și legenda personală, care le învăluie pe mai sus-pomenitele paliere.

Simplul exercițiu de frecventare a unei fișe de dicționar ne dezvăluie câteva amănunte surprinzătoare, pe care confesiunile de mai târziu ale scriitorului le colorează nostalgic, subțind-le contururile până la spectaculos, aventură ori chiar picaresc. Așadar, primele clase la Berința și Copalnic Mănăstur, mai apoi Liceul „Gheorghe Șincai” la Baia Mare: *„Am făcut patru clase la școala din sat, la Berința, apoi în satul vecin Copalnic-Mănăstur, căci predarea cu șapte clase s-a desființat. La început mama nu a mai vrut să mă lase la școală. Se temea pentru că distanța era mare și toată zona era plină de lupi. Trebuia să trec un deal, printr-o pădure. A zis să mai stau, să mai cresc, iar tata spunea că aș fi bun de agricultor. Am fugit pur și simplu pe geam la școală (...) Mama, săraca, ce să facă? Venea cu mine cu felinarul până în vârful dealului și mă urmărea cu privirea până intram în zona de case a satului vecin. O dată, țin minte, pe mine și pe mama ne-a înconjurat o turma de mistreți. Era iarnă, noapte, frig teribil. Înnebuniți de spaimă, am stat totuși neclintiți. Ne-au dat târcoale și au plecat mai departe. După această întâmplare, mama m-a mutat în alt sat, la o mătușă (...). În clasa a șaptea m-am transferat la Baia Mare. Tata lucra la uzinele Phœnix. Era o navetă zilnică de 25 de km. Cum era, totuși, foarte obositor, m-au dat la Liceul Șincai. După o vreme, tot mama a ajuns la ideea că nu sunt educat conform ideii ei despre educație, așa că m-a dus în gazdă la o doamnă, o fostă coproprietăreasă a minelor de aur, doamna Pușcașu, care avea bărbatul la Canal, așa că din 1948 până în 1956, ea n-a mai ieșit din casă. Trăia așa ca în **Marile speranțe**, numai că, pentru a supraviețui, lua copii în gazdă. Se ocupa de noi într-un mod special (...) Eu*

visam să mă fac sculptor, visam la arte plastice (...) Dar nici cu sculptura n-a fost să fie. Școala de pictură din Baia Mare s-a desființat, bani să-mi plătesc lecții particulare nu aveam, iar mamei i se părea nesperioasă o asemenea meserie”.

Tânărul Buzura, absolvent de liceu, are aplomb, inventivitate și nesfârșite rezerve de spirit ludic, de vreme ce, după o admitere evitată la Facultatea de Medicină Veterinară, odată revenit în urbea adolescenței sale, practică ocupații dintre cele mai insolite: funcționar la Direcția de Statistică, revizor, contabil, responsabil al Pieței de alimente din Baia Mare, ajutor de artificier în mină, învățător suplinitor în satul Valea Neagră („lângă Baia Mare, dar spiritual atât de departe, încât părea chiar la marginea lumii”).

Augustin Buzura vorbind cu pasiune despre cărți la Biblioteca Județeană «Petre Dulfu» Baia Mare

Spun răsplat că mie îmi vine greu să-l imaginez pe notoriul scriitor și personaj sobru de astăzi cu cizmele năclăite cu steril ale ajutorului de artificier, dar memorialistului (ori poate, mai degrabă, romancierului însuși) îi este la îndemână acest exercițiu retrospectiv care se încarcă de dramatism: „Era o muncă abrutizantă. Nu mai știam nimic altceva decât mină, crâșmă, somn; crâșmă, somn, mină (...) Orice orizont se închisese. Nu mai îmi rămăsese nimic decât moartea. M-am gândit: tot nu iese nimic din mine, tot nu iese nimic din ceea ce mi-am propus, poate ar fi mai bine să-mi închei socotelile cu viața. Așa că într-o bună zi am rămas

mai mult lângă fitil. Era îngrozitor. Stăteam lângă dinamita care urma să explodeze”.

Din fericire pentru istoria literară și pentru toți cei de față, dinamita nu a explodat, și iată-l pe vremelnicul artificier, student la Facultatea de Medicină din Cluj, pe care o absolvă în 1964. Titlul lucrării sale de diplomă, *Shakespeare în psihiatrie*, îl recomandă pentru respectiva specializare pe care ar fi dorit să o urmeze – îi acordăm aici credit total – vocație certă. N-a fost să fie, s-a pierdut probabil un eminent medic curant în beneficiul unui analist rafinat al abisurilor psihologice, uneori al nebulosului patologic și al unui maestru al introspecției și al decorticării sufletești minuțioase.

Apoi – spune în continuare – fișa de dicționar – vin în chip firesc și în paralel cu activitatea redacțională de peste 25 de ani la revista Tribuna – cărțile: de la volumele de proză scurtă – *Capul Bunei Speranțe* și *De ce zboară vulturul* – la romanele care au făcut epocă: *Absentul*, *Fetele tăcerii*, *Orgolii*, *Vocile nopții*, *Refugii*, *Drumul cenușii*, *Recviem pentru nebuni și bestii*, *Raport asupra singurătății*, eseurile politice din *Bloc Notes*.

Vor urma, pe rând, acompaniindu-se și condiționându-se recunoașterea critică, elogiile, premiile, canonizarea prin intrarea în conștiința publică și mai târziu în manuale, ostracizarea prin punerea la index a unor cărți, veșnica hărțuială și luptă de uzură cu cenzura, paradoxul anilor 90, cu reșezarea lor perpetuă, când pe de o parte primește onoruri și demnități oficiale, iar pe de altă parte intră într-un con de umbră, vocația constructivă pe care o probează mai întâi prin edificarea Fundației Culturale Române și mai apoi a revistei „Cultura”, recunoașterea internațională, traduceri, notorietatea, gloria, *Raport asupra singurătății*...

Acesta este avantajul și dezavantajul fișelor de dicționar – unul statistic: enumeră și îndosariază. De aceea, fatalmente, vor rămâne întotdeauna în afara lor sentimente, obsesii,angoase, reprimări, disimulări, visuri... Din fericire, aici este suveran Scriitorul, aici dă seama și lasă mărturie *homo scripturalis*.

Într-un anume fel, din perspectiva strictă a receptării operei sale Augustin Buzura se poate considera un creator norocos. Proza sa a plăcut de la început, deopotrivă criticilor celor mai exigenți și publicului larg. Poate mai puțin cenzurii comuniste uneori, cu care autorul a trebuit să poarte bătălii crâncene, pentru fiecare dintre romanele sale. După mai bine de patru decenii, de când s-a impus viguros pe piața literară, scriul său continuă să placă, ba chiar să exercite un

soi de seducție misterioasă pe care timpul pare a nu-și pune decisiv patina. De febra revizuirii, atât de agresivă și nuanțată în câmpul nostru literar, scriitorul nu a fost, desigur, ocolit. Și-au bemolizat brusc tonul, odată foarte înalt, criticii importanți, despre a căror fermitate ai fi zis că nu admite variațiunile. Alții au rămas constanți în admirație ori nuanță apreciativă.

Personal – după ce în ultima jumătate de an am recitat toate romanele scriitorului – pot spune că ele ies bine și fără daune majore din experimentul drastic al *re-lecturii*, ba chiar cu o vigoare interioară reconfirmată și cu ștaif nedezmințit.

Sigur că unele situații sau pasaje sunt iremediabil date, dar ansamblul degajă aceeași forță de solilocviu nesfârșit, de litanie a unei lumi obosite care macină existențe, ca un uriaș și nefast concasor existențial. De patruzeci de ani, de la *Absenții* încoace, Augustin Buzura exersează aceeași scriitură magmatică, un flux ideatic torențial și de nestăvilit (nici măcar ortopic), ce înghite sub șuvoaie de lavă narativă (mereu incandescentă) daune morale, culpe și culpabilități istorice, arheologie socială, cataclisme interioare, meditație și reflecție obsesivă, tragism și grotesc deopotrivă.

Ca și la Rebreanu, impresia întregului este prevalentă și copleșitoare. Augustin Buzura are o neobișnuită vitalitate ideatică și de aici decurg două consecințe care pot fi *les qualités maîtresses* pentru scriitura sa: permanenta tensiune, menținută constant și la cote ridicate a streamului ideatic (chiar atunci când el este mai puțin fabulatoriu și mai mult eseistic) și o naturală abilitate (și uneori apetență) de schimbare a registrelor stilistice sau scripturale, urmând într-un fel tehnica contrapunctului muzical. Epicul și eticul au o corespundere naturală care-l singularizează pe romancier.

Ce ar fi de spus în câteva cuvinte despre o operă coagulată și unitară, de câteva mii de pagini?

Dacă ar fi să spun ceva generic despre omul romanesc al lui Buzura, m-aș folosi de o extraordinară metaforă din *Absenții* (roman pe care l-am gustat mai mult la re-lectură decât la prima citire): aceea a ceasului desfăcut și reasamblat aleatoriu după capricii și hazard. Omul lui Buzura e o astfel de piesă într-un organism detracat, într-un ansamblu care și-a pierdut logica internă de funcționare. Fie angrenajul s-a înțepenit și atunci zbaterele individului nu valorează mai mult decât bătaia de aripi a unui coleopter încâlcit într-o plasă, fie a luat-o anarhic și cu repeziciune din loc, într-o trepidație haotică, menită să strivească, cu necesitate, umanul.

Existența pare o adunătură de piese dispartate, aruncate în neorânduială: „*Ambiția mea stupidă de a reface un mecanism din piese dispartate, străine cumva, de importanță egală... Zimți mai mici sau mai mari, axe, angrenaje... Piesele trântite aiurea, înăuntru, pot să zacă liniștite, nimeni nu va ști ce și cum... Niciunui om normal nu-i va trece prin minte că ele au putut fi bulversate în așa hal. E ceas? Ar fi putut fi, dacă unui nepriceput înfiorător nu i-ar fi trecut prin minte să-l repare, dacă un ignorant bine intenționat nu și-ar fi asumat nobila misiune de a se sacrifica pentru binele ceasului (...) un ceas mort rămas la ora ignorantului... Desigur, aș putea spune: Ceasul merge perfect! Ar fi doar atâția dispuși să mă creadă*”.

O definiție perfectă a oricărui mecanism totalitar care-l va păstra captiv prin perfidia manipulării. Întotdeauna – și astăzi chiar, sunt atâția dispuși, într-o adevărată voluptate a mistificării – să creadă că ceasul merge perfect.

În rest, într-un tablou clinic nemilos, bolile tipice ale unui astfel de Athanor dezabuzant, de care sunt conștienți, luptând dramatic cu ele, toți eroii lui Buzura: alienarea, dezertăunea, anomia, moartea morală, subregnul: „*Fără pâine și carte – spune doctorul Cristian din Orgolii – un om, chiar lăsat liber, poate ajunge un simplu animal, prea agresiv sau prea domestic, depinde; oricum, în afară de mersul biped și de graiul articulat, va avea puține din caracteristicile esențiale ale omului. Moartea psihică apare pe neobservate și se instalează trainic, uneori definitiv*”.

Interogația amplă care susține perpetua nevoie de statuare, de ancorare ontologică, în permanentul tangaj al unei lumi deturnate, sfârșește în scrâșnet dramatic și revoltă: „*Ce fel de ființe suntem? Se întreabă Ștefan Pinte din Vocile nopții. Pledezi pentru cunoaștere, însă când ți se oferă ocazia, o refuzi speriat. Vrei dreptate, dar în esență nu faci nimic pentru ea. Vorbești de adevăr, îl cauți, însă când îl găsești ți se face frică de el și te porți de parcă nu l-ai cunoaște. Ce fel de ființe suntem? Ce fel de ființe suntem noi, dacă renunțăm așa de ușor până și la viață?*”

Și uneori se configurează foarte pregnant și o retorică a țipătului, un soi de spasm al ființei care tinde cu orice preț să se valideze în act: „*Nu trebuie să ne lăsăm așa de ușor călăriți, se însufleți el (...) Dacă te doare strigă! Îl încurajează apoi, știindu-se auzit. Urlă, să nu-ți pese! Dacă te doare, urlă, îl îndemnase Ștefan Pinte în momentul în care simțise degetele vârându-i-se în carne. Urlă, se îndemnase apoi pe sine*”.

Nu-ți trebuie niciun fel de sofisticată grilă

de lectură amfibologică, n-ai nevoie de decodări esopice, textul trăiește prin sine și are aceeași prospețime de acum 30 de ani, data apariției lui. E lustru de mare prozator.

În plus, o nuanță stenică, un soi de abur luminos, de tonifiere morală înfășoară scenele cele mai atroce, cercul infernal nu se închide niciodată de tot.

Într-un interviu, scriitorul povestește o întâmplare bizară: cineva, o persoană de bine, desigur, a expediat din Sibiu o scrisoare, asigurându-l că o copie a fost trimisă și Comitetului Central: „Ce s-ar întâmpla, domnule Buzura, dacă am lua fraze din romanul *Dvs* (era vorba de **Vocile nopții**), le-am copia pe niște pancarte și am ieși cu ele în stradă? Nu ne-ar aresta? Pe dvs. de ce nu vă arestează?”.

Desigur, era un material detonant în cărțile lui Buzura și lumea îl căuta cu înfrigurare. Scriind acest text m-am hotărât ca la finalul lui să fac mostră de lectură ingenuă. Ca un *hypocrite lecteur*, ce sunt, am luat ultimul roman antedecembrist al scriitorului – **Drumul cenușii** –, citit de mine, cu creionul în mână, în martie 1989, atent la sublinierile de atunci.

„De fapt, ce să mai vorbim. Butoaiele

goale sună cel mai tare. Eroii adevărați nu-și revendică nici măcar propriile lor fapte, pe când nulitățile își asumă chiar și rolul destinului”. (p. 49).

„Orice floare plantată în deșert este până la urmă acoperită de nisip. Într-un deșert întotdeauna înving nisipurile”.

„Am acceptat din comoditate sau frică să trăiesc o vreme, cam lungă, e drept, în interiorul minciunii, ba chiar m-am străduit să o justific și să spun că ea este adevărul cel mai curat cu putință. Saltul de la umilință la curaj și demnitate – mai dificil poate decât de la maimuță la om – nu pare apropiat”.

Fără îndoială, era un material fisionabil, în măsura să alerteze, să provoace, să disconforteze. Ușor de închipuit ce s-ar fi întâmplat cu astfel de texte, ce forță de impact ar fi avut ele, odată devenite slogan sau memento. Nu numai atunci, chiar și astăzi. Pentru dinamica explozivă a scrisului său, pentru rectitudine și atitudine Augustin Buzura binemeritează cu priosință a fi așezat în Panteonul neamului ca o personalitate de excepție a culturii și spiritualității noastre.

Notă: Articolul de față a fost prezentat, într-o formă extinsă, drept *laudatio*, cu ocazia atribuirii de către Universitatea de Nord Baia Mare a titlului de *doctor honoris causa* academicianului Augustin Buzura.

Biblioteca, spațiu al memoriei: *Fondul Mircea Zaci*

Rozalia BARTA

Emil Cioran afirma că „nemurirea este o concesie de eternitate pe care moartea o face vieții”. Nemurirea personalității lui Mircea Zaci se datorează operei autentice, scriitorilor, discipolilor pe care i-a format și spiritului critic constructiv pe care l-a impregnat în lucrările sale.

Mircea Zaci

Biblioteca, sanctuar al tăcerilor solemne, spațiu veritabil al cunoașterii și cultivării memoriei, poate prezenta cititorilor viața și opera celor mai remarcabile personalități culturale. În acest context, Biblioteca Universității din Oradea cinstește și respectă memoria academicianului Mircea Zaci, prin mijloacele specifice unei asemenea instituții.

Profesorul, cum era cunoscut în mediul academic, dar și familial¹, s-a născut la 27 au-

gust 1928 în Oradea, ca fiu al avocatului Adrian Zaci și al Otiliei (născută Muth), secretară de liceu². Copilăria sa a stat sub semnul dragostei de carte și a nestatorniciei. O mare parte a petrecut-o în orașul Satu Mare, iar verile în orașele din Maramureș uneori, la Baia Mare, Baia-Sprie și Cavnic.

A urmat școala primară și prima clasă a Liceului „Mihai Eminescu” în Satu Mare (1935-1939). Din cauza evenimentelor generate de Dictatul de la Viena, în vara anului 1939 se refugiază cu familia la Arad. Elev eminent și un cititor avid de cunoștințe, Mircea Zaci urmează licee de tradiție. Clasele II-VI la Liceul „Moise Nicoară” din Arad, iar după război, clasele VII-VIII la Liceul „Emanuil Gojdu” din Oradea³. În anul 1944 a debutat în ziarul *Ecoul*, cu un medalion despre Duiliu Zamfirescu, sub auspiciile lui Miron Radu Paraschivescu. Debutează cu proză în anul 1948, în revista *Flacăra* sub titlul *Episod*.

Între anii 1947-1951 a urmat cursurile Facultății de Litere din cadrul Universității din Cluj. Ca student s-a remarcat prin eminență și camaraderie în vremuri extrem de dificile, când România se afla în plin proces de sovietizare⁴. A susținut teza de licență în limba și literatura română în anul 1952. Printre profesorii săi s-au numărat și dascăli de excepție precum Dimitrie Popovici, Ion Breazu, Zoe Bugnariu și Iosif Pervain care au contribuit la începuturile formării sale științifice.

Din anul IV al studenției începe o strălucită carieră didactică, fiind numit preparator la Catedra de Literatură Română, condusă de marele profesor D. Popovici. Un an mai târziu devine asistent orientându-se către studiul literaturii secolului XX. Timp de 10 ani va fi lector 1952-1962, apoi conferențiar între anii 1962-1972 și profesor titular 1972-1990 la

1 Ioan Moldovan, *Dom' profesor*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 6

2 Mircea Zaci, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coord.), *Dicționarul scriitorilor români, vol. IV R-Z*, București, Editura Albatros, 2002, p. 943

3 Petru M. Ardelean, *Mircea Zaci – o pagină de biografie*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 58.

4 Dumitru Micu, *Sarcina chemării*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 21

aceeași Universitate¹. Din anul 1990 devine profesor consultant, calitate la care va renunța în anul 1997. Această evoluție se datorează meritelor proprii și mai puțin *originilor sociale*². În perioada 1962-1966 ocupă și poziția de decan al Facultății de Filologie din Cluj. Din cauza unor rapoarte scrise de „amici”, îi va fi refuzată plecarea la Paris, unde a fost invitat să continue activitatea de lector.

Obține titlul de doctor în filologie română, în anul 1967. În perioada 1967-1970 este lector la Universitățile din Köln, Bonn și Aachen, unde predă limba și literatura română. Își continuă cariera de profesor universitar, dar treptat se produce o „*marginalizare progresivă premeditată*”. I se interzice prelungirea înțelegerilor din 1970, iar în același an este demis din funcția de șef al *Catedrei de literatura română contemporană și teoria literaturii*, deținută între anii 1967-1970, aceste probleme datorându-se cel mai probabil legăturilor de rudenie cu anumite persoane care au fugit în Occident³. În două rânduri i se refuză și calitatea de conducător de doctorat, obținută doar din anul 1990. Nu va primi nici vizele necesare pentru a continua colaborarea cu universitățile din străinătate. Alexandru Cistelean consideră că Mircea Zăciu „*a avut mereu ceva din prestigiul unei instituții [...] gesturile cele mai umane, ba chiar cele mai umile, nu reușeau să îi compromită această carismă instituțională*”. Același autor îi atribuie și calitatea de *spiritus rector*, menționând însă că era mai degrabă un cârmuitor „*la modul inefabil și gratuit decât la modul aplicat*”⁴.

Domnul Profesor Mircea Zăciu, apelat cu majusculele subînțelese⁵ a fost o figură ilustră a Clujului universitar „*Făcea figură aparte printre profesori. Îți impunea; inhiba și fascina concomitent. Avea rigoare, ținută de rectitudine, era bântuit de spirit de ordine. [...] Exigent, autoritar dar și prevenitor, cu vocația discipolatului*”. A ocrotit zeci de destine literare și a lansat oameni ai condeiului, modelându-i prin forța exemplului său⁶.

Se discută despre Mircea Zăciu ca despre

un demn sacerdot să „*ocupe locul senioral al lui Blaga*” într-un Cluj vădit marcat „*de o secetă literară redutabilă*”. Totul în contextul în care același Mircea Zăciu a publicat în *Echinoc* memoriul înaintat de Lucian Blaga către conducerea Partidului Comunist Român, „*dând la iveală în nuditatea lui crudă întregul context al persecuției la care fusese supus poetul*”⁷. A fost considerat un act de curaj, care l-a ridicat pe magistrul Zăciu în ochii tinerilor săi discipoli – Marian Papahagi, Ion Pop și Ion Vartic, aflați în conducerea revistei studențești din Cluj.

În paralel cu vocația de profesor universitar, desfășoară și o bogată activitate scriitoricească. Debutează editorial cu proză în 1954, apoi cu critică și istorie literară în 1967 prin volumul *Masca geniului*. Este membru al Uniunii Scriitorilor din anul 1956.

„Eliberat” în anul 1972 din funcțiile administrative de la Universitate, se va concentra asupra cursurilor de literatură română contemporană și va începe o perioadă fructuoasă din punct de vedere al aparițiilor literare. Va publica numeroase volume: *Glose* (Cluj, 1970), *Colaje* (Cluj, 1972), *Ordinea și aventura* (București, 1973), *Bivuac* (Cluj-Napoca, 1974), *Lecturi și zile* (București, 1975), *Alte lecturi și alte zile* (București, 1976), *Teritorii* (Cluj-Napoca, 1976).

În anul 1979 va lua o decizie care îi va marca ulterior destinul. Va redacta un jurnal, care s-a întins pe o perioadă de zece ani: 1979-1989, pe care îl va publica între anii 1993-1998. Scriitorul Mircea Zăciu a trasat în prefața volumului *Scrisori nimănui* (Oradea, Târgu-Mureș, 1996) cele trei coordonate care i-au marcat activitatea: *istoria și critica literară, comentariul vieții și confesiunea*⁸. Ultimele două coordonate s-au împletit în *Jurnal*, apărut în patru tomuri. Mircea Zăciu a fost considerat chiar un istoric propriu-zis, deși nu și-a dorit acest lucru, fiind posesorul unui „*acut sentiment al istoriei imediate, dezvăluindu-ne atmosfera unei perioade care îndeobște scapă istoricului contemporan*”⁹.

Jurnalul este, cu siguranță, lucrarea în care îl descoperim pe profesorul Mircea Zăciu în intimitatea sa cea mai profundă, cea inte-

1 Mircea Zăciu, *Interviuri*, ed. îngrijită de Grațian Cormoș, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, p. 45.

2 Romulus Rusan, „O lege nouă”, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 10.

3 Mircea Zăciu, *Jurnal*, vol. 3, București, Editura Albatros, 1996, p. 134.

4 Alexandru Cistelean, *Carisma instituțională*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 2.

5 Marta Petreu, *Îi spuneam, Domnule Profesor, cu majuscule*, în Aurel Sasu, Mircea Petean, *Întoarcerea învinsului. Întâlniri cu Mircea Zăciu*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2001, p. 138.

6 Valentin Chifor, *Escale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006, p. 46.

7 Ovidiu Pecican, *Mitul Transilvaniei și ipostazele sale literare*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 55.

8 Mircea Zăciu, *Dialog epistolar*, București, Curtea Veche Publishing, 2003 p. 5.

9 Pompiliu Teodor, *Mircea Zăciu și lumea prin care a trecut*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 55.

lectuală. Ovidiu Pecican descoperă mai multe dimensiuni ale *Jurnalului*, acesta reprezentând printre altele, „chintesența unui regim”, devenit o „preocupare polarizantă”, de care se elibera prin observarea atentă și lucidă a strădaniei celor care îl diriguiau și a obstinării celor care luptau împotriva acestuia. Jurnalul are o valoare deosebită și datorită radiografiei pe care o face mișcării literare, lesne de realizat prin prisma contactelor sistematice cu oamenii de literatură din țară, realizate la București¹.

Efectele publicării *Jurnalului* său în timpul vieții au fost preconizate încă din 1979, când, în redacția gazetei *Manuscriptum* i s-a reproșat că nu ține cont de o cutumă care presupunea că „nu se reproduc pasaje când e vorba de persoane în viață”, considerând că „revista se afla în contradicție cu propria aserțiune”². Spiritul său acid a fost extrem de dureros pentru contemporani, care au fraternizat cu regimul comunist din oportunism.

Ochiul său critic, dublat de un condei ascuțit, specific unui critic literar autentic, tranșează brutal elementele artificial promovate în mediul literar românesc. Uneori consideră inutil să participe la Colocvii literare organizate sub egida Uniunii Scriitorilor și moderate de „un sobor de țafe, bătrânei decrepiți și sumedenie de diletanți” pe care „critica nu-i băga în seamă”, care totuși se încăpățâneau să strige „Dar noi existăm!” de fiecare dată când ajungeau să pună mâna pe microfon³.

În opinia Anei Blandiana *Jurnalul* explică de ce acest „profesor asceț” putea „să suporte și chiar să caute ambianța de acolo”, frecventarea Casei Scriitorilor fiind parte din „scris, din operă, era procurarea materiei prime din care construia zi cu zi imaginea bolgiei”⁴. Mircea Zăciu a fost ales în Consiliul de Conducere al Uniunii Scriitorilor din România în trei legislaturi succesive, iar între anii 1990-1995 în Consiliul Director.

Se pare că Profesorul agreea această posibilitate de a evada din Cluj, oferindu-i-se astfel ocazia de a face parte din „viața literară a Capitalei mult mai agitată, trepidând de zvonuri, de bârfe, de întâmplări, de uri, de amoruri, de trădări, solidarizări, scene nostime, gesturi sur-

prinzătoare”⁵. Intimitatea *Jurnalului* i-a permis să se exprime liber și asupra unor personaje din literatura română.

Orașul natal, Oradea, a continuat să joace un rol important în viața sa. Din punct de vedere sentimental, s-a simțit întotdeauna atașat de urbea de pe Crișul Repede. Aspecte ale inspecțiilor școlare și ale întâlnirilor cu prietenii și foștii studenți sunt reflectate în *Jurnal*. Prețuiește un grup de excepție al vieții universitare și literare bihorene, format din studenții săi, deveniți profesori universitari din care îi enumerăm pe Valentin Chifor, Ion Simuț, Liana Cozea, Ioan Derșidan.

Lansarea volumului *Viaticum* la Biblioteca municipală din Oradea îi prilejuiește emoții intense. În discursul ținut în noiembrie 1983, Zăciu consideră adecvat să îl menționeze și pe episcopul greco-catolic martir, P.S. Ioan Suciu, de care se leagă și unele din primele experiențe publicistice ale sale. Audiența rămâne impresionată în mod plăcut. În cadrul aceluiași eveniment, personalități precum Radu Enescu, Mircea Martin, Nicolae Manolescu și Marian Papahagi vor lua cuvântul pentru a-l elogia pe cărturarul clujean, fapt care îl determină să se simtă emoționat⁶. Discursul lui Mircea Zăciu a fost primul susținut în public la Oradea după cel de la finalul liceului, în calitate de șef de promoție. Criticul literar constata copleșit că „erau apoi de față atâția oameni care-mi pândeau modificările, gândurile, expresia (foști dascăli, foști colegi, foști studenți)”⁷. Același Mircea Zăciu surprinde și atmosfera apăsătoare din oraș, ai cărui locuitori erau supuși la diverse privațiuni. Profesorul clujean cugeta pe tema acestui subiect astfel: „Ce rezonanță specială trezește în mine, sub acest cer gri... Numai aici, în orașul acesta, i-am simțit ecoul. De ce, aici, și aerul mirosea altfel? Sau numai mie îmi miroase, amintire imemorială din clipa nașterii în acest oraș? Și zgomotele au aici un timbru numai al lor, neîntâlnit în niciunul din nenumăratele orașe din lume, câte am străbătut...”⁸.

În deceniul satanic (1979-1989), Mircea Zăciu publică volumele *Lancea lui Ahile* (București, 1980), *Cu cărțile pe masă* (București, 1981), *Viaticum* (București, 1983). A conceput

1 Ovidiu Pecican, *art. cit.*, p. 56.

2 Mircea Zăciu, *Jurnal*, vol. I, p. 54.

3 *Ibidem*, p. 62.

4 Ana Blandiana, *Secvențe*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 4.

5 *Ibidem*.

6 Mircea Zăciu, *Jurnal*, vol. II, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 295.

7 *Ibidem*, p. 296.

8 *Ibidem*, p. 314.

și editat volumele colective de studii *Ceasuri de seară cu Ion Agârbiceanu* (1982) și *Liviu Rebreanu după un veac* (1985). Totodată, depune un imens travaliu științific pentru volumul *Scriitori români*, apărut în 1978 în colaborare cu Marian Papahagi și Aurel Sasu. Demersul urma a fi continuat prin publicarea a două volume sub titlul *Dicționarul scriitorilor români*, care trebuia să apară în 1984. Cenzura însă oprește editarea cărții, provocând o imensă frustrare autorilor, în special lui Zăciu¹. Supărarea a fost atât de mare, încât timp de doisprezece ani, Mircea Zăciu a evitat orice formă de dialog cu bunul său prieten, Ion Brad. Motivul ar fi fost că un referat către C.C.E.S., redactat de cel din urmă, ar fi determinat stoparea apariției volumelor ce compuneau *Dicționarul scriitorilor români*.

Legătura a fost reluată în 1997 prin intermediul unui prieten comun, artistul Ion Vlasiu, criticul literar admitând că „oamenii, o știi și tu, cum o știi și eu, sunt supuși greșelii și poate nu e bine să-i condamnăm pe toți fără apel”². Romulus Rusan consideră pe bună dreptate că „sub figura de mandarin ascetic și sever a lui Mircea Zăciu se ascundea un suflet cald și un umor acid, uneori mișcător”³.

Nici momentul izbăvitor ce l-a constituit Revoluția din decembrie 1989 nu a reprezentat o îmbunătățire considerabilă a statutului său. Profesorul clujean se va stabili la Bonn, din 1990, alături de familia sa. Publicarea primului volum al *Jurnalului* în 1993, constituie un act de mare curaj, o „epură a unei realități atroce care depășește ficțiunea, chiar pe aceea mai inventiv-extravagantă”⁴ reprezentând cu adevărat o bombă care a generat furia „castei scriitorilor” și a presupus „riscul (enorm) de a distruge vechi și trainice prietenii” și de „a intra în război cu toată lumea”⁵.

Jurnalul reprezintă modalitatea prin care Mircea Zăciu și-a pregătit ieșirea de pe scenă, cărare către sfârșitul vieții, care se schimbă prea mult. Alexandru Mușina considera că „*Jurnalul a fost arma secretă a lui Mircea Zăciu. Arma cu care și-a aneantizat, în eternitate, dușmanii*”⁶. Între timp, Ana Blandiana a sesizat că „dispăruse strălucirea caustică a cuvintelor

care se înfățișau numai amare și mate. Totul îl obosea, dar era o oboseală a timpului nu biologic, ci istoric, iar mărturisirea ei nu încerca să se ascundă în niciun fel”⁷. Poetul Ioan Moldovan considera că „spectacolul vieții, personajele ei, comedia lor nu-i mai provocau inteligența și acidul ironiei sale voltairiene nu mai intra în efervescență”⁸.

Cu toate problemele care au apărut în timp, anii 90 au fost efervescenti pentru criticul literar. În 1990 dobândește calitatea de conducător de doctorat în cadrul *Alma Mater Napocensis*, la care renunță însă în anul 1997. Imediat după Revoluție devine director de onoare al revistei *Vatra* din Târgu-Mureș.

Va publica, pe lângă cele patru volume ale *Jurnalului*, *Clasici și contemporani* (1994), *Scrisori nimănui* (1996), *Ca o imensă scenă, Transilvania...* (1996). Vor apărea și primele două volume ale *Dicționarului scriitorilor români*. În anul 1997, ca o recunoaștere a valorii operei și activității sale impresionante, a fost numit membru de onoare al Academiei Române⁹.

Cărțile scriitorului Mircea Zăciu au fost apreciate de critici literari contemporani precum Perpesiciuss, Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Mircea Iorgulescu, Lucian Raicu, Alexandru George, Gabriel Dimisianu, Marian Papahagi, Ion Pop, Alexandru Cistelean, Alex Ștefănescu și mulți alții. Noua societate românească era prea puțin interesată de cultură și de valorile fundamentale ale literaturii noastre. Dificultățile financiare ale revistelor din redacția cărora a făcut parte sau a cărților pe care încerca să le tipărească s-au reflectat în starea sa de spirit. Mircea Zăciu îi scrie și omului de afaceri Sorin Ovidiu Vântu la 31 august 1999, în încercarea de a-l sensibiliza: „pentru a obține de la Domnia Voastră sprijinul necesar continuării/împlinirii operei despre care v-am vorbit, aflând despre interesul susținut pe care îl arătați literaturii/scriitorilor români, încercând să vă aliez în a vă lega numele de această operă de mare anvergură și prima în cultura românească (dacă s-ar încheia)” întrucât „până în prezent nimeni nu s-a arătat sensibil la o atare situație,

1 *Idem*, p. 943.

2 Mircea Zăciu, *Dialog epistolar*, București, Curtea Veche, p. 11.

3 Romulus Rusan, *art. cit.*, p. 10.

4 Valentin Chifor, *Între real și imaginar*, Oradea, Editura Cogito, 1999, p. 125.

5 Liviu Malița, *Între „creație” și „analiză”*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 60.

6 Alexandru Mușina, *A mai murit un luptător*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 7.

7 Ana Blandiana, *art. cit.*, p. 5.

8 Ioan Moldovan, *art. cit.*, p. 6.

9 *Schiță de portret... octombrie 1997. Interviu cu Mircea Zăciu*, în *Vatra*, an XXVIII, nr. 353, august 2000, p. 79-81.

în actualul climat politico-social-economic pe care îl cunoașteți desigur prea bine”¹. Manuscrisul volumului III al *Dicționarului scriitorilor români* a fost predat Editurii Fundației Culturale Române în 1998. Peste trei ani va fi recuperat și va fi publicat la Editura Albatros din București. În anul 2002 va fi tipărit și ultimul volum din aceeași lucrare.

Sfârșitul academicianului Mircea Zăciu survine în ziua echinocțiului de primăvară din anul 2000, la Cluj-Napoca. Va fi condus pe ultimul drum la Oradea, după ce corpul academic clujean și alți cunoscuți și prieteni i-au adus un ultim omagiu în orașul Cluj-Napoca. Coincidență sau nu, cea mai prestigioasă revistă studențească de literatură clujeană poartă titlul aceluiași eveniment astronomic, *Echinocsiu*, revistă la care Profesorul și-a adus contribuția din plin.

Momentul decesului a fost tratat cu atenție de comunitatea academică și culturală din Oradea. Profesorul Mircea Zăciu a fost omagiat de intelectualii orădeni, reprezentanți ai revistelor *Familia*, *Unu* și *Aurora*, ai Societății Oamenilor de Știință și Scriitorilor din Bihor, ulterior Academia de Științe, Litere și Arte Oradea, ai Universității din Oradea și nu numai². Rămășițele pământești au fost îngropate în cripta familiei, alături de părinții săi, în cimitirul din Oradea.

Uneori, întâlnim consemnate în *Jurnal* trăirile sufletești resimțite în momentele de reculegere la mormântul părinților. O notă ilustrativă pentru starea sa sufletească din mijlocul anilor '80 este cea din 12 decembrie 1984: „*Un gând obsedant: am să fiu și eu lângă ai mei într-o zi, nu prea îndepărtată, sub pământul unde sunt risipite ființele lor de humă...*”³.

Istoricul și criticul literar Mircea Zăciu a lăsat în urma sa o bogată moștenire culturală, dar și spirituală. În timpul vieții sale rodnice și-a clădit o bibliotecă personală, valoroasă, din cărțile sale și acelea pe care le-a primit de la numeroși prieteni, scriitori, filologi și oameni de cultură.

În anul 2003, Universitatea din Oradea, prin mijlocirea profesorului universitar Ioan Derșidan, decan al Facultății de Litere s-a bucurat de încrederea familiei academicianului Mircea Zăciu. Familia a donat bibliotecii universitare un număr de 3272 de volume, con-

stituindu-se în *Fondul special Mircea Zăciu*⁴. Din aceste volume, 500 cuprind dedicații în timp ce 200, conțin autografe și însemnări. Volumele sunt puse la dispoziția profesorilor, cercetătorilor și studenților pentru studiu, conform unui regim special, doar în sala de lectură.

Același profesor universitar Ioan Derșidan, alături de profesorul Ion Simuț, critic și istoric literar, student echinoxist al Profesorului, a făcut demersuri către Senatul universitar orădean pentru acordarea numelui Mircea Zăciu unei săli de lectură din cadrul Bibliotecii Universității din Oradea. Solicitarea a fost motivată de existența unor „*dovezi de legătură de spirit și de familie cu orădenii, cu tinerii, pentru care a donat FONDUL MIRCEA ZĂCIU*” și mai multe „ *motive de prestigiu și autoritate privind contribuțiile profesorului, academicianului și scriitorului*”. În memoriu se mai arată că Mircea Zăciu este „*un reper valoric al domeniului filologic și al criticii și istoriei literare*” iar „*în judecățile și aprecierile sale a cuprins în permanență oamenii de cultură din Oradea și din Facultatea de Litere*”. Ca și o consecință logică, Senatul Universității din Oradea a decis prin Hotărârea Biroului Senat din 19 octombrie 2009 acordarea numelui Mircea Zăciu unei săli din cadrul Bibliotecii Universității din Oradea.

Un an mai târziu, în 2010, fondul de carte și bustul lui Mircea Zăciu au fost aduse la etajul I al bibliotecii universitare orădene. Bustul a fost realizat de sculptorul Ion Vlasiu, unul din cei mai buni prieteni ai profesorului clujean. S-a definitivat astfel procesul prin care se întreține memoria criticului literar Mircea Zăciu, personalitate de seamă a criticii literare românești contemporane.

Alma Mater Crisiensis îi datorează, cel puțin în domeniul filologic, profundă recunoștință acestei remarcabile personalități a criticii literare. Fiind un om de cultură în adevăratul sens al cuvântului, acesta a nutrit sentimente de respect și a încheat colaborări fructuoase cu foștii săi studenți, care, la rândul lor, s-au bucurat de prețuirea universitarului clujean, beneficiind de un real ajutor din partea acestuia.

Și asupra celei mai prestigioase reviste de cultură din Oradea, *Familia*, Mircea Zăciu și-a

1 Aurel Sasu, Mircea Petean, *Întoarcerea învinsului. Întâlniri cu Mircea Zăciu*, Cluj Napoca, Editura Limes, 2001, p. 371-372.
2 *Profesorul Mircea Zăciu – mai aproape de veșnicie*, în *Crișana*, an 10, nr. 2766, 24 martie 2000, p. 3.
3 Mircea Zăciu, *Jurnal*, vol. III, București, Editura Albatros, 1996, p. 190.
4 Ioan Derșidan, *Însemnări și dedicații pe cărți – Din fondul de carte al Bibliotecii (Configurări și idei literare)*, Editura Universității din Oradea, 2013, p. 47.

pus amprenta înainte de 1989, prin foștii studenți Virgil Podoabă și Alexandru Cistelecan, care au manifestat întotdeauna un respect aparte pentru cel care a fost *Profesorul*. De la începutul anului 1990 este ales redactor-șef, apoi directorul publicației poetul Ioan Moldovan. Alături de alți colaboratori din redacție, Ion Simuț și Traian Ștef, studenți ai Profesorului, s-a înnodat o strânsă legătură sentimentală cu magistrul Mircea Zăciu.

În încheiere, deviza personalității excep-

ționale a lui Mircea Zăciu poate fi definită succint, printr-un citat din *Jurnalul* său, datat la 15 ianuarie 1983, în care îl parafrazează pe scriitorul american Julien Green, regăsindu-se pe sine: „*Lumea care e în pregătire e o lume în care eu nu-mi mai găsesc locul, fiindcă e o lume a ființelor de pradă [...] Să faci din fiecare zi o mică existență, cât mai deplină cu putință, iată o maximă pe care am încercat s-o urmez întotdeauna, citind, scriind, ascultând muzică sau privind tablouri*”...

Referințe critice (selectiv)

- Podoabă, Virgil, *Mircea Zăciu: ultimul latin: monografia unei opere*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005.
- Sasu, Aurel, *Amiaza cea mare: corespondență*, Pitești, Paralela 45, 2008.
- Sasu, Aurel, Petean, Mircea, *Întoarcerea învinsului: întâlniri cu Mircea Zăciu*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2001.
- Zăciu, Mircea, *Interviuri*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, ed. îngrijită de Grațian Cormoș.
- Zăciu, Mircea; Brad, Ion, *Dialog epistolar*, București, Curtea Veche, 2003.
- Zăciu, Mircea; Papahagi, Marian, Sasu Aurel (coord.), *Dicționarul scriitorilor români, vol. III (M-Q), Vol. IV (R-Z)*, București, Editura Albatros, 2001-2002.
- *Vatra*: revistă lunară de cultură editată de Uniunea Scriitorilor și Consiliul Județean Mureș, Târgu-Mureș, An 28, nr. 353, august 2000.

Matematica de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în topul Shanghai pe 2013

Dr. Dorel I. DUCA

Dr. Adrian Olimpiu PETRUȘEL

La sfârșitul anului 2013 (mai exact la jumătatea lunii noiembrie) Academic Ranking of World Universities in Mathematics – 2013 anunță că domeniul de știință Matematică de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca se situează pe poziția 101-150 în topul Shanghai al universităților lumii. **Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, prin domeniul Matematică, devine astfel prima universitate din România prezentă în cel mai prestigios top mondial al universităților, topul Shanghai.**

Această clasare vine ca o recunoaștere a valorii școlii românești de matematică, în general, și a școlii de matematică din Universitatea

„Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, în particular. Intrarea în acest top reprezintă o performanță remarcabilă, ținând cont de finanțarea superioară pe domeniul cercetării de care beneficiază alte universități prezente în topul Shanghai.

Clasarea pe poziția 101-150 în topul Shanghai confirmă faptul că la Facultatea de Matematică și Informatică a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca se îmbină armonios menirea didactică cu excelența științifică. Dar toate acestea nu se puteau face, dacă nu aveam o istorie străveche, o tradiție în activitatea științifică de înalt nivel și, mai ales, dascăli minunați. Să trecem, în ceea ce urmează, prin toate acestea.

1. Învățământ universitar în Transilvania

Învățământul superior din Transilvania își are începuturile în Evul Mediu. Dieta întrunită la Cluj în 1565, hotărăște înființarea unui *colegiu* la Cluj. Dar, datorită, mai ales, unor rivalități interne, hotărârea nu poate fi pusă în aplicare.

La 12 mai 1581, principele Ștefan Bathory decretează înființarea unei universități la Cluj (colegiu – după terminologia timpului) ale cărei organizare și îndrumare au fost încredințate unui grup de călugări iezuiți aduși din Polonia, cu acordul papei de la Roma. Aidoma universităților europene, și Universitatea din Cluj își începe activitatea cu trei facultăți: teologie, filosofie și științe juridice, limba de predare fiind latina. În urma unui conflict confesional cu reformații, Colegiul își încetează activitatea în 1603.

Împăratul Leopold I, cu ajutorul călugărilor iezuiți, înființează în anul 1698 Universitatea *Leopoldină* cu trei facultăți: teologie, filosofie și științe exacte (matematică și științe naturale); limba de predare era latina. Metodele folosite de iezuiți supăra multă lume, așa că papa Clement al XIV-lea desființează ordinul iezuit, prin bula de la 1773. Ca urmare, la acea dată, Universitatea Leopoldină își încetează activitatea.

În anul 1776, se înființează la Cluj un Colegiu Universitar cu patru facultăți: teologie,

științe juridice, filosofie, și medicină-chirurgie, patronat, organizat și îndrumat de un alt ordin călugăresc – cel al piariștilor. Limba de predare la Colegiul Universitar a fost latina până în anul 1781, când este înlocuită cu limba germană. În anul 1784, în urma hotărârii împăratului Iosif al II-lea de a reduce la trei (Viena, Löwen și Buda) numărul colegiilor din Imperiul Habsburgic, Colegiul din Cluj este transformat în Liceu Regesc Academic. Așadar, Universitatea își încetează activitatea *de facto*, nu și *de iure*, deoarece în cadrul liceului s-au organizat și unele activități academice.

Problema unei universități în limba română exista de mult în mintea și sufletul românilor. La istorica Adunare Națională, ținută la 3/15 mai 1848 pe Câmpia Libertății și în protocolul de la Blaj, se rostește și se înscrie necesitatea înființării unei „academii de drepturi” și chiar a unei *Universități naționale românești*, deziderate cuprinse în punctul 13 din petiția Adunării Naționale de la Blaj către împăratul de la Viena (vezi [15], p. 11). Înființarea, în toamna anului 1850, a unei facultăți juridice „chesaro-regești” la Sibiu, cu limba de predare germană, reînnoiește dorința de înființare a unei facultăți juridice românești. Împotrivirile nobilimii și burgheziei maghiare cresc, mergând

până la apropierea de burghezo-moșierimea germano-austriacă și Curtea de la Viena în vederea formării unei alianțe împotriva națiunilor nemaghiare și negermane din Imperiul Habsburgic: *unio duarum nationes contra plures*.

În ședința din 24 martie 1870 a comitetului Astrei se discută problema înființării *Academiei Române de Drepturi*, alegându-se o comisie care să alcătuiască statutele (regulamentul) și să organizeze *Academia*. Ilie Măcelaru, Iacob Bologa, Petre Dunca, Zaharia Boiu și Ioan Popescu – membrii comisiei – publică un *Proiect pentru modalitatea procurării mijloacelor necesare spre înființarea și susținerea unei academii românești de drepturi în Monarhia Austro-Ungară*. Proiectul este acceptat de adunarea generală a Astrei, Astra asumându-și conducerea acțiunilor pentru înființarea *Academiei de Drepturi*. În aceste împrejurări, unii lideri maghiari au propus crearea la Cluj a unei universități cu predare în limbile maghiară și română, iar o parte a elitei românești a susținut propunerea. Românii vor rămâne cum era de așteptat, doar cu înșelătoarele promisiuni.

La 17 septembrie 1872, parlamentul maghiar adoptă legea XIX, sancționată de împăratul Ferenc József (Francisc Iosif) la 12 octombrie 1872, prin care se înființează Universitatea din Cluj, cu limba de predare exclusiv maghiară. Paragraful 3 al legii de constituire a acestei universități, stabilea că, din punct de vedere organizatoric, Universitatea era formată din patru facultăți:

1. Facultatea de Drept și Științe de Stat,
2. Facultatea de Medicină,
3. Facultatea de Filosofie, Litere și Istorie,
4. Facultatea de Matematică și Științe Naturale.

Facultatea de Matematică și Științe Naturale și-a început activitatea cu 7 catedre. Matematicile au avut la început două catedre:

* Catedra de matematică elementară, condusă, de-a lungul timpului, de: Sámuel Brassai, Mór Réthy, Gyula Vályi, Alfréd Haar,

* Catedra de matematică superioară reprezentată, în timp, de: Lajos Martin, Lajos Schlesinger, Lipót Fejér și Frigyes Riesz.

În anul 1874 a fost înființată Catedra de fizică matematică, condusă pe rând de: Mór Réthy, Gyula Vályi, Gyula Farkas.

Așezată în inima Transilvaniei, Universitatea Maghiară din Cluj a atras pe băncile ei tineri din arealul transilvănean: maghiari, germani, români, evrei ș.a.; însă, compoziția etnică a studenților nu oglindea realitățile etnodemografice ale respectivei regiuni, așa cum se vede în tabelele alăturate (vezi [9], p. 122).

Întrucât limba de predare în această universitate era exclusiv maghiara, înființarea ei a stârnit numeroase nemulțumiri în sânul majorității

românești. În primul an universitar (1872/1873) al Universității Maghiare din Cluj, din totalul de 269 de studenți doar 18 erau români. De altfel, în cei peste patruzeci de ani cât a funcționat Universitatea Maghiară din Cluj, procentul anual al înscrișilor români n-a fost mai mare de 15%, în timp ce populația majoritară din Transilvania era românească (vezi [18], [13]).

Pe de altă parte, deși puțini, studenții români erau urmăriți îndeaproape de autorități. În perioada judecării *Memorandumului* și a *Replicei*, adică în perioada 1891-1894, Consiliul universitar a desfășurat acțiuni disciplinare împotriva studenților români care simpatizau cu memorandiștii arestați, sub pretextul desfășurării de „agitații naționaliste”.

Facem observația că la ceasul întemeierii Universității Maghiare din Cluj, potențialul cultural și științific românesc al Transilvaniei era unul de excepție. În România se aflau, ajunși în poziții științifice, culturale și politice demne de invidiat, personalități transilvănene și bănățene de prim rang: Florian Aaron, Simion Bărnuțiu, August Treboiu-Laurian, Alexandru Papiu Ilarian, Eftimie Murgu, Ion Maiorescu, Ștefan Micle, Nicolae Densusianu, Ștefan Emilian, Aron Pumnul, Petru Suci, Ioan Hodoș, Aron Densusianu și mulți alții. Universitatea din Iași, înființată în 1860, a avut ca prim rector pe învățatul transilvănean Simion Bărnuțiu, iar la întemeiere, din cei 11 profesori, 5 erau din Transilvania. Dar nici cei aflători în Transilvania la anul 1872 nu erau cu nimic mai prejos decât cei plecați; amintim pe: George Bariț, Vincențiu Babeș, Timotei Cipariu, P. Cosma, Nicolae Cristea, dr. V. Lapedatu, dr. Ioan Meșotă, Alexandru Mocioni, Ioan M. Moldovan, Gavril Munteanu, Iacob Mureșanu, Ioan Popea, Nicolau Popea, Ioan Popescu, Florian Porcius, Ilarion Pușcariu, Ion Pușcariu, Grigore Silași și mulți alții. Oricare dintre ei ar fi putut să ocupe cu demnitate și competență catedre într-o Universitate a Transilvaniei și nu numai.

Populația majoritară din Transilvania nu a încetat să-și ceară drepturile. În *Memorandumul* înaintat la 1892 împăratului Francisc Iosif de către conducătorii români transilvăneni, se spunea: *Nu avem Universitate, ba nici catedre paralele, după cum s-au proiectat în anii 1865-1866 și ni s-au pus în perspectivă cu ocazia înființării Universității din Cluj. Am ajuns atât de departe, încât nici pentru Catedra de limba și literatura română nu mai este iertată propunerea în limba genetică, ba la Universitatea din Cluj, prevederea acelei catedre e considerată ca o insultă adusă poporului român și învățământului superior*. (Vezi [13], p. 35).

În această atmosferă, la Universitatea Maghiară din Cluj au studiat peste 40 000 de studenți

Anul universitar 1892-1893

Facultat ea	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Sârbi	Alții	Total
Drept și Științe politice	229 86,09%	6 2,25%		31 11,65%			266
Medicină	119 63,29%	37 19,68%	6 3,19%	26 13,82%			188
Filosofie, Litere și Istorie	73 82,95%	5 5,68%		10 11,36%			88
Matematică și Științe Naturale	47 87,03%	2 3,70%	2 3,70%	3 5,55%			54
Total	468 78,52%	50 8,38%	8 1,34%	70 11,74%			596

Anul universitar 1902-1903

Facultatea	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Sârbi	Alții	Total
Drept și Științe Politice	854 80,49%	65 6,12%	9 0,84%	120 11,31%	7 0,65%	6 0,56%	1061
Medicină	86 69,35%	9 7,25%		25 20,16%	3 2,41%	1 0,80%	124
Filosofie, Litere și Istorie	208 88,13%	21 8,89%		7 2,96%			236
Matematică și Științe Naturale	102 85%	13 10,83%	2 1,66%	3 2,5%			120
Farmacie	45 81,81%	4 7,27%		2 3,63%	4 7,27%		55
Total	1295 81,14%	112 7,01%	11 0,68%	157 9,83%	14 0,87%	7 0,43%	1596

Anul universitar 1912-1913

Facultatea	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Sârbi	Alții	Total
Drept și Științe Politice	1059 83,71%	36 2,84%	1 0,07%	157 12,41%	7 0,55%	5 0,39%	1265
Medicină	362 74,33%	37 7,59%	1 0,2%	83 17,04%	1 0,2%	3 0,61%	487
Filosofie, Litere și Istorie	164 88,64%	12 6,48%	1 0,54%	7 3,78%		1 0,54%	191
Matematică și Științe Naturale	65 81,25%	10 12,5%		5 6,25%			80
Farmacie	85 79,43%	15 14,01%		5 4,67%	2 1,86%		107
Total	1735 81,68%	110 5,17%	3 0,14%	257 12,09%	10 0,47%	8 0,41%	2124

dintre care doar 2 635 au fost români. Dintre aceștia, amintim pe viitorii oameni politici sau de cultură: Iuliu Maniu, Emil Hațieganu, Theodor Mihali, Cassiu Maniu, Tiberiu Brediceanu, Alexandru Bohățel, Aurel Ciupe, Aurel Bănuțiu, Voicu Nițescu – la Drept; Iuliu Hațieganu, Coriolan Tătaru – la Medicină; Nicolae Vătășanu, Iuliu Prodan, Gavrilă Onișor – la Matematică și Științe Naturale; George Coșbuc, Petre Dulfu, Victor Motogna – la Filosofie ș.a.

Dorința națiunii române de a avea o universitate a ei în inima Transilvaniei s-a realizat, în sfârșit, în urma unirii Transilvaniei cu România, la

1 Decembrie 1918. Pentru coordonarea operațiilor de transferare a administrației Transilvaniei către statul României Mari, se instituie un mare Sfat Național Român, format din 212 membri și este desemnat un Consiliu Dirigent (provizoriu) compus din 17 resoarte (ministere). Conducerea Consiliului Dirigent este dată lui Iuliu Maniu, care primește mandatul de guvernare. În mod inevitabil și Universitatea Maghiară din Cluj intră în cursul evenimentelor.

În procesul de reorganizare a învățământului superior la Cluj, Consiliul Dirigent și Resortul Instrucțiunii Publice au dorit ca potențele

umane ale Universității Maghiare să fie cuprinse în noua Universitate. În acest sens li s-a cerut profesorilor maghiari *jurământul de fidelitate față de M. S. regele Ferdinand I și față de Consiliul Dirigent Român*. În după-amiaza zilei de 9 mai 1919, profesorul Onisifor Ghibu trimite Rectoratului Universității Maghiare o adresă în care se punea în vedere forurilor conducătoare ale Universității că profesorii acesteia sunt obligați să depună, în timp de 48 de ore, jurământul de fidelitate față de capul statului român și de legile României Mari. În dimineața zilei de 12 mai 1919, curierul Rectoratului depune plicul cu răspunsul Universității Maghiare – patru proteste ale celor patru facultăți, procesele-verbale ale celor patru consilii profesoriale ale facultăților și adresa 1 483/1919 a rectorului, în care se spunea că niciun profesor nu va depune jurământul. În consecință, profesorul Ghibu, ajutat de o comisie formată ad-hoc din personalități științifice transilvănene (N. Drăganu, Al. Borza, M. Ienciu, P. Roșca, V. Seni, V. Stanciu, Al. Manu, V. Candrea, V. Bichigean, Tr. Gherman, A. Cailiani, dr. C. Tătar, dr. C. Stanca și dr. Nemeș (vezi [18], p. 2), trece la preluarea efectivă a Universității Maghiare din Cluj. Universitatea clujeană, asemenea universităților din Strasbourg și Bratislava, a fost preluată de autoritățile statului, devenind o instituție a României întregite. Universitatea „Franz Joseph” din Cluj a fost mutată, pentru o perioadă scurtă la Budapesta (1919-1921), pentru ca apoi să fie dusă la Szeged, unde nu exista o universitate; Universitatea din Szeged își începe cursurile pe 10 octombrie 1921. (Vezi [32], [33], [34]).

Savantul Emil Racoviță, în volumul *Lucrările Institutului Speologic din Cluj* scria (vezi [19]): *Nu insist asupra evenimentelor care în 1918 au eliberat Transilvania de sub stăpânirea străină milenară. E suficient să constat că în mai 1919 Comitetul revoluționar transilvănean numit «Consiliul Dirigent» a pus stăpânire «în mod pașnic» pe Universitate. Insist asupra cuvintelor «în mod pașnic» pentru că ele reprezintă realitatea faptelor și, mai presus de toate, starea de spirit a membrilor Consiliului Dirigent.*

Participant direct la aceste evenimente (mai 1919), profesorul Alexandru Borza, consemna (vezi [13], p. 44): *O coborâre în domeniul realităților ar fi dus, poate, pe atâți profesori la cuvântul „da”, care schimba, poate, cursul evenimentelor (nu numai pentru 20 de ani, ci pentru secole înainte).*

Preluând Universitatea, autoritățile române au preluat și Biblioteca acesteia. Dacă profesorii de la Universitatea Maghiară au refuzat să depună jurământul de credință, personalul bibliotecii a depus acel jurământ și și-a continuat activitatea;

mai mult pe postul de director tehnic al bibliotecii a fost numit un maghiar – Gyulai Farkas.

Universitatea din Cluj n-a fost creată pentru a fi elementul de distrugere a neamului, ea a fost creată să îndrume pe români pe calea cea dreaptă a idealului omenesc.

Decizia Consiliului Dirigent din 30 iunie 1919 stabilea normele generale de organizare a Universității din Cluj. Pentru ocuparea catedrelor vacante la Universitatea Daciei Superioare, Consiliul Dirigent a publicat concurs. Cum era de așteptat, s-au prezentat câteva sute de candidați. Pentru examinarea dosarelor a fost înființată, pe 1 iulie 1919, o Comisie universitară, compusă din 20 membri (12 profesori de la cele două Universități din Vechiul Regat și 8 profesori transilvăneni): Victor Babeș, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Dimitrie Gusti, Petru Poni, Gheorghe Țițeica, Ludovic Mrazec, Toma Stelian, Ștefan Longinescu, Iulian Teodorescu, dr. Mihai Manicată, dr. Ernest Juvara, dr. Gheorghe Marinescu – de la Universitățile din București și Iași, și transilvănenii: Vasile Goldiș, Ion Lupaș, Onisifor Ghibu, Alexandru Borza, Emil Hațieganu, Petre Poruțiu, dr. Iuliu Moldovan, dr. Iuliu Hațieganu. Președinția Comisiei era asigurată de comisarul general prof. Sextil Pușcariu. Între aceștia, șapte erau membri ai Academiei Române (Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Dimitrie Gusti, Petru Poni, Gheorghe Țițeica, Ludovic Mrazec, Gheorghe Marinescu). (Vezi [17], p. 6).

Prin decretul nr. 4 031/1919, se înființa, în ziua de 1 octombrie 1919, cea de-a treia universitate din România cu limba de predare română: Universitatea din Cluj (vezi [15], p. 18, [13]). Universitatea a început să funcționeze cu patru facultăți:

1. Facultatea de Litere și Filosofie,
2. Facultatea de Științe,
3. Facultatea de Drept,
4. Facultatea de Medicină.

La 15 septembrie 1919 se constituie Senatul Universității. La 29 octombrie sunt aleși decanii celor patru facultăți: D. Călugăreanu – Facultatea de Științe, Iuliu Hațieganu – Facultatea de Medicină, Gh. Bogdan-Duică Facultatea de Litere și Filosofie, V. Dimitriu – Facultatea de Drept. A doua zi, 30 octombrie 1919, Biroul alcătuit din patru reprezentanți ai fiecărei facultăți, și-a ales rectorul în persoana prof. Sextil Pușcariu, prorector fiind prof. Nicolae Drăganu). (Vezi [15], p. 18). Cursurile sunt deschise la 3 noiembrie 1919 prin lecția profesorului Vasile Pârvan cu privire la *Datoria vieții noastre*, un eseu etic și filosofic menit să sădească în inimile și conștiința tineretului imperative călăuzitoare pentru întreaga viață și activitate, cu scopul înălțării științei și culturii naționale. (Vezi [15], p. 18).

Aici e școala iubirii de aproape, aici e școala toleranței și respectului omului și drepturilor sale. Aici e școala muncii fără preget... Aici sunt chemați toți cei dornici să ajungă oameni întregi. Universitatea din Cluj este chintesența și păstrătoarea îndărătnică a fondului moral al poporului român. Cu acest fond s-a format unitatea de azi. România Mare este o realitate și rezultanta normală a superiorității materiale, morale și culturale a poporului românesc. Imbecili care să sconteze himere sunt – și vor mai fi – noi suntem pe calea cea bună și mergem înainte – spunea rectorul Iacobovici în raportul său despre activitatea Universității din Cluj de la înființarea ei. (Vezi [12], [13], p. 167).

Inaugurarea oficială s-a desfășurat cu tot fastul în zilele de 1-3 februarie 1920, în prezența regelui Ferdinand și a reginei Maria, a mitropoliților de București – dr. Miron Cristea și de Blaj – dr. Vasile Suci, a primarului Clujului, a rectorului Sorbonei – prof. Fougères etc.

Universitatea românească din Cluj își începe activitatea cu 171 profesori, conferențieri, șefi de lucrări (lectori) și asistenți (11 profesori și agregati la Facultatea de Drept, 22 profesori, agregati, conferențieri și lectori la Facultatea de Litere și Filosofie, 19 profesori, agregati, conferențieri, conservatori de colecții și preparatori la Facultatea de Științe și 119 profesori, agregati, șefi de lucrări și asistenți la Facultatea de Medicină) și 2034 studenți (1099 la Facultatea de Drept, 114 la Facultatea de Litere și Filosofie, 77 la Facultatea de Științe, 744 la Facultatea de Medicină). Dintre cei 83 profesori cu care Universitatea din Cluj și-au început activitatea în 1919, un număr de 68 își făcuseră studiile la diferite universități străine, iar 9 erau membri ai Academiei Române.

În anul școlar 1929/1930, adică la 10 ani de la înființare, Universitatea din Cluj avea 342 cadre didactice: 3 profesori onorari, 76 profesori titulari, 6 profesori agregati, 1 profesor suplinitor, 6 conferențieri definitiv, 10 conferențieri provizorii și suplinitori, 19 docenți, 4 lectori, 42 șefi de lucrări, 89 asistenți, 90 preparatori și 6 preparatori ajutoari. (Vezi [15], p. 28-29)

Cu foarte puține excepții, învățământul universitar clujean interbelic a eliminat discriminările pe baze confesionale sau de naționalitate. La început, fiindcă puțini apucaseră să învețe limba română la nivel ridicat (astfel încât să corespundă cerințelor universitare), numărul studenților proveniți din rândul etniilor conlocuitoare a fost mic, dar, treptat, el a crescut vizibil. Tabelul din pagina următoare prezintă numărul studenților pe care i-a avut Universitatea Românească din Cluj în perioada interbelică.

Activitatea Universității din Cluj a fost brusc întreruptă la sfârșitul verii anului 1940,

când, în urma Dictatului de la Viena, nordul Transilvaniei a fost cedat Ungariei. Autoritățile Universității Românești au fost luate prin surprindere. În ziua de 1 septembrie 1940, orele 11 a.m., se întrunește Consiliul universitar, format din profesorii Universității (participanții matematicieni au fost: Nicolae Abramescu, Theodor Angheluță, Gheorghe Bratu, Dumitru V. Ionescu, Petre Sergescu). În deschiderea întrunirii, rectorul prof. dr. Fl. Ștefănescu-Goangă spunea: *O sentință a unui for internațional acceptată de guvernul țării ne obligă să părăsim Clujul, care a fost atribuit unui stat străin. Această nedreptate strigătoare poate fi acceptată de un guvern trecător, silit fiind de împrejurări politice internaționale foarte grele, dar ea nu va fi niciodată acceptată de neamul românesc, care a suferit în trecutul său multe nedreptăți, dar a avut totdeauna tăria sufletească să le înfrunte și să le înlăture, când ceasul destinului a sunat. N-avem nici cea mai mică îndoială că plecarea noastră e provizorie și că ne vom reîntoarce cât de curând și pentru totdeauna. Părăsind Clujul, Universitatea își păstrează ființa ei și toate instituțiile ei. Ea va funcționa mai departe în noul oraș din Transilvania în care ne vom așeza provizoriu. Plecând de aici, nu vom lua cu noi nimic din ceea ce ne-au lăsat ungurii, dar trebuie să ducem tot ce am creat noi. Evacuarea trebuie făcută în ordine și cât se poate de rapid.* (Vezi [14], p. 256-257).

Universitarii clujeni sunt revoltați de nedreptatea făcută României. Se propune să se redacteze un protest în toate limbile moderne (vezi [14], p. 258), iar profesorul Petre Sergescu depune chiar textul unui protest redactat de el, aflat anexat la procesul-verbal al ședinței Consiliului universitar și înserat în facsimil, în pagina de gardă, a revistei „Mathematica”, volumul XVII/1941. (Vezi [30], [14], p. 258-259):

Astăzi 1 septembrie 1940, reunită în ședință solemnă, în Aula sa, Universitatea Română a Daciei Superioare, avându-și sediul la Cluj, protestează cu ultimă energie contra mutilării corpului Ardealului.

Drepturile noastre milenare, sacrificiile a sute dintre generațiile noastre, munca noastră dură și onestă de toate zilele pentru înaintarea culturii, au fost călcate în picioare. Nu vrem să murim înainte de a striga, pentru a denunța în fața lui Dumnezeu și a conștiinței universale violența a cărei pradă am fost.

Jurăm să ne facem datoria fie ca soldați, fie acolo unde vom fi chemați, pentru a face să triumfe drepturile noastre.

Și dacă suntem forțați să părăsim momentan acest leagăn al științei și conștiinței naționale, Alma Mater Ferdinandina Napocensis, cerem să fim socotiți ca mobilizați în Ardeal, într-o altă

Anul universitar	români	maghiari	germani	evrei	alții	Total
1919-1920	1433 65%	105 5%	186 9%	458 21%	-	2182
1920-1921	1667 63%	183 7%	109 4%	689 26%	-	2648
1921-1922	1607 66%	189 8%	75 3%	555 23%	-	2426
1922-1923	1657 64%	332 13%	82 3%	508 20%	-	2579
1923-1924	1438 72%	239 11%	47 2%	227 15%	-	1951
1924-1925	1518 76%	228 12%	71 4%	158 8%	-	1975
1925-1926	1691 73%	369 16%	87 4%	150 7%	-	2297
1926-1927	1814 69%	542 20%	100 4%	178 7%	-	2634
1927-1928	1935 71%	544 20%	109 4%	151 5%	-	2739
1928-1929	2228 71%	606 19%	120 4%	175 6%	-	3129
1929-1930	2538 67%	763 20%	232 6%	238 6%	31 1%	3802
1930-1931	2685 66%	842 21%	207 5%	301 7%	29 1%	4064
1931-1932	2540 61%	935 23%	231 6%	388 9%	28 1%	4122
1932-1933	2712 61%	922 20%	345 8%	447 10%	33 1%	4459
1933-1934	2518 57%	1127 25%	284 7%	456 10%	60 1%	4445
1934-1935	2757 64%	945 22%	177 4%	396 9%	25 1%	4300
1935-1936	2388 64%	753 20%	188 5%	361 10%	41 1%	3731
1936-1937	2062 65%	570 18%	168 5%	325 10%	61 2%	3186
1937-1938	2059 65%	566 18%	132 4%	296 10%	102 3%	3155
1938-1939	2029 66%	553 18%	147 5%	287 9%	76 2%	3092
1939-1940	1669 62%	563 21%	132 5%	291 10%	60 2%	2715
Total	42945 65%	11876 18%	3229 5%	7035 11%	546 1%	65631

Numărul de studenți de la Universitatea românească din Cluj

ședință a Universității Daciei Superioare, pentru a răspândi marele și nepieritorul adevăr al drepturilor noastre și al vechimii noastre pe aceste meleaguri.

Printre cei 26 semnatari ai protestului se numără și matematicienii: Nicolae Abramescu, Theodor Angheluță, Gheorghe Bratu, Dumitru V. Ionescu, Petre Sergescu.

În așteptarea hotărârii orașelor de exil a Universității, patrimoniul Universității a fost depozitat la Turda și Alba Iulia. Facultății de Științe i s-a hotărât funcționarea în capitala Banatului – Timișoara: decanatul, secția de matematici și birourile Observatorului Astronomic au fost instalate în localul din B-dul. Diaconovici Loga nr. 1 (parter). Facultăților de Drept, Litere și Filosofie,

Medicină li s-au stabilit funcționarea la Sibiu. Prin Decretul-lege din 5 octombrie 1940 au fost numite noile cadre de conducere ale Universității „Regele Ferdinand I”, aflate în refugiu: Sextil Pușcariu (rector), Alexe Procopovici (prorector), Camil Negrea (decan Facultatea de Drept), Victor Papilian (decan Facultatea de Medicină), Constantin Daicoviciu (decan Facultatea de Litere și Filosofie), Dumitru V. Ionescu (decan Facultatea de Științe). Universitatea și-a început activitatea pe 10 noiembrie 1940, atât la Sibiu, cât și la Timișoara. Ședința Senatului din 14 decembrie 1940 va fi ultima condusă de Sextil Pușcariu ca rector, deoarece faimosul lingvist este trimis la Berlin, în calitate de director al Institutului Român. Universitatea rămâne fără rector timp de o jumătate de an. Pe data de 4 iunie 1941, este numit rector profesorul Iuliu Hațieganu, care în discursul inaugural, ținut pe 3 noiembrie 1941, spunea că Universitatea din Cluj, aflată în exil, are o datorie esențială: aceea de a păstra spiritualitatea românească în teritoriul de formare a poporului român – Transilvania.

Relativ la refugiul Universității, trebuie menționat faptul că aproape întreg personalul didactic și științific a împărțat soarta Universității. De aceea nu au fost probleme legate de lipsa cadrelor didactice.

În 1940 Universitatea din Szeged este mutată la Cluj, la Szeged fiind constituită legal o nouă Universitate. (Vezi [32], [33], [34]).

În anul 1944 se abrogă Dictatul de la Viena și ca urmare Transilvania de Nord, deci și Clujul, trec în administrația regatului României. În toamna anului 1944, conducerea Universității Maghiare „Ferenc József” din Cluj nu s-a conformat ordinului de evacuare venit de la Budapesta și hotărăște reluarea activității didactice, la Cluj, începând cu luna ianuarie a anului 1945. În această situație, guvernul dr. Petru Groza a cerut Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj-Sibiu, aflată încă în refugiu, o apropiere de Universitatea Maghiară „Ferenc József” din Cluj. În martie 1945 se înființează Comitetul de colaborare a studenților de la Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj-Sibiu cu studenții de la Universitatea cu predare în limba maghiară din Cluj. O universitate comună cu două limbi de studiu nu este acceptată de universitarii maghiari, așa că pe 16 aprilie 1945 încep negocieri, al căror rezumat ar fi: Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj urma să se întoarcă la Cluj, moment în care avea să fie oficializată Universitatea Maghiară de Stat din Cluj cu numele Universitatea „Bolyai”. Până în anul 1948, cele două universități clujene și-au păstrat vechea organizare. În anul 1948, Universitatea „Regele Ferdinand I” ia numele savantului „Victor Babeș”, pentru ca în anul 1959 cele două Uni-

versități din Cluj („Babeș” și „Bolyai”) să se unească într-o singură Universitate, cu numele Universitatea „Babeș-Bolyai”, cu limbile de predare română și maghiară. Facultatea de Științe se împarte în patru facultăți:

1. Facultatea de Matematică și Fizică;
2. Facultatea de Chimie;
3. Facultatea de Geologie-Geografie;
4. Facultatea de Științe Naturale.

În anul 1961, ia ființă Facultatea de Studii Economice, în 1962 fizica se desparte de matematică constituindu-se două facultăți separate: Facultatea de Matematică-Mecanică și Facultatea de Fizică, iar în 1969 se înființează Facultatea de Filologie-Istorie și Facultatea de Studii Economice și Administrative cu sediul la Sibiu. Institutul Pedagogic de 3 ani, înființat în 1959, este încadrat în Universitate în anul 1962.

În anul academic 1971/1972, Universitatea „Babeș-Bolyai” avea 10 facultăți:

1. Facultatea de Matematică-Mecanică, cu trei secții: analiză, mașini de calcul și mecanica fluidelor;

2. Facultatea de Fizică, cu patru secții: fizică teoretică, fizică atomică și nucleară, fizica corpului solid și electroradiofizică;

3. Facultatea de Chimie, cu patru secții: chimie anorganică, chimie organică, chimie fizică și chimie analitică;

4. Facultatea de Biologie-Geografie, cu patru secții: biologie-botanică, biologie-zoologie, geologie și geografie;

5. Facultatea de Filologie, cu șaisprezece secții: limba și literatura română, limba și literatura maghiară, română-maghiară, rusă-română, rusă-maghiară, franceză-română, franceză-maghiară, engleză-română, engleză-maghiară, germană-română, română-franceză, română-engleză, română-germană, română-italiană, română-latină, maghiară-o limbă străină;

6. Facultatea de Istorie-Filozofie, cu patru secții: istoria României, istoria universală, filozofie și psihopedagogie specială;

7. Facultatea de Drept, cu o singură secție: drept;

8. Facultatea de Studii Economice, cu patru secții: economia industriei, contabilitate, finanțe și credit și matematică aplicată în economie;

9. Facultatea de Filologie-Istorie din Sibiu, cu trei secții: germană-română, engleză-română și istorie;

10. Facultatea de Studii Economice și Administrative din Sibiu, cu o singură secție.

Institutul Pedagogic de 3 ani, încadrat în Universitate, avea 6 facultăți:

1. Facultatea de Matematică;
2. Facultatea de Fizică-Chimie;
3. Facultatea de Științe Naturale și Agricole;

4. Facultatea de Filologie;
5. Facultatea de Arte Plastice;
6. Facultatea de Educație Fizică.

Începând cu anul academic 1971/1972, facultățile Institutului Pedagogic de 3 ani au fost asimilate treptat la facultățile identice sau similare ale Universității, Institutul Pedagogic de 3 ani desființându-se.

În anul 1974 au fost atașate facultăților de profil:

- Institutul de Istorie și Arheologie la Facultatea de Istorie-Filosofie;
- Institutul de Lingvistică și Istorie Literară la Facultatea de Filologie;
- Centrul de Științe Sociale la Facultatea de Drept;
- Institutul de Matematică Cluj-Napoca (reorganizat sub numele de Institutul de Calcul) la Facultatea de Matematică.

Facultatea de Matematică-Mecanică renunță la a doua componentă; se va numi Facultatea de Matematică. Facultatea de Chimie se va numi Facultatea de Tehnologie Chimică.

Dacă în 1989 Universitatea „Babeș-Bolyai” avea 7 facultăți, în anul academic 1991-1992 Universitatea „Babeș-Bolyai” a funcționat cu 8 facultăți:

1. Facultatea de Matematică;
2. Facultatea de Fizică;
3. Facultatea de Chimie și Chimie Industrială;
4. Facultatea de Biologie, Geografie și Geologie;
5. Facultatea de Drept;
6. Facultatea de Științe Economice;
7. Facultatea de Istorie și Filosofie;
8. Facultatea de Litere.

În anii următori au fost înființate:

9. Facultatea de Educație Fizică și Sport (în anul academic 1992-1993);
10. Facultatea de Teologie Ortodoxă (în anul academic 1992-1993);

11. Facultatea de Teologie Greco-Catolică (în anul academic 1992-1993);

12. Facultatea de Business (în anul academic 1994-1995), prin transformarea în facultate a școlii superioare de pregătire în domeniul afacerilor – *Transylvania Business School* (care și-a început activitatea în anul 1992 cu sprijinul financiar al Uniunii Europene și cel logistic al Universității „Babeș-Bolyai”);

13. Facultatea de Teologie Reformată (în anul academic 1993-1994);

14. Facultatea de Științe Politice și Administrație Publică (în anul 1995-1996), prin unirea secțiilor de științe politice și jurnalistică de la Facultatea de Istorie și Filosofie și administrație publică.

15. Facultatea de Studii Europene (din mai 1995), prin transformarea în facultate a Școlii de Înalte Studii Europene Comparative (care a început să funcționeze din anul academic 1993-1994)

În anul academic 1994-1995, Facultatea de Biologie, Geografie și Geologie s-a împărțit în două facultăți:

16. Facultatea de Geografie și
17. Facultatea de Biologie și Geologie.
18. Facultatea de Teologie Romano-Catolică (în anul academic 1996-1997)
19. Facultatea de Psihologie și Științele Educației (în anul academic 1996-1997)
20. Facultatea de Sociologie și Asistență Socială (în anul academic 2000-2001)
21. Facultatea de Știința Mediului (creată în anul universitar 2002-2003, prin unirea secțiilor cu profil de studiere a mediului înconjurător din cadrul Facultăților de Geografie, Biologie-Geologie, Fizică și Chimie)
22. Facultatea de Teatru și Televiziune (care a început să funcționeze de sine stătătoare din anul academic 2005-2006, după desprinderea din cadrul Facultății de Litere unde exista ca secție).

2. Facultatea de Științe vs. Facultatea de Matematică și Informatică

La înființarea ei, în 1919, Facultatea de Științe cuprindea cinci secții mari:

1. Matematica,
2. Fizică,
3. Chimie,
4. Științe naturale,
5. Geografie.

Fiecare din aceste secții mari se divizau în subsecții, echivalente în general, cu catedrele. Secția de matematică cuprindea: (a) geometria analitică și geometria descriptivă, (b) matematici generale, (c) mecanică, (d) teoria funcțiilor, (e) analiză, (f) algebră, (g) astronomie. Secția de fi-

zică se diviza în: (a) fizică generală experimentală, (b) fizică teoretică și aplicații. Secția de chimie cuprindea: (a) chimie anorganică și analitică, (b) chimie fizică, (c) chimie generală, (d) chimie organică. Secția de științe naturale era împărțită în: (a) botanică generală, (b) botanică sistematică, (c) fiziologie generală, (d) geologie și paleontologie, (e) mineralogie și petrografie, (f) speologie, (g) zoologie. Secția de geografie cuprindea: (a) geografia generală și (b) geografia descriptivă.

Secția de matematici a Facultății de Științe și-a început activitatea în următoarea structură:

- *Analiză matematică*, cu Seminarul de ma-

tematici. Titular al catedrei și director al seminarului, Gheorghe Bratu, profesor agregat: semestrul I – 3 ore curs + 1 oră seminar; semestrul II – 3 ore curs + 1 oră seminar. O parte a cursului a fost suplinită în semestrul al II-lea de profesor agregat Aurel Angelescu în 2 ore curs + 1 oră seminar.

- *Mecanică rațională* – catedră ocupată, prin detașare de Dimitrie Pompeiu, profesor titular la Universitatea din București, și suplinită de Alexandru Petrescu, semestrul I – 4 ore curs + 2 ore seminar; semestrul II – 4 ore curs + 2 ore seminar.

- *Teoria funcțiilor* – titular al catedrei și director al Seminarului de geometrie, Aurel Angelescu, profesor agregat: semestrul I: 4 ore curs + 2 ore seminar (trigonometrie și geometrie); semestrul II: 3 ore curs + 2 ore seminar (cine-matică și geometrie). Asistent Nicolae Niculescu.

- *Geometrie descriptivă* – titular al conferinței Gheorghe Nichifor, suplinit prin Nicolae Abramescu, conferențiar: semestrul I: 4 ore curs + 2 ore seminar; semestrul II: 4 ore curs + 2 ore seminar

- *Algebră* – titular al conferinței Nicolae Abramescu, conferențiar: semestrul I: 4 ore curs + 2 ore seminar; semestrul II: 4 ore curs + 2 ore seminar. (Vezi [17], p. 35-36).

Activitatea didactică la secția de științe matematice a Facultății de Științe pe anul universitar 1931/32, adică la 10 ani de la înființare, s-a desfășurat cu următorul personal didactic:

1. Catedra de matematici generale: prof. titular: George Iuga

2. Catedra de algebră superioară: prof. titular: Theodor Angheluță

3. Catedra de geometria descriptivă: prof. titular: Nicolae Abramescu

4. Catedra de Geometria analitică: prof. titular: Petre Sergescu

5. Catedra de calcul infinitesimal: în suplinire: Gheorghe Bratu

6. Catedra de astronomie: prof. titular: Gheorghe Bratu

7. Catedra de mecanică rațională: prof. agregat: Dumitru V. Ionescu

8. Catedra de teoria funcțiilor: în suplinire: Theodor Angheluță

Seminarul de matematici: director onorific: prof. Paul Montel; director: prof. Dimitrie Pompeiu; asistent: dr. Radu Bădescu, secretar: Nicolae Mureșan.

Institutul pentru învățământul matematicii: director: prof. Theodor Angheluță, asistent: docent dr. Gheorghe Călugăreanu.

Observatorul astronomic: director: prof. Gheorghe Bratu, astronomi: Ioan Curea și Ioan Armeanca, preparator: Gheorghe Avrămuțiu, bibliotecar: Stela Comșa.

În anul universitar 1938/39 la secția de ma-

tematică a Facultății de Științe existau profesorii: profesor titular Nicolae Abramescu (Catedra de geometrie), profesor titular Theodor Angheluță (Catedra de algebră superioară), profesor titular Gheorghe Bratu (Catedra de astronomie), profesor titular Dumitru V. Ionescu (Catedra de mecanică rațională), profesor titular Petre Sergescu (Catedra de calcul diferențial și integral), profesor agregat Radu Bădescu (Catedra de mecanică), profesor de onoare Dimitrie Pompeiu (algebră superioară), conferențiar definitiv Gheorghe Călugăreanu (Catedra de matematici generale și geometrie).

Activitatea didactică la secția de științe matematice pe anul universitar 1941/1942, adică la 20 ani de la înființare, s-a desfășurat cu următoarele cadre didactice:

1. Catedra de algebră superioară: profesor titular: Theodor Angheluță, asistent Nicolae Ghircoiașiu, servitor Gheorghe Cuș.

2. Catedra de geometrie: profesor titular Nicolae Abramescu, laborant Ioan Pipaș

3. Catedra de calcul diferențial și integral: profesor titular Petre Sergescu

4. Catedra de mecanică: profesor titular: Dumitru V. Ionescu

5. Catedra de astronomie: profesor agregat Constantin Pârvulescu, astronom Ion Armeanca, preparator Gheorghe Chiș, om de serviciu Ioan Motoc

6. Conferința de matematici generale și geometrie: (conferențiar definitiv: Gheorghe Călugăreanu.

În urma aplicării Legii învățământului din 1948, Facultatea de Științe se împarte în patru facultăți:

1. Facultatea de Matematică și Fizică;

2. Facultatea de Chimie;

3. Facultatea de Geologie-Geografie;

4. Facultatea de Științe Naturale.

Facultatea de Matematică și Fizică este organizată pe catedre.

În anul 1962, Facultatea de Matematică și Fizică se desparte, formându-se două facultăți: Facultatea de Matematică-Mecanică și Facultatea de Fizică.

Facultatea de Matematică-Mecanică era structurată pe șapte catedre: 1. Catedra de algebră, 2. Catedra de analiză, 3. Catedra de calcul numeric și statistic, 4. Catedra de ecuații diferențiale, 5. Catedra de geometrie, 6. Catedra de mecanică și astronomie și 7. Catedra de teoria funcțiilor.

În anul 1973 se renunță la cuvântul mecanică din titulatura facultății, în perioada 1973-1986 facultate se numește Facultatea de Matematică.

Restructurările care se produc în comunitățile academice duc la unificarea, în 1996, a Facultăților de Matematică și Fizică, constituindu-se

astfel Facultatea de Matematică și Fizică, facultate care, în urma evenimentelor de la sfârșitul anului 1989 se desparte în două formându-se două facultăți: Facultatea de Matematică și Facultatea de Fizică.

Dezvoltarea puternică a secției de informatică de la Facultatea de Matematică a determinat schimbarea titulaturii Facultății de Matematică; din anul 1994 Facultatea de Matematică se numește Facultatea de Matematică și Informatică.

3. Seminariile de cercetare

Cercetările științifice ale matematicienilor s-au realizat pe colective în așa-numitele seminarii de cercetare. Seminariile de cercetare erau organizate în jurul unor personalități științifice.

De-a lungul anilor, la Cluj s-au cristalizat următoarele direcții de cercetare:

1. *Ecuatii diferențiale și integrale*: Gh. Bratu, Th. Angheluță, P. Sergescu, D. V. Ionescu, Gh. Micula

2. *Ecuatii funcționale (și cu diferențe finite)*: Th. Angheluță, A. Angelescu, G. Iuga, T. Popoviciu, F. Radó (cu aplicații la nomograme)

3. *Teoria funcțiilor și topologie*: D. Pompeiu, Th. Angheluță, N. Abramescu, P. Sergescu, G. Călugăreanu, T. Popoviciu

4. *Algebră și teoria numerelor*: Th. Angheluță, P. Sergescu, A. Angelescu, T. Popoviciu, Gh. Călugăreanu, Gh. Pic

5. *Analiză numerică (teoria aproximării)*: T. Popoviciu, D. V. Ionescu, Gh. Micula, E. Popoviciu, S. Groze.

6. *Geometrie*: N. Abramescu, Tib. Mihăilescu, E. Ghergely, Gh. Călugăreanu, M. Țarină

7. *Istoria și filosofia matematicii*: P. Sergescu, V. Marian, D. V. Ionescu, M. Țarină, Gh. Micula

8. *Astronomie și astrofizică*: Gh. Bratu, I. Armeanca, C-tin Pârvulescu, Gh. Chiș

9. *Mecanică*: C. Iacob, A. Angelescu, D. V. Ionescu, D. Pompeiu, P. Brădeanu

10. *Analiză și optimizare*: T. Popoviciu, E. Popoviciu, I. Muntean, I. Marușciac

11. *Informatică*: E. Muntean, T. Popoviciu

12. *Didactica matematicii*: D. V. Ionescu, T. Popoviciu, E. Popoviciu, I. Muntean, I. Marușciac

4. Reviste de specialitate ale Clujului

Cercetările științifice ale matematicienilor au fost concretizate în studii și articole publicate, la început, în reviste străine. Cum numărul lucrărilor începe să crească, pentru a stabili o legătură cât mai rapidă și mai bună între activitatea de cercetare matematică din România și cea din alte țări, matematicienii clujeni și-au creat propriile reviste. Printre cele mai importante au fost:

1. *Mathematica*

Primul număr al revistei „Mathematica” apare în anul 1929. „MATHEMATICA est une nouvelle publication scientifique qui a pour but d'établir des relations entre l'activité mathématique de la Roumanie et celle des autres pays. (MATHEMATICA este o nouă publicație științifică ce are ca scop stabilirea de legături între activitatea matematică din România și cea din alte țări...)”.

Revista „Mathematica” își începe apariția cu următorul Comitet de redacție:

Director: G. Tzitzeica și D. Pompeiu

Redactori: N. Abramescu (Cluj), A. Angelescu (Cluj), Th. Angheluță (Cluj), G. Bratu (Cluj), A. Davidoglu (București), D. V. Ionescu (Cluj), O. Onicescu (București), C. Popovici (Iași), S. Sanielevici (Iași), S. Stoilow (Cernăuți), V. Vâlcovici (Timișoara)

Secretar de redacție: Petre Sergescu (Cluj).

Primul articol apărut în revista „Mathe-

matica” aparține matematicianului francez Paul Montel (Professeur à la Faculté des Sciences de Paris). În anul 1948, prima serie a revistei „Mathematica” își încetează apariția. Primul volum din seria nouă, volumul 24 al revistei, apare în anul 1959, având următorul comitet de redacție: Th. Angheluță, O. Aramă, E. Gergely, M. Haimovici, D. V. Ionescu, O. Mayer, Gh. Mihoc, E. Moldovan, Gr. C. Moisil, Al. Myller, V. Myller-Lebedev, M. Nicolescu, T. Popoviciu (redactor responsabil), Fr. Radó, S. Sanielevici, S. Stoilow, N. Teodorescu, V. Vâlcovici, Gh. Vrânceanu.

Revista „Mathematica” apare și astăzi (semestrial).

2. *Buletinul Societății de Științe din Cluj*

Primul număr al revistei „Buletinul Societății de Științe din Cluj” apare în octombrie 1921; își încetează apariția în anul 1948.

3. *Studii și cercetări științifice*. Academia R.P.R., Filiala Cluj

Primul număr al revistei „Studii și cercetări științifice” apare în anul 1950. În anul 1956 revista se diversifică; matematicienii își intitulează seria „Studii și cercetări de matematică”. Revista „Studii și cercetări de matematică” își încetează apariția la 1 ianuarie 1964.

4. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai* (serii de reviste pe specialități)

Studia Universitatis Babeș-Bolyai, seria

Mathematica este continuatoarea Buletinului Universităților „V. Babeș” și „Bolyai” Cluj, Seria Științele naturii al cărei prim număr apare în 1957. De-a lungul anilor revista *Studia* s-a numit:

- „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series I. Matematica, Fizica, Chimie – în perioada 1958-1961;

- „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Mathematica-Physica – în perioada 1962-1969;

- „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Mathematica-Mechanica – în perioada 1970-1974

- „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Mathematica” – începând din anul 1975.

Astăzi revista „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Mathematica” apare trimestrial (martie, iunie, septembrie, decembrie).

Studia Universitatis Babeș-Bolyai, seria Informatica apare din 1996; astăzi revista apare semestrial.

5. *Revue d'Analyse Numérique et de Théorie de l'Approximation (ANTA)*

Primul număr al revistei „Revue d'Analyse

Numérique et de Théorie de l'Approximation” apare în anul 1972. Astăzi revista apare semestrial.

6. *Analiză numerică și teoria aproximării* (sub egida Institutului de Calcul din Cluj)

Primul număr al revistei „Analiză numerică și teoria aproximării” apare în anul 1972; revista își încetează apariția în anul 1975.

7. *Fixed Point Theory* – An International Journal on Fixed Point Theory, Computation and Applications

Primul număr al revistei „Fixed Point Theory” apare în anul 2000. Revista apare și astăzi, din 2007 fiind indexată în Thomson-Reuters Products.

8. *Didactica Mathematica*

Primul număr al revistei „Didactica Mathematica” apare în anul 1985. În perioada 1985-2003 revista s-a numit *Lucrările Seminarului de Didactica Matematicii*, în perioada 2004-2006 „*Didactica Matematicii*”, iar din 2007 se numește „*Didactica Mathematica*”.

Din 2013 revista apare numai în format electronic.

Primii licențiați în matematică de la Facultatea de Științe din Cluj (Ioan Armeanca, Gheorghe Călugăreanu, Ioan Curea, Vasile Mioc), alături de profesorii lor – iunie 1924

Conferirea titlului de *Doctor Honoris Causa* Academicianului Marius Porumb

Anca SIMA

Senatul Universității din Oradea a decis să acorde titlul de *Doctor Honoris Causa* academicianului Marius Porumb, critic și istoric de artă, personalitate de seamă a științei românești, director al Institutului de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române din Cluj-Napoca. Festivitatea a avut loc

Episcopul Ortodox Român al Oradiei, Preasfințitul Părinte Siluan Mănuilă, Episcopul Eparhiei Ortodoxe din Ungaria și Preasfințitul Părinte Virgil Bercea, Episcopul Greco-Catolic al Oradiei.

În deschidere a fost intonat *Imnul Național* și *Gaudeamus* de către Corul Seminarului Teologic.

Laudațio (realizat de o comisie de redactare din partea Facultății de Arte, decan prof. univ. dr. Agneta Marcu) a fost prezentat de prof. univ. dr. Aurel Chiriac, directorul Muzeului „Țării Crișurilor”, colaborator al sărbătoritului în numeroase proiecte de cercetare.

Academicianul Marius Porumb, „unul dintre istoricii de artă importanți de la întretăierea acestor două milenii”, „reputat specialist în domeniul artei românești”¹, la origini, basarabean, s-a născut în 9 octombrie 1943 în Grozești, județul Lăpușna, Republica Moldova.

Cursurile preuniversitare le-a făcut la Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare (1957-1961), în perioada 1961-1966 a studiat la Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, iar în anul 1973 obține titlul de doctor în istorie, specializarea istoria artei, la aceeași universitate (coord. științific acad. Virgil Vătășianu).

„După absolvirea Facultății de Istorie și Filosofie, în anul 1966, a ajuns să facă parte din colectivul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca, transformat după 1990 în Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Aici a parcurs gradele specifice unui cercetător științific, ajungând să ocupe funcția de director adjunct, iar din 1992 și până astăzi pe cea de director general”².

S-a specializat în civilizație și cultură bi-

în *Aula Magna* a Universității din Oradea. La manifestare au participat membri ai Senatului universității: prof. univ. dr. Sorin Curilă, președintele Senatului, prof. univ. dr. Constantin Bungău, rector, prof. univ. dr. Aurel Chiriac, corpul profesoral și studenți ai Facultăților de Artă, de Istorie și de Teologie, acad. Emil Burzo, președintele, Filialei Cluj Napoca a Academiei Române, soția invitatului special, Zoe Vida Porumb, oameni de cultură orădeni și clujeni, precum și o delegație a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, care nu putea lipsi de la această ceremonie solemnă, menită să gratuleze un colaborator și un prieten apropiat.

Au răspuns invitației și reprezentanții bisericii: Preasfințitul Părinte Sofronie Drincec,

1 Cf. *LAUDATIO* pentru acordarea titlului onorific *DOCTOR HONORIS CAUSA* al Universității din Oradea Domnului Academician prof. dr. Marius Porumb, membru al Academiei Române, director al Institutului de Arheologie și Istoria artei al Academiei Române din Cluj-Napoca, p. 5.

2 *Ibidem*.

zantină, participând la cursuri în Bari și Ravenna (Italia).

Ilustrul istoric de artă este autorul a peste 25 cărți, are peste 20 volume editate, coordonate sau prefațate, peste 130 studii și articole publicate în țară și străinătate. A selecta câteva titluri este imposibil deoarece toate lucrările sub semnătura Domniei Sale se înscriu în categoria lucrărilor de referință: *Bisericile din Feleac și Vad, două ctitorii moldovenești din Transilvania*, Editura Meridiane, București, 1968; *Icoane din Maramureș – Ikonen aus der Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975; *Pictura românească din Transilvania – Die rumänische Malerei in Siebenbürgen (sec. XIV-XVIII)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981; *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Editura Arhiepiscopiei Cluj-Napoca, 1982 (coordonator și coautor); *Studii de istoria artei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982 (în colaborare); *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania (sec. XIII-XVIII)*, Editura Academiei Române, București, 1998; *Monumente istorice de pe Valea Arieșului. Itinerarii culturale*, Editura Oscar Print, București 2001 (în colaborare); *Biserica arhiepiscopală din Feleac. Ctitorie a lui Ștefan cel Mare*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2003; *Istoria românilor*, vol. V, Editura Enciclopedică, București 2003 (coautor); *Istoria românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2003 (coautor); *Un veac de pictură românească din Transilvania – secolul al XVIII-lea*, Editura Meridiane București, 2003; *Biserica Episcopală din Vad. Ctitorie a lui Ștefan cel Mare*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2004; *Ștefan cel Mare și Transilvania. Legături culturale și artistice moldo-transilvane în sec. XV-XVI*, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2004; *Patrimoniul Cultural al României: Transilvania*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004 (coordonator și autor); *Biserici de lemn din Maramureș*, Editura Academiei Române, București 2005; *Patrimoniul natural și cultural al României. Munții Apuseni*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2006 (coordonator și autor); *Istoria Transilvaniei*, vol. III, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2007 (coautor); *Cetatea Câlnic*, Editura Academiei Române, 2007 (în colaborare); *Romania. Patrimoine Mondial. World*

Heritage, Editura Institutul Național al Monumentelor Istorice, București, 2007 (coautor); *Orgile din România*, Universitatea de Vest din Timișoara, Timișoara, 2008 (coautor); *Gheza Vida Centenar 1913-2013*, Editura Academiei Române – Editura Mega Cluj-Napoca, 2013 (editor și coautor).

O parte dintre aceste opere au fost traduse și în alte limbi: engleză, germană și maghiară, fapt ce atestă aprecierea valorii operei sale și dincolo de granițele României. Totodată a susținut numeroase conferințe și simpozioane în diferite țări din Europa.

Academicianul Marius Porumb a urcat toate treptele ierarhiei universitare, ajungând profesor universitar și conducător de doctorate, împărtășind cu generozitate experiența și bogățiile sale cunoștințe. A desfășurat și desfășoară o bogată activitate în domeniul culturii românești, fiind investit cu responsabilități pe care le onorează cu profesionalism în cadrul unor prestigioase instituții și societăți științifice: fondator și redactor responsabil al primei reviste de artă medievală din România „Ars Transsilvaniae”, Membru ICOMOS (Consiliul Internațional pentru Protecția Monumentelor Istorice ale UNESCO), Membru CIHA (Consiliul Internațional de Istoria Artei), președinte al Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice (2001-2007) etc.

Alături de impresionanta operă scrisă, de numele academicianului Marius Porumb se leagă o serie de realizări impresionante ce vizează punerea în valoare a patrimoniului cultural artistic și arhitectonic românesc, pe această linie înscriindu-se restaurarea Cetății Câlnic și transformarea ei într-un centru internațional de promovare a culturii și artei transilvane, reconfigurarea Muzeului Mitropoliei Ortodoxe a Clujului, iar „în calitate de inițiator și redactor responsabil al singurei reviste de istorie a artei medievale din România de după 1989, „Ars Transsilvaniae”, academicianul Marius Porumb a demonstrat că a te implica în susținerea domeniului de interes este un gest ce caracterizează oamenii de știință autentici, care au înțeles că a publica studii despre creațiile străvechi datorate oamenilor ce au viețuit în Transilvania în Evul Mediu – români, maghiari, sași, italieni, turci, șvabi, ruteni etc. – este o necesitate care trebuie susținută, în respectul adevărului și fără nicio rețineră”¹.

„La propunerea celui mai mare specialist

¹ *Ibidem*, p. 7.

din secolul al XX-lea în istoria artei, academicianul Virgil Vătășianu, domnul Marius Porumb a dobândit în anul 1993 calitatea de membru corespondent al Academiei Române, pentru ca, din 2009, să i se acorde de către cel mai for științific românesc, for în care se regăsesc cei mai merituoși oameni de știință autohtoni, înaltul titlu de Academician”¹.

Datorită activității laborioase desfășurate în domeniul istoriei artei și al disciplinelor conexe, al promovării valorilor culturale românești academicianul Marius Porumb a fost recompensat cu numeroase distincții și premii: Cavaler al Ordinului Literelor și Artelor al Republicii Franceze (2002), Ordinul Național Steaua României cu rang de Cavaler (2002), Crucea Transilvană, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului Feleacului și Clujului (2003), Diploma Meritul Academic al Academiei Române (2010), Premiul Media de Excelență, Cluj Napoca (2012) și alte diplome de onoare.

În semn de înaltă apreciere a eforturilor depuse pentru activitatea de cercetare științifică i-a fost conferit titlul de *Doctor Honoris Causa* al Universității din Oradea.

„*Lectio Magistralis*” sau „discursul de răspuns” al domnului Marius Porumb, după citirea Diplomei și acordarea titlului onorific, s-a intitulat: *Icoana românească din Transilvania. Imagine sacră și document de istorie națională*. După susținerea acestei disertații, Excelența Sa a subliniat rolul crucial pe care-l are icoana în viața creștinilor și și-a exprimat bucuria de a

vedea episcopul ortodox alături de cel greco-catolic: „Mă bucur să văd că ambii episcopi, cel greco-catolic și cel ortodox, sunt prezenți aici, împreună, și sper să rămână la fel, pentru că nu există diferențe nici între arta bisericească și nici între icoanele din cele două biserici”. Academicianul Marius Porumb a îndemnat Primăria Municipiului Oradea să facă demersuri pentru a include pe lista monumentelor UNESCO imobilele și clădirile în stil secesion din oraș.

Ceremonia s-a încheiat cu mesaje de felicitare din partea participanților și în special urarea președintelui Senatului Universității, dr. Sorin Curilă și a rectorului Constantin Bungău, care au adresat mulțumiri academicianului Marius Porumb pentru acceptul de a primi titlul de *Doctor Honoris Causa* al Universității din Oradea și i-au urat succes și putere de muncă în activitățile ce le va întreprinde.

Acordarea titlului de *Doctor Honoris Causa* Academicianului Marius Porumb reprezintă, fără îndoială, un act de cinstire a unei personalități de „seamă a științei românești, un specialist care, în domeniul său de activitate, istoria artei românești, și-a asigurat un loc de necontestat în galeria celor care, cu un profesionalism desăvârșit, își împlinesc menirea, aceea de susține cauza civilizației căreia îi aparțin. În cazul nostru a celei românești, în primul rând, civilizație aflată permanent la confluența a două areale geopolitice și culturale fundamentale pentru civilizația europeană, cel răsăritean și cel vestic”².

Bibliografie

- LAUDATIO pentru acordarea titlului onorific *DOCTOR HONORIS CAUSA* al Universității din Oradea Domnului Academician prof. dr. Marius Porumb, membru al Academiei Române, director al Institutului de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române din Cluj-Napoca.
- Ardelean, Teodor, *Lectio Magistralis!* în „EMARAMUREȘ”, săptămânal de informație, comentarii, atitudine și divertisment, Anul III, Nr. 9 (95), 6-12 martie, p. 2.
- http://ro.wikipedia.org/wiki/Marius_Porumb

¹ Ibidem.

² Ibidem, p.11.

Inginerul Nicolae Dicu și Maramureșul

ing. Teodor BENE

Pe inginerul Nicolae Dicu, un oltean distins, sobru, manierat și cult, îl putem considera, fără nicio rezervă, maramureșean. De la absolvirea, cu excelente rezultate, în anul 1959, a Institutului de Mine din Petroșani, până în anul 1989, când a devenit ministru adjunct în Ministerul Minelor, viața și activitatea profesională a Domniei Sale s-au identificat armonios și benefic cu Maramureșul. Aici, în Maramureș, și-a făcut „ucenicia minieră”, lucrând dintru început ca maestru minier la Mina Bolduț din cadrul Exploatării Miniere Cavnic, parcurgând apoi cu competență și profesionalism grade, funcții și demnități, care îl plasează în rândul celor mai distinși specialiști în domeniul mineritului din România. Aici, în

Maramureș, și-a întemeiat o minunată familie, aici au crescut și s-au format ca personalități exemplare cele două fiice al Domniei Sale – Daniela și Adina – și fiul Gabriel.

Întâlnirea cu mina, cu ortacii, organizarea producției l-au format ca om, ca specialist și i-au favorizat afirmarea ca lider, capabil să îndrume și să coordoneze destine. Pe cei de la Mina Bolduț i-a uimit chiar din primele zile, când, la apelul de suprafață, ce se făcea înainte de intrarea în schimb, proaspătul „maistru” i-a strigat după nume, din memorie, pe toți cei peste cincizeci de muncitori, fără a se folosi de carnetul de pontaj. Imediat după această „întâmplare”, a fost surprinsă o frântură dintr-un delicios dialog între doi mineri care se deplasau spre galerie: – *Ai văzut, măi, al dracului de oltean! Ne cunoaște pe toți pe nume, fără să se uite în pontaj!* Ei nu a realizat, însă, că maestrul de schimb, inginerul Nicolae Dicu, își luase acasă pontajul și, noaptea, a memorat numele tuturor minerilor din subordine.

Firește, inginerul Nicolae Dicu nu a rămas multă vreme pe postul de maestru, această postură fiind doar un fel de „botez al focului” în domeniu. A devenit în curând șef de sector, traversând într-un ritm alert toate funcțiile de răspundere implicate în organizarea și desfășurarea activităților miniere: șef de mină, șef de serviciu, inginer-șef, director, director general al Centralei Minereurilor, devenind, către finalul carierei, ministru adjunct și apoi ministru¹.

A condus Exploatarea Minieră Cavnic timp de peste douăzeci de ani, până în 1984, când, în luna octombrie, este numit director general al Centralei Minereurilor Neferoase cu sediul în Baia Mare – cea mai mare și mai complexă centrală minieră din țară, având responsabilități

*În fața sediului Minei Cavnic,
Maramureș, 1979*

FAMILIA ROMÂNĂ VALORI ROMÂNEȘTI

¹ Evoluția profesională a inginerului Nicolae Dicu după evenimentele din anul 1989 este concludentă pentru valoarea Domniei Sale ca specialist de aleasă clasă și pune în lumină uriașul capital de încredere de care s-a bucurat atât din partea noii puteri politice, cât și a societății civile. Astfel, în perioada februarie-decembrie 1989 Domnia Sa a ocupat funcția de ministru adjunct al Minelor, ca apoi, în guvernul provizoriu, instalat în anul 1990, în intervalul iunie-iulie, să dețină demnitatea de ministru. Este numit apoi director general în Departamentul minelor (iulie 1990-iulie 1991), apoi subsecretar de stat la același departament (august 1991-august 1992), după care, până în anul 1998, când se pensionează, conduce destinele CONEF București – Holdingul de Metale Neferoase.

de conducere peste patru județe cu un număr de salariați ce trecea de 40.000.

În patru ani la rând (1980-1983) Exploatarea Minieră Cavnic a deținut primul loc în mineritul din România, realizare în virtutea căreia i s-a acordat directorului Nicolae Dicu titlul de Erou al Muncii Socialiste.

În întreaga perioadă maramureșeană, inginerul Nicolae Dicu s-a implicat cu pasiune și simț de răspundere în activitatea social-culturală a zonei, fiind preocupat de construirea de baze sportive, de asigurarea unor condiții de muncă, viață și recreere decente pentru mineri, de sprijinirea diferitelor formații artistice etc. Autoritățile administrative maramureșene, atât cele din Cavnic, cât și cele din Baia Mare, nu au rămas indiferente la aceste preocupări. Astfel, Consiliul Local și Primăria Orașului Cavnic i-au acordat, la 29 noiembrie 2009, titlul de *Cetățean de onoare*, în semn de recunoaștere a contribuției deosebite a Domniei Sale la ridicarea ni-

velului de civilizație și prosperitate al comunității. La rândul lor, Consiliul Local și Primăria Municipiului Baia Mare, în ședința din 21 septembrie 2001, au hotărât să-i recompenseze eforturile constante de ridicare a prestigiului mineritului maramureșean, acordându-i titlul de *Cetățean de onoare*.

Nicolae Dicu a iubit sincer și profund mineritul și pe mineri. A condus cu exigență, competență, responsabilitate și pricepere toate formațiunile avute în subordine, la orice nivel.

A impus respectul față de muncă și față de muncitor, a instalat spiritul de ordine și de disciplină la locul de muncă, fără a pierde, însă, niciun moment din vedere grija pentru condițiile de viață și pentru situația familiilor subordonaților Domniei Sale. De aceea s-a bucurat de respectul și prețuirea acestora, iar astăzi se bucură de gândul bun al tuturor acelor pe care i-a condus și îndrumat de-a lungul unei cariere de excepție

*În galerie la orizontul 300, împreună cu Gheorghe Vaida.
Mina Bolduț, Cavnic, 1982*

Hiperexactitate și perfecțiune la Mihai Eminescu

Acad. Alexandru SURDU

Perfecțiunea, spre care tinde orice mare creator, este aceea care îl și înalță deasupra celorlalți muritori și îl face vestit pentru totdeauna. Uneori aceasta, prin exactitatea și precizia la care ajunge, nici nu poate fi înțeleasă și nici apreciată de către contemporanii creatorului, ci este văzută abia mai târziu la ade-vărata ei valoare. Acestea sunt lucruri cunoscute, mai puțin se știe, însă, despre eforturile pe care le depun creatorii pentru obținerea perfecțiunii, despre condițiile în care pot să le facă sau nu și, mai ales, despre consecințele, adesea, fatale pe care pot să le producă, dovadă viețile lor curmate înainte de vreme sau suferințele cumplite la care au fost supuși, ca un fel de pedeapsă, parcă, pentru îndrăzneala acestora de a se compara cu zeii.

Unele creații sunt atât de frumoase, încât au fost numite „divine“, cum li se spune adesea și celor care le-au făcut, fără ca „divinul“ acesta să însemne „sfințenie“ în sensul dreptei noastre credințe. Căci și demonicul își are frumusețea lui, cum ne-o spune și Poetul: „*O, ești frumos, cum numa-n vis/ Un demon se arată*” (versurile 141-142 din *Luceafărul*). Este interesant că Eminescu, în strofa inițială (89-90) spune „înger“ în loc de „demon“, conferindu-le parcă ambilor „divinitatea frumuseții“.

Nu este de mirare că mulți creatori se consideră inspirați fie de duhul Binelui, fie de duhul răului. Georg Cantor zicea despre sine că nu este decât un grefier care scrie la dictarea lui Dumnezeu, iar Eduard Ebeling, ginerele lui Karl Marx, se considera inspirat de diavol: „*Suflarea ta, Satano, îmi inspiră versurile...*”. Între aceștia ar fi cei care, faustic vorbind, își vând sufletele celui rău, căci Binele nu este negociabil. Reușitele fausticilor sunt pe durată limitată (la 24 de ani, se zice), după care vine pedeapsa.

Plutarh spunea că demonii sunt entități intermediare între zei și oameni, ca și eroii și semizeii grecilor, unii fiind de partea Binelui, alții a răului. La iudeo-creștini există tradiția uriașilor, care ne amintesc de titani și de ciclopi. Dar nici unii n-au excelat prin creativitate.

Dacă ținem seama de cazurile concrete ale creatorilor, spre deosebire de marii conducători de armate și de popoare, care, oricum, și-au clădit gloria pe milioane de cadavre, și de cei 24 de ani, după care au fost, de regulă, executați, în afara muzicienilor, la care se referă Thomas Mann, care s-au bucurat de glorie, majoritatea nu pot fi suspectați, căci au trăit în mizerie, ori mult mai puțin de limita faustică, măsurabilă de la primele succese, ori mult mai mult.

Fiind, orice s-ar spune, persoane deosebite, dintre care unele au și devenit proverbiale, s-au căutat mereu motive care să le justifice, atât comportamentul, cât și reușitele, căci numai stăruința n-a fost niciodată suficientă. S-a vorbit despre talente, înclinații și aptitudini, spre bucuria psihologilor specializați în problemele gândirii creative, dar s-a dovedit apoi că marile creații au depășit succesele mai mult meșteșugărești ale talentaților (cum este în muzică interpretul talentat față de compozitor). Ba uneori, s-a dovedit că marii realizatori n-aveau niciun fel de talente (mari matematicieni care socoteau pe degete sau poeți care nu-și putea recita versurile).

În fine, a început să se vorbească despre geniu și nebunie, ceea ce a și dat de lucru, de data aceasta psihiatrilor. În ciuda evidenței, însă, că a fi nebun nu înseamnă a fi geniu, ci mai degrabă imbecil, s-a considerat că anumite tulburări mentale (cum se zice mai nou) sau, mai precis, anumite faze ale unor tulburări mentale ar fi stimulante pentru creativitate, cum se credea că ar fi și alcoolul sau drogurile. Tot ce se poate, dar contra-exemplele sunt copleșitoare. Poți să distrugi cu astfel de stimulente un popor întreg, cum au făcut-o nord-americanii cu pieile roșii, fără să apară niciun geniu. Thomas Mann cade într-o astfel de ispită în legătură cu afecțiunile bolilor venerice asupra creierului. Ce-i drept, asupra unui anumit creier, dar nici acolo de la sine, ci numai cu ajutorul maleficului diavol.

Fără s-o mărturisească, mulți critici și chiar psihiatri s-au inspirat din romanul *Doctor Faustus* al lui Thomas Mann (ce-i drept, și acesta zicea că

i-a studiat în prealabil pe psihiatri), încercând să aplice aceeași schemă și la viața lui Eminescu. Se părea că aceste încercări vor înceta, mai ales după descoperirea multor relatări care infirmă fără tăgadă faptul că acesta ar fi avut afecțiuni dermato-venerice, și după descrieri psihiatrice competente ale afecțiunilor sale. Apariția, însă, recentă a unei culegeri de mărturii, a căror falsitate a fost dovedită, cu omiterea cercetărilor mai noi, întoarce investigațiile cu un secol înapoi, la cele două alternative: boală venerică fie congenitală, fie dobândită. Aceasta, deoarece așa considerau unii dintre contemporanii poetului, cunoscuți sau medici.

Afecțiunea congenitală veneriană este caracteristică tipului oligofren, care nu poate fi pus în discuție, iar cea dobândită cu efecte, să zicem neurostimulative, n-ar fi putut să dureze câteva decenii fără să producă neajunsurile caracteristice, care apar mult mai repede și ar fi necesitat tratamente specifice cu mult înainte de apariția tulburărilor mentale, clar diagnosticate astăzi ca maniaco-depresive. Aceasta, în varianta à la Thomas Mann a genialității spirochetice. Numai că tânărul Eminescu, independent de orice contaminare, avea anumite calități deosebite, prin care s-a făcut remarcat față de toți colegii și cunoscuții săi, care ar fi putut să constituie premisele unor activități remarcabile, căci nu este vorba numai de poezie.

Oricât de eficienți ar fi fost spirocheții, aceștia nu l-ar fi îndemnat să desfășoare un fel de autoinstrucțiune enciclopedică. Să manifeste interes pentru toate domeniile cultural-științifice și artistice, pentru a-l îndreptăți pe Constantin Noica să-l numească „*omul deplin al culturii noastre*“, în comparație cu toți ceilalți din toate timpurile.

Da, s-ar putea reproșa că nu l-a interesat școala, adică tocmai instituția care îi putea oferi cunoștințele de care era însetat. Nu putem spune că nu i le oferea, dar putem constata că Eminescu a renunțat la școală, dar nu la învățătură. Termenul de „fugă“ nu este tocmai potrivit. Același lucru l-a făcut, cam la aceeași vârstă, și viitorul filosof, jurist și om politic, Vasile Conta. Cu cine? Cu o trupă de teatru, care făcea, ca oricare alta din vremurile acelea, turnee prin toată țara. Și a lucrat doi ani ca sufleur, ca actor și ca dramaturg, fără să fie atins de vreo boală dermato-venerică nici congenitală, și nici dobândită. În plus, nici el n-a renunțat la învățătură, ajungând o personalitate marcantă despre care va scrie mai târziu și Eminescu gazetarul, fără să știe că acesta fusese poet, actor și dramaturg ca și el.

Poate că soluția ar fi inversă, adică să pornim, chiar și în spirit faustic goethean, nu de la nebunie la germenii genialității, ci de la genialitate la nebunie, căci doctor Faustus era, oricum, un savant înainte de a-l ispiți diavolul.

Episodul „fugii“ de la școală spre lumea de

vis a lui Shakespeare și angajarea într-o trupă de teatru sau de circ nu se confundă cu vagabondajul oligofrenic al boschetarului, ci sugerează mai degrabă opțiunea pentru o educație specializată, de care au dispus alți creatori prin învățământul privat. Nici alții nu s-au simțit bine pe la școală și chiuleau ascunzându-se și citind prin biblioteci, fără să fie bolnavi. Cine crede că Leibniz, Descartes sau Newton au învățat la școală ceea ce i-a interesat pe fiecare se înșală.

Eminescu și la Universitate era un *ausserordentlich* (*extraordinarius*) care „fugea“ de la un curs la altul, ajungând să-l uimească pe Constantin Noica prin diversitatea preocupărilor sale și prin sânguința de a strânge cât mai multe cunoștințe în „turbinca“ pe care o purta cu sine peste tot. Le-a trebuit editorilor 100 de ani ca să transcrie și să publice doar o parte din manuscrisele lui, căci majoritatea lor, ca și cărțile sale, s-au pierdut. Slavici zicea, de exemplu, că Eminescu ar fi citit toate dialogurile lui Platon, din care și-ar fi făcut însemnări, dar nu s-a păstrat nimic. Nu mai vorbim de cărțile, revistele și ziarele, pe care le citea zilnic, ani de-a rândul, sau de filosofii săi preferați: Kant și Schopenhauer, din care chiar începuse să traducă. Ce să mai spunem despre notele și însemnările sale din aproape toate domeniile: logică, filosofie, psihologie, pedagogie, economie, drept, medicină, lingvistică, istorie de toate felurile, fizică, matematică, chimie, biologie și mereu literatura: poezia, proza și dramaturgia. Eminescu era un „Super-Faustus“, pe care nu l-ar fi ocolit Mefisto. Și toate acestea se petreceau *înainte* de orice semnal al vreunei boli psihice sau intervenții demonice.

Eminescu, am putea spune, căuta pretutindeni desăvârșirea, să-i zicem în termeni moderni, informațională, enciclopedică, dar și exactitatea, perfecțiunea, atributul genialității, căci nu se mulțumea cu ceea ce găsea, ci trecea totul prin filtrul exigențelor sale. Mai mult, tendința aceasta către perfecțiune se numește, în termeni psihiatrici, *hiperexactitate* și este o trăsătură de caracter accentuată, cum îi zice Karl Leonhard, alături de celelalte patru, după care personalitățile pot fi împărțite în: hiperexacte, hiperemotive sau exaltate, hiperperseverente, nestăpânite și demonstrative.

Cel care le-a ilustrat cel mai bine pe plan literar a fost Shakespeare în dramele sale pasionale: Hamlet era hiperexact; Romeo și Julieta erau hiperemotivi; Macbeth era hiperperseverent, Othello era nestăpânit și Richard al III-lea era demonstrativ. Aspectele dramatice rezidă în faptul că aceste personaje luptă pentru niște obiective ideale care nu sunt compatibile cu trăsăturile lor de caracter accentuate. Hamlet, chibzuitul și socotitorul, trebuie să se răzbune; Romeo și Julieta, labili și nestăpânici, vor să illustreze iubirea;

Macbeth, cinstitul și credinciosul, trebuie să-șiucidă regele; Othello cel loial și devotat e obligat să fie gelos, iar Richard al III-lea, pocit și șontorog, să întruchipeze măreția. Acestea sunt obiective imposibil de realizat, căci sunt contrare firii eroilor. Dar ei se străduiesc, totuși, cu riscul sănătății și al vieții lor, să ridice sentimentele acestea până la treapta lor ideală de perfecțiune, pe care a conceput-o autorul dramelor pasionale.

Este posibil așa ceva? Se poate muri pentru asemenea idealuri? Și, înainte de a muri, persoanele chiar se îmbolnăvesc psihic, parcurgând cele cinci faze ale bolii? Psihiatrui contemporani consideră că da, așa se petrec lucrurile cu personalitățile care au trăsături de caracter accentuate, și nu neapărat pentru obiective atât de elevate. În orice caz, însă fără nicio afecțiune dermato-venerică.

Faza normală este aceea în care, până la o anumită vârstă, la tinerețe sau la maturitate, persoana dovedește, prin comportament, că are anumite particularități prin care iese în evidență, indiferent ce ar face, față de ceilalți. Se face remarcat și uneori chiar cunoscut: hiperexactul prin punctualitate și precizie; hiperemotivul prin ușurința trecerii de la veselie la tristețe; hiperperseverentul prin progrese profesionale; nestăpânitul prin conflicte violente; demonstrativul prin susținerea cu patos a oricăror păreri. Din păcate, chiar dacă există exemple evidente ale unor astfel de comportamente, există, totuși, persoane care nu se încadrează într-o singură categorie de personalități. Făcând abstracție de această situație, se poate considera că fiecare tip de personalitate ar putea evolua normal, și chiar așa se întâmplă de obicei, dacă nu ar întâmpina dificultăți serioase în manifestarea particularităților sale psihice de personalitate și dacă acestea, accentuate fiind, n-ar fi, totuși, extrem de accentuate sau s-ar diminua ca intensitate, independent de voința persoanei. Shakespeare alege personalități cu trăsături de caracter bine diferențiate, chiar cu aspecte corporale specifice, cunoscute în antropologia medicală (picnic, cefalic, athletic etc.), cu tendințe către acutizare, și le pune în situații cu totul nefavorabile, datorită obiectivelor ideale la care aspiră.

Perfecțiunea este idealul oricărui creator, cea artistică a oricărui poet, în mod special. Strădania acestuia, dacă este într-o oarecare măsură obiectiv, este de a ști cât mai multe, de a se cultiva în domeniul poeziei și al literaturii, dar și al artelor și al științelor. În cazul lui Eminescu, atras de poezie și având avantajul cunoașterii limbii germane (limba marilor poeți), fără alte îndemnuri, este sigur că a găsit (numai la Goethe, de exemplu) o mulțime de referințe la personalitățile istorice, mitologice, literare, despre care nu auzise. Nu poți să înțelegi marea poezie fără o cultură serioasă.

Dar aceasta, firește, că nu ți-o poți face la comandă, iar la școală nu se învață nici ce dorește elevul, nici ce vrea profesorul. Dacă te interesează teatrul, de exemplu, mai ales acela clasic, scris în versuri, și dacă teatrul este ambulant și pleacă din orașul tău, nu-ți vine oare să lași totul și să „fugi” în lume?

După descrierile pe care le avem, Eminescu se remarcase deja față de restul colegilor săi, nu numai prin celebra „fugă”, dar și prin aprecierea unuia dintre profesori, a cărui amintire Eminescu a păstrat-o cu sfințenie. La 16 ani i-au fost publicate câteva poezii. Avea talent, de bună seamă.

Fizic, nu era un om înalt, dar nici prea scund. Era puternic și plin la corp, înclinând la maturitate spre picnic. Comportamental (foarte ordonat vestimentar, reținut, timid, sistematic, tipic) era, în mare măsură, hiperexact (nemulțumit de forma poeziilor, cu reveniri și multe variante), dar și emotiv, trecând cu ușurință de la veselie la tristețe. Nu s-a manifestat niciodată violent, n-a dovedit intenții de promovare și nici n-a susținut cu patimă vreă teorie. Se pare că emotivitatea, neexagerată însă, le este proprie actorilor și poezilor, primilor pentru a putea să interpreteze roluri vesele și triste, poezilor pentru a le oferi subiecte și a le stimula sensibilitatea. În cazul lui Eminescu, temperamentul sangvino-melancolic, predomina tristețea și înclinația către pesimism.

Instinctiv sau nu, persoanele hiperexacte, dacă sunt obligate la activități contrare firii lor, încearcă să le evite, adesea prin „fugă”. Nu acceptă situațiile neplăcute, nu pot fi prefăcuți, nu mint, nu-și schimbă părerile. Vorbind numai despre lucruri pe care le cunosc foarte bine, nu suportă să fie contraziși. Preferă adesea să tacă și să asculte decât să discute fără argumente. Caută dovezi, nu fac demonstrații.

Devizei nehotărâtului Hamlet (*to be or not to be*) îi corespunde „ticăiala” lui Eminescu. În cazurile de opțiuni, îi scrie poetul lui Maiorescu: „*ich werde* «ticăit»”, devine ticăit, nu poate să ia nicio hotărâre, și atunci „fuge”: de la școală, de la Universitate, de la doctorat. „Fuge” în genere de tot ceea ce nu-i place, cu orice risc. În felul acesta încearcă să se păzească de faza a doua de *accentuare* a hiperexactității, de activități contrare firii sale, care îl fac să sufere.

Eminescu se simte bine în domeniul creației poetice. Aici scrie despre cine vrea și despre ce vrea. Și o face așa cum îi place lui, pe-ndelete, fără grabă, cu reveniri; taie și rescrie, până când începe să-i sune lui cum trebuie, adică bine și tot mai bine, până spre perfecțiune. Și este obsedat de gânduri, zi și noapte. Încearcă să doarmă, stinge lumânarea și astupă soba, dar gândurile îl năpădesc, și scrie pe-ntuneric. Șade închis ca un sihastru, consumă din grăsime, ca ursul în bârlog,

până când nu mai rezistă și trebuie să iasă în lume. Și îl lovește peste față lumina zile ca un bici.

Nichita Stănescu se întreba odată care sunt „bătăturile poetului“, căci lucrează și el ca un salahor până cade pe brânci, și arăta cu mâna spre cap. Chiar dacă n-ar fi o personalitate accentuată, n-ar trebui oare și poetul sau scriitorul să aibă parte de odihnă? Până și motoarele, când se ambalează, trebuie oprite și lăsate să se răcească.

În 1879, în timp ce lucra pe spetite, scoțând câte o dată singur ziarul „Timpul“, spune într-o scrisoare: *„Aștept telegramele Havas ca să scriu iar, să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt și n-aș mai fi ajuns să trăiesc”*. Și se văita adesea că nu mai poate și c-ar avea nevoie și el de un răgaz. Dar nimeni nu-l credea. Într-o altă scrisoare către Veronica Micle din august 1882, Poetul zice: *„Draga mea copilă – tu trebuie să-ți închipuiești astăzi sub figura mea un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur în negustoria asta de principii și peste aceasta bolnav care ar avea nevoie de cel puțin șase luni de repaus pentru a-și veni în fire. Ei bine, de șase ani aproape o duc într-o muncă zădarnică, de șase ani mă zbat ca-ntr-un cerc vicios ... de șase ani n-am liniște, n-am repausul senin de care aș avea atâta trebuință pentru ca să mai pot lucra și-altceva decât politică...”*

Or, bătăturile, de orice fel, netratate, crapă și se transformă în răni. Aceasta, fără ca pacientul să aibă probleme de personalitate. Eminescu le avea însă și pe acestea și începuse să intre în faza a treia, de psihopatie, de suferință psihică, de oboseală nervoasă.

Ce se întâmplase de fapt? Cât a depins de el însuși, Eminescu a știut să „fugă” de necazuri. Se ducea la cursuri multe, chiar prea multe (cel puțin pentru zilele noastre), dar nu la cele obligatorii, ci doar la cele care îi plăceau, la care citea și în plus, copia cărți și articole și chiar le traducea pe unele, fără să-l intereseze consecințele curriculare, cum le zice astăzi, adică diplomele și premiile. De ce? Ca să nu fie supus la presiuni, ca să nu facă ceea ce nu-i place, ceea ce nu era compatibil cu firea lui, adică să ducă până la exactitate și perfecțiune un lucru considerat inutil, nu în genere, ci pentru sufletul său, pentru simțămintele sale, pentru obiectivul său ideal de poet. Și o spune adesea el însuși, așa cum numai el putea să o spună. Și anume, că se apropia de gândirea unui filosof, a lui Kant, de exemplu, numai dacă îl interesa în mod special, dacă se simțea atras de aceasta și atunci încerca *„renașterea intuitivă a gândirii lui în mintea mea, cu miros specific de pământ proaspăt al propriului meu suflet”*. Ceea ce dovedește o bună cunoaștere de sine, o cunoaștere a propriilor sale trăsături de caracter accentuate: hiperexactitatea, năzuința spre perfecțiune, și emotivitatea sau

sensibilitatea sentimentală excesivă, care, întreolaltă, l-au și condus pe culmile cele mai elevate ale poeziei.

Dar Eminescu nu se ferea numai de ispitele exterioare dăunătoare, ci, mai ales, de propriile sale ispite care ar fi putut să-l epuizeze, concentrându-i toată energia creatoare și avantajele hiperexactității spre scopuri ideale frumoase, dar lăaturalnice: studiul exhaustiv al istoriei abundă în planuri amănunțite referitoare la diferite perioade, domnitori etc., pentru care ar fi trebuit să citească o viață întreagă; psihologia popoarelor care ar fi necesitat cercetări antropologice, culturale, istorice, arheologice; limbile orientale, cosmologia, istoria religiilor, budismul, brahmanismul etc., filosofia și celelalte. A reușit să „fugă” de toate. Și bine a făcut, considera Noica, și iată de ce.

Pe unul dintre caiete, numit „de reporter” după conținut, sunt scrise pe fiecare pagină sus niște litere și apoi câteva cuvinte cu explicații, dar aceasta se observă numai dacă parcurgi caietul invers și faci abstracție de „reportajele” pe care le cuprinde. Ei bine, era vorba despre un dicționar de termeni filosofici. Ar fi fost primul nostru dicționar filosofic. Dar, vorba lui Noica, bine că nu l-a făcut și a reușit să „fugă” de el. Căci hiperexactul Eminescu n-a procedat ca un om obișnuit, care ar fi făcut un fel de repertor pe litere: a, b, c etc. scrise pe dreapta sus sau pe margine la câteva pagini distanță, ca să încapă cuvintele în ordine alfabetică. Pentru exactitate, adică pentru a nu pierde cumva vreun cuvânt, Eminescu, derutându-i total și pe exegeți, a scris la fiecare literă, pe pagini diferite: ab, ac, ad, ae, ... ba, bc, bd, ... ca, cb, cd, ..., ca să nu-i scape nimic. Ar fi ieșit cel mai complex dicționar filosofic latino-german-român, după termenii menționați deja. Dar câți ani ar fi trebuit să lucreze la el? Oricum, a reușit să „fugă” la timp și de această ispită. Nu mai vorbim aici de numeroasele proiecte abandonate, de atâtea scrieri, de atâtea poezii ... Și nici de revenirea mereu asupra lor și de revolta care l-a cuprins când acestea au fost publicate în volum fără ca el să-i facă ultima verificare.

În faza de psihopatie, persoanele hiperexacte încep să sufere realmente pentru orice anomalie, inconsecvență, greșeală, abatere, pe care le observă cu ușurință la toți, și care, pe vremea aceea, chiar băteau la ochi și pentru un orb: trădările politice, naționale etc. În astfel de cazuri, hiperexactul rămâne singur adesea împotriva tuturor, căci, în afară de el, toți sunt realmente imperfecti. Și se luptă cu toți. *„Mai potoliți-l pe Eminescu!”* se lamentează unul dintre politicienii de pe atunci.

Eminescu însă, hiperexactul, nu mai poate să dea înapoi, nu mai are unde să „fugă”. Nu poți să fugi de toți, care te pândesc de oriunde, căci așa se manifestă, în faza a patra, nevroza obsesivă. Ca

și Hamlet, nu mai are încredere nici în prietenii pe care îi bănuiește, pe bună dreptate, de tot felul de conspirații. Cinstit fiind, are sentimentul culpabilității. Poate că el este vinovatul și încearcă să scape de obsesii, verificându-se pe sine, cum fac hiperexacții obsedați care se tot întorc din drum să verifice dacă au încuiat ușa. Dar, în faza aceasta, în care ar trebui să fugă de el însuși, ușa este pentru el încuiată și zăvorâtă pe dinafară de către proprii săi prieteni. „*Măcar de s-ar face ușor*“, zice prietenul Maiorescu. Și s-a făcut destul de ușor, căci totul a fost pregătit din vreme. Diagnosticul ultimei faze: psihoză maniaco-depresivă. Aceasta, după ultimele cercetări.

Faptul că la Eminescu n-a urmat sfârșitul, ca să zicem așa, de la prima încercare, ca în dramele lui Shakespeare, și nici măcar la ultima n-a murit din motive psihice, denotă că episoadele de crize maniaco-depresive nu erau atât de grave pentru a necesita o internare pe viață, la care se gândea Maiorescu. Ele n-au fost însoțite nici de încercările, obișnuite în fazele depresive, de sinucidere, iar în fazele maniacale de manifestări violente, ceea ce înseamnă că nu se ajunsese la o alterare gravă a personalității. Iar faptul că toate crizele au fost urmate de perioade mai lungi sau mai scurte de luciditate, chiar cu reluarea îndeletnicirilor curente, denotă că nu se instalase statornic nici măcar faza nevrotică. Aceasta fiind considerată ireversibilă.

Ce-i drept, de fiecare dată, Eminescu a fost tratat de o boală dermato-venerică, care se știe că produce grave tulburări ale sistemului nervos.

Este ilustrativ episodul cu internarea sa la un spital vienez. Și întâmplarea face să dispunem de mărturia lui Sigmund Freud, care zicea că medicul de acolo nu-și trata bolnavii cu niciun fel de medicament, iar Eminescu și-a revenit, pur și simplu, numai datorită întreruperii „tratamentului” cu mercur.

Dacă acceptăm că poetul era o personalitate hiperexactă, chiar numai mediu accentuată, atunci putem justifica, adăugând și o parte de hiperemotivitate, toate comportamentele sale aparent bizare, din tinerețe, ca și performanța perfecțiunii poetice, pe care n-o putea atinge decât un hiperexact. Fazele care au condus la boala psihică ar putea fi justificate prin două cauze: fie prin suprasolicitare, fie prin intervenția unor situații coaleștitoare, opuse firii sale supraexacte. În realitate, au acționat amândouă.

Pentru admiratorii poetului Eminescu, publicistica acestuia este adesea ignorată. Pentru boala lui a fost, însă, esențială. Pe linia hiperexacității, începutul declinului, ca să-i zicem așa, l-a constituit întoarcerea lui Eminescu în țară, și anume, după „fuga” de doctorat, care, cu ajutorul lui Maiorescu, l-ar fi ajutat să fie profesor. Pe atunci nu exista meseria de poet, așa că oricare alta i-ar fi fost la fel de nepotrivită și i-ar fi solicitat hiperexacitatea și inventivitatea în alte direcții, oricum neplăcute. Așa că meseria de ziarist, dar mai ales de conducător al unei publicații, citită de sute de persoane, care îi permitea să scrie, după bunul său plac, despre orice îi plăcea, și folosindu-și „turbinca” fără fund a tezaurului său de informații, i-a stârnit la început un mare entuziasm, fără să-i lase în umbră preocupările poetice.

Exegeții ar putea să delimiteze durata acestei perioade, până la primele semnale de oboseală, de revoltă, de silă, care ar putea să-l conducă pe oricine la disperare, iar pe un hiperexact la traume psihice. Și, ne întrebăm, pe bună dreptate, de ce n-a „fugit” Eminescu, cum îi era obiceiul? De ce a răbdut, riscându-și sănătatea? Și dacă a făcut-o o dată, și a pășit-o, de ce n-a renunțat?

Hic deficit aliquid. Aici ne lipsește ceva: motivul pentru care și-a jertfit Eminescu sănătatea mentală, cauza pe care n-a vrut sau n-a mai putut să o evite, căci tulburarea mentală (neereditară, neinfecțioasă și fără leziuni craniene anatomice sau fiziologice) este un mijloc de apărare împotriva unor stări de conștiință insuportabile: suprasolicitare (stres), îngrijorare, frică, revoltă, supărare. După propriile lui mărturii, ar fi fost oboseala, după alte relatări ar fi fost permanenta îngrijorare în legătură cu situația lui financiară sau revolta față de trădarea țării, căreia îi putea răspunde numai prin articole de presă, prin combatere și nu prin tăcere. Este ceea ce în dramele pasionale ale lui Shakespeare constituie sentimentul idealizat pentru care personajele sunt dispuse să-și riște sănătatea și viața: motiv pentru care dramaturgul își ucide personajele în ultimul act, ca idealul să rămână viu în mintea spectatorului, eliberat de suportul său material.

În cazul lui Eminescu, indiferent de orice motivație a sfârșitului tragic, idealul său care a rămas neîntinat este poezia, apropiată de perfecțiunea pe care și-o putea dori și imagina numai o personalitate hiperexactă, performantă de tăria, cum zice George Călinescu, a „parfumurilor sale”.

Eminescu și credința

Dr. Elis RÂPEANU

În contextul în care valorile românești sunt negate sau controversate, când, în locul tradiției, a cărei paradigmă a fost sedimentată de moșii și strămoșii noștri, de-a lungul veacurilor, ni se oferă, cu multă „bunăvoință” de care noi nu avem nevoie, modele străine de specificul nostru, e de datoria oricărui om de spirit care-și iubește neamul să apere aceste valori, care ne asigură specificul și stabilitatea în timp.

Una dintre aceste valori, ale cărei proporții, adâncimi n-au fost încă dezvăluite în pluralitatea și semnificația ei este cea care poartă numele EMINESCU – simbol al neamului, boltă a spiritualității românești. Și, pentru că este greu să demolezi o operă genială, eforturile detractorilor se concentrează asupra omului, speculându-se aspecte reale sau imaginare ale acestui geniu care atribuie neamului distincție și moralitate printre popoarele lumii.

Una dintre direcțiile loviturii se concentrează asupra bolii și morții lui Eminescu, perseverența cu care se susține stigmatul de „mare întunecime”, de „luetice nebun” – defăimare datorată „divinului” G. Călinescu, devenită „mit”. Cel care a depus cele mai multe eforturi pentru demolarea acestei „legende” este artistul bihorean, absolvent al Filologiei din Cluj-Napoca, Gh. Sărac, cel care a publicat documente medicale din care rezultă, fără dubiu, că Eminescu n-a avut sifilis. Și e greu să se impună acest adevăr. Însuși acad. N. Manolescu se întreabă: „Ce poate face știința [medicală] împotriva unui mit?”, dar, ca om de știință și cultură, acordă credit științelor medicale. În 2014, Gh. Sărac publică un nou volum, *În apărarea lui Eminescu* (Editura Biharia Internațional, 200 p.) adăugând noi dovezi care să-l izbăvească pe Marele Poet de stigmatul care i-a fost aruncat pe chip.

Insistența cu care acest mare iubitor de neam a publicat, timp de două decenii, dovezi medicale (fără să abată atenția asupra altor aspecte – politice, sociale, etnice, economice) a determinat Academia Română să ia poziție în această problemă, pentru ca Eminescu să fie izbăvit de stigmatul care i-a umbrat imaginea: s-a constituit o comisie formată din înalți reprezentanți ai criticii literare în frunte cu acad.

Eugen Simion și ai medicinei românești, în frunte cu prof. dr. Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române, și prof. dr. Vladimir Beliş. Rezultatul la care au ajuns cercetătorii a fost publicat în amplul volum, de format A4, *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, apărut la Fundația Națională pentru Științe și Artă, București, 2015 (156 p.), cu un *Argument* de Eugen Simion și un *Cuvânt înainte* de Irinel Popescu. Pe coperta cărții mai sunt înscrise numele: Ioan Aurel Pop, Cecilia Cârja, Ioana Bonda, Victor A. Voicu, Octavian Buda, Dan Prelipceanu, Călin Giurcăneanu, Bogdan O. Popescu, Eduard Apetrei și Codruț Sarafoleanu. În COLOFON se precizează: „Fundația Națională pentru Știință și Artă în colaborare cu Academia de Științe Medicale a organizat în data de 27 iunie 2014 o dezbatere cu tema *Patografia lui Eminescu: adevăr și legende* la care au participat medici-profesori, istorici și critici literari, oameni de știință din alte domenii, jurnaliști. Publicăm în volumul de față intervențiile din cadrul acestei dezbateri. Deși acest aspect nu constituie obiectul demersului nostru, vom reda, totuși, câteva fraze care pun în lumină orientarea acestor „dezbateri” și o frază din *concluzia finală*.

Acad. Eugen Simion își începe *Argumentul* cu următoarea frază: „Publicăm în volumul de față opiniile unor medici specialiști în legătură cu bolile reale ale lui Eminescu și bolile, mult mai numeroase și suprarealiste ale celor care nu conțin a vorbi de ele și a imagina scenarii din ce în ce mai apocaliptice”. (p. 7)

În cuvânt-înainte, prof. dr. Irinel Popescu consideră, că, pe scurt, „cazul lui Eminescu este unul special, din multe puncte de vedere. Mai întâi pentru că, pe lângă faptul că a fost un mare poet, *Eminescu poate fi considerat și unul din pilonii cei mai importanți ai identității naționale românești* (subl. n.). În al doilea rând pentru că în biografia lui Eminescu, ultimii șase ani sunt marcați de prezența unei boli grave și necruțătoare. Într-un moment în care mijloacele diagnostice și terapeutice de care dispunea medicina vremii erau foarte departe de cele de azi, atât diagnosticele, cât și tratamentele aplicate par să nu fi fost cele mai adecvate. [...] Pentru

cei care s-au aplecat asupra bolilor și morții lui Eminescu a fost ușor de observat că au existat interpretări eronate și că s-au făcut greșeli, atât în privința diagnosticului, cât și a tratamentului. [...] Cu toate aceste lacune, pe baza datelor disponibile, se poate spune că Eminescu avea un creier de o greutate normală și cu circumvoluțiuni bine exprimate, ceea ce contrazice total diagnosticul de sifilis nervos (în acest caz creierul suferă de un proces accentuat de atrofie). La nivelul aortei nu s-au constatat leziunile tipice pentru aortă sifilitică. În schimb, pare să fi suferit de un proces de ateroscleroză precoce, în care excesul de cafea și tutun ar fi putut juca un rol. În sfârșit, leziunile degenerative hepatice și renale ar putea fi explicate, cel puțin parțial de intoxicația cu mercur”. (p. 23).

Prof. dr. Vladimir Beliş, mare specialist în medicină legală, consideră, în paginile cu care se încheie volumul, că „aceia care afirmă cu tenacitate existența luesului, se bazează mai ales pe argumentația oamenilor politici ai vremii, cu precădere a elitei partidului conservator, cărora nu le conveneau opiniile intransigente exprimate de Eminescu în ziarul *Timpu*”. (p. 134). „Lipsa modificărilor clinice externe și interne caracteristice diferitelor etape ale infecției luetice, dar mai ales inexistența la acea vreme a reacției Bordet-Wasserman, care precizează indubitabil prezența treponemei în organism, fac imposibil azi, în mod științific, diagnosticul de lues. [...] Un alt aspect care trebuie avut în vedere constă în gravele consecințe ale tratamentului cu mercur, fricțiunile fiind însoțite de manifestări externe (dermatologice), dar mai ales interne, prin afectarea gravă a unor organe vitale – rinichi, colon și creier (encefalopatie toxică). Acestea, la rândul lor, au putut fi interpretate drept manifestări ale luesului, când de fapt au drept cauză tocmai tratamentul aplicat pentru o afecțiune cu diagnostic incert”. (p. 141).

Se înțelege că, dacă opera unui mare scriitor, simbol al culturii și al neamului românesc, nu poate fi atacată prea ușor, se recurge la discreditarea persoanei lui, ceea ce pare mai simplu și la îndemâna oricărui neofit. Alt obiectiv al „demolatorilor” este contestarea credinței lui Eminescu, vizându-se, atât omul, cât și opera care, după ei, ar fi lipsită de spiritualitatea specifică neamului, prin neimplicarea cu percepțiile religiei noastre ortodoxe. Sunt cei interesați să neantizeze valorile românești sau cei care vor să

se afirme cu orice preț. Hulește, hulește, că tot rămâne ceva. Și, vorba lui Horia Bădescu (în *Curtea de la Argeș*, ian. 2013, p. 3), piticul se agață de pulpana unui uriaș și numele hulitorului va fi asociat cu cel al gigantului. Dar cu timpul – și nu de la sine – adevărul va ieși la suprafață ca untdelemnul deasupra apei. Dar, chiar și în această situație hulitorul, în ciuda evidențelor, refuză să-l admită.

Acesta este un subiect insuficient cercetat de critica literară, adică legătura lui Eminescu cu religia, implicarea sau nonimplicarea sa, dacă opera sa poetică exprimă sau nu credința sa, atașamentul față de biserica strămoșească. După cum afirmă N. Steinhardt¹, de la autorii profani nu așteaptă nimeni studii în domeniu. „Autorii de specialitate pot fi interesați, chiar adânci, [dar] autorii profani sunt aceia care **mai ales** (subl. sa) exprimă sentimentul religios al unei națiuni, adeziunea ei la Misterul fascinant și cutremurător. [...] La ei palpită duhul credinței, acolo se află esența vie”. Marea profesoară Rosa del Conte² a scris un studiu privind poezia religioasă la Eminescu, însă Steinhardt afirmă că acesta n-a fost poet religios propriu-zis, nici ca V. Voiculescu sau ca Ioan Alexandru, dar aceasta nu înseamnă că-și reneagă credința. Pe bună dreptate cercetătorul Ovidiu Moceanu³ afirmă: „Un lucru trebuie stabilit – să nu-l credem pe Eminescu mai religios decât este, dar nici mai puțin”.

Un poet de gândirea, de genialitatea lui Eminescu nu se supune tiparului obișnuit, universul său de gândire și de trăire îl înalță „cu inima la ceruri”. El s-a adâncit în studiul filozofiei, de la antici până la marii autori din timpul apropiat existenței lui – afirmând, de atâtea ori, influența lui Schopenhauer asupra poeziei sale, a peregrinat prin toate culturile, religiile și mitologiile, precum un mistic, dar niciodată, în adâncurile ființei lui, nu s-a rupt de rădăcini, de credința strămoșească.

Estetica romantică proclama unitatea spirituală și de finalitate dintre artă și filozofie, dintre frumos și adevăr. „Căci încotro aspiră filozofia – scria Schelling – decât către acel adevăr etern care este același cu frumusețea, după cum poezia aspiră către frumusețea nepieritoare pe care o identificăm cu adevărul”. Aici se simte ecoul ideilor lui Platon, consubstanțialitatea dintre gândire și sensibilitate, ema-

1 Nicolae Steinhardt, *monahul răspunde la 365 întrebări incomode adresate de Zaharia Sângeorzan*, București, Editura revistei *Literatorul*, 1992, p. 61.

2 Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990.

3 Ovidiu Moceanu, în *Limba Română*, Chișinău, aprilie-iunie, 1993, nr. 2(10), p. 97.

nații directe ale Absolutului, ca forme principale de manifestare ale spiritului omenesc (Cf. Pompiliu Marcea, *Concordanțe și controverse*, Editura Eminescu, 1983, p. 279). Elanul către Adevăr, ca emanație a Absolutului, străbate deopotrivă știința și credința în Dumnezeu. Acestea se ating prin rădăcinile din adânc.

Ca strălucit gazetar, Eminescu a scris articole fulminante în *Timpul*, dar niciodată nu a luat atitudine împotriva credinței și valorilor românești. Și-a împănart articolele cu vorbe, pilde, proverbe, expresii idiomatice „pentru a asigura mesajului o funcție maximă” (Marian Nencescu¹), demonstrând că el nu s-a desprins de structura sa de român, fiind profund ancorat în tradiția, în adâncimile limbii în care s-a născut și că, în adâncul ființei sale zbuciumate și în imensitatea universului său spiritual, a rămas tot timpul credința strămoșească, precum un tăciune în spuză atâtor viscoliri. Dar, pentru că nu și-a manifestat-o năvalnic și frecvent în opera sa, ca un „poet religios”, tenta filozofică și tema iubirii a naturii fiind impresionante, cei care contestă valorile moral-creștine ale poeziei lui au găsit, în aceasta, avizul de intrare în orchestra celor care mănuiesc instrumente defecte, pentru a nega valoarea unei muzici divine. Cel care înalță *speranța* pe treapta de sentiment dominant, cel care afirmă „în noi este credință ce-n alții e eres”, „Noi suntem de cei cu-auzul fin/ Și pricepurăm șoapta misterului divin”, „ce voi spuneți în pilde, iar noi l-avem din cer” (*Preot și filosof*), nu putea fi lipsit de credință. Redăm alte idei din articolele sale din *Timpul* și nu numai.

- Biserica – „Maica spirituală a neamului românesc, care a născut unirea limbii și unitatea etnică a poporului”. (*Religie și naționalitate*).

- „Biserica este singurul punct luminos, nu numai pentru cultură în general, dar chiar pentru libertatea dezvoltării omenești”, „Frumoasele arte au fost cele mai puternice arme ale bisericii”, „Prin lupte ca cea de astăzi, prin mai grele încă, a trecut deja biserica, ea a avut înțelegerea de a-și muta punctul de gravitație cam tot în țările cari aveau mai mare nevoie de ea, încât totdeauna a aflat putere nouă și proaspete pentru a le opune negațiunii pure, pe care a-ntâmpinat-o de-atâtea ori în cale”. (*Religia*).

- „Bun e Dumnezeu și va avea grijă de clasele pe care le săracim și le stoarcem”. (*Ilustrații administrative*, *Timpul*, 1877).

- Poetul se opune tendinței de a se introduce limba rusă în Biserica Ortodoxă din Basarabia. Ca bun cunoscător al Sfintelor Scripturi,

Eminescu le opune mărturia biblică de la Pogorârea Duhului Sfânt, când acesta dă Apostolilor darul de a vorbi în toate limbile pământului. Iată textul lui Eminescu: „Națiile care nu-l respectă ar trebui să șteargă din calendarul lor Sărbătoarea Coborârii Sfântului Duh asupra Apostolilor care, în frumoasa concepție a *Noului Testament*, pluti în limbi de foc asupra lor, arătând că în multe limbi vorbește Spiritul Sfânt al îngăduirii creștinești și al iubirii aproapelui”. (Cf. Viorel Thira, *Mihai Eminescu și Biserica Ortodoxă Română*, în *Familia Română*, An 15, nr. 4(55), decembrie 2014, p. 110).

- Eminescu afirmă că Biserica este cea „care a apărut intactă creștinătatea față de agresiunea mahomedană”. Citatul e consemnat în articolul lui Viorel Thira, ca argument de necontestat al respectului Poetului pentru istorie, pentru cărțile înaintașilor – adevărate Evanghelii, pentru credință: „N-a fost ea [Biserica], care în persoana lui Varlaam Mitropolitul a făcut ca Duhul Sfânt să vorbească în limba neamului românesc, să redea în graiul de miere al coborârilor armiiilor române Sfânta Scriptură și percepțiile Blândului Nazarinean? Și nu mai arde candela veșnică la capul binecredinciosului și de Hristos iubitorului Ștefan Voevod?” [citată preluată de autor din I. Scurtu, *M. Eminescu. Scrieri politice și literare*, București, 1905, p. 153].

- Învățăturile părinților, înțelepciunea asimilată din seva spirituală a neamului, răzbat ca o credință în ființa omului: „Nu e carte să înveți/ Ca viața s-aibă preț/ Ci trăiește, chinuiește/ Și de toate pătimește/ Și-ai s-auzi cum iarba crește”.

- Când se adresează României, dorindu-i viitor de aur, se înțelege că avea în vedere și Biserica – instituție care avea rol preponderent în unitatea neamului, în luminarea poporului, în cultivarea credinței, în întregul univers de sentimente al românului. Despre Mitropolia Moldovei, despre Biserica, scrie că „ea este mama neamului românesc”.

În întreaga operă poetică a lui Eminescu respiră credința în Dumnezeu, atmosfera de sacralitate în care trăiau românii. În Apus, a cunoscut sfidarea bolților și a turnurilor semețe de catedrale, ridicate până la cer, cu săgeata care-l unește pe om cu Dumnezeu, dar el și-a găsit, de fiecare dată, adăpost în bisericile din țară, ca *biserița din răzoare*, în care Dumnezeu coboară din bolta de deasupra naosului, alături de omul de rând, ca prieten, sfătuitor, ocrotitor. Biserițele din zona în care și avea rădăcinile le simțea ca pe niște spații blânde, protectoare,

1 Marian Nencescu, în *Curtea de la Argeș*, noiembrie, 2012, p. 18.

în care faci pasul către Dumnezeu și recunoști jertfa Mântuitorului. Citind poezia *Înviere*, îl simțim prezent în biserică, cu marea Sărbătoare a Învierii în suflet: „Colo-n altar se uită și preoți și popor/ Cum din mormânt răsare Cristos învingător”.

În *Sara de pe deal*, învăluit în ecoul buciului care „sună cu jale” (tristețea este o trăsătură a gânditorilor romantici), „toaca sună mai tare” (element al ritualului mănăstiresc), iar „clopotul împle cu glasul lui sara”.

Eminescu, lipsit de credință? Oare există om care să nu fi avut, în viața lui, momente de îndoială, de care apoi s-a căit? Până și Petru s-a lepădat de trei ori de Dumnezeu! Arghezi s-a zbruciumat, îndrăznind să spună: *Vreau să te pipăi și vreau să urlu: este!*, dar s-a întors la credință. Să încercăm să ne imaginăm cât de complexă era personalitatea lui Eminescu, în care diversele aspecte nu se excludeau, ci se armonizau în totalitatea lor, specifice unui geniu, vegheat de smerenia imprimată ființei sale. Chiar și atunci când îl invocă pe Kamadeva, zeul indic, „Cu durerile iubirii/ Voind sufletul să-l vindec”, poetul alunecă spre imaginea „Fiului cerului albastru”, care este Iisus.

În poezia sa sunt prezenți îngerii care s-o ocrotească pe EA, aleasa lui, ca ființe divine trimise de Dumnezeu să îndeplinească Voința Divină: „Trece lebăda pe ape/ Între trestii să se culce,/ Fie-ți îngerii aproape./ Somnul dulce!”

Iubirea, acest dar, dat omului de Dumnezeu, îl înalță, îl izbăvește. Ea însăși, prin iubirea pe care i-o inspiră, e asimilată unui înger, chiar și Demonul e pe cale de a fi izbăvit. Pentru că, dacă omului îi este dată iubirea, același sentiment îl îndeamnă să ierte. Iubirea se contopește cu conținutul Bibliei – iubire față de aproape, față de patrie, față de iubit(ă), față de dușman („Orice gând ai, împărate, și oricum vei fi sosit,/ Cât suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!”).

La Eminescu, declarația de dragoste este ca o confesiune, dar și o adorație. Ea îl înalță spre „câmpia senină”. Adorația pentru Femeie, pentru Mamă (*O, Mamă, dulce mamă...*) este, de altfel, propensiunea spre sentimentul înălțător, e maniera prin care-și exprimă adorația către Sfânta Fecioară. Dar este și rugăciune către Spiritul Suprem.

După cum afirmă Ovidiu Moceanu, spre deosebire de rugăciune, arta „perfecționează instrumentele relației dintre idee și expresie, produce o distorsiune și creează iluzia apropierei de divinitate. În imagini, se înfățișează chipul pământesc al divinității”. Sau, cum spune Gh.

Doca, iubirea, în opera marelui poet, e „mai mult imaginată, decât trăită”. Dragostea și speranța, dorința sunt mai puternice decât moartea: „Cum mângâie dulce, alină ușor/ Speranța pe toți muritorii// Tristeță, durere și lacrimi, amor/ Azilul se află în sânul-i de dor/ Și pier cum de boare pier norii”. (*Speranța*). *Dorința*, chemarea, invitația, trăirea atât de intensă a sentimentului iubirii, la depărtare de persoana adorată e, parcă, de natură nepământeană, precum o adâncire în misterul omenesc: „Hai în codrul cu verdeață/ Und-izvoare plâng în vale” (*Floare albastră*), „Vino-n codru, la izvorul/ Care tremură pe prund” (*Dorința*) sau „Lasă-ți lumea ta uitată/ Mi te dă cu totul mie”, „O, rămâi, rămâi la mine/ Te iubesc atât de mult”, „Să plutim cuprinși de farmec/ În lumina blândeii lune,/ Vântu-n trestii să foșnească,/ Unduioasa apă sune” (*Lacul*). Prin arta sa, chiar drumurile profane ale îndrăgostitului capătă lumina înălțării.

Confesiunea îl apropie de divinitate, îl înalță spre „câmpia senină”, spre Raiul plin de „misteruri”, ce-l îndeamnă să închine imnuri cu *Ave Maria*, al cărei surâs nu l-ar mira: „Dac-ai prinde aripi albe și la ceruri ai zbură/ Privind lumea cea profană cum se pierde în abis” (*De ce să mori tu?*). Frecvența îngerilor, a cerului, a dragostei eliberatoare, izbăvitoare de vină, apropie omul de divinitate. În *Înger și Demon* imaginea Fecioarei – „luceafăr al mărilor”, se suprapune cu imaginea femeii „înger” care, prin dragoste, poate aduce mântuirea.

Imaginea Fecioarei la care poetul se roagă pentru izbăvire, apare ca o lumină în poezia sa. Pentru Eminescu, Ea este „Crăiasa” lumii, cea care deține taina vieții și a morții. Pronumele NOI include întreaga specie umană, inclusiv pe Poet, în tagma suferințelor pentru care se roagă: „Crăiasă alegându-te/ Îngenunchem rugându-te/ Înălță-ne, ne mângâie/ Din valul ce ne bântuie;/ Fii scut de întărire/ Și zid de mântuire/ Privirea-ți adorată/ Asupra-ne coboară/ O, Maică preacurată/ Și pururea fecioară,/ Marie!”. Atâta evlavie nu putea fi decât rodul unei dănuiri: Eminescu a asimilat, în ființa lui, credința odată cu laptele mamei. Și, cu toate greutatea prin care a trecut, ducând adesea o viață de mizerie, cu toate momentele de rătăcire, cu tot orizontul său spiritual care a absorbit filosofia, miturile, religiile lumii etc., cu toate momentele de revoltă la adresa a tot ce-l înconjura sau chiar a Cerului (care om, chiar cu o cultură mai modestă, nu s-a revoltat și nu s-a certat cu Dumnezeu?), Poetul și-a păstrat în ființa sa credința strămoșească. Nu putea să și-o piardă cel care crescuse în atmosfera de respect față de cele

sfinte, în mijlocul unei familii care manifesta smerenie, trăind intens sentimentul religios. În mărturiile sale, Octav Minar, care a aflat multe amănunte de la Moș Costache Crețu (trăitor în umbra familiei Eminescu), în 1908, consemnează amănunte grăitoare privind acest aspect: mama poetului, o ființă foarte evlavioasă, a fost cea care a dorit ca biserica de lemn să fie făcută în spatele conacului, să fie aproape, să se poată ruga zilnic. „Avea în făptura ei ceva sfânt.” Avea o cârtică, scrisă în alfabet chirilic, de care era nedespărțită, ținea la ea ca la o icoană și și-a manifestat dorința să i se pună în sicriu când va muri. „Conașul Mihai îmi zicea – își amintește Moș Costache – că, din cartea aceea, cucoana îi tălmăcea viața și patimile Domnului și deseori plângea”. Nu mai puțin religios era tatăl său – Gheorghe Eminovici, care cumpăra icoane, sfeșnice și cărți de religie ortodoxă de la Blaj și Cernăuți, pentru dotarea bisericii din lemn. De altfel, principiul acestuia ne amintește de cel al Părintelui Galeriu și de cel al atâtor Sfinți Părinți ai noștri: *Smerenie duhovnicească lui Dumnezeu și dragoste frățească oamenilor*. (Cf. Viorel Thira, articolul citat). Tot Viorel Thira ne face cunoscută dovada că Poetul s-a împărtășit în perioada în care a fost internat la Mănăstirea Neamțului. Aici „se păstrează o carte în care se găsește o însemnare făcută de mâna preotului care l-a spovedit și împărtășit pe Eminescu când era bolnav la această mănăstire (sic!)”.

Aflăm, de asemenea, că poeziei *Rugăciunea* i-a dat „o superbă melodie compozitorul bucovinean Eusebie Mandicevschi. Această melodie este măreață și înălțătoare, ca și muzica lui Fr. Schubert din *Ave Maria*”.

Aspecte și argumente noi privind credința lui Eminescu aduce acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga pentru care Eminescu a constituit iubirea constantă a vieții sale. Ea credea, în afară de modele, în iubiri totale, de orice natură ar fi ele, în statornicie, în valori etice și estetice consacrate, în dragostea pentru Eminescu și în lumina lui Dumnezeu. În *Gânduri către tineri* (2005) și în interviul acordat lui Bogdan Lupescu (Formula AS, iunie 2003), mărturisește că a cunoscut-o pe Maica Pelaghia, care își amintea de șederile lui Eminescu, verile, la Văratec: „Maica Pelaghia avea 102 ani când am cunoscut-o eu. Măi copii, avea femeia asta o ținere de minte și o ascuțime a spiritului pe care ni le-am dori mulți. Așa e aici, maicile adevărate trăiesc mult. Când trăiești numai în spirit, trupul tău uită să se mai usuce. Ei, bine, maica asta și-l amintea pe Eminescu în anii săi de sfârșit, venind verile la căsuța de sub deal. /.../ Au fost

unii, chiar din județul Neamț, care au vrut să pună obstacole [la renovarea casei și transformarea ei în casă memorială], că nu-i adevărat, că n-a stat acolo Eminescu, că el a stat cu Veronica Micle, ca și cum, la vremea aceea, Eminescu – care era atât de decent, era un om de-o cuviință extraordinară – ar fi stat cu ea în casa maicilor acum 100 de ani! /.../ Ba, mai mult: îmi zicea că și Creangă îl vizita adesea. /.../ Și mai spunea Maica Pelaghia un lucru foarte important, că Eminescu a fost dus de Creangă la spovedit și împărtășit. Există în acest sens o consemnare a unui preot. Îl cunoștea ea însăși pe preot și acesta zicea că este foarte tulburat după ce a ascultat mărturisirea acelui om. Vă dați seama, totuși, ce înseamnă asta? Să ascuți spovedania unui geniu. O, nu știu cum să vă spun, mă copii, dar se cunosc atât de puține despre Eminescu... E adevărat că în viața sa au existat nenumărate falii, nenumărate frânturi, «certuri cu Dumnezeu», dar ele au fost niște experiențe asemenea celor ale marilor mistici, asemenea sfinților, dacă vreți. Au fost și sfinți care s-au îndoit! Să nu uităm că, în copilărie a fost educat de surorile mamei lui, care erau maici la Agafton, educație care i-a rămas înfiptă în suflet și s-a rearătat în anii de dinainte de moarte, adică tocmai când venea mai des la Văratec. Să nu uităm de acele frumoase rugăciuni, de poemele sale religioase apărute postum – *Colinde*, *Învierea*, de sonetul acela superb *Cobori asupra mea, lumină lină*, de *Dumnezeu și om* sau de celălalt *Rugămu-ne îndurărilor, luceafărului mărilor*. /.../ Cu câtă dragoste, cu câtă evlavie se îndreaptă cel ajuns la capătul cunoașterii și al deznădejdiei spre Maica Sfântă, spovedindu-se și cerându-și înapoi tinerețea și credința, cu o smerenie într-adevăr mântuitoare. Rugăciunea regăsită îl poate singură reda lui însuși, unificându-și ființa, până atunci tragic divizată, reintroducând-o în aura luminii line, cu a cărei cântare se încheie slujba la apusul soarelui”:

Răsai asupra mea...

*Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc de-odinioară;
O, maică sfântă, pururea fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.*

*Speranța mea tu n-o lăsa să moară
Deși al meu e un noian de vină
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară*

*Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nimicniciei mele,*

Eu nu mai cred nimic și n-am tărie

*Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
Și reapari din cerul tău de stele,
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!*

Aceasta este dovada indubitabilă că educația religioasă primită în copilărie de la surorile mamei lui, care erau maici la Agafton, la schit, „a rămas în el imprimată și s-a regăsit, rearătat, a apărut în anii de sfârșit. În acele foarte frumoase rugăciuni, în sonetul acela superb. /.../ E foarte important pentru intelectual să aibă temelia de credință. Copilul nu știe ce-i credința, dar îi induci, îi influențezi continuu acea credință, învâțându-l rânduilele. Ducându-l să-l împărtășești, să-l spovedești”.

Ca om și creator de geniu, *Eminescu a fost și rămâne creștin ortodox*: prin botez, a primit harul Duhului Sfânt, prin actul Mirungerii, s-a împărtășit, s-a rugat, iar, când a plecat la cele veșnice, i s-au citit cele 11 Evanghelii ale Învierii (Stâlpilor), preotul s-a rugat să-l dezlege Dumnezeu de blesteme, să-l ierte de păcate, l-a tămâiat, l-a stropit cu agheazmă (sic!), i s-a intonat *Veșnica Pomenire!* cu mâinile pe tava cu colivă (în alte zone ale Țării, cu colac) – grâul simbolizând legătura dintre Cer și Pământ, între hrana care ne ține ființa, aerul pe care-l respirăm și Spiritul Divin. I se fac pomeni și astăzi, românii se roagă pentru el. Cei care-și iubesc istoria, cultura, tradițiile, valorile.

În concluzie, Eminescu și-a păstrat cre-

dința strămoșească în adâncul sufletului, a respectat Biserica și tradiția, dar cei care vor să demoleze valorile românești contestă acest lucru fără argumente. Adevărul e, după părerea noastră, că repetatele încercări de a-l discredita pe Eminescu ascund lucruri mai grave la adresa poporului român. Or, opera poetului nepereche este expresia supremă a celui mai înălțător sentiment. Dumnezeu a pus deasupra lucrurilor puterea de a iubi – cea mai mare bogăție cu care l-a împodobit pe om și niciun alt om n-a reușit să exprime, într-un mod cu adevărat sublim, iubirea dintre El și EA, cu atâta frumusețe, smulgând-o din vulgar. În timp ce Goethe a transferat iubirea în mâinile lui Mefisto, Eminescu a ridicat-o în sfere astrale. Unde este iubire, există veșnicie, unde nu e iubire, nu există veșnicie. La Eminescu, punctul central al suferinței sale a fost când s-a convins că toți au încercat să minimizeze acea frumusețe a iubirii. În plus, el știe că partea materială e sortită pieirii, cea spirituală rămâne.

Dacă Petre Țuțea spunea: „Să te autodisprețuiești zilnic pentru ca, în golul lăsat, în tine, să poată să intre Dumnezeu”, în încheierea acestor rânduri, într-un stil aforistic, apropiat de gândirea lui Eminescu, se poate spune *Dumnezeu nu e în cer. Dumnezeu nu e pe pământ. E în noi. Acum am înțeles că poți să nu ai nimic și să ai totul și poți să ai totul și să nu ai nimic*. Poetul n-a avut nimic, dar a avut totul... și ni l-a lăsat nouă. Să-l prețuim și să-l apărăm de cei care vor să-l coboare, să întineze bolta spiritualității românești.

Temeiurile filosofice ale gândirii eminesciene

Dr. Mugur VOLOȘ

Formarea personalității lui Eminescu este, în mare măsură, tributară culturii germane, iar în privința operei filosofice, cele mai importante influențe vin tot din sfera culturii germane, mai precis din partea filosofiei kantiene și a celei schopenhauriene: „S-a trezit la viață intelectuală, ca și spiritul tutelar al Junimii, într-un mediu filozofic germanic (Viena și apoi Berlin) dominat, cum am arătat, de reorientarea spre Kant, de voga molipsitoare a operei lui Schopenhauer, de școala istorică a dreptului și de aceea a protecționismului național în economie (Ludwig von Stein, Eugene Dühring etc.)”¹, susținea Zigu Ornea. Pe de altă parte, așa cum a demonstrat Helmuth Frisch, o mare parte dintre lecturile germane ale lui Eminescu o reprezintă ziarele și revistele apărute la Viena sau Berlin². Așa cum preciza acest cercetător german, cea mai mare parte a textelor nemțești pe care le-a transcris Eminescu pot fi datate între anii 1870-1873, ani de intense lecturi și de temeinică formare intelectuală în spațiul cultural austriac și german. Cele mai multe texte au fost preluate de el în special din *Blätter für literarische Unterhaltung* și *Augsburger Allgemeine Zeitung*, dar și din *Wiener Fremden-Blatt*, *Neue Freie Presse*, Wien, *Wiener Salonblatt*, *Volks-Zeitung*, Berlin, *National-Zeitung*, Berlin, ori *Die Grenzboten*, Leipzig. Mare parte din aceste însemnări nemțești sunt fragmente de roman sau nuvele, poezii sau critică literară, iar unele sunt fragmente din R. Zimmermann, *Studii și critici de filozofie și estetică*, Eduard von Hartmann, *În legătură cu filozofia lui Kant*, Max Schasler, *Lucrări despre estetică, poetică și metrică*, Rudolf Haym, *Filozofia inconștientului a lui Hartmann*, Eduard von Hartmann, *Aforisme*. Așa cum se poate observa din această enumerare, un rol important în formarea lui Eminescu l-a avut și filosofia inconștientului a lui Eduard von Hartmann.

Probabil foarte mulți se întreabă ce importanță au avut-o în formarea gândirii eminesciene studiile de filozofie pe care Eminescu le-a urmat la Viena și Berlin. O bună așezare în miezul acestei problematice o are George Călinescu, cel care în lucrarea monografică *Opera lui Mihai Eminescu* scria: „A venit, credem, vremea să cercetăm pe Eminescu în spiritul adevărului și cu o pietate care să nu degenereze în caricatură”³. Atunci când avertizează asupra riscului degenerării în caricatură, Călinescu se referă la o serie de exagerări care însoțesc exegeza operei eminesciene: „cel mai mare filozof”, „cel mai de seamă filolog”, „cel mai învățat individ”, precursor al teoriei relativiste, cunoscător la perfecție al literaturii engleze sau italiene, ori al matematicii⁴. Fără îndoială, el a citit mult. De asemenea, nu se poate nega faptul că Eminescu avea o putere mare de abstracțizare, operând corect cu concepte filosofice. Dar Călinescu observa, pe bună dreptate, că numeroasele preocupări ale poetului i-au permis mai puțin să aprofundeze filozofia și, de altfel, interesele lui nici nu converg în acest sens. O mărturie elocventă o reprezintă reținerea pe care o avea Eminescu de a ocupa o catedră universitară, la propunerea lui Titu Maiorescu. În concluzie, dacă e adevărat că preocupările de lectură eminesciene erau foarte diversificate, incluzând operele filosofice, nu se poate susține și faptul că pregătirea sa era aceea a unui profesionist într-ale filosofiei. La Viena, Eminescu a putut să-i audieze pe Theodor Vogt, Sigmund Barach-Rappaport sau R. Zimmermann, iar la Berlin, pe E. Dühring, Eduard Zeller sau Bonitz. La Iași, în calitate de bibliotecar, a avut acces la operele filozofice originale, iar în manuscrisele sale sunt notate multe titluri de scrieri filosofice, de psihologie sau economie.

În ceea ce privește domeniul economiei, apelul la operele economiștilor clasici englezi

1 Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, vol. II, București, Editura Minerva, 1998, p. 161.

2 Helmuth Frisch, *Sursele germane ale creației eminesciene. Identificarea izvoarelor, comentarea lor și introducere*, vol. I-II, București, Editura Saeculum I.O., 1999.

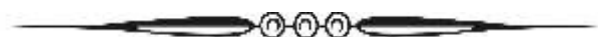
3 G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 336.

4 *Ibidem*, p. 335.

sau la ale altor economişti de primă mână i-a permis lui Eminescu să-şi însuşească pertinent conceptele specifice economiei politice. El era foarte interesat de acest domeniu, iar la elaborarea articolelor sale pe teme socioeconomice putea să recurgă la aceste surse. În însemnările eminesciene, Călinescu remarcă numele lui Montesquieu, J.J. Rousseau, Adam Smith, J. B. Say, Malthus, D. Ricardo, Mac Culloch, Frederic List, E. Dühring, Gustav Schmoller ş.a. „Ideile politice ale lui Eminescu sunt îndeosebi germane, naţional-conservatoare, antiliberaliste şi antiindividualiste, deci antifranceze” scria Călinescu¹.

În cel de-al doilea volum al lucrării *Opera lui Mihai Eminescu*, Călinescu realizează una dintre cele mai aprofundate analize ale temeiurilor filosofice ale gândirii eminesciene. În concepţia criticului, dincolo de ideile fragmentare inspirate de antici (Platon, Plotin, Heraclit, Parmenide etc.) cele mai numeroase şi mai im-

portante influenţe vin din partea filosofiei schopenhauriene. Voinţa ca principiu metafizic, lumea ca voinţă şi reprezentare, ideea statutului ontologic inferior al conştiinţei, arta ca soluţie de descătuşare din tirania voinţei sau imaginea geniului ca expresie a descătuşării prin artă (deşi, prin dezindividualizare) sunt doar câteva dintre ideile schopenhauriene reluate de Eminescu. (Peste ani, unele dintre aceste idei pot fi regăsite şi în eseistica cioraniană, posibil şi pe filieră eminesciană). Chiar şi acolo unde Eminescu încearcă a-l prezenta pe Kant, acea prezentare trece prin filtrul schopenhaurianismului. Filosofia schopenhauriană adumbreşte până şi cele câteva idei din filosofia clasică germană (Schelling, Fichte sau Hegel) ce apar în scrierile eminesciene: „Aşadar, în aceşti ani Eminescu era un schopenhaurian amar, încât, privind lucrurile cu atenţie, nu poate fi vorba de o clipă nici măcar de vreo scurtă criză hegeliană”².

La parastasul de pomenire a poetului Mihai Eminescu, săvârşit la biserica strămoşască din Apşa de Jos, Transcarpatia. Ianuarie 2015

¹ *Ibidem*, p. 353.

² G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 75.

Eminescu aniversat de românii din dreapta Tisei

Natalia LAZĂR

Sâmbătă, 31 ianuarie 2015, în localitatea Apșa de Jos din Ucraina, s-a derulat o amplă manifestare culturală pusă sub semnul poetului nepereche, Mihai Eminescu. La inițiativa Uniunii Regionale a Românilor din Transcarpatia „Dacia”, prin inimosul om de cultură dr. Ion Mihai Botoș, și a școlii din Bouțu Mic, cu sprijinul Consulatului General al României la Cernăuți, s-a desfășurat a IX-a ediție a Concursului literar „Mihai Eminescu”.

Concursul a fost precedat de un parastas de pomenire a poetului, moment desfășurat la biserica strămoșească din Apșa de Jos. Apoi, la Școala de Artă, a urmat concursul propriu-zis, la eveniment participând dascăli și elevi de la școlile românești din Transcarpatia, din localitățile: Slatina, Strâmtura, Bouțu Mic, Topcino, Cărbunești, Podișor, Plăiuț, Bouțu Mare, Dobric, Apșa de Jos, Biserica Albă, Apșa de Mijloc, dar și concurenți din localitatea Poroșkovo.

Valentina (Slatina), Marina Alexandrina (Plăiuț), Iovdi Anghelina (Apșa de Jos), Bilețchi Ciprian și Ractei Claudiu (Slatina), Vlad Carolina, Pipciac Carolina și Britaniuc Monica (Plăiuț), grupul de volohi (români) din Poroșkovo.

Juriul de specialitate a apreciat concurenții

Copiii s-au întrecut în a exprima prin grăire și simțire frumusețea versului eminescian, iar un juriu de specialitate format din profesorii Nița Șușca (Plăiuț), Aurica Dan (Podișor), Ana Puliska (Slatina) și reprezentantul Universității din Ujgorod, alături de conf. univ. dr. Mircea Farcaș, dr. Ion Petrovai și dr. Natalia Lazăr – președinte – a avut dificila misiune de a desemna câștigătorii.

Au fost decernate numeroase premii și diplome speciale la categoriile recitare, interpretare muzicală, interpretare dramatică și montaj literar-artistic. Dintre premianți amintim pe: Simionca

Sărbătoare a românilor de pretutindeni

Pe lângă membri ai comunității românești din Transcarpatia au fost prezenți: ministrul Ionel Ivan – Consulatul General al României la Cernăuți, delegația din Oradea, condusă de dl. Tiberiu Morar, delegația din Sighet, condusă de directorul Muzeului Maramureșului, Gheorghe Todinca, delegația băimăreană, condusă de conf. univ. dr. Ștefan Vișovan, grupul din Poroșkovo condus de Vasile Lakatoș și reprezentantul județului Satu Mare, dr. Natalia Lazăr.

Au fost momente de profundă emoție, accentuată, parcă, de dulcea rostire în graiul maramureșean, iar, în final, strădania copiilor a fost răsplătită cu numeroase premii, constând în cărți și diplome. Premiile au fost oferite de Uniunea Regională a Românilor din Transcarpatia „Dacia”, Consulatul General al României la Cernăuți, Asociația Culturală „Mara Oaș”. Aniversarea a continuat cu depuneri de flori la bustul poetului, aflat în localitatea Biserica Albă.

Încă o dată, spiritul eminescian a fost acela care a unit românii de pretutindeni, confirmându-se faptul că Mihai Eminescu este „expresia integrală a sufletului românesc”.

IN MAGISTRI HONOREM

„Cunoști vorba *slastă*?”

Dr. Florina-Maria BĂCILĂ

Universitatea de Vest din Timișoara

In scurtele dialoguri cu mine însămi, răpind „trecherii grăbite” câteva clipe de răgaz, m-am gândit odată, cu zămbetul furișat într-un cotlon al sufletului, la un lucru intrat (parcă de când lumea!) în firescul existenței: oricine urmează cursurile unei facultăți caută, încă din primele săptămâni, să se familiarizeze cu „legende” de „largă circulație”, mai mult sau mai puțin verosimile, răspândite grijuliu, „prin viu grai”, de colegii mai „experimentați”. E posibil să afli, de pildă, înaintea marilor „confruntări” din sesiune, că profesorul X este întruchiparea modestiei, altul – peste măsură de generos, altul, dimpotrivă, un exponent al exigenței – și așa mai departe...

Evident, astfel s-au petrecut lucrurile și cu mine, în sensul că, plină de curiozitate, am început să fac „sondaje” privitoare la viitorii mei dascăli, întrebându-mi cunoscuții, foști și actuali studenți, mai tineri cu anii sau cu sufletul, la ce să mă aștept. Poate părea surprinzător, însă toți m-au avertizat că *Dialectologia* e piatra de încercare a studiilor filologice, că „n-are rost să te prezinți la examen, fiindcă, oricum, n-o să-l iei «din prima»”, ba cineva s-a încumetat a spune că, „dacă treci de examenul ăsta, te poți considera deja absolvent al Facultății de Litere”. „Măi să fie!” – am exclamat cu o oarecare strângere de inimă. „Chiar așa o fi? Păi, ce e de făcut?...”.

...Anul al II-lea, semestrul al II-lea... *Dialectologie* – curs... Profesorul și nelipsita-i mapă sprijinită, pedant, în mână... Și povestea s-a depănat tiptil-tpitil... Obiectul de studiu al dialectologiei, raporturile ei cu celelalte discipline lingvistice și cu alte științe, istoricul școlilor lingvistice și corifeii acestora; apoi, originea dialectelor limbii române, repartitia dialectală a dacoromânei, descrierea, cu lux de amănunte, a varietăților teritoriale românești din nordul și din sudul Dunării. Multă, foarte multă informație, îndemn (în subsidiar) la documentare, opinii ex-

trem de minuțios argumentate și o sumedenie de ilustrații concrete...

Așa l-am cunoscut pe **domnul profesor VASILE FRĂȚILĂ** („Dialectologul”, cum îi spuneam noi în studenție) și, după câteva cursuri, neliniștea avea să mi se îndeplinească, în

Prof. univ. dr. Vasile Frățilă

chip ciudat, cu un soi de pasiune pe care am ajuns s-o fac pentru această disciplină, ceea ce m-a și determinat să parcurg capitole întregi din lucrările fundamentale ale domeniului ca să aprofundez noțiunile discutate la ore. Îmi amintesc mai ales ce încântată am fost când omul de la catedră ne-a prezentat caracteristicile subdialectului bănățean; acasă, i-am povestit, entuziasmată, bunicii mele: „Avem la facultate un profesor care știe să vorbească în graiul nostru, ca «năince-vreme»!”. Într-adevăr, rămăsesem uimită de naturalitatea cu care Domnia Sa pronunța (impecabil!) termeni precum *anțârț*, *băgrin*, *căpară*, *cotăriță*, *credeț*, *cuină*, *fiulare*, *marvă*, *piglais*, *somot*, *peșchir*, *zănat* și alții, ca și cum ar fi fost un bănățean „în țealele lui”.

Examenul la *Dialectologie* a fost în 12 iunie 1998. Am studiat intens în acele săptă-

mâni, inclusiv în zilele de dinainte, când o bună parte dintre colegii mei anunțau, râd pe râd, că deocamdată „se dau bătuți”, hotărând să-și amâne întâlnirea cu profesorul Frățilă pentru sesiunea din toamnă. Cu toate acestea, ca o almăjancă perseverentă ce sunt, mi-am luat inima-n dinți și m-am înfățișat la „proba de foc”. Am extras cu emoție (implorând Divinitatea să nu fie vreun subiect legat de atlasele lingvistice, căci acestea nu erau deloc punctul meu forte!) biletul nr. 16: *Dialectul dacoromân – prezentare generală* și o anexă ce conținea un text pe care l-am identificat, încă de la întâia privire, ca aparținând meglenoromânei. Am căzut, cum se spune, „pe subiect” și, cred eu, m-am descurcat binișor. La un moment dat, domnul profesor, care a zâmbit întruna, m-a întrerupt brusc: „Auzi, lasă asta, văd că ai învățat, gata”. Am dat să mă ridic, dar omul din fața mea a continuat... după modelul chestionarelor specifice anchetelor dialectale: „Dacă tot ești bănățeană, am o întrebare pentru nota 10: cunoști vorba *slastă*?”. Am iscat, nedumerită, un surâs pe chipu-mi, crezând că e o glumă, și am răspuns relaxată: „Da, așa spunem noi, în Almăj, pentru «mâncare de dulce»”. „Știi cumva și ce origine are termenul?”. „Probabil slavă, sârbo-croată...” – am îngăimat cu sfii-ciune. „Și-ți place să mănânci mai mult de slastă sau de post?”. Nu mai știu dacă am zis ceva, abia așteptam să ies din atmosfera aceea grozav de apăsătoare a examenului oral și să răsuflu ușurată, adăugând un 10 la colecția din anul al II-lea... Dar promițându-mi să destram cu orice preț „mitul” legat de solicitanta *Dialectologie*...

L-am întâlnit, apoi, pe profesorul Vasile Frățilă la un curs opțional în anul al IV-lea – *Probleme speciale de dialectologie*; timp de două semestre, ne-a vorbit despre particularități ale subdialectului bănățean în culegerile de folclor. Așa am putut savura, din nou, parfumul rostirii în dulcele grai din Banat, însă am remarcat, totodată, admirația Domniei Sale pentru folclorul din această zonă și pentru slujitorii lui. Bun cunoscător al obiceiurilor din Țara Almăjului (nedeia, zăpostătul, măsuratul oilor etc.), ne fredona adesea, cu jovialitate, dar și cu o undă de nostalgie, fragmente din vechi cântece populare îndrăgite (amintindu-și, probabil, popasurile sale în acest areal): „Cine trece-acuma dealu’?/ Badea Ion bozoviceanu’./ Coboară la Rudăria,/ la mândruța lui, Măria...” sau „Mărie, poale ciurate,/ Rău te-am visat astă-noapte...”.

Ca studentă la masterat, i-am descoperit o altă pasiune – onomastica și, îndeosebi, toponimia. Prințând curaj, îmi plăcea să-l provoc să ne spună povestea unor nume de locuri din

Almăj, pe care știam că le-a străbătut, iubitor, și cu mintea, și cu pasul. Domnul profesor n-a refuzat niciodată asemenea ocazii și atunci ieșea la iveală un dascăl minunat (dublat de un cercetător neobosit), priceput în a găsi metodele potrivite prin care să ne stârnească, șugubăț, curiozitatea. Mai târziu, avea să redacteze studiul *Toponimie almăjeană* (publicat în *Studia in honorem magistri Alexandru Metea*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008, p. 201-215), colaborând și la revista „Almăjana” (Bozovici) cu recenzie *O reeditare [Emil Petrovici, Folclor din Valea Almăjului]* (apărută în nr. 1 din 2005, p. 22-25).

Imediat ce mi s-a oferit posibilitatea de a fi cooptată ca preparator la Catedra de limba română a Facultății de Litere din Timișoara, profesorul Frățilă mi-a propus să mă înscriu la doctorat, acceptând să coordoneze teza intitulată *Omonimia în limba română*, ceea ce m-a ambiționat și m-a responsabilizat deopotrivă. Cum e și firesc, primul examen din cadrul doctoraturii a fost... *Dialectologia*, dar, de data asta, pe alte coordonate decât în anii studenției. I-am mărturisit că m-am îndrăgostit de această disciplină lingvistică (privind-o acum „cu alți ochi”) și că, dacă aș lua-o de la capăt, ea s-ar număra, cu siguranță, printre preocupările mele de căpătâi. În elaborarea tezei, domnul profesor m-a susținut nu doar moral (ajungând să se deprindă cu ritmul meu de lucru, nu a urgentat finalizarea ei pripită), ci, îndrumându-mă cu o deosebită măiestrie și competență, mi-a oferit și libertatea „creatoare” de care aveam nevoie, alături de oportunitatea de a consulta lucrări de specialitate absolut necesare, la care nu puteam ajunge altfel.

Treptat, am început să-l percep pe profesorul Frățilă într-o ipostază inedită, aceea de... coleg. Aveam să conștientizez, de-a lungul anilor, faptul că Domnia Sa este o personalitate marcantă a vieții științifice și culturale timișorene (dar nu numai): activitatea sa ca dascăl se desfășoară de aproape jumătate de secol la Universitatea din Timișoara. Bine-cunoscut și apreciat filolog (originar din ținutul Blajului), domnul profesor este și creatorul unei opere lingvistice impresionante (atât prin calitatea, cât și prin amploarea ei), cu multe idei originale – rezultat al anchetelor pe teren, care vin în completarea uriașei documentări desfășurate în arhive sau în biblioteci din România și din afara granițelor ei –, o operă care i-a adus de mult recunoașterea unanimă și definitivă a specialiștilor români și străini.

Profesorul Vasile Frățilă s-a remarcat, în

lingvistica românească a ultimelor decenii, ca un asiduu cercetător în domenii variate precum dialectologia, etimologia, onomastica (toponimia și antroponimia), istoria limbii, istoria lingvisticii, lexicologia și lexicografia, preocupări concretizate în numeroase studii, articole și recenzii publicate în volume colective, în reviste de specialitate și de cultură din țară (Timișoara, București, Iași, Cluj, Craiova, Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Baia Mare, Arad etc.) și din străinătate (Berlin, Leipzig, München, Bologna, Veneția, Udine, Catania, Torino, Pola, Skopje etc.), dar și în comunicările și conferințele susținute la congrese sau la alte manifestări științifice naționale și internaționale la care a fost invitat. Pe lângă cursurile universitare, destinate studenților, Domnia Sa a publicat nu mai puțin de 12 cărți de autor: *Lexicologie și toponimie românească* (1987), *Contribuții lingvistice* (1993), *Studii lingvistice* (1999), *Etimologii. Istoria unor cuvinte* (2000), *Studii de toponimie și dialectologie* (2002), *Cercetări de onomastică și dialectologie* (2004), *Graiul de pe Târnave* (2005), *Graiul de pe Târnave. Texte și glosar* (2006), *Probleme de dialectologie română* (2010), *Studii de toponimie* (2011), *Toponimie și dialectologie* (2011), *Dialectologie românească (sud- și nord-dunăreană)* (2014) și 7 volume în colaborare: *Bibliografia onomasticii românești* (1985), *Dicționarul toponimic al Banatului* (1984-1989), *Dialectul istroromân* (1998), *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș* (2007), *Dialectul istroromân. Straturi etimologice* (2010), *Valea Izei. Studii de onomastică și dialectologie* (2012), *Sâncel. Monografie* (2013).

În totalitatea lor, lucrările elaborate de profesorul Frățilă reprezintă contribuții substanțiale în direcția aprofundării și a soluționării unor importante probleme controversate de lingvistică românească. Ele se caracterizează printr-o cercetare temeinică, extrem de serioasă, de o densitate uluitoare, atât din perspectiva faptelor înseși, cât și din aceea a comentariului lor, dezvoltat în expuneri clare, sistematice, în care se îmbină rigurozitatea certă a specialistului autentic cu exactitatea și intransigența informației structurate cu o acribie filologică de invidiat. În ansamblu, aceste lucrări reflectă, fără puțință de tăgadă, o remarcabilă subtilitate și finețe a omului de știință fascinat de aspectele mai puțin studiate ale limbii, un vast orizont cultural, dar și un pronunțat spirit critic și comparatist, relevant de multitudinea observațiilor exigente, a corectărilor, a completărilor și precizărilor pe marginea fenomenelor discutate anterior de alți lingviști.

Deși activitatea științifică a domnului profesor

a vizat diverse domenii, cea mai apropiată sufletului său rămâne dialectologia – o disciplină complexă, asupra căreia s-a aplecat cu o pasiune și un interes aparte, convins fiind că examinarea atentă a graiurilor populare are capacitatea de a îmbogăți și de a întregi imaginea asupra limbii naționale și chiar asupra istoriei unui neam, întrucât dialectele și graiurile sunt arhive vii ale limbii unui popor.

De la profesorul Frățilă am învățat că o lucrare de lingvistică se impune a fi concepută în așa fel, încât să rămână un important punct de reper în bibliografia de specialitate, iar analiza trebuie să se sprijine întotdeauna pe exemplificări adecvate și pe explicații juste ale faptelor concrete. Stând în preajma Domniei Sale, m-a frapat de fiecare dată siguranța cu care se pronunță în chestiunile fundamentale de lingvistică istorică. Dar, fiindcă am ajuns, cu timpul, să-l cunosc mai bine, am avut prilejul să descopăr și o față „umană” a domnului profesor – un om care, prin simpla sa prezență, a reușit să impună, elegant, respectul, să ne fie aproape nouă, discipolilor săi, să se bucure și să se întristeze împreună cu noi, înconjurându-ne cu altruism, răbdare și... îndemn permanent la muncă asiduă. Este un om mereu gata să le ofere celorlalți sugestii extrem de utile pentru cariera didactică și științifică, înmănunchate adesea pe câte o fișă unde sunt notate neapărat și trimiteri bibliografice exacte la lucrări de referință apărute în țară ori în străinătate (cărți, articole, atlase, dicționare). E un om inimaginabil de ordonat (trăsătură definitorie pentru un filolog clasic), pus pe „fapte” mari (în sens propriu!), privind neostenit la viitoarele apariții editoriale (ale sale și ale tuturor), un om care, când este sfătuit să dea condeiului o clipă de repaus, are la îndemână replica promptă: „O să mă odihnesc numai după ce voi închide ochii!”. Însă, dincolo de toate (sau înainte de orice), domnul profesor este un om de o jovialitate molipsitoare, emanând în juru-i buna dispoziție, entuziasmul și optimismul de nezduncinat, chiar și la cei 75 de ani pe care îi împlinește în 2015.

Poate tocmai din considerentele menționate mi-e greu să mă împac cu gândul că traseul meu doctoral s-a încheiat de mult și că, în ultima vreme, prin forța lucrurilor, îl întâlnesc tot mai rar pe profesorul Frățilă. Nu de alta, dar uneori mi se face așa de dor să ne auzim vorbind în graiul „de acasă”... Să-l mai provoc cu întrebări de genul: „Domnule profesor, de unde vine termenul dialectal cutare?”. „Dar numele propriu cutare?”. Sunt absolut convinsă că voi mai avea și de acum înainte multe nelămuriri... filologice

la care nimeni altcineva nu-mi va mai putea răspunde atât de clar, cu atâtea argumente pertinente, fără să dea greș. Căci, spre deosebire de mine, studenta sfioasă din 1998, „Bădia” (cum ne-am obișnuit să-i spunem noi, foștii săi doctoranzi) cunoaște, de o bună bucată de vreme, nu

numai... „vorba” *slastă*, ci și o seamă de alte cuvinte românești uitate, pe nedrept, în sertarele ascunse ale limbii, de unde ne invită insistent să le (re)descoperim tâlcul. Să le reîmprospătăm mi-reasma, așternându-le, în tăcere, pe pagina albă. Și ivindu-le astfel, cu deplin curaj, spre lumină...

Întâlnirile mele de suflet cu profesorul Vasile Frățilă

Dr. Gabriel BĂRDĂȘAN

Universitatea de Vest din Timișoara

FAMILIA ROMÂNĂ | IN MAGISTRI HONOREM

Sărbătorirea profesorului universitar doctor Vasile Frățilă, la împlinirea nobilei vârste de 75 de ani, poate fi un bun prilej pentru a pune în lumină bogata și îndelungată activitate academică a Domniei Sale. Nu îmi propun, însă, o abordare riguroasă și obiectivă a parcursului științific și universitar al Domniei Sale, ci mai degrabă am în intenții o abordare selectivă și, totodată, subiectivă a personalității dascălului meu, printr-o rememorare a *întâlnirilor mele de suflet cu domnul profesor*, fie ele directe sau indirecte.

Prima mea întâlnire cu domnul profesor V. Frățilă s-a petrecut prin intermediul zvonisticii. Ca student în anul I al Facultății de Litere, am intrat în vorbă cu diverși studenți din anii mai mari, deja experimentați în mersul vieții de student, și, evident, principalul subiect al conversațiilor noastre nu putea fi altul decât cel legat de „metehnele... profesorilor cu care urma să studiem unele discipline universitare. Așa am aflat că vom face dialectologie cu un „prof. Frățilă care „te pică... dacă nu știi ce culori au copertile atlaselor lingvistice”. Această „informație”... nu putea fi ignorată de un student care nu știa mare lucru despre disciplina respectivă și, cu atât mai puțin, despre *profesorul* respectiv. Mă întrebam: „De ce atâtea exigență?” Mi-am găsit explicații un an mai târziu în *întâlnirile de la cursul de dialectologie*, unde în fața studenților apărea cu o ținută impecabilă – morală, dar și vestimentară – un profesor constant cu zâmbetul pe buze, extrem de abil în demersul lui didactic și stăpân pe un domeniu științific despre care abia mai târziu am realizat că nu e așa de simplu să-l

stăpânești și să-l cercetezi. Mi-am zis: *exigența* față de sine nu poate cere decât exigență și față de ceilalți, și asta constant cu zâmbetul pe buze.

După această întâlnire a cursantului cu profesorul său, urma una ceva mai intensă în timpul sesiunii (pentru promoția mea, ba chiar două, pentru că am fost evaluați în aceeași sesiune și la istoria limbii române), stresantă de-a dreptul, întrucât presupunea o examinare orală (în care nu mai reușești să te ascunzi în spatele altui coleg, așa cum se mai întâmpla la orele de curs). Examinarea la disciplina dialectologie mi-a favorizat o primă întâlnire cu o temă dragă domnului profesor (aceasta am aflat-o mai târziu), dar pe care eu, ca orice student care nu are suficient timp să-și pregătească perfect examenele în sesiune, am citit-o în dimineața examenului. Era o temă despre care n-aș fi putut bănui că mă va însoți în activitatea mea ulterioară de cercetare și de care nu mă voi putea „dezice” vreodată. Era vorba despre un bilet de examen care îmi cerea să vorbesc despre *dialectul istroromân*. Nota la examen nu a fost maximă, dar eram mulțumit având în vedere conjunctura... și de ce nu și exigența bine-cunoscută. Cât despre zvonul care circula, atunci nu am avut și nici astăzi nu am nicio confirmare, dar nicio infirmare!

Următoarea mea întâlnire directă cu domnul profesor s-a petrecut la finalul anilor de facultate, la examenul de licență, când „soarta” a decis ca Domnia Sa să fie președintele comisiei. Lucrurile au mers bine din punctul de vedere al studentului stresat, atât la examenul scris, cât și la susținerea lucrării. La finalul prezentării lucrării

de licență am avut un schimb de replici căruia nu-i găseam o explicație foarte clară. M-a întrebat ce limbi străine cunosc. Printre cele înșirate am pomenit și de limba maghiară, iar de aici a decurs următorul schimb de replici: V. F.: – *Tuc magyarul?* („Știi ungurește?”), G. B.: – *Igen, anyám magyar.* („Da, mama e unguroaică.”); V. F.: – *Viszontlátásra!* („La revedere!”).

La câteva luni după această scurtă conversație, ca student la masteratul de limba română, mi-au transmis colegele de masterat că mă căutase domnul profesor. Deci, într-adevăr, urma o revedere! De aici a decurs o altă întâlnire în cabinetul domnului profesor, context în care Domnia Sa mi-a propus să țin câteva seminare de istoria limbii române. Desigur, n-am fost eu nici primul și nici ultimul căruia domnul profesor i-a prilejuit o asemenea întâlnire și pe care l-a măgulit cu asemenea privilegiu și responsabilitate. Ce îmi doresc să relev prin această scurtă relatare este faptul că domnul profesor a avut drept obiectiv constant al activității sale didactice selectarea și formarea tinerilor absolvenți ai Facultății de Litere pentru activitatea didactică și de cercetare din cadrul Universității. S-a străduit să construiască o punte între generațiile de cercetători pentru a menține o continuitate principială și de viziune asupra modului în care trebuie să se desfășoare activitatea universitarului.

În relația cu tinerii săi colaboratori domnul profesor V. Frățilă a arătat încredere totală, a dat libertatea de a decide, a oferit susținere morală, ajutor necondiționat, atenție față de nelămuririle noastre, un atașament onest demonstrat prin referințele pe care ni le-a făcut în diverse medii de cercetare și, nu în ultimul rând, un real suport prin materialul bibliografic prețios pus la dispoziția noastră.

O nouă întâlnire cu domnul profesor V. Frățilă mi-a fost prilejuită, în activitatea de cercetare lingvistică, de calitatea Domniei Sale de conducător de doctorate. Ca doctorand, profesorul Vasile Frățilă mi-a mediat, neintenționat, reîntâlnirea cu subiectul de la examenul de dialectologie din studenție, prin propunerea pe care mi-a făcut-o de a realiza o teză de doctorat despre elementul latinesc din lexicul dialectului istroromân. Senzația pe care am trăit-o a fost aceea că mă urmărește acest subiect: *istroromânii și idiomul lor*. Mărturisesc că am ezitat câteva săptămâni înainte de a accepta o asemenea temă, îndoindu-mă de potențialul meu de a duce la bun sfârșit o temă din zona dialectologiei, mai ales că lecturile mele de atunci erau dominant din zona lingvisticii generale, a psiho-

lingvisticii, a neurolingvisticii și a tulburărilor de limbaj.

Referatele din cadrul doctoratului m-au pus din nou în fața exigenței și a lecturilor de lingvistică extrem de diverse ale domnului profesor. Paginile „sângerânde (de la pixul de culoare roșie!), pline de observații și de noi indicații bibliografice, la un prim impact, m-au demoralizat, dar mai apoi m-au făcut să înțeleg că temeinicia activității de cercetare este dată de abilitatea de a învăța pe toate fețele posibile fenomenul urmărit, de a-l studia în adâncime, dar și la suprafață, de a-l analiza pentru sine și în relație cu alte fenomene. Sunt lecții învățate de la domnul profesor prin practica cercetării și nu prin explicații directe. Alături de mine mai sunt vreo 20 de oameni care au primit asemenea lecții prin tezele de doctorat elaborate sub conducerea domnului profesor Vasile Frățilă.

O altă întâlnire cu domnul profesor s-a petrecut în zona cercetării dialectale de teren. Pentru a o lămurii, din nou trebuie să mă întorc la un gând personal. Mărturisesc că din lectura bibliografiei dedicate istroromânilor și dialectului istroromân în imaginarul meu subiectiv s-a format impresia sumbră că acest grup restrâns de vorbitori ai unui dialect istoric al românei rămâne adâncit undeva în istorie și că cercetez un idiom lipsit de viață, chiar dacă lucrările de specialitate precizau că mai există un grup restrâns de vorbitori ai acestui idiom pe cale dispariție.

Ancheta în satele croate din Peninsula Istria, unde există vorbitori de istroromână, cercetare de teren la care am participat alături de domnul profesor, mi-a favorizat, pe de o parte, întâlnirea reală cu istroromânii și cu idiomul pe care îl cercetam, de aceasta dată extrem de viu datorită utilizării lui efective ca mijloc de comunicare între membrii comunității respective, chiar dacă previziunea extincției istroromânei rămâne valabilă, iar pe de altă parte, întâlnirea în cadrul unei echipe de cercetare cu domnul profesor R. Sârbu și cu doi colegi de-o seamă cu mine: Ana-Maria Pop și Lucian Miclăuș. Întâlnirea din urmă cu alți doi doctoranzi pe atunci și cu doi cercetători consacrați ai dialectului istroromân m-a făcut să conștientizez capacitatea domnului profesor V. Frățilă de a aduce împreună oameni cu viziuni și experiențe de cercetare foarte diferite, dar cu preocupări și obiective comune. Sunt mândru să spun că fac parte din echipa de universitari timișoreni care se ocupă de dialectul istroromân și care s-a constituit grație viziunii integratoare a domnului profesor V. Frățilă.

O ultimă întâlnire, deopotrivă materială și

simbolică, cu domnul profesor, pe care mi-aș dori să v-o împărtășesc, a decurs din experiența anterior semnalată. S-a petrecut în 2010 prin publicarea primei părți a lucrării *Dialectul istro-român. Straturi etimologice*, pe coperta și în paginile căreia, alături de numele profesorului V. Frățilă, se află și numele meu. E o onoare și o bucurie ca și în acest mod special să-mi fie permisă prezența în preajma domnului profesor Vasile Frățilă.

În final, aș sintetiza spunând că aceste întâlniri personale, reale sau simbolice, cu domnul profesor V. Frățilă, relevă imaginea dascălului

dedicat disciplinelor predate, a cercetătorului veritabil, preocupat de a atrage spre sine tineri interesați de știința limbii și de a crea direcții de cercetare prin reunirea în echipe a unor specialiști cu interese și obiective comune.

Rememorării acestor întâlniri de suflet îi adaug, cu ocazia sărbătoririi domnului profesor Vasile Frățilă la împlinirea vârstei de 75 de ani, urările mele cele mai calde de sănătate nesfârșită și de viață lungă cu oameni buni în preajmă.

La mulți ani, domnule profesor Vasile Frățilă!

„Trecătoare” momente din viața universitară

Dr. Adina CHIRILĂ

Universitatea de Vest din Timișoara

Profesorul Vasile Frățilă va fi elogiat prin evocarea realizărilor sale academice: articole, studii, cărți de dialectologie, toponimie, onomastică, istoria limbii, etimologie, a căror apreciere nu poate varia în privința temeiniciei demersului științific și a adevărului demonstrat, dar care este nevoită să se moduleze sprintar când vine vorba de numărul acestora. Căci autorul culege în ultimii ani roadele câtorva decenii de studiu pasionat, iar când așază în bibliotecă încă un volum personal (s-a întâmplat cel mai recent acum câteva săptămâni, cu *Dialectologie românească (sud- și nord-dunăreană)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut 2014), ne anunță că deja are altul în pregătire!

Va fi omagiat prin recunoașterea calităților sale de maestru care își însoțește discipolii cu emoționantă modestie, exemplară dedicare și admirabilă generozitate, amintind de *Divina Commedia*, *Inferno*, *Canto XV*, 82-87, unde Dante pune laolaltă și definește *paideia* în aceste cuvinte:

*ché 'n la mente m'è fitta, e or m'accora,
la cara e buona imagine paterna
di voi quando nel mondo ad ora ad ora*

*m'insegnavate come l'uom s'eterna:
e quant'io l'abbia in grado, mentr'io vivo
convien che ne la mia lingua si scerna.*

*[căci stă și-acum adânc în gândul meu
și trist mă face plinul de iubire
și scumpu-ți chip patern, când tu, mereu,*

*tu mă-ndrumai să tind spre nemurire.
Și cât îți datorez nu voi tăcea,
cât timp voi fi, s-o spui cu mulțămire]¹.*

I se va mulțumi prin mărturisirea de către tânărul coleg a emoției simțite la vederea alăturării propriului nume și a numelui profesorului său pe rândul rezervat autorului pe foaia de titlu

a unei cărți; ori a mândriei copleșitoare când își descoperă una dintre lucrări, pe care a scris-o nu cu prea mare încredere în forțele proprii, dar cu trudă și onestitate, în bibliografia unui studiu al domnului profesor. Când se întâmplă acest lucru, vorbele de laudă devin cu totul nenecesare, iar gestul, deși firesc – nu-l poți suspecta pe cercetător de practicarea, din rațiuni sentimentale, a compromisului valoric –, are ceva din proprietățile unei licori fermecate, cu efect psihotrop: dă îndrăzneală și entuziasm. Clipă a descătușării, atât de râvnită la început de drum!

Va fi evocat cu afecțiune de către foști studenți pentru înțelepciunea de a le face cunoscute certitudini și îndoieli din câmpul disciplinelor predate într-un mod plin de vitalitate, ferit de ucigătoarea sastiseală a rutinei pedagogice. Căci intuiau că nu poate fi decât pasionantă o chestiune despre care omul de la pupitrul catedrei vorbește cu asemenea seriozitate și dăruire, chiar dacă acea problemă se numea, „complet lipsit de imaginație”, *reducerea diftongului ea la a și amuțirea lui [Î]* (final) asilabic în *graiurile crișene* și trebuia să rivalizeze cu mesmerizatoare prelegeri despre pitorescul vieții cărțurilor noastre din vechime, „între hanger și sofă”.

Toate acestea se vor face cu dreptate. În ceea ce mă privește, doresc să dezvălui două momente care mi l-au adus pe domnul profesor Vasile Frățilă cu deosebire aproape. La care m-am gândit deseori și căroră le-am văzut potențialul modelator. Despre care nu am vorbit până acum, păstrându-le printre amintirile luminoase ale vieții mele, știind, totuși, că atâția alții le vor fi trăit în esența lor, chiar dacă nu și în detalii.

Primul s-a petrecut cu mulți ani în urmă, la finalul examenului de *Dialectologie*. Dădusem răspunsuri bune despre „1. Dialectul aromân. 2. Graiul bănățean” și identificasem repede și

¹ George Coșbuc, *Opere. III. Traduceri. Divina Comedie. Comentariu la Divina Comedie*, Introducere, ediție, note, comentarii, glosar și repere critice de Gheorghe Chivu, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2013, p. 79.

corect, cu argumente lingvistice, aria dialectală din care făcea parte „3. Textul”. Profesorul mi-a cerut carnetul și, răsfoindu-l, m-a felicitat pentru cum am vorbit despre respectivul dialect sud-ducă. Atunci, răsuflând ușurată și ignorând nerăbdarea colegilor care își așteptau rândul, i-am spus că nu mi se păruse deloc greu să-i învăț caracteristicile, căci... îl ascult de mult, seara, la radio. A zâmbit surprins și am început o discuție însoțită și prietenească „ti lucruri dealihea armânești: cântiți, literatură, personalități di arâzgă armânească”... Firește, am uitat atâtea între timp, iar nota aceea nu s-ar repeta fără o serioasă buchiseală prin sobre și intimidante tomuri. A rămas însă înțelegerea că severitatea profesorului în legătură cu abordarea disciplinei sale se poate însoți cu interesul față de preocupările studentului, cu bunăvoința de a se lăsa prins într-un dialog despre lucruri familiare celuilalt, pe un ton de senină complicitate, până la înălțimea la care acela se simte confortabil.

Al doilea moment aparține unui trecut mai apropiat, fără examene, dar plin de întrebări și curiozități legate de lucruri ce nu se spusese la cursuri. L-am întrebat, de pildă, pe domnul profesor care este semnificația unui oiconim oarecare, căci explicația găsită aiurea mi se păruse

neverosimilă. Puteam căuta singură, există un articol al său, *Nume de localități de origine slavă în Banat*, în SCL, LIX, 2008, nr. 1, p. 123-134, care m-ar fi satisfăcut pe deplin... Dar cine privilegiază cartea permițându-și să-l uite pe autorul ei nu știe ceea ce Platon a spus demult lumii academice: „vocea învățătorului contează mai mult decât orice carte”. Domnul profesor mi-a explicat imediat, luând în același timp o fișă și scriind pe ea, r.-v., întregul răspuns. O am și acum, amintindu-mi de alte situații în care, știind care sunt temele de cercetare ale colegilor mai tineri, Domnia Sa venea cu câte un exemplu notat pe o fișă din cele care există nenumărate și în deplină rânduială pe masa lui de lucru, o structură ce i-ar fi putut interesa, o sugestie bibliografică. Poate este și o fărâma de mândrie la mijloc, în gestul de a oferi o lămurire exhaustivă în locul unei expedieri grăbite la raftul bibliotecii, dată de conștiința propriei valori de cercetător și profesor universitar; dar ea, dacă există, este cu mult întrecută de bucuria împărtășirii cunoașterii, fie că este cerută și așteptată, fie că nu.

Sunt clipe de care probabil că Domnul Profesor Vasile Frățilă nu își amintește, dar adunate laolaltă cu altele alcătuiesc un continuum pe care mulți îl prețuiesc, știuți ori nu.

Profesorul Vasile Frățilă în Croația, la o conferință internațională dedicată istroromânilor (iulie, 2009)

Vasile Frățilă la ceas aniversar

Dr. Mircea FARCAȘ

Centrul de Cercetare și Documentare
al Academiei Române, Baia Mare

Profesorul Vasile Frățilă a petrecut aproape jumătate de secol de activitate la Universitatea de Vest din Timișoara, intrând în categoria ilustrelor personalități care se „risipesc” pentru alții, în dorința nobilă de a transmite și a forma viitoare generații de specialiști în filologie.

Rămânând credincios disciplinei atât de dragi Domniei Sale, *dialectologia*, Domnul Profesor Vasile Frățilă a devenit un punct de referință în bibliografia vastă a acesteia. A publicat numeroase cărți, studii și articole de dialectologie, onomastică, precum și materiale care privesc istoria limbii, etimologia, lexicologia etc.

Îl cunoșteam (din bibliografie) înainte de a-l vedea, iar momentul întâlnirii a fost emoționant, cum de altfel se petrece în orice situație asemănătoare. L-am cunoscut acum 15 ani, când la Facultatea de Litere a Universității de Nord Baia Mare, azi Centrul Universitar Nord Baia Mare, se sărbătorea împlinirea a 40 de ani de la înființarea învățământului superior în orașul nostru. Și cum un astfel de eveniment se onorează în mod științific printr-o conferință la care sunt invitați cei mai de seamă specialiști, alături de aspiranții în devenire, m-am regăsit și eu în postura viitorului specialist în dialectologie, în calitate de doctorand sub coordonarea unui alt mare specialist, prof. univ. dr. Nicolae Saramandu de la Universitatea București.

Îmi amintesc cu mare drag de acel moment, din 2001, când, alături de profesorul Vasile Frățilă, aveam să-i cunosc și pe alți „monștri sacri” ai dialectologiei românești, printre care îi amintim pe regretatul cerc. șt. dr. Teofil Teaha, cerc. șt. dr. Maria Marin, cerc. șt. dr. Iulia Mărgărit (toți de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române). M-am apropiat cu sfiala începătorului de Domnul Profesor, dar deschiderea,

bunătatea și înțelegerea specialistului Vasile Frățilă m-au făcut să mă simt repede în largul meu în preajma acestui OM. Pentru că înainte de a fi un mare specialist, Domnul Profesor este un mare OM – calitate esențială în domeniul învățământului. Referindu-mă la aceste calități regăsite în personalitatea Domnului Profesor, nu pot să nu mă gândesc, zâmbind, că se suprapun „ca la carte” condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească **un bun cercetător** (numit *anchetator*) în dialectologie: „... anchetatorul trebuie să fie lingvist și să întrunească o serie de calități: să aibă un auz foarte bun, să stăpânească foarte bine sistemul de notație fonetică, să poată folosi aparatele necesare (magnetofon, aparat de fotografiat etc.), să știe să-și apropie informatorii, să știe să lucreze în general cu oamenii de la țară, având în vedere că majoritatea anchetelor se efectuează la sate”. (Cf. *Dialectologie română*, autori Matilda Caragiu Marioțeanu et alii, București, 1977). Oare cine ar putea infirma cele expuse mai sus? Toate acestea îl fac pe profesorul Vasile Frățilă să fie un excelent profesionist și un OM BUN. Numai oamenii buni pot, într-adevăr, să-și apropie semenii.

Din 2001, l-am revăzut cu multă plăcere, cu ocazia multor întruniri științifice. Șugubăț din fire, nu pierde ocazia să binedispună, dar în același timp fiecare participant are și emoții, pentru că figura Profesorului devine brusc foarte serioasă și intransigentă când e vorba de legi fonetice și adevăruri istorice de la care nu ne putem abate. Și cum ai putea să nu ții seama de ce spune Domnul Profesor, care este autor a 30 de cărți de specialitate și a aproape 300 de articole și studii în care se regăsesc laolaltă știința și munca asiduă?

Cuvintele sunt de prisos, vă apreciem cu toată ființa noastră, Domnule Profesor, și vă dorim multă sănătate, ani mulți și să mai scrieți multe cărți!

Un om printre oameni: prof. univ. dr. Vasile Frățilă

Dr. Adelina Emilia MIHALI

Ocazia de a-l omagia pe domnul profesor Vasile Frățilă este, pentru mine, mai mult decât un moment de bucurie și recunoștință, este închinarea discipolului în fața maestrului care l-a format. A vorbi despre un cercetător de prim rang, așa cum este domnul Vasile Frățilă, este, în egală măsură, un prilej de emoție, dar și un demers dificil, deoarece nu poți surprinde în câteva cuvinte o personalitate desăvârșită: profesorul, cercetătorul, omul disponibil și amabil, dornic să ajute și să îndrume tinerii în cariera lor didactică și științifică. Tocmai de aceea, purced, cu sfială și emoție, la prezentarea unui OM care m-a călăuzit pe drumul științei și față de care am o enormă recunoștință, deoarece i se datorează, în mare parte, tot ceea ce eu întreprind astăzi.

Născut în inima Ardealului, în comuna Sâncel, județul Alba, profesorul Vasile Frățilă a preluat seriozitatea și rigurozitatea lui Timotei Cipariu și ale altor oameni de cultură care și-au lăsat amprenta asupra Blajului, oraș în care și-a finalizat studiile liceale. Își continuă parcursul școlar, urmând cursurile Facultății de Filologie, secția română-germană, din cadrul Institutului Pedagogic de 5 ani din Timișoara (1957-1962), devenit în toamna lui 1962 Universitatea din Timișoara. Tânărul absolvent este reținut ca preparator la Catedra de limba română, căreia îi va rămâne fidel *usque ad finem*. În 1973, obține titlul de doctor în filologie, cu teza *Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, sub conducerea prof. univ. dr. doc. G. Ivănescu, membru corespondent al Academiei Române. Parcurge toate gradele didactice, preparator, asistent, lector, conferențiar, în 1990 devine profesor la catedra la care și-a început activitatea. Începând din 1995, este numit conducător de doctoranzi. Până în 2013, sub conducerea Domniei Sale, și-au luat doctoratul 22 de persoane.

Lingvistul Vasile Frățilă s-a remarcat prin cercetări asidue în variate domenii, precum dialectologia, onomastica (toponimia și antroponimia), etimologia, istoria limbii, istoria lingvisticii, lexicologie și lexicografie, preocupări concretizate în numeroase studii, articole și recenzii publicate în țară și în străinătate, precum și în comunicările și conferințele ținute la

congrese și la diverse manifestări științifice internaționale, dintre care amintim: Sofia (1972), Tirana (1974), Leipzig (1978, 1984, 1993, 1997), Padova (1994, 2001), Torino (1994), Jena (1997), Pola (2000), Udine (2001), Salamanca (2001), Uppsala (2002), Pisa (2005), Sușnievița (2009). Domnia Sa a publicat nu mai puțin de 11 cărți de autor: *Lexicologie și toponimie românească* (1987), *Contribuții lingvistice* (1993), *Studii lingvistice* (1999), *Etimologii. Istoria unor cuvinte* (2000), *Studii de toponimie și dialectologie* (2002), *Cercetări de onomastică și dialectologie* (2004), *Graiul de pe Târnavă* (2005), *Graiul de pe Târnavă. Texte și glosar* (2006), *Probleme de dialectologie română* (2010), *Studii de toponimie* (2011), *Toponimie și dialectologie* (2011). Acestora li se adaugă 5 lucrări în colaborare: *Bibliografia onomasticii românești* (1985), *Dicționarul toponimic al Banatului* (1984-1989), *Dialectul istro-român. Texte și glosar* (1998), *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș* (2007), *Dialectul istroromân. Straturi etimologice* (2010) și o lucrare monografică amplă, *Sâncel* (2013). Lucrările domnului profesor, în totalitatea lor, denotă cercetarea temeinică, rigurozitatea uluitoare, acribia caracteristică omului de știință, remarcate, atât în expunerile și explicațiile clare, cât și în forța argumentelor și în observațiile exigente. Ele pun în evidență spiritul critic al specialistului antrenat și fascinat de aspecte mai puțin studiate ale limbii. Cercetător neobosit, Domnia Sa caută de fiecare dată să găsească nenumărate exemple pentru a ilustra ideile teoretice, fiind într-o permanentă luptă a argumentării elocvente și statornice.

Dintre toate disciplinele lingvistice abordate, cea mai apropiată de sufletul profesorului Frățilă a rămas dialectologia, fiind de părere că studiul graiurilor populare vine să completeze imaginea unitară a limbii române și a poporului român. Cu un fler înnăscut, cu atâta lejeritate în exprimare, Domnia Sa vorbește pe graiul fiecăruia, conferindu-i astfel interlocutorului siguranța unui mediu apropiat sufletului său. Cu aceeași pasiune arzătoare, domnul profesor se apleacă asupra studiului numelor de locuri, care, asemenea dialectelor, sunt arhive ale istoriei nescrise.

L-am cunoscut pe domnul profesor după terminarea facultății, cu ocazia desfășurării Simpozionului Internațional de Dialectologie. Am fost impresionată, atât de vastitatea informației, cât și de simțul umorului, calități care îl fac pe profesorul Vasile Frățilă să fie atât de iubit de foștii studenți și doctoranzi.

Mai târziu, mi-am dorit să urmez cursurile Școlii Doctorale la Timișoara sub coordonarea Domniei Sale. Mi-a fost extrem de frică, deoarece am fost avertizată de foști studenți că „domnul profesor era cel mai temut din facultate”, că „dacă treceai examenul la Dialectologie te puteai considera absolvent al Facultății de Litere”. Mi-a fost cu atât mai teamă, cu cât, în prima vizită la Timișoara, domnul profesor mi-a prezentat biblioteca personală (am rămas profund impresionată de vastitatea și, mai ales, de calitatea ei, dar și de exactitatea cu care domnul profesor știa unde este așezat fiecare exemplar important), precizându-mi că „fără cartea asta nu poți”. Nu parcusesem multe dintre acele volume, deoarece nu se reeditau și circulau într-un cerc închis sau în marile biblioteci universitare la care nu ajunsesem. În aceste condiții, nu am crezut că domnul profesor Frățilă mă va accepta ca doctorandă. Dar soarta mi-a fost favorabilă și am pornit pe drumul toponimiei, condusă de un cercetător de renume! Domnia Sa a știut să mă impulsioneze, să mă scoată din starea de încordare și teamă, acordându-mi încredere și sprijin. În anii de studiu, domnul profesor m-a susținut nu doar moral (luptând cu birocrăția pentru a-mi fi alături, în calitate de coordonator, până la finalizarea tezei), ci m-a îndrumat cu o măiestrie deosebită, cu competență și tact pedagogic. Cu atât mai mult, mi-a facilitat procurarea cărților esențiale la care nu puteam să ajung. Mi-a răspuns la solicitări cu promptitudine, adesea renunțând la proiecte personale pentru corecturi, explicații, analize. Adesea, îl puneam în situația neplăcută de a reveni de mii de ori asupra unui aspect pe care eu nu l-am înțeles, dar niciodată nu a ezitat să mă lămurească docil și căutând mereu alte exemple, alte explicații, alte fapte concrete. Stând în preajma Domniei Sale, am aflat nu doar informații ce țin de lingvistică în general, de toponimie în special, ci și multe aspecte din trecutul Maramureșului pe care nu le cunoșteam (deși aici m-am născut, am copilărit și am studiat), despre oamenii de seamă ai zonei din care provin, fapt ce m-a determinat să citesc mai mult despre lingviștii care au străbătut Maramureșul și despre concluziile și realizările acestora. De la domnul profesor am învățat că un bun cercetător trebuie să fie ordonat, serios, riguros și că responsabilitatea afirmațiilor, argumentarea solidă și exemplificarea adecvată tre-

buie să caracterizeze orice lucrare de lingvistică, astfel încât aceasta să rămână un reper în bibliografia de specialitate.

Am descoperit, în decursul acestor ani, că, în spatele dascălului de excepție, stă un om cu alese calități morale, un spirit tânăr și deschis, un om cu o impresionantă cultură generală. Alături de domnul profesor, am bătut la pas Blajul, Domnia Sa oferindu-mi informații lingvistice, istorice și literare. Mi-au rămas astfel întipărite în minte locuri dragi, explicații etimologice ale unor toponime, prezentate cu atâta pasiune și dăruire. Rememorez, cu plăcerea discipolului care-și descoperă pas cu pas mentorul, discuțiile despre dialectele limbii române purtate cu domnul profesor pe drumuri de munte în scurta dumealului vacanță în Maramureș. Savuram micile fragmente de poveste spuse cu patos în megle-noromână și istroromână. Cu atâta drag îl ascultam în dulcele grai ardelenesc și, cu atât mai mult, în graiul meu de-acasa, din Maramureș, fiind convinsă că domnul profesor este „unu de-a nost”.

Disciplina și atenția sporită reies, atât din realizările profesionale ale domnului profesor, cât și din stilul de viață. Ordonat, cu o rigurozitate și o seriozitate uimitoare, Vasile Frățilă, profesorul și omul, rămâne veșnic tânăr, cu o putere de muncă nebănuită, mereu pregătind materiale pentru conferințe sau apariții editoriale viitoare. Domnul profesor este un om jovial, care emană bună dispoziție și optimism, întotdeauna cu o frază potrivită să destindă atmosfera încordată. Deși exigent, atât cu sine, cât și cu ceilalți, Domnia Sa este mereu înconjurat de oameni dragi, colegi de breaslă, prieteni, foști studenți și doctoranzi, fapt ce denotă buna relaționare cu cei din jur, capacitatea de empatizare, respectul reciproc, dar și altruismul, răbdarea, încrederea care sunt doar câteva dintre calitățile pe care le are.

Regret că traseul meu doctoral s-a încheiat și, datorită distanței, îl întâlnesc pe domnul profesor destul de rar. Mi-e dor de vizitele la Timișoara, de explicațiile întărite de nenumărate exemple, mi-e dor să răsfoim dicționare pentru clarificarea unei situații controversate cu privire la toponimul X, de trimiterile bibliografice concrete pe care Domnia Sa le nota pe marginea fișelor mele.

În încheiere, îmi permit să-mi exprim bucuria și satisfacția că am cunoscut o personalitate atât de complexă care mi-a îndrumat pașii în studiul toponimiei. De asemenea, îi mulțumesc domnului profesor pentru că mi-a permis să stau în preajma Domniei Sale, observând ce înseamnă o viață dedicată științei, seriozitatea și acribia care îl caracterizează și, mai ales, pentru că a fost, înainte de orice, OM, un om apropiat sufletului meu și de care se leagă destinul meu.

Rumerii din Istrie în scrierile unui cărturar ciparian¹

Dr. Ana-Maria RADU-POP

Universitatea de Vest din Timișoara

„**I**mi iau îngăduința să-i spun așa profesorului universitar Vasile Frățilă, [...], afirma Ion Brad, socotind că am mai multe îndreptățiri s-o pot face.

Mai mult, fiindcă satul Pănade, unde a venit pe lume, cu peste 200 de ani în urmă, Timotei Cipariu, ține acum de comuna Sâncel, unde s-a născut Vasile Frățilă. Cum s-ar zice, ne-am trezit, peste timp, toți trei consăteni. Apoi, fiindcă în *Jurnalul* său fragmentar, scris pe la 1850, Timotei Cipariu nota: «Maică-mea, Salomia, fu născută în Sâncel, fata lui Frățilă Mihăilă și a Truței Maria». Frățilă, o adevărată înfrățire de nume și de destin!

De ce? Fiindcă niciunul dintre numeroșii intelectuali născuți în aceste străvechi sate românești – atestate documentar încă din secolul XIII – nu s-a identificat atât de mult ca Vasile Frățilă cu pasiunea devoratoare a «părintelui filologiei române» – adică studiul cuvântului, al limbii și literaturii populare»².

Într-adevăr, în ceea ce-l privește pe Profesorul Vasile Frățilă, se poate vorbi de un interes special, de o adevărată pasiune pentru „studiul cuvântului, al limbii”, pasiune și interes dublate de o minte ascutită și riguroasă, rezultatul firesc al unei astfel de întâlniri fericite între pasiune și inteligență fiind valoroase (și numeroase) studii și articole de dialectologie românească nord- și sud-dunăreană, istorie a limbii, etimologie, onomastică (toponimie și antroponimie), istorie a lingvisticii etc. Cel ce se va încumeta să facă un studiu monografic despre opera lui Vasile Frățilă va avea o sarcină frumoasă, dar deloc ușoară, luând în considerare complexitatea operei lingvistului timișorean. Acest ultim aspect a fost și unul dintre motivele care ne-au determinat să ne oprim doar asupra studiilor Domniei Sale de dialectologie românească sud-dunăreană, mai exact asupra celor consacrate realităților istroromâne. Un alt motiv hotărâtor pentru a

scrie doar despre preocupările referitoare la *rumerii din Istrie* l-a constituit „monopolul” pe care-l are Profesorul Vasile Frățilă în acest domeniu, căci, de la *Studiile istroromâne* ale lui Sextil Pușcariu, niciun alt lingvist român nu s-a aplecat cu atâta interes și cu asemenea rezultate³ asupra idiomului vorbit de acești români. Dacă aromâna și, în mai mică măsură, meglenoromâna au avut șansa unor lingviști de prestigiu ieșiți din rândurile lor – Tache Papahagi, Theodor Capidan, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Nicolae Saramandu etc., respectiv Petar Atanasov, vorbitori de istroromână lingviști, cu excepția lui Antonio Dianich, nu au fost. Au existat și după Sextil Pușcariu preocupări în domeniu – Petru Neiescu la Cluj, Richard Sârbu la Timișoara etc., însă nu atât de sistematice și de amănunt ca și cele ale lui Vasile Frățilă.

Deși dialectele românești sud-dunărene îi erau bine cunoscute Profesorului Frățilă încă din perioada imediat următoare terminării facultății – din primul an de „dascălie” i s-au încredințat seminarele de Dialectologie, de Istorie a limbii române și de Introducere în lingvistică, prima sa contribuție privind micuța comunitate istroromână și idiomul vorbit de aceasta apare în 1990, *Texte dialectale și glosar*, TUT, 230 p. (reeditată în 1998), în colaborare cu Richard Sârbu, lingvist timișorean care a avut, la rândul său, un rol important în studiul și promovarea acestui dialect românesc.

„Momentul Udine” are o însemnătate specială pentru Vasile Frățilă, sejurului în localitatea italiană datorându-i-se, după cum însuși mărturisește, „preocuparea [...] mai intensă pentru studiul dialectului istroromân” (*Dialectologie românească (sud- și nord-dunăreană)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014, p. 387). Beneficiind în 1994 și 1995 de două burse de studiu la Universitatea din Udine, Vasile Frățilă

1 Ion Brad, *Cărturar ciparian*, în *In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2012, (coordonator Ana-Maria Pop), p. 53-59.

2 *Ibidem*, p. 53.

3 Vezi bibliografia de la sfârșitul articolului.

transcrie materialul înregistrat de Ugo Pellis¹ din Istria pentru *Atlante Linguistico Italiano* (ALI) de la istroromânii din Bârdo, Sušnievița și Jeian. Acest material va constitui punctul de plecare în elaborarea unor studii precum: *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, AUT, XXXVIII (2000), p. 127-198; *Termeni istroromâni referitori la regnul animal. I. Ovine, caprine, cervide. II. Bovine și cabaline*, în volumul *Cercetări de onomastică și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 235-262; *Contribuția cărturarilor istroromâni la cunoașterea și studierea dialectului istroromân, în Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, București, Editura Academiei, 2011, p. 285-306 etc.

A susținut, de-a lungul timpului, numeroase comunicări în cadrul unor manifestări științifice, câteva dintre aceste manifestări fiind consacrate istroromânilor și idiomului vorbit de ei. Astfel, în anul 2000, participă împreună cu P. Neiescu și cu R. Sârbu la primul Congres internațional dedicat istroromânilor, organizat de Facultatea de Litere din Pola (Croația), în 2008, în cadrul Simpozionului științific internațional de la Sibiu, susține o comunicare cu tema *Repere cultural-istorice istroromâne*, iar în 2009, alături de P. Neiescu, R. Sârbu, P. Atanasov, August Kovačec și Goran Filipi, ia parte la sesiunea internațională organizată la Jeian cu titlul: *Zilele de vlaška ali žejanska limba. Dani vlaškog ili žejanskog jezika*, unde ține comunicarea *Originea istroromânilor. Certitudini și ipoteze*.

În 2008, împreună cu Richard Sârbu, Gabriel Bărdășan, Lucian Miclăuș și Ana-Maria Pop, a făcut anchete la românii din Istria, atât la nord, cât și la sud de Monte Maggiore (Učka Gora). Rezultatele astfel obținute au fost valorificate de cei trei tineri cercetători în lucrările de doctorat, realizate sub atenta îndrumare a Profesorului Vasile Frățilă: Gabriel Bărdășan, *Elementul latinesc în lexicul dialectului istroromân*, Lucian Miclăuș, *Lexicul de origine croată în dialectul istroromân*, Ana-Maria Pop, *Elementul italian în dialectul istroromân*. Dincolo de preocupările proprii privind studiul acestui dialect românesc sud-dunărean, profesorii Vasile Frățilă și Richard Sârbu au format în vestul țării o echipă de cercetători pasionați, dornici să continue studiile Domniilor Lor, astfel încât, după cum afirma academicianul A.

Kovačec, „în privința istroromânei, Universitatea din Timișoara face acum ceea ce instituțiile din Cluj au făcut în trecut”. (*In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*, p. 286).

Preocupările științifice ale lingvistului timișorean privind istroromâna și istroromânii s-au concretizat în: **lucrări cu caracter lexicografic** (Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Texte dialectale și glosar*, volum reeditat în 1998 (Timișoara, Editura Amarcord) „într-o formă substanțial îmbunătățită, termenii glosați fiind însoțiți de indicații gramaticale, exemple ilustrative și de precizări etimologice”, p. 7); **lucrări de istoria limbii, etimologie, terminologie și lexicologie** (*Elementul autohton în dialectul istroromân: între menținere și dispariție; Elementul slav vechi din lexicul dialectului istroromân; Note de etimologie istroromână; Note lexicale și etimologice istroromâne; Formarea cuvintelor în lexicul dialectului istroromân; Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân; Termeni istroromâni referitori la regnul animal. I. Ovine, caprine, cervide. II. Bovine și cabaline; Dialectul istroromân. Straturi etimologice etc.*) și **lucrări de istorie a lingvisticii** (*Contribuția cărturarilor istroromâni la cunoașterea și studierea dialectului istroromân; Dialectul istroromân în anchetele lui Ugo Pellis etc.*).

Cele mai multe dintre lucrările lui Vasile Frățilă sunt demersuri inedite, care completează golurile din literatura de specialitate. Un exemplu în acest sens este studiul Domniei Sale privind una dintre cele mai dificile și controversate probleme ale istoriei limbii române, cea a substratului traco-dac: „Dacă cuvintelor de substrat din dacoromână și echivalentelor acestora în două din dialectele sud-dunărene li s-a acordat o atenție mai mare (în special celor din aromână [...]), nu același lucru se poate spune despre elementele autohtone din istroromână, în sensul că acestea au fost doar semnalate, fără alte comentarii privind vechimea atestărilor, răspândirea dialectală, eventualele schimbări semantice sau fără a se specifica, acolo unde termenul autohton a dispărut, care este «înlocuitorul» sau care sunt «înlocuitorii lui»”. (Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, p. 351).

În multe dintre studiile sale, lingvistul ti-

1 Rezultatele anchetelor efectuate de Ugo Pellis la istroromâni au fost publicate parțial de Wolfgang Dahmen și Johannes Kramer: *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis, Parte prima: questioni 1-1512*, „Balkan Archiv”, Neue Folge, 13, 1988, p. 209-281; *Parte seconda: questioni 1513-3338*, „Balkan Archiv”, Neue Folge, 16, 1991, p. 107-137.

mișorean oferă soluții etimologice pentru termeni rămași fără etimon în lucrările altor lingviști, precum și etimologii diferite de cele avansate de alți autori. Amintim în acest sens *Note(le) de etimologie istroromână* prilejuate de apariția primului volum al *Dicționarului dialectului istroromân*, autor Petru Neiescu, *Note(le) lexicale și etimologice istroromâne*, în care, „pornind de la unele culegeri de texte dialectale, ca și de la unele lucrări lexicografice (dicționare, glosare) sau atlase (ALI, ALIr, ALR), autorul discută câțiva termeni istroromâni necunoscuți până de curând sau rămași fără etimologie” (*Dialectologie românească (sud- și nord-dunărea-nă*, p. 361).

Dincolo de preocupările strict științifice, Profesorul Vasile Frățilă este un mare susținător al cauzei istroromânilor, încercând să atragă, ori de câte ori are ocazia, atenția forurilor competente asupra situației în care aceștia se află: „Problema istroromânilor este gravă și dramatică. Diminuarea lor numerică în Istria, prin de-naționalizare sau prin emigrare, amenință cu dispariția lor ca etnie și cu stingerea lingvistică. De aceea, problema salvării lor este o prioritate nu numai pentru statul român, ci și pentru cel croat și, desigur, și pentru Europa. Pentru salvarea istroromânilor este necesar ca chestiunea lor să fie pusă urgent pe agenda forurilor europene și internaționale, este nevoie ca statul român și cel croat să se implice efectiv instituțional și financiar, să se stabilească legături trainice între

localitățile din România și cele din Istria (în special Jeian și Sușnievița)”. (*In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*, p. 79).

Interesul particular al lui Vasile Frățilă pentru continuatorii românilor apuseni de la sud de Dunăre și idiomul vorbit de aceștia susține într-o anumită măsură raționamentul lui Ion Brad, și anume că nu poate fi o simplă coincidență faptul că Ioan Maiorescu, Alexiu Viciu, Aron Densusianu, Andrei Glavina – nume însemnate pentru istoria istroromânilor, au făcut studii la Blaj, acolo unde a urmat liceul și reputatul lingvist, care împlinește anul acesta 75 de ani.

La ceas aniversar, de mare bucurie, vă urez, stimate Domnule Profesor, La mulți, fericiți și frumoși ani! Cu sănătate și cu gândul că cei mai buni rămân mereu cei mai buni!

Dacă 75 de ani înseamnă să fii respectat de comunitatea din care te tragi și de cea în care trăiești, atunci este minunat să împlinești 75 de ani!

Dacă 75 de ani înseamnă să ai o activitate științifică prodigioasă și să fii cunoscut și recunoscut pe plan național și internațional, atunci este o mândrie să împlinești 75 de ani!

Dacă 75 de ani înseamnă să fii viguros la minte și la trup și să fii model pentru cei din jurul tău, atunci este o binecuvântare să împlinești 75 de ani!

BIBLIOGRAFIA¹ LUCRĂRILOR PROFESORULUI VASILE FRĂȚILĂ PRIVIND DIALECTUL ISTROROMÂN

(recenzie la) August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971, 230 p., în SCL, XXII (1972), nr. 6, p. 640-643.

CULEGERE DE TEXTE DIALECTALE ȘI GLOSAR, Universitatea din Timișoara, Facultatea de Filologie-Istorie, Timișoara, TUT, 1974, p. 98-113, 132-140.

TEXTE DIALECTALE ȘI GLOSAR, Universitatea din Timișoara, Facultatea de Filologie, Catedra de limba și literatura română, Timișoara, 1981, p. 146-167.

TEXTE DIALECTALE ȘI GLOSAR, ed. a II-a, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1990, p. 208-223.

GLOSAR (ISTROROMÂN), în Richard Sârbu, *TEXTE ISTROROMÂNE ȘI GLOSAR*, ed. a II-a revizuită și completată, Timișoara, TUT, 1992, p. 145-293.

DIALECTUL ISTROROMÂN. TEXTE ȘI GLOSAR, Timișoara, Editura Amarcord, (în colaborare cu Richard Sârbu), p. 11-33, 184-306.

TERMINOLOGIA CORPULUI OMENESC ÎN DIALECTUL ISTROROMÂN, în Anuarul Universității din Timișoara, XXXVIII (2000), p.127-198.

¹ Lucrările de peste 40 de pagini au fost culese cu majuscule și cu bold.

Termeni istroromâni referitori la regnul animal. Ovine, caprine, cervide, în Anuarul Universității din Timișoara, XL (2002), p. 83-92.

Terminologia corpului în istroromână, în „Tabula”, Pola, 2003, p. 121-135.

CERCETĂRI DE ONOMASTICĂ ȘI DIALECTOLOGIE, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 245-262.

Blajul și cercetările dialectale, în *Acta Blasensia III. Școlile greco-catolice ale Blajului. 250 de ani de credință și cultură*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2005, p. 443-451, în special 450-451.

Observații asupra elementului autohton în dialectul istroromân, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2008, p. 43-64.

Considerații cu privire la elementul autohton în istroromână, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion național de dialectologie*, Baia Mare, 2008, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, 225-247.

Lexicul dialectului istroromân, în „Transilvania”, serie nouă, Sibiu, nr. 4/2009, p. 42-50.

Elementul autohton în dialectul istroromân între menținere și dispariție, în „Buletin științific”, Baia Mare, fascicula Filologie, seria A, XIX (2010), p. 19-33.

PROBLEME DE DIALECTOLOGIE ROMÂNĂ, Blaj, Editura Astra, 2010, p. 193-212.

Dialectul istroromân, în „Gând românesc”, IV (2010), nr. 4-5 (24-25), p. 93-107.

DIALECTUL ISTROROMÂN. STRATURI ETIMOLOGICE, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, 414 p. (în colaborare cu Gabriel Bărdășan), p. 11-72; 349-415.

Contribuția cărturarilor istroromâni la cunoașterea și studierea dialectului istroromân, în *Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 285-306.

Formarea cuvintelor în dialectul istroromân, în „Fonetica și Dialectologie” (XXX), 2011, p. 5-20.

(recenzie la) Antonio Dianich, *Vocabolario istroromano-italiano. La varietà istroromana di Brianza (Børščina)*, Pisa, Edizioni ETS, 2011, XL+ 199 p., în „Limba Română”, LX (2011), nr. 4, p. 556-562.

Note de etimologie istroromână, în „Buletin științific”, fascicula filologie, seria A, Baia Mare, vol. XX (2011), p. 45-57.

Dialectul istroromân în anchetele lui Ugo Pellis, în *Bătrânul înțelept de la Pylos. Volum omagial dedicat lui Andrei Avram la optzeci de ani*, București, Editura Academiei, 2012, p. 77-86.

Elementul slav vechi din dialectul istroromân, în „Analele Universității «Al. I. Cuza» Iași”, secțiunea III E, Lingvistică, tomul LVIII (2012), p. 87-114.

Dialectul istroromân – Privire generală, în vol. *Aromâni, meglenoromâni, istroromâni: aspecte identitare și culturale*, București, Editura Universității din București, 2012, (coordonator Dr. Adina Berciu-Drăghicescu), p. 633-694.

DIALECTOLOGIE ROMÂNEASCĂ SUD- ȘI NORD-DUNĂREANĂ, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, p. 81-212, 347-368.

Note lexicale și etimologice istroromâne, în „Fonetica și Dialectologie”, XXXII (2013), p. 185-191.

OSSERVAZIONI SULL'ELEMENTO AUTOCTONO NEL DIALETTO ISTRORUMENO, în *Hommage offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*, sous la direction de Dan Cepraga, Coman Lupu, Lorenzo Renzi, București, Editura Universității din București, 2013, vol. I, p. 394-444.

Blajul și istroromânii, în „Astra blăjeană”, an. XIX, nr. 4 (73), decembrie 2014, p. 8-12

Domnului profesor, cu dragoste

Dr. Coralia TELEA

Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Da, este și titlul unui film vechi, din 1967, în care Sidney Poitier joacă magistral rolul unui profesor de excepție. Cum atunci când i-am devenit studentă profesorului Vasile Frățilă nu văzusem filmul, nu trăiam într-o lume măcinată de prejudecăți rasiale și nu aveam vârsta adultă a alegerii profesiei de mai târziu, titlul inspirat ales al filmului mai sus pomenit nu se asocia încă în mintea mea cu figura luminoasă a profesorului Vasile Frățilă de la Universitatea de Vest din Timișoara. În timp, însă, inima mare a profesorului mă face să-mi amintesc de Domnia Sa cum altfel, decât cu dragoste, cu sentimente sincere, calde, de recunoștință, resimțite de fostul discipol.

În prima mea zi de școală petrecută la *Sorbona din cucuruz* (așa cum mi-a povestit o altă dascăliță de-a mea din Timișoara, domnișoara Maria Țenchea, că i se spunea mai demult Universității de Vest din Timișoara), am fost cu toții convocați, noi, studenții anului I, în amfiteatrul A12, despre care aveam să aflu mai târziu că este al Facultății de Litere, că toate activitățile noastre de curs și cele festive se vor țin acolo, că prima cifră desemnează etajul la care se află amfiteatrul și multe alte povești, ce făceau parte mai mult sau mai puțin din folclorul studentesc. Odată intrată în incintă, mi-am căutat loc, încercând să leg și prietenii cu vecinii din dreapta și stânga mea. Eram tare puțini, abia ocupaserăm primele rânduri de scaune ale amfiteatrului, căci tare mai erau puține locurile la admiterea în facultate și tare crâncenă selecția acestora. Din teamă, cred, pentru necunoscutul ce se așternea înaintea noastră, dar pe care-l dorisem cu ardore, ne așezaserăm cu toții unii lângă ceilalți, nelăsând niciun loc liber între noi. Astfel că, era tare greu de ieșit la capătul rândului și (nu-i așa?) toți căutam instinctiv o oarecare protecție, un loc cât mai spre mijlocul rândului de scaune, ca nimeni și nimic să nu ne poată arunca în lume, adică între dascălii ce se plimbau cu mâinile la spate pe scările laterale ale amfiteatrului. Foarte cuminți, tăcuți și atenți, ascultam cele spuse de cel despre care aveam să aflăm că va fi îndrumătorul anului nostru. Când s-a deschis ușa amfiteatrului, noi, studenții așezați în bănci, am

privit temători spre cel care intrase și ne-am liniștit de îndată ce am realizat că nu venise ca să taie capete, judecând după figura lui caldă, dar severă, în același timp. Era profesorul Vasile Frățilă. I-a spus ceva celui care ne vorbea și cum acesta s-a oprit din expunerea despre obligativitatea prezenței studenților la cele zece ore zilnice de program de curs sau seminar, profesorul Frățilă a întrebat: «Cine-i *Handrea* din Blaj?» și a adăugat «Să vină afară!». Mi-am părăsit, înfricoșată, locul și m-am îndreptat spre ieșire. Singurul lucru care-mi venea în minte era că ajunsesem de două zile în Timișoara, mă instalasem la căminul studentesc și, necunoscând pe nimeni, nici măcar nu ieșisem din cameră, drept urmare nu făcusem nimic din ceea ce ar fi putut să ducă la menționarea numelui meu într-o adunare, nu făcusem nimic interzis și nimic de pedepsit. M-am îndreptat temătoare, suspicioasă, dar bizar de hotărâtă în același timp, spre ieșirea din amfiteatru. De cealaltă parte a ei, pe coridorul frigos al universității îl vedeam pe același om care intrase în A12 cu câteva minute în urmă. M-a frapat schimbarea fizionomiei acestuia. De unde fusese oarecum distant și opac în amfiteatru, când avea prestanța dascălului universitar ce era printre studenți, acum îl găseam cu sufletul deschis și zâmbetul pe buze. Primele cuvinte ale profesorului au fost «Dumneata ești Coralia Handrea, din Blaj? Eu sunt Vasile Frățilă din Sâncel». Și ca prin minune, teama mi-a dispărut și nesiguranța mi s-a estompat, mi-am recăpătat zâmbetul, ba chiar suflul, la bucuria că nu făcusem nimic interzis, ba chiar mă născusem în locul potrivit. Și de atunci, în mulțimea de dascăli de excepție de care am avut bucuria să profit, era o figură nu doar extrem de competentă și exigentă, ci caldă, aceea a profesorului Frățilă. Am simțit eu însămi, în mod repetat și consecvent, omenia de care dă dovadă sufletul profesorului Frățilă: de fiecare dată când Domnia Sa venea la curs pe același palier cu cel pe care era și sala mea de curs, profesorul venea spre mine, mă întreba cum îmi merge, ce griji am, ce necazuri și dacă mă poate ajuta. În lumea oamenilor mari, a adulților și a figurilor de seamă ce mi-au marcat

tinerețea, profesorul Vasile Frățilă a însemnat mult mai mult decât un dascăl erudit.

Cursul de *Dialectologie*, pe care l-am urmat în anul al treilea, a fost o bună ocazie pentru noi, studenții, de a ne pune la încercare puterea de înțelegere (și de ce nu ?) și pe cea de memorizare. Îmi amintesc cursurile (stufoase, de altfel) și notele pe care nu pridideam să le luăm, căci am fi vrut să-i sorbim cuvintele profesorului Frățilă, să nu le lăsăm să se piardă în freamătul sălilor de curs. Dar mult mai aproape de suflet îmi este amintirea orelor de seminar. La primul seminar, am fost întrebați fiecare de unde veneam și profesorul Frățilă ne-a spus fiecăruia câteva vorbe în graiul local, ceea ce a însemnat enorm pentru noi, pentru fiecare dintre copiii plecați de acasă, care și-au ferecat (mai mult sau mai puțin) în adâncul sufletului locurile natale și graiul local, pentru a izbândi în încercarea lor de acclimatizare la plaiuri bănățene din rațiuni educaționale. Mai apoi, în timpul semestrului, urmăream atent paginile cursului, pentru a ști când vom parcurge cunoștințele lingvistice care aveau să ne arunce din nou în paradisul (ce era oarecum pierdut, în acel moment) graiului local pe care-l părăsisem venind la universitate. Căci fuseserăm preveniți de colegii din anii mai mari (deh, solidaritatea de care dau dovadă studenții...) că fiecare curs despre dialecte, subdialecte și graiuri va fi susținut de profesorul Frățilă în dialectul, subdialectul sau graiul respectiv. Și astfel, fiecare dintre noi făcea încă o călătorie acasă, ceea ce ne doream cu toții.

Sigur că nu mă pot opri să vorbesc despre curs, fără să vorbesc despre examenul care l-a finalizat. Îmi amintesc că în acea sesiune de vară a sfârșitului anului al treilea, examenul la disciplina *Dialectologie* era ceea ce numeam «examen de an». Anterior sistemului actual de

organizare a studiilor universitare, studenții erau evaluați la sfârșitul anului universitar, din materia predată pe tot parcursul anului, respectiv 14+14 cursuri și 14+14 seminarii, corespunzătoare numărului de săptămâni din cele două semestre. Informație multă, deci. Bibliografie, pe măsură. Timp de studiu...cu generozitatea maximă dată de inconștientă vârstei și de puterile tinereții ...cinci sau șase zile, că doar aveam de susținut cinci astfel de examene pe perioada sesiunii de vară, mai precis, în răstimpul unei luni de zile. Toți ne temeam de aceste examene, toți visam vacanța de după, însă nu eram toți convinși de bunele intenții ale profesorului Vasile Frățilă. Domnia Sa a știut bine că nu toți vom fi printre cei mai de seamă dialectologi ai vremilor noastre, deși unii dintre noi au ales, mai târziu, acest fascinant drum. Alții, mulți, ne-am îndreptat spre studiu și școală, dar având alte domenii de interes. Or, spre deosebire de unii dascăli, profesorul Vasile Frățilă a înțeles prea bine că puterile noastre într-ale dialectelor erau limitate și că toți ne disciplinam învățând a vorbi în graiuri diferite și a înțelege particularitățile acestora. Cred sincer că și în această intuiție dovedită stă priceperea și harul unui dascăl de excepție.

Nu aș dori să închei înainte de a pomeni și dăruirea Domnului Profesor pentru meseria din care a făcut mai mult decât o pasiune, precum și generozitatea Domniei Sale și temeinicia lucrurilor întreprinse, toate atestând rădăcinile sale curate ardelenesti. Dascăl remarcabil, specialist de renume, om înainte de toate, Domnul Profesor Vasile Frățilă a fost un reper al vieții mele de student, un model de urmat în postura de dascăl pe care am îmbrățișat-o și căreia încerc să-i dedic tot atâta pasiune și simțire cât am văzut la inegalabilul meu dascăl.

Profesorul Vasile Frățilă la a LXXV-a aniversare

Dr. Vasile D. ȚĂRA

Universitatea de Vest Timișoara

La 30 martie a.c. se împlinesc șapte decenii și jumătate de când, la Sâncel, în vecinătatea Blajului, a venit pe lume cel care, prin merite exclusiv personale, dobândite printr-o viață strașnic muncită și exemplar dăruită cercetării științifice, a devenit *Cetățean de onoare* al satului natal, un distins reprezentant al panteonului cultural blăjean și o prestigioasă personalitate a lumii academice bănățene și a lingvisticii românești. Ardelean prin origine și bănățean prin adopție, profesorul Vasile Frățilă a rămas întotdeauna la fel de legat sufletește și profesional, atât de ținutul natal, îndeosebi de Sâncel, căruia i-a dedicat de curând o impresionantă monografie (v. Frățilă-Seiceanu 2013) și de Blaj, acest reper esențial și vatră a culturii românești din Transilvania (v. Frățilă 2014: 379-400), cât și de Banat, ale cărui grai și sistem onomastic le-a cercetat îndeaproape, precum și de Timișoara, unde s-a afirmat ca unul dintre cei mai străluciți universitari. Prin atitudinea civică și prin opera științifică, Domnia Sa este recunoscut ca un savant român deplin dedicat neamului său și domeniilor de cercetare pe care le abordează.

Din 1962, când a fost numit preparator la Facultatea de Filologie a Universității din Timișoara, a făcut parte neîntrerupt din corpul profesoral de elită al acestei instituții. Interesul deosebit și pasiunea pentru cercetarea limbii române, îndeosebi a graiurilor și a dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării, inteligența sclipitoare și curiozitatea științifică i-au asigurat un loc distinct între colegii de generație și l-au ajutat să devină, în scurtă vreme, unul dintre elevii preferați ai savantului Gheorghe Ivănescu, șeful Catedrei de limba română, venit, în același an, de la Iași la Timișoara. Competența profesională și efortul exemplar de informare și documentare științifică ale tânărului preparator l-au determinat pe exigentul profesor G. Ivănescu să-i încredințeze cursul de dialectologie, rămas, în 1963, fără titular. Predând aproape o jumătate de veac această disciplină fundamentală, Vasile Frățilă a marcat nu numai

două premiere în filologia românească: cel mai tânăr propunător de curs universitar la această materie și cel mai longeviv titular al cursului respectiv, ci s-a impus și ca una dintre cele mai importante și unanim recunoscute personalități ale dialectologiei românești.

Chiar dacă nu s-a manifestat ca atare față de colegi, el este liderul necontestat al generației sale de filologi timișoreni. E suficient să amintim că a fost primul dintre aceștia care a devenit, în 1973, doctor în filologie, cu teza *Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, elaborată sub conducerea profesorului G. Ivănescu, membru corespondent al Academiei Române, și tot cel dintâi a obținut, prin concurs, în anul 1977, titlul de conferențiar universitar, iar în 1990, pe cel de profesor. De asemenea, a publicat, până acum, cele mai multe cărți și studii de specialitate. Pentru meritele sale științifice, didactice și culturale a fost distins cu *Ordinul Meritul pentru Învățământ în grad de Ofițer* (2004), cu titlul de *Cetățean de Onoare* al comunei Sâncel, jud. Alba (2002), cu *Diploma de excelență* pentru întreaga activitate dedicată studierii graiului de pe Târnave și promovării limbii române în lume... (Blaj, 2005), *Diploma de excelență* pentru întreaga activitate didactică și științifică în cadrul Universității de Vest din Timișoara (2009), *Diploma de onoare* cu *Medalia jubiliară de aur* la a 65-a aniversare a Universității de Vest (2009), *Diploma de profesor emerit* (2011), *Diploma jubiliară „Asociațiunea ASTRA-150 de ani (1861-2011)”* (2011) ș.a.

Dedicat consecvent cercetărilor de dialectologie, profesorul Vasile Frățilă s-a afirmat ca un remarcabil specialist și în alte discipline înrudite, precum: onomastica românească, etimologia și istoria limbii române. Prin studiile pe care le-a publicat, prin cursurile pe care le-a ținut și prin tezele pe care le îndrumă în calitate de conducător de doctorat, începând din 1994, Domnia Sa a creat o direcție specifică în filologia timișoreană, însușită și continuată de numeroși săi elevi și colaboratori.

Opera științifică a profesorului Vasile

Frătilă impresionează prin calitatea și amploarea informației, prin originalitatea ideilor și prin vastitatea și varietatea materialului lingvistic excerptat din atlasele lingvistice românești, din volumele de texte dialectale și din culegerile de folclor sau adunat de el însuși prin ample și numeroase anchete pe teren, pe care l-a analizat în profunzime și l-a interpretat din perspectivă sincronică, dar mai cu seamă diacronică, pentru că, așa cum însuși mărturisește, *lingvistica diacronică a rămas marea lui pasiune* (v. Frătilă 2010, p. 276).

Cele 24 de cărți (18 tipărite și 6 litografiate), dintre care șapte au fost elaborate în colaborare cu alți specialiști bine-cunoscuți, și cele peste 260 de studii, articole și recenzii publicate în reviste de specialitate, volume colective etc. din țară¹ și din străinătate (Germania, Italia, Serbia, Croația etc.)², conțin un mare număr de observații și idei noi, precum și un bogat material lingvistic inedit, studiat cu deosebită competență și acribie filologică, ceea ce i-a adus autorului recunoașterea și aprecierea lingviștilor români și străini. Iată numai câteva dintre opiniile celor care i-au recenzat unele dintre volumele editate până acum: „Venit din partea unui competent cunoscător al dialectelor românești și al istoriei limbii române și beneficiind de o informație corespunzătoare, tratată cu discernământ și spirit critic, volumul [*Lexicologie și toponimie românească*, 1987, n.n.] recenzat de noi se înscrie printre reușitele certe ale cercetării etimologice românești din ultima vreme”. (Gheție 1989, p. 533); „Prin metodă și rezultate, cartea lui Vasile Frătilă [*ibidem*, n.n.] este o utilă contribuție la studiul lexicului comun și al toponimiei românești. Cu siguranță, multe dintre soluțiile etimologice sau din analizele semantice vor deveni curând bunuri comune ale lingvisticii românești, iar cele câteva probleme rămase în suspensie, într-adevăr dificile, vor îndemna și pe alți cercetători la studierea lor”. (Florea 1989, p. 106); „Bază pe o bogată informație de spe-

cialitate română și străină, scrisă într-un limbaj plăcut, cartea [*ibidem*, n.n.] cercetătorului timișorean este o contribuție lingvistică meritorie, care atestă realele calități de etimologist ale autorului”. (Loșonți 1990, p. 99); „Culegerea de studii în discuție reprezintă un rezultat valoros al unei munci pline de pasiune, pledând pentru sondarea și reliefaarea posibilităților interne de creație ale limbii române, înainte de a recurge la influențe și împrumuturi străine, pentru folosirea faptelor de limbă în sprijinul demonstrării continuității poporului român pe actuala sa vatră, pentru cunoașterea graiurilor românești”. (M. Sitaru – R. Suflețel 1989, p. 73) etc. Referindu-se la varianta litografiată a monografiei consacrate graiului de pe valea inferioară a Târnavelor (Frătilă 1982), reputatul și regretatul profesor și dialectolog Șt. Giosu afirma: „Rod al unor îndelungate cercetări pe teren, monografia înfățișează cu minuțiozitate particularitățile fonetice, fonologice, morfosintactice și lexicale ale graiului din 17 localități din județul Alba, situate în jurul orașului Blaj și întinzându-se spre est până la Cetatea de Baltă și Micăsasa, iar spre vest până la Mihalț. În ciuda titlului restrictiv, monografia cuprinde informații numeroase privind toate graiurile de peste munți și, totodată, trece în revistă, pentru o cât mai clară stabilire a locului graiului de pe valea superioară a Târnavelor, particularitățile cele mai importante ale celorlalte graiuri dacoromâne (muntean, moldovean etc.), chiar dacă accentul e pus, uneori, numai pe fapte fonetice.[...] Graiul de pe Târnavă, cunoscut mai ales din culegeri de folclor, nu a fost studiat decât sporadic de către lingviști. [...] Este, deci, meritul lui Vasile Frătilă de a umple acest gol, mai întâi prin o serie de articole publicate în țară și străinătate, iar acum printr-o amplă lucrare monografică (avem în vedere și părțile nepublicate), alcătuită cu pasiune și cu competența necesară oricărei cercetări de maturitate științifică” (Giosu 1982, p. 5). Aceste aprecieri se potrivesc deplin și

- 1 Menționăm doar câteva dintre acestea: „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza»” (Iași); „Analele Universității din Timișoara. Seria științe filologice”; „Anuar de lingvistică și istorie literară” (Iași); „Astra blăjeană” (Blaj); „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane” (SRLR) (București); „Cercetări de lingvistică” (Cluj-Napoca); „Familia română” (Baia Mare); „Fonetica și dialectologie” (București); „Gând românesc” (Alba Iulia); „Limba română” (București); „Limbă și literatură” (SSF, București); „Orizont” (Timișoara); „Revue des Études Sud-Est Européennes” (București); „Revue Roumaine de Linguistique” (București); „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie” (Craiova); „Studii și cercetări lingvistice” (București); „Transilvania” (Sibiu) etc.
- 2 Între cele 15 reviste din străinătate în care a publicat studii și articole, se numără: „Annuario dell’Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia” (Italia); „Aus der Südosteuropa-Forschung” (München, Germania); „Balkan-Archiv. Neue Folge” (Germania); „Beiträge zur romanischen Philologie” (Berlin); „Medioevo romanzo” (Bologna, Italia); „Namenkundliche Informationen” (Lepzig); „Österreichische Namen-forschung” (Viena, Austria); „Rivista Italiana di Onomastica” (RION) (Roma, Italia); „Siculorum Gymnasium” – Rassegna semestriale della Facoltà di Lettere e Filosofia dell’Università di Catania (Italia); „Zbornik” (Vârteș, Serbia); „Zeitschrift für Slawistik” (Berlin) etc.

variantei integrale a respectivei monografii, editată în două volume, apărute la Editura ASTRA din Blaj în anii 2005 și 2006 (Frățilă 2005; Frățilă 2006).

Aprecieri similare găsim și în celelalte peste 40 de recenzii privitoare la cărțile profesorului Vasile Frățilă, dintre care unele au apărut și în reviste din străinătate¹. Vom cita aici doar una dintre cele mai recente păreri privitoare la valoarea și importanța unuia dintre volumele cele mai reprezentative pentru concepția lingvistică și preocupările profesorului Vasile Frățilă, apărut în 2010, care se potrivește întregii opere a distinsului sărbătorit: „Activitatea intensă a lui Vasile Frățilă, reflectată în numeroase lucrări (cărți, studii, articole, în țară și în străinătate), completând anumite „goluri” din dialectologia românească (prin *Graiul de pe Târnave, Texte și glosar*, 1986 [2005, 2006 n.n.]), din lexicologie și toponimie (v. *Lexicologie și toponimie românească*, Timișoara 1987) și din etimologie (*Etimologii. Istoria unor cuvinte*, București, 2000), constituie argumente incontestabile în sprijinul reconsiderării dialectologiei din starea „obiect de studiu în curs de abandon”. Prin contribuțiile însumate, volumul prezentat [*Probleme de dialectologie română*, Blaj, Editura ASTRA, 2010, n.n.] relevă cititorului multiple fațete ale unui lingvist pasionat, perseverent în preocupări, reluând și aprofundând probleme „obsedante”, abordând altele noi, în folosul limbii române, în ansamblu, și al subdiviziunilor teritoriale din țară și din afara țării, în special. Lectura acestuia reprezintă un real profit nu numai pentru dialectologi, ci, în general, pentru lingviști”. (Mărgărit 2010, p. 237).

Toate volumele pe care Vasile Frățilă le-a publicat până acum se rânduiesc între cărțile de referință ale lingvisticii românești, iar ideile și argumentele sale aduse în favoarea unor păreri și concepții personale referitoare la subiecte controversate ori insuficient cercetate ale lingvisticii românești sunt puncte de reper bine cunoscute și frecvent citate, întotdeauna pozitiv, în studiile de specialitate. Este suficient să amintim aici ampla monografie dialectală, consacrată graiului de pe Târnave (Frățilă 2005; Frățilă

2006), studiile referitoare la toponimia văii inferioare a Târnavelor (Frățilă 1972, p. 129-171; Frățilă 1982, p. 44-55; Frățilă 1984/2, p. 89-111; Frățilă 1999, p. 337-350; Frățilă 2002/3, p. 49-210; Frățilă 2011, p. 2-22, 72-106, 213-233), precum și concepția sa privitoare la graiurile dacoromâne din Transilvania de centru și de sud (Frățilă 1984/1, p. 61-81) și la structura dialectală a dacoromânei (Frățilă 2001/1, p. 11-63). Extrem de importante sunt și studiile întreprinse, inclusiv prin anchete pe teren, asupra dialectului istroromân, realizate împreună cu profesorul dr. Richard Sârbu și cu doi dintre colaboratorii săi cei mai apropiați: lector dr. Gabriel Bărdășan, asist. dr. Ana-Maria Pop și prof. dr. Lucian Miclăuș, care au elaborat, sub îndrumarea profesorului Vasile Frățilă, și excelente teze de doctorat referitoare la starea actuală și la vocabularul acestui dialect (Frățilă 1992; Frățilă-Sârbu 1998; Frățilă-Bărdășan 2010; Bărdășan 2009, Pop 2009).

De mare importanță pentru susținerea tezei continuității românilor în spațiul nord-ducean sunt și argumentele toponimice și lingvistice inedite, pe care le aduce în diverse lucrări de etimologie și în cele de istorie a dialectelor, subdialectelor și graiurilor românești, dar mai cu seamă într-un foarte consistent studiu dedicat acestei complexe și controversate probleme privitoare la formarea limbii și a poporului român (Frățilă 2001/2, p. 72-125; v. și versiunea românească, în Frățilă 2002/1, p. 1-48; reproduse și în Frățilă 2011, p. 233-282).

Cercetările sale de onomastică, îndeosebi cele consacrate toponimiei bănățene² și transilvănene de centru și de sud (vezi *supra*), sunt, de asemenea, contribuții de primă însemnătate pentru dezvoltarea acestui domeniu al lingvisticii românești.

Renumele științific al profesorului Vasile Frățilă este ilustrat și de numeroasele reuniuni științifice (congrese, simpozioane, sesiuni de comunicări etc.) naționale și internaționale la care a fost invitat și în cadrul cărora a prezentat comunicări și a participat la dezbateri. Menționăm doar câteva dintre manifestările științifice onorate de participarea colegului nostru:

- 1 V. S. Krause, în „Namenkundliche Informationen”, nr. 53, Karl Marx-Universität, Leipzig, 1988, p. 84-85; Wolfgang Dahmen, în „Namenkundliche Informationen”, Leipzig, nr. 74, 1998, p. 133-135; Aurora Pețean, în „Revue de Linguistique Romane”, Strasbourg, t. 65, 2001, nr. 257-258, p. 258; Viorica Goicu, în „Rivista Italiana di Onomastica”, X (2004), nr. 2, p. 561-562; Pierre-Henri Billy, în „Nouvelle Revue d’Onomastique”, Paris, no. 43-44, 2004, p. 246-247.
- 2 Din inițiativa și sub conducerea sa, au început anchetele pe teren și elaborarea *Dicționarului toponimic al Banatului*, lucrare de anvergură națională, elaborată în colaborare cu Viorica Goicu și cu Rodica Suflețel, ce însumează peste o mie de pagini dactilografiate, din care mai bine de jumătate au fost editate. Vezi și studiile de toponimie bănățeană incluse în vol. *Studii de toponimie* (v. Frățilă 2011, p. 107-134, 170-204 ș.a.).

Congresul de Științe Onomastice (Sofia, 1972), Congresul Internațional de Științe Onomastice (Leipzig, 1984), Congresul Internațional al Aromânilor (Freiburg, 1996), Congresul Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (Salamanca, 2001), Congresul Internațional de Științe Onomastice (Uppsala, 2002), al XXII-lea Congres de Științe Onomastice (Pisa, 2005) etc. De asemenea, a ținut o seamă de conferințe pe teme științifice la mai multe universități din Germania, Italia, Bulgaria, Albania, Serbia, Croația și Republica Moldova. La acestea se adaugă zeci de comunicări prezentate la manifestările științifice de interes național și internațional, organizate de numeroase instituții academice din România sau de asociații științifice, precum: Societatea de Științe Filologice, Societatea Română de Lingvistică Romanică, Societatea Română de Dialectologie ori Societatea de Lingvistică Romanică (Strasbourg), al căror membru este de mai multe decenii.

Atât ca lector de limba română la Universitatea din Leipzig (1976-1979), cât și ca profesor invitat la universitățile din Jena (1997), Catania (1999), Udine (2000) și Padova (2001), Domnia Sa a contribuit consistent la promovarea limbii și culturii noastre în Europa.

Consacrându-și, cu înțelepciune și deplină îndreptățire, timpul și energia strădaniilor de informare, documentare și de creație științifică, profesorul Vasile Frățilă nu s-a risipit decât sporadic în activități administrative. Totuși, atunci când a fost în situația de a-și asuma astfel de obligații, ca, de pildă, funcția de director al Centrului de Științe Socioumane de la Baza Academiei Române din Timișoara, cea de șef al Catedrei de limbi germanice de la Facultatea de Filologie a Universității din Timișoara sau pe cea de redactor-responsabil al Analelor Universității din Timișoara, seria Științe filologice, pe care le-a acceptat, de regulă, doar pentru scurtă vreme, le-a împlinit cu pricepere și cu maximă responsabilitate.

Chiar dacă și-a drămuțat cu parcimonie fiecare minut, profesorul Vasile Frățilă a găsit întotdeauna timpul necesar pentru a se ocupa, cu generozitate, de studenți, de doctoranzi și de toți cei care îl solicitau ca dascăl sau ca om de știință. Subliniind tocmai această frumoasă și rară atitudine umană, profesorul Ștefan Munteanu spune: „Înzestrat cu forță de muncă, model de corectitudine în relațiile umane, tonic și cu simțul umorului, el este unul dintre cei mai solicitați membri ai catedrei. Nu există zi în care să nu-l vezi, în afara cursurilor, ba cu un student, ba cu unul dintre numeroșii lui doctoranzi discutând

pe marginea unor lucrări, articole, referate, comunicări etc. O face cu răbdare, cu tact și cu amabilitate. Nu l-am văzut niciodată expediindu-și solicitanții sau amânându-i din lipsă de timp, deși tocmai timpul este ceea ce îi lipsește cel mai mult”. (Munteanu 2005, p. 46).

Reprezentant de marcă al școlii lingvistice timișorene, la a cărei evoluție și consolidare a contribuit de-a lungul întregii cariere academice, Vasile Frățilă poate fi considerat un demn și fidel urmaș al mentorilor săi, profesorii Gheorghe Ivănescu și George Giuglea, personalități emblematice ale lingvisticii românești. Că așa stau lucrurile o spun nu numai eu, care îi sunt coleg și prieten fidel de peste o jumătate de veac, ci și toți cei care îl cunosc bine, ca savant și ca om. Mărturiile academicianului Marius Sala, ale profesorului Gheorghe I. Tohăneanu și ale profesorului Alexandru Niculescu sunt edificatoare în această privință: „Dintre *universitari* se detașează Vasile Frățilă [...], unul dintre cei mai pasionați elevi ai lui G. Ivănescu, căruia îi și spunea, de altfel, „Domnul Ivănescu”, așa cum și acesta (ca și Iorgu Iordan) vorbea de „Domnul Philippide”. La portretul Domnului Ivănescu din cabinetul lui se uita adesea în timpul unor discuții „informale” și după ce trăgea cu ochiul, zicea: „Ei, Maestrul...”. (Sala 2005, p. 48-49). Evocând, cu sensibilitate și căldură, personalitatea profesorului G. Giuglea și perioada în care acesta a colaborat cu Catedra de limba română a Facultății de Filologie din Timișoara, profesorul G. I. Tohăneanu laudă strădania de „ucenic” inteligent, harnic și devotat a colegului Vasile Frățilă, care a participat, alături de savantul clujean, de Ionel Stan și de Vasile Țâra, la anchetele onomastice din județul Caraș-Severin și la prelucrarea parțială a materialului toponimic cules din zona respectivă (Tohăneanu 2005, p. 55-57). Recent, profesorul Alexandru Niculescu făcea o caracterizare și mai cuprinzătoare a personalității lingvistului timișorean: „Nu greșesc prea mult, cred, atunci când, cunoscându-l, acum, mai bine și prețuindu-i prestația lingvistică, îl consider pe Vasile Frățilă un cercetător format prin sine însuși. Meritul său principal a fost acela de a fi știut să-și aleagă specialiști demni de a fi ascultați, de la care a avut de învățat metode, idei și fapte necesare construirii sale în cercetarea lingvistică. Vasile Frățilă este un „ultim mohican” al lingvisticii tradiționale românești. La toată această personală formație în știința limbii, Vasile Frățilă a adăugat o temeinică sârguință și putere de muncă, o pasiune continuă, nealterată de vârstă și de evenimente, tot ceea ce a putut să-i permită afir-

marea unei personalități științifice veritabile. Perseverența sa a reușit!”. (Niculescu 2012, p. 61-62).

Meritele profesionale incontestabile ale profesorului Vasile Frățilă au fost relevate pe larg de toți cei care au publicat articole despre Domnia Sa, dintre care cele mai multe au fost incluse în volumele omagiale care i-au fost dedicate până acum: *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă* (coord. Maria Micle și Vasile Lațiu, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, 587 p.) și *In magistri honorem Vasile*

Frățilă. 50 de ani de carieră universitară (coord. Ana-Maria Pop, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2012, 412 p.).

Pentru că omul de știință, atâta vreme cât este teafăr, nu-și întrerupe efortul de cercetare și de creație intelectuală, indiferent de numărul anilor strânși pe răbojul vieții – cel puțin între lingviști, exemplele sunt nenumărate –, îi dorim distinsului sărbătorit să rămână precum este și să adauge mereu alte studii și cărți la impresionanta sa operă !

Bibliografie

- **Bărdășan 2009** = Gabriel Bărdășan, *Elementul latinesc în lexicul dialectului istroromân*, teză de doctorat elaborată sub conducerea prof. univ. dr. Vasile Frățilă; susținută în 2009.
- **Florea 1989** = Ion A. Florea, în „Analele Universității «Al. I. Cuza» Iași”, XXXV, 1989, p. 105-106.
- **Frățilă 1972** = Vasile Frățilă, *Toponimia văii Secașului-Târnavei*, în „Analele Universității din Timișoara”, X, 1972, p. 129-171.
- **Frățilă 1982** = Vasile Frățilă, *Toponomastik und Geschichte. Sprachliche Schichtungen im Târnav-Gebiet*, în „Namenskundliche Informationen”, Karl-Marx-Universität Leipzig, nr. 41, 1982, p. 44-55.
- **Frățilă 1984/1** = Vasile Frățilă, *Graiurile din Transilvania de centru și sud, în Studii de dialectologie*, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1984, p. 61-68.
- **Frățilă 1984/2** = Vasile Frățilă, *Toponimie și istorie. Stratificări toponimice în zona Târnavelor*, în *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1984, p. 89-111.
- **Frățilă 1992** = Vasile Frățilă, *Glosar (istroromân)*, în *Texte istroromâne și glosar*, de Richard Sârbu, ed. a II-a revizuită și completată, Tipografia Universității din Timișoara, 1992, p. 145-293.
- **Frățilă 1999** = Vasile Frățilă, *Toponimie slavă în valea Târnavelor*, în „Studii și cercetări de onomastică”, 4, 1999, p. 337-350.
- **Frățilă 2001/1** = Vasile Frățilă, *Repartiția dialectală a dacoromânei (istoricul problemei, cauzele și vechimea ariilor dialectale)*, în „Analele Universității din Timișoara”, XXXIX (2001), p. 11-63.
- **Frățilă 2001/2** = Vasile Frățilă, *Il territorio di formazione della lingua e del popolo romeno. Argomenti linguistici e toponomastici*, în „Siculorum Gymnasium” – Rassegna semestriale della Facoltà di Lettere e Filosofia dell’ Università di Catania, LIV (2001), gennaio-dicembre, nr. 1-2, p. 72-125.
- **Frățilă 2002/1** = Vasile Frățilă, *Teritoriul de formare a limbii și a poporului român. Argumente lingvistice și toponimice*, în *Studii de toponimie și dialectologie*, [Timișoara], Excelsior Art, 2002, p. 1-48.
- **Frățilă 2002/2** = Vasile Frățilă, *Studii de toponimie și dialectologie*, [Timișoara], Excelsior Art, 2002, p. 1-48.
- **Frățilă 2005** = Vasile Frățilă, *Graiul de pe Târnavă*, Blaj, Editura ASTRA. Despărțământul „Timotei Cipariu”, 2005, 274 p.
- **Frățilă 2006** = Vasile Frățilă, *Graiul de pe Târnavă. Texte și glosar*, Blaj, Editura ASTRA. Despărțământul „Timotei Cipariu”, Blaj, 2006, 298 p.
- **Frățilă 2010** = Vasile Frățilă, *Probleme de dialectologie română*, Blaj, Editura ASTRA. Despărțământul „Timotei Cipariu”, 2010, 311 p.
- **Frățilă 2011** = Vasile Frățilă, *Studii de toponimie*, [Cluj-Napoca], Editura DACIA XXI, 2011.
- **Frățilă 2014** = Vasile Frățilă, *Dialectologie românească (sud- și nord-dunăreană)*. Ediție îngrijită de Maria Aldea, Cluj-Napoca, Argonaut, 2014, 444 p.
- **Frățilă-Bărdășan 2010** = Vasile Frățilă, Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, 414 p.

- **Frățilă-Sârbu 1998** = Vasile Frățilă, Richard Sârbu, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, [1998], 306 p.
- **Frățilă-Seiceanu 2013** = Vasile Frățilă, Teodor Seiceanu, *Sâncel. Monografie. Prefață de Ion Brad; Postfață de Maria-Daniela Pănzăan*, Sibiu, Editura CronoLogia, 2013, 601 p. + 200 fotografii.
- **Gheție 1989** = Ion Gheție, în „Limba Română”, XXXVIII, 1989, nr. 6, p. 532-533.
- **Giosu 1982** = Ștefan Giosu, în „Cronica”, 17 dec. 1982, p. 5.
- **Loșonți 1990** = Dumitru Loșonți, în „Cercetări de Lingvistică”, XXXV, 1990, nr. 1, p. 96-99.
- **Mărgărit 2010** = Iulia Mărgărit, în „Fonetică și Dialectologie”, XXIX, 2010, p. 234-237.
- **Munteanu 2005** = Ștefan Munteanu, *Vasile Frățilă – la aniversară*, în vol. *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 45-46.
- **Niculescu 2012** = Alexandru Niculescu, „Wessen Schüller sind Sie?”, în *In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*, coord. Ana-Maria Pop, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2012, p. 60-62.
- **Pop 2009** = Ana-Maria Pop, *Elementul italian în dialectul istroromân*, teză de doctorat elaborată sub conducerea prof. univ. dr. Vasile Frățilă; susținută în 2009.
- **Sala 2005** = Marius Sala, *Portret aniversar*, în vol. *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 47-50.
- **Sitaru-Suflețel 1989** = Maria Sitaru, Rodica Suflețel, în „Studii și Cercetări Lingvistice”, XI, 1989, nr. 1, p. 72-73.
- **Tohăneanu 2005** = G. I. Tohăneanu, „Tîrnava prinsă-n galbene maluri...”, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 55-60.

Gânduri despre unul dintre cei mai mari lingviști români

Dr. Ștefan VIȘOVAN

Biblioteca Județeană «Petre Dulfu» Baia Mare

FAMILIA ROMÂNĂ | IN MAGISTRI HONOREM

Titlul acesta nu trebuie nici să șocheze, nici să creeze nedumeriri, căci profesorul universitar VASILE FRĂȚILĂ de la Universitatea de Vest din Timișoara, prin activitatea didactică și științifică concretizată în zeci de cărți și sute de studii și articole publicate în țară sau în străinătate, se înscrie cu autoritate printre cei mai de seamă lingviști ai noștri, realizările Domniei Sale justificând chiar accederea în forul științific suprem al țării – Academia Română.

Profesorul universitar dr. Vasile Frățilă este, întâi de toate, un OM, a cărui prezență distinsă este generatoare de optimism, de bună dispoziție, de poftă de viață. Este un excelent coleg, un extraordinar prieten, de o generozitate ieșită din comun, de un altruism remarcabil, dispus oricând să ofere consultații, idei, sprijin intelectual celor interesați de problematica și evoluția limbii române, de locul acesteia în sistemul actual al limbilor lumii.

Profesorul Vasile Frățilă este un specialist desăvârșit, cu o cultură lingvistică solidă, familiarizat cu metodele moderne de cercetare, cu tendințele și curente din lingvistica europeană, cunoscător al orientărilor marilor școli lingvistice, Domnia Sa însuși creator de școală lingvistică la Timișoara, unde mulți dintre foștii elevi ai Domniei Sale și-au demonstrat din plin competența în domeniul dialectologiei.

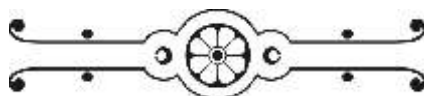
Stăpânirea mai multor limbi străine, cunoașterea în detaliu a istoriei limbii române, a gramaticii comparate a limbilor europene i-au asigurat profesorului Vasile Frățilă recunoaștere și respect în lumea lingvistică, fiind, de departe cel mai bun dialectolog român al momentului, un neîntrecut etimolog și un cercetător profund

și avizat al antroponimiei și toponimiei. Preocupările, realizările, cercetările, studiile și observațiile pertinente ale Domniei Sale îl plasează în pleiada marilor savanți dialectologi ai României: Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Emil Petrovici, Gustav Weigand, ale căror aserțiuni de ordin științific, nu de puține ori le-a aprofundat, confirmat cu argumente noi sau chiar amendat.

Profesorul Vasile Frățilă este pasionat de istoria limbii și a poporului român, îi place ceea ce face, iar într-o discuție amicală ne-a mărturisit cu o sinceritate debordantă că, de ar fi să se mai nască o dată, ar urma același traseu profesional și științific, ocupându-se cu devotament și consecvență de aspectele complexe ale diacroniei limbii noastre. Identificăm în această mărturisire o adevărată profesiune de credință, un fior patriotic, care, din păcate, nu-i caracterizează pe toți specialiștii sau pe așa-zișii specialiști în știința limbii.

Activitatea științifică a profesorului Vasile Frățilă este consistentă, complexă și orientată către problematicile majore, esențiale ale limbii române, către aspecte adeseori controversate, ale evoluției și organizării interne ale acesteia. De fiecare dată intervenția savantului este benefică, lămuritoare, profund argumentată și academic formulată.

La cei șaptezeci și cinci de ani de viață, profesorul Vasile Frățilă poate privi cu mândrie în urmă, căci este, de mai bine de o jumătate de veac, o prezență competentă, autoritară, distinsă și exemplară în peisajul lingvisticii românești. Ne este drag ca om, îl respectăm și îl admirăm ca savant și ne bucurăm să ne numărăm printre apropiații Domniei Sale.

FILE DE ISTORIE

„Când Suedia era condusă din Moldova”

– șederea și drumurile regelui suedez Carol al XII-lea prin părțile noastre –

George CRISTEA
Stockholm

Titlul de mai sus este împrumutat de la numele unei expoziții deschise, cu câțiva ani în urmă, la Muzeul Armelor din incinta Palatului Regal din Stockholm, legată de perioada în care regele Suediei, Carol al XII-lea, a locuit în Moldova, la Tighina (în limba turcă Bender), pe malul Nistrului și a condus de acolo destinele îndepărtatei sale țări timp de mai mulți ani.

De ce și cum a fost posibil un astfel de act singular în istorie, încercăm să îl evocăm în cele ce urmează, cu atât mai mult, cu cât subiectul privește direct, mai mult decât s-ar putea crede, relațiile suedezo-române; anul trecut, 2014, s-au împlinit 300 de ani de când monarhul nordic a părăsit definitiv teritoriile locuite de români. Or, se știe, aniversările, mai ales cele cu cifre rotunde, sunt întotdeauna binevenite, pentru că îndepărtează pentru o clipă colbul uitării de pe hrisoavele îngălbenite, amintindu-ne de oameni care au schimbat istoria și soarta semenilor prin faptele lor.

Ne referim, în cele ce urmează, la întâmplări care au făcut ca Suedia și România să înregistreze primele contacte „la nivel înalt”, mai exact la perioada când regele Carol al XII-lea, una din cele mai renumite, dar și controversate figuri ale Suediei și, în același timp, a istoriei moderne europene, a poposit pe meleagurile noastre și nu mai voia să plece. El ocupă un loc de primă mărime în analele suedeze și istoricii noștri din trecut, începând cu cronicarii moldoveni și munteni și continuând cu A. D. Xenopol, M. Kogălniceanu și, mai aproape de noi, Nicolae Iorga i-au acordat importanța cuvenită.

Prezența numelui său în evocarea relațiilor româno-suedeze a devenit, am putea spune, un lucru de la sine înțeles. Nu există diplomat român la Stockholm sau diplomat suedez la București care, la prezentarea scrisorilor de acreditare să nu se refere la acest cap încoronat, ca primul rege suedez pe pământ românesc și – simbolic – deschizător de drumuri la cunoașterea reciprocă dintre cele două popoare.

Dacă astfel stau lucrurile la nivel diplomatic și de specialitate, trebuie remarcat faptul că noile generații și lectorul obișnuit din România nu cunosc deloc sau aproape deloc

subiectul, iar în cărțile și manualele de istorie din țară numele său nu mai apare decât foarte rar, în trecere.

Cine a fost acest rege nordic, cum era, de unde și cum a ajuns el în Moldova și a stat trei ani și jumătate pe malul Nistrului, ce a făcut acolo? Cum a plecat până la urmă, de ce și unde?

Carol al XII-lea s-a născut în 17 iunie 1682, tată fiindu-i Carol al XI-lea, rege al Suediei, iar mama, Ulrika Eleonora, fiica regelui Danemarcei. Era un copil blând, ascultător, dar teribil de încăpățânat. A avut o educație pe măsura rangului, cu cei mai buni dascăli ai timpului, care au știut să-i stimuleze interesul pentru cultură și știință, să-i trezească curiozitatea și dorința de a realiza fapte mari. Vorbea câteva limbi, dar pentru franceză, deși o cunoștea foarte bine, avea o aversiune instinctivă, ca și tatăl său, nu se știe de ce. Germana o vorbea curent, iar latina o agrea foarte mult și recita adeseori cu voce tare, pasaje întregi din Quintus Curtius, în care sunt redată discursurile lui Alexandru cel Mare către soldații săi.

Printre trăsăturile lui de caracter demne de menționat ar fi, înainte de toate, felul său de a fi, superior și distant, uneori chiar arogant. Sunt comportamente pe care le regăsim, cu grade di-

ferite de manifestare și la alți regi din familia Vasa, din care și el făcea parte.

Carol s-a urcat pe tron în urma morții subite, la numai 42 de ani, a tatălui său, la 5 aprilie 1697, când nu avea decât 15 ani. În momentul când se afla la slujba de investire, la catedrala din Uppsala, a voit să-și demonstreze public, de la început, personalitatea și voința de a hotărî singur, printr-un act spectacular: când arhiepiscopul se pregătea să-i așeze pe cap coroana, Carol i-a luat-o din mână și și-a pus-o singur. (Un gest care îl va fi inspirat oare și pe Napoleon, o sută de ani mai târziu?).

Așa a fost toată viața: spontan, imprevizibil, fără a-și destăinui dinainte planurile și fără a se consulta vreodată cu colaboratorii săi apropiați. Odată, câțiva ani mai târziu, când Carol, aflat cu trupele sale în Germania, se pregătea să plece mai departe, nimeni nu știa încotro se vor îndrepta. El ordonă mareșalului său o hartă cu direcțiile de la Leipzig, unde se aflau, până... „până la toate celelalte capitale ale Europei!”. Mareșalul veni cu schițele, planurile și listele cerute, dar chiar deasupra pusese o hartă pe care era scris cu litere groase: „Drumul de la Leipzig la Stockholm”. El voia acasă! Carol luă hârtiile, le privi o clipă, apoi, uitându-se direct în ochii lui, îi spuse: „Domnule mareșal, eu văd unde ați voi să vă conduc; să știți însă că nu ne vom întoarce acasă atât de curând!”.

A avut o viață furtunoasă și și-a petrecut mai mulți ani în campanii militare îndepărtate decât în țară. La început a trebuit să facă față unei coaliții formate din Danemarca, Polonia și Rusia. În fruntea armatelor sale proaspete, bine pregătite și dornice de luptă, Carol părăsi Stockholm, la 8 mai 1700, și se îndreptă mai întâi împotriva Danemarcei care, surprinsă, ceru pace. Porni apoi spre Riga, în Livonia, pe vremea aceea posesiune suedeză, pe care regele Poloniei începu s-o asedieze, dar la apropierea lui Carol se retrase. Între timp, rușii voriră să vină în ajutorul polonezilor, dar Carol se năpusti asupra lor nimicindu-i la Narva. Vestea victoriilor sale rapide se răspândi ca fulgerul în toată Europa, fiind adulat peste tot. În plină ofensivă și încrezător mai mult decât oricând în steaua lui, în vara lui 1708, după ocuparea Poloniei, Carol al XII-lea porni marșul împotriva rușilor al căror țar era atunci Petru cel Mare.

Trecem peste această etapă care depășește subiectul nostru și vom aminti doar că planurile regelui suedez de a-l învinge pe țar s-au spulberat într-o ultimă luptă, la Poltava, la sfârșitul lui iunie 1709, când suedezii au fost complet distruși.

Convoiul celor scăpați, cu regele lor pe targă (Carol fusese rănit de un glonte la un picior chiar înaintea bătăliei hotărâtoare), s-a lansat într-o cursă contra cronometru spre vest, ca să scape de urmărirea rușilor și să ajungă cât mai repede la apa Bugului pe care să o treacă dincolo, spre Oceakov, pe malul Mării Negre, pe acea vreme cea mai avansată poziție otomană spre nord-est de Peninsula Balcanică, la 350 kilometri în linie dreaptă de Poltava. Când, de acolo, Carol a ajuns mai departe spre vest, pe malurile Nistrului, el mai era însoțit de vreo 1500 de militari. Era tot ce mai rămăsese din faimoasa sa armată de aproape 50.000 de ostași, cu care pornise campania din Rusia. (O mare parte dintre militari, după înfrângerea de la Poltava, au căzut prizonieri și au fost duși de ruși în Siberia, în regiunea Tobolsk unde au rămas până în 1722, când supraviețuitorii au primit dreptul de a se repatria).

În bune relații cu Poarta, încă de pe vremea regilor precedenți, cu aprobarea sultanului, suedezii care au scăpat, cu regele lor, plus soldații polonezi care luptaseră ca aliați sub steagul suedez, la care se mai adăugau tătarii conduși de Mazepa și câteva sute de cazaci zaporojeni, de asemenea aliați ai lui Carol, trecură pe malul de vest al Nistrului, pe vechiul pământ românesc al Moldovei, lângă zidul cetății Bender, ocupând peninsula din fața satului Barcani, la ora aceea sub stăpânire turcească. (După cum se știe, urmărindu-și interesele lor strategice și pentru a-și întări controlul asupra Moldovei, turcii au luat, încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare, Chilia și Cetatea Albă – în 1484 – iar ceva mai târziu, în 1538, ei anexează întreg sud-estul Moldovei – Bugeacul –, pe care îl transformă în sângeac – parte dintr-un pašalâc – cu puternica cetate a Tighinei, pe care o refac și o întăresc și-i dau numele de Bender – „Cetatea întărită” – după unii, „Poarta întărită”, după alții).

Era 24 iulie 1709, când regele Carol își luă în primire „reședința”. O pagină de istorie fusese întoarsă!

Am considerat utilă această succintă trecere în revistă a „antecedentelor” lui Carol al XII-lea, pentru a-l judeca mai bine pe omul care sosise acum pe pământurile noastre: un rege pribeag, izolat în țară străină, la mii de kilometri depărtare de patria sa! Un erou căzut de pe piedestal, trăind acum din gloria trecutului pe care va căuta să-l reînvie. Căci era încă tânăr, iar ambițiile – mari!

Turcii au pus la dispoziția suedezilor corțuri, o soluție de moment, deoarece ideea era ca ei să se întoarcă în țara lor cât mai repede cu

putință; dar, după cum spune proverbul, „nimic nu este mai definitiv ca provizoriul”, Carol se refăcu destul de repede și în mintea lui încolțise gândul răzbunării; și pentru că el nu mai avea armată, credea posibil să-i ațâțe pe turci împotriva rușilor. Bender i se părea un loc potrivit pentru acțiunile lui diplomatice și fără să spună sultanului nimic mai mult decât că vrea să mai rămână un timp acolo, el primi accețiunea Porții. Mai mult, sultanul dădu dispoziții domnitorului moldovean să acorde tot sprijinul suedezilor pentru a-și construi în locul corturilor, clădiri de cărămidă. Totodată, tot moldovenii erau aceia care trebuiau să-i aprovizioneze pe aceștia cu alimente pentru hrana cea de toate zilele.

Aceștia se achitară onorabil de sarcini și locul arătă curând ca un mic orașel căruia lumea începu să-i spună „Carlopolis”. Terenul fiind însă jos și deseori inundat de apele Nistrului, era numit de suedezi „Tabăra subacvatică”.

Carol se refăcu repede după rana primită și după o lună începu să călărească din nou. El începu de asemenea să organizeze viața taberei și să impună reguli de funcționare, precum și un program de activitate pentru întreaga comunitate. Avea trimiși la Iași, București și Constantinopol și câteva grupuri de militari în mai multe centre din Moldova care îl informau despre tot ceea ce se întâmplă. Avea legături cu cercurile diplomatice din alte țări, iar cu Stockholmul era în contact permanent. Cu domnitorii români din Moldova și Țara Românească nu voia să aibă niciun fel de relații, dar sesizându-le jocul dublu (creștini sub ocupație „păgână”) sau pur și simplu pentru că nu îi satisfăceau prompt diversele cereri, îi pâră la Poartă.

Turcii, însă, nu permiteau suedezilor să iasă din perimetrul acordat; nu aveau voie să meargă în Bender și nici în alte părți, doar până la malul Nistrului, puțin, la apă. Existau șase companii de ieniceri ordonate de Poartă care păzeau respectarea acestor reguli și, în același timp, erau atenți la orice mișcare din tabăra suedeză. Cele două părți nu aveau contacte directe, dar pe malul apei se mai întâlneau uneori și incidente nu lipseau.

Regulile protocolare și de etichetă fixate de rege trebuiau respectate cu sfințenie, căci făceau parte dintr-un minim de condiții care-i atestau statutul de monarh. Doisprezece trompetiști sunau din goarne de două ori pe zi, la prânz și seara, când el se deplasa la masă și duminica, la serviciul religios. La capelă, mergea de fapt la rugăciune în fiecare zi, dimineața și seara. Ceea ce l-a făcut pe Voltaire, atunci

când i-a scris cunoscuta-i biografie, să exclame: „Este un adevărat musulman!”. După care, tot el completa cu sarcasm: „Este adevărat, natura l-a modelat pe Carol al XII-lea pentru a domni mai potrivit în Asia, decât în Europa!”.

În fiecare dimineață, regele făcea o vizită de control prin tabără și ieșea cu o suită de generali plasați în jurul lui și alții, mai mici în grad, care-l urmau. Prin spațiile verzi dintre locuințe se aflau câteva animale domestice sau domesticite – elani, cerbi și câteva viețuitoare de curte care, într-atât se obișnuiseră cu spectacolul, încât de îndată ce vedeau suita, alergau care de pe unde și se plasau și ele în coada cortegiului urmând traseul de inspecție până la capăt. (Carl Grunberg, *Svenska folkets underbara öden [Minunatul destin al poporului suedez]*, vol. V, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm, 1916, p. 84).

Aceste elemente de folclor, acceptate cu amuzament de toată lumea, nu estompau, însă, importanța ritualului, cel mult îi dădeau puțină culoare. Regele își ținea rangul și comportamentul lui de monarh, îl aplica, atât suedezilor din jur, cât și vizitatorilor.

După cum am spus mai sus, de la sosirea la Bender, Carol se remontase bine și noile ambiții de care am vorbit, și le alimenta – printre altele – cu diferite intrigi politice. Pe domnitorul Mihai Racoviță, primul pe care-l găsisese pe tron când venise la Bender, l-a descris Porții în astfel de culori, încât acesta a fost înlocuit, dar nici cu următorul, Nicolae Mavrocordat, lucrurile nu au mers mai bine. Caracterul mândru și orgolios al moldoveanului nu putea să se acomodeze ușor cu alura de stăpân pe care și-o aroga Carol, astfel încât domnitorul și regele erau în stadiul denunțurilor continue, unul împotriva celuilalt. Ceea ce, până la urmă, îl neliniști pe Mavrocordat, care cunoștea interesul pe care turcii, deocamdată, îl purtau cauzei suedezului. Disputa cea mare dintre ei doi era cauzată de staționarea trupelor suedeze și a celor aliate – mai ales poloneze – în diferite localități din Moldova, unde săvârșeau stricăciuni nemaipomenite. (Vom relua subiectul puțin mai departe, când vom cita din cronicarii autohtoni).

Cu tot programul întocmit cu atâta grijă pentru detalii, viața la Bender era, totuși, monotonă, cu aceleași lucruri mărunte care se repetau zi de zi. Carol însuși și-a numit perioada petrecută acolo „lathundsdagarna i Turkiet”, adică, în traducere liberă, „zilele de trândăveală din Turcia”.

Deși accesul în Benderul propriu-zis era, după cum am amintit, interzis suedezilor, curi-

ozitatea era mare și într-o zi, predicantul taberei, Sven Agrell, reuși, împreună cu un camarad, să treacă neobservați de paznici și să intre în târg. Din notele scrise ulterior de pastor aflăm că cele mai multe case erau construite pe vremea aceea din lemn, iar la ferestre, în loc de geamuri, aveau hârtie îmbibată în ulei, ca să fie mai transparentă sau piele de cal subțiată ca pergamentul. Pe străzi văzură prăvălioare cu mărfuri destul de variate și destul de frumoase, precum și magazine alimentare cu multe fructe și cafenele. Femei – puține și cu fața acoperită. De consumat, se putea consuma șerbet sau limonadă cu miere dizolvată în apă și, bineînțeles, cafea, pe care turcii o beau în timp ce trăgeau din narghilea; și, spre mirarea suedezilor noștri, „erau în stare să fumeze o zi întreagă șezând... turcește, fără să scuiepe deloc!”.

În centrul târgului, nu se vindeau băuturi alcoolice, dar spre margini, Agrell ne spune că erau dughene cu mese, ale căror proprietari erau evrei și creștini (despre aceștia din urmă el scrie că erau greci cu toții) cu comerț de vin, țuică, bere și hidromel până peste poate, băuturi care turcilor le era interzis să le consume, „dar o fac totuși în secret”.

Astfel arăta Tighina la începutul secolului al XVIII-lea.

Un alt slujbaș al lui Carol, a avut prilejul să urmărească creșterea viermilor de mătase de către țărani – practică foarte răspândită atunci prin acele locuri – și întreg procesul de obținere a borangicului din gogoși, lucru nemaivăzut de el, care l-a lăsat în extaz. Tot el vorbește despre dealurile moldovene, pe care le privea de la Bender, acoperite pe mari suprafețe cu podgorii.

Din rarele și disparatele descrieri ale însoțitorilor lui Carol, deducem totuși că regiunea era bogată și viața calmă. În același timp însă – suntem în primăvara lui 1710 – la Constantinopol, apele politicii erau neliniștite și tulburi: lupta pentru putere se întetea și se produsese mai multe răsturnări și promovări de demnitari. În toamna aceluiași an, ajunge mare vizir Baltadji Mehmed pașa, un adversar hotărât al rușilor (spre deosebire de precedenții), care, spre a liniști spiritele agitate din interiorul imperiului, dar și din alte motive, hotărăște să înceapă un război împotriva rușilor. Istoricii suedezi, în general, susțin că acesta a fost rezultatul uneltirilor lui Carol, care a lucrat la planul bătăliei în detaliu, dar după Xenopol și alți istorici, nu numai români, cauzele adevărate erau cu totul altele decât satisfacerea dorințelor „craiului pribeag” și anume, încercarea turcilor de a împiedica extensia rușilor la Marea Neagră și, în general,

orice mărire a forței acestor „protectori ai creștinilor din Peninsula Balcanică”. Faptul că regele suedez a lucrat și el la astfel de planuri este de asemenea adevărat, dovadă, prezența unui grup de militari de-ai săi ca observatori în armata turcă – dar nu determinant.

Petru cel Mare, pe de altă parte, era sigur de succes și făcu mare zgomot în jurul acestei chestiuni. Înainte de a porni spre teatrul de operațiuni, el participă la Moscova la o slujbă religioasă fastuoasă, cu stindarde roșii care purtau inscripția: „În numele lui Dumnezeu și al Mântuitorului” – iar dedesubt, o cruce înconjurată de raze, cu legenda în limba latină: „In hoc signo vinces!”. O adevărată cruciadă!

Convingerea țarului în victorie era atât de mare, încât își exprima cu glas tare dorința ca osemintele sale să se odihnească la Constantinopol.

Confruntarea a avut loc la Stănilești pe Prut, în 8 iulie 1711, cu rezultatul pe care îl știm: rușii au fost învinși, iar Cantemir, noul domnitor pus de turci în scaunul Moldovei, a fugit în Rusia, ascuns în caleașca Ecaterinei, soția țarului Petru. Acesta, ar fi putut cădea prizonier, a recunoscut-o el însuși mai târziu, după ce a scăpat: „Acolo au avut ei pasărea în mână... dar aceasta nu se va mai întâmpla a doua oară!”.

Carol nu a participat la ostilități, căci nu putea conta pe conducerea supremă, ceea ce el considera că era sub demnitatea sa; dar fiind înștiințat de un general al său că turcii par a fi prea toleranți cu învinșii, se aruncă în șaua calului și veni la Huși, însă ajunsese prea târziu: pacea se semnase și Petru plecase cu trupele lui. Furios, regele se duse direct la comandantul turcesc și între ei avu loc următoarea discuție:

Regele: „Aici văd că este aliniată o armată frumoasă!”.

Marele vizir: „Este prin grația lui Dumnezeu!”.

Regele: „Este păcat că nu a fost folosită mai bine!”.

Marele vizir: „Acum nu mai este nevoie de mai mult, din moment ce lucrurile s-au terminat!”.

„Aud – zise regele – că d-ta ai făcut pace și doleanțele mele sunt lăsate la o parte, împotriva promisiunii sultanului și a cuvântului d-tale de onoare!”.

Vizirul răspunse: „Am câștigat atât de mult pentru Poartă, încât eu mă simt mulțumit!”.

Regele: „Ai fi putut să câștigi de o mie de ori mai mult, căci ai avut pe țar și toată armata lui în mâinile d-tale!”.

Vizirul: „Este împotriva legii lui Mahomed

să-i refuzi dușmanului pacea, atunci când el o solicită; și dacă l-aș fi făcut prizonier pe țar, cine ar fi condus țara lui? Nu este bine ca toți regii să fie plecați de acasă!”.

Carol: „De asta nu trebuie să-ți pese dumitale! Dar crezi că, totuși, stăpânul dumitale va fi mulțumit?”.

Vizirul: „Eu am armata sub comanda mea și fac pace atunci când eu voiesc!”.

(Frans G. Bengtsson, *Karl XII.s levnad*, vol. II, p. 334-335).

Toate insistențele regelui suedez de a obține câteva escadroane turcești cu care să meargă el împotriva țarului, să-l ajungă din urmă și să-l ia prizonier fură în zadar și Carol se întoarce dezamăgit la Bender; Stănilești fusese ultimul act din marea tragedie rusească a regelui suedez, poate mai mare decât Poltava, pentru că aici i se năruise și ultima speranță într-o posibilă întoarcere a lucrurilor în favoarea sa. Frans G. Bengtsson, la capitolul din cartea sa dedicat acestui eveniment, din care am reprodus și dialogul de mai sus, a ales un motto semnificativ, luat din Omar Ibn Khattabi: „Patru lucruri nu se pot întoarce niciodată: o săgeată pornită, o vorbă spusă, o viață trăită și o ocazie ratată!”.

După Stănilești, Petru se întoarce acasă prin Polonia. El se opri la Varșovia și, într-o zi, când lua dineul la regele August, o damă plină de spirit, nevasta hatmanului Sniavski, îi zise zâmbind sarcastic: „Sunt surprinsă foarte mult, Sire, văzând cu câtă dezinvoltură voi, suveranii, vă țineți atât de puțin promisiunile și ne păcăliți fără încetare! Astfel, acum trei ani, regele Suediei ne spunea tuturor polonezilor să ne pregătim toaletele, pentru a merge cu el împreună să ne petrecem iarna la Moscova și, în timp ce noi eram gata să-l urmăm, el își schimbă gândurile și se duse la Bender! Acum, Majestatea Voastră, de asemenea, ne-ați spus să ne pregătim să mergem la Constantinopol și noi deja ne bucuram să vedem acel frumos oraș, când, deodată, Înălțimea Voastră nu mai vrea deloc și se întoarce!”.

Înapoiat, la rândul său, pe malurile Nistrului, Carol avu surpriza să-și vadă tabăra inundată într-o astfel de stare, încât nu se mai putea reface nimic. Suedezii se mutară cu patru km spre nord de Bender, la Varnița (numele miciei localități provine de la cuptoarele din apropierea ei, unde se ardea piatra de var necesară construcțiilor). Acolo fu clădită o altă rezidență ale cărei planuri fură elaborate de Carol însuși. „Noul Stockholm” cum începuse a fi numită mica așezare, deveni capitala politică a Suediei și centru al diplomației europene. Ca și la Bender, aici

continuau să vină trimiși ai diferitelor curți occidentale și de aici dirija regele toate treburile interne suedeze care îi reveneau ca șef al statului.

Totuși, situația lui nu era de invidiat. Prin tratatul încheiat cu rușii, sultanul se obliga să-l expulzeze dacă acesta nu voia să plece de bunăvoie. I se făcuseră câteva propuneri, dar el nu le acceptă. Atunci turcii se hotărâră să-l îndepărteze cu forța. La sfârșitul lui ianuarie 1713, trupe de ieniceri aduse special pentru a acționa, înconjurară așezarea suedeză și la 1 februarie lansară atacul, urmând ceea ce istoricilor suedezi le place foarte mult să-l numească – probabil din cauza sonorității cuvântului – „Calabalăcul de la Bender” (deși locul se chema Varnița, „Bender” se pare că a fost mai agreat).

Despre cauzele care au dus la acest deznodământ tragic precum și despre evenimentul în sine, vom face apel la cronicarii noștri moldoveni care, spre deosebire de istoricii suedezi, interesați în primul rând – ca să nu spunem aproape în exclusivitate – de soarta lui Carol și a restului de trupe de la Poltava care îl însoțeau, cunoșteau mult mai bine situația și soarta populației autohtone vizavi de șederea acestor străini printre ei.

De la bun început, o remarcă de ordin general: toți cronicarii noștri erau critici, în primul rând, față de regele suedez, pentru dificultățile provocate populației moldovene de trupele sale și – mai ales – ale aliaților săi pe care el, fie că nu voia, fie că nu putea să le stăpânească de la provocarea de abuzuri. Astfel, Nicolae Costin, mare logofăt de Moldova, dacă aprecia la suedezi „vitejia, care le puneă toată lumea la picioare”, regele lor era, în ochii săi, doar un trufaș ridicat, prin mândria lui, împotriva lui Dumnezeu Însuși, care „se suise sus” și avea „laudă mare” dar, după Scriptură, avea să fie coborât, ca pedeapsă, „până în iad”.

Nicolae Costin continuă: „Acest Crai, cu mare semeție și cu multă îndrăzneală s-au fost sculat asupra altor stăpânitori de oaste: asupra Craiului Poloniei și a Craiului Danemarcei și a Principatului de Brandenburg și a Principatului de Saxonia și asupra altor principate, cărora multe stricăciuni și pagube le-a făcut țărilor lor, ținând oaste [făcând război – n.n.] câțiva ani; și cu atâta sumeție și mărire s-au fost înălțat numindu-se Leu Nebiruit...”

Acsinte Uricariul, boier și el, cu bună știință de carte și un bun observator al evenimentelor din vremea sa, deși critic și el la adresa lui Carol, nu poate, totuși, să nu-și exprime admirația pentru soldații suedezi care, năpăstuiți

de soarta tristă la care au ajuns la un moment dat (și de care regele lor nu era chiar străin), continuau să-l adore și să fie gata să moară pentru el, fără cea mai mică ezitare, dacă li s-ar fi cerut: „...Și adevărat mi se pare – spune Uricariul – că n-or fi alți oameni pe lume a nu se teme de moarte ca Svezii!”.

Pasajele reproduse mai jos încep cu evenimentele de după Stănilești: Carol se afla deci înapoi la Bender [de fapt Varnița], iar o parte dintre ostașii săi și cei polonezi (pe care îi socotea tot ai lui) erau răspândiți în continuare prin orașele și satele Moldovei, întreținuți de populația locală.

„...Foarte greu îi era lui Nicolae-Vodă să împlinească poruncile Împărăției [Porții – n.n.], Moldova fiind o țară prădată și robită [...].

Avea firman Nicolae-Vodă și pentru scosul oștenilor lui Halitski [comandantul restului de trupe poloneze care luptaseră sub steagul lui Carol contra rușilor – n.n.] și l-a trimis Saraskerului [comandantul turc – n.n.] de la Tighina, la Kara Mehmed Pașa, care se și apucase să împlinească porunca; dar întâmplându-se de l-au ridicat pre dânsul, au trimis pe Ismail Pașa Sarasker și nimic nu s-a isprăvit; căci Ismail Pașa nu numai că n-a scos pe oșteni, ci le-a dat voie să și ierneze în țară, veghind [împlinind – n.n.] voia Craiului Svezesc; căci se spunea atunci că mulți Viziri și Pași s-au schimbat prin voia Craiului Svezesc, la cererea lui către Împăratul [Sultanul – n.n.]; și începuseră acum să se teamă de dânsul Pașii; pentru aceea umbla Ismail Pașa acum tot după voia Craiului și nimic peste voia lui nu făcea.

Scris-a atunci Craiului Svezesc și Halitski lui Nicolae Vodă poftindu-l ca să lase oastea leșească să ierneze în Moldova, promițând că soldații nu vor face nicio supărare pământenilor și că hrana lor și a cailor lor și le vor cumpăra cu bani; numai puținel fân să li se dea acelora care n-au prilejul [posibilitatea – n.n.] să-l plătească, răspunsule-a Vodă Nicolae că țara este a Împăratului, și Împăratul a dat firman să iasă oștile din țară și cum va putea el, Vodă, să dea voie să intre oștile peste raiaua Împăratului? El trebuia să dea de știre Împărăției, și precum va veni poruncă așa se va face! Dar Craiul n-a așteptat răspunsul, ci îndată a trimis ordonanță la toți oștenii Leși, Cazaci și Lipscani, să se ridice și să meargă unde le va plăcea să ierneze în Moldova...

...Și s-a umplut toată țara de sus până jos de dânșii până la Roman; și nu numai fân, ci și grăunțe și de mâncare și de băut luau de la pământeni; și încă mai mult, cei ce se așezară la

Hotin și Cernăuți cereau și ustavă [tribut – n. n.] și luau bani de la oameni, câte un leu pe lună de cal; și făceau mari supărări și răutăți pământenilor; și au început a veni din toate părțile jalobe [plângeri – n. n.] la Nicolae-Vodă de răutățile care le fac Leșii că bat, chinuie, omoară pe oameni și își râd de femei și de fetele oamenilor și jefuiesc, nu numai prin case, ci și pe drumete.

...Mare urgie Dumnezeiască era pe locuitorii țării iernarea la ei a acelor oșteni; că multă pagubă, supărări și batjocuri făceau; care văzând Nicolae-Vodă că de aiurea n-are leac, măcar că era lucru de primejdie, că avea pe atunci Împăratul multă dragoste, dar pentru folosul obștei, neluând în seamă primejdia sa, a scris cu mare jale de toate răutățile ce făceau oștenii aceștia în țară; și acea jalobă a mers în mâinile Împăratului, și îndată milostivindu-se acesta, a trimis el hatiserif [ordin cu pecetea sultanului pentru a se executa imediat – n. n.] lui Ismail Pașa, Seraskelul de Tighina, ca să scoată pe toți oștenii aceia din țara Moldovei, că de nu-i va scoate nu va fi bine de dânsul.

După ce a ajuns ordinul împăralesc la Ismail Pașa și au aflat și Craiul Svezesc și Voievodul Kiovski de el, s-au mâniat toți pe Nicolae-Vodă, căci îl bănuiau foarte, că el a făcut plângerea la Împăratul.”

Iusuf Pașa, deși avea ordinul Sultanului, a târăgănat executarea lui până în primăvara următoare, când o parte dintre polonezi au trecut în Polonia „și au făcut o seamă de prădăciuni și acolo”, dar apoi au revenit pe pământul Moldovei. Continuăm cronica:

„...După ce a trecut toamna, în al doilea an al domniei lui Nicolae-Vodă, în postul Crăciunului, [suntem în 1712 – n.n.] ... oastea Craiului Svezesc și a Voievodului Kiovski s-au așezat pe iernat la Hotin, la Cernăuți, la Suceava, la Neamțu; ajunseseră unii până la Bacău și făceau multe răutăți în țară; n-avea ce să le mai facă nici Nicolae-Vodă, văzând cât îl prețuia Împăratul pe Craiul Svezesc; și se temea și Ismail Pașa de dânsul, că de curând mazilise Împărăția pe Iusuf Pașa și a făcut vizir pe Suleiman Pașa. Se purta cuvântul că Craiul Svezesc și cu Hanul au fost pricina mazilirii lui...

...După ce Iusuf Pașa a fost mazilit, a dorit Împăratul ca să iasă din Țarigrad la Udriu ca să trimită [totuși – n. n.] și pe Craiul Svezesc la țara lui cu cinste...

...Trimisu-i-a Împăratul Craiului Svezesc toate câte îi erau trebuitoare: bani de ajuns, cai, podoabe, care [cu provizii – n. n.] și alte lucruri și-i scrise să se gătească să meargă în țara lui

împreună cu Hanul și Sarskerul, cu oștile ce s-au rânduie...”.

Carol însă tergiversa plecarea și până la urmă a răspuns că mai stă. Reluăm cronică:

„Măniatu-s-a foarte Împăratul, dar deja înainte el începuse a se căi de cele ce făcuse pentru Craiul Svezesc [căci – n. n.] s-a adevărat că nevoia Craiului Svezesc nu este pentru folosul Împărăției, ci pentru folosul său, ba mai mult, Împărăția să aibă pagubă [...]. Pentru această pricină, dar și pentru altele neștiute, căci, se zice, inima Împăratului este foarte adâncă, au schimbat și Împăratul socoteala și dragostea ce avea către Craiul Svezesc spre bănuiele și spre urâciuni precum s-a arătat mai pe urmă; și i-au scris Craiului însuși Împăratul, ca să se scoale și să se ducă în țara lui... Iar Craiul, cunoscând cu câtă dragoste îl privea Împăratul înainte, a socotit că va lăsa după voia lui și de astă dată; drept aceea, a răspuns că nu-i gata bine, nici nu a putut așa în grabă să se pregătească, [așa că – n. n.] să-i mai trimită Împărăția și alți bani de cheltuială și, pregătindu-se bine, se va scula și va merge în țara lui; și cu socoteli dintr-astea, gândea el să întoarcă pe Împărat să-l mai lase. Dar și Împăratul se hotărâse acum să-l pornească pe Crai ori cu voia ori fără voia lui”.

Cu noi ordine primite de la Poartă, Pașa de Bender îi scrie lui Nicolae-Vodă ca la rândul său, să facă totul „ca să-i poată goni din țară afară și pre Leși și pe Svezzi; iar de se vor pune cumva împotrivă, fără milă, bătându-i și omorându-i, să-i scoată din țară [...] că de nu va putea să-i scoată, este mai mare rușine pentru Împărăție. Și apoi va trebui [Vodă – n. n.] să dea seama”.

Când s-a anunțat și s-a aflat ce este pe cale să se întâmple, „în acea zi, seara, au tras toate clopotele la toate bisericile și au făcut Paraclis și Acatist, așisderea și a doua dimineață și laudau toți pe Dumnezeu că au mântuit țara de Leși; și au făcut litanii și rugăciuni pentru sănătatea lui Nicolae-Vodă; că mari și nesuferite răutăți începuseră atunci mai pe urmă a face bieților pământeni, că, mâncând și istovind totul de la bieții țărani (las a mai zice cele mai mari grozăvii ce le făceau), începuseră de mergeau și pe la casele mazililor [mici boieri, fără funcții publice – n. n.] și la case boierești și la mănăstiri, și istoveau tot ce găseau. [...]”.

După această lungă paranteză în care am descris, cu ajutorul cronicarilor moldoveni cauzele care au dus la „Calabalâcul de la Bender”, reluăm firul evenimentelor de la sfârșitul lui ianuarie 1713, când turcii înconjură Varnița cu trupe aduse special în acest scop.

Mai întâi, regele fusese solicitat să iasă și să se pună la dispoziția turcilor, dar după refuzul său și baricadarea sa și a suedezilor, ienicerii începură să tragă cu tunurile, apoi incendiară clădirea și invadară „Noul Stockholm”, luptându-se corp la corp cu cei asediați. S-au semnalat mulți turci uciși și vreo 13 suedezi. După o rezistență disperată, în care regele luptase cu sabia în mână, a fost și el dezarmat, după ce primise câteva răni ușoare. Din „musafir” al turcilor, Carol devenise prizonierul lor!

Neștiind ce să facă cu el, soldații îl așezară într-un rădvan și-l trimiseră spre Salonic sau Adrianopol, nu se știa prea bine. Plecarea din Varnița se făcu la 6 februarie și cortegiul coborî mai întâi spre sud-vest, până la Isaccea, apoi trecu Dunărea și o luă spre sud, prin Dobrogea, pe drumul vechi care făcea legătura cu Constantinopolul. În cele din urmă convoiul se opri într-o localitate mică, numită Demotika (astăzi Didymoteikon), la circa 40 km în linie dreaptă, spre sud de Adrianopol.

Carol a stat în Turcia peste un an și jumătate. Până la urmă, toată lumea, inclusiv regele suedez, voia o rezolvare a acestei situații ambigue și lipsite de sens. Din trei căi de întoarcere posibile, una prin Polonia, alta prin Franța, cu vaporul și a treia prin Balcani, el a ales-o pe ultima, prin Țara Românească, Transilvania și Imperiul Habsburgic. Carol voia să facă acest drum neoficial și incognito. În toamna lui 1714, după ce trimise o prea frumoasă scrisoare de mulțumire sultanului pentru găzduire și după primirea unui nou împrumut în bani de la Înalta Poartă, dar și cadouri de la sultan, Carol al XII-lea porni la drum – era 20 septembrie – însoțit de suedezii săi și o escortă turcească dată de sultan.

La început, călătoria s-a desfășurat în curat stil oriental, căci turcii erau cei care dădeau tonul și țineau tactul. Dar Carol se sătură repede, atât de ritmul lent al călătoriei, cât și de tot spectacolul în care era implicat fără voia lui. Într-o noapte, în Bulgaria, regele dădu deșteptarea la ora unu; turcii, buimăciți, fură surprinși și, până să se dămirească, suedezii o luaseră din loc și erau departe. Ei trecură Dunărea pe la Rusciuk și Carol ajunse din nou pe pământ românesc, de data aceasta în Țara Românească. El continuă drumul cu ai să spre nord „și ajunse la Pitești în Valahia, ultimul oraș pe teritoriul turcesc” (Frans G. Bengtsson, *op. cit.* p. 372) la data de 8 octombrie 1714.

Oricum, turcii ar fi venit numai până la Dunăre, așa era ordinul. Iar de la fluviu încolo, Carol nu mai întâlnește pe nimeni în drum, căci erau

dispoziții de la Poartă, ne spune Iorga, ca „nici Domnul și nici boierii să nu se înfățișeze grăbitului călător”.

G. I. Ionescu-Gion (*Călătoriile lui Carol al XII-lea, regele Suediei prin Țara Românească*, București 1890, p. 12-13) ne dă mai multe detalii referitoare la traseul și călătoria regelui suedez prin acele locuri. El ne spune că, de fapt, știrile despre plecarea lui Carol în Suedia se răspândiseră mai demult în Turcia și că din București, Ștefan-Vodă Cantacuzino, domnitorul țării, l-a rugat pe patriarhul Iacob de la Constan-

rămăseseră în Moldova și, în al doilea rând, de la Viena, permisul de trecere prin Imperiul Habsburgic, în drum spre Suedia.

Anunțați din vreme de rege, suedezii din Moldova sosiră la Pitești pe data de 16 octombrie. Carol obținuse de la Poartă autorizația ca aceștia să poată părăsi Imperiul Otoman. Ei înduraseră lipsuri mari după plecarea regelui de la Bender, căci nimeni nu le mai dădea atenție și nimeni nu-i mai ajuta. Unii dintre ei părăsiseră tabăra și își mai căutaseră de lucru pe unde puteau. Alții s-au căsătorit pe la noi și aici au rămas.

Domnitorul Țării Românești nu cunoștea motivele întârzierii lui Carol la Pitești, căci regele nu comunica cu nimeni.

„Dar dacă va rămâne și aici mai multe luni, poate un an și mai bine?” – se întreba Vodă – și îi scria disperat patriarhului: „Cei ce-l însoțesc în călătorie nu pot nici să-l sfătuiască, nici să-l întrebe, nici să-l silească a-și schimba planul!”.

„Voi pleca atunci când voi pofti!” – răspundea Carol chiar unora dintre suedezii săi.

Îngrijorarea lui Vodă nu era nejustificată: anul 1714 fusese în țară rău: seceta bântuise în lunile premergătoare strângerii recoltei și nu se făcuse nici grâu, nici orz, nici fân.

„Și – zicea Vodă în corespondența lui cu patriarhul – tocmai de aceste lucruri Maiestatea Sa cere pe fiecare zi tot mai mult, așa că boierii însărcinați a-i procura cele necesare se găsesc în cumplită strâmtoare... Suntem uimiți, înmărmuriți și întristați până la moarte. Speranța ne este numai la bunul Dumnezeu, ca să ne ajute să scăpăm de dâșii și să ridice de pe spinarea bieților locuitori o atât de grea și de cumplită sarcină”. (G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 76).

Între timp, Carol părea că știe ce face: îi împărți pe soldații săi – mai erau 1.168 cu toții (cu 1.625 de cai și 147 de care) – în „divizii” de câte o sută de oameni și acestea, la o zi distanță între ele, porniră spre nord, trecând în Transilvania, la Brașov, și de acolo mai departe, pe un traseu stabilit, spre Suedia. Primul grup porni la drum pe data de 25 octombrie. (Ei vor ajunge la Stralsund, în Germania de nord, în martie 1715).

Separat, regele se pregătea și el să continue drumul incognito, pe alt traseu, cât mai repede posibil. Adjutantul său îi propuse „să împrumute peruca neagră a lui Grotius [economistul său – n. n.], boneta și halatul de noapte ale lui Müller [alt ofițer din suita sa – n. n.], să tragă la cele mai ordinare hanuri, să comande vin, să glumească cu hangița, să bată pe umeri servantele – mai ales dacă erau frumoase –, să zăbovească în pat dimineața cât se poate de mult

*Carol al XII-lea al Suediei la Bender
(azi Tighina)*

tinopol să-i dea cât mai multe detalii despre acest eveniment, astfel încât, ca urmare, el, domnitorul, i-a numit pe boierii care aveau să-i iasă în întâmpinare.

Domnitorul fu sfătuit, însă, la București să nu-i lase pe trimișii săi să ia contact direct cu regele suedez, așa că boierii nu se arătară direct, dar acționau înainte, ca o avantgardă, în așa fel, încât regele și grupul său să aibă tot ce le trebuia și să se oprească pentru odihnă la anumite conace.

La Pitești, regele avu găzduire „într-o casă parohială de la marginea orașului” (Bengtsson, *op. cit.*, p. 373), unde așteptă împlinirea a două lucruri: sosirea restului trupelor sale, atâtea câte mai erau, care, după calabalâcul de la Bender,

și, în acest fel, el, Fabricius, îi garanta că nimeni nu-l va lua drept rege al Suediei”. (Frans G. Bengtsson, *op. cit.*, p. 374).

Carol răspunde că va trebui să asculte și să accepte câteva dintre sfaturile primite. Decise să-și ia pe cap o perucă neagră (el era pleșuv și de obicei nu se acoperea), o pălărie cu boruri triunghiulare aurite, o manta mare maro cu căptușeală albă și acte pe numele Peter Frisk.

În 27 octombrie 1714, seara târziu, Carol părăsi Pitești pe călare, însoțit doar de două persoane: generalul adjutant G. F. von Rosen și locotenentul O. F. Düring. Micul grup o luă către Transilvania, înspre trecătoarea Turnul Roșu. Fiind noapte și terenul necunoscut, se rătăciră. La urmă, descălecară și urcară pe un deal prăpăstios. Peste câțva timp, văzură un foc și dădură de un paznic de porci care dormea. Gratie cunoștințelor de limbi ale lui Rosen, reușiră să se facă înțeleși de om, care îi conduse pe partea cealaltă a muntelui, în vale, până într-un sat.

Ca să nu fie recunoscuți, călătorii noștri se hotărâră să meargă numai noaptea. Apoi regele îl lăsă pe Rosen să vină la patru ore distanță în urmă. El cu Düring (care avea și el numele schimbat în Erik Ungern) continuă calea spre Sibiu. Aici luă alți cai și, spune legenda, înainte de a porni mai departe, Carol auzi muzică de dans ce venea dintr-o sală de bal pe lângă care tocmai treceau. Intrară, priviră, regele luă o fată cu care făcu câteva piruete, apoi părăsi locul. Ajunseră la Cluj, trecură prin Zalău la 9 noiembrie – după cum arată o inscripție în limba maghiară de pe o placă albă de marmoră fixată pe peretele dinspre stradă a casei în care au tras pentru odihnă – apoi continuă prin Șimleul Silvaniei, ultima localitate din ceea ce mai târziu avea să fie România și intrară în Ungaria de azi la Debretin.

După cum spunea un autor pe care l-am mai citat și mai sus:

„Astfel a trecut, pentru prima oară prin Țările Române, un rege al depărtatei și simpaticii Suedie; în acest fel, Carol al XII-lea, fără a voi să știe nici de popor, nici de țară, nici de Domn, a tăiat România de-a latul, de la Dunăre la Carpați, prin Giurgiu, Copăcenii, Pitești, Rucăr – și a pierit!”. (G.I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 82).

Carol va continua să gonească nebunește spre Budapesta, unde nu se va opri, urmând malul Dunării până la Viena și de aici mai departe, spre nordul Germaniei, la Stralsund, punct deținut încă de suedezi unde ajunse, după sursele suedeze, la miezul nopții de 10 spre 11 noiembrie. Cu viteza cu care s-a deplasat de-a lungul Europei, el a realizat o performanță demnă de

invidiat pentru acele timpuri, parcurgând o distanță de 2.175 km de la Pitești la Stralsund în 14 zile.

(Există o inadvertență între datele sosirilor și plecărilor regelui în și din diverse puncte; flagrantă este cea de 9 noiembrie 1714 care figurează pe placa de la Zalău; la o simplă privire, aceasta nu poate fi reală, căci el nu putea ajunge a doua zi la Stralsund – data de 10-11 noiembrie fiind confirmată de toate sursele suedeze; pe de altă parte, este iarăși foarte greu de acceptat ca într-o cursă rapidă în care se angajase, Carol să parcurgă distanța de circa 275 de kilometri în linie directă dintre Pitești și Zalău în opt zile! Este laudabil că cineva s-a gândit să consemneze trecerea regelui suedez prin această localitate – Zalău este singurul semn al trecerii sale pe tot teritoriul românesc de la Zimnicea până la ieșirea în Ungaria –, dar este păcat că data consemnată pe placă nu corespunde realității. N-a observat-o nici Nicolae Iorga, primul care a menționat-o. Nu știm a cui a fost inițiativa de a o pune, nici cine a făcut-o și când anume, presupunem însă, aproape cu certitudine, că ea se află acolo de pe vremea când Transilvania aparținea Ungariei. O cercetare spre a lămuri problema ar fi binevenită!)

S-ar crede că toată graba întoarcerii în Suedia s-ar datora faptului că regele a devenit conștient de lunga lui absență de la cârma statului, ținând să revină la Stockholm, cât mai repede posibil. Departă de el un asemenea gând! Regele stătu la Stralsund, „vis-à-vis” de Suedia, timp de un an de zile, ocupându-se de întărirea cetății. Nu părea grăbit și probabil că ar mai fi zăbovit, dar află că danezii vor să-l captureze. Porni cu o ambarcațiune ușoară să traverseze marea în noaptea de 10 spre 11 noiembrie 1715 și, după o serie de peripeții, ajunse la Trelleborg, pe coasta de sud a Suediei. După 15 ani și jumătate de absență, Carol al XII-lea pusese din nou piciorul pe pământul patriei sale.

Normal era să continue drumul spre capitală, unde îl aștepta toată lumea. N-a făcut-o nici acum! În mod sigur că se gândea la acest lucru, dar numai după o victorie militară, ca să intre în Stockholm triumfător, precum un erou, cu gloria parțial recâștigată.

În acest scop, se gândi să atace Norvegia, aflată pe atunci în stăpânirea Danemarcei. Își fixă cartierul general mai aproape de viitorul teatru de operațiuni la Lund, petrecând prin aceste părți încă trei ani!

La 30 noiembrie 1718, pe la ora nouă seara, se afla la Fredrikshald, o poziție strategică, apropiată de pozițiile norvegienilor, pentru a inspecta niște lucrări de tranșee, când, un glonte

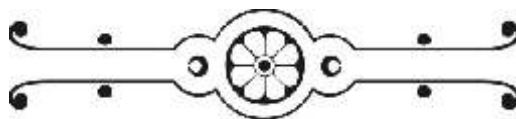
rătăcit (sau cine știe...?), i-a străbătut tâmpilele, omorându-l pe loc.

Proiectilul ucigaș a marcat, nu numai sfârșitul lui Carol al XII-lea, ci și al Suediei, ca mare putere europeană.

„La pièce est finie, allons soupper!” se spune că ar fi exclamat Philippe Maigret, comandantul lucrărilor de fortificații, când trupul neînsuflețit al regelui, purtat de 12 soldați, pe o targă, trecu pe lângă el.

Bibliografie selectivă

- Amira, Alessandro, *Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia*, Scritta A. A., publicata da N. Iorga, Bucurest, 1905.
- Bengtsson, Frans G., *Karl XII:s levnad*, vol. I-II, ed. III, Nordstedts, Stockholm, 1936.
- Bogdan, Nicolae, *Carol al XII-lea*, Editura Cugetarea, București, 1930.
- Costin, Nicolae, *Scrieri*, 2 vol., Chișinău, 1990.
- Cristea, George, *Regi și diplomați suedezi în spațiul românesc (secolele XVII-XX)*. Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2007.
- Dahlgren, S., *Från stormakt till små nation*, Tiden, Stockholm, 1994.
- *Documente de la Riksarkivet* (Arhivele Statului) Stockholm:
 - *Kabinettet för utrikes brevväxling*;
 - *UD:s arkiv 1902 års 22*, vol. 268, 287, 388, 464, 755, 770;
 - *Kabinett/UD-Huvudarkivet 1681-1952*, vol. nr. 90.
- Fabrice, Federico-Ernst von, *Anecdotes du Séjour du Roi Charles XII de Suède à Bender*, Hamburg 1760;
- Grimberg, Carl, *Svenska folkets underbara öden*, vol. IV-V, P. A Norstedt & Söners, Stockholm, 1916.
- Ionescu-Gion, G. I., *Călătoria lui Carol al XII-lea prin Țara Românească*, Bucuresti, 1890.
- Iorga, Nicolae, *Charles XII à bender. Conférence donnée à Uppsala – „Révue Historique du Sud-Est Européen”*, N-os 4-6 /avril-juin/ 1926.
- Kogălniceanu, Mihail, *Fragments tirés des Chroniques Moldaves et Valaques pour servir à L'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Démètre Cantémir et Constantin Brancovan*, Jassy 1845.
- Kogălniceanu, Mihail, *Letopisețul Țării Moldovei*, 3 vol., Iași, 1845-52.
- Lozovan, E., *Voyageurs nordiques dans les Pays Roumaines*, „Etudes Roumaines de Lund”, XVIII, 1970.
- Mihordea, V., *Carol XII la Tighina*, București, 1943.
- Voltaire, Fr. M., *Histoire de Charles XII roi de Suède*, Collection complète des oeuvres, Vol. 7, Paris, 1877-85.

9 aprilie 1945 – revenirea Maramureșului la România. Sfârșitul aventurii secesioniste a lui Ivan Odoviciuc

(20 ianuarie-9 aprilie 1945)

Dr. Ilie GHERHEȘ

In toamna anului 1944, subunități aparținând Armatei Roșii își urmau cursul lor strategic către Berlin, atingând granițele sud-estice ale județului Maramureș. Din această direcție, mai precis dinspre Bucovina și Bistrița, începând cu ziua de 16 octombrie 1944, aceste efective sovietice s-au revărsat peste munți, începând cu localitățile Borșa și Moisei, adoptând două trasee de înaintare, de-a lungul celor două văi principale – Iza și Vișeu, înspre Sighet, capitala de județ. Peste tot pe unde au trecut, doar militari ruși, aceștia au fost primiți ca trupe eliberatoare, iar în unele localități li s-au organizat festivități impresionante. Nu este mai puțin adevărat că au fost și cazuri când unii dintre localnici, mai ales dintre acei care au participat la Primul Război Mondial și au căzut ca prizonieri la ruși, au creat oarecare acțiuni de ostilitate, avertizându-și conaționaliile asupra „lucrului în colhoz” sau „a mâncatului la cantină, cu gamela”.

În Sighetul Marmației Armata Roșie a intrat în ziua de 18 octombrie 1944, fiind primită în aplauzele mulțimii cu mult entuziasm și cu tot atâta bucurie, atât de către locuitorii români – care se bucurau că au scăpat de cumplitul regim horthysto-fascist, cât și de către unguri – care se „vedeau” oarecum ocrotiți de către noul ocupant, în fața românilor, care ar fi fost capabili de eventuale „acte de retorsiune”.

Impresionat de primirea de care a avut parte, colonelul Ghiomin – comandantul trupelor sovietice din Maramureș – a cerut instrucțiuni de la Moscova, în chiar aceeași zi, pe care le-a și primit, încă de după-masă și declară „Maramureșul ca aparținând României”. În consecință, comandantul sovietic procedează la predarea conducerii județului „în mâinele românilor”. De îndată se dă semnalul de adunare și de alarmă printre toți fruntașii orașului și județului și se constituie Sfatul Național Român, după modelul celui din 1918. Noul organism s-a coagulat după

cum a fost gândit încă în închisoare, imediat după noaptea de 23/24 august 1944, când toți fruntașii românilor maramureșeni au fost arestați și închiși de către autoritățile horthyste. Uimitor de repede, în întreg județul s-a instaurat administrația românească, începând cu orașul reședință de județ – Sighet, procedându-se imediat la „românizarea vieții publice”. La nivelul Prefecturii Maramureș, ca autoritate supremă de la care porneau toate acțiunile administrative, Sfatul Național Român și-a desemnat un comitet legal, format din 20 de membri.

În spiritul unei anumite toleranțe interetnice și politice, în toamna anului 1944, la Sighetul Marmației se constituie Blocul Partidelor Democratice care subsuma formațiuni ale următoarelor forțe politice active din oraș: Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănesc, Partidul Ucrainean și Organizația Comunității Maghiare. În acest nou organism politic, fiecare formațiune locală era reprezentată de câte trei delegați. Noul for politic creat urma să gireze activitatea Sfatului Național Român care reprezenta, prin acesta, întreaga populație a județului. Ulterior, ca urmare a protestelor foarte vehemente, inclusiv ale autorităților militare sovietice din oraș, în Blocul Partidelor Democratice au fost cooptați și comuniștii, care se vor impune, ajungând să dețină un post de viceprimar al Sighetului și alte posturi în poliție și prefectură.

În perioada ce a urmat „eliberării”, prin Sighet s-au perindat 12 comandanți militari sovietici, iar pe 15 decembrie 1944 sosește de la București maiorul Emil Zaharcenko, împuternicitul Comisiei Interaliat de Control, care urma să supravegheze aplicarea armistițiului dintre România și URSS, încheiat la Moscova, în 12 septembrie 1944. În îndeplinirea acestei misiuni, ofițerul superior sovietic a conlucrat cu prefectul județului, cu primarul Sighetului, precum și cu noile organisme administrative.

În paralel, în tot acest răstimp, în Mara-

mureșul din dreapta Tisei lua amploare o efervescentă activitate politică, care era parte a unei acțiuni de alipire a Ucrainei Subcarpatice, la Ucraina Sovietică. În acest sens, la 22 noiembrie 1944, la Munkaci (Muncacevo) s-a ținut o mare adunare populară care a și hotărât înfăptuirea acestui deziderat prosovietic. Acțiunea urma să aibă influență directă și să cuprindă și teritoriul din stânga Tisei, unde își vor face apariția, de îndată, promotorii unirii Maramureșului întreg la Ucraina. Această propagandă s-a făcut la început mascat, sub diferite forme, pentru ca apoi să se manifeste pe față, antrenând „elementele cooperante din zonă”, care au și fost recrutate în acest sens de către agenți ai poliției secrete ucrainene. Încă din luna ianuarie a anului 1945, poliția ucraineană era „foarte prezentă” în Sighet, iar după 20 ianuarie 1945 și-a fixat și un sediu, respectiv în Casa Darvai de pe strada Gheorghe Doja, fiind condusă de către un anume Polencsak, originar din Ujgorod. Maramureșul s-a aflat, așadar, în atenția factorilor politici de la Kiev și Ujgorod – centrul republicii autonome Ucraina Subcarpatică. Emisarii ucraineni expediți la Sighet luau mai întâi contact cu autoritățile sovietice din oraș, cu ucrainenii veniți de peste graniță, precum și cu unii naționaliști ucraineni locali, care au îmbrățișat cauza unionistă: Ivan Odoviciuc, Nicolae Lazarciuc, surorile Benkő ș.a.

În aplicarea acestui scenariu elaborat la Kiev și susținut de Moscova, s-a încercat și implicarea unor reprezentanți locali ai românilor, mai ales dintre cei cu carnet roșu, pentru ca proiectul, aventura secesionistă să poată dobândi o anumită credibilitate sau chiar mai mulți sorți de izbândă. Așa s-a întâmplat și cu ocazia organizării adunării mai sus invocate, când s-a celebrat și ceremonia de înmormântare a mai multor militari sovietici, deshumați din întreaga Ucraină Subcarpatică pentru a fi reînținuți, cu mare fast militar, la Munkaci. Cu acel prilej urma să se citească și Declarația de Unire a Maramureșului românesc din stânga Tisei, la Ucraina Subcarpatică. Comunistul Vasile Ierima, viceprimarul orașului Sighet, dar și unul dintre liderii comuniști importanți, descrie acest episod astfel: „Pe parcurs, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1944, a venit la mine căpitanul sovietic Sanghinean, comandantul orașului și m-a rugat să adun mai mulți tovarăși pentru a participa la ceremonia de înmormântare a eroilor

căzuți în lupta contra fascismului”¹. Cu un camion adus chiar de un maior sovietic, aceștia au plecat spre Munkaci, în 21 noiembrie 1944, unde au sosit în aceeași noapte, iar duminică, 22 noiembrie 1944, dintr-un afiș observat întâmplător, delegații comuniști din Sighet citeau cu uimire programul manifestării și sunt surprinși de intențiile tovarășilor lor ucraineni. După o scurtă consfătuire ad-hoc, aceștia se hotărâsc să nu ia cuvântul și să nu-și exprime adeziune la scenariul regizat, cu toate că erau trecuți în protocol. La un moment dat, aceștia au fost chemați să semneze documentul de alipire a Maramureșului românesc la Ucraina Subcarpatică, dar spre marea lor onoare au refuzat, cu demnitate. Referitor la aceste momente cruciale din viața sa, același Vasile Ierima consemna următoarele: „Marți, după ce a venit președintele (Ivan Turianița – n.n. I.G.), însoțit de Fisch Ernest, m-am dus la președinte și i-am comunicat că delegația noastră nu poate să-și manifeste adeziunea alipirii Maramureșului românesc la Ucraina Subcarpatică, întrucât nu are mandat din partea poporului în privința aceasta. L-am rugat să ne pună la dispoziție un camion cu care să ne întoarcem la Sighet, unde vom informa poporul și, ulterior, îi vom comunica rezultatul. În loc de camion, ne-a înjurat și dat afară din birou”².

Atitudinea președintelui Ivan Turianița este ușor de înțeles în condițiile în care până și soția lui a fost „descoperită” ca desfășurând o activitate proucraineană, inclusiv prin călugărițele greco-catolice ucrainene, foarte active în acea vreme în tot Maramureșul. Acestea, sub masca misionarismului creștin, lângă crucea lui Hristos au așezat, însă, și secera cu ciocanul ale naționaliștilor ucraineni prosovietici, servind în acest fel mișcarea de secesiune.

Ce nu s-a reușit la Muncaci se va reuși, din păcate, la Sighet. Referindu-se la acțiunile încercate la nord de Tisa cronicarul nostru Vasile Ierima consemna, în continuare: „Cam după vreo zece zile, maiorul Davidenco care dirija opera de alipire a Maramureșului românesc la Ucraina Subcarpatică, într-o seară, a ținut cu mine și cu Moiş Ion, la mine acasă o ședință de lămurire, prin tălmaci. Ne-a explicat că este **voința tovarășului Stalin** (subinierea noastră – I.G.) ca Maramureșul românesc să facă parte integrantă din URSS, pentru nodul de cale ferată Câmpulung la Tisa-Valea Vișeuului, pentru că URSS va purta război cu SUA și Anglia. Pentru

1 Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.M.M. al A.N.), Fond P.C.R., Vasile Ierima, Amintiri, mss.

2 Ibidem.

aceasta linia ferată trebuie să fie în mâna sovieticilor, iar trenurile sovietice să nu fie supuse controlului în tranzit”¹. Maiorul sovietic și-a încheiat pledoaria încurajându-i pe cei doi tovarăși și spunându-le că are mare încredere în ei, ca buni comuniști și că vor înțelege și sprijini opera de alipire. Aceștia s-au abținut pe moment, fără să-i promită colaborarea, iar sovieticii s-au adresat, în continuare, altor comuniști: lui Fisch Ernest și surorilor Benkö Adela și Ilona. Fisch Ernest le-a refuzat sprijinul, dar Benkö Ilona se va deplasa imediat la Ujgorod, unde, în calitate de autoproclamată „reprezentantă a poporului din Maramureș”, s-a întâlnit cu Ivan Turianița, cu alți oficiali și comuniști ucraineni, aderând la planul de alipire a Maramureșului românesc la Ucraina Subcarpatică.

Ca o consecință directă a proiectelor anexioniste ucrainene, în luna ianuarie 1945 Sfatul Național Român exista și se manifesta aproape formal. Cu un tupeu greu de imaginat până nu demult, puterea a fost acaparată de către funcționarii ucraineni și exercitată în consecință. Aceștia, împreună cu agitatorii de profesie, s-au dedat la o gamă largă și diversă de presiuni: oferte generoase de funcții în noile structuri administrative sau, dimpotrivă, amenințări cu distrugerea bunurilor, cu exterminarea fizică sau deportarea în Siberia. După cum se știe, la ordinul Moscovei, încă din luna noiembrie 1944, Legiunea de Jandarmi Maramureș a fost dislocată și retrasă la Zalău și Oradea, ceea ce a încurajat și favorizat și mai mult acțiunile secesioniste ucrainene.

În acest climat cu accente grave de vid de putere, la 20 ianuarie 1945, la Sighet este organizat un miting de alipire a Maramureșului la Ucraina Subcarpatică, ocazie cu care se va declanșa o campanie de strângere de semnături în acest sens. Tot atunci, maiorul NKVD Svetchnikov l-a forțat pe subprefectul Teodor Bocotei (etnic ucrainean din Maramureș) – care a și fost înlăturat imediat din funcție – și pe încă 12 consilieri să semneze manifestul de sprijinire a unirii, precum și pe cei doi vicari greco-catolici Titus Berinde – român și Andrei Medveczy – ucrainean. Adunarea, ținută pe 20 ianuarie 1945, precum și toate cele întâmplate în acea zi nefastă pentru Maramureș au fost generos și cu entuziasm reflectate în paginile ziarului „Poporul”, din 28 ianuarie 1945, săptămânal editat de A. Kaufman și fiul. Evenimentul este prezentat și

justificat de către Benkö Ilona în chiar articolul de fond, din care reținem următoarele pasaje: „1. Să se îndrepte starea socială a lucrurilor; 2. Să se repare nedreptatea istorică și națională, precum și să se schimbe, în sfârșit, starea geografică nenaturală prin care Maramureșul este tăiat în două; 3. Să se asigure traiul armonicos și progresul popoarelor conlocuitoare”².

Primele două deziderate sunt de-a dreptul absurde și hilare; după ce că două treimi din vechiul comitat Maramureș au fost arondate Ruteniei Subcarpatice, din rațiuni bazate doar pe capriciile catolice ale unei Europe răzbnătoare, de după Primul Păzboi Mondial, acum se cerea și cea de-a treia parte de la statul român ca „reparare a unei nedreptăți istorice”. La 28 ianuarie 1945 este convocată, ca atare, o „Mare Adunare Generală pentru toți locuitorii din Sighet”, în sala cinematografului. Această întrunire a fost deschisă prin discursul rostit de Nicolae Cumnacu, un activist comunist trimis de la București pentru a studia problema și pentru a găsi soluții de rezolvare a acesteia în favoarea României. În preziua adunării acesta se exprima foarte vehement împotriva alipirii la Ucraina Subcarpatică a Maramureșului. Noaptea de 27/28 ianuarie 1945 acesta și-o petrece, însă, la surorile Benkö, iar a doua zi, în discursul său a pledat pentru unirea Maramureșului la Ucraina Subcarpatică, precizând că vorbește, atât în numele său, cât și în numele Frontului Național Democrat. Politrucul bucureștean a fost atât de bine (pre)lucrat de către surorile Benkö, încât a trecut în revistă istoricul „mișcărilor” de unire ale ucrainenilor maramureșeni de-a lungul timpului, alte evenimente sociale – încercări „înecate în sânge”. A mulțumit apoi emoționat destinului că l-a învrednicit să trăiască această „clipă scumpă” sufletului său (de etnic ucrainean – n.n. I.G.). După acest discurs a fost ales în „unanimitate” prezidiul adunării populare, în frunte cu Ivan Odoviciuc, Teodor Bocotei, dr. Iuliu Hodor, dr. Szollosy Tibor și vicarii Medveczy Andrei și Titus Berinde. După intonarea imnului de stat sovietic care deja „nu mai suna străin” în Maramureșul de curând eliberat și/ sau ocupat, se va da citire celor două telegrame adresate lui I. V. Stalin și N. S. Hrușciiov. În cadrul adunării, la propunerea Frontului Național Democrat, au fost aleși 32 de membri ai Comitetului Poporului. Aceștia erau preponderent ucraineni de pe cele două maluri

1 *Ibidem*.

2 Benkö, Ilona, *Trăiască Unirea Maramureșului cu Ucraina Subcarpatică*, în „*Poporul*”, an 1, nr. 3, din 28 ianuarie 1945, p. 1.

ale Tisei, maghiari, evrei, dar și câțiva români. În acest cadru s-a redactat și o „Rezoluție a Adunării Generale a cetățenilor orașului Sighet pentru unirea Maramureșului cu mama sa, Ucraina Subcarpatică”. Tot acest spectacol a fost regizat îndeaproape de maiorul NKVD Davidenco (etnic ucrainean, și acesta – n.n. I.G.) și supervizat de către maiorul Emil Zaharcenko, singurul emisar al Comisiei Aliate de Control în Maramureș. Sub amenințarea expresă, sau doar sugerată, a pistoalelor celor doi ofițeri sovietici și ale altora din sală, toți cei prezenți au fost somați să semneze Declarația de Unire la Ucraina Subcarpatică.

Organismul care a făcut posibilă trecerea de la Sfatul Național Român, la Comitetul Poporului, al („erei Odoviciuc”) a fost Frontul Național Democrat. La nivelul țării noastre, sub fațada F.N.D.-ului, comuniștii au început încă din septembrie 1944 ofensiva pentru preluarea puterii. În județul Maramureș documentele consemnează constituirea F.N.D.-ului la Sighetul Marmăției abia în decembrie 1944, aici existând un comitet alcătuit, cu precădere, din etnici ucraineni.

Începând cu luna ianuarie 1945, așadar, noua „administrație” ucraineană destituie brutal autoritatea românească instituită de către Sfatul Național Român, declară dizolvat acest organism, numind noi titulari, mai ales în Sighet, dar parțial și în județ. Ca prefect a fost instalat Ivan Odoviciuc (supranumit „Atotputernicul”), fostul avocat al Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului, un ucrainean bucovinean de origine, un aventurier cuzist, care a trecut de partea lui Hitler când acesta cucerea Kievul, felicitându-l în scris pe Führer. Acum când șansa istorică îi surâdea din altă perspectivă, a devenit subit „mare patriot ucrainean”, în fapt un speculant al ocaziilor istorice.

În după-amiaza de 28 ianuarie 1945, Comitetul Poporului și-a ales o delegație permanentă formată din 15 persoane, care urma să rezolve problemele curente ale orașului. Această structură administrativă era compusă din nouă ucraineni, trei unguri, doi români și un evreu. Următorul obiectiv al acesteia l-a reprezentat crearea structurilor de conducere ale județului convocându-se, tot la Sighet, pentru 4 februarie 1945 „Congresul Comitetelor Poporului din comunele maramureșene”. În cadrul ședinței acestui Congres s-a ales „Comitetul Poporului Județean Maramureș”, format din 32 de membri, care, la rândul său, își va alege o delegație per-

manentă avându-l drept președinte tot pe Ivan Odoviciuc. A doua zi, în 5 februarie 1945, Comitetul Județean al Poporului și-a început ședința în mod festiv, numind principalii funcționari, iar ca primă măsură adoptată a fost hotărârea de eliminarea a limbii române ca limbă oficială, înlocuind-o cu cea ucraineană.

Primul congres al delegațiilor Comitetelor Poporului a mai hotărât și stabilit ca drapelul oficial al Maramureșului să fie steagul roșu cu secera și ciocanul, în colțul din stânga superior, cu următoarea inscripție în limba ucraineană: „Trăiască unirea Maramureșului cu Ucraina Sovietică”.

Durata scurtă de timp (20 ianuarie - 9 aprilie 1945) a tentativei de instaurare a regimului ucraineano-sovietic nu le-a oferit actorilor acesteia răgazul necesar de a se și înstăpâni. Pe multiple căi aventurierii ucraineni au căutat să atragă de partea lor întreaga populație a Maramureșului. În satele românești, însă, ei și acțiunile lor nu au fost priviți și primiți decât cu totală ostilitate. Mai mult decât atât, aceștia au fost ironizați, batjocoriți, iar în unele cazuri chiar bătuți și arestați. Așa s-a întâmplat și cu ocazia tentativei de implementare a reformei agrare în Maramureș, după model sovietic: „În cadrul acțiunii de aplicare a reformei agrare, hotărâtă de către guvernul din Ujgorod, la începutul lunii martie 1945, administrația ucraineană a trimis la sate echipe în vederea aplicării legii, exproprierii moșiilor și împărțirea la țărani”¹. Încercând să-i atragă cu diverse promisiuni pe țăranii maramureșeni, aceste echipe de reformiști ucraineni au fost luate în derâdere, fiind întrebați unde le sunt vacile și „pomântul”, în „tașcă” (servietă)?².

Localitatea Ieud, devenită bastion de luptă antiucraineană, a reușit să aresteze la început 6 oameni trimiși de la Sighet, pentru ca apoi numărul celor capturați, dintre ucraineni să ajungă la 25. Din rândul ieudenilor a fost împușcat un sătean izolat, undeva la marginea satului, dinspre intrarea din drumul principal.

Liderii românilor din Maramureș au desfășurat o activitate deosebit de riscantă și eficientă de mobilizare a antiunioniștilor, respectiv a adepților rămânerii județului la țara mamă – România. În acest sens au strâns peste 80.000 de semnături, în trei exemplare pe care le-au trimis guvernului de la București, prin trei emisari, pentru a răzbi măcar unul. Așa a și fost, până la

1 S.J.M.M. al A.N., *Fond P.C.R.*, Grigore Balea, *Amintiri*, mss.

2 *Ibidem*

urmă, un exemplar din moțiunea redactată atunci cu cele 80.000 de semnături a ajuns la București.

În alt plan al rezistenței antiucrainene, liderii mai activi s-au mobilizat, iar la 5 martie 1945 au reușit ca în fruntea cetelor de români, parțial înarmate, să amenințe Sighetul. Comitetul Poporului (Ucrainean) s-a alarmat, au fost trimise trupe de întâmpinare a celor peste 10.000 de români la podul de la Vad. Unii dintre români nu s-au mai supus somației, iar doi dintre ei au fost uciși: Gheorghe Țicală și Ion Ivașcu – ambii din Vișeu de Sus. În fruntea viiturii de români, strânsă de pe cele două văi principale ale Maramureșului (Vișeu și Iza) s-a remarcat primarul Borșei, Gavrilă Mihali, zis Ștrifundă¹.

În Maramureșul ocupat, mai mult decât în tot Ardealul, întârzierea reinstaurării administrației românești a avut consecințe tot mai dramatice, cu fiecare zi ce trecea. Reintroducerea administrației românești în Ardeal și sărbătoarea organizată pe 13 martie 1945 la Cluj au făcut să renască în sufletele românilor maramureșeni speranța că nu vor fi abandonați de către statul român, așa cum s-a întâmplat la sfârșitul Primului Război Mondial cu românii din dreapta Tisei. Atât partidele istorice, cât și comuniștii încercau, chiar și în împrejurările descrise, să acumuleze capital politic din această gravă problemă de la frontiera nordică a României. La conferința prefecților, ținută la București, în data de 29 martie 1945, la care urmau să participe și cei 13 prefecți ai județelor cedate parțial sau total în 1940, Maramureșul nu a fost reprezentat de către Ivan Odoviciuc. Cu acest moment evenimentele din Maramureș au fost conștientizate la nivel național și asumate ca o mare neîmplinire pentru guvernul Groza, rămânând un obiectiv imediat de îndeplinit. În acest sens, a fost

trimis în Maramureș comunistul Nicolae Goldberger. Acesta a luat legătura, mai ales, cu organizația P.C.R. din Sighet, expunându-i-se în detaliu situația, dar, după ce a avut o întrevedere și cu maiorul Davidenco, a concluzionat că „nu se poate face nimic, Maramureșul rămâne anexat”, întorcându-se la București. Comitetul Central al P.C.R. a fost profund nemulțumit de rezoluțiile date de cei doi emisari, Nicolae Goldberger și Nicolae Cumnacu, și hotărăște, în consecință, să-l trimită în Maramureș pe Vasile Luca. Înainte de a-l trimite, Bucureștiul a mai luat o dată legătura cu Moscova și s-a încredințat că nu est voința expresă a Moscovei ca întreg Maramureșul să facă parte din Ucraina Subcarpatică, ci este doar consecința unui exces de zel al comuniștilor ucraineni. Ca atare, pe 7 aprilie 1945, peste vârful Gutâi descindea în Maramureș Vasile Luca, echipat în uniformă de maior sovietic, înarmat și având gardă militară cu el. După ce dezarmează la poarta de intrare de pe Gutâi garda pusă de Ivan Odoviciuc pentru a-i interzice intrarea în Maramureș, acesta se deplasează către Sighet. Ajuns aici se prezintă la Comisia Aliată de Control, unde maiorul Zaharcenko îi declară că nu are nicio dispoziție expresă în acest sens și că el știe că „aici e România”. Edificat asupra situației, la 8 aprilie 1945, Vasile Luca se deplasează până la Muncaci, de unde vine, însă, cu răspuns negativ. În 9 aprilie 1945 după ce, în prealabil, a constituit un alt Consiliu al Frontului Național Democrat, a trecut la preluarea aparatului administrativ de la titularii regimului ucrainean; prefectul Odoviciuc a fost dezarmat și invitat să treacă frontiera. De la Cluj, în chiar aceeași zi a venit să-și preia funcția de prefect al Maramureșului avocatul dr. Iulian Chita.

ANEXĂ (Inedit)

Moțiunea votată de românii din Maramureș în ziua de 1 martie 1945

„Poporul român din Maramureș, păstori, muncitori, preoți, învățători și funcționari, reprezentați prin delegații lor deplin împuterniciți din comunele: Bârsana, Băcicoiel, Botiza, Cuhea, Dragomirești, Glod, Ieud, Nănești, Oncești, Poienile Glodului, Rozavlea, Săcel, Săliștea de Sus, Slătioara, Șieu, Văleni Berbești, Budești, Călinești, Cornești, Crăcești, Desești, Ferești, Giulești, Hărnicești, Hoteni, Rona de Jos, Sărăsău, Sat Șugatag, Săpânța, Sârbi, Vad, Valea Porcului, Iapa, orașul Sighet, Borșa, Leordina, Moiseiu, Petrova, Vișeu de

¹ Ilie Gherheș, *Maramureșul între Dictatul de la Viena și Conferința de Pace de la Paris (30 august 1940-10 februarie 1947)*, Biblioteca „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2002, p. 79-136.

Jos, Vișeu de Sus, Vișeu de Mijloc s-au adunat într-o mare adunare, spre a hotărî asupra soartei sale.

Întreg poporul este convins că lumea ce se creează din frământările războiului de acum, va fi alcătuită pe principiile de libertate și democrație, cari au fost concretizate în Charta Atlanticului și reafirmate cu ocazia repetatelor întâlniri ale marilor aliați.

În baza acestor principii, fără de care pacea durabilă și progresul națiunilor nu poate fi asigurat, poporul român de muncitori, țărani din Maramureș, în număr de una sută mii suflete, formează majoritatea absolută a locuitorilor din acest județ, crede că este necesar să-și spună azi răspicat părerea asupra felului cum dorește să-și făurească soarta. De aceea își exprimă voința sa cuprinsă în următoarele puncte:

1. Poporul român din Maramureș își exprimă nețărmitura sa recunoștință față de glorioasa Armată Roșie și marele ei comandant, Mareșalul Stalin, care ne-a eliberat de jugul fascist maghiar.

Poporul român este hotărât a împlini toate condițiile tratatului de armistițiu încheiat între U.R.S.S. și România, în 12 septembrie 1944 și vrea să ajute din răspuțeri la cât mai grabnică zdrobire a fascismului german.

2. Noi, poporul român din Maramureș, vrem cu toată tăria să aparținem patriei noastre România, de care am fost ruși în mod mișelesc prin Tratatul de la Viena, în 1940. Această voință hotărâtă de la care nimic nu ne poate îndepărta, am exprimat-o și prin cele 80.000 voturi libere subscrise prin declarațiile de unire cu România și prezentate guvernului român.

Aducem omagiu scumpului nostru Suveran M.S. Regele Mihai I, care, împreună cu viteaza noastră armată, a determinat revenirea la sânul patriei românești a românilor subjugăți de imperialismul germano-maghiar.

3. Poporul român din Maramureș, declară că nu recunoaște niciun fel de acțiune care ar tinde la ruperea județului de dincoace de Tisa, de la trunchiul țării românești, căruia aparține de drept și de fapt, atât prin anularea tratatului de la Viena, cât și prin majoritatea locuitorilor români. Orice altă tendință este străină și contrară vieții poporului român din Maramureș.

4. Vrem ca împreună cu frații noștri din Statul Român să muncim la formarea unei țări bogate pe principiile de legalitate, ordine, democrație, libertate și bunăstare socială, în colaborare sinceră și prietenească cu toate naționalitățile pe cari soarta le-a așezat printre noi.

5. Declarăm mai departe că actuala conducere a orașului Sighet și a județului Maramureș, de sub președinția D-lui Ioan Odoviciuc, nu prezintă interesele poporului român ce muncește, n'a fost aleasă de el și exercită conducerea și administrarea treburilor publice în mod samavolnic. Declarăm mai departe că această conducere, atât prin persoanele străine de județ din care este compusă, cât și competența sa antidemocratică, nu garantează executarea întocmai a condițiilor de armistițiu între U.R.S.S. și România

Cerem imediata înlăturare a acestei conduceri, atât de la județ, cât și de la orașul Sighet și repunerea în funcțiune a reprezentanților poporului român.

6. Cerem ca în baza tratatului de armistițiu încheiat între aliați și Ungaria, toți funcționarii aduși în ultimii patru ani de administrație maghiară să fie repatriați¹.

Sighet, la 5 martie 1945

Comitetul de conducere
s.s. Preot Ioan Dunca
s.s. Iusco Ilie
s.s. N. Vancea
s.s. Emil Văleanu¹.

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Fond Președinția Consiliului de Miniștri-Serviciul Special de Informații*, Dosar 69/1944, fila 60-62.

Cultură slavonă și românească, în Mănăstirea Bistrița Olteană

(Secolele XV-XVIII)

Arhim. Veniamin MICLE

O dată cu organizarea mănăstirilor în viață de obște, Sfinții Părinți au așezat la temelia lor principiul rugăciunii și al muncii. Pe lângă rugăciunile în comun și particulare, munca manuală sau rucodelia necesară câștigării întreținerii, *Rânduieile monahale* au prevăzut și alte preocupări zilnice pentru călugări: pictura, caligrafia, miniatura, sculptura, traducerea și scrierea cărților cultice, religioase și de cultură generală. Acest gen de activitate s-a desfășurat de-a lungul secolelor în chilii sau în spații anume amenajate, ateliere, biblioteci și scriptorii. Tinerii deprindeau arta și cultura de la cei vârstnici, iar când numărul ucenicilor creștea, grupul primea numele de școală.

Mănăstirea Bistrița, ca toate celelalte din zona creștinismului, a promovat creațiile artistice și culturale, care mărturisesc până astăzi despre profunzimea trăirii și gândirii călugărilor, precum și despre hărnicia și devotamentul cu care s-au consacrat slujirii lui Dumnezeu și promovării spiritualității ortodoxe și românești în viața poporului nostru.

Cea mai veche școală din Oltenia, menționată documentar, apare la Mănăstirea Bistrița, fiind organizată în secolul al XV-lea, când apar școli de grămătică, cu rol educativ și social-cultural, asemănătoare celor de „grammatici” sau „ars notaria” din Franța, Țările de Jos, țările germanice și Ungaria¹.

Pentru a cunoaște cultura promovată de școlile bistrițene, la început în limba slavonă, apoi în cea română, vom prezenta în ordine cronologică unele aspecte ale acestei istorii.

Cultura slavonă, în Mănăstirea Bistrița (sec. XV)

De la fondarea ei, spre sfârșitul secolului al XV-lea, Mănăstirea Bistrița devine un pu-

ternic centru de cultură slavonă, care domina în epoca respectivă, fiind folosită în cultul bisericesc și în cancelaria domnească.

Încă de la începutul organizării statelor feudale românești, marii boieri aveau cancelarii, necesare administrării proprietăților funciare și îndeplinirii funcțiilor oficiale² iar „bănia trebuia să aibă o cancelarie a ei, cu grămătică care scriau corespondența, cu soli care se trimiteau peste hotare, cu slujbași pentru îndeplinirea formelor de judecată”³. Numeroșii dregători ai marelui ban trebuiau să cunoască scrierea și citirea, mai ales logofătul care redacta hotărârile judecătorești emise de ban, grămătică care scriau documentele, slujitorii care adunau veniturile⁴. În acest context istoric, marele ban Barbu Craiovescu supraveghează funcționarea în condiții optime a Școlii de cultură slavonă din Mănăstirea Bistrița; ea avea, în primul rând, rolul de a forma și educa pe fiii și nepoții Craioveștilor, ale căror funcții erau bine stabilite în viața socială, politică și culturală a statului, apoi instruirea altor fii de boieri și ai slujitorilor bisericești.

Primul dascăl bistrițean de cultură slavonă a fost egumenul Macarie ieromonahul, menționat la 16 martie 1494. Daniile confirmate de voievod erau pentru întărirea Mănăstirii, a călugărilor și egumenului, și „după aceea, celor ce vor fi năstavnici”⁵. Potrivit constatărilor cercetătorului învățământului românesc, profesorul Gheorghe Pârnuță, „năstavnicul mănăstirii îndeplinea și rolul de conducător al școlii”⁶; deci, ieromonahul Macarie era și dascăl. Între colaboratorii săi apropiați, îl avea pe ieromonahul Andrei, cărturar de frunte, care cunoștea greaca și slavona, menționat într-un manuscris din secolul al XVIII-lea, din care aflăm că *Viața Sfântului Grigorie Decapolitul* a fost „scoasă și tâlcuită pe slavonie de cuviosul între

1 Prof. Ștefan Bârsănescu, *Primele școli în țările române*, în „Magazin Istoric” I (1967), nr. 4, p. 15.

2 Emil Vârtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 59.

3 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. I, Craiova, 1977, p. 54.

4 *Idem*, p. 55.

5 *D. I. R.*, vol. I, p. 224.

6 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, p. 34.

ieromonahi, chir Andrei, cu porunca și osârdia”¹ marelui ban Barbu Craiovescu.

Dascălii de cultură slavonă de la Bistrița, care, în primul rând, vor fi fost egumenii, sunt mai puțin cunoscuți, dar despre elevi există date deosebit de importante. Locul principal îl ocupă frații Neagoe și Preda, fiii vornicului Pârvu; frații Barbu și Drăghici, fiii comisului Danciu; și Pârvu, fiul postelnicului Radu. Pregătirea lor culturală corespundea dreptului de a ocupa cele mai înalte funcții administrative în aparatul de stat; astfel, Neagoe ajunge domn al țării, Preda mare ban și „regent”, Drăghici pretendent la tron, Barbu II și Pârvu II, mari bani ai Olteniei².

Cel mai strălucit elev al Școlii slavone de la Bistrița a fost Neagoe; el s-a afirmat ulterior ca ilustru cărturar, scriitor, filozof, ctitor, diplomat, om politic și militar. Vasta sa cultură, dobândită aici, cuprindea teologia, istoria, filozofia, limbile slavonă și greacă. Datorită pregătirii sale, i s-au încredințat o serie de înalte dregătorii la o vârstă foarte tânără. Astfel, în 1501, la 19-20 de ani, era postelnic, adică un fel de mareșal al curții, în timpul lui Radu cel Mare și Mihnea cel Rău, având funcția de translator, apoi comis, în timpul lui Vlăduț voievod.³ Ajuns domn, Neagoe Basarab și-a organizat un aparat diplomatic instruit la nivel european, format din oameni culti, care călătoreau peste graniță cu misiuni speciale: Ștefan spătarul, la Brașov, și Dan spătarul, la Sibiu, în 1512, pentru a informa notabilitățile orașelor despre înscăunarea sa, iar în 1517, la Sibiu, logofătul Staico, numit „vice-cancellarius”, în timp ce Drăghici Vintilescu avea funcția de mare sfetnic⁴. E firesc să se nască întrebarea: Unde și-au format cultura acești demnitari, dacă nu tot la Bistrița, unii, foști colegi ai voievodului? Neagoe Basarab stăpânea slavona scris și vorbit. Gavriil, preotul Sfântului Munte Athos, mărturisea că „văzu scrisoarea domnului” prin care invita autoritățile athonite la sfințirea Mănăstirii Curtea de Argeș⁵. Deci, voievodul avea pregătirea corespunzătoare ca să scrie monumentală operă de pedagogie creștină

Învățăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie. Din activitatea cărturărească a lui Neagoe Basarab, se înțelege mai bine și genul de cultură însușit de elevii Școlii bistrițene în secolele XV-XVI.

Fratele voievodului Neagoe, Preda este alt elev bistrițean. Pasiunea pentru cultură, dobândită aici, a păstrat-o întreaga sa viață. Pentru susținerea și promovarea ei, avea caligrafi anume angajați, care copiau și multiplicau cărți de cult și instructiv-educative. Dintre ei, este cunoscut grămăticul Dragomir care, „din porunca marelui jupan Preda”, scrie *Albina* sau *Floarea Darurilor* (1518), apoi *Apostolul* (1519), și termină *Mineiul pe luna Ianuarie* (1521), început de copistul Dieniș, care nu-i exclus să fi fost tot dintre caligrafii angajați de Preda. Cărțile au fost donate Mănăstirii Bistrița, numite până astăzi: „Biblioteca banului Preda”. Datorită culturii și calităților sale, Preda urmează unchiului său, Barbu Craiovescu, în funcția de mare ban al Olteniei, fiind menționat la 25 septembrie 1520, într-un hrisov emis de Neagoe Basarab.⁶ iar la moartea fratelui său, împreună cu doamna Despina constituie „regenta” pentru apărarea tronului și păstrarea liniștii în țară, moștenitorul Teodosie fiind minor. În acest sens, *Letopisețul Cantacuzinesc* relatează că: „S-a înălțat domn Preda, fratele lui Basarab voievod, ca să ție domnia lui Teodosie, nepotul său”⁷.

Pârvu, fiul lui Radu Craiovescu, este tot elev bistrițean, implicat ulterior în marile evenimente ale epocii. În anul 1511 era „stratornic”⁸; om cult, orientat în problemele politice ale țării, având ambiția de a urca treptele tronului după dispariția nepotului său, Teodosie. Însuși Radu de la Afumați gândea că Pârvu nu i-a dat „sprijinul cuvenit cu oamenii lui”, întrucât urmarea să ocupe el tronul. Avea strânse legături cu voievodul Ioan Zápolya care, la 30 iulie și 4 august 1522, porunca căpitanului de Alba Iulia să pună în posesia domeniului Geoagiu de Jos pe banul Pârvu, alături de logofătul Harvat și vistiernicul Oancea, care au primit donație de la regele Ungariei⁹. Între anii 1522-1529, Pârvu II

1 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, trad. de G. Mihăilă, București, 1971, p. 70, nota 6.

2 Arhim. Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistrița Olteană*, București, 1996, p. 288

3 *Învățăturile lui Neagoe Basarab...*, p. 80.

4 Matei Cazacu, Ștefan Andreescu, *Un manuscris necunoscut din vremea lui Neagoe Basarab*, în „Magazin istoric” VI (1972), nr. 2, p. 12.

5 Gavriil Protul, *Viața și traiul Sfinției Sale Părintelui nostru Nifon*, în „Literatura Română Veche (1402-1647)”, vol. I, București, 1969, p. 95.

6 *Comori Arhivistice Vălcene. Catalog de documente (1467-1800)*, de Corneliu Tamaș, Ion Soare, Carmen Manea-Andreescu, vol. II, București, 1985, nr. 8, p. 16.

7 Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 178.

8 Dan Pleșia, *Contribuții la istoricul Mănăstirii Stănești (Vâlcea) și al ctitorilor ei*, în „Mitropolia Olteniei” XVII (1965), nr. 5-6, p. 416.

9 *Ibidem*, p. 408-409.

a fost mare ban, devenind conducătorul partidei boierilor Craiovești, numiți acum „Pârvulești”, după numele său. La amenințarea turcească de-a transforma țara în pašalâc, datorită uneltirilor lui Mehmed-beg la Poarta Otomană, Pârvuleștii consimt la împăcarea tuturor forțelor interne, acceptând domn pe Radu de la Afumați. În calitate de mare ban, Pârvu II întreține corespondență cu autorități externe. La numirea de către turci a voievodului Vladislav III (1523), banul scria sibienilor: „Dacă vom vedea că acel domn vine pe adevărata dreptate de la Poartă, să fie domn cu pace, și nouă să ne fie cu pace”¹, atunci i se vor supune, iar dacă nu, vor trece în Transilvania. Nu peste mult timp, Pârvu împreună cu alți boieri trec munții de unde, la sfârșitul lui octombrie 1523, intră în țară cu o puternică armată și îl alungă pe voievod. Turcilor le scrie că l-au „răsturnat, din multe pricini de răutate”, iar boierilor, că „a fost întocmit cu turcii, ca nouă capetele să ni le răpună”². După reocuparea tronului de voievodul Radu de la Afumați, Pârvu II devine iarăși personajul principal. În timp ce domnul călătorește la Constantinopol, ca să se „închine” sultanului, îi ține locul; primește soli din Transilvania și informează marile orașe, din această zonă, despre călătoria voievodului³; când tronul este amenințat, îl apără cu arma în mână, după cum informează Radu pe brașoveni la 7 decembrie 1525, scriind: „În privința acelui vrăjmaș ce s-a fost ridicat în Mehedinți, domnia mea am trimis pe credinciosul dregător al domniei mele, pe jupân Pârvu ban și cu curtea domniei mele, de s-au bătut cu el”⁴. Cultura marelui ban Pârvu II se manifestă și în relațiile diplomatice, la primirea solilor, cum este cazul lui „Opriș din partea Sibiului”⁵, precum și în relațiile întreținute cu Brașovul unde se afla, în luna mai 1528, după „cumpărături”, și în solia către Ferdinand de Habsburg⁶. El s-a stins din viață în luna aprilie 1529, la Pietreni, fiind înmormântat la Mănăstirea Bistrița, leagănul copilăriei sale. A fost unul dintre cei mai influenți boieri, mai puternic decât domnii pe care i-a așezat pe tronul țării sau i-a înlăturat cu forța de care dispunea. A murit fără a lăsa urmași.

Fiul lui Danciu Craiovescu, Barbu II, a fost mare ban al Olteniei, funcție care cerea candidatului cultură corespunzătoare. Credem că și el s-a pregătit în Școala de la Bistrița împreună cu verișorii săi. Conștiința valorii și a prestigiului de care se bucura în societatea timpului îl determină să adopte în documentele emise de cancelaria sa formulări voievodale. Astfel, în actul din 25 septembrie 1529, prin care „întărește” Mănăstirii Bistrița stupăria de la Murgaș, citim: „După moartea noastră, precum va alege Domnul Dumnezeu să fie vlastelin și stăpânitor în acest loc, dintre frații sau rudele noastre sau, pentru păcatele noastre, din alt neam, să înnoiască și să întărească”⁷. Iar actul decisiv al ascensiunii sale îl constituie căsătoria cu sora domnului Moise-Vodă. Nunta serbată la 13 februarie 1530 devine prilej de răzbunare, sub influența Craioveștilor, asupra asasinilor lui Radu de la Afumați, dar și de a elimina partida din opoziție a boierilor⁸. Unii dintre ei reușesc să treacă Dunărea și să informeze Înalta Poartă despre faptele voievodului. Turcii vin cu oaste, aducând nou domn, în persoana lui Vlad Înecatul. După o puternică ciocnire armată, la 29 august 1530, Moise-Vodă și banul Barbu II cad în luptă, lângă Vișoara pe Olt, de unde sunt aduși și înhumați la Mănăstirea Bistrița⁹.

Fratele marelui ban Barbu II, Drăghici este tot un posibil elev al Școlii bistrițene. El credea că poziția sa îl îndreptățește să ocupe tronul țării. În consecință, se răzvrătește împotriva domnului, afirmând că este „os domnesc”. Pentru a-și realiza scopul, face colosale cheltuieli la Constantinopol, închinând turcilor întreaga sa avere, precum și pe cea a tatălui său¹⁰. Ca să-i zădărnicească ambițiosul plan, voievodul Vlad Înecatul trimite la Poarta Otomană mai mulți boieri, printre care se afla și Craiovescul Șerban, marele vornic din Izvorani, văr prin alianță cu Drăghici, reușind să obțină pedeapsa capitală a pretendentului la domnie, acuzându-l ca „mincinos”, deși se înrudea incontestabil cu casa domnească¹¹. Ca recompensă, că Șerban „s-a dus de a spânzurat pe Drăghici al lui Danciu Gogoșe, la Țarigrad, care s-a ridicat să vină domn

1 Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 183.

2 Dan Pleșia, *art. cit.*, p. 185.

3 *Ibidem*, p. 190.

4 *Ibidem*, p. 168.

5 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, p. 151.

6 Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 195.

7 D. I. R., vol. II, p. 75.

8 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. 2, București, 1976, p. 238.

9 *Ibidem*.

10 Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 208.

11 Dan Pleșia, *Neagoe voievod – un autentic Basarab*, în „Magazin Istoric” V (1971), nr. 10, p. 9.

în Țara Românească”¹, voievodul îi dăruiește satul Fântânelele, iar întreaga avere a lui Drăghici a împărțit-o boierilor care l-au executat, ca să-și răscumpere cheltuielile.

Cultura slavonă de la Mănăstirea Bistrița este reprezentată la începutul secolului al XVI-lea de numeroși scriitori și copişti, formați, probabil, tot sub îndrumarea egumenului Macarie; cei mai cunoscuți fiind Iacob monahul, Stan logofătul, Dragomir și Dieniş grămaticii.

Un moment marcant al Școlii slavone bistrițene îl reprezintă activitatea egumenului Misail ieromonahul. Probabil „absolvent” al primei serii de elevi, s-a afirmat în viața Mănăstirii ca personalitate cu alese calități culturale și gospodărești. El era și dascăl, conducătorul școlii, unde activau și alte persoane ilustre, dintre care, în 1531 este menționat ierodiaconul Teofil, autorul unei Psaltiri cu noțiuni tipiconale, scrisă cu „binecuvântarea egumenului Misail”. Preocuparea egumenului Misail de a promova cultura în Mănăstire o adevărește autograful din 1537, păstrat pe un Tetraevanghel, unde citim: „Eu, robul lui Dumnezeu, egumenul Misail ieromonah al Mănăstirii Bistrița, am găsit de cuviință a începe a scrie Sfânta Tetraevanghelie și, fiindcă meșterul cel ce a început a murit, am râvnit de osârdie sufletească și am hotărât în inima mea să nu fie așa cu o astfel de faptă bună, adică a se nimici și în uitare a rămânea..., am găsit pe un frate de la Sfântul Munte Athos, prin dragoste către noi atras; acestuia am încredințat-o și am trimis-o ca să o săvârșească, și acolo s-a scris în Sfântul Munte Athos, și iarăși s-a adus aici în Mănăstire”². Din postfața acestui Evangheliar, rezultă că egumenul Misail era un cărturar distins al Școlii bistrițene, însă în această perioadă se încheie aici activitatea culturală de limbă slavonă, afirmându-se tot mai mult limba națională a poporului român.

Cultură slavo-română în Mănăstirea Bistrița (sec. XVI)

În deceniul al patrulea din secolul al XVI-lea, boierii Craiovești pierd influența politică în stat, datorită stingerii din viață a descendenților în linie bărbătească; acest fapt contribuie și la diminuarea activității culturale a Școlii slavone de la Bistrița. Mănăstirea devine centrul elementului monahal autohton, care va cultiva tot mai intens limba română; elevii deprindeau gramatica slavonă, dar făceau și exer-

ciții de traducere în limba vorbită, încât pe la mijlocul secolului reușesc să o transpună în scris. Este perioada când se traduc intens textele slavone și se constată primele încercări de scriere românească și redactări de opere în limba noastră.

Dintre cărturarii cei mai reprezentativi ai culturii slavo-române, consemnăm pe Ieromonahul Eftimie, egumen al Mănăstirii; de la el se păstrează primul act mănăstiresc redactat în limba română. Cunoscut sub numele de *Zapisul lui Eftimie din 1573*, a fost publicat de B. P. Hasdeu sub titlul: *Memorandum despre facerea unui iaz de moară*. Dacă ne referim la anul scrierii, se poate admite că începutul învățământului românesc are loc aici în perioada anilor 1530-1540³.

Un reprezentant de seamă al culturii slavo-române de la Bistrița a fost ieromonahul Teofil, egumen și dascăl de școală între anii 1609-1618, format în curentul cultural promovat de egumenul Eftimie. Era un cunoscător al limbii slavone, dar și al celei române, cum rezultă din inscripția de pe racla Sfântului Grigorie din 1613, scrisă o parte în românește, iar alta în slavonă, sau din autograful slavon de pe Pravila tradusă de ieromonahul Mihail Moxa: „Teofil, cu mila lui Dumnezeu, smeritul arhiepiscop și mitropolit al întregii Ungrovlahii”⁴. Odată cu ridicarea sa la treapta superioară a ierarhiei, s-a afirmat incontestabil prin activitatea desfășurată pentru promovarea limbii române în detrimentul celei slavone. În epoca sa, apar monumentalele opere originale sau traduse; atunci se tipăresc primele cărți românești din Muntenia, în tipografiile înființate la Câmpulung (1635), Govora (1637) Dealu, anume: *Ceaslovul* și *Pravila Mică* (1640), *Evanghelia învățătoare* și *Învățăture pentru toate zilele* (1642).

Un strălucit reprezentant al culturii slavo-române de la Bistrița este ieromonahul Mihail Moxa. Originar din Oltenia, primește la botez numele Vasile și intră de timpuriu în Mănăstirea Bistrița; ucenicește în preajma egumenului Teofil, însușindu-și vaste cunoștințe în domeniul teologic, istoric și juridic, precum și câteva limbi străine. La călugărie, primește numele Mihail; apoi este hirotonit și desfășoară o intensă activitate cărturărească. Pe baza unui mare număr de izvoare contemporane, redactează renumita *Cronică*, cunoscută sub numele de *Prima istorie universală în limba română*. De remarcat că, peste tot, cuvântul „roman” îl tra-

1 Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 208.

2 Alexandru Odobescu, *Opere II*, Ediție de Marta Anineanu și Virgil Cândea, București, 1967, p. 134.

3 D. I. R., vol. IV, p. 127.

4 B. A. R., *Ms. rom.* nr. 2471, f. Iv.

duce cu „român”¹. Dintre operele sale, se cunoaște *Liturghierul*, semnalat în 1897 de I. G. Sbiera, și *Pravila de la Govora*, tipărită în anul 1640.

Tot în prima jumătate a secolului al XVII-lea activa în cadrul culturii slavo-române de la Bistrița, copistul Ștefan, viitorul mitropolit, care va continua cu vrednicie munca înaintașului său, mitropolitul Teofil². Din perioada respectivă, se păstrează un manuscris românesc³ care cuprinde *Viața Sfântului Grigorie Decapolitul*, omilii și rugăciuni.

Alt reprezentant de seamă al culturii slavo-române este ieromonahul Ioan, fost eclesiarh și egumen al Mănăstirii Bistrița prin 1665, de unde trece la egumenia Schitului Trivale din Pitești. Călugăr cărturar, cunoștea slavona și scria românește, contribuind efectiv la prestigioasă activitate de cultură și redeșteptare a conștiinței românești; traduce din limba slavă în limba poporului *Pisania* ctitoriei lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș, precum și *Cuvântul de învățătură adresat celor două slugi*, care s-au consacrat vieții călugărești. De asemenea, ieromonahul Ioan scrie într-o caligrafie artistică *Viața Sfântului Nifon*, specificând că este „Ioan ieromonah ot Bistrița”⁴.

Din perioada respectivă, sunt cunoscuți numeroși cărturari care activau în zonă, scriind documente pentru mănăstire; ei pot fi considerați foști elevi ai Școlii bistrițene de orientare slavo-română. Dintre ei, menționăm pe Dumbravă din Dobriceni (28 decembrie 1681)⁵, popa Pătrașcu din Cacova (11 ianuarie 1682)⁶, Ianăși din Greci (11 decembrie 1684)⁷, Ioan logofătul (6 mai 1685)⁸, Anania ieromonahul (10 martie 1686)⁹, iar Constantin din Corbasca menționa pe un manuscris că „am șezut la Mănăstirea Bistrița ca să învățăm carte”¹⁰.

Caracterul slavo-român al culturii de la

Bistrița din secolul al XVII-lea este demonstrat și de frumoasa Pisanie sculptată în piatră, așezată de Constantin Brâncoveanu în 1683, scrisă în românește, iar partea finală, în slavonă. Tot atunci, egumenul bistrițean Paisie arhimandritul poruncește monahului Nicolae din Mănăstirea Brâncoveni să scrie *Viața Sfântului Nifon*, despre care, caligraful mărturisea că este „scoasă după izvodul părintelui Anania ieromonahul, tălmăcindu-se de Sfinția Sa din limba slovenească pe limba românească”¹¹.

În anul 1691, conducerea Școlii slavo-române este preluată de ieromonahul Ilarion, noul egumen. În această calitate, îndeamnă pe Vlad grămaticul să copieze *Scara Sfântului Ioan Scărarul*; caligraful cunoștea și slavona, cum rezultă dintr-o lungă însemnare făcută în această limbă¹². Ca episcop al Râmnicului, Ilarion avea un *Molitvelnic slavo-român*, scris de „Nicolae monah ot Brâncoveni” în 1692, pe care îl donează ulterior Schitului Păpușa de sub jurisdicția Mănăstirii Bistrița¹³. Episcopul Ilarion, pentru „a pune bazele unui învățământ mai organizat..., cheamă pe dascălul Alexandru Rusu de la Școala Scheii Brașovului”¹⁴. Mare poliglot, cunoștea româna, rusa, polona, latina și greaca, dascălul transilvănean traduce, „cu îndemnarea și toată cheltuiala episcopului”: *Penticostarul* (1694), *Triodul* și *Psaltirea cu tâlc* (1697) și compune o *Omilie la Adormirea Maicii Domnului*. Psaltirea are text paralel slavo-român, despre care traducătorul spune că s-a scris „de pe limba slovenească drept pe limba românească”¹⁵.

Urmașul ieromonahului Ilarion la conducerea Școlii este arhimandritul Ștefan care, fiind format în mediul cultural de la Mănăstirea Cozia, copiază *Psaltirea slavo-română* a dascălului Alexandru și Rânduiala sfințirii apei, în limba slavonă¹⁶. Ucenicul său, Stroe Copilul, scrie „cu toată cheltuiala cinstului părinte egu-

- 1 Eugen Stănescu, *Semnificații istorice ale numelui și țării noastre*, în „Magazin Istoric” IV (1970), nr. 10, p. 53.
- 2 Ion Donat, *Numărul și valoarea documentelor provenite din mănăstirile Olteniei*, în „Mitropolia Olteniei” XXII (1970), nr. 5-6, p. 891.
- 3 B. A. R., *Ms. rom. nr. 2522*, 206 f.
- 4 Dr. Nestor Vornicescu, *Primele scrieri patristice în literatura noastră. Sec. IV-XVI*, Craiova, 1984, p. 325.
- 5 *Tezaur Medieval Vâlcean. Catalogul documentelor de la Arhivele Statului din Râmnicu Vâlcea (1388-1715)*, de Corneliu Tamaș, Ion Soare, Carmen Andreescu, vol. I, București, 1983, nr. 814, p. 261.
- 6 *Ibidem*, nr. 817, p. 261.
- 7 *Ibidem*, nr. 871, p. 274.
- 8 *Ibidem*, nr. 888, p. 278.
- 9 *Ibidem*, nr. 913, p. 283.
- 10 Prof. Dr. Gh. Pârnuță, *Vechi urme de cultură la Episcopia Râmnicului și la mănăstirile vâlcene*, în „Mitropolia Olteniei” XXIX (1977), nr. 4-6, p. 455.
- 11 B. A. R., *Ms. rom. nr. 2462*, f. 173v.
- 12 *Ibidem*, *Ms. rom. nr. 2511*, f. 388-389.
- 13 *Ibidem*, *Ms. rom. nr. 2465*, f. 4-12.
- 14 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, p. 121.
- 15 B. A. R., *Ms. rom. nr. 2604*, f. 4.
- 16 *Ibidem*, *Ms. rom.*, nr. 2644, 481 f.

men ot Bistrița chir Ștefan”¹, *Învățăturile Sfântului Efreim Sirul*. Caracterul slavo-român al culturii se constată și din activitatea ieromonahului Serafim, probabil fostul Stroe Copilul. Într-un manuscris² din anul 1705 acesta are, pe lângă textele românești, un *Formular model* pentru redactarea documentelor în slavonă și română, *Cuvântul Sfântului Ghenadie al Constantinopolului*, text paralel româno-slav, precum și un *Vocabular de botanică bilingv*, iar într-un loc, notează: „Pis ruca Serafimova”, adică: „Scriș de mâna lui Serafim”³. El cunoștea și limba greacă, scriind unele însemnări cu alfabetul grecesc.

Cultura bistrițeană în limba română (sec. XVIII)

În secolul al XVIII-lea, limba română triumfă definitiv în cultura mănăstirească de la Bistrița. Un rol hotărâtor pentru înlocuirea limbii slavone cu cea română l-au avut manualele școlare apărute în Tipografia Eparhială din Râmnic. *Întâia învățătură pentru tineri* (1726), are caracter didactic, folosind metoda socratică a întrebărilor și răspunsurilor, adoptată și de învățământul religios în predarea Catehismului; cartea are text paralel slavo-român. Procedul este folosit până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cum denotă o însemnare de pe un *Praxiu*, scris bilingv în 1766, unde citim: „Acest izvod de Praxiu este al sfintei Mănăstiri a Bisericanilor. Și s-a adus aici la Episcopie la Roman, la școală, pentru treaba învățării”⁴. În consecință, se poate afirma că: „Privite în general, centrele de cultură din Vâlcea – prin dascălii lor, clerici și mireni – au reușit să trezească interesul pentru învățătura de carte și mai ales să răspândească scrisul în limba română”⁵. La Mănăstirea Bistrița, cultura românească a cunoscut o mare dezvoltare datorită cărturarilor formați de arhimandritul Ștefan și ieromonahul Climent, viitor episcop al Râmnicului. În 1737, în timpul egumenului Sava, este menționat Matei Voileanu, elev bistrițean, care peste cinci ani era la Școala Colțea din București⁶. Reîntors în Transilvania, el s-a stabilit la Hundorf, lângă Dumbrăveni, iar mai târziu la Șoimuș, ocupând funcția de grămătic. Însă cei mai renumiți protectori ai culturii

românești de la Bistrița au fost ieromonahul Macarie și nepoții episcopului Climent, arhimandritii Ilarion și Antonie, care au condus mănăstirea și învățământul românesc de aici aproape un sfert de secol. Contemporan cu Matei Voileanu, probabil colegi, a fost Costantin, menționat de dascălul său, ieroschimonahul Macarie, care îl pregătise preot pentru parohia Vărateci-Costești. Pe o filă a *Octoihului*, copiat în 1740, Macarie notează: „S-a dat bisericii din Văratece; însă de va fi ucenicul meu, popa Costandin, la acea biserică, va fi și cartea, iar de nu, cartea va fi a lui”⁷. Profesorul Gheorghe Pârnuță consideră că, Școala de aici era „un fel de seminar”⁸, fiind cel mai vechi din Biserica Ortodoxă Română.

Cărturarul cel mai reprezentativ al culturii românești bistrițene, din perioada respectivă, este arhimandritul Ilarion. Activitatea și-a început-o în timpul egumenului Climent, scriind, în anul 1735, *Minunile Maicii Domnului*, iar în cel următor, un *Miscelaneu de literatură monahală*, pe care l-a donat Schitului „Sfinții Arhangheli” din Peșteră. Între 1738-1740 este egumen și conducător al Școlii.

Pentru cultura românească a avut valoare majoră *Bucoavna pentru învățătura pruncilor*, tipărită la Râmnic, în 1749, de ieromonahul Lavrentie de la Hurezi, din porunca episcopului Grigorie. Cartea cuprinde cele *Zece porunci*, *Simbolul credinței* și *Fericirile*, explicate sumar. De asemenea, îi îndeamnă pe preoți să învețe pe de rost „tâlcuiala”, ca să poată învăța mai bine pe „coconi”. Menționăm încă *Psaltirea de la Râmnic* (1764), tipărită în versuri pentru a ușura lectura; *Învățătura creștină* (1768), cu „articolele cele mai necesare”, predate după metoda socratică; *Gramatica lui Ienăchiță Văcărescu* (1787), pentru organizarea învățământului în limba română, care a fost folosită în Școala din Mănăstirea Bistrița. În anul 1767, scria Andrei Logofătul Bistriței⁹; tot în acel an, Constantin Runcanu din Obârșia Jaleșului, la 14 martie, face o însemnare pe un manuscris al Mănăstirii¹⁰.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Școala românească de la Bistrița are alți reprezentanți de frunte. Arhimandritul Ștefan, egumen și dascăl, învață pe ucenicii săi

1 Ibidem, Ms. rom. nr. 2608, f. 376v.

2 Ibidem, Ms. rom. nr. 2456, 172 f.

3 Ibidem, f. 172.

4 Dr. Nestor Vornicescu, op. cit., p. 279, nota 24.

5 Prof. Dr. Gh. Pârnuță, art. cit., p. 458.

6 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, op. cit., p. 158.

7 B. A. R., Ms. rom. nr. 2200, f. 2-6.

8 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, op. cit., p. 120.

9 B. A. R., Ms. rom. nr. 2512, f. 1.

10 Idem, Ms. rom. nr. 2472, f. 133v.

scrierea și citirea. Astfel, în 1786, Bucur, che-larul mănăstirii, nota „ca să se știe că, în zilele Sf(inției Sale) părintelui arhimandrit Chiriu chir Ștefan, mănăstirean, am fost chelariu eu”¹, iar ieromonahul Grigorie copiază *Pomelnicul Mănăstirii Tismana* (1798), mărturisind că este „ucenic și de călugărie și de preoție” al arhimandritului și, că „am scris cu mâna mea, din porunca Sfintiei Sale, toate scrisorile câte arată la începutul Pomelnicului celui Mare și la sfârșit”².

În timpul egumeniei arhimandritului Nectarie, Școala românească de la Bistrița este atestată de dascălul Luțu din Vaideeni; în 1789, pe un Molitvelnic din secolul al XVII-lea, dascălul realizează o miniatură lucrată artistic, reprezentând pe Mântuitorul nostru Iisus Hristos, încadrat de chipul Maicii Domnului și al Sfântului Ioan, și notează: „Să se știe că, acest căpătâi de foaie, fiind nescris, am tipărit cu mâna mea, eu Luțu dascăl ot Vai de Ei, leat 7297”. Carte a învățat la Bistrița, apoi activează ca dascăl în satul natal³. De asemenea, ierodiaconul Mitrofan, bistrițean, consemnează pe un manuscris: „Să se știe că a tunat marți după Paști, fiind leat 1790. Iar Paștile au fost în 24 ale lui mart(ie)”⁴.

Numit egumen al Mănăstirii, arhimandritul Costandie devine și năstavnîc al Școlii, cum este menționat într-un manuscris⁵. În timpul său, deși „grec” din Peloponez, însă probabil aromân, Școala românească de la Bistrița cunoaște o remarcabilă înflorire. Ieromonahul Dionisie Eclesiarhul laudă condițiile excelente create de egumen călugărilor cărturari⁶. Tinerii învățau carte, monahii instruiți scriau, caligrafii și miniaturistii pregăteau elemente noi, iar egumenul invită și alți cărturari să se stabilească aici, printre care locul principal îl ocupă ieromonahul Dionisie și preotul Ioan din Bărbătești.

Ieromonahul Dionisie Eclesiarhul traduce în românește hrisoavele mănăstirii și redactează

monumentala *Condică* în trei volume (1796-1804). Din această perioadă este cunoscut și un elev bistrițean, Chiril, viitorul Chiriac Râmnicănean, care scrie: „Născut în Râmnic, crescut în Mănăstirea Bistrița”⁷, iar „carte am învățat în sfânta Mănăstire Bistrița, unde se află sfintele moaște al Sfântului Părintelui nostru Grigorie Decapolitul, întregi”⁸. De aici, pleacă la Mitropolia din București și învață „puține cântări bisericesti”, apoi se stabilește la Cernica, unde se călugărește⁹, „în vremea bătrânului Gheorghe arhimandritul, începătorul Cernicăi, la leat 1800”¹⁰. Arhimandritul Costandie primește în mănăstire și pe preotul văduv Ioan din Bărbătești¹¹, îl călugărește și-l numește schevofilax, îndemânându-l să-și continue activitatea scriitoricească; el era un autodidact, după propria mărturisire: „Eu n-am învățat scrisoare de la vreun dascăl, ci din firea mea m-am obișnuit cu aceasta”¹². În calitate de „sin popii Mirii ot Bărbătești”¹³, nu-i exclus să-l fi avut dascăl pe tatăl său. În tot cazul, la anul 1766 era „gră-mătic”¹⁴ în satul natal, unde a fost hirotonit diacon în 1767, apoi preot. Venind la mănăstire, aduce toate manuscrisele sale, copiate de-a lungul vieții, pe care le donează bibliotecii mănăstirești. Ele au un conținut foarte diversificat: literatură monahală, cuvântări patristice, cărți de cult, vieți de sfinți, eshatologie, geografie, istorie, cronologie etc. La Bistrița, ieromonahul Ioachim Bărbătescu copiază o serie de manuscrise, ultimul fiind terminat, în anul 1809¹⁵.

La începutul secolului al XIX-lea, o serie de evenimente au determinat stagnarea școlilor, atât la centrele eparhiale, cât și în mănăstiri, încât învățământul „nu a mai cunoscut situația înfloritoare din cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea”¹⁶. Egumenii bistrițeni, care îndeplineau și rolul de năstavnîci ai școlii, cum este atestat și arhimandritul Anania¹⁷, se succed la intervale scurte, iar după Revoluția lui Tudor

1 Idem, *Ms. rom. nr. 2516*, f. 2.

2 Idem, *Ms. rom. nr. 2500*, f. 4v.

3 Adam Toma-Băncescu, *Vaideeni. Istoria pământului natal*, București, 1986, p. 251-252, nota 1.

4 B. A. R., *Ms. rom. nr. 2516*, f. 1, însemnarea III.

5 Idem, *Ms. rom. nr. 1135*, f. 100 și nr. 3202, f. 146.

6 Ion Vărtosu, *Date noi despre Dionisie Eclesiarhul*, București, 1937, p. 340.

7 B. A. R., *Ms. rom. nr. 2102*, f. 413v.

8 Idem, *Ms. rom. nr. 2055*, f. 1-9.

9 Arhim. Veniamin Micle, *Ierodiaconul Chiril Râmnicănean, elev al Școlii din Mănăstirea Bistrița*, în „Telegraful Român”. Anul 143 (1996), nr. 9-12, p. 3, col. 3-5.

10 B. A. R., *Ms. rom. nr. 1929*, f. 321.

11 Idem, *Ms. rom. nr. 2102*, f. 413v.

12 Idem, *Ms. rom. nr. 2786*, f. 406.

13 Idem, *Ms. rom. nr. 2183*, f. 127.

14 *Ibidem*.

15 Idem, *Ms. rom. nr. 2789*, 220 f.

16 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, p. 169.

17 B. A. R., *Ms. rom. nr. 2789*, f. Iv.

Vladimirescu (1821), au luat ființă școli naționale, întâi la orașe, apoi și la sate. Mai ales școlile orașenești aveau „dascăli buni și pricepuți”, pregătind și candidați la preoție care trebuia să aibă „cuvîincioasa știință a citaniei”, pentru a înțelege și a explica cele citite la slujbele divine¹.

Deși în primele decenii ale secolului al XIX-lea se constată o stagnare generală a activităților culturale, totuși la Mănăstirea Bistrița, un grup de călugări mențin aprinsă flacăra culturii; este adevărat, sunt puțini la număr și desfășoară o activitate relativ modestă. Dintre ei, se evidențiază ierodiaconul Ghenadie cu *Viața lui Varlaam și Ioasaf*, ierodiaconul Antim cu *Povestea lui Archirie și nepotul său Anadan* (1825); monahul Pafnutie completează *Pomelnicul Mănăstirii* (1827), ierodiaconul Chesarie face o însemnare de cititor, la 20 septembrie 1831, pe un manuscris de istorie²; monahul Pahomie scrie *Pomelnicul bisericii din Cacova* (1832), iar pe cel al bisericii din Costești menționează, la 27 iunie 1834, că „năstavnîc al sfin-

tei Mănăstiri Bistrița fiind Sfinția Sa părintele chir Gavriil arhimandritul”³; monahul Partenie scrie *Paraclisul Sfântului Grigorie* (1833), la fel schimonahul Paisie (1837), iar ultimul reprezentant, monahul Terentie, copiază *Acatistul și Paraclisul Sfântului Grigorie Decapolitul* (1854).

Către mijlocul secolului al XIX-lea, „școlile cunosc o largă dezvoltare, atât în mediul urban, cât și rural”⁴, deoarece, din anul 1831, școala devine instituție de stat, sub a cărei supraveghere au trecut și cele particulare, precum cele mănăstirești, printre care un loc de frunte ocupa mănăstirea Bistrița.

Regulamentul Organic (1831) stabilește ca învățământul să fie de stat. În baza acestor prevederi, s-a emis Legea Școlară (1833), care pune bazele învățământului în orașe, și Legea privind funcționarea seminarilor teologice (1834), în care preoții erau declarați „dascăli ai norodului”, bucurându-se de anumite înlesniri. De asemenea, cântăreții și paracliserii primesc un rol important⁵.

1 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, p. 183.

2 B. A. R., *Ms. rom. nr. 2353*, Coperta II, interior.

3 Ibidem, *Ms. rom. nr. 2192*, f. 67v.

4 Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, p. 199.

5 Gh. D. Iseru, *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea secolului al XIX-lea*, București, 1975.

Începutul orașului Oradea

Doru SICOE

Cum ne raportăm la apariția Oradiei

Cu al său „act de identitate” din anul 1113, Oradea se poate lăuda că este cel mai vechi oraș medieval de pe teritoriul României de azi. Istoriografia română, cu precădere cea din perioada comunistă, n-a privit cu ochi buni acest aspect, preferând să-i recunoască statutul de oraș abia pentru secolul al XIII-lea, nu pentru al XII-lea, cum bunul-simț o cerea. Istoriografia noastră, trebuie s-o recunoaștem, era incomodată de întâietatea maghiară a acestui pas, care arunca o umbră de inferioritate asupra românilor, a căror viață urbană va începe mult mai târziu și la un nivel inferior.

Fiind vorba de peste 900 de ani de la prima atestare scrisă, Oradea trebuie să fi avut o istorie anterioară de încă vreo două decenii, istoricii maghiari luând în considerare anul 1091 ca an al fondării. Vorbim de o existență preurbană, pentru că altfel, viețuirea permanentă la Oradea era una străveche, atestată încă din Neolitic.

Tradiția maghiară a locului, verificabilă și în vechi documente medievale, leagă întemeierea Oradiei de un mare rege al Ungariei, Ladislau I (1077-1095), cel în vremea căruia se reușește înglobarea Croației în regatul arpadian, care astfel, ocupând și Slavonia¹, ajunge să aibă ieșire la Marea Mediterană! El fusese înainte de încoronare, duce de Bihor², primul comitat înființat de regatul maghiar înspre est³, pomenit încă din anul 1067⁴, an al tinereții lui Ladislau. Tot în vremea lui se susține, cel puțin de către

partea maghiară, că Transilvania intrase sau re-intrase(!) în granițele acestui regat al migratorilor de odinioară⁵. Reușita înglobării Croației, care a necesitat un plan întins pe câțiva ani, în care diplomația s-a combinat cu forța militară, după cum apreciază istoricii croați, denotă un stat ungar puternic, bine organizat de la nivel central, politic, legislativ și militar. Sunt caracteristici specifice unei domnii îndelungate, precum cea a lui Ladislau, când îndeplinirea unui proiect de țară, cum s-ar spune astăzi, era garantată de stabilitatea domniei. Acest rege reinstaurase ordinea și domnia legii în regatul arpadian slăbit de lupte interne. Astfel, „furtul ce depășea valoarea unei găini era deja pedepsit cu moartea!”⁶. Asemenea măsuri parcă amintesc de Vlad Țepeș al nostru. Ladislau I rămâne vestit și prin victoriile sale contra pecenegilor și cumanilor, ce atacaseră Ungaria dinspre est.

Arheologul medievist orădean Doru Marta consideră, în teza sa de doctorat, că acest rege al Ungariei a fost „unul dintre cei mai importanți organizatori ai regatului, din punct de vedere administrativ, militar, dar și pe plan religios”, iar „întemeierea episcopiei orădene concomitent cu a celei din Zagreb, alături de supunerea Croației, au fost ultimele mari acțiuni ale regelui Ladislau I”.

Tot tradiția spune că regele Ladislau a fost ales să conducă prima cruciadă, cea din 1096, eveniment care se va desfășura în cele din urmă

1 Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*, ediția a II-a, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, p. 64.

2 Gyula Kristó, Engel Pál, Ferenc Makk, *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, p. 394-396.

3 Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 1992, p. 51.

4 Florin Sfrengu, *Nord-Vestul României în secolele VIII-XII*, teză de doctorat, Oradea, 2007, Capitolul VIII – Organizarea vestului Transilvaniei. Primul comitat în izvoarele scrise și arheologice, pag. 176, apud Györfy György, *Geographica historica. Hungariae tempore stirpis Arpadianae*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1963, p. 601.

5 Pentru istoriografia românească viziunea ocupării Transilvaniei de către unguri era, până mai ieri, un proces ciudat de îndelungat: „(...) Kurt Horedt datează pătrunderea maghiarilor în Transilvania în intervalul de timp dintre secolul al X-lea și secolul al XIII-lea. După părerea lui, ungurii au cucerit Transilvania în cinci etape: în jurul anului 1000, Valea Someșului Mic și cursurile mijlociu și inferior ale Mureșului (2); în jurul anului 1100, până la Târnava Mare (3); în jurul anului 1150, până la linia Oltului (4); în jurul anului 1200 până la Munții Carpați (5). Se înțelege că autorul nu vede sub aceste cifre date istorice exacte, ci doar reperele esențiale ale unui proces fluid, aproape continuu”. – Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. 1 (până la 1541), Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003, p. 212.

6 András Gergely, *Istoria Ungariei*, Editura Kriterion, București, 2000, p. 16.

fără vreun cap încoronat, din cauza morții regelui în 1095. Argumentul pro Ladislau pe care-l avem, în lipsa documentelor, este că respectiva cruciadă, cea mai victorioasă dintre toate, este singura care nu are vreun rege în fruntea sa! Tot renumele acestui mare rege trebuie să fi facilitat ascensiunea fiicei sale Piroška (*Roșcata*, în traducere), născută în 1088, către poziția de împărăteasă la Constantinopol (15 august 1118 - 13 august 1134). Căsătorită cu bazileul Ioannes Comnen al II-lea, ea va rămâne în istorie ca Irene Piroška, ajunsă Sfânta Irina, ortodoxă, după o viață pioasă, în care a născut opt copii, dedicându-se în final bisericii, ca maică¹.

Peste toată această glorie ungară, de sfârșit de secol XI și început de secol XII, va veni mai apoi crunta invazie mongolă din 1241-42, care va mătura Ungaria, spulberându-i armatele, uci-gându-i o bună parte din populație și distrugându-i cea mai mare parte a documentelor scrise. Că Oradea e pomenită într-un text din 1113, care s-a păstrat, e o minune! După cum ne liniștește istoricul clujean Șerban Turcuș, documentul „nu poate fi considerat un fals, nici măcar parțial. Este vorba despre unul din foarte puținele documente ce au supraviețuit din secolul al XII-lea transilvănean și maghiar”².

Pentru cineva din afara subiectului, o discuție pe seama „fundației” orașului Oradea ar trebui să înceapă cu săpăturile arheologice, cele care demonstrează material vechimea unei existențe. Aceste urme ale Oradiei de început sunt acum, în mileniul III, aproape imposibil de descoperit. Asta, pentru că locul inițial de construire urbană a fost un permanent loc de distrugere și reconstrucție până chiar azi, cu acele amenajări și restaurări cu care se laudă Primăria. Destinul acelei prime biserici catolice de mănăstire fortificată, clădită la solicitarea regelui Ladislau I, pe locul cetății renaștentiste de azi, din centrul Oradiei, seamănă cu cel al majorității construcțiilor din acea perioadă din Europa, cu excepția câtorva catedrale. Cea mai celebră și bine păstrată construcție fortificată europeană din acea vreme nu se află la noi, în Europa, ci în Asia, în Siria de azi mai precis, și se numește *Crac des Chevaliers*, monument UNESCO. Este o magnifică construcție din epopeea cruciadelor, edi-

ficată în perioada de după moartea fiicei lui Ladislau I, împărăteasa Irene Piroška. Prin urmare, arta construcției, în acel îndepărtat Ev Mediu, avansase mai rapid decât am putea crede. Și la ea nu înseamnă că se pricepeau urmașii migraților de mai ieri, aflați încă într-un stadiu de înapoiere istorică certă, ci înseamnă că un rege, conștient și responsabil, apela la specialiștii occidentali, pentru a clădi în numele său. Având în vedere împlinirile politico-militare ale marelui rege, carisma și imaginea publică care-i reveneau inevitabil, toate cereau o operă reprezentativă. De aceea se cuvine să considerăm că biserica sa din Oradea trebuie să fi fost pe atunci cea mai mândră din această parte a Ungariei, model de construcție, simbol de măreție și putere a statului și Bisericii Catolice. Ea era o exponentă a „cruciadei catedralelor”³ lansată peste Europa, care va dubla într-un mod glorios expansiunea creștină catolică din Orient (prima acțiune imperialistă a noului Occident European).

Băștinașii, care din cauza secolelor de dominație slavă asupra acestei părți de Europă, involuaseră la o civilizație specifică mai degrabă înaintea marelui rege dac Burebista (82-44 î.e.n.), urmau să vadă și ei cum se reclădește civilizația, cu meșteri din Occident, cum spuneam, deoarece ocupantul maghiar nu-și dezvoltase încă o clasă proprie de constructori. Arhitectul, meșterii pietrari, zidarii, tâmplarii și ceilalți vor reprezenta motorul industriei locale din prima fază de dezvoltare a ceea ce va fi orașul Oradea. Ei veneau aici din civilizații urbane occidentale, un motiv în plus pentru a pune în funcție mecanismul unui oraș la Oradea, loc în care trebuie să fi avut mai multe solicitări de lucrări, pe lângă cea propriu-zisă.

Pentru românii „verzi” și/sau „urmașii dacilor”, în felul lor niște entuziaști ai unor convingeri istorice blocate, se cuvine să precizez situația arhitectonică a acestor locuri, incluzând și restul României de azi, cu un citat din *Istoria Transilvaniei, vol. 1* (Cluj-Napoca, 2003): „Spre sfârșitul mileniului I reapar fortificațiile, cu valuri de pământ, șanțuri, palisade din lemn, mai rar prevăzute cu turnuri din lemn”⁴. Unul dintre exemplele enumerate este, firesc, cetatea de pământ din comuna Biharea, de lângă Oradea, pro-

1 Istvan Gombas, *Kings & Queens of Hungary/ Princes of Transylvania*, Editura Corvina, ediția a II-a, Budapest, 2002; sau online: About Hungarian Saints: PIROSKA, <http://hungaria.org/hal/hungary/index.php?halid=14&menuid=397>.

2 Șerban Turcuș, *In confinibus christianitatis. Ecleziologie și antroponimie în documentul „fundațional” al orașului Oradea (1113)*, articol consultat în manuscris.

3 Jean Gimpel, *Constructorii goticului*, Editura Meridiane, București, 1981, p. 18.

4 Coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, *Istoria Transilvaniei, vol. 1* (până la 1541), Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003, pag. 197.

babulul sediu a lui Menumorut, voievodul autohton de care dau ungerii aici. Să precizăm doar că, pe vremea lui Burebista, începuse un proiect național de apărare, în care dacii construiau cetăți din mari blocuri de piatră fasonată, aduse de la depărtare, în timp ce la Biharea aveam la anul 900 doar un *oppidum* (cetate de pământ), caracteristic celților de odinioară. Vrem sau nu, trebuie să recunoaștem că, de acum, purtătorii civilizației occidentale sau, cel puțin, favorizatorii ei, devin ungerii.

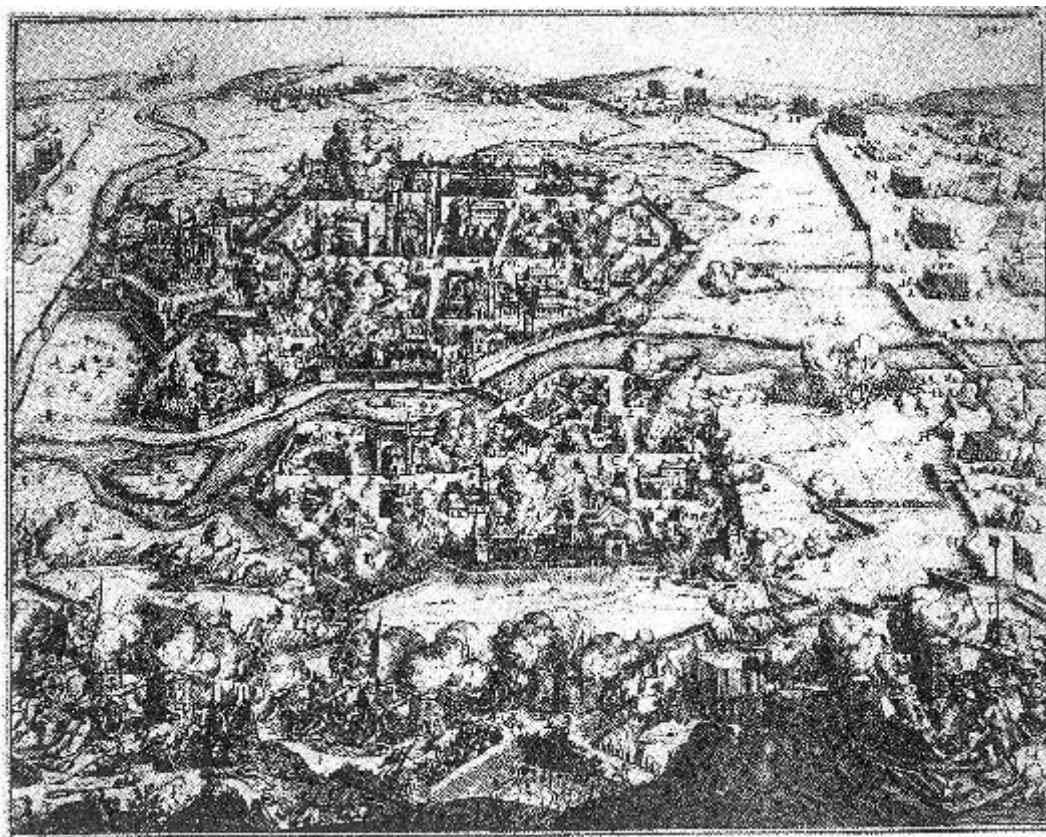
Constantinopolul, invocat ca suzeran de către bravul Menumorut în refuzul său de a se supune ungerilor, era încă cel mai strălucit și mare oraș din această parte a globului, însă acest fapt nu duse în țara lui Menumorut și la preluarea valorilor arhitecturale și a tehnicilor de construcție din grandioasa capitală a Imperiului Roman de Răsărit. În cazul în care erau biserici creștine de rit grecesc în țara lui Menumorut, așa cum se consideră de către istoricii români, ele erau de mici dimensiuni și, cel mai probabil, din lemn. Putem vorbi de o apartenență spirituală la valorile bizantine, tocmai pe filiera Bisericii Ortodoxe, dar prin filtrul reductiv al limbii slavone, la care se pot adăuga unele schimburi comerciale, cenzurate serios de insecuritatea politică a zonei.

După creștinarea oficială în rit latin a ungerilor, din anul 1000, hotărâtă de regele Vajk, creștinat sub numele de Ștefan, ne aflăm în plină revoluție de amenajare a regatului Ungariei, în care Biserica Catolică devenea garantul conectării Ungariei la Occident și la progresele sale în plan tehnic și organizatoric.

Prin poziționarea fortificată natural de brațele lichide ale Crișului Repede și Peței, cea cu apa termală de la „băile” din apropiere, mănăstirea-cetate fondată de Ladislau I (cea al cărui nume va deveni al orașului) avea un extraordinar rol strategic în ceea ce însemna ținerea sub control a Transilvaniei. Dacă analizăm mișcările de trupe din anii 1848-49 și cele din Primul Război Mondial cu invazia românească din final, vedem că Oradea este pivotul acțiunilor de intervenție militară spre interiorul Transilvaniei a părții ungare. Acest rol trebuie să fi fost sesizat din timp de un rege războinic, pus pe acțiuni ofensive, dar și defensive. Oradea putea favoriza o invazie în Transilvania și putea, în același timp, bloca vreo invazie dinspre Transilvania. Iată de ce Oradea trebuie să fi avut o ascensiune rapidă spre statutul de așezare urbană, fiind și un loc de întreținere a drumurilor canonicilor, militarilor și negustorilor. Era așezat exact acolo unde se termină dealurile Oradiei și începe Câmpia

Panonică, pe cursul Crișului Repede care venea dinspre Transilvania prin calea mai protejată, cea montană, la Oradea întâlnindu-se cu drumul ce ducea spre nord-vest către Debrețin, Buda, Viena, Bratislava, Praga, spre sud-est către Deva, Oltenia sau Alba, Sibiu, Brașov, spre sud: Arad, Timișoara, Belgrad și apoi Italia sau Constantinopol. Pe cursul Crișului Repede se putea ajunge, spre est, pe platoul transilvan, la Huedin, Cluj, Bistrița sau Târgu-Mureș. Inevitabil, Oradea era cel mai important nod de comunicații din estul Pannoniei, cheia pătrunderii în Ungaria centrală sau poartă de vest a Transilvaniei, roluri validate de evenimentele istorice prin care a trecut în următoarele secole de după fondare.

Câmpul din partea vestică a Oradiei putea încartirui liniștit o armată de 100.000 de oșteni în cazul în care ar fi fost nevoie, armată ce putea ajunge oriunde pe drumurile amintite. El va fi folosit la maximum abia de turci, în timpul Pașalâcului de Oradea (1660-1692), când aici se desfășura cel mai grandios târg ținut pe teritoriul României vreodată! Atunci atinsese Oradea ca oraș și maxima dezvoltare de până în secolul al XIX-lea, afirmație verificabilă într-o gravură austriacă – aproape necunoscută! – ce redă asediul orașului, început în 1691. Entuziastul călător și spahi Evliya Celebi, martor al luării cetății în anul 1660 și al refacerii orașului în doar câțiva ani, spune: „În locul acesta, la începutul anului, cu patruzeci de zile mai înainte de sărbătoarea de ouă roșii a ghiaurilor, se face un bazar anual, când se adună negustori ghiauri din India, din Yemen, din Arabia și din Persia, într-un cuvânt din toate cele șapte *clime*, vin sute de mii de oameni (subl. n.), printre care și maghiari și alte ființe care vorbesc diferite limbi, încât această câmpie a Oradiei se umple de corturi și de căruțe, împodobindu-se cu ele. Timp de douăzeci de zile și douăzeci de nopți, ei petrec în beții, făcând aliș-veriș și obțin câștiguri mari, căci se desfac și se vând mărfuri de mii de poveri. De asemenea, multe alte mii de poveri de mărfuri diferite se fac baloturi, fiind cumpărate. Astfel se obțin mari sume de bani, cât vistieria egipteană și cea grecească. Dar în locul acesta sosesc, cu patruzeci de zile înainte, trupele înarmate de la Ineu și de la Oradea și din eialetul Oradiei și păzesc corturile din câmpia Oradiei până la spargerea târgului, iar după aceea, trupele islamice, venite pentru pază, se întorc la vetrele lor cu voia vizirului de Oradea. În imperiul otoman, asemenea târguri se fac la cetatea Osjek. Tot așa sunt și târgurile de la Dolian, de la Alesonia, de la Mașkolor și de la Ianina; dar

Oradea-Mare, reședința Pașalâcului de Oradea, supusă asediului austriac, demarat în 1691. Gravură din arhivele austriece, puțin cunoscută, ce înfățișează un oraș turcesc plin de construcții grandioase, moschei cu minarete și străzi largi, fiind și puternic fortificat.

târgul acesta de la Oradea, atrăgând foarte mulți oameni, este neobișnuit de mare¹.

După cum apare, turcii au înțeles cel mai bine rolul strategic, politic, militar și economic al Oradiei, orașul cu cetatea sa de necucerit devenind un bastion al stăpânirii otomane. Era deja cetatea pe care o vedem și astăzi, a treia în ordinea timpului, după cea a mănăstirii inițiale – distrusă de invazia mongolă în 1241 – și cea reconstruită sub regii

angevini. Orașul, unificat administrativ prin decizia Dietei de la Turda, din 1557, devenit „Oradea Mare”², era, la rândul lui, înconjurat de ziduri, existând, deci, aici un loc puternic fortificat – semn al importanței sale strategice. Din secolul al XVI-lea, denumirea orașului va apărea pe hărțile occidentale ca „Oradea Mare”, în germană, latină sau italiană³ și se va păstra așa în secolele care urmează, inclusiv în actele oficiale.

Perioada preurbană

Așa după cum aminteam, pe teritoriul Oradiei de azi există o străveche continuitate de viață a lui Homo Sapiens încă din Epoca Pietrei. S-au descoperit așezări de o parte și de alta a Crișului Repede, apă care primea aici o seamă de afluenți care, grație intrării în câmpie, îi creșteau considerabil lărgimea. Pescuitul, vânătoarea, creșterea animalelor, cultivarea plantelor, olăritul și țesutul erau specifice zonei.

În momentul în care Ladislau I a hotărât

ridicarea unei biserici cu mănăstire, adică o întreagă instituție de cult, la Oradea, de jurîmprejurul ei existau fără-ndoială o seamă de sate ale autohtonilor, români și slavi, cum precizează *Gesta Hungarorum*, această primă istorie a ungarilor. Locul ales pentru ridicarea mănăstirii era o insulă cu aspect de dâmb, între două brațe de apă, loc situat în dreptul ultimului deal de lângă Crișul Repede, la ieșirea acestuia în Câmpia Panonică. Cu alte cuvinte, era un loc

1 *Călători străini despre Țările române*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 665.

2 *Monumenta comitialia regni Transilvaniae. Erdelyi orszaggyulesi emlekek*, vol. 2 (1556-1576), Budapest, 1877, p. 81

3 Plihál Katalin, *Magyarország Legszebb Térképei 1528-1900 (Cele mai frumoase hărți ale Ungariei 1528-1900)*, Kossuth Kiadó și Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2009.

ferit de inundațiile frecvente pe atunci, iar grație apei termale, ce venea dinspre actualele băi Felix și 1 Mai, iernile erau mai blânde și mai sigure: apa nu îngheța, iar un eventual atacator nu putea trece peste eventualul pod de gheață, de găsit pe alte cursuri, nu aici! Să ne amintim că dacii așa au trecut Dunărea în Moesia, în primul război cu Traian, în iarna lui 101-102.

Apariția ungurilor în Câmpia Panonică a fost principalul eveniment de la sfârșitul secolului al IX-lea. Motorul funcționării economice a grupului maghiar a fost jaful, fiind un popor de arcași călăreți, cu o mobilitate militară foarte mare. Era principalul atu al maghiarilor, de care devin foarte repede conștienți, după primele expediții de jaf în Europa occidentală. Acestea se vor organiza aproape anual, începând în primăvară, și vor dura peste o jumătate de secol până când cineva îi va putea opri definitiv. În tot acest timp, zona Câmpiei Panonice trebuia asigurată, cum s-ar spune în termeni militari. Nu puteai pleca cu armata în Occident fără să-ți asiguri spatele, ceea ce duce la presupunerea cuceririi timpurii a zonei de est a câmpiei panonice, dominată de Menumorut, cum amintește *Gesta Hungarorum*. Istoricul și academicianul „Ioan-Aurel Pop consideră că războiul contra ducatului Crișanei are trei etape”¹. Se va reuși supunerea lui abia la a treia încercare, cu o oaste ce avea ca avangardă pe secuii, venind dinspre sud-vest, către Biharea, cetate de pământ pe care o cuceresc și jefuiesc. E probabil că acest eveniment va fi favorizat așezarea secuilor în nordul cetății autohtonilor, în locul numit Podul Săcuilor (în maghiară Székelyhíd), care este azi orașelul Săcuieni. Întâmplător sau nu, pe direcția aceluia atac există „un cimitir maghiaro-turanic cu morminte cu inventar tipic: arme și oseminte de cai. Acest cimitir se află pe Dealul Șumuleului, spre dealurile Episcopiei Bihorului. Până în Evul Mediu inclusiv, circulația de la sud spre Biharea se făcea peste aceste dealuri, spre apus era o imensă mlaștină (deltă) între Crișul Repede și Barcău, stopând intrarea dinspre vest, la Biharea”². E posibil ca cimitirul amintit de arheologul Sever Dumitrașcu să se fi născut ca urmare a unei prime mari ciocniri între invadatori și autohtoni, în afara cetății de la Biharea. Delta de mari dimensiuni, din vestul întregii regiuni, își începea existența din zona Oradiei, unde Crișul Repede întâlnea o seamă de cursuri

de apă mai mici, cu care se întrepătrundea printr-o mulțime de brațe. Din nord, cel mai important și periculos afluent era Barcăul. Întinderea deltei se poate studia și azi, grație hărții detaliate, întocmite la cererea împărătesei Austriei, Maria Theresa, demers îmbunătățit și finalizat în vremea lui Iosif al II-lea (în 1783 se cartografia zona Bihorului), numită azi „harta iosefină” de către cunoscători.

Cum se prezentau și acționau acești nou veniți plini de tupeu, numiți maghiari sau unguri? Iată cum îi descrie celebrul medievist francez Marc Bloch: „Ei nu evitau întotdeauna luptele împotriva unor forțe organizate; ba chiar au purtat câteva astfel de bătălii, cu succese variabile. Totuși, de obicei preferau să se furișeze rapid de-a curmezișul regiunilor: adevărați sălbatici, pe care șefii lor îi conduceau în luptă cu biciul, dar altfel, soldați redutabili, iscusiți când era necesar să se bată, executând atacuri de flanc, îndârjiți în urmărire și ingenioși în ieșirea din situațiile cele mai grele. Trebuia să se traverseze vreun fluviu sau laguna venețiană? Construiau grabnic bărci din piei sau din lemn. La opriri, își așezau corturile de oameni ai stepei sau se fortificau în clădirile unei mănăstiri părăsite de către călugări, și de acolo atacau zonele învecinate. Șmecheri ca niște oameni primitivi, informați la nevoie de către solii pe care îi trimiteau înainte, mai puțin pentru a negocia cât pentru a spiona, ei descoperiseră foarte repede subtilitățile, destul de greoaie, ale politicii occidentale. Se țineau la curent cu situațiile de interregnum, deosebit de favorabile pentru incursiunile lor, și știau să profite de disensiunile dintre prinții creștini, pentru a se pune în serviciul unuia sau altuia dintre rivali. (...) Ei erau de temut, mai ales, pentru sate și pentru mănăstiri, izolate frecvent în câmpii sau situate în cartierele periferice ale orașelor, în afara zidurilor de incintă. Mai presus de orice, se pare că doreau să ia prizonieri, alegându-i cu grijă pe cei mai buni, uneori păstrând – dintr-o populație trecută prin foc și sabie – doar femeile tinere și băieții tineri: pentru nevoile și plăcerile lor, fără îndoială, și mai cu seamă pentru vânzare”³.

În ce măsură au reușit ungurii să pătrundă apoi în Transilvania, în secolul X, la câțiva ani de la descălecarea lui Árpád, poate fi subiect de discuție, mai ales că Thomas Năgler admite că „este posibil ca ungurii să fi trecut din est direct

1 Florin Sfrengu, *Nord-Vestul României în secolele VIII-XII*, teză de doctorat, Oradea, 2007, p. 168-169.

2 Sever Dumitrașcu, *Crișana – 1000 de ani de istorie (300 – 1300 A.D.)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2013, p. 186.

3 Marc Bloch, *Societatea feudală*, vol. 1: *Formarea legăturilor de dependență*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996, pp. 32-33.

în Transilvania și apoi în Pannonia, urmele lor apărând deja în secolul al X-lea și în Ardeal¹. Să precizăm doar că istoriografia maghiară a început să propage viguros, imediat după căderea Cortinei de Fier, ideea pătrunderii ungurilor mai întâi în Transilvania și abia apoi în Pannonia! Istoriografia română, timorată se pare de prezența permanentă a UDMR la guvernarea României, nu a dat nici până azi un răspuns bine argumentat și promovat acestei noi pretenții maghiare.

Iată cum sună teoria dublului descălecat, într-o istorie actuală a Ungariei tipărită chiar la București: „În 895, Arpád, îndemnat de bizantini, pornește împotriva Bazinului Carpatic, atacând zonele de frontieră de pe Tisa. Pare verosimil că această campanie să fi fost pornită cu intenția descălecatului, deoarece nici înainte și nici după ea, Arpád nu s-a angajat în vreo incursiune militară². Descălecatul programat s-a produs, totuși, sub forma unui refugiu: pecenegii – la îndemnul bulgarilor – i-au atacat pe cei rămași acasă, iar aceștia, neavând altă direcție de ales pentru a se salva decât calea apusului, au năvălit prin trecătorile Transilvaniei în Bazinul Carpatic. Exodul nu a cauzat pierderi umane însemnate, până și șeptelul a trebuit să fie lăsat în urmă doar de cei care locuiau în partea răsăriteană a habitatului. Ocuparea integrală a Bazinului Carpatic nu a fost un proces pașnic nici în fazele sale următoare, părțile transdanubiene fiind stăpânite de principatul bavarez, iar cele nord-estice de imperiul morav. În Câmpia Panonică și în Transilvania descălecătorii se loveau de interesele țarului bulgar. Bazinul Carpatic nu a fost niciodată un vid, dar – făcând abstracție de avari – descălecătorii maghiari au fost primii care au reușit să-l cuprindă sub o stăpânire unitară și durabilă. Procesul descălecatului îl putem considera încheiat în jurul anului 900³.

Conform cercetării arheologice, istoricii români susțin o continuitate de viațuire a autohtonilor pe întreg teritoriul Daciei. Populația respectivă, amestecată în timp cu germanici, turcici și, în cea mai mare măsură, cu slavi, a ales să aibă o dominantă culturală romanică, Constantinopolul fiind, nu departe, un far al unei civilizații foarte avansate față de lumea barbară și extrem de impresionant pentru cei care apucau să-l viziteze. Interesant este și faptul că românii se întin-

deau pe cea mai mare parte a teritoriului Daciei lui Burebista... Este o coincidență prea vizibilă pentru a nu fi luată în seamă. Și merită cercetată în continuare, deoarece, după marele împărat Iustinian (527-565), Imperiul Roman din est devine unul de limbă oficială greacă, renunțându-se la latină. Populația latinizată de la nordul Dunării de Jos era deci bine sedimentată lingvistic din moment ce pentru anii 900-1000, în *Gesta Hungarorum* sunt amintiți românii, conviețuind cu slavi, dar fiind neam aparte.

Ipoteza dublului descălecat nu este realistă, ținând cont că o trecere de-a dreptul prin masivii Carpați românești din Moldova în Transilvania, pe o mulțime de coloane, cum arată hărțile prezentate de istoricii maghiari, însemna o disipare periculoasă a efectivelor într-o zonă montană și păduroasă, complet ostilă modului de viață maghiar, adaptat din străvechime la viața de câmpie (pustă). În asemenea condiții, proastele obiceiuri de jaf și crimă ale migratorilor unguri, strămutate peste Transilvania unei populații sedentare, ar fi dus la bătălii ce ar fi eliminat acele presupuse coloane maghiare de refugiați din sudul Moldovei, până ca ele să poată pune stăpânire pe tot Ardealul și să facă joncțiunea cu cei ce ocupaseră Câmpia Panonică. Pentru o astfel de acțiune vastă, demnă mai degrabă de operațiunile din al Doilea Război Mondial, ungurii ar fi trebuit să aibă un număr mult mai mare de oameni, o civilizație care să facă posibilă disciplina militară și o conducere centralizată, de mână forte. Toate acestea sunt de regăsit eventual la un Caesar sau Traian, anterior, sau la Gînghis Han, trei secole după descălecatul maghiar în centrul Europei, dar nu la unguri!

Cert este că cele mai vechi urme de locuire panonică maghiară, necropole, sunt cele din preajma cursului superior al Tisei, rezultate logice în urma intrării prin pasul Verecki, din Carpații Păduroși. Ungurilor le rămâne, însă, mândria că de la un stadiu primitiv de dezvoltare, odată ajunși în centrul Europei ei obțin performanța unei construcții statale, „rămânând unicul popor răsăritean seminomad care a reușit să-și întemeieze un stat și să-și găsească un loc definitiv în Europa⁴.

Permanența de locuire pe teritoriul de azi al orașului îi face pe unii istorici români să presupună că Oradea, anterior cuceririi maghiare, ar

1 Coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, *Istoria Transilvaniei*, vol. 1 (până la 1541), Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003, p. 210.

2 Afirmatie contrazisă de colegul istoric maghiar Pál Engel, în volumul *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526* sau chiar de Marc Bloch în *Societatea feudală*, volumul I.

3 Gergely András, *Istoria Ungariei*, Editura Kriterion, București, 2000, p. 9.

4 András Gergely, *Istoria Ungariei*, Editura Kriterion, București, 2000, p. 11.

fi putut fi una dintre reședințele itinerante (după modelul medieval apusean)¹ ale „ducelui“ autohton Menumorut², oponent al regelui ungarilor. Tradiția istorică păstrează, însă, ca reședință principală comuna Biharea, situată la câțiva kilometri nord-vest de Oradea. Aici există și azi o impresionantă cetate de pământ și se apreciază că ar fi fost pe atunci și o episcopie de rit bizantin, apoi una de rit latin („Episcopatus Biariensis“), înființată de Ștefan I pe la 1010, după cea de la Alba Iulia (1009). Presupunerea are ca bază tipicul catolic de a face episcopii proprii peste organizările religioase autohtone, păgâne sau ortodoxe. Celebra catedrală din centrul orașului transilvan Cluj-Napoca este ridicată peste ruine străvechi, chiar romane, așa cum, cu scandalul de rigoare, s-a străduit să releveze arheologic, în anii '90, primarul Gheorghe Funar...

Menumorut acceptă în cele din urmă suzeranitatea maghiară, căsătorindu-și cu Zulta (Zoltan), fiul lui Árpád (850-907), unica fiică³. Rezultatul acestei alianțe – apreciate se pare ca un important succes politic, de ambele părți – va face, din partea de la nord de Crișul Repede a Bihorului, fieful casei regale a Ungariei din perioada lui Ștefan I și a urmașilor săi⁴. Interesul particular pentru Oradea, de după fondarea sa, pare a fi, deci, prelungirea unei legături tradiționale a regalității Ungariei cu aceste locuri.

Un prim catolic celebru, care ajunge în regiunea Oradiei, este călugărul benedictin venețian Gerard de Sagredo sau Sfântul Gerard⁵. Convins tocmai de regele Ștefan I (ce fusese impresionat de predicile sale de la Pécs) să viziteze cetatea Bihorului⁶ (desemnată de regele maghiar ca reședință de comitat⁷), el va predica și aici. Devine apoi dascălul fiului regelui Ștefan, prințul Emeric, iar după moartea neașteptată a tânărului ajunge episcop de Cenad, în 1030. Va cădea victimă la Buda, în 1046, unui asasinat politic sau unui acces de păgânism unguresc (în conformitate cu „Viața Sfântului Gerard de Cenad“ sau *Vita Sancti Gerardi, Moresenae ecclesiae episcopi* – în originalul latin), fiind aruncat în Dunăre de pe colina care-i poartă și azi numele maghiarizat: Szent Gellért (Sfântul Gerard). Este celebrat azi ca fiind primul martir venețian. Deci, nu întâmplător, cinstirea lui era și un obicei din vechime, la Oradea. Astfel, Sfântul Gerard avea un altar în chiar catedrala Sfântului Ladislau, în apropierea celui al învățăcelului său, prințul Emeric (iconografia maghiară îi prezintă pe cei doi, ridicați la rang de sfinți catolici, împreună) – după cum aflăm din *Statutele Capitlului de Oradea*, la Titlul XXXIX.

(Va urma)

Bibliografie

- Anonymus Notarius, *Gesta Hungarorum – Faptele ungarilor*, Editura Mentor, București, 2000.
- Bálint István János (coord.), *Boldog Várad, Hét torony Könyvkiadó*, Budapest, 1992.
- Balogh, Jolán, *Varadinum – Várad vára* (Varadinum – Cetatea Oradiei), vol.I-II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Brown, Cynthia, Stokes, *Istoria lumii de la Big Bang până în prezent*, Editura Litera Internațional, București, 2009.
- Berciu-Drăghicescu Adina, Trofin Liliana, *Culegere de documente privind istoria românilor: secolele IV-XVI*, ediția a 2-a, Editura Universității București, București, 2006.
- Borcea, Liviu, *Memoria caselor*, Editura Arca, Oradea, 2003.
- Borcea, Liviu, *Cronica de jale a lui Ioan Szalárdi – studiu critic*, Editura Arca, Oradea, 2007.
- Borcea Liviu, Gorun Gheorghe (coordonatori), *Istorie a orașului Oradea*, ediția a II-a, Editura Arca, Oradea, 2007 (2008 corect!).
- Bloch, Marc, *Societatea feudală. Vol. 1: Formarea legăturilor de dependență*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.

- 1 Mihai Drecin, istoric, prof. univ. dr. al Universității Oradea, declarație făcută autorului în primăvara anului 2010. Vezi și *Oradea - Cetatea Bihor, străveche vatră voievodală din neolitic până la sfârșitul secolului al XIV-lea* de Titus L. Roșu, Oradea, 1992.
- 2 Florian Dudaș, *Zărandul. Chipuri și fapte din trecut*, Editura Albatros, București, 1981, p. 23-31.
- 3 *Gesta Hungarorum*, capitolul XX: *Cum s-au dus împotriva Byhorului*, p. 99 și capitolul LI *Despre ducele Menumorut*, p. 129.
- 4 Liviu Borcea în *Istoria orașului Oradea*, p. 84.
- 5 Prof. dr. Vasile Mărculeț, *Contacte culturale italo-transilvane până în secolul al XV-lea*, în „Dacoromania”, nr. 29, 2007, p. 63-68.
- 6 Dușan Baiski, *Venețianul Gerard din Cenad – primul sfânt bănățean*, în cotidianul „Agenda”, nr. 37/10, Timișoara, septembrie 2005.
- 7 *Patrimoniu cultural, monumente, biserici. Județul Bihor – Județul Hajdú-Bihar*, Editura Duran's Press SRL, Oradea, 2011, p. 5.

- Bloch, Marc, *Societatea feudală. Vol. 2: Clasele și cârmuirea oamenilor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998.
- Chiriac, Aurel (coord.), *Oradea*, ediția a II-a, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2002.
- *Călători străini despre țările române*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
- Drăgoescu, Anton (coord.), *Istoria României. Transilvania*, volumul I, Editura „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1997.
- Fleisz, János, *Nagyvárad várostörténete*, Fundația Sapiientia Varadiensis, Nagyvárad, 2011.
- Gergely, András, *Istoria Ungariei*, Editura Kriterion, București, 2000.
- Georgescu, Vlad, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, București, 1992.
- Gimpel, Jean, *Constructorii goticului*, Editura Meridiane, București, 1981.
- Gilbert, Luigi, *Arhitectura în Europa, din Evul Mediu până în secolul al XX-lea*, Institutul European, Iași, 2000.
- Gombas, Istvan, *Kings & Queens of Hungary/Princes of Transylvania*, Editura Corvina, ediția a II-a, Budapest, 2002.
- Kristó Gyula, Pál Engel, Makk Ferenc, *Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- Marta, Doru, *Cetatea Oradei, de la începuturi până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2013.
- *Monumenta comitalia regni Transilvaniae. Erdelyi orszaggyulesi emlékek*, vol.2 (1556-1576), Budapest, 1877.
- Neagu, Răzvan, Mihai, *Politica beneficală a papei Clement al VI-lea în dieceza de Oradea*, în *Crisia*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2013.
- Pál, Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*, ediția a II-a, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011.
- Papacostea, Șerban, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
- Péter I. Zoltán, *Mesélő képeslapok. Nagyvárad 1885-1915*, Noran Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- Péter I. Zoltán, *Trei secole de arhitectură orădeană*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2003.
- Péter I. Zoltán, *Nagyvárad 900 éves múltja és épített öröksége*, Noran Könyvkiadó, Budapest, 2005.
- Plihál, Katalin, *Magyarország Legszebb Térképei 1528-1900 (Cele mai frumoase hărți ale Ungariei 1528-1900)*, Kossuth Kiadó și Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2009.
- Pop Ioan-Aurel, Năgler Thomas (coordonatori), *Istoria Transilvaniei, vol. 1 (până la 1541)*, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003.
- *Registrul de la Oradea* – publicat în română, în volumul: Academia Republicii Populare Române, *Documente privind istoria României, Veacul: XI, XII și XIII, C. Transilvania, vol.I (1075-1250)*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1951, p. 37-147.
- Rusu, Andrei A., (sub redacția), *Cetatea Oradea. Monografie arheologică. Volumul I. Zona palatului episcopal*, Oradea, 2002.
- Rusu, Mircea, *Aspecte ale genezei târgurilor și orașelor medievale din Transilvania*, în *Historia Urbana*, Tomul II, nr. 1, Editura Academiei Române, 1994.
- Sfrengeu, Florin, *Nord-vestul României în secolele VIII-XII*, teză de doctorat, Oradea, 2007.
- Scholtz Béla, *Nagy-Várad várának története*, Nagy-Várad, 1907.
- *Statutelor Capitlului de la Oradea* în volumul: Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie/ Institutul de Istorie din Cluj-Napoca, *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, Volumul XIV (1371-1375)*, Editura Academiei Române, București, 2002. Textul este oferit în latină și în română, p. 681-786.

Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal

Dr. Emanuil RUS

Deși scrisă cu peste optzeci de ani în urmă (volumul întâi a apărut în anul 1920, iar volumul al doilea în anul 1930), cartea lui Silviu Dragomir *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal* rămâne până azi o lucrare de referință în problema vieții religioase de la sfârșitul secolului al XVII-lea și prima jumătate a celui următor. Ea își propune să prezinte istoria frământărilor confesionale din Ardeal în perioada care a urmat unirii și până la „dezrobirea de sub jugul bisericii catolice” a românilor convertiți la noua confesiune prin mijloace diferite, între care înșelăciunea, promisiunile neonorate și violența au fost la loc de frunte¹.

Pentru a pune în lumină adevărul pe care, din păcate, nu-l cunosc nici până azi nu doar foarte mulți credincioși de rând cu o cultură istorică și religioasă insuficientă, ci și o seamă de intelectuali bine instruiți (greco-catolicii ignorându-l și evitându-l din motive lesne de înțeles), Silviu Dragomir evită polemicile, dând cuvântul documentelor pe care le-a adunat cu răbdare și devoțiune din arhivele cancelariilor europene, ale mitropoliilor și episcopiiilor și care nu pot fi contracarate prin sentimentalisme, comportamente partizanale ori dezlănțuiri de pasiuni. Pe întreg parcursul lucrării autorul s-a străduit și a reușit să fie obiectiv, restrângându-și la minimum observațiile și comentariile, cărora le dă cale liberă doar „când reaua-credință a dușmanilor noștri prea se răsfăță în mod insolent”.

În cele ce urmează nu ne-am propus să facem o prezentare partizană a evenimentelor descrise și ilustrate prin acte originale de către Silviu Dragomir. O sinteză a lor este, oricum,

necesară, cu atât mai mult cu cât documentele anexate de savantul ardelean lucrării sale obligă la obiectivitate, ba, mai mult, o garantează. Cititorul este invitat să parcurgă singur întregul material, inclusiv anexele, și-și va face, astfel, desigur, o părere proprie, reală asupra a ceea ce a fost unirea. E bine să se vorbească în cunoștință de cauză, cu documentele alături, nu mânăți doar de tendințe separatiste, de sentimentalisme ori porniri revendicative. Un lucru este limpede: unirea a fost făcută și menținută multă vreme prin înșelăciune și forță (inclusiv militară), prin inducerea în eroare și prin manifestări de violență ieșite din comun (bătăi, schingiuri, omoruri, detenții, umilințe etc.). Nimeni nu a aderat la unire din vreo pornire interioară, ori ca urmare a unei interpretări noi, originale a dogmelor religioase. La avansurile imperiale au răspuns afirmativ un număr restrâns de preoți, mai ales din motive de ordin material și în speranța (bineînțeles, înșelată) că vor deveni egali cu preoții celorlalte națiuni transilvane și că se vor bucura de privilegiile și înlesnirile aferente noii poziții. Țăranii, locuitorii satelor, poporul de rând, care alcătuiau și alcătuiesc și acum grosul credincioșilor ortodocși, n-au agreat niciodată ideea trecerii la confesiunea catolică, dimpotrivă, au repudiat orice încercare de abandonare a credinței în care s-au născut și au crescut ei și moșii și strămoșii lor. Preoții români care au trecut la catolicism știau bine cât de legat este poporul român de credința strămoșească. De aceea au evitat multă vreme să-și informeze credincioșii (pe care nu i-au consultat în luarea deciziei lor condamnabile) asupra urmărilor în plan confesional ale convertirii la catolicism. Când a aflat

¹ Acestui capitol delicat din istoria românilor transilvăneni i-au dedicat lucrări importante o serie de istorici și teologi de marcă, dintre care-i amintim pe Nicolae Iorga (*Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*), George Popoviciu (*Uniunea românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I*), Alexandru Pop (*Desbinarea în Biserica românilor din Ardeal și Ungaria*), Ioan Lupaș (*Desbinarea bisericească a românilor ardeleni în lumina documentelor din întâia jumătate a veacului al XVIII-lea; Istoria bisericească a românilor ardeleni*), Ștefan Lupșa („Unirea” ardeleană în 1701 după întoarcerea lui Atanasie din Viena), Dumitru Stăniloae (*Uniatismul din Transilvania, opera unei întreite silnii*), Mircea Păcurariu (*Istoria bisericii ortodoxe române*), Mathias Bernath (*Habsburgii și începuturile formării națiunii române*), Keith Hitchins (*Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania – 1700-1868*), Pompiliu Teodor (*Politica confesională a Habsburgilor în Transilvania – 1692-1759. Cazul românesc*) etc.

înșelăciunea, poporul s-a răzvrătit, fiind de neoprit în acțiunea sa de întoarcere la adevărata credință, dovedind atașament fără de margini și un admirabil spirit de sacrificiu, fiind oricând gata să-și dea viața pentru apărarea credinței sale străbune.

După ce, în mai 1688, Ardealul a ajuns sub stăpânirea casei de Habsburg, schimbând jugul de lemn al turcilor cu cel de fier al austrieilor, noua putere și-a concentrat eforturile politice, diplomatice, militare și religioase înspre atragerea amalgamului etnico-religios din această țară. Principatul Transilvaniei devenise un adevărat câmp de bătaie pentru supremație politică și religioasă între unguri, sași și secui, respectiv între adepții catolicismului, calvinismului, luteranismului și unitarismului. Acest veritabil nod de contradicții confesionale a stat multă vreme în atenția curții de la Viena, care realizase că „preponderenți prin numărul lor și primejdioși prin influența lor politică” erau, întâi de toate, protestanții. Cercurile administrației vieneze se conving tot mai mult că „Ardealul nu va fi asigurat pe deplin numai în acel caz dacă elementul catolic ar izbuti să câștige în țară înrăurire precumpănitoare față de protestanți”, căci aceștia din urmă, susținuți de reprezentanții celor trei confesiuni importante – calvină, luterană și unitară – dispuneau de poziții influente în Ardeal și de privilegii însemnate, care puteau fi anihilate doar prin întărirea influenței catolicismului. De aceea, în vederea consolidării stăpânirii sale asupra Transilvaniei, Curtea de la Viena a elaborat o strategie aparte în cadrul căreia un rol însemnat îl deținea biserica romano-catolică. Concomitent s-au depus eforturi diplomatice stăruitoare și constante pentru grăbirea integrării Ardealului în imperiu, gândindu-se la „tot felul de mijloace pentru a înfrânge rezistența” de orice natură care s-ar manifesta aici și valorificându-se „rivalitatea continuă dintre cele trei națiuni stăpânitoare și cele patru confesiuni recepte”. Fiecare dintre cele patru confesiuni era pe deplin conștientă că și-ar putea asigura întâietatea, dacă ar avea de partea ei populația majoritară, adică pe români. În acest context, chiar și simpla eliberare a românilor de sub „epitropisirea” calvinească ar fi însemnat pentru catolici o victorie notabilă.

Făcând o radiografie atentă și obiectivă a scenei politice și religioase a Ardealului de la

sfârșitul secolului al XVII-lea, Silviu Dragomir observă că „deși în acea vreme nici clerul și nici poporul românesc nu cumpăneau aproape nimic în politica țării, dar numărul lor, considerabil și atunci, dovedea, totuși, valoarea neprețuită pe care ar fi adăugat-o oricărei fracțiuni tovarășia acestei națiuni”.

Întrucât calvinii dețineau poziții privilegiate în plan politic, habsburgii își propun să-i contracareze întărind confesiunea catolică, pe de o parte, prin restituiri de biserici și bunuri și prin donații, iar pe de altă parte, prin sporirea numărului de credincioși aferenți. În vederea atingerii acestui din urmă scop au fost pregătiți nenumărați misionari iezuiți care au desfășurat o propagandă intensă și violentă de atragere a „românilor ortodocși la unirea cu biserica Romei”¹. Aceasta propagandă unionistă declanșată la puțin timp după înglobarea Ardealului îi viza, atât pe credincioșii de rând, cât și clerul. „În lupta ce se desfășoară între cele «trei națiuni» și curtea din Viena, românii din Transilvania, lipsiți, prin orânduirea feudală, de orice drepturi politice, nu joacă niciun rol. Numărul precumpănitor ce-l reprezentau, însă, i-a impus foarte curând atenției guvernului austriac. Dacă ar putea fi câștigați pentru o unire cu biserica Romei, confesiunea catolică s-ar întări în așa măsură, încât guvernul din Viena ar fi îndreptățit a revendica pe seama «statului catolic» un rol precumpănitor în conducerea țării. Aservită catolicismului, biserica română trebuia să devină unul din pilonii stăpânirii habsburgice”². În luna septembrie 1697, unul dintre cei mai înfocați propagatori ai catolicismului, iezuitul Paul Ladislau Barany, din Alba Iulia, se deplasează la Viena, unde prezintă Curții un memoriu al reprezentanților catolici din dieta ardeleană, în care cer unirea românilor cu biserica Romei. Pe această linie se înscrie oferta consistentă pe care cancelaria imperială o face, prin guvernul din Ardeal, clerului ortodox de rit grecesc și conform căreia aceia care „ar declara că vor păzi ritul grecesc și vor recunoaște pe pontificele roman, aceia se vor bucura de privilegiile preoților catolici”. Trebuie să evidențiem în acest context faptul că în documentul din 14 aprilie 1698, împăratul de la Viena permitea românilor să se unească cu oricare din religiile recepte sau să rămână la vechea lor confesiune. Preoților ce se vor uni, li se vor recunoaște toate privilegiile de care se bucură

1 Mircea Păcuraiu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1981, p. 296.

2 Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începuturile unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*, Editura Arhiepiscopiei Române a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1990, p. 3.

confesiunea la care au aderat. Ceva mai târziu, în 2 iunie 1698, cardinalul de atunci al Ardealului, Leopold Kollonich, atrăgea printr-un manifest atenția preoților români că „o convertire la catolicism ar fi primită cu har și binecuvântare nu numai în cer, ci totodată și aici pe pământ ar avea, drept urmare, speciala grație și deplină ocrotire a împăratului, care în deplinătatea puterii sale va face ca preoții români, biserica și averile bisericești să se bucure întocmai de aceleași drepturi și imunități ale căror posesiune și uz s-au acordat bisericii catolice, membrilor și averilor ei”. Așadar, remarcă, pe bună dreptate Silviu Dragomir, i se cere clerului român să-și abandoneze credința strămoșească, oferindu-i-se „drept răsplătă o seamă de drepturi și privilegii”. Tactica curții imperiale era, evident, atragerea clerului, întrucât „poporul era puțin instruit în dogmele credinței, iar o instrucție corespunzătoare ar fi reclamat timp îndelungat”.

Documentele care sunt puse la temelia unirii cu biserica Romei sunt declarate de specialiști drept falsuri. Celebrul manifest de unire din 7 octombrie 1698, semnat de 38 de protopopi, este contrafăcut și conține o serie de neconcordanțe grave între textul redactat în limba latină și cel românesc, ceea ce-l determină pe istoricul Nicolae Densusianu să afirme: „Avem înaintea noastră o traducere dintre cele mai mișelești și criminale, falsificarea unui document public, a unui tratat politico-bisericesc, pentru a supune poporul român catolicilor și a desființa biserica română de Alba Iulia”¹. Este adevărat însă și faptul că un număr de preoți români s-au lăsat ademeniți de promisiunile Curții de la Viena, declarându-se dispuși să treacă sub oblăduirea papei, chiar dacă actele privitoare la demersurile acestora sunt, de cele mai multe ori, contrafăcute sau false.

La scurtă vreme după instituirea stăpânirii habsburgice în Ardeal, reprezentanții catolici din dieta acestei provincii cer împăratului să emită „o diplomă pentru unirea românilor care locuiesc în Transilvania și care nu pretind altceva decât ca Maiestatea Sa să se îndure a-i face părtași pe preoții și călugării de rit grec de aceleași privilegii și drepturi de care se bucură acum nu numai preoții catolici, ci chiar și preoții unitarieni, luterani și calvini”². Ca răspuns la acest

memoriu Leopold I emite rezoluția din 14 aprilie 1698, în care se transmitea guvernului ardelean că „aceia dintre preoții români de rit grecesc, care păstrându-și ritul, se vor declara catolici cu recunoașterea pontificelui roman, se vor bucura de privilegiile preoților catolici, iar aceia dintre ei care socotesc că nu pot face numita mărturisire sau se vor uni cu una din celelalte religii recepte, ori vor rămâne în statul religiei în care se află acum, se vor bucura de privilegiile religiei pentru care se vor declara, sau vor fi considerați în starea și dreptul religiei în care trăiesc acum”³. Se vede limpede din textul rezoluției că preoților români li se flutura ademenitoare promisiunea imperială de a scăpa de dări, impozite, ori alte obligații care, mai ales pe timp de război, erau aproape insuportabile, în schimbul îmbrățișării catolicismului. În caz contrar se insinuează sadic că „vor fi considerați în starea și dreptul religiei în care trăiesc”, adică vor fi lipsiți de orice privilegiu. Curtea imperială nu concepea ca românii să treacă la altă religie decât cea catolică, fapt ce iese în evidență dintr-un ordin secret pe care împăratul l-a transmis generalului Rabutin, comandantul militar din Ardeal, în care i se atrăgea acestuia atenția să se străduiască din toate puterile „ca preoții români nu cu altă religie, fără numai cu religia catolică să se unească”⁴.

În virtutea rezoluției din 14 aprilie 1698, iezuitul Barany, care era parohul bisericii romano-catolice din Alba Iulia, înaintează dietei ardeleni din sesiunea octombrie-decembrie 1698 un memoriu în care, în numele preoților români din Ardeal, cere scutirea de dări și impozite. Dieta, care avea în componență aproape în exclusivitate calvini și luterani, decide să trimită împăratului un memoriu în care să-i ceară să nu acorde niciun privilegiu românilor chiar dacă și-ar schimba religia. Concomitent se dispune efectuarea unei anchete în satele românești spre a se aprecia în ce măsură preoții și credincioșii ortodocși sunt dispuși să adere la catolicism. Rezultatele acestei anchete au demonstrat că doar o foarte mică parte a clerului era tentată să se convertească. Marea majoritate a preoților și credincioșii în totalitate erau hotărâți să-și păstreze credința strămoșească. Semnificative în acest sens sunt declarațiile credincio-

1 Vezi mai detaliat la Mircea Păcuraiu, *op. cit.*, p. 300-303, precum și la Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 28-40.

2 Ștefan Lupaș, *Biserica ardeleană și „unirea” în anii 1697-1701*, în „Biserica ortodoxă română”, LXVI (1948), nr. 9-10, p. 478.

3 N. Nilles S. I., *Symbolae ad illustrandum historiam Ecclesiae orientalis*, vol. I, în „Oeniponte”, 1985, p. 235, apud Dumitru Stăniloae, *Unitatismul din Transilvania. Încercare de dezmembrare a poporului român*, București, 1873, p. 13.

4 Gh. Șincai, *Cronica românilor și a altor neamuri*, vol. III, București, 1885, p. 13.

șilor din Călata, care au afirmat: „Noi, tot satul, legea și religia noastră în care ne-am născut, nu o părăsim. E treaba popilor cu care religie vreau să se unească; noi nu ne amestecăm în aceasta, dar dacă vom vedea că vor vrea să introducă la noi înnoiri, unul ca acela nu va fi popa nostru”¹. Împăratul a ignorat rezultatele acestei anchete și dorind ca, imediat după pacea de la Karlowitz (26 ianuarie, 1699), care consfințea trecerea Transilvaniei sub stăpânire austriacă, să-și consolideze poziția în noile teorii, emite o diplomă la 16 februarie 1699, cunoscută sub numele de *prima diplomă leopoldină*, prin care declara „validă și efectivă”² unirea românilor din biserica Romei. Satisfăcut, monarhul repede acordă clerului și domeniilor aferente bisericii unite „toate drepturile și întreaga imunitate, care au fost împărțite prin dani domnești și în virtutea prescrierilor canonice romano-catolice, averilor și clerului ei”. În continuare diploma „scutește pe preoții români de robotă, de iobăgie și de orice alte servicii umilitoare și pune pentru tângresiunile contra bisericii unite și contra preoților ei aceleași pedepse care au fost stabilite în favoarea bisericii catolice și care urmează să fie dictate de judecătorii bisericești ori civili, la nevoie de regele însuși”.

Aceste facilități subliniate clar în *prima diplomă leopoldină* n-au fost transpuse în practică niciodată, ele rămânând doar în vitrina propagandei catolice și servind la ademenirea către catolicism a unei părți a clerului ortodox român. De altfel, împotriva lor a luat poziție imediat guvernul din Ardeal, compus, în majoritate, din protestanți și care a înaintat o întâmpinare prin care îl roagă „pe Maiestatea Sa cu umilință să nu împărtășească acelei națiuni (românilor – n.n.) mai mare libertate decât a avut până acum, deoarece acestea ar servi spre batjocura, spre întristarea și în prejudiciul celor trei națiuni. Înaintașii noștri niciodată nu au recipiat acea națiune – se spune în continuare în protest – și pe preoții ei, nici nu au încorporat-o și cu atât mai puțin i-au făcut părtași pe români și pe preoții lor la aceeași libertate”. Apoi documentul guvernului afirma că prin unire „popii români nu au devenit catolici veritabili sau uniți adevărați, nici prieteni sau aderenți ai catolicismului, ci niște oameni eliberați de impozite și de iobăgie, dispuși să lupte împotriva domnilor de pământ”³.

Împăratul Leopold nu a luat în considerare

protestul guvernului transilvan, ba, mai mult, la 26 august 1699 emite un nou decret, prin care întărește dispoziția rezoluției din 14 aprilie 1698 privitoare la problema unirii și cere ferm guvernului să le facă publice și să le respecte. Astfel, dieta transilvană publică decretul, dar hotărăște să se mai facă o anchetă, spre a se edifica asupra punctului de vedere al preoților și credincioșilor români în legătură cu unirea. E de la sine înțeles că și această nouă „conscriere a porților”, cum o numește Silviu Dragomir, a scos în evidență decizia de nestrămutat a majorității românilor de a-și păstra religia.

Studiind numeroase documente, scrisori, mărturii, acte publice și particulare etc., Silviu Dragomir ajunge la concluzia că una din cauzele esențiale care au împins o parte a clerului românesc înspre unire a fost situația lui economică precară, față de care guvernul de la Viena flutura viclean și ademenitor un pomelnic de privilegii și, implicit, o tentantă promisiune de reevaluare a poziției sociale. Istoricul clujean socotește că doi dintre factorii care au favorizat unirea sunt politica guvernului de la Viena în Ardeal și utilitarismul clerului românesc care au condus la o identitate de interes într-un anumit punct.

Analizând fenomenul „unirii”, Dumitru Stăniloae, unul dintre cei mai mari teologi români, sublinia că „uniatismul din Transilvania a fost opera unei întreite silnicii” exercitate metodic, constant și cu marc intensitate asupra românilor ortodocși. Este vorba de o silnicie social-economică, de una administrativ-militară și, în sfârșit, de silnicia confesională⁴. Despre același fenomen savantul Nicolae Iorga afirma: „biserica unită este o creație artificială, nu pornită dintr-o convingere”⁵.

Dieta și guvernul ardelean, constituite în cea mai mare parte din protestanți, și-au exprimat dezacordul față de unirea religioasă a românilor cu Roma, dar mai ales și-au manifestat nemulțumirea față de privilegiile acordate clerului român prin diploma leopoldină. De remarcat, însă, faptul că nici prima diplomă leopoldină, nici un alt document oficial emanat de la curtea din Viena sau de la dieta transilvană nu au avut în vedere schimbarea situației sociale a națiunii române, care, așa cum bine observa Silviu Dragomir, rămânea pe mai departe „tolerată și disprețuită, pe când preoților săi le zâm-

1 Vezi, Mircea Păcuraiu, *op. cit.*, p. 304.

2 *Ibidem*.

3 *Ibidem*, p. 305.

4 Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 19.

5 Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915, p. 347.

bea deja norocul scutițelor și al privilegiilor”. Guvernul ardelean combătea unirea nu atât pentru că o considera chestiune strict religioasă, cum ar fi fost normal să se întâmple, ci pentru că vedea în ea o mulțime de elemente politice cu evidente implicații de ordin material. De aceea întreaga nobilime ardeleană, constituită din reprezentanții celor trei națiuni, „își apăra numai buzunarele sale, votând împotriva scutirii de dare a clerului român” tocmai când țara avea de făcut față nu doar dărilor obișnuite (destul de ridicate și acestea), ci și unei contribuții suplimentare care trebuia să acopere cheltuielile făcute în perioada războiului cu turcii¹.

Concomitent cu demersurile făcute pe lângă clericii români și la nivel guvernamental pentru convertirea românilor ardeleni la catolicism, se impunea, așa cum am mai arătat, și o confirmare din partea sinodului și a mitropolitului. Vom sublinia din capul locului: n-a existat niciodată vreo hotărâre a Sinodului Bisericii Ortodoxe Române de trecere sub administrația confesională a papei. Toate actele pe care partizanii unirii le-au prezentat în acest sens sunt falsuri. S-au exercitat presiuni, bineînțeles, asupra multor ierarhi ortodocși, mai ales asupra mitropolitului Atanasie, care a și realizat, de altfel, unirea.

Există presupuneri că începutul acțiunii de unire trebuie plasat în perioada păstoririi mitropolitului Teofil. Silviu Dragomir afirmă că în arhivele iezuite s-au găsit anumite documente, după care mitropolitul Teofil, îndemnat de iezuiți, s-ar fi decis încă în anul 1697 să îmbrățișeze unirea și că în luna februarie a aceluiași an el ar fi convocat un sinod în cadrul căruia s-ar fi stabilit condițiile unirii. Cercetările mai noi resping aceste presupuneri, iar teologul Mircea Păcuraru își pune, pe bună dreptate, întrebarea: „Dacă mitropolitul Teofil și protopopii săi ar fi acceptat unirea în 1697, ce rost ar fi mai avut încercările de unire din 1698 și perfectarea ei în 1701?”². Pe de altă parte, documentele care au pretenția de a legifera unirea încă de pe vremea lui Teofil sunt reproduse după niște copii în limba latină, „limbă pe care protopopii nu o înțelegeau și, poate, nici Teofil”³, care n-a fost amestecat în niciun fel de „tratative de unire a bisericii sale cu cea catolică”⁴.

După moartea lui Teofil, ajunge mitropolit

Atanasie Anghel, sub păstoriarea căruia se realizează efectiv unirea. Asupra noului mitropolit s-au concentrat presiuni diverse, promisiuni seducătoare, amenințări de tot felul etc., pornite în bună parte de la curtea vieneză și exercitate prin administrația laică sau confesională a imperiului. Iezuitul Baranyi, cel mai activ și mai înfocat propagandist al unirii, intervine pe lângă Atanasie și reușește să obțină și iscăliturile a 38 de protopopi pe un document datat din 7 octombrie 1698. Documentul însă nu evidențiază că semnatarii ar recunoaște cele patru puncte în discuție și pe pontificele roman. Acest act mult discutat avea o pagină în alb pe care au fost trecute ulterior toate condițiile Vienei, precum și cele adăugate de Kollonich. Era o declarație de unire formală, care cerea ca hirotonirea să se facă de către patriarhul ortodox de la Karlowitz și care nu schimba nimic din esența doctrinei ortodoxe. Preoții precizau în mod expres că „nu înțeleg unirea decât ca o legătură formală cu biserica catolică”⁵, fără a se accepta primatul papal și cele patru puncte, și menținându-se, deci, nealterate credința și cultul ortodox.

Reproducem, în continuare, după Dumitru Stăniloae⁶, textul românesc al documentului pus la baza unirii:

„Noi mai jos scriși, vlădica, protopopii și popii bisericilor românești, dăm în știre tuturor cărora se cuvine, mai vârtos țării Ardealului:

Cercând schimbarea ceștii lumi înșelătoare și nestarea și neperirea sufletelor cărora în măsură mai mare trebuie a fi decât toate, din bună voia noastră, ne unim cu Biserica Romei cea catolică și ne mărturisim a fi mădularele ceștii Biserici sfinte catolicească a Romei, prin această carte de mărturie a noastră și acele cu acele privilegii voim să trăim, cu carele trăiesc mădulările și popii ceștii Biserici sfinte, precum înălția sa împăratul și coronatul craiul nostru în miloștenia decretului înălțimei sale ne face părtași. Care milă a înălții sale nevrând a o lepăda, cum se cade credincioșilor înălții sale, această carte de mărturie și înălții sale și țării Ardealului o dăm înaintea. Pentru care mai mare tărie dăm peceteile și scrisorile mânilor noastre. S-a dat în Bălgrad în anii Domnului 1698, în 7 zile a lui octomvrie”.

„Însă într-acest chip ne unim și ne mărturisim mădulari sfintei catolicești biserici a

1 Vezi mai detaliat la Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 11-20.

2 Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 298.

3 *Ibidem*, p. 297.

4 *Ibidem*.

5 Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 22.

6 *Ibidem*, p. 22-23.

Romei, cum pre noi și rămășițele noastre din obiceiul Bisericii noastre a Răsăritului să nu ne clătească, ci toate țărmoniile, sărbătorile, posturile, cum până acum așa și de acum înainte să fim slobozi a le ținea după călindarul vechi. Și pre cinstitul vlădica nostru Atanasie nime până la moartea sfinții sale să n-aibă putere a-l clăti din scaunul sfinții sale. Ci tocmai de i s-ar tâmpa moarte, să stea în voia soborului pe cine ar alege să fie vlădică, pre care sfinția sa papa și înălțatul împăratul să-l întărească și patriarhul de supt biruința înălții sale să-l irotonească și-n obiceiul și dregătoriile protopopilor care sunt și vor fi nici într-un fel de lucru nime să nu se amestece, ci să ție cum și până acum. Iar de nu ne vor lăsa pre noi și pre rămășițele noastre într-această așezare, peceteile și iscăliturile noastre care am dat să n-aibă nicio tărie. Care lucru l-am dat întărit cu pecetea Mitropoliei noastre pentru mai mare mărturie”.

„Și așa ne unim, acești ce scrim mai sus cum toată legea noastră, slujba Bisericii, leturghia, și posturile și călindarul nostru să stea pe loc, iară de n-ar sta pe loc acele, nici aceste peceti să n-aibe nicio tărie asupra noastră și vlădica nostru Atanasie să fie în scaun și nime să nu-l hărbătăluiască”.

Aruncând o privire asupra acestui text, remarcăm condiționarea disponibilității pentru unire de asigurarea privilegiilor specifice de care se bucurau „mădulările și popii” bisericii catolice și de menținerea neschimbată a întregii vieți confesionale ortodoxe, acceptându-se doar confirmarea mitropolitului de către papă. Pe pagina a doua a documentului, rămasă goală după ce s-au perceput semnăturile protopopilor, e inclus un text latinesc, care îi obligă pe semnatori la cu totul altceva: la recunoașterea pontificelui roman și la admiterea celor patru puncte deosebitoare. Cu alte cuvinte se accepta catolicismul în totalitatea lui.

Declarația de unire redactată în limba română conține o mărturie vagă a celor 38 de protopopi prezumtivi semnatori cum că doresc să se unească cu Roma mai mult dintr-un sentiment de loialitate față de împărat, câtă vreme textul latin vorbește de însuflarea dumnezeiască ce ar fi stat la baza demersului respectiv și de acceptarea tuturor dogmelor catolice, mai ales a celor patru puncte discordante: papa este capul întregii biserici, sfânta împărtășanie se poate face și cu pâine nedospită (cu azimă), Duhul

Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul (filioque), în afară de rai și iad mai există un loc purificator – purgatoriul.

Textul latin exprima, fără îndoială, voința iezuiților – piloni de bază ai propagandei unioniste și nicidecum pe cea a protopopilor, care „înclinau numai spre o unire de principiu, determinată de nevoile materiale în care se zbătea clerul român”¹.

Că textul românesc semnat de cei 30 protopopi și de Atanasie nu-i obligă pe aceștia la mare lucru o demonstrează și faptul că imediat după semnarea lui, Atanasie tipărește cărți ortodoxe cu sprijinul lui Constantin Brâncoveanu, într-una menționându-se clar că „s-a tipărit nu cu socoteala aceea ca să facem strămutare împotriva scripturii au în rânduiala dogmelor ce ține și poruncește pravoslavnică biserica a răsăritului”². Pe de altă parte, însuși Atanasie nu era dispus să grăbească procesul de unire, motiv pentru care a fost convocat la Viena, unde, prin presiuni și momeli, prin șantaj și amenințare cu condamnarea și exilul, acceptă tot ce i se cere, primind în schimb și consistente recompense de ordin material.

Între timp, împăratul emite cea de-a doua diplomă prin care se promite preoților uniți scutiri de impozite, iar laicilor că „vor fi numărați între membrii statutului catolic și astfel între staturile țării, îndreptățiți la legile și beneficiile patriei, nu ca tolerați până acum, ci ca ceilalți fii ai ei”³. Toate aceste promisiuni au rămas la nivelul la care s-au dorit dintru început, adică niște vorbe goale, care au servit de minune la ademenirea multor clerici dornici să-și îmbunătățească situația materială și poziția în societate.

Atanasie a fost rehirotonit preot catolic, apoi uns arhieru (episcop) și instalat în luna iunie 1701, moment considerat drept „începutul uniaticismului în Ardeal”⁴. Dar, așa cum arată Silviu Dragomir, „slăbiciunea vlădicilor și a protopopilor, care se făceau exponenții inconștienți ai oricărui regim, nu ar fi schimbat mersul lucrurilor, dacă o însemnată parte a preoțimii de la sate nu se alătura la mișcarea unionistă, de la care spera o ușurare a poverilor nesuferite”.

Unirea s-a produs inițial doar la vârf. Ea a fost formală și artificială, căci poporul n-a agreat-o și a luptat cu dârzenie pentru anularea acestui act de unire prin înșelăciune, dorind să rămână „în sânul bisericii ortodoxe străbune”⁵.

1 Mircea Păcuraiu, *op. cit.*, p. 303.

2 *Ibidem*, p. 27.

3 *Ibidem*, p. 30.

4 *Ibidem*, p. 30.

5 *Ibidem*.

Așadar, unirea a fost efectiv realizată în anul 1701, la 25 iunie, când a încetat activitatea vechii mitropolii ortodoxe românești din Alba Iulia și când a fost instalat ca episcop unit Atanasie, după ce a stat, în prealabil, la Viena din luna ianuarie a aceluiași an și unde, în schimbul trădării și al anulării învinuirilor ce i-au fost aduse de guvernanți și de iezuiți, face o declarație umilitoare, numită de Nicolae Iorga „cel mai înjositor act public săvârșit până atunci de vreun vlădică românesc”¹.

În ciuda sinoadelor și a soboarelor convocate, imediat după instalarea lui Atanasie peste tot în Transilvania încep valuri de proteste împotriva unirii. Protestează foștii colaboratori ai lui Atanasie – mitropolitul Teodosie, patriarhul Calinic care îl și anatemizează, dar cei mai nemulțumiți au fost credincioșii simpli, care s-au declarat dintru început împotriva unirii și au devenit adversarii ei cei mai înverșunați.

Silviu Dragomir surprinde în lucrarea sa, pe bază de documente și declarații oficiale, pe bază de scrisori particulare sau dispoziții și ordine emise de guvernanți, numeroase acte de nemulțumire și revoltă ce izbucnesc, începând cu anul 1701, în întreaga Transilvanie. Astfel, credincioșii din Șcheii Brașovului îi scriu lui Atanasie că sunt gata mai degrabă să-și dea viața, decât să părăsească legea părintească. Proteste asemănătoare vin și din partea românilor din Țara Făgărașului, din Hunedoara etc. În același an (1701) nobilul român Gavril din Țagul Mare (cunoscut și sub numele de Nagyszegi) înaintează un memoriu de protest către guvernul de la Viena în numele credincioșilor și al preoților din Alba Iulia, Brașov și Făgăraș. Proteste asemănătoare a înaintat Gavril din Țagul Mare și generalului Rabutin și protonotarului Ioan Saroși. Drept urmare, vajnicul luptător pentru libertatea confesională a românilor a fost arestat și întemnițat vreme de șase ani. În sprijinul pretențiilor sale de a se lăsa românilor libertatea deplină a exercițiului religios Gavril din Țagul Mare invocă decretul din 14 aprilie 1698, reconfirmat în 26 august 1699, prin care împăratul lăsa la latitudinea fiecăruia unirea cu una sau alta dintre religiile recepte, ori dreptul de a-și menține credința la care aparține. Acest nobil patriot a încercat să coaguleze o mișcare antiunionistă, declarându-se „împuțernicitul legal al tuturor credincioșilor ortodocși din Transilvania și părțile anexate, fie ei de orice stare și condiție și de orice națiune”. Din protestele sale scrise, atât în libertate, cât și din închisoare răzbate, pe de o

parte o profundă preocupare pentru soarta bisericii ortodoxe, iar pe de altă parte reiese modul în care au fost răpitate bisericile credincioșilor ortodocși, iar preoților nu li s-a îngăduit să săvârșească cele sfinte. Ca urmare a acestei situații „s-a putut întâmpla că trupurile celor morți au fost astrucate în pământ ca și cadavrele vitelor, fără de clopote și fără de săvârșirea vreunui serviciu dumnezeiesc”. În dorința de a evidenția înălțimea morală a lui Gavril din Țagul Mare, Silviu Dragomir reproduce un pasaj semnificativ dintr-un protest al acestuia. „Eu – spune nobilul român – sunt de convingerea că nimeni să nu-și părăsească legea sa, ci mai bine să fie gata a-și pierde viața, decât să se lepede de credința sa. Nu vorbesc de alții, ci aduc drept pildă cazul meu, că și acum sunt prins pentru credința mea și totuși mărturisesc că nici frica, nici considerația față de starea mea și niciun alt lucru nu mă poate sili să mă leapăd de religia mea, ci mai bine sunt gata a muri răstignit. Cred că și alt mărturisitor sincer al credinței sale va vorbi și mărturisi tot așa. Conjur, deci, pe toți care tulbură religiunile să nu se amestece în lucrurile ce țin de Dumnezeu, cum sunt religia și credința. Să se îngrijească de măririle lumesti peste care sunt puși și să nu vâneze suflete. Cele ale sufletului să le lase în seama lui Dumnezeu”.

Activitatea lui Gavril din Țagul Mare a nelineștit în mare măsură Curtea de la Viena, și, drept urmare, în 12 decembrie 1701 se emite o diplomă regală în care Leopold arată că „a aflat spre marea lui neplăcere că unii agită în contra rezoluțiilor sale și răspândesc vestea că intenția regelui ar fi de a uni cu forța pe români”. În document se subliniază din nou că regele dorește „să lase deplină libertate românilor de a se uni cu una din cele patru religii recepte ale Transilvaniei ori de a rămâne în starea lor de acum”. „Nimeni – atrage atenția monarhul – să nu îndrăznească sub pedeapsa grea a mâniei noastre, de a supăra ori chiar jigni pe români în această libertate a lor. Cei ce ar lucra împotriva ordinului nostru să se pedepsească după cuviință și celor jigniți să li se ofere satisfacție cuvenită, deoarece prin diploma noastră regală noi voim ca tot insul să poată trăi pașnic în legea sa”. Cuvinte frumoase, ce-i drept. Dar ele au rămas la stadiul de lozincă propagandistică, nefiind puse în practică niciodată, căci toleranța religioasă la care face referire actul regal nu s-a regăsit deloc în comportamentul oficialităților ardeleni și vieneze, iar pentru încercările de a-și exercita cultul și a-și menține religia strămoșească românii „erau

1 Vezi *Ibidem*, p. 310.

trași la răspundere și pedepsiți ca tulburători ai ordinii publice”. Această atitudine duplicitară, echivocă față de cauza românilor ortodocși din Ardeal a caracterizat pentru multă vreme politica vieneză și toate demersurile pornite întru așa-zisa apărare a libertății religioase a națiunilor din imperiu.

Credincioșii ortodocși din ținuturile Brașovului și Făgărașului reușesc la scurt timp după instalarea lui Atanasie să iasă de sub jurisdicția confesională a acestuia, trecând sub păstorirea mitropolitului de la București, apoi sub cea a episcopului de Râmnic și, în sfârșit, sub cea a mitropolitului ortodox de la Karlowitz.

Operă a iezuiților, a cardinalului Kollich, a împăratului Leopold I și a uneltei lor – mitropolitul Atanasie, unirea, mai exact dezbinarea religioasă a românilor din anul 1701, a avut urmări dintre cele mai dureroase pentru viața spirituală a neamului nostru. Astfel, și-a pierdut independența biserica românească din Transilvania, căci în locul Mitropoliei Ortodoxe de la Alba Iulia s-a creat o episcopie unită supusă arhiepiscopului romano-catolic de la Esztergon. Episcopul Atanasie și cei care i-au urmat au avut un „superintendent” iezuit care le controla fiecare mișcare, iar împăratul a devenit un fel de șef al bisericii unite, el fiind acela care numea episcopii¹. La aceasta se adaugă ruperea legăturilor confesionale și în mare măsură culturale cu mitropolia Ungrovlahiei, toate conducând la dezbinarea poporului român, care, deși constituit în formațiuni statale diferite, dispunea până atunci de un liant puternic, de un filon comun de învățătură dumnezeiască, care constituia baza unei viitoare întregiri de neam – credința ortodoxă, legea strămoșească a celor cu cuget și simțire de român.

Lupta clerului transilvan și a credincioșilor săi pentru apărarea ortodoxiei, declanșată imediat după unire, a durat timp îndelungat și a îmbrăcat forme diferite: împotrivire directă, memorii trimise curții de la Viena, solicitări de sprijin din partea confesiunilor ortodoxe vecine: curtea de la Sankt Petersburg, mitropolia ortodoxă de la Karlowitz etc. N-au lipsit conflictele între credincioși și preoții uniți, reocuparea cu forță a locașurilor de cult, precum și emigrările în masă în Țara Românească și Moldova.

În toată această perioadă, guvernul de la Viena a luat o serie de măsuri represive împotriva ortodocșilor, culminând cu acțiunea în forță a generalului Bukow, sub comanda căruia au fost închise zeci de mănăstiri și schituri, turnurile diavolului distrugând numeroase altele. S-au semnalat o serie de treceri forțate la uniație, precum și acțiuni oficiale ce urmăreau în subtext atragerea românilor la confesiunea catolică. Una dintre aceste acțiuni a fost grănicizarea. Nu e de mirare că în aceste condiții s-au înregistrat mai multe încercări de înlăturare a unirii și de întoarcere la ortodoxie, una consumându-se în anul 1707, când, ca urmare a fugii lui Atanasie la Sibiu determinată de ocuparea Albei Iulia de trupele lui Francisc Rakoczy, în scaunul mitropolitan este instalat pentru scurtă vreme Iov Țirca, hirotonit în Moldova. Însuși Atanasie, decepționat de ceea ce el devenise și de comportamentul guvernanților și al uneltelor acestora, cuprins, probabil, și de remușcări, face în anul 1711 o încercare de ieșire din uniație. Teologul Mircea Păcuraru chiar presupune că „soborul care a înlăturat uniația a avut loc în iulie 1711”².

(Va urma)

¹ Vezi mai detaliat la Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p.312.

² *Ibidem*, p. 317.

SĂ SCRIEM CORECT ROMÂNEȘTE

„CĂRȚULIE”

Dr. Viorel HODIȘ

Mai deunăzi – încheind un studiu/omagiul oferit volumului omagial al unui coleg la a LXX-a sa aniversare – ajung la o mostră/extras din opera marelui nostru scriitor și filozof **G. Liiceanu**. Iat-o: „[...] organizarea și formularea însăși a propozițiilor din această *cărțulie* [sic!] fac din ea¹ una din marile opere ermetice ale secolului XX [...]”².

În textul de mai sus se vorbește despre o carte cu foarte puține pagini. Limbajul diurn, raportându-se doar la dimensiuni fizice, numește așa ceva „o carte mică”, chiar dacă – paradoxal – „cărțica” despre care se discută este cel mai prețios tratat fundamental de logică matematică și semantică, deschizător de noi orizonturi în toate științele umaniste din secolul al XX-lea până astăzi. Dar dacă însuși filozoful – care are, cu siguranță, criterii valorice de evaluare – „cinstește” capodopera cu vorba de ocară *cărțulie*, înseamnă că ceva nu-i în ordine. Căci, se știe de către toți mânduitorii de idei și de condei, că – în domeniile *artei, creației, culturii, științei* etc. – specialiștii și „produsele” muncii lor suportă greu diminuarea prin derivare cu *sufixe* numite chiar așa, *diminutive*: *-aș, -el, -ică, -ițică* etc.

Dacă unui *doctor* (în orice științe sau arte) îi spui *doctorAȘ*, verbal l-ai „descalificat” tu (căci „doctorul plagiator” se *autodescalifică* însuși!). Dacă vrei să te reprezinte în Justiție – în loc de *avocat* – un *avocățEL*, ai încurcat-o: ai toate șansele să pierzi! Dacă la un examen îi declari profesorului examinator că ai citit chiar toată bibliografia dată de el și ai aflat, astfel, că Domnia Sa e „*autorAȘul*” respectivului *articoLAȘ*”, să nu te miri de ce „mai vii la toamnă !” etc.

Altceva e în mediile *familial/familiar*, unde sufixele diminutive *-aș, -el, -ică, -iță, -ițică, -ucă, -uliță* etc. (*copilAȘ, feciorAȘ, fetiȚĂ; domnișorICĂ, mămuCĂ, mămuȚICĂ, domniȚĂ, drăguȚĂ, drăguȚULIȚĂ, chefuleȚ, amorAȘ* etc.) aduc sensuri „benefice” de *micșorare*, (care mai întotdeauna înseamnă „ceva dorit, drăguț, simpatic, acceptabil”), de *dezirabil*, de *apropiere sufletească* etc. În aceste domenii, nici chiar *sufixe* *augmentative* (care au *vocația contrară*!) nu-s receptate totdeauna ca purtătoare ale unor sensuri „peiorative”: pentru că tatăl lui are o statură de peste 1,90 m, nepotul meu **Andrei-Filip** i se adresează *tatălui* lui cu derivatul „tătOIU” și nu se supără chiar nimeni.

Însuși **G. Liiceanu** se revolta³ împotriva abundenței diminutivelor în limba română actuală, abundență pe care o considera o mare „pacoste”, de care trebuie să ne debarasăm. Se referea la domenii ale vieții sociale ca: vizita la medic, la cumpărături, învățământul preșcolar etc., unde sunt prea frecvente cuvintele diminutive forțat și nefirec: „mare *gurIȚA* !”, „scoateți *limbuȚA* !”, „șineți cu *degețELul*”, „luați *tabletUȚA* !”, *rețetUCA* !”; *poftim facturICA* !, ... *chitanțUCA* !” etc. Dar să revenim la *cărțULIA* noastră!, care este – după sursele cele mai autorizate – „diminutiv al lui *carte, cărțică* [cu un număr redus de pagini]. Din fr. *pejoratif*, lat. *peior, peius* ‘mai rău’. (Despre cuvinte, expresii) care are *sens depreciativ, disprețuitor*”⁴.

Unele sufixe diminutive oferă *diferențe de sensuri* graduale. Astfel, *-ică* (din *cărțică*), comparativ cu *-ulie* (din *cărțulie*), este mai puțin agresiv: ambele induc sensul de „carte mică”, dar numai sufixul *-ulie* (*cărțulie*) „jignește”, „descalifică” și „desființează”, plusând prin impunerea sensului *depreciativ, disprețuitor*, despre care tocmai am aflat din definiția dicționarului mai sus

1 Celebrul *Tractatus logico-mathematicus* de marele savant german (de origine evreiască) Ludwig Josef Johann Wittgenstein (1889-1951).

2 G. Liiceanu, *Ușa interzisă*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 69.

3 De curând, într-o emisiune/dialog tv. cu A. Pleșu.

4 Vezi V. Breban, *Dicționar general al limbii române*, Editura științifică și Enciclopedică, București, 1987, sv. *peiorativ*, -ă (p. 755).

citat. Deducem, de aici, că **G. Liiceanu** putea alege cuvântul *cărticică*, mai puțin ofensiv, dar nici acesta nu-i „la locul lui” când îl raportezi la un *savant de renume universal* și la *opera* lui „care au inspirat o vastă literatură și au avut o contribuție semnificativă la dezvoltarea ulterioară a filozofiei [...]”. În plus, personalitatea sa carismatică a exercitat o puternică fascinație asupra artiștilor, dramaturgilor, poeților, prozatorilor, muzicienilor și chiar a realizatorilor de film, astfel încât faima lui s-a răspândit dincolo de hotarele vieții academice”¹.

Unul dintre marii profesori ai Filologiei clujene (**H. Jacquier**, etnic francez) a intrat odată în sala noastră de curs cu broșura lui **Stalin**, *Marxismul și problemele lingvisticii* sub braț, o penibilă *cărțulie* conținând o teorie de doi bani, uitată astăzi de toată lumea. Constrâns de securitate, profesorul ne-a prezentat-o ca bibliografie obligatorie, calificând-o, pe bună dreptate, cu cuvintele: „această *cărțulie* a tov. Stalin”. Eram în era stalinistă, când *cultul personalității* celui mai mare criminal din istoria lumii atinsese paroxismul. Nu exista localitate, orașel, oraș cât de cât mai răsărite fără cel puțin un bust sau o statuie ale lui, în tot lagărul moscovit. La noi, un întreg versant muntos al Tâmppei brașovene, pe sute de hectare, a fost ras de toată vegetația și replantat cu conifere (în foioase), înscriind numele „STALIN”, (care a devenit și numele orașului), vizibil de la zeci de kilometri distanță. Azi defrișat, „șters” total, evident. La cehi, pașnicului popor ceh i s-a impus – culmea! – „sculptarea” prin dinamitare a unui întreg masiv muntos, cu chipul „tătucului popoarelor” înfățișat înclinat înainte, în mare avânt, cu mâna întinsă spre Vest (spre Berlin, desigur!), urmat de o grupă de pistolari kalașnikovnici, ansamblu vizibil de la sute de kilometri. Azi spulberat, desigur; a rămas un munte diform, hidos desfigurat.

Numai Dumnezeu știe cum a scăpat dascălul nostru – etnic francez, dar și cetățean român – de destituire și de temniță sau, mai știi?, chiar de glonț în ceafă, metodă de ucidere „brevetată” pe milioane de victime de *nkvd/kgb*-ul sovietic. Poate printr-o intervenție salvatoare a Ambasadei **Francei** la **Kremlin** (profesorul era și cetățean francez), – căci Franța (spre deosebire de... alte țări!) știe a-și apăra cetățenii aflați la ananghie în afara țării –, respectiv a P.C.F (comuniștii francezi, mari „fani” ai Komintern-ului, atunci). Dacă era *doar cetățean român*, nu cred că mai putea fi salvat...

Apropo de etnie, marelui nostru profesor, ca și marelui filozof și scriitor, cred că le-a scăpat, ambilor, în egală măsură, *sensul puternic peiorativ* al cuvântului neaoș românesc (*cărțulie*), și datorită faptului, (sau poate că *numai datorită faptului!*) că *româneasca* vorbită de ei nu le este limbă maternă².

Oricum, măreția și gloria unor *capodopere*, precum *Tractatus*-ul lui **Wittgenstein** – cred că suntem cu toții de acord, distinse d-le **Gabriel Liiceanu** – nicidecum n-am putea să le „cântărim” după numărul lor de pagini scrise. Nu-i așa?!

1 Vezi *Enciclopedia Universală Britannica*, vol. 16, Editura Litera&Encyclopaedia Britannica, sv. Wittgenstein, Ludwig Josef Johann (p. 262)

2 Căci, și despre G. Liiceanu se spune (eu n-o pot dovedi, desigur!) c-ar fi, la origini, etnic armean: Liician, ceea ce ar putea permite ca sufixul lor patronimic (-ian) să fie interpretat drept „atestat lingvistic” al etniei: Arakelian, Hacıaturian, Liician, Vosgianian, Zambaccian ...

Diortosind texte religioase și laice

Lui Viorel Man¹, la cea de-a 60 aniversare

Dr. Viorel HODIȘ

PREAMBUL

Una din preocupările constante ale sărbătoritului nostru a fost și este editarea/reeditarea unor texte religioase ale predecesorilor săi colegi de la facultatea/catedra unde activează, respectiv ale unor înalți prelați ai ortodoxiei române². Cum această operă pretinde atentă *diortosire*³, bucurându-mă de apropierea și chiar prietenia cu care m-a onorat, unele dintre aceste ediții au trecut, precum am mai mărturisit în alt loc, și pe sub „pixul roșu” al subsemnatului, ajutându-mă, astfel, să-mi adâncesc cunoștințele în domeniu, precare și de tot nesistematice, ca, de altfel, ale multora din generația noastră, a celor care am traversat *deșertul comunist ateu*.

Apropierea mea de limbajul textelor biblice are și unele mai vechi impulsuri. De mic școlar, mereu în căutare de *orice era scris*, „de citit orice”, casa părinților mei, țărani cu șase-șapte clase primare, nu-mi putea oferi mai nimic, în afară de „Teștementiu” (*Noul Testament*), aflat mereu pe pervazul uneia dintre ferestre.

„Casa bătrână” de peste pârâu, însă, unde locuiau bunicii paterni și mezinul dintre cei șapte frați ai tatălui meu, unchiul **Flore**, moștenitorul vetrei, „stâlpul casei părintești” – singurul dintre frați care făcuse gimnaziu și chiar ani de liceu (neterminat, însă, cu bacalaureat) – avea un pod plin de toate „minunile”. „Colcerind” peste tot în căutare de „ceva scris”, acolo am găsit, printre hârtoage, o altă „carte”, fără coperti, dar cu titlul repetat în capul fiecărei pagini: „*Un écolier américain*”. Din această zdrențuită carte, foarte sânguincios, citeam „pe românește”, desigur, și – culmea! – chiar înțelegeam câte ceva, dar tare mă revoltam împotriva atâtor „abateri și greșeli” față de limba română!

Acestea au fost să-mi fie prima „bibliotecă”! Dar ce și cât putea înțelege școlarul mic din mine, atunci, din „Cartea Sfântă”?! Ce și cât din limba noastră soră, *franceza*, de care pe-atunci habar n-aveam?!

În lunga perioadă de acumulare fecundă – de la învățământul gimnazial (atunci: „ciclul II”) și liceal („școala medie”, denumire după modelul sovietic: *sredniaia škola!*) până la cel universitar și doctoral –, „întunericul ateismului” comunist m-a înstrăinat aproape total de asemenea texte religioase. Palide raze de lumină târzie reprezentau pentru mine admiterile la *Facultatea de Teologie Ortodoxă* clujeană, unde – în vreo cinci sesiuni la rând, începând din 1995 – *Facultatea mea de Filologie* atunci (azi: *de Litere*) mă numea *coordonator* al echipei de corectori ai *probei scrise la limba română*. În timp ce „echipa de corectori” lucra de zor, coordonatorul avea destul de mult timp liber să „se piardă” prin vasta Bibliotecă a Teologiei. Într-una din aceste sesiuni de admitere ne-a și fost dat, sărbătoritului și mie, repet, să ne cunoaștem. Sunt câteva decenii bune de atunci.

O salutară și o mai solidă ancorare în această materie mi-a fost hărăzit să trăiesc mult mai târziu, în perioada de aproximativ trei ani (2004-2007) când am fost invitat să predau discipline apropiate pregătirii mele (*limba română contemporană, retorică, istoria universală a literaturii* (cu tematică religioasă), *stilistică*) la *Facultatea de Teologie Pastorală* a Universității „Emanuel” din Oradea (în paralel cu activitatea mea de *lector de limba română* la un Institut Pedagogic din Ungaria). Predând la Universitatea „Emanuel”, mi-a încolțit ideea „întemeierii”, unui *curs inedit*, intitulat „*Concordanța*”

1 Viorel Man este conferențiar universitar dr. la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

2 Numărul acestor ediții – tipărite începând din anul 1995 încoace – se ridică la 29, a 30-a aflându-se sub tipar.

3 A se vedea definiția termenului în dicționarele uzuale românești: „corectarea greșelilor de tipar și îmbunătățirea textului” (Din gr. mod. *diorthono*). V. infra nota 1 pagina următoare.

textului biblic cu sistemele limbii române". Pensionându-mă, însă, acest curs a rămas în faza de proiect, nemaifiind predat de succesorul meu acolo.

Cea mai recentă experiență în ce privește aceste preocupări, i-o datorez tot colegului nostru acum sărbătorit, care m-a prezentat în vara anului trecut Preacuvioșiei Sale Arhim. **Macarie Motogna**, starețul Mănăstirii „Sf. Ana” de la **Rohia** (Maramureș). Acolo, în aerul ozonat și sfânt al mănăstirii, timp de o decadă a lunii iulie, în compania zilnică a tânărului bibliotecar **Călin Uiuu**, de formație artist plastic, m-am „scufundat”, practic, în Biblioteca „**Monahul Delarohia**”, îmbogățită și rânduită de însuși marele om de spirit (convertit în pușcăria comunistă de la **Jilava** la ortodoxie), care a fost monahul **Nicolae Steinhardt** (1912-1989).

I. În toate aceste contacte ale mele, am căutat să cunosc și să-i fiu fidel textului biblic, în sensul noii *concordanțe* a acestuia *cu sistemul* (mai precis: *cu sistemele*) *limbii române standard*, fără a „afecta” câtuși de puțin mesajul „Cărții sfinte”.

Standard înseamnă – firește, în ce privește limba – și *unitară*, și *literară* (în sensul de *îngrijită, corectă*), cu rezerva, însă, că, în genere, prin *literar*, -ă se-nțelege atributul caracteristic limbii *artistice*, (a *beletristicii*), uzând de *figuri de stil*, de *sensuri figurate*, *conotative*, *aluzive*, *metaforice*, de care **limba standard** tinde să se disocieze, ea operând cât mai mult posibil cu *sensurile proprii, obiective, denotative* ale cuvintelor.

Am descoperit, astfel, că și limbajului religios – ca și limbii române în genere – îi este cunoscut *fenomenul contaminării* cu anumiți „virusi”, cu anumite inadvertențe și ambiguități, paralelisme și suprapuneri nefericite ale gândirii și ale exprimării, care cer „decontaminare”, „devirusare”, „asanare”: obiectul cursului conceput de mine, *Concordanța textului biblic cu sistemele limbii*, propus, dar rămas în proiect, la Universitatea „Emanuel”.

Unul dintre aceste fenomene poartă chiar numele de *contaminare* sau *contaminație*, despre care ne propunem o dezbatere acum aici. Iată o scurtă definiție a acesteia în cel mai recent și mai bogat dicționar uzual al limbii române:

„**contaminație, contaminații**, f.: 1. Contaminare, molipsire; 2. Modificare a unui cuvânt sau a unei construcții gramaticale sub influența altor cuvinte sau construcții. [Din fr. *contamination*, lat. *contaminatio* - *onis*, germ. *Kontamination*]”¹.

1. Stârnesc, desigur, interes, în primul rând, *contaminațiile* unor *cuvinte*, așadar componente din domeniul *sistemului lexical*.

Urmărind cu precădere opera **Monahului Delarohia**, din care Biblioteca ce-i poartă numele dispune, pe lângă altele mai vechi, de o recentă pretențioasă ediție aproape exhaustivă (manageriată și tipărită de Editura Mănăstirii Rohia & Editura Polirom din Iași), aflăm comentariul unui *cercetător preot dr.*, care afirmă că „*Dăruind vei dobândi*”² [e] o carte de predici, importantă pentru **omletica** [s. n., V. H.] românească”³.

Nu ne propunem doar a descoperi fenomenul lingvistic în discuție, ci și a-l diagnostica și „trata” (= *explica și îndrepta*) în măsura în care dispunem de argumente, desigur.

Care-i dinamica fenomenului numit **contaminație**?

Sigur, în mintea comentatorului respectiv al acestui text s-au suprapus, *s-au contaminat două cuvinte* ale căror *radicale*⁴ au interșanajat, schimbându-și locurile și rolurile: **OMIL**ia (< gr. mod. **omilia**)/ **OMILETIC**ă (< it. **omiletico**, lat. **omileticus**, fr. **homiletique**) cu **OMLET**ă (< fr. **omlette**), până la a se confunda, rezultând ***OMLETICĂ** (cuvânt necunoscut limbii române), în loc de **OMILETICĂ**, termenul corect.

1 Noul Dicționar Universal al Limbii Române, ediția a III-a, Editura Litera Internațional, București, 2008, Tiparul și legătoria Graficon, Italia, (1872 p.), sv. *contaminație*, p. 335/col. 2. (În continuare: NDUR/08).

2 V. *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credință*, ed. îngrijită, note, studiu introductiv și referințe critice de Șt. Iloaie. Repere biobibliografice de V. Bulat. Indici de Macarie Motogna, Editura Mănăstirii Rohia & Polirom, Iași, 2008, 592 p.

3 Ap. N. Steinhardt, *Între lumi. Convorbiri cu Nicolae Băciuț*, ed. a IV-a (revăzută și adăugită), Editura „Nico”, Târgu-Mureș, 2010, (170 p.), p. 125-126.

4 Redate de noi aici, didactic, prin majuscule/boldate.

1.1. Diferența specifică dintre acestea fiind minimă, s-ar putea, desigur, ca unii cititori să considere „incidentul” lingvistic drept *greșeală de tipar*, iar „teoretizarea” noastră asupra „contaminației” – prezumțioasă, superfluă și, ca atare, neavenită.

Ne-am bucura și noi să fie așa, dar, din păcate, nu-i un simplu „accident” tipografic, ci un fenomen de *sistem*. Spre a dovedi că nu-i greșeală „accidentală” de tipar, redăm integral citatul:

„După părerea mea, nu există în *omletica* românească o [altă] carte mai importantă la nivelul limbajului *omletic* [s. n., V. H.], de la **Antim Ivireanul** încoece”¹.

Ne-am putea aștepta, de asemenea, ca unii lectori să invoce drept contraargument *minima diferență specifică fonetică* între cele două noțiuni contaminate, despre care aminteam *supra*, **omletică* (de la *omletă*) și *omiletică* (de la gr. mod. *omilia*, posibil și *omilitikos*, din moment ce avem atestat ca sigur lat. *omiliticus*), prezența/absența unui singur *-i-* în radical.

Vom putea răspunde *protestelor* unor asemenea contestanți (nu: *protestanți*, desigur!) că – oricât de puțin „importante” *cantitativ* li s-ar părea unora sau altora asemenea diferențe specifice – limbile naturale, *absolut toate*, țin la mult mai mare preț *diferențele*, *opozițiile*, chiar minime, decât *asemănările* (*absența* diferențelor fonetice, să zicem în *omonimie*, fenomen creator de ambiguități): căci primordial limba funcționează prin *distincții*, prin *diferențieri*, prin *opoziții*, – nu prin *stereotipisme*.

La o adică, și-n cuplajele devenite *celebre contaminații* (unele numite și „etimologii populare”) ale celebrilor eroi șarjați de **I. L. Caragiale** și de alții: *remunerație* > „**renunerație* (mică, după buget, coane Fănică)”; *violetă* > „(cerneală) **violentă*”; *scrupulos* > „**scrofulos* (la datorie)”; *sacrificat* > „(ginere) **socrificat*” (< de la: *socru*), *cooperativă* > „**cumparativă* < de la: *a cumpăra*)” etc. diferențele – aici intenționate, desigur! –, deloc „accidentale”, sunt la fel de ... minime.

2. La „distanță de un *clic*”, vorba ceea (la modă azi, în limbajul navigatorilor virtuali pe *internet*), aflăm cum că la întronizarea unui înalt prelat, drept episcop al românilor din diaspora nordic-europeană – ale cărui nume/prenume *canonice* și *confesiune* e preferabil a le trece cu vederea! –, după primirea deciziei Înalțului Sinod („*Vrednic este !*”), și-a rostit, plin de avânt, în fața întregii asistențe, un legământ/angajament, afirmând, printre altele, că vasta activitate pe care *o va desfășura* în noua sa eparhie, Preasfinția Sa o va dedica **posteriorității*, căreia îi va da mult de lucru.

Avem, și aici, prezent fenomenul contaminației între cuvintele *POSTERitate* și *POSTERIORitate*. Mai mult ca sigur, autorul acestei neinspirate „perle” de limbaj n-a avut nicidecum intenția de a „actualiza” radicalul POSTERIOR, cu *sensul secund*, ușor vulgar, din dicționare („care se află în *partea (mai) de dinapoi ...*”²), cu sufixul *-itate* (*POSTERIORitate*), ci radicalul POSTER (< lat. *aPOSTERiori*), cu același sufix *-itate* (*POSTERitate*, „*generațiile viitoare, viitorimea*”).

Sigur, *posterioritate* are și sensul generic de „stare a ceea ce este posterior”³, dar ocolirea fără echivoc a *sensului trivial*, pe care nu-l putem nicidecum trece cu vederea aici, nu se poate realiza decât prin *folosirea termenului lipsit de asemenea conotații „rușinoase”*, mai ales când acesta există ca uzual și foarte frecvent în „limba noastră cea de toate zilele”: *posteritate*.

Cine ne „îndrumă” în selectarea unuia sau a altuia dintre termenii (sinonimi sau nu) aflați într-o asemenea nefericită „concuranță”? Desigur, așa-numitul „simț al limbii”⁴. Dar și instrucția solidă, lecturile bogate, organizate, studiul sârguincios asupra limbii – cultura generală, în ultimă instanță.

3. Fenomenul, din păcate, este foarte răspândit și-n limba presei, în *mass-media*, ca să nu mai pomenim de limbajul străzii!

Un harnic cronicar cultural octogenar născădean, aflat la al X-lea volum masiv de asemenea cronici (publicate anterior prin junale⁵, al XI-lea fiind sub tipar) îl omagiază astfel pe un mare publicist, născădean și el:

„40 de cărți [sunt] scrise de **Teodor Tanco**, cărți ce poartă sigiliul adânc a [sic!] unui patriotism local și al unei conștiințe civice **incompatibile* [?!] și ale [sic!] unei permanente responsabilități profesionale”⁶.

1 V. *supra*, nota 1 pagina anterioară.

2 V. NDUR/08, sv. **posterior**, (p. 1210/col. 3).

3 *Ibidem*.

4 V. serialul nostru de articole cu acest titlu generic din „Revista Română” (Iași), an. XVII (2011), nr. 4(66) ș.u. (În continuare: *Revrom*).

5 V. I. Mititean, *În vârful peniței*, vol. I-X, publicate la diferite edituri.

6 *Ibidem*, vol. IV, p. 136/3.

„Conștiință (civică) **incompatibilă**”?! *Incompatibilă*...cu *ce?*, sau cu *cine?* Poate: *incompaRabilă*, *incomensurabilă*, *indubitabilă*, sau... *inconfundabilă* – toate „partenere” ale *virusării* numite *contaminație*! Astea sunt epitete acceptabile (sau: aproape *acceptabile*), mai „la locul lor”. Dar: *incompatibile*?!”.

Iar când în *cabina* personală a unui artist (alt concitadin al cronicarului/autor), angajat ca actor la Teatrul de Stat din Baia Mare, leșină o admiratoare (venită, probabil, „să-l felicite”), „actorul îi cere **CARABINierei* [evident *CABINierei* – din fericire, nu o *caRabină*, Doamne ferește! – ci] ... un pahar cu apă”¹!

De la *cabină/cabinieră* la *caRabină/caRabinieră* e... ceva „distanță”, nu-i așa?!

No comment!

4. O importantă scriitoare româncă, blăjeanca **Mia Pădurean** din Canada (crescută și instruită într-o ilustră familie de preot greco-catolic, în „Mica (noastră) Romă”, care este Blajul), membră a Uniunii Scriitorilor din România, descrie soarta eroului **Andrei**, partizan în munți ca luptător anticomunist, ajuns în *detenție*, care „își memorează un episod din viața de dinainte de **detență*”, acum, când mai are doar cinci ani de **detență*”².

În mod sigur, scriitoarea blăjeancă interșanjează (recte: *contaminează*) radicalele celor două cuvinte: *DETENTă* și *DETENȚie*, rezultând ceea ce logica numește, un „tertium non datur”: **detență*, cuvânt inexistent în limba română.

5. Un general de miliție la Revoluție, (intervievat la 23 IV 1990 de un reporter tv.) declară că-n stradă și-n piață „s-au spart parbrize de la „Circulație”, s-au **profanat* trivialități”.

Nu-i greu să reconstituim *contaminația* radicalelor *PROFERa/PROFANA* și nici ... să constatăm nivelul de cunoaștere a limbii române de către *tovarășul* devenit imediat după... „dom' general”.

Exemplele *contaminațiilor* din domeniul vocabularului (*sistemului lexical*), precum se poate constata, abundă. Dar ne oprim, deocamdată, aici.

II. Mult mai interesante ne vor apărea *contaminațiile* din domeniul *construcțiilor gramaticale* (din *sistemul morfologic* și din cel *sintactic*).

1. Ne vom referi mai întâi la *sistemul morfologic* al limbii române vizând *flexiunea nominal/cazuală*.

Printre cele mai grele încercări pentru unii vorbitori (dar, precum vom vedea, și pentru unii jurnaliști și scriitori!) se impune așa-numita *construcție genitivală*. Am scris despre aceasta în mai multe rânduri în câteva locuri, chiar și-n revista aceasta³. Ideea mi-a venit în perioada „ungară” (când eram lector de limba română⁴ acolo), savurând vorbirea străzii, parcurgând presa românească și citind literatura românilor de acolo.

Construcția genitivală are mai multe fațete. Cea mai interesantă o reprezintă varianta „prepozițională”, *analitică*, cu prepoziția A, care este incompatibilă cu *construcția genitivală sintetică*, dotată cu *desinențe cazuale* specifice:

1.1. „[Aurel Vlaicu] a zburat în față *A câtORva* zeci de mii de oameni [la Cernăuți, duminică 21 aprilie 1912]”⁵.

Avem aici *contaminația* celor două „fațete” ale *construcției genitivale*: *analitică* și *sintetică*, ambele, necontaminate, corecte:

- *analitică*: A. Vlaicu a zburat în față *A câtEva* zeci de mii de oameni;

- *sintetică*: A. Vlaicu a zburat în față *A câtORva*⁶ zeci de mii de oameni.

Incorectă este doar împreunarea, *contaminația* acestora, considerată, din păcate, de autorul textului drept cea mai bună:

- ... a zburat în față *A câtORva* zeci de mii de oameni.

1 *Ibid.*, p. 14/4.

2 Mia Pădurean, *Amar*, p. 166-167.

3 Anul XIV (2013), nr. 4(51), p. 143-146.

4 V. Hodiș, *Articole și studii*, volumul III, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2011 (317 p.), passim. (În continuare: V. Hodiș, vol. III)

5 v. *Revrom*, XIX (2013), 3(73), p. 23/2/1.

6 A se observa *flexiunea (zisă) internă* (genitiv sintetic, cu *desinență*: -OR-) a acestui cuvânt, care interzice apariția prepoziției A.

1.2. Alte exemple, spre a putea conchide, cât mai bine informați, asupra acestui tip de contaminație:

- „Primul [volum] e o importantă carte a «amintirilor», următoarele două urmează [sic!] ritmUL știut ***AL doi poeți** de seamă [...]”¹;
- „Sub ochiI necruțători ***AI tot felul** de asociații de protecție [a animalelor], oamenii în uniformă, inclusiv mascații, bat în retragere”²;
- „Preasfințitul urcă dealul bisericii sprijinit de brațeLE vânjoase ***ALE doi bătrâni** cucernici”³ etc.

În cele trei exemple de mai sus, va trebui să optăm, fără îndoială, pentru tipul de construcție genitivală preferat:

a) ori *sintetică*:

- (... ritmUL știut) **AL ceLOR doi poeți**...;
- (... ochiI necruțători) **AI asociațiiLOR** de tot felul...;
- (... brațeLE vânjoase) **ALE ceLOR doi bătrâni**... etc.,

b) ori *analitică*:

- (... ritmUL ...) **A doi poeți**;
- (... ochiI ...) **A tot felul** de asociații;
- (... brațeLE ...) **A doi bătrâni** cucernici... etc.

Dar nicidecum contaminația (împerecherea „contra naturii” a acestor două construcții, *sintetică* și *analitică*, incompatibile, care, logic, reprezintă acel „tertium non datur”!⁴.

2. Interesantă ne apare și contaminația unor „clase morfologice”, ca *substantivul* cu *adjectivul derivat*, respectiv „categorii gramaticale”, ca *singularul* cu *pluralul*. Iată câteva exemple:

2.1. Cei doi [Ioan Chindriș și Niculina Iacob] și-au luat răspunderea realizării unei lucrări în acord cu **TOATE rigoriLOR** unei ediții critice”⁵.

Mai mult ca sigur, autorul ieșean al acestei contaminații (recenzorul Gh. Moldovan) a gândit corect *noțiunea* (adică *substantivul*) **TOTALITATEA** (+ *rigoriLOR*), dar a „glisat” involuntar (sau voluntar?), exprimând *calitatea* corespunzătoare semantic (*adjectivul*) ***TOATE** (+ *rigoriLOR*), fără a-și mai pune, gramatical, problema ... „*rigoriLOR* genitivului”, sfidând, astfel, *regimul cazual genitival*, *regim* care în română are caracter de *lege*.

Deci, corecte vor fi, conform legii regimului cazual:

- ori cel *genitival* (cu *substantivul* regent *articulat hotărât*):
(în acord cu) **TOTALITATEA rigoriLOR** (unei ediții critice);
- ori cel de *acuzativ/prepozițional* – (unde *prepoziția CU* hotărâște *regimul*):
(în acord) **CU TOATE rigoriLE** (unei ediții critice).

Contaminația acestor două regimuri cazuale, a *treia „soluție”* (***CU TOATE rigoriLOR**) reprezintă un *nonsens* morfologic, un *agramatism*, respectiv acel „tertium non datur”, repins de *sistemul gramatical* al limbii române.

2.2. Deși logica și „simțul limbii”, care ar trebui să guverneze gândul și scrisul oricărui vorbitor nativ, le spune unora și altora că FIECARE ilustrează numai *categoria* gramaticală a numărului *singular*, iar **TOȚI/TOATE** numai pe aceea de *plural*, totuși, mulți le încurcă, adică le *contaminează*:

1 România liberă, nr. 3886/28 XII 2002, p. 2/2/3. (În continuare: Rolib).

2 Rolib, 3619/25 II2002, p. 13/5/4.

3 Radio „Renașterea”, Cluj-Napoca, 06. 01. 2001.

4 Pentru detalii, v. izvoarele bibliografice menționate supra, notele 3,4 pagina anterioară

5 Este vorba despre monumentală ediție: Ioan Budai Deleanu în mărturii antologice, Editura „Napoca Star”, Cluj-Napoca, 2012, 669 p. (format 19x27 cm.).

„Monografia prezintă și locuitorii [comunei], inclusiv situația **FIECĂREI familii** în prezent, motiv în plus pentru ca ***TOATE familii** [sic !] să aibă *un exemplar* din această carte care-i face lumii cunoscuți”¹.

Decontaminând, vom preciza că validă poate fi numai una din aceste două construcții:

- ori: **FIECARE familie** [sg.] să aibă un exemplar;
 - ori: **TOATE familiiLE** [pl.] să aibă [câte] un exemplar,
- Altfel, logica va fi în mare suferință:
- ***TOATE familii** să aibă [doar] un [singur] exemplar?!². Fără alte comentarii.

3. Tot de fenomenul studiat aici ține și prezența/absența **blancului**³, ca-n exemplul următor:

„Am apelat la busola găsită în unele texte critice orientative pentru a mă descurca mai bine ***ÎN labirintULUI** de idei în care mă adusesse șiretul autor, ascuns dibaci, și el, în tufișul cuvintelor”⁴.

Se știe (și se „simte” de către vorbitorii nativi) că **ÎN** este o prepoziție cu regim cazual de *acuzativ/prepozițional* (**ÎN labirintUL**) nicidecum de genitiv (***ÎN labirintULUI**) și nici de dativ. Încercând o „demonstrare” a mecanismului gândirii autorului, nu găsim decât *două căi* de decontaminare:

- ori: *departajarea prin blanc*:

... (a mă descurca) **ÎN labirintUL LUI** de idei...;

- ori: fără **blanc**, prin „recuperarea” unui termen regent (substantiv articulat hotărât), gândit de autor, dar pierdut în „marșul triumfal” al redactării, propriu, mai ales, criticilor și istoricilor literari prolifici:

... (a mă descurca) **ÎN** (hățișUL/tufișUL/imensitateA/vastitateA) **labirintULUI** (lui) de idei...

Căci, altfel, nici aici „*tertium non (est) datur*” !

4. Întâmplarea face ca printr-o „banală” *inversare de poziții* (interșanjare, și aici!) – ceea ce în sportul minții, care este șahul, se numește *rocadă* – a două foneme (AL / LA), textele următoare să ne faciliteze înțelegerea și mai adâncă a fenomenului contaminației în flexiunea nominal/cazuală:

„Timp de șase ani, în calitate de redactor-șef adjunct și senior editor **AL revistA „Orașul”**, Marcel Mureșeanu a promovat literatură autentică”⁵;

„Primăria nici n-a alocat fondurile necesare păstrării lui [a Festivalului `Lucian Blaga`] în topul înalt **LA clasamenteLOR** acțiunilor culturale ale orașului [...]”⁶.

Decontaminând și referindu-ne doar la primul text (referință elocventă pentru ambele), vom putea afirma validitatea oricăreia din cele două variante posibile:

- ori *genitivul sintetic*: (senior editor) **AL revisteI...**;
- ori *acuzativul/prepozițional*: (senior editor) **LA revistA ...**,

ambele corecte.

Dar – nici aici, ca niciunde – „*tertium non (est) datur*”. „*Tertium*” ar reprezenta aici interșanjarea într-o *dublă ipostază*:

a. (senior editor) ***LA revisteI ...**, respectiv varianta imprimată în textul citat:

b. (senior editor) ***AL revistA ...**,

ambele aflate pe „sensul invers” de vehiculare a regimului cazual, altfel spus, ambele *agramate*.

1 Ioan Mârza (coordonator), *Monografia comunei Țaga*, Tipografia „Delroti”, Cluj-Napoca, 2009, (711 p., format B5), p. 11/5.

2 Face impresia că pralelismul: **FIECĂREI familii/*TOATE familii** l-a derutat pe autorul/coordonator, care a crezut că *ambele sintagme sunt la plural* și că au „același înțeles”, de unde interșanjarea lor. Se impune, de asemenea, mențiunea că s-a scăpat din vedere faptul că adjectivele numite „de totalitate” *tot, toată, toți, toate* obligă substantivul regent la articulare hotărâtă, indiferent de topică: ***tot pământ, *toată lume, *toți oameni**, toate femeii etc.; ***pământ tot, *lume toată, *arabi toți** (răsar din cort...) etc. sunt construcții agramate.

3 V. definiția „**blanc/2**, n. spațiu alb care desparte două cuvinte tipărite” (NDUR/08, p.182/col.3).

4 V. Adrian Țion, Marcel Mureșeanu. *Promontoriul 75. Un poet*, Ed. „Casa Cărții de Știință”, Cluj-Napoca, 2013, p. 9/4.

5 *Ibidem*, p. 19/3.

6 V. „Astra clujeană”, IX (2013), 3-4, p. 16/2/2.

4.1. Este mai mult ca sigur că, și aici, unii cititori defetiști ar putea „arunca cu pietre” în cercetarea fenomenului contaminației, în diagnosticarea și „decontaminarea” lui, sau – mai repede – în autorul studiului acestui fenomen, care „face teoria chibritului” dintr-o simplă inversiune/„greșală de tipar”.

E și nu e o „simplă inversiune” de tipar neintenționată de autor. Căci este, și aici, o chestiune de *sistem*. Dar problema esențială, de fapt, este alta, și anume, că *ambele* aceste variante *sunt* „pe invers” corecte și, mai ales, că ambele produc *efecte* în materie de regim cazual, care, în limba română, repet, este **lege** ! Avem multe libertăți în scriere; în vorbire, și mai multe!, dar libertatea de a ignora regimul cazual, *legea regimului cazual*, nu, n-o avem !

4.2. Tot *regimul cazual al prepozițiilor* va fi luat în discuție și-n „diagnosticarea/ tratarea” următoarelor spețe:

4.2.1. „Era pe vremea când Ardealul se zvârcolea în focul ucigător al revoluției **PENTRU** și **ÎMPOTRIVA Împăratului** de la Viena, pe la mijlocul veacului trecut [al XIX-lea]”¹;

Dacă bine observăm dinamica acestei construcții, **ÎmpăratULUI** răspunde numai regimului cazual de *genitiv*, impus de prepoziția *i*-mediat² antepusă, ÎMPOTRIVA, nu și regimului prepoziției cu *acuzativul*, PENTRU. O construcție ca următoarea:

(... în focul revoluției) *PENTRU... ÎmpăratULUI,

nu va atinge *coeficientul de gramaticalitate* necesar validării. Validă, întru totul validă, din acest punct de vedere, va fi doar varianta realizată prin pronominalizarea substantivului pricinaș:

„(... în focul revoluției) **PENTRU ÎmpăratUL** de la Viena și **ÎMPOTRIVA lui**”,

nelăsând „spărturi”, nici improvizații de regim cazual, piatră de temelie în *structura de rezistență* a construcției gramaticale solide.

4.2.2. Altfel, în unele construcții dotate cu *regim eterocazual*, de tipul:

„Taj Mahal (India) a fost construit de împăratul Shah Jahan *în memoria* și din infinită dragoste **PENTRU soția** sa”³,

simți brusc nevoia să afli imediat: *în memoria cui* ? Iar când vine, răspunsul e: *ÎN memoria... (PENTRU) soția* sa. N-ai cum să-l socoți valid construit: „**în memoria soția* sa” nu satisface exigențele *coeficientului de gramaticalitate*, despre care vorbirăm mai sus !

Înțelegem, chiar încurajăm preocuparea pentru *economisirea cuvintelor* și *nu repetarea* lor *infertilă* consensual, dar acest deziderat nu are voie să subrezească *structura de rezistență* a comunicării mai sus pomenită. Nerepetarea în scopul economisirii are o foarte logică și coerentă soluție: *pronominalizarea*, „repetarea *poziției morfologice*” (nu repetarea aceluiași cuvânt!) ca-n varianta propusă de noi mai sus: ...(revoluția) **pentru Împărat și împotriva lui**. Aici: (... construit) **în memoria soției** (sale) și din infinită **dragoste pentru ea**.

4.3. Putem întâlni, însă, și contexte cu prepoziții dotate cu *regim cazual omogen, unic* (= „cu același regim”), în care, de asemenea, „poziția” este cea care se impune repetată, nu cuvântul:

„Acești[a] au fost prezenți la Putna acum 140 de ani vorbind **DESPRE** și gândindu-se **LA România** (și în rugăciune)”⁴.

Repetiția aceluiași cuvânt fiind, de cele mai multe ori, *inutilă*, chiar *futilă*, aproape întotdeauna „infertilă” și plicticoasă, cum menționam mai sus – recomandabilă, și aici, este *pronominalizarea*:

1 V. Pârvan, *O răsplătă împărătească*, în vol. *Scrieri*, text stabilit, studiu introductiv și note de acad. Al. Zub, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 52/1.
2 Sau *ne*-mediat, adică fără vreun cuvânt de intermediere.
3 V. *Monitorul de Hliboca* nr. 38(6370)/2013, p. 11/3/4 (prin internet).
4 *Rolib*, 6420/19 VIII 2011, p. 8/5/5.

... vorbind **DESPRE România** și gândindu-se **LA ea** (și în rugăciune).

4.3.1. Aceleași considerente și soluții le recomandăm și canalelor de televiziune care – paradoxal! – țin să întețească interesul și curiozitate „copiilor sub 12 (14/16/18) ani” prin avertismentul „incitant” arhicunoscut, mult prea frecvent:

„Acest program poate fi vizionat de copiii sub ... ani, numai **cu acordUL** sau **ÎMPREUNĂ CU părinții** ori **familia**” (ca și cum *părinții* și *familia* n-ar fi noțiuni... congruente!).

Avertismentul, mult prea vehiculat și golit de sens – *contaminat cazual* din construcție – ar trebui, oricum, revizuit.

5. Din domeniul *flexiunii* verbale vom putea constata că se contaminează *categoriile* verbale ale timpului: **prezentul** cu **perfectul**:

5.1. „***AȘ VRUT** să plâng cu hohote pe patul de spital¹,
exemplu care atestă că-n mintea autorului s-a desfășurat o contaminație a celor două *timpuri* ale acțiunii verbale:

- *prezent*: **AȘ VREA** să plâng ...;

- *perfect*: **AȘ FI VRUT** să plâng ...,

„luptă” din care – prin pierderea verbului auxiliar al perfectului, **FI** – a rezultat forma verbală temporală coruptă, inexistentă în limba română: ***AȘ VRUT**.

5.2. Alteori, vorbitorii ajung la contaminații ale *desinențelor personale*, aferente aceluiași timp al verbului: **prezent**. Iată un exemplu elocvent din limbajul diurn, familiar, altfel zis, *colocvial*:

„- Tu **trimIȚI** sau **primEȘTI** mai multe felicitări de Crăciun?

- **TrimESC**”.

Fără alte comentarii.

III. Dar cele mai spectaculoase efecte ale contaminației le oferă *domeniul frastic*, al construirii unor *enunțuri mai ample* (frazeele).

1. Aflându-se în marele post al Crăciunului (valabil, de altfel, pentru orice post creștinesc), autorul textului de mai jos (preot dr. în teologie!) îi sfătuiește creștinește pe îmbuibății săi mireni păcătoși, îmbogățiți peste noapte, care „nu-și curmă petrecerile niciodată”, ce-ar fi „mai bine să facă”:

„Mai bine ai face, chiar și atunci când nu ai mai curma petrecerile și veselile tale nici în timpul postului, dar, desfătându-te pe tine, ai face [!] **SĂ SE mângâie** și **PE CEI** care de multă vreme au uitat ce mai este bucuria în lumea aceasta”².

Decontaminând, diagnosticăm și „tratăm” viciul de exprimare, care constă în suprapunerea *diatezelor activă* și *reflexivă*, gândite fiecare, în parte, corect:

- *diateza activă*: (ai face mai bine) **SĂ[-i] mângâie** și **PE CEI** care ...;

- *diateza reflexivă*: (fă mai bine) **SĂ SE mângâie** și **CEI** care ...

Oricum, cele două pronume în acuzativ, reflexivul SE și demonstrativul PE CEI, nu pot fi tolerate în una și aceeași propoziție, subordonate, ambele, unuia și aceluiași verb tranzitiv (**mângâia**).

1.1. Din aceeași zonă și din același „izvor” spiritual/ecleziastic, aceeași revistă blăjeană ne oferă prilejul de a medita la *contaminația frastică* de un aspect puțin diferit, în sensul că fraza ce urmează ar conține un număr sau altul de propoziții corecte:

„Cu harisma scriitoricească pe care [mitropolitul Bartolomeu] a avut-o, aceste rânduri le-ar fi redactat altfel. Dar sper **CA** ‘în duhul’ lor, așa mai simple cum sunt, ele [rândurile mele] **vor reuși SĂ transmite** ceea ce aș dori”³.

1 V. Vatra veche, nr. 11/ 2013, p. 28/1/1.

2 Astra blajeana, XV, 1(58)/martie 2011, p. 3/2/8. (În continuare: astrablaj.)

3 Ibidem, p.12/1/1.

Decontaminăm. Corectă va fi oricare dintre cele două variante (presupus *gândite* de autor), ce urmează:

- ori: (sper) *CA* ele ... *SĂ* transmite ceea ... – unde avem o singură propoziție corect subordonată prin locuțiunea conjuncțională discontinuă *CA* ... *SĂ*, situație în care **CA* ... ele vor reuși ... nu poate conta ca propoziție corectă;

- ori: (sper) *CĂ* ... ele vor reuși *SĂ* transmite ceea ..., variantă conținând două propoziții corecte și corect subordonate: prima prin conjuncția (simplă) subordonatoare *CĂ* (că ... ele vor reuși), a doua prin *SĂ* (să transmită ceea ...), conjuncția/morfem (simplă) a modului conjunctiv.

1.2. *Suma summarum*, diferența specifică formală, („rizibil de mică” – ar putea aprecia prezumtivii noștri cititori defetști!) nu constă în prezența/absența unui cuvânt sau a mai multora, ci, culmea!, în prezența/absența unui *semn diacritic*, o neînsemnată „căciulă” acolo!, „căciulă” care – de când cu invazia P.C.-urilor (calculatoarele personale) în viața noastră – vedem cum este ignorată sistematic! Încât trebuie să stai uneori mult, „să cugeți adânc” (ca ardelenii!) ca să-ți dai seama dacă texte ca:

**fa-ma sa cad pe ganduri/ cand mai mancam mamaliga?/ vrea sa vada daca sa va duca acasa/ tanarul sta la panda sa vada tarasenia* etc.

sunt scrise în „honolula” sau într-o „*alta limba inventata*”! (scuzată să ne fie puerila tentativă ironică de „descrețire a frunții”).

Bun prilej pentru cititorul nostru defetist, care simțim cum stă la pândă „ascuțindu”-și ... contraargumentul interogativ retoric: *cum, domnule, atata tarasenie* (= „atâta tărășenie”) *pentru o „căciulă”* !?

Da, desigur, „*căci* ‘căciula’ ce-o jignești/nu-i un semn de rând ...¹[!]”; da, desigur, deoarece *CA* este *adverb*, iar *CĂ* e *conjuncție*! – cine le confundă „jignește” profund limba română și o face pe „pielea” lui !; da, desigur, pentru că (eu) sper *CA* ele este o (singură) propoziție!, pe când: sper *CĂ* ele vor reuși sunt două!;, iar sper *CĂ* ele vor reuși *SĂ* transmite... – trei!!!

„Căciula” (de pe acest A) din *CĂ* este „*buturuga mică* (ce) *răstoarnă carul mare*!”. Sper *CA* înțelepciunea proverbială de milenii a poporului român *SĂ* ne lumineze pe toți, iar rândurile scrise de noi aici să nu rămână literă moartă!

2. Problema locuțiunii conjuncționale *CA* (...) *SĂ* e complexă. Ea ar merita un studiu aparte, care sperăm să se realizeze curând. Problema constă în aceea că primul component, adverbul *CA*, nu poate regiza un *predicat*, tocmai fiindcă el nu-i conjuncție subordonatoare, iar *fără predikat nu există propoziție*. Deci, **CA* „în duhul” lor ... ele vor reuși nu-i o propoziție, nici *principală* corectă, nici *subordonată* corectă. *CA* poate subordona corect o propoziție doar implicându-se în locuțiuni cu un *conectiv subordonator interpropozițional*², preferată fiind *conjuncția subordonatoare SĂ*, în același timp morfem al modului *conjunctiv*, numit – tocmai de aceea – și *subjonctiv*:

(sper) *CA* ... ele ... *SĂ* transmite ceea (ce aș vrea...).

Introducerea între componentele locuțiunii conjuncționale *CA* ... *SĂ* a unui *predicat* (care este egalul unei propoziții: **CA...ele vor reuși SĂ* ...) este *interzisă*, este un act *agramat*; gramatica nu tolerează așa ceva. Acest *agramatism* se corectează numai uzând de una din două soluții:

- ori *transformarea adverbului CA* în *conjuncția* subordonatoare simplă *CĂ*:

(sper) *CĂ* ... ele vor reuși (*SĂ* ...);

- ori *transformarea verbului predikat* (abuziv intrus: *vor reuși*) din *indicativ* în *conjunctiv/subjonctiv*:

(sper) *CA* ... ele *SĂ reușească* (*SĂ* transmite ceea (ce aș vrea)...).

Altă cale nu există, căci nici aici „*tertium non (est) datur*” !

2.1. Pentru a „bătători” mai bine achiziția de până aci, nu strică aducerea în discuție a încă unui exemplu. Din contră:

1 Nevinovată aluzie la celebrul poem eminescian (*Scrisoarea a III-a*).

2 Printre care se numără și adverbele relative *CUM*, *CÂND* și *CÂT*, despre care cititorii noștri pot afla informații suplimentare din serialul nostru de articole intitulate: *CA ȘI CUM*, *CA ȘI CÂND*, *CA ȘI CÂT* (ȘI neavând alt rol decât acela de a „zădărnici” cacofonia!) etc., publicate în revista „Orașul”, VI (2012), nr. 25 (p. 87-88) ș.u.

„Oferta firmei clujene *Embis s.r.l.* [...] a fost respinsă, astfel **CA* noile uniforme de vară și de iarnă ale polițiștilor *se vor face* la București”¹.

Fraza agramată – „fructul” aceleiași contaminării ca mai sus (ex. 2.1.) – poate deveni validă gramatical, dar numai uzând de una din cele două soluții afirmate *supra*:

- ... *astfel CA* noile uniforme ... *se vor face* la București;
- ... *astfel CA* noile uniforme ... *SĂ se facă* la București.

3. Se abuzează, din păcate, prea mult de această locuțiune conjuncțională, fie în varianta compactă *CA SĂ* (+ *predicat*), fie în cea discontinuă *CA ... SĂ* (+ *predicat*). Frecvent este amplificată pleonastic cu prepoziția *PENTRU* (*PENTRU CA SĂ .../PENTRU CA ... SĂ ...*). „Pleonastic” vrea să spună că prepoziția *PENTRU* introduce, de regulă, *complementul de scop* (sau *final*), obținut prin contragerea infinitivală a *unei propoziții de scop* (sau *finale*), ambele unități sintactice exprimând același „conținut” („sens”), și semantic, și relațional/sintactic:

- la bibliotecă merg *SĂ citesc/ CA SĂ mă instruiesc*;
- la bibliotecă merg *PENTRU a citi/PENTRU a mă „instrui”...*

I. L. Caragiale nu-i „ierta” pe agramati. Iată două mostre în acest sens, de mare actualitate și azi:

3.1. „Este o criză, mă-nțelegi, care poți **PENTRU CA SĂ* zici că nu se poate mai oribilă ... fiindcă nu mai merge cu sistema asta [...]”;

„[...] de câte ori am spus eu că o să se-nfunde cu cheltuielile nebunești, care pot **PENTRU CA SĂ* zic că nicio țară nu s-a mai întâmplat **PENTRU CA SĂ* vie și să zică la un moment: nu mai am drept **CA SĂ* mă împrumut fără voia dumitale ! Care atunci însemnează că nu mai ești independentă nici la tine acasă, după ce ți-ai vărsat sângele ...”².

3.2. Cercetând prea puțin sistematic acest lucru până acum, am sesizat, totuși, o anume „ordonare” posibilă a fenomenului; am ajuns, astfel, să intuim „existența” unei anumite suite „*ascendente*” (salutară în logica ei) de folosire a conjuncției subordonatoare *SĂ* și a locuțiunilor sale. Cei mai dotați cu „spiritul (și simțul) limbii” o chiar respectă frecvent.

Conjuncția simplă *SĂ* este aptă a introduce, singură, multe specii de subordonate, printre care, preferențial, propoziții *finale* (sau *de scop*).

Iată o asemenea „suită ascendentă”, ilustrată aici prin versete biblice, inspirat traduse și redactate în românește:

„Și izgonind pe Adam³, l-a așezat în preajma raiului celui din Eden și a pus heruvimi cu sabie de flacără vâlvâitoare, *SĂ păzească drumul*”⁴.

Nu: ... **CA SĂ păzească drumul*. Nici: ... **PENTRU CA SĂ păzească drumul*.

3.3. Amplificarea *conjuncției SĂ* ca locuțiune, *CA SĂ*, devine „utilă” doar atunci când înaintea finalei avem o altă propoziție (sau mai multe) introdusă/introduse prin *SĂ*, cu o altă funcție, respectiv când intervine o *a doua propoziție* cu funcția sintactică de *finală a finalei* regente introduse prin conjuncția simplă *SĂ*:

„Vino, *SĂ*[-l] punem pe tatăl nostru *SĂ* bea vin și *SĂ* ne culcăm cu el, *CA SĂ* ne păstrăm sămânța prin tatăl nostru; [...] haidem *SĂ*-i dăm *SĂ* bea vin și în noaptea aceasta și du-te de te culcă și tu cu el, *CA SĂ* ne păstrăm sămânța prin tatăl nostru”⁵;

„Apropie-te *SĂ* te pipăi, fiule, *CA SĂ* știu dacă tu ești fiul meu Esau, ori nu”⁶;

1 V. Cluj 100%, nr. 1/22 VII 2013, p. 5/1/1.

2 Ap. Rolib, 6058/19 III 2010, p. 2/2/3.

3 Corect, în concordanță cu sistemul sintactic al românei actuale: *izgonindu-L pe Adam...*

4 *Facerea*, 3:24 – ediția B.O.R., București, 1968.

5 *Ibid.*, 19: 32 și 34 – ediția a V-a Cornilescu, Ohio (USA), 1998.

6 *Ibid.*, 27:21, – ediția Bartolomeu, București, 2001.

„Și Îl pândeau pe Iisus **SĂ** vadă dacă îl va vindeca [pe omul cu mâna uscată] sâmbăta, **CA SĂ-L înviniască**”¹ etc.

3.4. Amplificarea maximă, **PENTRU CA (...)** **SĂ**, devine uzuală – de regulă, rar sau foarte rar – atunci când se construiește o propoziție *finală subordonată altei propoziții finale* introduse prin locuțiunea conjuncțională **CA SĂ**:

„Moise le-a zis: ‘Îndrăzniți, că iată de ce a venit Dumnezeu la voi: **CA SĂ** vă pună la încercare, **CA SĂ** fie frica lui întru voi **PENTRU CA** voi **SĂ** nu păcătuiți’ ”².

3.4.1. Fără amplificarea, chiar pleonastică (**pentru ca ... să...**), ar putea exista riscul ca ultima propoziție să-și aproprieze statutul de *coordonată* cu precedentă, introdusă prin **ca să...** Or, logica textului, bine intuită de diortositorul genial, care a fost mitropolitul **Bartolomeu**, ne spune că raportul dintre acestea este de *subordonare*: **PENTRU CA** voi **SĂ** nu păcătuiți este subordonată *finală* a supraordonatei sale (*finale*): **CA SĂ** fie frica Lui întru voi, care este, la rândul ei, *finală* (apozitivă a) propoziției precedente: **de ce a venit Dumnezeu la voi**. (Apozitivă, întrucât realizează această relație cu complementul de scop *de ce*: **DE ce** (**PENTRU ce**) = **CA SĂ** vă pună la încercare reprezintă *complementul* și *completiva* de scop ale aceluiași verb regent (din propoziția regentă): **a venit**.

Această „suită” – întru totul acceptabilă în „logica” ei, cum afirmam *supra*, urmărind *maxima economisire de mijloace de expresie* – este respectată doar uneori, fiind frecvent ignorată, din păcate, așa cum avem de gând s-o demonstrăm într-un viitor studiu apropiat.

3.4. Utilă cu adevărat, ba chiar obligatorie, devine amplificarea **CA (...)** **SĂ** doar atunci când o subordonată introdusă prin **SĂ** „expandează” trimițându-și componente în amonte de **SĂ**, conjuncție/morfem al modului *conjunctiv*, care tocmai pentru că are acest rol de *morfem al modului* nu se poate „îndepărta” prea mult de verbul său⁴.

Astfel, în loc de :

„E și normal grecii **SĂ** fie dezamăgiți”;

„Doresc Ministerul Economiei **SĂ** fie scos din această discuție”⁵;

„Vreau inima-mi din piept **S-o** scot ...”;

„Nu-i exclus *ucenicia* în ale științei aci [la „Mănăstirea Secul”] **SĂ** și-o fi făcut călugărul Varlaam”⁶ etc.

sigur sunt „mai gramaticale” și, mai ales, lipsite de echivoc variantele următoare, astfel diortosite de noi pe loc:

E și normal **CA** grecii **SĂ** fie dezamăgiți;

Doresc **CA** Ministerul Economiei **SĂ** fie scos din această discuție;

Vreau **CA** inima-mi din piept **S-o** scot ...;

Nu-i exclus **CA** *ucenicia* în ale științei, aci ... **SĂ** și-o fi făcut călugărul Varlaam etc.

Excepând cacofonia (***ca cel**)⁷, textul următor:

„De asemenea, îndeamnă-i pe cei tineri **SĂ** fie cuminți [...], **PENTRU CA** cel potrivit **SĂ** se rușineze, neavând de zis nimic rău despre noi”⁸,

1 Marcu, 3:2 – ediția B.O.R., București, 1994.

2 *Ieșirea*, 20:20 – ediția Bartolomeu/2001.

3 V. argumentarea detaliată a acestei relații de *echivalență semantico-sintactică* (= apozitivă) în V. Hodiș, *Apoziția și propoziția apozitivă*, Editura Științifică, București, 1990 (199 p.), passim.

4 Constituie excepții doar unele adverbe de mod de negație, de repetiție și unele pronume scurte de dativ și acuzativ, care se pot interpune: să MAI cugetăm, să MI SE explice, să NU NI SE MAI impună etc.

5 B/1 tv, 30 V 2013, ora 17,00.

6 V. Florea Mureșanu, *Cazania lui Varlaam 1643-1943*. Prezentare în imagini. Editor Prof. Dr. Emil Hațieganu, Kolozsvár (Cluj), 1944, p. 4/4.

7 V., în legătură cu această altă „poluare” fonetică, articolul nostru *Eliminarea cacofoniei din textul biblic*, în: V. Hodiș, *Articole și studii*, vol. III, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2011, p. 226-231.

8 *Tit*, 2:6-8 – ed. Bartolomeu, București, 2001.

este, în mod cert, mai în concordanță cu sistemul gramatical românesc decât:

... cei tineri să fie cuminiți, (...) *cel potrivit* **SĂ** *se rușineze* ...,

unde **CA** (respectiv **PENTRU CA**) „s-au sustras” neproductiv locuțiunii conjuncționale corespunzătoare.

Cu siguranță, același comentariu s-ar cuveni textului următor, cu care vom întregi paragraful:

„Căci eu îl cunosc [pe Avraam] și știu că are **SĂ** *poruncească fiilor lui* [...] **SĂ** *țină Calea Domnului, făcând ce este drept și bine, PENTRU CA* *astfel Domnul SĂ împlinească față de Avraam ce i-a făgăduit*”¹.

4. Tot din domeniul sintaxei frazei inserăm, în finalul acestei cercetări, fără alte comentarii, contaminația *propoziție* (gândită *extinsă*) vs. *contragere participială*:

„Cât de puternică era odinioară credința poporului nostru în efectele binefăcătoare ale postului aproape că nu mai trebuie **SĂ** *DEMONSTRAT* [...]”²:

- gândit: (... nu trebuie) **SĂ** *FIE DEMONSTRAT* – propoziție subordonată *subiectivă*;

- redactat: (... nu trebuie) *DEMONSTRAT* – *contragere subiectivă*.

În vorbire asemenea derapaje par multor vorbitori nepretențioși, în mod păgubos, *aproape acceptabile*, dar *în scris*, – unde ai, și posibilitatea, dar și datoria *retușării*, a *corecturii* înaintea introducerii sub presă a textului – ele devin *impardonabile*.

IV. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI.

Concordanța textului scris, bisericesc sau laic, cu *exigențele sistemului* (sistemelor) *limbii române standard* este obligatorie. Este chiar o dovadă de patriotism. Cine nu-și respectă, cine nu-și cinstește limba maternă, acela nu-și iubește nici poporul, nici patria în care s-a născut.

Introducerea obiectului de studiu „*limba română contemporană*” în facultățile de teologie este, după părerea noastră, *obligatorie și urgentă*. Dar nu numai în acestea. În toate facultățile: pedagogice, de diplomatie, de relații cu publicul, de drept, de funcționari publici, de turism etc. În toate domeniile de activitate în care **cuvântul** este principala „*armă*” de *persuasiune*. Chiar și-n facultățile (și școlile) de poliție/jandarmerie/servicii *speciale*, chiar dacă – pe lângă „*arma cuvântului*” – absolvenții acestora vor mai dispune și de altele. Căci „*arma cuvântului*” trebuie să primeze peste tot. Chiar și acolo !

¹ Geneza, 18:19 – ed. de studiu Thomson, La Buona Novella Inc. & Editura Universității Emanuel, Oradea, 2002.

² *astrablaj*, p.3/1/8.

IN MEMORIAM

Moartea ca lecție etnologică

Dr. Camelia BURGHELE

Obiceiurile, fiind parte integrantă permanentă și neeliminabilă a modului de trai al oamenilor, făcând parte dintr-un sistem de viață care nu a fost până acum schimbat, continuă să-și păstreze, în mare parte, funcțiile și formele vechi”, scria, în urmă cu câteva decenii, ilustrul nostru profesor Mihai Pop (*Obiceiuri tradiționale românești*, Editura Univers, București, 1999, p. 198). Ca etnolog al vremurilor noastre, am avut ocazia să verific acest lucru în teren, la slujba de înmormântare a profesorului Ioan Godea, la Bârsa, în curtea casei sale. M-am numărat printre cei mulți care l-au condus pe drumul către lumea celor drepti pe profesorul Godea: o „petrecanie” cum se spune la noi în Sălaj, în care l-am petrecut cu adevărat, pentru ultima dată, pe colegul, profesorul și prietenul nostru.

Cred ca ne-a privit de sus, dintre îngeri și a făcut glume pe seama noastră, cum îi era obiceiul atunci când ne întâlneam. Dar rânduiala – fundamentul temeiniciei satului tradițional românesc – a fost păstrată: familia a plâns la căpătâiul lui, noi am pus flori lângă sicriu, curtea a fost plină de oameni care l-au iubit într-un fel sau altul. Dumnezeu a fost prezent și el, în chip vizibil: sub coroanele mortuare agățate pe pereții casei, erau înfloriți, paradoxal, de Crăciun, pe ger, o mulțime de ghiocei. O minune. O mirare. Și, desigur, o largă paletă de interpretări etnologice magico-rituale.

Sicriul a fost dus la biserică pe brațe de foștii doctoranzi și colegi. Biserica din sat, plină până la refuz, l-a primit cu toată rânduiala înmormântărilor. Toată suflarea satului (*moartea ca experiență colectivă*, cum spun antropologii) i-a cântat prohodul (toți vectorii sociali, culturali sau rituali ai morții sunt exemplar descriși de Nicolae Panea în *Folclor literar românesc. Pâinea, vinul și sarea. Ospitalitate și moarte*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2005, p. 24-36, de unde i-am și preluat). I-ar fi plăcut, cu siguranță, corul bărbătesc, frate cu cel din Finteuș, care a fost absolut fantastic: ferm, arti-

culat, fără ezitări, demn, așa cum s-a convenit. Preoții, opt la număr, au vorbit despre durerea familiei îndoliate lăsate în urmă, dar și despre mântuire și viața de apoi (*postexistența conștientizată odată cu moartea*).

Un fost doctorand, preot, a predicat despre ce și cât înseamnă să ai un nume pe pământ. M-am gândit instinctiv la Sorescu: muzeele din București, Canada, Timișoara sau Oradea, volumele despre arhitectură, pălincă, biserici sau pedepse, zecile de doctoranzi, sutele de articole publicate, miile de fotografii de arhivă sau notițe scrise cu pixul „trebuiau să poarte un nume”, iar preotul l-a rostit de mai multe ori cu respect: se numeau „Godea”. Preotul paroh, vizibil marcat, nu a venit cu pilde din Biblie și nici cu versete lacrimogene. A vorbit simplu și uman, ca în vechile cărți populare, despre „săteanul Godea”, despre „creștinul Godea”, despre „vecinul Godea”, cel care da binețe, ca tot țăranul, în fața casei, trecătorilor, cealaltă față a eruditului profesor universitar conducător de doctorate, dar la fel de uman, de jovial, de altruist (*moartea ca experiență personală, ca dăruire de sine*).

Și colindele. Corul bărbătesc cântând *O ce veste minunată...* cu siguranță i-ar fi plăcut mult. În ordinea blagiană a transcendenței care coboară dinspre cer spre pământ, cerurile se deschid de Crăciun: lumea viilor își sporește frumusețea, iar cei morți sunt binecuvântați și ajung direct în lumea cerurilor, scutiți fiind de toate acele negocieri de la vămile văzduhului, sortite muritorilor de rând. Profesorul Godea, înțelegător, a lăsat familiei și prietenilor răgazul primei zile de Crăciun și a ales să plece în călătorie doar a doua zi, cu modestia sa din-totdeauna.

La ieșirea din biserică, cealaltă minune: afară ninge cu fulgi albi, ninge a uitare, a tihnă și a împăcare. Ghioceii din curtea de la Bârsa păreau cu atât mai ireali. Și, paradoxal, cimitirul a părut mai cald, deși începea să se albească.

Cum ziceam, totul a fost ca la carte; toate secvențele ritualului au fost parcurse cum se cuvine, garanție a odihnei veșnice (Nicolae Panea, *Gramatica funerarului*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2003, p. 26 și urm.): priveghiul (*veghea rituală*), drumul (*vectorul funerar*) către biserică și cimitir (*moartea ca eveniment public*), cortegiul funerar (*reconfigurarea socială*), pomana (*ospitalitatea rituală și contradarul*). Ultimul curs de etnologie al profesorului Godea, ultima sa conferință.

Am plecat de la Bârsa lui Ioan Godea cu sentimentul că am fost pe teren, să văd o în-

mormântare, ca material de studiu. Aproape că l-am auzit râzând: „Și ce mai faci tu, Cameliu, fata mî?”; și, imediat, ca de obicei: „Da Hanibal ce mai face?” (Hanibal era Andrei, fiul meu). Am mai spus: eu cred că undeva în cer, deasupra norilor, Dumnezeu a rânduit o „secțiune de etnologie”, la o conferință pe tema culturii tradiționale românești: pe rândul din față, stau, vorbind despre rostul omului și marea trecere sau despre ce a mai rămas din satul ardelean de altădată, ca Bârsa, Ion Șeuleanu și Tiberiu Graur. Iar acum, cuminte, s-a așezat lângă ei și Ioan Godea.

Valoarea unui nume bun și de cinste¹

Preot dr. Flavius ARDELEAN

Parohia Ortodoxă Mândruloc

„Un nume bun este mai de preț decât bogăția multă, iar cinstea mai scumpă decât aurul și argintul”. (Pilde 22,1)

FAMILIA ROMÂNĂ IN MEMORIAM

Adânc îndurerată și plînsă familie,
Distinsă asistență solidară și tristă,
Așa precum bine se știe, întreaga noastră viață pământească apare și se desfășoară într-un anumit interval, care pentru unii dintre noi este mai scurt, iar pentru alții mai lung. Oricât de lungă sau de scurtă ar fi, însă, viața omului pe pământ sau oricât de mulți sau de puțini ani ar număra, ea riscă să cadă în derizoriu, să intre în anonimat sau – și mai grav! – să fie sortită uitării în amintirea posterității, dacă, în curgerea ei, cel (cea) care o trăiește nu urmărește să-i imprime un sens înalt și o valoare pozitivă, sens și valoare concretizate îndeosebi în strădania de a dobândi *un nume bun și de cinste*, care să-i aducă nu doar o strălucire pământească, ci mai ales una cerească. Un astfel de nume bun și de cinste, odată dobândit, înveșmăntează viața celui (cele) ce-l poartă parcă într-un nimb al nemuririi, învecinând-o chiar cu veșnicia...

Se pune însă, firesc, întrebarea: în ce constă acest nume bun și de cinste, aducător de viață fără de moarte, de fericire cerească și netrecătoare? Paradoxal, din punct de vedere creștin, numele bun și de cinste nu constă – așa cum poate s-ar crede – în ranguri, în poziții sus-puse pe scara ierarhiei sociale, în diplome univer-

sitare, în îmbrăcăminte luxoasă, în bani sau în alte bogății materiale, ci în valori de cu totul altă natură: în valori spirituale, cum ar fi, de pildă, dragostea sinceră, nefățarnică, respectul sau prețuirea pe care și le câștigă cineva între semenii săi sau în mijlocul comunității în sânul căreia trăiește, prin gândurile, vorbele, faptele sale bune și frumoase, prin viața și însușirile sale deosebite, care rămân vreme îndelungată întipărite în memoria contemporaneității și îndeosebi a posterității.

Sfânta Scriptură – cartea de căpătâi a creștinătății noastre – pune un accent deosebit pe dobândirea unui astfel de nume bun și de cinste, despre care ne spune, spre exemplu, cartea *Ecclesiastului* și a *Pildelor lui Solomon* că „este mai de preț decât untdelemnul” (*Ecclesiast* 7,1) sau chiar „decât bogăția multă” (*Pilde* 22,1). În vechime, mai ales, pentru țările mediteraneene, untdelemnul (uleiul vegetal extras din măslina) constituia – și constituie, de altfel, într-o oarecare măsură și astăzi – o bogăție însemnată, o marfă de mare valoare. Așa fiind, considerând numele bun și de cinste dobândit de cineva mai de preț decât untdelemnul, Cartea Sfântă vrea să ne spună, de fapt, că acest nume bun și de cinste, respectiv aprecierea, stima și

¹ Cuvântare rostită la înmormântarea prof. univ. dr. Ioan Godea – 71 ani (28 decembrie 2014, localitatea Bârsa, județul Arad).

dragostea câştigate, reprezintă un lucru mult mai însemnat decât orice bogăție, oricât de mare ar fi aceasta din punct de vedere cantitativ. De aceea, Sfânta Scriptură ne atrage atenția să fim cu multă luare aminte la numele pe care-l purtăm, avertizându-se prin intermediul înțeleptului Isus Sirah: „Ai grijă de numele tău, căci el îți va rămâne mai mult decât o mie de comori de aur; o viață pământească durează un anumit număr de ani, dar un nume bun și de cinste rămâne în veci”. (*Isus Sirah* 41, 15-16).

Acest adevăr scripturistic îl întărește cu fermitate și Sfânta Tradiție, reprezentată prin Sfinții Părinți ai Bisericii noastre. De pildă, unul dintre ei, Sfântul Vasile cel Mare – arhiepiscopul Cezareii Capadociei (+379) – afirmă, într-una din scrierile sale, că „de vom avea bogății nesfârșite, la moarte le vom lăsa, fără voia noastră, pe pământ, pe când bunătatea, cinstea, facerile de bine ne vor însoți și dincolo de moarte, fericindu-ne nu doar pe pământ, ci și înaintea lui Dumnezeu, la dreapta Sa judecată... Iar numele bun ori de cinste pe care l-am lăsat în urmă, la plecarea din această lume, va fi o piedică în calea uitării noastre, dar și o virtute care va da mărturie despre vrednicia noastră înaintea lui Dumnezeu, care răsplătește fiecăruia pe măsura faptelor sale...”¹.

Conștientizând pe deplin acest adevăr scripturistic și patristic deopotrivă, nu puțini au fost cei care s-au străduit – și au și reușit – să-și agonisească nume bune și de cinste, care au rămas de-a pururi înscrise în conștiința umanității și a spiritualității creștine.

Astfel, de nume bun și de cinste, de „nume scrise în ceruri” (*Luca* 10,20), s-au bucurat și se bucură dintotdeauna sfinții, dreptii și toți cei bineplăcuți lui Dumnezeu, care, în decursul vieții lor, au ostenit, cu timp și fără timp, să urce, treaptă cu treaptă, pe scara desăvârșirii morale sau a asemănării cu Însuși Dumnezeu Creatorul și Purtătorul lor de grijă.

De asemenea, de nume bun și de cinste, „gravate în jurul soarelui” (E. Cioran), s-au învrednicit și se învrednicesc apoi toți răspânditorii de lumină, dascăli mai mari sau mai mici, toți binefăcătorii omenirii, oameni de știință, de artă, de cultură, compozitori, inventatori, medici, luptători pentru dreptatea și libertatea popoarelor etc., care au trudit și au luptat pentru mai binele semenilor lor, mulți dintre ei sacri-

ficându-și sănătatea sau chiar viața pe altarul unui astfel de ideal măreț...

Nume bun, binecuvântat și de cinste, au dobândit, dobândesc și vor dobândi, în același timp, toți oamenii de bine, de pretutindeni și dintotdeauna, care s-au străduit și se străduiesc să fie onești și corecți cu ei înșiși și cu semenii lor, remarcându-se prin omenie, altruism, dragoste, bunătate, blândețe, bunăcuviință, hărnicie, seriozitate, credincioșie, cumsecădenie etc; pe scurt, de nume bun și de cinste au avut, au și vor avea parte toți cei care, sub o formă sau alta, într-o măsură mai mică sau mai mare, au contribuit, contribuie și vor contribui la înmulțirea și statornicirea binelui în lume și între oameni.

Aceștia gustă fără temere din cupa amară a morții, la vremea cea doar de Dumnezeu știută, ca unii care și-au împlinit, cu destoinicie, rostul întru această lume. Numele lor bun și de cinste va rămâne în memoria minții și a inimii tuturor celor cei ce i-au cunoscut, iubit și apreciat, iar amintirea lor va străluci peste ani – și dincolo de ei – ca o făclie aprinsă, ce va lumina, atât aici, cât și pe tărâmul celălalt, în viața cea fără de sfârșit și fără de hotar!

Iată de ce este foarte important să facem tot ceea ce ne stă în putere pentru a lăsa în urma noastră un nume bun și de cinste, atât un nume de om ales, de om între oameni și pentru oameni, cât și un nume de bun creștin, de adevărat ucenic și mărturisitor al lui Hristos Domnul în lume. Fără îndoială, a dobândi un nume bun și de cinste – de om și de creștin – nu e deloc ușor, mai ales în vremurile de greutate economică și de felurite ispite prin care trecem! Dar, „îndrăzniți!...” (*Ioan* 16,33), ne spune Iisus Hristos Mântuitorul. Prin perseverență, prin stăruință, prin efort prelungit de voință un astfel de deziderat poate fi atins! Și e de dorit a fi atins, căci – precum arătam – dobândirea unui nume bun și de cinste aduce notorietate pe pământ, dar mai cu seamă în ceruri! Altminteri, numele nostru pe care l-am primit la Botez se va uita odată cu curgerea neostoită a vremii (*Înțelepciunea lui Solomon* 2,4) și nimeni – sau aproape nimeni – nu-și va mai aduce aminte de noi după plecarea din această lume, amintirea noastră risipindu-se, bunăoară, ca negura pe care o alungă razele soarelui ivit pe bolta cerului...

Iubiți și cucernici ascultători,

Noi, cei aici prezenți, avem certitudinea că Profesorul universitar dr. Ioan Godea – pe

1 Sf. Vasile cel Mare, *Scrieri*. Partea I. *Omilii la Hexaimeron, Omilii la Psalmi. Omilii și cuvântări*, Colecția „Părinți și scriitori bisericești, vol. 17, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, p. 243.

care l-am prohodit după rânduiala Bisericii noastre dreptmăritoare – nu va avea parte de o asemenea soartă tristă a uitării. Nutrim această convingere, întrucât știm cât s-a străduit, în decursul anilor vieții lui, să-și făurească un nume bun și de cinste, îndeplinindu-și cu conștiinciozitate și profundă responsabilitate îndatoririle ce i-au revenit! Așa fiind, și-a dobândit un nume bun și de cinste în plan familial (ca soț devotat), în plan educațional (ca dascăl de vocație al multor generații de studenți, masteranzi și doctoranzi), în plan științific (ca autor a numeroase lucrări de specialitate, de o înaltă ținută academică), în plan cultural (ca reprezentant și conducător al unor instituții de cultură de prestigiu național și internațional), în plan religios-moral ca fiu duhovnicesc al Sfintei Noastre Biserici Străbune (ale cărei valori spirituale și patrimoniale le-a apărut și le-a făcut cunoscute, cu mult curaj, în anii dictaturii comuniste atee) și, nu în ultimul rând în plan uman, ca om de bine, de o aleasă noblețe sufletească și de o solitudine rar întâlnită. Sintetizând, am putea spune, fără teama de a greși, că Profesorul Ioan Godea a fost un Om între oameni și pentru oameni, un bonom prin excelență, dar și un Cărturar între cărturari, un erudit inegalabil, un spirit enciclopedic care va rămâne, neîndoielnic, întru cinstirea și neîncetata aducere aminte a urmașilor lui!

Poate tocmai (și) pentru asemenea virtuți care i-au împodobit sufletul, voit-a Domnul Dumnezeu să-l cheme la Sine în aceste precinstite zile de sărbătoare ale praznicului Crăciunului. În popor se spune că cei răposați sau

prohodiți în zile de duminică sau de sărbătoare au fost oameni buni și credincioși. Dincolo însă de această credință populară, intrată în mentalul colectiv, trebuie se vedem într-o astfel de admire sau prohodire – desigur, fără a avea pretenția absurdă că am cunoaște tainele dumnezeirii – un act de răsplată din partea lui Dumnezeu, făcut celor bineplăcuți Lui, celor credincioși și buni, care și-au asumat existența pământească nu ca pe o povară insuportabilă, ci ca pe o șansă binecuvântată de a-și înmulți talanții primiți și de a-și arvuni un colțișor de fericire paradisiacă. Nădăjduim că Domnul Profesor va fi reușit să-și agonisească și un astfel de ceresc locaș, așa cum, pe pământ, a știut să-și facă din numele său un nume bun și de cinste, vrednic a se afla pe buzele tuturor celor alături de care a viețuit și a făptuit!

Și, dacă pe mormântul marelui pedagog F. D. Pestalozzi urmașii au dăltuit în piatră cuvintele: „Om, familist, cetățean, creștin. Binecuvântat să-i fie numele!”¹, parafrazând, noi, cei care am cunoscut curgerea vieții pământești a adormitului întru Domnul – Profesorul Ioan Godea, am putea zice: „Binecuvântat să-i fie numele lui bun și de cinste”! Fie ca acest nume bun și de cinste al său să rămână nu doar în mintea și-n inima celor dragi și apropiați, ci mai ales înaintea lui Dumnezeu, spre a se învrednici de răsplata fericirii celei cerești și veșnice, ca să putem spune, iară și iară, că, dacă bătrâna noastră planetă Pământ a mai pierdut un om, cerul se va mai fi îmbogățit cu un suflet! Dă, Doamne, ca așa să fie! Amin!

1 Pr. Teodor Cios, *Viața umană în spațiu și dincolo de el. Predici și iertăciuni la înmormântări*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2003, p. 106.

In memoriam. 130 de ani de la nașterea episcopului dr. Alexandru Rusu

Dr. Mircea MANU

In data de 21 noiembrie 2014, un grup de credincioși greco-catolici de la Biserica „Sfântul Anton de Padova” din Baia Mare au plecat la Șăulia, județul Mureș, localitatea unde s-a născut părintele episcop Alexandru Rusu. Scopul pelerinajului a fost participarea la festivitățile prilejuite de împlinirea a 130 de ani de la nașterea distinsului prelat. Grupul de credincioși a fost însoțit de părintele paroh Simion Mesaroș și de părintele dr. Mircea Manu. În dimineața zilei de 22 noiembrie, ziua de naștere a episcopului, la biserica Greco-Catolică din Șăulia s-a oficiat un serviciu religios, la care au participat credincioși din localitate și din satele vecine. După terminarea slujbei, părintele dr. Mircea Manu, preot la Biserica „Sfântul Anton de Padova” din Baia Mare, a prezentat un material referitor la viața și activitatea episcopului dr. Alexandru Rusu, subliniind că din cei doisprezece episcopi greco-catolici – 12 Apostoli –, din Arhiepiscopia Majoră de Alba Iulia și de Făgăraș, condamnați la zeci de ani de închisoare pentru mărturisirea credinței, trei au murit în închisoarea de la Sighet, iar episcopul Alexandru Rusu și-a găsit sfârșitul în închisoarea de la Gherla. Nici până azi nu s-a aflat locul unde acești martiri ai credinței au fost înmormântați, în gropi comune, în cimitirul săracilor de la periferia municipiului Sighetul Marmăției.

Pentru cei șapte episcopi, morți în faima de martir sub regimul comunist între anii 1950 și 1970, s-a solicitat Vaticanului *BEATIFICAREA*, spre a fi ridicați la *Cinstea Altarelor*.

Date biografice

Episcopul Alexandru Rusu s-a născut în Șăulia, județul Mureș, la 22 noiembrie 1884, fiind al unsprezecelea din cei doisprezece copii ai preotului greco-catolic Vasile Rusu. A studiat teologia la Blaj și Budapesta unde și-a luat și doctoratul. În anul 1910 este hirotonit preot celib, fiind numit profesor de teologie dogmatică la Academia Teologică din Blaj.

Ca profesor s-a distins printr-o inteligență deosebită¹.

A fost redactor al ziarului „Unirea” și al revistei „Cultura Creștină”. A scris studii și articole profund religioase și patriotice, apărând interesele vitale ale poporului român. Vorbind despre activitatea sa în slujba națiunii, trebuie arătat că a avut un rol deosebit în pregătirea Marii Uniri din 1918, fiind, de altfel, între anii 1918-1920, secretar general al Consiliului Dirigent. Tot în categoria activităților în slujba națiunii este și prezența sa în Senatul României, ca senator de drept, odată cu alegerea ca episcop. A fost un episcop iubit de credincioșii săi din proaspăta Dieceză a Maramureșului, care a fost înființată doar în anul 1930 la 5 iunie, prin Bula papală „SOLEMNI CONVENTIONE”, cu jurisdicție asupra județelor Maramureș, Satu Mare, o parte a Sălajului și Bucovinei². A fost un episcop desăvârșit prin capacitatea sa organizatorică, prin vasta sa cultură, cu care a administrat dieceza. S-a distins, de asemenea, prin vizitele sale canonice, îndemnând poporul la tărie în fața atâtor primejdii care le-au stat în față: dezmembrarea țării în 1940, ocupația horthyistă, apoi perioada anilor de persecuție comunistă 1945-1948, până când este arestat.

În perioada de dinainte de desființare a Bisericii Greco-Catolice de către guvernul dr. Petru Groza, distinsul episcop, văzând pericolul care se apropie s-a ridicat ca un neînfricat luptător pentru menținerea și apărarea Bisericii, cerând unitate în această luptă. S-a dovedit a fi un adevărat apostol al neamului. Datorită acestei atitudini de luptător, va fi ales de Sinodul electoral mitropolitan, întrunit la Blaj, pe locul întâi din rândul candidaților la scaunul mitropolitan rămas vacant prin moarte mitropolitului Alexandru Nicolescu. Sfântul Scaun a validat această alegere, dar guvernul comunist dr. Petru Groza nu-l aprobă, deși chiar concordatul cu Sfântul Scaun ar fi cerut acest lucru³.

Distinsul episcop era mereu în mijlocul poporului, îndemnându-l să rămână în jurul

1 Ioan Ploscaru, *Lațuri și teroare*, Timișoara 1993, p. 442.

2 V. Băințan, *Martiri și mărturisitori ai Bisericii Române (...)*, Editura Gutinul Baia Mare 1999, p. 61.

3 Al. Rațiu, *Biserica furată*, Cluj-Napoca, 1990, p. 177.

Bisericii, să nu părăsească credința strămoșească, să nu se lepede de Biserica Romei care este adevărata Biserică a lui Cristos. La Arieșul de Câmp, fiind prezent la „hramul” bisericii, prin cuvântul său, parcă și-ar fi luat rămas bun, îndemnându-i pe credincioși să fie tari în credință în fața primejdiilor ce vor veni, presimțind ce va urma¹. La 18 octombrie 1948, episcopul Alexandru Rusu este destituit abuziv prin decret guvernamental, dar nu a părăsit dieceza, rămânând alături de credincioși².

Evenimentele pregătitoare arestării episcopilor

La aniversarea Adunării din 3-15 mai, 1848, ținută pe Câmpia Libertății din Blaj la 15 mai 1948, mitropolitul ortodox al Ardealului Nicolae Bălan a atacat fățiș spunând: „Unității noastre naționale ca să fie desăvârșită îi mai lipsește încă ceva. Trebuie să înfăptuim unitatea noastră bisericească, în Biserica străbunilor noștri dinainte de 1700, Biserica și credința strămoșească a țării noastre....”³.

Biserica Română Unită cu Roma nu s-a schimbat după dorința comuniștilor, fapt ce a atras după sine prigoană și desființare.

Stalin, care era capul mișcării comuniste, era un dușman înverșunat al catolicismului în general și al Vaticanului în special. Este arhicunoscut disprețul lui față de Vatican, exprimat prin întrebarea retorică: „Câte divizii are papa?” El n-a înțeles niciodată că „diviziile” Vaticanului, formate din credincioșii de pe întreg mapamondul, nu vor putea fi înfrânte niciodată. În 1945, Stalin a desființat Biserica Greco-Catolică din Ucraina, considerându-o cel mai mare dușman al său⁴.

Patriarhul Alexei al Moscovei, care se afla în vizită în țara noastră la începutul anului 1946, cere Anei Pauker și lui Petru Groza ca Biserica Greco-Catolică să dispară: „Să dispară! În doi ani să nu mai aud de această Biserică!”⁵. Astfel guvernul comunist al României se va conforma, emițând Decretul 358 din decembrie 1948, prin

care Biserica Greco-Catolică era scoasă în afara legii.

Episcopii Bisericii noastre au anticipat de altfel, aceste evenimente, pregătind poporul prin predicile pe care le-au ținut, condamnând în același timp măsurile luate împotriva Bisericii și a credinței.

Alături de ceilalți episcopi, în Catedrala din Baia Mare, episcopul Rusu a stigmatizat persecuția comuniștilor. Articolele sale despre comunism sunt adevărate documente istorice foarte prețioase⁶.

Episcopul Rusu, ca urmare a atitudinii sale de înflăcărat apărător al credinței catolice și a demnității umane, va fi al cincilea episcop care va muri în închisorile comuniste, neacceptând să treacă la Biserica Ortodoxă.

Momentul arestării

În noaptea de 28-29 octombrie este arestat și dus pe drumul Calvarului, alături de ceilalți episcopi. Mai întâi este dus la Ministerul de Interne,⁷ apoi la Dragoslavele, unde erau și ceilalți episcopi,⁸ iar din mai 1949 este dus la Mănăstirea Căldărușani.

În 1 ianuarie 1950, este dus la Ministerul de Interne din București pentru anchetă. După cinci luni de anchetă este readus la Căldărușani⁹.

Din reședința de la Căldărușani, Alexandru Rusu și ceilalți episcopi – pentru că au protestat cu vehemență împotriva abuzurilor comuniste, făcând numeroase memorii – în mai 1950 au fost transferați la Sighet.

Alexandru Rusu a stat la Sighet până în 4 ianuarie 1955. Împreună cu alți doi episcopi supraviețuitori – dr. Iuliu Hossu și dr. Ioan Bălan au fost duși mai întâi pentru „refacere” la Spitalul „Gerota”, apoi, cu domiciliu forțat, la Mănăstirea Curtea de Argeș. În închisoarea de la Sighet au murit episcopii Ioan Suciu, Tit Liviu Chinezu și Valeriu Traian Frentiu¹⁰.

La Mănăstirea Curtea de Argeș, episcopii au înaintat guvernului un memoriu cerând repunerea în drepturi a Bisericii Greco-Catolice.

1 V. Băințan, *op. cit.*, p. 61.

2 Al. Sechel, *Istoria Bisericii Române Unite cu Roma*, manuscris.

3 Cf. Al. Cerna Rădulescu și N. Sădeanu, *Reunificarea Bisericii Românești din Ardeal*, București 1948, p. 3, apud A. Prunduș, *Catolicism și Ortodoxie Românească*, 1994, p.139.

4 A. Prunduș, C. Plăianu, *Catolicism și ortodoxie românească*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994, p.138.

5 *Ibidem*.

6 Al. Rațiu, *Biserica furată*, Cluj-Napoca, 1990, p. 177; Cf. și Mircea Manu, *Episcopul dr. Alexandru Rusu în slujba națiunii și a credinței*, în „Buletin științific”, seria A, Fascicola Filozofie-Teologie, vol. XI, 2001, p. 174-180.

7 V. Băințan, *op. cit.*, p. 62.

8 Ioan Ploscaru, *op. cit.*, p. 443.

9 Al. Rațiu, *op. cit.*, p.79; Cf. Mircea Manu, *Episcopul Alexandru Rusu văzut prin ochii cardinalului Hossu*, în Volum omagial „120 ani de la naștere Episcopului dr. Alexandru Rusu”, colectiv de autori, Editura Scriptorum, Baia Mare 2004, p. 450.

10 Ioan Ploscaru, *op. cit.*, p. 443.

Episcopul Alexandru Rusu a făcut și singur un memoriu și a semnat astfel: „Mitropolit ales și numit de Sfântul Scaun“.

Ciorogârla a fost un popas intermediar de unde va fi „ridicat” dintre ceilalți sub pretextul că este primit în audiență de către ministrul cultelor¹.

Pentru a le domoli elanul și speranța reînvierii bisericii, Episcopul Rusu a fost dus în Tulcea la mănăstirea Cocos. Acțiunea protestatară, precum a fost memoriul și semnarea ca mitropolit, a fost un pretext pentru a fi judecat și condamnat de tribunalul militar la 12 mai 1957 la Cluj, primind o pedeapsă de 25 de ani muncă silnică pentru instigație și înaltă trădare². La condamnarea episcopului Rusu a contribuit și evenimentul ce a avut loc la Cluj, la 12 august 1956, când s-a celebrat o Sfântă Liturghie de către preoții Vasile Chindriș și Izidor Ghiurco în fața bisericii „Piaristilor”³, episcopul Rusu fiind considerat ca instigator.

Finalul...

A fost întemnițat la Penitenciarul din Gherla, apoi la Dej și iarăși la Gherla. Pe pe-

rioada anchetei și a procesului, episcopul a dovedit o remarcabilă ținută, devenind din acuzat acuzator al guvernului comunist pentru dura persecuție la adresa Bisericii Române Unite. La Gherla a fost închis în celula numărul 10 de la subsol, o celulă foarte rece.

În 9 mai 1963 s-a ridicat în coate binecuvântând colegii de suferință și spunând: „Frații mei, eu merg la Domnul care mă cheamă ca să primesc răsplata pentru viața alături de El, trăită pentru El, și jertfită pentru El și pentru Biserica Română Unită”. După aceasta se întinde pe pat, închide ochii și și-a încredințat sufletul în mâinile lui Dumnezeu. Deținuții din celulă, în frunte cu dr. Gordan Victor, au rămas profund mișcați și au început rugăciunea Rozarului⁴.

A fost înmormântat fără nicio ceremonie funerară, în cimitirul din Gherla. Mormântul lui poartă în scripte numărul 133.

Tot poporul român și în special Maramureșul poate fi mândru de figura acestui arhieru care a știut să-l urmeze pe Cristos până în ultima clipă a vieții sale.

BIBLIOGRAFIE:

- Alexandru Rațiu, *Biserica furată*, Editura Argus, Cluj-Napoca, 1993.
- Alexandru Rațiu, Gheorghe Petrașcu, Gheorghe Andreica, Nuțu Roșca, Andrea Dobeș, Ioan Ciupea, Claudiu Șecașiu, *Memoria Închisorii Sighet*, Editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, București, 1999.
- Alexandru Sechel, *Istoria Bisericii Române unite cu Roma*, manuscris.
- Augustin Prunduș, Clemente Plăianu, *Catolicism și Ortodoxie Românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Editura Viața Creștină Cluj-Napoca 1994.
- Colectiv, *Document Madrid 1952, Biserica Română Unită cu Roma – Două sute cinzeci de ani de istorie*, Editura Viața Creștină Cluj-Napoca 1998.
- Ioan Ploscaru, *Lațuri și teroare*, Editura de Vest, Timișoara 1993.
- Ioan Bota, *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii Românești*, Editura Viața Creștină Cluj-Napoca 1994.
- 8. Ioan Bota, Cicerone Ionițoiu, *Martiri și mărturisitori ai Bisericii din România – Biserica Unită cu Roma greco-catolică; Biserica Romano Catolică*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 1998.
- Mircea Manu, *Episcopul dr. Alexandru Rusu, în slujba națiunii și a credinței*, în „Buletin Științific”, seria A, Fascicola Filozofie-Teologie, vol. XI, 2001, p. 174-180.
- Mircea Manu, *Episcopul Alexandru Rusu văzut prin ochii Cardinalului Hossu*, în „120 ani de la nașterea episcopului dr. Alexandru Rusu”, Volum omagial, Editura Scriptorum, Baia Mare 2004.
- Valentin Băințan, *Martiri și mărturisitori ai Bisericii Române Unite cu Roma din Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului (1948-1989)*, Editura Gutinul, Baia Mare 1999.
- Vasile Marcu, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolică). Documente și mărturii*, Editura Crater, București, 1997.

1 Cf. Mircea Manu, *Episcopul Alexandru Rusu văzut prin ochii Cardinalului Hossu*, în „120 ani de la nașterea episcopului dr. Alexandru Rusu”, Volum omagial, Editura Scriptorum, Baia Mare 2004, p. 467.

2 Ioan Ploscaru, *op. cit.*, p. 443.

3 A. Prunduș, C. Plăianu, *op. cit.*, p. 121.

4 A. Rațiu, *op. cit.*, p. 179.

După un secol de viață Profesorul Gavril Istrate a trecut în veșnicie

Dr. Vasile D. ȚĂRA

La 30 ianuarie 2014, cu 24 de zile înainte de a fi sărbătorit la a suta aniversare, profesorul dr. doc. Gavril Istrate, decanul de vârstă al filologilor români, a părăsit *lunga timpului cărare*, lăsând în urmă amintirea unei personalități distincte a lumii științifice și universitare românești.

S-a născut la 23 februarie 1914 în localitatea Nepos, județul Bistrița-Năsăud, ca al doilea dintre cei cinci copii ai sătenilor Maria și Gavril Istrate.

Originar din Țara Năsăudului, vatră istorică și culturală românească similară cu Blajul prin numărul mare de intelectuali cu rădăcini pe aceste meleaguri, foști elevi ai vestitului Liceu Grăniceresc, astăzi Colegiul Național „George Coșbuc”, profesorul Gavril Istrate și-a început urcușul spre elita intelectuală în această școală. Remarcându-se prin inteligență și pasiune pentru învățătură, a fost ales președinte al Societății Literare a liceului, urmându-i astfel pe George Coșbuc și pe Liviu Rebreanu. Între 1933 și 1938, a fost student al Facultății de Litere de la Universitatea din Iași, unde i-a avut ca profesori pe G. Ibrăileanu, George Călinescu, Octav Botez, Gorge Pascu și Iorgu Iordan, ultimul fiindu-i atât magistru, cât și protector în anii studenției, iar apoi mentor și prieten apropiat.

Din 1938 până în 1948 a fost profesor de limba română la Liceul Național, la Seminarul „Veniamin Costache”, la Liceul „M. Kogălniceanu” și la Liceul Militar din Iași. Începând din 1943, a funcționat și ca bibliotecar la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, iar din 1945 a devenit, prin concurs, asistent universitar. În 1949, după ce și-a susținut teza de doctorat cu titlul *Limba poeziei lui G. Coșbuc*, elaborată sub conducerea lui Iorgu Iordan, devine conferențiar și este numit decan al Fa-

Gavril Istrate

cultății de Filologie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, funcție pe care a deținut-o până la 2 octombrie 1968. Din 1957, când a fost confirmat profesor universitar, a condus și Catedra de limba română de la aceeași facultate până în anul 1978, când s-a pensionat. Câțiva ani, a coordonat și Secția de lingvistică a Institutului de Istorie și Filologie din Iași¹.

Atât ca om de știință, cât și prin funcțiile administrative pe care și le-a asumat în cel mai complex și complicat context sociopolitic și cultural românesc și pe care le-a exercitat vreme îndelungată, profesorul Gavril Istrate și-a pus amprenta asupra filologiei ieșene din a doua jumătate a veacului trecut. Cei 33 de doctori în filologie, între care se numără mulți universitari și cercetători științifici bine-cunoscuți, care și-au elaborat tezele sub îndrumarea sa, sunt tot atâtia elevi și colaboratori ai savantului ieșean cu rădăcini năsăudene, care i-au împărtășit ideile și i-au apreciat știința, înțelepciunea și

¹ Referitor la biografia lingvistului ieșean, vezi, mai pe larg, *Gavril Istrate (în portrete, cronici și autografe)*, Bistrița, Editura „George Coșbuc”, 2002; Mircea Daroși, *Gavril Istrate. Decanul filologilor români*, Bistrița, Editura „Mesagerul”, 2013, precum și articolele omagiale publicate în diverse reviste de specialitate sau de cultură de către Al. Andriescu, Vasile Arvinte, Ion Berghia, Luminița Botoșineanu, Iurie Colesnic, Nicolae Crețu, Simion Dănilă, V. Diacon, Corneliu Dimitriu, Stelian Dumistrăcel, C. Frâncu, Dan Mănuță, Nicolae Mățaș, Cella Negoiescu, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Mircea Prahase, Vasile D. Țăra, Horia Zilieru, Petru Zugun-Eloae ș.a.

spiritul critic. Acestora li se adaugă, desigur, zecile de generații de absolvenți ai Facultății de Filologie din Iași, care i-au urmărit cu atenție și admirație prelegerile temeinic alcătuite, convingător și limpede rostite, despre care depune mărturie și autorul acestor rânduri, în calitate de fost student și, mai târziu, de prieten al distinsului Profesor.

Opera sa științifică, alcătuită din 12 cărți și câteva sute de studii, l-a impus ca un cercetător original și competent în domenii precum limba română literară, dialectologia, istoria lingvisticii și a culturii românești. Contribuțiile sale cele mai importante se referă la problemele fundamentale ale istoriei limbii române culte, dar primul studiu amplu, pe care l-a publicat în anul 1937, este monografia dialectală: *Graiul satului Nepos*, dedicată oamenilor din localitatea natală, despre al căror grai și obiceiuri a scris, mai târziu, și alte studii.

Profesorul G. Istrate a acordat o atenție specială cercetării limbii și contribuției marilor cărturari și scriitori români, îndeosebi celor moldoveni și ardeleni, la întemeierea, la dezvoltarea și la sublimarea prin artă a limbii române culte. Studiile sale consacrate lui Varlaam, Simion Ștefan, Dosoftei, Antim Ivireanul, Dimitrie Cantemir, Ion Neculce, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, Mihail Kogălniceanu, Costache Negruzzi, V. Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, George Coșbuc, Mihail Sadoveanu, Lucian Blaga, Ion Pillat, Marin Sorescu ș.a. fac parte din bibliografia esențială consacrată personalităților respective.

Dăruit de soartă cu o viață lungă și prielnică efortului intelectual, profesorul Gavril Istrate a confirmat mai mult decât convingător, prin numeroasele cărți și studii publicate după ce s-a pensionat, *că din știință și din cultură nu se pensionează nimeni*. Între 1980 și 2014, despovărat de obligațiile oficiale și beneficiind de o excepțională vigoare intelectuală și fizică, sa-

vantul ieșean s-a dedicat cercetării științifice și activităților culturale. În acest răstimp i-au apărut 11 volume, cele mai multe conținând studii inedite sau publicate de-a lungul vieții, dar și două ediții de text din operele lui George Coșbuc și Mihail Sadoveanu, precum și peste 200 de lucrări, articole, note și recenzii, risipite în diverse publicații de specialitate și culturale. Înainte de a trece în veșnicie, avea pe masa de lucru un volum de corespondență cu Iorgu Iordan, care cuprindea aproximativ 200 de scrisori primite de la celebrul lingvist român.

Profesorul Gavril Istrate nu a fost doar *savantul* închis, printr-o decizie liber consimțită, între rafturile dolidora de înțelepciune ale bibliotecii sau *dascălul* ascultat cu mare folos și emoție de zeci de generații tinere, ci și *omul cetății*, care s-a implicat mai multă vreme și mai profund decât alții, atât în viața instituției pe care a slujit-o, cu pricepere și devotament, mai bine de 40 de ani, cât și în propovăduirea culturii naționale între românii de pretutindeni. De-a lungul anilor, dar mai cu seamă după 1990, Gavril Istrate a străbătut ținuturile românești fiind prezent la Timișoara, Cluj-Napoca, Oradea, Satu Mare, Baia Mare, Deva, Blaj, Sibiu, Brașov, Târgu-Jiu, Turnu-Severin, Craiova, Ploiești, București, însă mai des a fost la Năsăud și la Bistrița, la Târgu-Neamț, la Mircești și la Humulești, ca și în Basarabia, la Chișinău, la Bălți, la Soroca ori la Cahul. Peste tot a ținut comunicări științifice și conferințe despre oameni de seamă ai culturii române ori pe teme de specialitate, care fermecau ascultătorii prin substanța informației, prin noutatea ideilor și prin frumusețea rostirii.

Prin opera sa științifică și prin modelul de om și de profesor oferit elevilor și colaboratorilor săi, profesorul Gavril Istrate s-a așezat în galeria oamenilor aleși ai științei și culturii naționale, înveșnicindu-și amintirea în memoria generațiilor viitoare de filologi români.

Comemorare – Conf. univ. dr. Constantin Mălinaș

(1943-2010)

Rozalia BARTA

La împlinirea a cinci ani de la trecerea în veșnicie a profesorului Constantin Mălinaș, au avut loc mai multe evenimente comemorative, care au adus un omagiu vieții și activității omului de cultură bihorean. Pentru început, Biblioteca Universității din Oradea a organizat în perioada 24 februarie - 6 martie 2015, expoziția omagială **Conf. univ. dr. Constantin Mălinaș – cinci ani de la trecerea în veșnicie**, care a cuprins cele mai importante cărți, cataloge și periodice ale celui care a fost pentru un scurt timp, directorul acestei instituții.

În data de 27 februarie, la inițiativa domnului Tiberiu Moraru, președintele Asociației „Morărița” din Oradea și a domnului Vasile Iuga, președinte al Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă” din Cluj-Napoca, un grup de prieteni apropiați și foști colaboratori au participat la o slujbă religioasă de pomenire, oficiată la mormântul soților Elena și Constantin Mălinaș din Cluj-Napoca, de pr. paroh dr. Dan Hognogi.

Ulterior acestui moment solemn, în Sala de conferințe „Ion Mușlea” a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”, a avut loc o întâlnire dedicată personalității și operei distinsului bibliotecar. În aceeași locație a fost organizată și o expoziție cu principalele lucrări reprezentative ale cărturarului bihorean.

S-a remarcat prezența prof. univ. dr. Mircea Popa din Cluj-Napoca, îndrumătorul tezei de doctorat a lui Constantin Mălinaș. Profesorul clujean a menționat contribuția importantă pe plan local și național a fostului director al Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai” din Oradea, subliniind rolul major pe care l-a avut în vederea păstrării și cultivării unor relații culturale apropiate cu comunitățile românești din diaspora, îndeosebi cu cele din teritoriile care au aparținut într-o perioadă istorică României.

Disparația prematură a cărturarului bihorean Constantin Mălinaș a lăsat un gol în sufletul prietenilor și colaboratorilor săi. Aceștia nu l-au uitat nici la împlinirea a cinci ani de la moartea sa, rememorând, atât la Oradea, cât și la Cluj-Napoca, viața și opera sa.

RECENZII

O sinteză monografică de o înaltă valoare științifică

Ilie BARANGĂ

Una dintre cele mai valoroase sinteze monografice dedicate operei lui Mihail Diaconescu a apărut de curând sub semnătura doamnei Monica Dușan. Ea este intitulată *Symbolic, metafizic și monumental în proza lui Mihail Diaconescu* și a apărut la Editura Magic Print. Este o sinteză caracterizată prin finețe analitică, dimensiune speculativă, numeroase repere comparatiste și, îndeosebi, prin noutatea interpretărilor. Este al șaptelea volum monografic dedicat vastei opere diaconesciene.

Aflată în aceeași cunoscută efervescență creatoare, personalitatea lui Mihail Diaconescu generează noi ecouri. Zestrea studiilor și a comentariilor dedicate scrierilor sale a continuat să crească, fapt care face ca autoritatea sa în domeniul prozei românești contemporane și considerația de care se bucură să înregistreze noi dimensiuni.

În procesul de receptare a operei diaconesciene remarcăm o exegeză nouă ca problematică și, mai ales, nouă în spirit, determinată de complexitatea, bogăția și caracterul polivalent al romanelor – trăsături care au impus noi abordări și analize. Era necesară, de asemenea, și diversificarea tematică a studiilor. În acest sens, trebuie înțeles noul volum monografic semnificativ intitulat *Symbolic, metafizic și monumental în proza lui Mihail Diaconescu*. Doamna Monica Dușan este o scriitoare cu preocupări pentru folclor, etnografie, literatură comparată, critică și istorie literară, cu competențe în domeniul biblioteconomiei și cu talent pentru pictură.

Apropierea doamnei Dușan de opera romancierului Mihail Diaconescu datează din perioada studiilor universitare, la încheierea cărora autoarea a elaborat lucrarea de licență intitulată *Personaje simbol în proza lui Mihail Diaconescu* (2007). Era prima etapă a demersului său exegetic. După care, urmând cursurile masterale ale Universității „Spiru Haret” (specializarea *Modernitate în literatura și cultura europeană*),

le-a absolvit cu disertația *Tradiție și modernitate în proza lui Mihail Diaconescu* (2010).

Monica Dușan a manifestat în continuare un interes deosebit pentru opera lui Mihail Diaconescu. Romanele diaconesciene au constituit obiectul unei adevărate pasiuni pentru Domnia Sa.

Procedează astfel la o sistematică și aprofundată analiză și comentare a lor, într-o serie de 17 articole publicate în perioada 2010-2014 în câteva reviste din țară: *Argeș* (Pitești), *Pro Saeculum* (Focșani), *Litere* (Târgoviște), *Vatra veche* (Târgu-Mureș), *Vox libri* (Deva), *Familia română* (Baia-Mare).

În loc de introducere, autoarea își începe volumul cu o sinceră motivare a admirației și devoțiunii pentru romanele lui Mihail Diaconescu. Primele trei pagini ale monografiei sunt intitulate *O necesară mărturisire*. Monografista, marcată de „o pasiune profundă și lucidă” (p.12), își descarcă sufletul printr-o veritabilă *profesiune de credință*.

Motivul călătoriei („setea nestinsă a depărtărilor”), drumul ca simbol polivalent, popasurile, raportarea personajelor la Etern și la Absolut, vastele repertorii simbolice prezente în romanele lui Mihail Diaconescu sunt urmărite sistematic în monografie, cu argumente, demonstrații, citate și comparații.

O puternică adeziune sufletească față de Mihail Diaconescu, scriitorul care, pentru mulți cunoscători ai operelor sale, este „cea mai importantă personalitate a literaturii noastre la finele secolului al XX-lea”, exprimă Monica Dușan în prefața-mărturisire: „A scrie despre proza lui Mihail Diaconescu [...] este un privilegiu și o bucurie”. „Plenitudinea și frumusețea acestei opere stranie dăruiește sufletului meu șiruri lungi de sărbători ale spiritului”. Mai precizează că în acest volum „încearcă” să orienteze demersul său exegetic asupra „fundamen-

telor pe care au fost construite frumusețea, maiestratea și noutatea operei epice diaconesciene”.

Volumul e structurat în 15 capitole. Din primele două – *Simbolism și neosimbolism și Preocuparea pentru simboluri...*, în care avem o inițiere în simbolism (receptarea curentului, genurile în care s-a manifestat, reprezentanții ș.a.), aflăm o serie de caracteristici și teme simboliste (preocuparea pentru irațional, enigmatic, obscur, inefabil – în existență în general) și despre aspirația spre forțele misterioase ale lumii, spre transcendent îndeosebi, în creațiile unor mari scriitori.

Autoarea vede în Mihail Diaconescu un „scriitor integral”, comparabil cu scriitorii simbolști, și remarcă un „fericit eclectism” în opera sa, „o paradoxală îmbinare de tradiționalism militant și de modernism”. În acest sens, este de reținut „neosimbolismul diaconescian”. Conchi-de apoi că metafizica romanelor lui Mihail Diaconescu este transmisă prin mijloace artistice simboliste, prin simbolurile imanenței și ale transcendenței, îndeosebi, și că simbolurile cuprinse în romanele-parabole filosofice și morale sporesc puterea lor de atracție.

În continuare, în câteva pagini sunt caracterizate succint cele șase volume monografice dedicate romancierului, volume care demonstrează puternicul impact al operei sale asupra culturii române de azi.

O *Schiță de profil literar* ni-l înfățișează apoi pe scriitor. L-a modelat ca om și scriitor – precizează autoarea – satul Vulturești de Muscel, acel „*mirabilis spiritus loci*”. „*Spirit reflexiv, aplecat spre marile întrebări existențiale, enciclopedic prin formație*” (p. 34), servind înalte idealuri spirituale, în special „*legea morală creștină*”, Mihail Diaconescu a definit lucrarea sa drept „*diaconie artistică*” și a urmărit în toate scrierile finalizate până acum realizarea „*fenomenologiei narrative a spiritului românesc*”.

Autor al unor opere fundamentale și monumentale în domenii precum romanul-parabolă, istoria literară („*cea mai autorizată voce*” în istoria literaturii dacoromane), estetica teoretică, teologia ortodoxă, critica de artă și teoria literaturii, Mihail Diaconescu e considerat un adevărat „*spiritus rector al tendințelor tradiționaliste și spiritualiste în literatura română de azi*”, constată Monica Dușan.

Calitatea de „scriitor integral” (doar menționată anterior) este pe larg discutată în paginile care urmează, în care exegeta expune, comentează și evaluează laturile activității lui Mihail Diaconescu, personalitate în care se îngemănea-

ză trei fețe spirituale – scriitorul, cercetătorul și gânditorul – și desfășoară ipostazele creatorului în cele șapte subcapitole: *Romancierul, Istoricul literar, Esteticianul, Teoreticianul literar, Eseistul, Gazetarul, Criticul de artă*.

Operele beletristice – mărturisește Mihail Diaconescu în scrierile sale teoretice – au fost elaborate conform unui plan inițial de „*literatură cu program*”.

Creațiile sale epice, teoretice și științifice formează un „*ansamblu armonios*”, definit de scriitor „*fenomenologia narativă a spiritului românesc*” (menționată de Monica Dușan și la *Schița de profil...*), căreia îi rezervă un capitol.

În romanele lui Mihail Diaconescu distingem – observă Monica Dușan – anumite leit-motive și, mai ales, dimensiunea metafizică a fenomenului istoric românesc.

Existența istorică românească, oglindită în romanele diaconesciene, este privită și analizată în acest volum în șase „*dimensiuni*” numerotate și intitulate astfel: 1. *Dimensiunea eroică a existenței românești*; 2. *Dimensiunea tragică*; 3. *Dimensiunea morală*; 4. *Dimensiunea misionară*; 5. *Dimensiunea spirituală*; 6. *Dimensiunea sublimă*.

Autoarea exegezei întreprinde apoi o interesantă „*microscopie*” în laboratorul creatorului epic, analizând *Strategia și tactica epică* în elaborarea romanelor.

„*Ideea temerară de a cuprinde peste două milenii de istorie a românilor într-o suită de evocări epice și simbolice*” a presupus „*alegerea unor epoci de cultură, a unor personalități creatoare și a unor opere, respectiv a unor creații intelectuale, devenite obiect al evocărilor literare și simbolice*”.

Urmărind realizarea „*fenomenologiei narrative*”, doamna Monica Dușan precizează epoca istorică aleasă de romancier în fiecare din cele zece romane (p. 80), după care *ne poartă* prin epocile istorice evocate în proza sa, în ordine cronologică, începând cu Antichitatea: 1. *Dacia lui Burebista* (în volumul *Călătoria spre zei*); 2. *Epoca dacoromană* (în *Depărtarea și timpul*); 3. *Umanismul românesc în epoca Renașterii și Reformei* (în *Adevărul retorului Lucaci*); 4. *Barocul românesc în Transilvania secolului al XVII-lea* (în *Marele cântec*); 5. *Epoca brâncovenească* (în *Culorile sângelui*); 6. *Epoca romantică* (în *Speranța*); 7. *Marea Unire evocată epic* (în *Sacrificiul*).

Capitolul *Intelectualii creatori de valori și contextul istoric în care trăiesc. Personajele-simbol și drama opțiunii* cuprinde unsprezece subcapitole și începe cu unele prolegomene –

1. *Sumare note preliminare despre simbol și definește apoi*

2. *Funcția poetică și revelatoare a simbolului raportată la misterul istoriei și la dimensiunea ei spirituală și metafizică.*

Personajele-simbol din romanele lui Mihail Diaconescu – intelectuali și creatori de valori – precizează autoarea cărții – evoluează în situații speciale, în contexte istorice diferite și tensionate. Ele trăiesc adevărate *drame ale opțiunii*. Cu toate încercările pe care le înfruntă, rectitudinea lor morală este de neînfrânt.

Un spațiu generos în economia volumului (95 de pagini) rezervă autoarea personajelor-simbol și simbolurilor. Câte un subcapitol e dedicat fiecărui personaj. Astfel, după primele două subcapitole (*Note preliminare și Funcția poetică a simbolului*) sunt prezentate personajele-simbol din cele opt romane istorice, în ordinea cronologică a epocilor istorice, numerotate în continuarea celor două subcapitole teoretice, după cum urmează (le enumerăm așa cum sunt, pentru că citarea lor revelează lectorului sfera preocupărilor teoretice și aplicative ale doamnei Monica Dușan):

3. *Arhidamos din Apolonia – simbol al moralei stoice și al valorilor spirituale ale Daciei în epoca lui Burebista – din romanul Călătoria spre zei. Simboluri și semnificații: agora, muntele, zeu-munte-cetate-centrul lumii, codrul, drumul, popasul, peștera, somnul pescuit de țărani.*

4. Dionysius Exiguus, teolog, filosof al istoriei și calendarolog, intelectual reprezentativ (simbol) pentru epoca dacoromană (străromână, protoromână) din romanul *Depărtarea și timpul*. *Simboluri și semnificații: logosul, erosul, țapul, visul, insula-cetate, Cerul, drumul și popasurile, casa, satul și cetatea – centre ale lumii, Axis mundi, biserica, ritualurile, elixirul, apa, oglinda, noaptea, luna, timpul și calendarul.*

5. Retorul și scholasticul Lucaci, simbol al setei de dreptate și al umanismului românesc în epoca Renașterii și Reformei; Despot-Vodă și Iancu Sasu – domni luterani în Moldova – din romanul *Adevărul retorului Lucaci*. *Simboluri și semnificații: călătoria labirintică, cartea – logos scris, biserica – spațiu sacru, pactul cu diavolul, ritualul, șarpele, erosul.*

6. Ioan Căianu-Valachus, simbol epic și tragic al vocației artistice și al Barocului muzical românesc în Transilvania secolului al XVII-lea. Note sumare despre stilul artistic baroc. Drama opțiunii în trăirile lui Ioan Căianu-Valachus – din romanul *Marele cântec*. *Simboluri și sem-*

nificații: jilțul, erosul, pactul cu diavolul, muzica, cadavrul lui Iacob Bocor.

7. Pârvu Mutu, personaj simbolic și artist reprezentativ pentru epoca brâncovenească. Note sumare despre epoca brâncovenească. Pictorul Pârvu Mutu – între medieval și modern; etapele dramatice ale unei evoluții spirituale – din romanul *Culorile sângeului*. *Simboluri și semnificații: biserica pictată – simbol sublim al creației artistice, labirintul, focul, sângele, cărciuma din mahalaua Târgului de Jos – simbol al infernului, visul, urmăritorii.*

8. *Speranța*, o parabolă despre sublim și abject în politică și istorie. Principele Grigore Alexandru Ghica al X-lea – personalitate emblematică pentru epoca romantică și personaj-simbol în roman. *Simboluri și semnificații în romanul Speranța: întâlnirea cu diavolul, visele-fantasmă, halucinațiile, coșmarurile, șarpele din visul Nataliei, furtuna, torentul, câinele lui Dunkelwesen.*

9. *Sacrificiul* – romanul Marii Uniri a românilor. Dr. Ioan Ciurdariu-Ciordaș și dr. Nicolae Bolcaș – simboluri și eroi martiri ai cauzei românești. *Simboluri și semnificații: sacrificiul, visul lui Romulus, marele bordel imperial, visul Laurei, Vasile Mangra – simbol tragic al eșecului.* Simbolurile capitalei imperiale Viena, sesizate de autoare, sunt realizate într-o viziune expresionistă, sub influențe operei de jurnalist a lui Mihai Eminescu.

10. *Nopti și neliniști. Pseudojurnal metafizic*, cu numeroase simboluri și semnificații: iubirile lui Ovidiu Codrescu, labirintul, cartea și scrisul, muzica, nopțile, marea, mânăstirea, Crina Domnișan – simbol erotic asociat cu muzica și sublimul. Crina Domnișan este simbol sublim al împlinirii sufletești.

Ovidiu Codrescu, eroul romanului *Nopti și neliniști* are „trăiri” imprecise, evanescente. El aude și „vede” în timpul nopții „muzica sferelor”, trăind stări de exaltare. „Niciun alt scriitor n-a mai evocat în literatura română astfel de stări”, apreciază autoarea cărții. Ca o „încoronare a tuturor artelor, a frumuseții și armoniei universale” apare magia suprafirească a sunetelor.

Monica Dușan a dedicat studii de o mare forță revelatoare simbolurilor din romanele diaconesciene. Un interesant și revelator studiu se referă la tablourile simbolice; un citat din romanul *Nopti și neliniști* conține un tablou cu un peisaj nocturn cu „uluitoare imagini celeste” care sugerează extazul: „Lumina și întunericul se amestecau în tablouri fluide, ca într-o paradoxală zi nocturnă și noapte diurnă”.

Autoarea remarcă faptul că Mihail Diaconescu este, deocamdată, singurul scriitor din cultura română care a îndrăznit să descrie „*extazul* (s. n.) *ca stare de spirit*”. Mai precizează, de asemenea, și faptul că e „*un mare dascăl al misterului, un scriitor mistagog*”.

Pasionată de pictură, cum e cunoscută (este membră a Asociației Artelor Plastice „Marcel Olinescu” și participă regulat la expoziții de artă plastică), doamna Monica Dușan observă „*orientarea spre pitoresc, ca dominantă stilistică*” a romanelor lui Mihail Diaconescu. Ea discută și despre relația dintre „*pitoresc, simbolic și metafizic*” în proza lui Mihail Diaconescu.

În romanele sale – sesizează autoarea – o adevărată performanță o reprezintă utilizarea laolaltă a numeroase simboluri ale imanenței și ale transcendenței. Preocuparea specială și programatică pentru extraordinara capacitate de revelare a simbolurilor o determină pe doamna Monica Dușan să afirme că Mihail Diaconescu este „*un autentic și strălucit scriitor simbolist. Mai precis, un mare romancier neosimbolist*” (s.n.; am citat din p. 244).

Într-un capitol scurt, dar substanțial, ni se oferă un interesant studiu intitulat *Portrete simbolice*. Un scurt „bilanț” al autoarei: „*Faptul că Mihail Diaconescu a realizat în cele zece romane ale sale peste o mie de portrete literare simbolice este fondat [...] pe o excepțională capacitate empatică*”. (p. 246).

Sunt amintite câteva portrete simbolice, iar dintre ele autoarea a ales doar trei (portretele a două personaje femei și pe cel al unui principe) pentru exemplificări: *nobilissima domina Annia Valeria Iulia* (din *Depărtarea și timpul*), doctorița *Sabina Cristea* (din *Umbrele nopții*) și „*augustul principe domnitor al Moldovei*” *Grigore Alexandru Ghica al X-lea* (din *Speranța*).

Romanele lui Mihail Diaconescu sunt potențate și de *conflictele simbolice*. Sunt conflicte revelatoare, care dau tensiune dramatică acțiunii. Conflictele simbolice se declanșează, în primul rând, pe plan sufletesc și, în funcție de tematică, apar și conflicte de idei, de atitudini politice, între grupuri de interese, între state sau imperii, între credințe religioase.

În capitolul *Conflictele simbolice* sunt amintite tensiunile semnificative, încărcate de „*forță simbolică*”, risipite prin romane. Majoritatea personajelor sunt „*sfâșiate*” de *conflicte interioare* iscate în luptele de idei, în confruntări violente, în evoluții dramatice.

Conflictele simbolice din *Marele cântec*, *Culorile sângelui*, *Umbrele nopții* și *Nopți și*

neliniști evidențiază condiția intelectualului în lume și în istorie. Conform autoarei, Mihail Diaconescu se detașează de confrății scriitori și din acest punct de vedere: „*Niciun alt autor de proză din istoria literaturii române și europene nu a dat conflictelor pe care le evocă o asemenea dimensiune simbolică, legată în primul rând de condiția existențială specifică a creatorului de artă*”. (p. 255).

Și „*Tema creației*” este analizată în monografie. E vorba de o temă fundamentală și dominantă a operelor lui Mihail Diaconescu. Este *tema creației intelectuale*. Asemenea eroilor din *Scrisoarea I* de Mihai Eminescu și din *Bietul Ioanide* de G. Călinescu – apreciază doamna Monica Dușan – „*fiecare dintre creatorii de valori intelectuale din romanele lui Mihail Diaconescu ne apare ca o întruchipare a ideii morale de altruism*”. (p. 260).

Penultimul capitol, *Intelectualul și destinul neamului său*, începe cu enunțarea obiectivului comentariilor și al considerațiilor pe care doamna Monica Dușan le expune în continuare și cu precizarea „*sursei*” de unde „*curg*” ideile: „*Ni se pare potrivit ca în acest moment al demonstrațiilor noastre să reluăm și să nuanțăm unele observații cu privire la opera lui Mihail Diaconescu, pe care le găsim în ampla și erudita monografie Fundamentele teologice ale fenomenologiei narative a părintelui prof. univ. dr. Dumitru Radu*”. Este monografia pe care reputatul teolog Dumitru Radu a dedicat-o raportului dintre arta epică și spiritualitatea ortodoxă în opera lui Mihail Diaconescu.

În evocarea unor epoci istorice și a unor eroi reprezentativi, Mihail Diaconescu aduce în prim-plan intelectuali creatori de valori. Pentru romancier, afirmă părintele prof. univ. Dumitru Radu, lumea românească și destinul neamului românesc pot fi cunoscute „*prin raportare la operele acestor intelectuali și la valorile artistice, morale și filosofice dăruite lumii de ei*”, rolul lor fiind decisiv în societate, pentru că ei „*ilustrează și determină evoluția spirituală a neamului românesc în timp și în lume*”.

Cunoscut ca un tradiționalist convins, în romanele lui Mihail Diaconescu întâlnim, totuși, numeroase elemente de modernitate. Corelarea elementelor tradiționale cu cele moderne într-o „*fericită sinteză artistică*” – cum o numește doamna Monica Dușan – contribuie la sporirea atractivității și conferă romanelor diaconesciene un caracter monumental.

O serie de elemente de modernitate pe care le găsim în romanele lui Mihail Diaconescu sunt

punctate succint în ultimul capitol, intitulat *Modernitatea romanelor lui Mihail Diaconescu*.

Sunt elemente enunțate ca titluri ale sub-capitolelor: *Drama existențială*, *Alienarea*, *angoasa*, *stările tensionate*, *Visele*, *fantasmele și personajele demonice*, *Conflictele intelectualilor cu puterea politică tiranică*, *Construcția labirintică a romanelor*, *Parabola*, *mitul*, *arhetipul*, *alegoria*.

Acest nou volum monografic dedicat operei diaconesciene (al șaptelea) se încheie cu *Concluzii*, din care menționăm câteva idei:

- Mihail Diaconescu a formulat și a promovat o teorie estetică bazată pe noțiunile teologice de *diaconie literară* și *kenoză auctorială*.

- Cu toate că este „*situat asincronic*” față de marele curent, Mihail Diaconescu ne apare ca un *prozator simbolist*.

- Mihail Diaconescu este un tradiționalist care înnoiește romanul istoric și romanul-parabolă (o realizare deosebită în arta literară) cultivând „*epicul monumental*” și având o însemnată dimensiune moralizatoare.

- Mihail Diaconescu este un scriitor cu evidente competențe de filosof, de moralist și de teolog; dimensiunea religioasă a operei sale, trimiterile *spre* și apropierile *de* Absolut, rafinamentul compozițional și stilistic, responsabilitatea și demnitatea auctorială, „*realismul magic*”, evocările fantastice, simbolurile imanenței și ale transcendenței, vocația metafizică, noutatea și originalitatea artei epice sunt doar câteva dintre trăsăturile și calitățile operei sale care îl pot înălța pe un podium de „*mare clasic al literaturii române și europene*”.

Bibliografia volumului (p. 285-412) o prezintă și o dezvoltă pe cea din volumul monografic precedent, semnat de prof. univ. dr. Ilie Bădescu, apărut în 2010, adăugând încă peste 300 de titluri noi (exegeze apărute după 2010).

Noua contribuție completează (aducând aproape *la zi*) vechile bibliografii. Această oglindă a receptării creației lui Mihail Diaconescu constituie de fapt o *mare operă bibliografică colectivă*; de înregistrarea scrierilor autorului și a celor *despre* autor se ocupă nu numai cei șase exegeți menționați la p. 293, ci și alți cercetători încă din deceniul al VIII-lea al secolului trecut.

Această nouă sinteză bibliografică, un nou și important demers *de etapă* în receptarea operei celui mai comentat scriitor român de azi – Mihail Diaconescu – constituie o mărturie a interesului permanent față de creația sa.

Avem o profundă admirație pentru talentul analitic al doamnei Monicăi Dușan în „*descifrarea*” simbolurilor din cuprinsul operei lui Mihail Diaconescu, pentru fiorul metafizic transmis cititorului și pentru modul cum scrutează și ne *luminează* fațetele creației monumentale diaconesciene. Sensibilitatea sa în descifrarea simbolurilor ne apare strâns legată de preocupările în domeniul picturii.

Și ne exprimăm sincera recunoștință față de această distinsă doamnă a culturii române, deoarece și-a asumat o nobilă misiune: de a fi un nou *cicerone* prin labirintul scrierilor lui Mihail Diaconescu.

Într-o frază concluzivă, Monica Dușan formulează o „*situare axiologică*”: „*Tradiționalistă prin valorile pe care le afirmă, modernă prin mijloacele estetice utilizate, proza lui Mihail Diaconescu are o ținută paradoxală, insolită, fascinantă*”. (p. 278).

Încheiem cu una dintre opiniile personalităților citate de autoare, respectiv cu afirmația părintelui **Dumitru Stăniloae**, prin care marele teolog și filosof al culturii definește poziția în prezent și prezice destinul scriitorului Mihail Diaconescu: „*cel mai reprezentativ scriitor al spiritualității românești, începător al scrisului nostru viitor*”.

George Vulturescu sau omul cu dalta cuvintelor

*Te-ai regăsit în liniștea durerii? / Vederea cea lăuntrică, se știe, /
Apare-ades în clipele plăcerii / Ivite dintr-un vers de poezie.*

Maria VAIDA

Dăltuită în piatră, ca tablele lui Moise, poezia lui George Vulturescu este așezată sub semnul Ochiului Orb, simbol al ființei care dobândește vederea lăuntrică și harul profetiei, un Homer ciclop sau Tiresias, iar eul său liric, devenind o conștiință demiurgică, are funcția de a întemeia o altă realitate. Cecitatea, chiar dacă este la un singur ochi, e un privilegiu sacru prin cufundarea în mâzga vâscoasă, în negura și burnița serii, în

Poetul George Vulturescu

sihlele muntelui. Poetul, cel mai terific al literaturii noastre actuale, produsul unei lumi nordice, al unui topos de formula fabulosului diabolic adesea, trăiește plenar tragicul existenței, el este creatorul din Nodul Nord, cum ar spune astrologii, poetul care face sculptură în piatră. Materia aceasta rebelă și neperisabilă pune stavilă oricărei încercări facile; totul este dificil, apele sunt ghețuri, negura este mâzgă, lemnul este scorbură, dar din urâtul acesta se naște, cu dureri, Poezia. Estetica urâtului, putem spune, domină trăirile poetice, iar destructurarea și livrescul, fragmentarismul, proiectarea în mitologie așază creația lui George Vulturescu printre postmoderniștii cei mai talentați ai liricii românești contemporane. Ca un fântânar redutabil, poetul sapă/ sculptează în magma cuvintelor, în

solul nordic, arid și pietros, până dă de apă, aducând izvorul limpede în fața însetaților lectori. Un spațiu original și un subconștient colectiv asigură forța elementară a poemelor, dar și alcătuirea personală foarte complicată a eului liric, ce e atras de această forță centrifugă care-l proiectează adesea în afara lumii sale, risipindu-se ca piatra ce se prefăce în nisip. Chiar și după această disipare, persistă o legătură tainică dintre om și loc, dintre ființă și animal, fie el lup sau buhă, dintre mâna care scrie și piatra poemelor pe care se scriu acestea, dintre părinți și fii. Alături de simbolul Ochiului Orb (ca spațiu sacru al creației), tronează cel al lupilor ca simbol al luminii, deoarece lupii văd în întuneric, sunt animale psihopompe, inițiatice și protectoare. Se spune că în noaptea de Sfântul Andrei se deschid cerurile, iar animalele vorbesc, mai ales cu... poezii. Apoi lupul are și o valoare chthoniană, de ghid al dalbului pribeag, în călătoria sufletului spre lumea de dincolo. În pădurea de simboluri a volumului semnat de poetul George Vulturescu nu poți să te rătăcești, deoarece există o logică internă a textului, atât în plan ideatic, precum și în cel metaforic. Nu poți simți gustul vinului poeziei lui George Vulturescu decât după re-lectură, iar apoi te cutremuri, gândind: *Doamne, cumplit mai scrie bărbatul acesta nordic*, și mai prinzi iarăși cartea în mână, fraternizând cu lupii săi, cu bufonii săi, cu pietrele sale, cu Ochiul său Orb, omniprezent și omniscient.

Universurile telurice și celest, create de poet, au la bază o structură formată din patru elemente esențiale, asemeni vechilor filosofi, prin care se susține: *Piatra, Apa, Negura și Lemnul*. E similar pătratului divin, construit pe cele patru elemente: dreptatea, puterea, înțelepciunea și iubirea. Baza fundamentală o formează iubirea, iar celelalte sunt atributele Dumnezeirii, așa avem și în poezia lui George Vulturescu, un creator demiurgic. În universul esențelor tari, orașul este o prelungire a pădurilor nordice, omul este frate cu lupul, *contemporan cu fluturii și cu Dum-*

nezeu, speciile se luptă pentru supraviețuire, pământul, de fapt piatra, se face și se desface ca o condiție obligatorie a lumii create demiurgic de poet. *Piatra* este asemeni celei biblice cu șapte ochi, are puteri divine și generatoare de energii magice; de acolo vine forța creatoare a poetului, iar în contextul lexical ea apare în cuvinte sau în sintagme sugestiv metaforice: piatra, stânca, nisipul, stânca Tarpeiană, poalele stâncii, luciul pietrei, povârnișurile muntelui, piatră pe piatră, dalta morții, cremenea, coaja pietrelor, grohotișurile, dalele, piatra din caldarâm, piatra zbârnâind, vârful unghiului, fisura stâncii, caverne sulfuroase, dalele de ciment, asfaltul cenușiu. Toate acestea sunt asociate cu strămoșii care „zdrobeau cu ciocanele falnice pietre/ pentru șinele de cale ferată” (p. 43). Iarăși avem un motiv de fraternizare cu poetul prin acțiunile moșilor noștri... o, hypocrite lecteur: „Nu cu tăișul vei birui lupul, mi-a zis./ Cuțitul trebuie să te facă pe tine să fii la fel/ precum lupul...” (p. 73).

Al doilea element fundamental este *apa*, simbol al vieții, al perpetuării eterne; prezența ei se manifestă în plan lexical prin cuvinte sau sintagme meșteșugite: cleștar, podurile din Paris, cuvinte lichide, le dă apă la moară, zăpadă, vodcă, sângele, lacrima, laptele proaspăt, malul Someșului, apele Iordanului, gheața subțire, lichidul perfuziilor, marea de rahat, volbura apei, hexagoanele de gheață, apele Nilului, bat apa-n piuă, apele mării.

Al treilea pilon al gândirii filosofice a poetului nordic îl reprezintă *negura*. Însuși titlul antitetice al volumului, *Negură și caligrafie*¹ sugerează explicit argumentarea noastră. Lumea prezentă în spațiul liric creat de George Vulturescu plutește ca Ofelia printre nuferi prin: mazăgă, sihlă, năluci nămolose, nămol, borhot, mazăga serii, burniță, clei, scuipat, salivă, tină, mazăgălitură, găinaț de buhă. Fiecare element / simbol merită o dezbatere în sine.

Lemnul este elementul esențial cu numărul patru din structura gândirii filosofice a poetului, semn al vegetalului, cel care închide pătratul de aur. Lexicul poemelor aduce cuvântul sau sintagmele din câmpul său lexical în discursul liric cu o frecvență similară pietrei. Lemnul este iască, scânduri geluite, scorbura copacului, arborii, hârtia ce putrezește sub peniță, poemul despre arbori, coaja copacului, putregaiul alb al lemnului, sălciile care duc crucea, vorbele care sunt scorburi, butoaie de stejar, plute din tulpini de trestie, cuvântul ca un lemn al crucii, lemnul de tisa, smârcurile din jurul literelor etc. În acest

timp, Ochiul Orb vede totul, înregistrează totul, fie că e Miezul Noptii, Măine, care semnifică versul ori Azi, care înseamnă moartea, deoarece „ora se umflă, dă pe-afară” (p. 30), spune poetul în clar melanj postmodern, citând din R. Balaño.

Meditând asupra timpului, tonul poemelor devine elegiac și chiar tragic, sugerând limitarea ființei fără putința de eliberare de sub imperiul timpului, pentru că eliberarea ar însemna o renunțare la însăși condiția umană, de care sinele nu poate face abstracție. Iar existența este invariabil tragică. Timpul se dilată sau se contractă după situație, luna este cea care își face simțită prezența, deasupra munților de piatră zboară corbii sau vulturii, bufonii Row sau Gleb șoptesc mășcări și ispite în urechea poetului, iar el este „orfan de îngeri”, smintitul, eu, nemernicul „cel ce te las purtată pe colții grapei din sat/ precum este scris:/ ochii cei vii și ochii cei morți să fie de față” (p. 36); poetul este un Titir din Vergiliu și „mielul e trupul meu uimit” (p. 37). Pentru că între realul abulic și idealul cu negură, poetul nu-și află locul în lume, iar mireasa purtată pe grapă este Poezia, care și-a pierdut inocența și puritatea, e maculată, dar legătura eului cu poezia e sacră: „...Merg spre biserica veche,/ te duc de mână, bătrână poezie,/ ca pe-o mândră crăiasă./ Știu că ai iubit și ai mințit înaintea mea,/ te-ai lăsat dezbrăcată în odăi de purpură/ și-n taverne sărace,/ mâini pătate de sânge și mâinile caligrafilor/ din mănăstiri ți-au sfâșiat cămașa de pe sâni,/ cum și eu ți-i mușc în noapte, nemernicul,/ cel ce te las purtată pe colții grapei din sat / cum este scris: ochii cei vii și ochii cei morți să fie de față”. (p. 35-36). Poemul e terfelit, cuvintele se înmulțesc, precum firimiturile pâinii de pe muntele sfânt, pâine care poate fi a oricui și, conchide poetul: „adevărată gloria cerurilor de deasupra mâinii care scrie”. (p. 40). Dacă Poezia e o vestală, viziunea poetului este vizuală: vocalele poemelor se adună „ca struții în cerc la vreme de primejdie”.

Structura pătrată, sugerând perfecțiunea, a universului imaginat include două toposuri: unul *sacru* și unul *profan*. În *cel sacru*, poetul cuprinde Pădurile Nordului, dintr-un Nord pe moarte, în satul Tireac, Solduba, pe Valea Ierului, Dealurile Sălajului, Dealul Hodișa, Iazul lui Vartolomei, Valea Cosăului, printre stejarii Tihăriei, pe pășunea pietroasă, prin nisipul galben, la târgurile de la Mara Borșii, pe gruiul Nicoreților, Valea Homorodului, la negustorii de curele din Săsar, câmpul de narcise, salcâmi stupinei, codrii Chioarului, cetatea Zathmar, ho-

¹ George Vulturescu, *Negură și caligrafie*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014.

ra din Certeze. *Toposul profan* cuprinde crâșma lui Humă din Chioar, cafeneaua de pe malul Someșului, din Viena, cafeneaua Troidl, podul Royal, cheiul din Petersburg, o cafenea din Belgrad sau alte locuri cu prieteni: pădurea, cimitirul, pășunea care trebuie cosită. Prin prezențele umane evidențiate în poeme, biograficul își face simțită existența pentru că, înainte de a fi „o chestiune de expresivitate a limbajului, poezia e un mod de a ne trăi umanitatea”. (Horia Bădescu). Facem cunoștință cu mama Irina, tatăl Gheorghe, moșul Achim, unchiul Ioan, frații Vartolomei, și Achim, vecinii Ioan, Andrei, Grigore, fierarul Dălău, sau prietenii Andor, Toma, Gleb, Alesida, cu scriitorii din pleiada sa: Dorin Sălăjan, Ion Baias, Alexandru Pintescu, Ion Vădan, Ion Ghiur, George Boitor, Paul Grigore, Emil Matei. În același context intră tablăa tomografului sau monedele faraonilor în firidele creierului, vizualizate „în cea mai mare slavă a cristalului spart” (p. 51). Mai vin apoi la rând prietenii livrești, atestând lecturile și interesul pentru istorie ale poetului George Vulturescu: Vergiliu, Platon, André Gide, evanghelistul Luca și apostolul Pavel, Albert Camus, Feodor Dostoievski, Dimitrie Sfura, Friedrich Nietzsche, Ștefan Măzga, Petru Bran, Dariu Pop, Apollinaire, Kavafis, Jean Cocteau, Rilke ș.a.

„Ca pe un lemn al crucii/ duc cuvântul meu, literă cu literă/ către Tine” (p. 27). Crucea, o componentă spirituală a peisajului imaginat, sugerând calvarul, suferința, moartea, dar și resurecția și eternizarea vieții biruitoare, deci „simbolul crucii este o unitate a contrariilor, semn de totalizare” (Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*). „Crucea are în consecință o funcție de sinteză și măsură. În ea se întâlnesc cerul și pământul. În ea se întrepătrund timpul și spațiul. Ea este cordonul ombilical niciodată retezat între cosmos și centrul originar. Dintre toate simbolurile, el este cel universal, cel mai totalizant”¹. Modulația fundamentală pe care o realizează crucea o reprezintă copacul pe care crește iasca, din care se fac scânduri geluite, arborii în care întâlnim scorburi, pe care crește putregaiul alb al lemnului, din care se fac butoaie de stejar. Vorbele sunt scorburi, adevărul apare în scorbura copacului, unde „hârtia putrezește sub peniță/ ca un pui neajutorat îmi cade adevărul/ din cuibarul creierului meu/ sub moaștele literelor” (p. 14).

Oscilând între ideile filosofice ale lui Plotin sau Platon ori ale gânditorilor moderni și cele biblice, poezia lui George Vulturescu este credință și tăgadă în egală măsură, nimic nu poate fi dislocat din această unitate paradoxal divergentă a creației lirice, din conținutul ei ideatic. Pentru autorul nostru, poezia este o formă de comunicare a ființei cu divinitatea, deoarece *creația se află pe drumul iubirii*, spunea părintele Stăniloae. În limpede manieră postmodernă, poetul face apel la citate sugestive din scrierile religioase, unele arhicunoscute, altele inedite. Omul este o ființă gânditoare care nu poate stabili întotdeauna o comunicare cu Dumnezeu. Uneori acest lucru este imposibil, pentru că lumea a devenit o creație agonică și imperfectă; ca și cum Domnul și-ar fi uitat lucrarea și fața Lui s-a întors de la noi. Aspectele care atestă ideile religioase din lirica lui George Vulturescu fac trimitere la *Ecclésiast* (unde va fi stârvul, acolo se vor aduna vulturii), la *Epistolele* apostolului Pavel (Precum târziu te-am recunoscut, Doamne,/ pe drumul spre Emaus...), la *Evanghelia lui Luca* (Chiar prin sufletul tău va trece sabia, (...) ca să descopere gândurile din multe inimi), la *Biblie* (... luând Domnul tină din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie). Lexicul poemelor cuprinde numeroase exemple de sintagme ori cuvinte din sfera religiosului: cruce, apele Iordanului, mironosițele, giulgiul, versuri răstignite pe cruce, Îngerul, piatra templelor, tâlharul eliberat, Domnul, cerurile, mielul, Cina cea de Taină, cerurile nu spun nimic, cerurile ocrotesc, Biblia, Babilonul, vindecarea orbului, flori de crin, lei și vulturi cu crucea-n plisc, șarpele care-și mușcă coada, racla poemelor, Sfântul Augustin, Dumnezeu, sacristie, nici Dumnezeu nu se privește-n oglinzi ș.a. Dar timpul inocenței reînvie uneori sub influențe bahice: „Adevărul e că mă ascund în poem/ precum lupul se retrage în hrubă/ târând după el stârvul căprioarei;/ adevărul e că iar stau de vorbă cu/ prietenii mei morți/ și scap o lacrimă pentru ei/ dar lacrima nu putrezește/ ea înoată ca un pește de argint prin votca/ din pahar/ către copilul care duce mâna spre cana / cu lapte proaspăt/ pe veranda unei case din cătunul Tireac”. (p. 16).

Lectura poemelor lui George Vulturescu din acest volum recent este cutremurătoare, la modul estetic vorbind.

1 Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dictionnaire de symboles. Mithes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, Paris, Jupiter, 1982, p. 318.

Teodor Ardelean, *Pietre unghiulare pentru o... bibliotecă de idei*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, 189 p.

Dr. Ștefan VIȘOVAN

Apărute într-un format elegant, la prestigioasă editură clujeană „Școala Ardeleană”, *Pietrele unghiulare* ale lui Teodor Ardelean se constituie, fără îndoială, într-o veritabilă *bibliotecă de idei*, căci parcurgerea lor, dincolo de faptul că asigură o lectură plăcută și plină de învățăminte, reprezintă o radiografie atentă și obiectivă a vieții culturale, sociale și politice a României ultimelor decenii, cu împlinirile și numeroasele ei nerealizări, de care, chiar dacă autorul nu o spune direct, înțelegem că se face vinovată clasa politică postrevoluționară. Teodor Ardelean nu rămâne, însă, doar la nivelul constatărilor, ci, dimpotrivă, pătrunde în esența fenomenelor pe care le surprinde în ...*pietrele* sale, identificându-le cauzele, oferind căi și modalități de instalare a normalității, precum și *idei* tuturor acelor care vor cu adevărat binele acestei țări.

Cartea nu trebuie înțeleasă ca o simplă sumă de articole pe teme diverse, așa cum ar părea la prima vedere. Dimpotrivă. Sunt expuse aici gânduri, idei, păreri, sentințe etc. ale unui om profund implicat în viața cetății, ale unui intelectual distins, căruia nu-i este indiferentă direcția înspre care se îndreaptă țara, ale unui politician care înțelege superior cursul lumii. Parcurgând cele 187 de pagini, nu poți să nu admiri stilul elegant, adaptat cu pricepere la conținut: când direct, abrupt, când metaforic, sensibil sau aluziv, dar de fiecare dată grefat pe un limbaj elegant, căci autorul are, într-adevăr, proprietatea termenilor și deține cunoștințe care l-ar putea face invidios pe orice erudit.

Nu există teme pe care Teodor Ardelean să nu le poată aborda, lucrul acesta explicându-se printr-o anvergură informațională exemplară, gestionată cu înțelepciune și bună-credință, neafrîșată ostentativ tocmai pentru că i se pare ab-

solut normal ca intelectualul să posede o informație vastă, exhaustivă chiar, din cât mai multe domenii. Iată de ce piesele cuprinse în carte se caracterizează prin capacitatea – nu la îndemâna oricui – de a concentra într-un spațiu foarte redus o cantitate uriașă de informație... *Non multa, sed multum* ar spune autorul, care este un fin cunoscător și un admirator rațional al culturii latine.

Asemenea unor pietre de înțelepciune, care au – fiecare în parte – valoare și consistență de necontestat, cele 206 tablete alcătuiesc un întreg armonios, ale cărui constante sunt, printre altele, nevoia de modele, românii și românismul, rolul bibliotecii și al lecturii în definirea personalității, viața creștină, Maramureșul, așezămintele monahale. Peste toate acestea se așază un patriotism funciar, lucrător, chiar vijelios când situația o cere, în virtutea căruia Teodor Ardelean nu se lansează în critici fără acoperire, ci identifică oportunități, face propuneri, trăiește, fierbe, se îngrijorează și se frământă pentru țară.

Punctul de pornire al tabletelor îl constituie evenimente, fapte, personalități, întâmplări, gesturi, situații pe care autorul le consideră demne de a fi supuse atenției și analizei obștei, spre a se trage pe baza lor învățături, a se corecta comportamente, a se trezi sentimente, a se provoca trăiri etc., care să conducă la acutizarea gradului de civism al cititorului.

Dr. Teodor Ardelean iubește Maramureșul, iubește Sălajul natal, iubește România. Nu este vorba despre o iubire declarativă, ci despre una lucrătoare, generatoare de acțiune și de idei capabile să schimbe mentalități, să declanșeze fluxuri constructive, să conștientizeze factori decizionali, să creeze opinie.

Tabletele vorbesc despre cărți citite sau lansate, despre personalități românești sau europene, despre iminența unor corecturi în algoritmi administrativi sau politici, atrag atenția asupra unor pericole care pândesc activitatea de guvernare la diferite niveluri, instruiesc, educă, îmbogățesc cunoștințele de cultură generală, dezvoltă sentimente, avansează idei, oferă soluții, aduc lumină, limpezesc mintea, dându-ne mereu certitudinea că autorul nu scrie de dragul de a scrie, ci se gândește la semenii săi – la cei de acum și, mai ales, la cei care vor veni. Ne întâmpină în carte îndemnuri la credință, la înălțare prin smerenie și rugăciune, prin modestie și altruism. Ca un creștin adevărat, Teodor Ardelean identifică cu consecvență partea bună din om și este convins că fiecare individ poate prelua idei folositoare de la oricare dintre cei cu care parcursul pământean îl pune în contact. Îl preocupă și îl îngrijorează, deopotrivă, persistența condamabilă a unor inechități și chestiuni

nerezolvate, pe care guvernele se fac că nu le văd, ignorându-le ori plasându-le sub preș. I-ar plăcea ca intelectualii să fie mai implicați în viața culturală a cetății și, în genere, societatea civilă să se remarce ca o entitate matură, capabilă să inhibe sau să stimuleze evoluția anumitor fenomene sociopolitice.

O calitate importantă a cărții este conținutul aforistic. Autorul apelează nu doar la cugetări și maxime clasice, consacrate, ci presară tabletele cu numeroase judecăți proprii, care sunt rezultatul unei dense experiențe de viață, al unor lecturi consistente, al observării și interpretării, într-o cheie proprie, a evenimentelor sociale, politice, economice etc., al căror martor a fost sau pe care le cunoaște din varii surse.

Informația vastă pe care o deține autorul este orientată cu generozitate către cititor, oferindu-i o lectură instructivă, agreabilă și capabilă să dea roade.

O carte-document despre viața și activitatea lui Gregor Mendel, fondatorul *geneticii*

Prof. univ. dr. Gogu I. GHIORGHITĂ

Membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România, Secția științe biologice

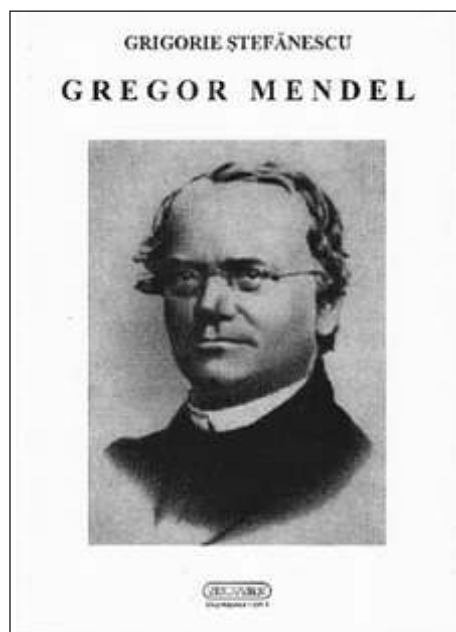
Prin Declarația din aprilie 1964, România acelor vremuri lua cumva distanță față de „marele ei prieten” de la răsărit - URSS, fapt salutat cu entuziasm de întregul popor român, dar mai ales de tânăra generație. Până atunci, chiar și unele domenii ale științei avuseseră de suferit, fiind bântuite de dictatură. Într-o astfel de situație s-a aflat *genetica*, disciplină devenită, după 1953, anul descoperirii structurii ADN, cea mai dinamică și mai fecundă ramură a biologiei în lume, ale cărei contribuții de marcă au fost onorate cu numeroase premii Nobel. Între 1948 și 1964, *genetica* adevărată, mendelomorganistă, fusese înlocuită în fosta URSS, și implicit la noi, cu o aberație, cu așa-zisa genetică micuristă, promovată de către un impostor în știință (T. D. Lâsenko). M-am aflat chiar în prima generație de studenți biologi la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași care, în 1966, audiam un curs semestrial de genetică autentică, susținut de profesorul Corneliu-Constantin Zolyneak. Pe atunci, în bibliotecile de profil nu existau manuale sau tratate de acest gen, pentru că ele erau interzise, așa încât am trăit o mare satisfacție, o adevărată revelație aflând de la profesorul meu cât de interesantă și incitantă este *genetica* - știința eredității și variabilității lumii vii.

O carte recent apărută, intitulată *Gregor Mendel* - semnată de conf. univ. dr. Grigorie Ștefănescu, de la Universitatea de Nord din Baia Mare - mi-a amintit de momentul mai sus relatat și de impactul imens pe care l-ar fi avut în acele vremuri *genetica* și legile eredității stabilite de Mendel asupra elevilor, studenților și profesorilor. O carte ca aceasta ar fi fost pur și simplu devorată de cititorii avizați. Eu cred că și acum ea este bine-venită și va fi receptată cu mult interes, pentru

că, deși au trecut aproape cinci decenii de la repunerea în drepturi a *geneticii* în România, nimeni nu a încercat să-i dedice o lucrare de o asemenea amploare primului și celui mai genial genetician - Johann Gregor Mendel. Volumul nu conține doar o prezentare critică a operei marelui savant, ci și multe aspecte din viața acestuia, școlile urmate, greutățile cu care s-a confruntat de-a lungul vieții, neîmplinirile, cunoștințele acumulate până la el în

domeniul hibridării la plante, contextul vremii în care a lucrat etc. - aspecte ce vor stârni și mai mult interesul cititorilor. În plus, autorul a avut ideea salutară de a insera în carte lucrarea fundamentală a lui Mendel *Versuche über Pflanzen-Hybriden* (*Experiențe asupra hibrizilor plantelor*) și cititorii vor putea ei înșiși să o analizeze și să o interpreteze. Concluziile lucrării fuseseră comunicate în 8 februarie și 8 martie 1865, așadar în urmă cu 150 de ani, în cadrul Societății Naturaliștilor din Brno și publicate un an mai târziu în revista aceleiași societăți.

Lectura cărții ne va da prilejul de a afla informații interesante și inedite despre locul natal și familia lui Mendel, despre studiile efectuate de acesta înainte de a intra în mănăstire, despre dificultățile materiale prin care a trecut pentru a se instrui, despre faptul că a fost un elev strălucit și că, pentru a-și continua studiile, dar și din convingeri religioase, a urmat cariera ecleziastică, fiind acceptat ca novice în Mănăstirea augustină „Sfântul Thomas” din Alt Brunn (Brno). De reținut că intrarea în mănăstire nu era o simplă formalitate, ci presupunea cunoștințe solide din partea candidaților, Johann Mendel concurând, în 1843, pe 4 locuri cu alți 12 aspiranți. Ca monah al mănăstirii, Mendel va primi prenumele de fratele Gregorius. În acea perioadă, starețul mănăstirii, Franz-Cyrrill Napp, era un prelat luminat, care

promova știința și încuraja cercetarea științifică în mănăstire, în special în agricultură. Mănăstirea „Sfântul Thomas” dispunea de o bibliotecă remarcabilă, de colecții de minerale și plante. În anul 1830, părintele Napp a înființat o grădină experimentală în curtea mănăstirii, iar mai apoi, în 1844, o seră. Mendel își va desăvârși pregătirea teologică până în 1848, la Institutul Teologic din Brno, dar în paralel a frecventat și cursuri de agricultură, pomicultură și viticultură la institutul de profil din același oraș. Între 1851 și 1853, Mendel urmează o serie de cursuri la Universitatea din Viena, pentru a câpăta dreptul de a preda fizica și istoria naturală (biologia) la gimnaziu. La Viena, a avut o serie de profesori renumiți în domeniul fizicii, matematicii, anatomiei și fiziologiei plantelor, zoologiei, chimiei etc. Într-o lucrare dedicată genezei operei marelui savant, publicată în 1984, în *La Recherche*, J. L. Serre consideră că o înrăurire specială asupra lui Mendel au avut, probabil, profesorii Franz Unger, anatomist și fiziolog al plantelor, și Christian Doppler, genialul fizician experimentator, descoperitorul *efectului Doppler*, în privința manierei în care și-a conceput experiențele de hibridare și a explicării segregării caracterelor în descendența hibrizilor (fenomen ce ar semăna cu trecerea luminii albe printr-o prismă, care asigură separarea ei în componente). În epocă domnea ideea eredității prin amestec, la hibrizi. Or, tocmai un canonic-botanist, înarmat cu o metodă de lucru adecvată și foarte exact în cuantificarea rezultatelor obținute în hibridări, vine și arată că trăsăturile contrastante ale unui caracter se reunesc în hibrid, dar se separă, segregă, la descendenți. Același J. L. Serre consideră că este posibil ca anii petrecuți la Viena să-l fi înarmat pe Mendel și cu alte informații utile, cum ar fi cele furnizate de citologii Hoffmeister și Amici, care arătau că polenul și ovulul au rol strict egal în fecundare la plantele cu flori. În plus, cum am amintit deja, Mendel era la curent cu toate lucrările de hibridologie publicate până la el de către botaniști, agronomi, hibridologi, în special, cu rezultatele obținute de J. G. Kölreuter (1761) și de K. Gärtner (1849), pe care îi citează deseori în lucrarea sa, rezultate care i-au servit în proiectarea experiențelor sale de hibridare și l-au orientat pe Mendel inclusiv asupra materialului biologic principal pe care a experimentat – mazărea.

Pentru profesorul Ștefănescu imboldul de a scrie această carte a fost acela de a-l repune în drepturi pe Mendel, de a-l prezenta întocmai așa cum a gândit, cum a lucrat etc., de a-i reda opera sa în forma ei reală, autentică, plecând de la neplăcuta constatare, că în diverse manuale și tratate de genetică, publicate în România (dar nu numai) de-a lungul anilor, se găsesc o serie de inadvertențe privind opera acestuia, că nu există consens nici

măcar în privința numărului legilor descoperite de el, a formulării acestor legi etc., fapt ce denotă că diverșii autori nu l-au citit pe Mendel, ci s-au „inspirat” din comentariile altora. În acest context, autorul cărții precizează că în urma experiențelor de hibridare efectuate în special pe mazăre și pe fasole, dar și pe alte specii, Mendel a stabilit trei legi, care ar putea fi enunțate astfel: 1) *legea segregării unei perechi de caractere diferențiabile*; 2) *legea segregării independente și combinării libere a perechilor de caractere diferențiabile*; 3) *legea corespondenței tipurilor de gameți ai hibrizilor cu formele constante din descendența lor*. Într-adevăr, aceste formulări diferă de cele pe care le întâlnim în prezent prin mai toate manualele și tratatele de genetică, unde, în loc de trei legi, se vorbește, în general, de două, și anume: 1) *legea segregării caracterelor hibrizilor în F2 sau legea purității gameților* (constată în urma experiențelor de monohibridare) și 2) *legea segregării independente și combinării libere a factorilor ereditari* (relevată pe baza experiențele de di- și trihibridare). Uniformitatea hibrizilor din prima generație, datorată dominanței unui caracter sau interacțiunii între caractere/gene (ereditatea de tip *Pisum* sau *Zea*), nu este propriu-zis o lege a eredității, așa cum au înțeles unii autori, și nu-i aparține lui Mendel, acest fenomen fiind observat de mai mulți hibridologi cu mult înaintea lui Mendel (prima dată fiind sesizat în 1761, de către Kölreuter).

Așa după cum precizează autorul cărții de față, legea a III-a a lui Mendel (echivalentă, oarecum, cu așa-zisa „lege a purității gameților”) „reprezintă – potrivit lui Mendel – suportul explicativ al legilor I-a și a II-a ale eredității hibrizilor”. Iată ce spunea Mendel despre legea a II-a: „Legea combinării caracterelor diferențiabile, după care se desfășoară dezvoltarea hibrizilor, își găsește explicația în principiul demonstrat (legea – n. G.Ș), după care hibrizii formează în cantități egale celule germinale și polenice, corespunzând tuturor formelor constante, obținute din combinarea caracterelor asociate pe calea fecundării”.

În ceea ce privește legea a III-a, Mendel arăta că: „Hibrizii formează celule germinale (gameți femeli, în accepțiunea actuală) și polenice (gameți masculi), care, prin capacitățile lor și în număr egal, corespund tuturor formelor constante care se obțin în combinațiile de caractere asociate prin fecundare”.

Notând cu simboluri caracterele urmărite în descendență (cu literă mare caracterele dominante și cu literă mică, pe cele recesive), Mendel a constatat că în cazul hibridării unor forme de mazăre pure biologic, ce difereau printr-o pereche de caractere, hibrizii din prima generație exprimau doar un caracter (cel dominant – A). Prin autofecundarea hibrizilor din prima generație, a ob-

servat că în a doua generație apărea caracterul dominant, dar reapărea și caracterul eclipsat (cel recesiv – a), într-un raport de **3 dominant : 1 recesiv**, potrivit expresiei dezvoltate „ $A + 2Aa + a$ ”. Urmărind comportarea descendenței plantelor obținute în F₂ în generația următoare, (F₃), Mendel a constatat că jumătate din ele ($A + a$) nu mai segregau (reveneau la caracterele constante ale formelor inițiale), iar jumătate ($2Aa$) segregau în același raport de 3:1 (dominant/recesiv), precum hibridii din F₁.

De reținut faptul că, până la Mendel, și alți autori ajunseseră să cuantifice rezultatele unor hibridări de acest fel. De exemplu, Gärtner, în anul 1849, efectuând experiențe de monohibridare la porumb, a găsit că în F₂ rezultatul a fost, într-un caz, de 224 semințe gri la 64 roșii, iar în alt caz, de 104 semințe gri la 39 roșii, dar nu a generalizat, adică nu a formulat, prin inducție, raportul legic de segregare a caracterelor de **3:1**, în generația F₂, în cazul unor genitori care diferă printr-o pereche de caractere (trăsături) contrastante, așa cum a procedat Mendel, pe baza rezultatelor mai multor monohibridări, în care erau implicate 7 perechi de caractere diferențiabile diferite.

După cum subliniază profesorul Ștefănescu, Mendel a mers mai departe și a înțeles distincția dintre *aspectul* indivizilor (plante sau semințe), obținuți în experiențele de hibridare, și *natura lor ereditară* (genetică, n.n.), hibridă sau pură (constantă), cu alte cuvinte, dacă folosim termenii apăruiți după 1900, Mendel a sesizat distincția dintre *fenotip* și *genotip*, precum și diferența dintre genotipul homozigot și cel heterozigot.

Urmărind modul cum se transmit caracterele analizate în generații succesive, Mendel a constatat și faptul că pe măsura scurgerii generațiilor descendente, obținute pe calea autofecundării: „numărul formelor hibride, apărute din încrucișări între genitori care prezintă o pereche de caractere diferențiabile, scade în mod considerabil, din generație în generație, în raport cu numărul formelor constante sau pure, dar hibridii (heterozigoții, n.n.) nu pot să dispară cu totul”. Mendel ajunge chiar să generalizeze această observație, oferind, în cazul a „n” generații, următorul raport de segregare: $2^n - 1 (A) : 2 (Aa) : 2^n - 1 (a)$. Totodată, el a calculat, spre exemplu, care va fi rezultatul acestui raport după 10 generații succesive: „din 2048 de plante care apar în această generație, 1023 de plante au caracterul constant dominant, 1023 au caracterul constant recesiv și doar 2 sunt hibride”.

Autorul cărții, profesorul Ștefănescu, consideră drept o inadvertență faptul că unii autori de manuale și tratate de genetică îi atribuie lui Mendel stabilirea, în F₂, a raportului de segregare a caracterelor de **9 : 3 : 3 : 1** în cazul claselor de descendenți ai hibridilor dintre plante ce diferă

prin două perechi de caractere diferențiabile (dihibridare - n.n.), deoarece un asemenea demers este inexistent în lucrarea capitală a lui Mendel. Ba mai mult, sunt autori de manuale și lucrări de popularizare a științei care i-au atribuit în mod eronat lui Mendel calcule probabilistice pe care el nu le-a făcut, și anume că, plecând de la faptul că în monohibridare, în F₂, se obțin două clase fenotipice, cu 3/4 din indivizi manifestând caracter dominant și 1/4 caracter recesiv, Mendel ar fi dedus, în cazul dihibridării, raportul dintre clasele fenotipice ale generației F₂, având combinații de caractere din cele două perechi. Profesorul Ștefănescu arată că, de fapt, pe Mendel nu l-a interesat acest raport dintre caracterele exteriorizate (fenotipice), ci, mai ales, natura ereditară (genotipul) indivizilor din a doua generație, altfel spus, raportul dintre plantele constante (pure), semihibride și hibride. Urmărind determinarea acestui raport, Mendel a descoperit o serie combinativă, de forma: **(AB + Ab + aB + ab) + (2ABb + 2aBb + 2AaB + 2Aab) + 4AaBb**, așadar raportul de 4 forme pure : 4 forme semihibride : 4 forme hibride, care rezultă, după Mendel, din combinarea seriilor de segregare, specifice fiecăreia din cele două perechi de caractere diferențiabile (A și a), (B și b), și anume: ($A + 2Aa + a$) și, respectiv, ($B + 2Bb + b$). Chiar dacă Mendel nu a calculat raportul (9:3:3:1), dintre cele patru clase fenotipice de indivizi din F₂, acesta ar fi putut fi lesne dedus din seria de dezvoltare prezentată mai sus, iar o astfel de operație o vor face cei care îl vor „redescoperi” pe Mendel peste trei decenii și jumătate, în anul 1900. La fel procedează marele savant și în cazul hibridării între plante ce diferă prin trei perechi de caractere (notate cu ABC și, respectiv, abc), obținând o serie combinativă mai complexă, care reprezenta reunirea a trei serii de segregare, pentru perechile de caractere diferențiabile (A și a), (B și b), (C și c), adică: ($A + 2Aa + a$), ($B + 2Bb + b$) și, respectiv, ($C + 2Cc + c$).

Mai mult decât atât, și de data asta Mendel generalizează, arătând care va fi rezultatul hibridării în care genitorii inițiali se vor deosebi prin „n” perechi de caractere diferențiabile, situație în care: „numărul membrilor seriei combinative (numărul de clase genotipice în F₂ – n.n.) va fi de 3^n , numărul indivizilor aparținând seriei (numărul de combinații posibile – n.n.) va fi de 4^n și numărul combinațiilor care rămân constante (clase genotipice homozigote – n. n.) va fi de 2^n . Și de data asta exemplifică, arătând că: „în cazul când genitorii diferă prin 4 caractere, seria va conține $3^4 = 81$ membri (clase genotipice – n. n.), $4^4 = 256$ indivizi (combinații posibile – n. n.) și 2^4 forme constante (clase genotipice homozigote – n. n.).

Mendel explică cum stau lucrurile și în cazul încrucișărilor reciproce dintre genitorii inițiali, sau

ce se întâmplă în situația în care hibridul este supus polenizării repetate cu polen provenit de la unul dintre partenerii inițiali, comentând unele din experiențele de hibridare ale lui Kölreuter și Gärtner.

Mendel ajunge la formularea legilor enumerate anterior printr-o cercetare științifică ingenios proiectată și, totodată, deosebit de meticuloasă, desfășurată între anii 1854 și 1863, pe mii de indivizi vegetali, muncă în care și-a pus în valoare nu numai calitățile unui cercetător iscusit, ci și geniul care l-a făcut *să aibă intuiție și să vadă acolo unde nu era încă nimic întrevăzut*. El și-a depășit contemporanii nu numai în privința modului în care și-a conceput și a realizat experiențele de hibridare, a felului cum a cuantificat și interpretat ulterior observațiile (rezultatele), ci și prin aceea că a intuit prezența în celule a unor „elemente” sau „factori” responsabili de transmiterea caracterelor analizate. Astfel, Mendel presupune rațional că, la formarea celulelor sexuale de către hibrizi, „elementele prezente (adică factorii ereditari – n.n.) se distribuie în grupuri independente și egale și doar elementele diferențiabile se exclud reciproc din aceste grupări”, și că, în acest fel, „este posibilă apariția atâtor celule ovulare și polenice, câte combinații diferite se admite că pot forma elementele”, iar când discută celulele germinative ale hibrizilor, consideră că: „pretutindeni se confirmă faptul că descendenții constanți se formează doar atunci când celulele germinative și polenul fertilizator au o natură identică, adică ambele sunt dotate cu aptitudini capabile să formeze indivizi perfect identici, așa cum se întâmplă și în fecundarea normală la specii pure. De aceea, trebuie să admitem cu necesitate că la apariția formelor constante (homozigote – n.n.) de la plantele hibride (heterozigote – n.n.) are loc unirea unor factori complet identici”.

Despre rolul egal al celulelor germinale și polenice în formarea noului embrion precum și al factorilor (elemente) ereditari ai acestora aflăm opinia lui Mendel într-o notă infrapaginală a lucrării sale, care precizează: „La Pisum, dincolo de orice îndoială, s-a stabilit că la formarea noului embrion trebuie să aibă loc o unire completă a elementelor din ambele celule de reproducere. Cum s-ar putea altfel explica faptul că printre descendenții hibrizilor se întâlnesc din nou ambele forme inițiale, în același număr și cu toate particularitățile lor?”

Totodată, în capitolul *Considerații concluzive* al lucrării sale, Mendel adaugă „... trebuie să admitem că elementele deosebite între ele reușesc

să iasă din asocierea obligatorie doar o dată cu dezvoltarea celulelor de reproducere. La formarea acestor celule, toate elementele existente se distribuie în grupări complet independente și egale, grupări în care doar elementele deosebite se exclud reciproc unul pe altul. Pe această cale este posibilă apariția atâtor celule germinative și polenice câte combinații se admite că sunt capabile să formeze elementele”.

Lectura acestei cărți mi-a produs o mare bucurie și satisfacție. Autorul și-a asumat o misiune defel ușoară și lipsită de riscuri. Consider că și-a atins țelul. Deși, într-un anumit fel, a făcut-o, mi-aș fi dorit, totuși, ca autorul să scoată mai mult în evidență importanța operei mendeliene, într-o perioadă în care nu se știa aproape nimic despre diviziunea celulelor, despre existența cromosomilor, despre faptul că nucleul este sediul „factorilor ereditari”, nu erau cunoscute noțiunile de homo- și heterozigot, de genotip și fenotip etc. S-a dovedit însă atât de ingenios, atât de inspirat, atât de savant acest onest călugăr – Johann Gregor Mendel –, încât prin ceea ce a făcut (experimentat) a aparținut veacului său, al XIX-lea, dar prin interpretările date rezultatelor sale aparținea deja secolului al XX-lea. De abia după 35 de ani, în 1900, a fost confirmat și reconsiderat, mult prea tardiv pentru ca Mendel să guste din paharul succesului bine meritat.

Apreciez în mod deosebit efortul profesorului Ștefănescu de a nu lăsa nimic la voia întâmplării în cartea sa, de a se apleca cu atenție și pasiune asupra fiecărui amănunt din viața, lucrările și scrisorile de interes științific ale lui Mendel, de a prelua și prelucra critic ideile marelui savant, de a debarasa interpretarea operei sale de ceea ce nu-i aparține, de a analiza în manieră personală unele dintre considerațiile lui Mendel, de a racorda unii termeni și date experimentale ale lui Mendel la cuceririle de după 1900 în domeniul geneticii, ceea ce demonstrează că, în ciuda criticilor pe care le aduce unor autori de manuale și tratate de genetică, este conștient de faptul că nu-l mai poți prezenta pe Mendel în „hainele” de la 1865.

Sunt convins că volumul elaborat de profesorul Ștefănescu va stârni un interes legitim, că acțiunea sa de a-l restitui pe Mendel cititorilor din România va fi una reușită și că misiunea pe care și-a asumat-o, cu talent și dăruire, va fi remarcată și salută de către toți confrății în ale geneticii, dar și de publicul larg, dornic de a cunoaște cât mai temeinic tezaurul nepieritor al științei despre ereditatea și variabilitatea organismelor.

Folclor și istorie (1950-1989)

Pamfil BILȚIU

Este bine cunoscut că fiecare etapă a istoriei își are evenimentele ei, cu tot ce au ele caracteristic. Cercetările ne arătează că niciuna dintre acestea nu rămâne ne-reprezentată în creația populară. Ba, mai mult, întâlnim reflectate și evenimente locale mărunte, anumite producții fiind unicele documente legate de ele. Poporul immortalizează tot ce consideră important să fie reținut și transmis generațiilor viitoare, pe cale orală.

Perioada 1945-1989, cu toate evenimentele ei, a intrat și ea în circuitul creației orale, fiind caracterizată de instaurarea Comunismului, cu consecințe dramatice în viața populației de la orașe și sate. Această etapă a istoriei contemporane a fost marcată de evenimente, care s-au ținut lanț ca într-un scenariu cinematografic și au avut consecințe dezastruoase pentru viața social-economică a poporului. Prima mare „binefacere” s-a produs mai înainte și a constituit prologul celor ce au urmat. La 11 iunie 1948 a avut loc naționalizarea mijloacelor de producție, urmată de desființarea Bisericii Greco-Catolice, culminând apoi cu colectivizarea agriculturii, prin care țărănimea, această pătură socială cândva talpa țării, intră într-un proces de pauperizare, în urma căruia devine cea mai umilită categorie socială. Prin depozitarea de avere a țăranilor mai mult sau mai puțin înstăriți, ce făceau parte din clasa „chia-burimii”, regimul a instaurat un control deplin, o supunere și o umilință totală.

Transformarea omului într-un robot al stăpânirii implica și debarasarea lui de biserică, izolarea de credință, pentru a îmbrățișa cât mai ușor ideologia regimului dictatorial. Pe fondul izolării omului de instituțiile comunitare, al ateismului agresiv, propagat cu tărie de regimul comunist, Biserica Greco-Catolică, condusă de un suveran influent, din Occident, trebuia desființată, mai ales că era într-un moment de vârf al activității, o biserică bine organizată, condusă de personalități cu prestigiu la nivel mondial.

Evenimentul nu a rămas fără ecou pe planul creației populare. Poetul anonim a surprins acest abuz, cu toate consecințele ce au urmat: opoziția credincioșilor, a preoților și a ierarhilor acestui cult, refuzul enoriașilor de a trece la Biserica Ortodoxă, pusă sub controlul sever al regimului. Ce a urmat se

știe: condamnarea și maltratarea capilor Bisericii Unite, acapararea lăcașurilor de cult și a averii acesteia, cu toată rezistența dâră a opozanților. Toate aceste consecințe ne sunt redată în producții folclorice-document, prin versuri populare bine șlefuite. Pentru exemplificare se evidențiază un *Cântec al martirilor*, comunicat nouă de către Anuța Chindriș, din Ieud. Întregul poem este o veritabilă avertizare. Motivul-prolog este un pios îndemn la reculegere în fața mormintelor martirilor, care s-au sacrificat pe altarul sacru al credinței lor, care le-a fost, pe nedrept și abuziv confiscată. „Noi vinim cu dor fierbinte,/ La a martirilor morminte./ Toți creștinii să îi plângă,/ Inimile să și le frângă”.

Motivația îndemnului la pioșenie este tratată de autorul anonim ca un act de solidaritate cu cauza lor, pentru care au îndurat cele mai cumplite umilințe, maltratări sau chiar și-au sacrificat viața. „Pântru a noști martiri, cu jele,/ Ce-au murit în chinuri grele”.

Preoții, credincioșii, ierarhii Bisericii Unite erau considerați, nu numai uneltitori contra regimului, ci și dușmani ai poporului. Tocmai de aceea au avut parte de închisorile și pedepsele cele mai grele cu putință: „La Canal și la Gherla, la închisoarea cea mai grea,/ la Jilava și Aiud,/ C-acolo o stat mai mult./ În celule, fără soare,/ Tăt cu lanțuri, la picioare/ Și, la mâni, cătușe grele./ Cu greu o trecut pân ele./ În închisori o suferit,/ Pântru credință o murit”.

Regimul dictatorial a făcut tot posibilul ca acestor opozanți ai regimului, care s-au sacrificat pentru credință, să li se șteargă total urma. Multora nu li se mai știe astăzi nici măcar locul unde au fost înhumați. Piesa pe această linie este ilustrativă: „Dacă sufletu’ și-o dat,/ S-o dus și i-o îngropat / Tăt’ într-o groapă comună / Ca să nu le dăm de urmă / Tăt’ într-o groapă pustie / De-a lor nume să nu știe”.

Versurile redau o realitate istorică. Cimitirul Săracilor din Sighetul Marmăției are o suprafață întinsă. Este un cimitir cu foarte mulți morți, dar foarte puțini au morminte; cei care mureau în închisoarea din Sighet, rezervată deținuților politici, erau îngropați pe ascuns. De persoanele decedate se ocupau angajații de la spitalul de psihiatrie, care nu știau pe cine îngroapă și nici nu erau interesați. Pentru ei, orice erou era un mort oarecare de la închisoare.

Creatorul anonim ne redă plastic tenacitatea acestor martiri, pe care nimic nu i-a putut opri din calea credinței lor, nici măcar suferințele cumplite pe care le-au îndurat în temnițele cele mai grele, de-a lungul mai multor decenii: „În temniță la Gherla,/ Nu și-o lăsat credința./ În închisori grele-o suferit,/ Pentru credință-o murit”. Multă vreme preoții și credincioșii au avut parte de chinurile cele mai cumplite, deoarece au refuzat să se debaraseze de biserica lor. „Cât au suferit cu toții./ Credincioșii și preoții./ Suferit-au pentru tine./ Patruzeci de ai mai bine”.

Celor osândiți nu le mai rămăseseră decât rugăciunile către Maica Sfântă, tratate drept cale de ieșire din această cumplită suferință. „Maică Sfântă, sii miloasă,/ Vezi năcazu’ ce ne-apasă,/ Nu căta că suntem răi./ Că toți suntem fiii tăi./ Încercați în lupte grele./ Scapă-ne, Maică, de ele”.

Așa cum am amintit, creația folclorică imortalizează și fapte ale unor personalități locale, din rândul preoților, care, prin ceea ce au realizat, au intrat în memoria și conștiința colectivității. Dunca Ioan Joldea, din Ieud, ne slujește drept exemplu ilustrativ. Mai întâi el a jucat un rol hotărâtor în bătălia dusă de maramureșeni împotriva alipirii Maramureșului la Ucraina Subcarpatică. A fost un preot învățat, foarte apreciat, ale cărui liturghii și predici, pline de idei vibrante prin nota lor de patriotism, făceau să vuiască lumea la biserică. Fidel credinței Bisericii Unite, opunându-se cu tărie trecerii forțate la ortodoxie, a fost silit să ia drumul pribegiei, petrecând un timp în ascunzătorile de la Romuli, din județul Bistrița-Năsăud. Mult prea vigilenți securiștii, mascați în călugări, au reușit să acosteze câțiva țărani care îi duceau mâncare la ascunzătoarea unde se afla preotul. Astfel, a fost prins, arestat și condamnat la paisprezece ani de închisoare. După mulți ani de detenție, a fost eliberat, dar, slăbit și bolnav, nu a mai trăit mult. Cărțile din biblioteca sa, multe în limbi străine, au fost scoase în curte, de un grup de copii, unde au fost arse. Versurile unei piese-document anonime sunt sugestive pentru suferința îndurată ca urmare a sacrificiului pe altarul credinței: „Vai, părinte, și bun tare,/ Mult ai fost la-nchisoare./ Închisoarea-i tare gré./ De tânăr te bătrâné(ște)/ Și de tare te slăbé(ște)./ Poate și amu-ai si trăit./ Dacă nu ai si robit”.

Versurile ilustrează sugestiv drama părăsirii bisericii, a credinței și a credincioșilor: „Măi, părinte, bun și drag,/ Beserica o ai lăsat./ Beserica și pă noi,/ Părașiți ca nește oi./ Nu-ț’ aduci, părinte, aminte./ De-acele zăle amărâte?”. Versurile se individualizează ca un veritabil rechizitoriu.

Cea mai mare tragedie, în timpul regimului dictatorial, aveau s-o îndure țăranii în perioada colectivizării agriculturii. După suprimarea adversarilor politici și naționalizarea activității economice, autoritățile comuniste își propun ca obiectiv strategic controlul asupra țăranimii, singura clasă socială reprezentativă rămasă în afara procesului de comu-

nizare. În prim-planul obiectivului se situau lichidarea proprietăților rurale și înlocuirea lor cu structuri colectiviste, care au atras după sine confiscarea totală a bunurilor țăranilor, de care le depindea existența. „N-or mai avea turme de oi./ Nici-n grajduri patru boi./ Nici la cai n-or fi căruță./ Nici în grajd câte-o vacuță./ Num-o biată de căpruță”. (Petrova).

Prin folosirea intimidării, a forței, bății și umilinței, realizarea obiectivului s-a îndeplinit ușor, iar țăranul a fost depozat de tot ce avea. „Măieran, cu frunza creată,/ Cât am făcut într-o viață./ Am dat într-o dimineață/ Și n-am dat pă băutură./ Ce pânt-o iscălitură/ Și nu le-am dat pântru zloți./ Ce le-am băgat în colhoz”. (Ieud).

Procesul de colectivizare a însemnat ștergerea semnelor proprietății private. Reacția poporului este realizată de către creatorul anonim prin blestemul-protest împotriva acestui sistem. „Focu’ te ardă, colhoz./ Nu cunosc pământu’ nost./ De mult, când găzdăluam,/ Pământu’ mi-l cunoșteam”. (Ieud).

Gospodăriile colective s-au dovedit, în marea lor majoritate, incapabile să-și asigure resursele pentru supraviețuire, fapt care a generat umilirea totală a țăranilor, care se vedeau nevoiți să lucreze de pomană, din greu. Prin produsele ce li se dădeau pentru zilele-muncă, nu se urmărea decât să-i umilească la maximum pe bieții truditori de pe ogoare. Li se dădeau doar niște deșeuri cerealiere, care nu erau bune nici pentru hrana animalelor. Unele producții folclorice sunt ilustrative pe această linie. „Ne dau grâu și cu mohoară/ Și-apoi, na și du la moară./ Cu mohoară, mazărice/ Și-apoi, na și fă plăcinte”. (Ieud).

Prin forța împrejurărilor, structurile colectiviste au favorizat exodul țăranilor spre zonele industrializate sau spre cele prielnice unei agriculturi de calitate, de care să poată profita în urma muncii lor. Exodul acesta a însemnat dereglări în planul vieții sociale a satelor, resimțite și pe planul vieții sentimentale, așa cum ne sugerează unele producții anonime, în care reacția poporului se realizează prin același blestem-protest: „Focu’ te ardă, colhoz./ Că pă mulț’ din sat i-ai scos./ Mi-ai scos și mândrele mele./ De ele mi-e dor și jele./ Departe le-ai depărtat/ Și le-ai scos din a lor sat./ În fundu’ Banatului,/ La colhozu’ statului.” (Ieud).

Documentele folclorice surprind drama trăită de diferite categorii de vârstă din rândul țăranimii, ca urmare a stării de lucruri care domnea în colective. Munca bătrânilor era exploatată cu brutalitate, fără a se ține cont de nimic, nici de vârsta înaintată, nici de starea de sănătate, nici de incapacitatea de muncă a vârstnicilor truditori pe ogoare. „Brigaderii mă tăt mână./ Nu mă văd că nu-s stăpână./ Mă tăt mână de la spate./ Să-m’ puie norme dublate” (Ieud). Iată, cât sunt de ilustrative aceste versuri care exprimă plener umilința și batjocura la care a fost supusă țăranimea.

Unirea Principatelor Române evocată într-un roman fluviu

Interviu cu scriitorul MIHAIL DIACONESCU

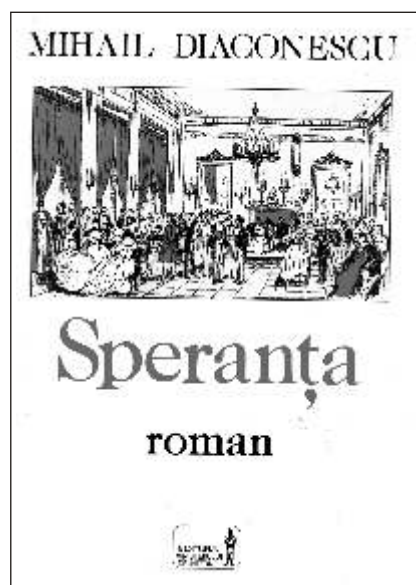
Interviu realizat de Nicolae Horia ARGEȘEANU

— *Stimate domnule Mihail Diaconescu, aș dori să discutăm despre romanul **Speranța**, o construcție epică de mare amploare, mult comentată, în care este evocată Unirea Principatelor Române la 1859. Înainte de a vă solicita acest dialog, am parcurs **Speranța** încă o dată, cu creionul în mână, am studiat atent o parte dintre eruditele comentarii ce i-au fost dedicate până acum și îndeosebi declarațiile Domniei Voastre din alte interviuri despre intențiile care v-au susținut eforturile în actul elaborării, la masa de scris. Cred că e bine să începem dialogul nostru reluând ideea despre intențiile, respectiv țelurile demonstrative ale romanului. Care sunt aceste intenții?*

— După cum știți, desigur, cele zece romane publicate de mine până acum fac parte dintr-o construcție literară unitară în varietate, pe care eu o numesc *fenomenologia epică a spiritului românesc*. Fenomenologia ca disciplină filosofică se preocupă nu numai de ceea ce se manifestă și ne solicită ca fenomen în percepțiile noastre, ci și de ceea ce este adăpostit în el, respectiv în esența sa, dincolo de aparențele prin care el ne solicită. Fenomenul este perceput. Esența lui este însă gândită. Pentru că esența se fenomenalizează. Întrucât esența se fenomenalizează, putem gândi adevărata natură a unor aspecte ale realului. Științele naturii și științele spiritului ne spun lucruri de o excepțională importanță despre lungile serii de fenomene prin care realul ne solicită. Pe mine mă fascinează esența spiritualității românești ca reuniune specifică de eroic, tragic, moral, spiritual, sacru, misionar și sublim. Despre esența fenomenului spiritual românesc, eu mi-am permis să discut nu numai în romane, ci și în lucrările mele cu caracter speculativ, în special în trilogia *Teologia Ortodoxă și arta cuvântului. Introducere în teoria literaturii*.

Într-o strânsă relație cu *fenomenologia epică a spiritului românesc* a fost conceput și romanul *Speranța*. Intențiile care m-au susținut

în anii când am strâns date istorice călătorind prin țară sau stăruind în biblioteci și în aceia când am stat la masa de scris ca să definitivez acest roman sunt demonstrative. Am dorit să spun povestea unei personalități ilustre din istoria românilor în zbuciumatul secol al XIX-lea, respectiv a lui Grigore Alexandru Ghica al X-lea „*augustul principe domnitor al Moldovei*”, cum i se spunea în adresările protocolare ro-

mânești și străine. El este ultimul domnitor al Moldovei înainte de Unirea Principatelor Române la 1859 sub autoritatea lui Alexandru Ioan Cuza. Grigore Alexandru Ghica al X-lea este o personalitate politică, intelectuală, civică și morală, mai ales morală, care ne îndeamnă să ne gândim la ideea de sublim în istoria românilor de pretutindeni. În pofida unor repetate amenințări directe, brutale sau insidioase, mascate, perfide, venite din partea Imperiului Țarist, a Imperiului Otoman și a Imperiului Habsburgic, Grigore Alexandru Ghica al X-lea a pregătit cu înțelepciune, tact desăvârșit și voință politică fermă înfăptuirea Unirii Principatelor. Inamicii neînduplecați ai Unirii Principatelor au făcut din el un martir al cauzei românești. L-au

ponegrit cu atâta violență, insistență și iscusință criminală, demonică, așa zice, încât el n-a mai rezistat sufletește și s-a sinucis. E plină istoria noastră de martiri ai cauzei românești. Și el este unul dintre aceștia. Este singurul domnitor din istoria românilor care s-a sinucis. Dar idealul pentru care el a luptat împreună cu cele mai ilustre personalități ale istoriei românilor din epoca sa a fost împlinit. Despre acest domnitor, Mihai Eminescu, el însuși o sublimă personalitate morală, scria în ziarul *Timpul* din 26 iulie 1880: „*Pe tronul Moldovei stătuse un domn, Grigore Ghica, de o curăție de caracter și de o iubire de patrie care cu greu își va găsi seamăn în istoria noastră. Tot ce pământul Daciei avea mai luminat a fost strâns de el împrejurul tronului, toată generația aceea care reprezintă ideile nouă sub domnia lui Vodă Sturza a fost ridicată alături de el. Dacă ar fi trăit, desigur ar fi fost ales Domn al Țărilor unite*”.

Lucrând la acest roman, intențiile mele demonstrative au fost clare de la bun început. Eu nu ezit să afirm că scriu o literatură tezistă, insistent demonstrativă. Scriu „o literatură cu program”. Modul meu de a înțelege problema filosofică, psihologică și teologică a intenției a fost determinat de Părintele Dumitru Stăniloae, respectiv de lucrarea sa fundamentală *Iisus Hristos sau restaurarea omului* din 1943. Menționez faptul că această lucrare a fost reluată cu adăugiri, îndreptări și nuanțări în ediția a II-a tipărită în 1999, după ce romanul *Speranța* a apărut. Părintele Stăniloae discută din perspectiva unei înalte situări speculative, respectiv filosofice și teologice, despre intenționalitatea conștiinței spre comuniune a unei persoane, despre intenționalitatea umană în general, despre intenționalitatea divină, despre intenționalitatea divino-umană a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Părintele Dumitru Stăniloae se află într-un dialog rodnic cu teologul, filosoful și psihologul Franz Brentano, fondatorul fenomenologiei sistematice, cunoscător profund al cugetării aristotelice, medievale și leibniziene, autor al fundamentalei *Psychologia din punct de vedere empiric* (*Psychologie vom empirischen Standpunkt*, 1874). Trebuie subliniat în mod deosebit faptul că metafizica lui Brentano este creștină. Înainte de a fi filosof și psiholog, Brentano a fost preot. A avut parohie la Würzburg pe Main în Franconia Inferioară. Ca preot și teolog, Brentano s-a impus prin originalitatea gândirii sale. El este unul dintre marii dascăli de filosofie ai lui Heidegger... Tutelate de mari spirite ca părintele Dumitru Stăniloae și Franz

Brentano, intențiile mele demonstrative la masa de scris au fost tot mai clar afirmate. De fapt, singurul care a întreținut un dialog semnificativ cu teologul catolic, logicianul și filosoful Brentano este teologul ortodox și filosoful culturii Părintele Dumitru Stăniloae. Ca formă de orientare selectivă și deosebit de activă a conștiinței, intenția are o mare capacitate de cuprindere și o fundamantare profundă, ce corespunde unei voințe, unei idei, unei preocupări, unei dorințe manifestate ca acțiune. Caracterul sublim al personalității lui Grigore Alexandru Ghica al X-lea, un autentic monarh romantic și un exemplu strălucit de atitudine civică, națională și morală, dar mai ales moartea sa tragică, datorită intrigilor abjecte, izvorâte din politica expansionistă și anexionistă a marilor imperii europene ale epocii sale, m-au impresionat atât de mult, încât mi-am spus că sunt dator să scriu povestea lui.

— Pentru romanul capodoperă **Sacrificiul**, Mihail Diaconescu a fost comparat cu Lucian Blaga și Constantin Noica, creatori ai unor instrumente filosofice speciale pentru cercetarea spiritului românesc. Este profund semnificativ faptul că exegezele dedicate romanului **Sacrificiul** vin din domenii foarte diferite ale preocupărilor științifice și speculative. Despre **Speranța** au scris cu entuziasm și competență personalități ilustre ale culturii noastre, dar atât de diferite ca preocupări, precum sociologul Ilie Bădescu, marele diplomat Valentin Lipatti, istoricul academician Camil Mureșan, lingviștii academicieni Grigore Brâncuș și Gabriel Țepelea, generalul (r), sociologul și politologul Lucian Culda, istoricul literar Ion Rotaru, criticul și istoricul literar Const. Ciopraga, lingvistul și profesorul universitar Gh. Bulgăr, teologul dogmatist Dumitru Radu, poetul de strălucită vocație lirică Horia Bădescu, savantul comparatist Valeriu Filimon, criticul literar Theodor Codreanu, doamna Monica Dușan, autoare a unui volum monografic dedicat creației dumneavoastră, și sute de alți exegeți. Despre **Speranța** istoricul Dumitru Almaș a scris că „**Mihail Diaconescu are o viziune tolstoiană asupra istoriei, cucerind și chiar uimind cu vastitatea, cu amplitudinea diapazonală a subiectelor, a personalităților și scenelor, a ariei de desfășurare... Nu vreau, defel, să-mi jignesc confrății istorici, când spun că putem învăța istorie și dintr-un roman istoric bine făcut. Așa cum nu doresc să-mi supăr, cu niciun preț, confrății întru literatură când afirm că romanul istoric este un gen literar de maximă valoare artistică și etică,**

atunci când adevărul, veridicul vieții istorice, rezultă din documentarea științifică luminată de fantezia și talentul autorului". Amintesc înadins numele acestor ilustre personalități, pentru a vă adresa o întrebare precisă, cu caracter provocator. Ce este istoria? Este ea o știință? O poveste? Chiar cea mai frumoasă poveste, cum i se spune uneori? De ce sub ochii noștri se desfășoară o discuție contradictorie, derutantă pentru mulți, despre natura, funcțiile și adevărul istoriei?

— Voi încerca să vă răspund precizând de la bun început că eu sunt convins de adevărul afirmației conform căreia istoria este cel mai important domeniu al cunoașterii umane și elementul fundamental al culturii. Nu poți înțelege cine ești, ce ești și încotro dorești să înaintezi fără să știi măcar unele lucruri despre ceea ce ai fost. Ideea că istoria nu este o știință a fost afirmată relativ recent, din perspectiva unor atitudini cinice, agnostice și, mai ales, negativiste și nihiliste. Aceasta – pe de o parte. Pe de alta – problema caracterului relevant, respectiv științific al istoriei, ca domeniu al cunoașterii umane, i-a preocupat pe mulți filosofi și erudiți încă din Antichitate. În capitolul al IX-lea din *Poetica* sa, Aristotel afirma că poezia, respectiv literatura, în general, e mai filosofică și mai aleasă decât istoria pentru că poezia înfățișează mai mult universalul, câtă vreme istoria mai degrabă particularul. În acest sens, continuă Aristotel, datorită poetului nu este să povestească lucruri întâmplătoare cu adevărat, ci lucruri putând să se întâmple în marginile verosimilului și ale necesarului. În Antichitate au fost erudiți convinși că ceea ce rămâne în istorie este suma realizărilor unor mari personalități. Orientat de această convingere, Plutarh din Cheronea a scris *Viețile paralele*, iar Caius Suetonius Tranquillus *Viețile celor doisprezece cezari*. Mai ales marile personalități ale istoriei marchează memoria colectivă. Faptele lor lasă urme profunde în evoluția socială. Acest mod de a înțelege faptele istorice este evident și în lucrarea pe care în plină epocă romantică Thomas Carlyle a intitulat-o *Eroii, Cultul eroilor și eroicul în istorie*, discutată uneori în cercul scriitorilor și oamenilor politici de la *Junimea*.

Tot în Antichitate, un savant precum Polybios din Megalopolis scria în lucrarea sa *Istoriile* în patruzeci de cărți, despre cauzele, etapele, protagoniștii, contradicțiile și consecințele unor evenimente petrecute în trecut, importante în perspectivă universală. Alți mari istorici precum Tucidide, Xenofon, Appianos din Alexandria, Strabon din Amasea, Dio

Cassius, Arrian din Nicomedia, Cato Maior, Cornelius Nepos, Ammianus Marcellinus și mulți alții și-au scris lucrările lor din perspective moralizatoare, civice, politice, instructive, educative, filosofice, religioase. Când citim azi lucrarea istorică pe care Firmianus Lactantius Caecilius a intitulat-o *De mortibus persecutorum* (*Despre morțile persecutorilor*), în care sunt evocate fărădelegile și cruzimile de tot felul ale celor ce i-au persecutat pe creștini, apare evident faptul că perspectiva sa este spirituală și moralizatoare.

În epoca modernă, faptele istorice au fost explicate din perspective instituționale, economice, juridice, sociale, spirituale etc., etc. Faptul că domeniul inepuizabil al istoriei este abordat din perspective de o mare varietate este firesc. Este limpede faptul că istoriografia depinde de istorici și de metodele cu care ei operează. Dacă în zilele noastre un lector pasionat de istorie parcurge creații științifice precum scrierea lui Dimitrie Cantemir *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, apoi sinteza lui Alexandru Xenopol *Istoria românilor din Dacia Traiană* în șase mari volume, dar și marea operă a lui Nicolae Iorga *Istoria românilor* în unsprezece tomuri, poate ușor constata că ele sunt fundamentate uneori pe aceleași convingeri, iar alteori pe idei diferite. Aceasta nu înseamnă că lucrările lui Cantemir, Xenopol și Iorga se exclud. Dimpotrivă, ele sunt convergente. Subiectivismul este estompat de preocuparea obsesivă a autorilor de a rosti adevărul istoric, de preocuparea constantă de a fi obiectivi, riguroși în expunere.

Dar tocmai pentru a înlătura acest subiectivism, de-a lungul secolelor au fost create diverse științe auxiliare ale istoriei, respectiv ale unor rezultate oferite în cercetare de date foarte precise despre ceea ce s-a petrecut în trecut. Astfel de științe auxiliare sunt cronologia, arheologia, epigrafia, codicologia, arhivistica, arhivologia, bibliologia, vexilologia, sfragistica, numismatica și multe altele. Datorită acestora, *precizia* unor date și afirmații cu privire la trecut poate fi ușor constatată. Firește, nu uităm că în eforturile de abordare științifică a trecutului conlucrează personalitatea istoricului, valorile în care el crede, intențiile de care este animat, abundența sau absența datelor documentare de care dispune și multe alte determinări. De toate acestea se ocupă filosofia istoriei și sociologia istoriei, discipline științifice cu țeluri foarte precise. Misterul existenței umane poate fi evocat, abordat, interpretat, dar nu epuizat. Misterul se revelează progresiv, fără să se epuizeze în re-

velație. Dacă s-ar epuiza, misterul n-ar mai fi mister. Nu trebuie uitat că și în istoriografie, ca de altfel în orice alt domeniu al cunoașterii umane, există un progres neîntrerupt. În aceste condiții, afirmațiile sceptice, arogante, agnostice, nihiliste, stupide, în fond, ale unor persoane suficiente care suferă de ignoranță crasă, cu privire la cunoașterea istorică, respectiv cu privire la caracterul nonștiințific al preocupărilor sistematice despre trecut, sunt o bazaconie, o fărâdelege morală...

Fără un suport documentar solid, respectiv istoric, romanul *Speranța* n-ar fi fost posibil. Orele mele de studiu în biblioteci, în țară și în străinătate, călătoriile prin satele și orașele Moldovei și Munteniei, prin mănăstiri, pe unde a trecut Grigore Alexandru Ghica al X-lea, mi-au oferit marea bucurie a unor împliniri sufletești și de conștiință care au marcat definitiv evoluția mea ca scriitor și, mai ales, ca om, pur și simplu. De aceea eu repet adeseori o veche constatare, conform căreia, înainte de a fi talent, vocație, intenție, artă sau orice altceva, scrisul este un mod de viață. Este un act de mare responsabilitate artistică, civică, națională, morală și patriotică.

— *Vă rog să insistați asupra ideii conform căreia preocuparea pentru istorie este o manifestare a memoriei individuale și colective.*

— Istoria, respectiv știința despre trecut, este, într-adevăr, o manifestare a memoriei. Există o memorie individuală, respectiv o memorie afectivă și o memorie colectivă. Psihologii vorbesc de memorie spontană și de memorie intențională, în sensul celor discutate de Franz Brentano și de Părintele Dumitru Stăniloae. Fără memorie, persoanele n-ar mai fi ceea ce sunt. Memoria intențională, provocată și întreținută de fiecare dintre noi, potențează dorința noastră firească de a cunoaște trecutul în care ne înscriem. Prin studiile științifice de istorie sau prin operele de artă plastică, prin creațiile muzicale sau prin literatura inspirată de trecut, noi reactualizăm situații, persoane, mentalități, idealuri, circumstanțe, conflicte, evenimente, valori care au contribuit la devenirea oamenilor în timp. Ceea ce este actualizat în actele memoriei poate deveni o imensă forță în acțiune, respectiv o capacitate operațională în situațiile cu care ne confruntăm. În acest mod, motivația noastră în actele care ne semnifică devine mai puternică. De aceea se spune că istoria este o mare carte de învățătură. Și tot de aceea istoria devine obiect de studiu sistematic, obligatoriu, în sistemul de învățământ din toate

țările lumii. Dimensiunea afectivă a memoriei este indisolubil legată de preferințele noastre pentru anumite aspecte ale realității din trecut, așa cum este legată de respingerea altora, care ne preocupă, și ele, dar într-un mod negativ. Îi iubim pe Mircea cel Bătrân, pe Ștefan cel Mare și Sfânt, pe Sfântul domnitor Constantin Brâncoveanu, pe Mărturisitorul, pe Horea, pe Avram Iancu sau pe Grigore Alexandru Ghica al X-lea. Dar sufletul nostru pururi însetat de bine, de adevăr, de dragoste și de frumusețe se află într-un dezacord total cu aceia care l-au trădat pe ultimul principe domnitor al Moldovei. Aceasta înseamnă că memoria noastră poate avea nu numai o dimensiune afectivă, respectiv psihologică, ci și una morală, legată de sfera valorilor care ne semnifică. Memoria este totdeauna dinamică. Ea influențează viața fiecăruia dintre noi, sfera largă a relațiilor interumane și actele în care ne angajăm. Memoria este implicată în variate moduri în procesele adaptării noastre la lumea frumoasă și complicată în care trăim.

Opusă memoriei este uitarea, respectiv incapacitatea persoanelor sau a unor grupuri sociale de a recunoaște propriul lor trecut. Uitarea sărăcește spiritul uman, așa cum o memorie activă îl consolidează. Există evenimente ale trecutului reținute în memoria colectivă ca istorie stocată și stratificată. Ceea ce este tragic în destinul uman individual sau colectiv arde totdeauna memoria ca un fier înroșit în foc. Pe scurt, oamenii cultivă preocupările istorice, pentru că memoria lor este în mod firesc activă și pentru că dorința lor de cunoaștere este insășiabilă.

— *Cred că nu greșesc dacă afirm că **Speranța**, romanul Unirii Principatelor Române, este o creație literară paradoxală. Pe de o parte – el este foarte atent construit, pe baza unei riguroase și impresionante documentări istorice și de specialitate. Nu întâmplător, mari savanți istorici au elogiat în variate moduri, din perspectiva unor severe criterii științifice, riguroarea documentară a monumentalelor creații epice semnate de Mihail Diaconescu. Pe de alta însă – în **Speranța** sunt plasate importante capitole, scene, dezbateri de idei, acțiuni de lungă durată, personaje, simboluri, aflate sub semnul fantasticului. Datorită acestui fapt, Mihail Diaconescu se înscrie ferm într-o lungă și glorioasă tradiție a prozei fantastice românești. Personalități ilustre precum Mihai Eminescu, Gala Galaction, Vasile Voiculescu, Al. Philippide, Mircea Eliade și alții ilustrează această mare tradiție. De ce ați introdus în **Speranța**, un ro-*

man atât de riguros construit sub aspect compozițional, documentar și stilistic, momente de mare amploare și personaje aflate sub semnul fantasticului?

— Voi încerca să vă răspund precizând că principele Grigore Alexandru Ghica al X-lea, eroul principal al romanului meu, este o personalitate tipic romantică. Mai precis – este un monarh romantic. Din care eu, în mod firesc, am făcut un personaj literar romantic. Subliniez – romantic. Este știut că în diverse culturi europene, scriitorii romantici, de la care eu am învățat multe, au cultivat insistent fantasticul ca modalitate de comunicare a ideilor, intențiilor și valorilor care îi preocupau. Ceea ce este ireal, imaginar, inexplicabil în ordinea rațională a lumii, fabulos, fantasmatic, diferit de fenomenalul perceput prin simțuri, îi fascinează pe scriitorii romantici. În acest sens, autori atât de diferiți precum Ernst Theodor Amadeus Hoffmann, Eminescu, Edgar Allan Poe, Villiers de l'Isle Adam și mulți alții despre care am putea discuta zile și săptămâni, au cultivat fantasticul. Este demn de menționat că și în literatura post-romantică preocupările insistente pentru magic, fantastic și miraculos sunt cultivate de alți scriitori, până în epoca noastră. Fantasticul nu apare numai în literatură. Goya, Salvador Dali, care a vorbit mai în glumă, mai în serios, despre arta „paranoic-critică”, Giorgio de Chirico, preocupat de ceea ce el numește „pictura metafizică”, James Ensor, evocator al fantasticului citadin în compoziții alegorice pline de simboluri, dar și de note comice, caricaturale, carnavalești și macabre, Sabin Bălașa, atras de subiectele și motivele oferite de mitologia românească și de posibilitatea artei plastice de a comunica deschiderea percepției noastre spre istoric, cosmic, ilimitat și etern, ca, de altfel, mulți alți artiști plastici de mare prestigiu, au cultivat fantasticul.

Mărturisesc că preocupările acestor scriitori și pictori pentru fantastic m-au atras și m-au preocupat în mod deosebit.

Vă rog să nu uitați că eu am publicat și un tratat de estetică, și un volum monografic dedicat unui mare pictor muralist, Grigore Popescu-Muscel, și unele însemnări despre arta plastică. Important este faptul că eu am investit scenele și personajele fantastice din *Speranța* cu funcții simbolice, respectiv exponențiale. Scenele fantastice, așa cum au fost construite de mine, spun ceva de *dincolo* de ele. În *Speranța*, există apoi un fantastic agreabil, suav, legat de unele evocări sentimentale, în special onirice și erotice, și un fantastic oribil, caricatural și gro-

tesc, mai ales grotesc, pus pe seama unor personaje imorale, prezentate satiric. E vorba de trădători de neam și de țară, slugoi ai unor puteri imperiale străine. Există și câteva scene desfășurate sub semnul unui fantastic macabru. Scenele care precedă sinuciderea lui Grigore Alexandru Ghica al X-lea se desfășoară sub semnul unui fantastic macabru. Sunt convins că această formă a fantasticului a fost necesară.

— *Un alt aspect semnificativ al romanului **Speranța** este alternanța dintre scenele și momentele fantastice și cele aflate sub semnul unui realism crud, șocant uneori, riguros documentat. Această alternanță, atent realizată sub aspect compozițional, pune în prim-plan personalitatea lui Grigore Alexandru Ghica al X-lea ca luptător activ pentru cauza sacră a Unirii Principatelor Române, ca decident politic lucid, calculat, foarte abil uneori, dar și ca om sensibil, sentimental, vulnerabil, asaltat de pericole imense și de uneltirile abjecte ale marilor puteri imperiale cu care românii s-au confruntat la mijlocul secolului al XIX-lea. În cazul lui Grigore Alexandru Ghica al X-lea, impresia finală și foarte puternică este de personaj tragic. El provoacă și întreține în lector stări contrastante: uimire profundă, surpriză, admirație, milă, preocupare pentru thanatologic, bucurie, dar și o tristețe înfricoșătoare, sentimentul sublimului, dar și al catastroficului și al revoltei. Vreau să spun că efectul emoțional al romanului **Speranța** este excepțional de puternic, dar și, repet, paradoxal. Credeți că eroicul și tragicul, ca trăiri de o mare intensitate sufletească, sunt compatibile cu mila?*

— Categoric, da. Vă atrag însă respectuos atenția că *eroismul* este o noțiune filosofică, iar *tragicul* una estetică, în timp ce *mila* este o noțiune din sfera moralei creștine. Privită din perspectivele oferite de preocupările pentru ceea ce este eroic, tragic și moral, suferința umană ne apare sub aspecte foarte diferite. Există filosofi care au preamărit eroismul, dar au disprețuit mila. Pentru acești filosofi, persoana care impune milă nu poate fi decât un rebut uman și social. Perspectiva lor este, bineînțeles, de o mare cruzime. Dar ea există... Pentru cei preocupați de problemele esteticii, tragicul este o noțiune fundamentală. Viziunea tragică asupra lumii pornește de la constatarea că unii reprezentanți ai celor mai înalte valori ale umanității sunt sortiiți nimicirii. Tragicul exprimă estetic un conflict ireconciliabil, care are drept rezultat *înfrângerea* temporară sau, uneori, definitivă a acestor valori. Într-o astfel de perspectivă, existența umană evocată într-o operă de artă poate

avea caracter tragic. Mai ales operele literare valorizează artistic sensul tragic al unor aspecte ale existenței umane.

Finalul gândit de mine pentru romanul *Speranța* are o dimensiune tragică, pentru că, în cazul principelui Grigore Alexandru Ghica al X-lea, sinucigașul, o existență umană demnă, în care anumite valori sunt opuse în mod ireconciliabil altor valori, duce la un final catastrofal. Aceste valori se perpetuează însă și după finalul catastrofal. Sistemul valorilor reprezentate de eroul tragic este mai presus de o persoană sau alta, de o trăire sau alta, de o situație sau alta.

În cazul eroilor tragici, conștiința morală este foarte puternică. Ca normă subiectivă, respectiv ca regulă internă, conștiința morală proiectează asupra persoanelor și situațiilor cu care omul se confruntă un sistem de evaluare caracterizat printr-o exigență neabătută. Teologia și antropologia ortodoxă ne spun că vocea lui Dumnezeu în om este prezentă în orice act al conștiinței morale. La realizarea conștiinței morale participă toate puterile sufletești ale omului. Ca reflex al legii divine în om, conștiința morală determină comportarea noastră, valorile în care credem, datoriile ce avem de îndeplinit, țelurile urmărite. Mari doctrinari ai bisericii precum Origen, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Vasile cel Mare, Părintele Dumitru Stăniloae și mulți alții au scris în variate moduri despre conștiința morală. Printre filosofi care au discutat despre conștiința morală se numără Socrate, Platon, Aristotel, Cicero, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Lucian Blaga, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Petre Țuțea și mulți alții. Scriitori precum Sofocle, Horatius, Goethe, Victor Hugo, Gala Galaction, Vasile Voiculescu, Bartolomeu Valeriu Anania au scris, și ei, despre conștiința morală. În plus – conștiința este una dintre noțiunile fundamentale cu care operează științe atât de diferite precum filosofia, teologia, psihologia, antropologia, sociologia, filosofia istoriei, politologia, estetica și altele.

Grigore Alexandru Ghica al X-lea se sinucide într-un moment de slăbire a conștiinței sale. Actul sinuciderii nu depinde numai de psihologia individuală și de ostilitatea insuportabilă a mediului politic și diplomatic în care o persoană trăiește, ci, mai ales, de această slăbire a conștiinței. Întrucât Grigore Alexandru Ghica al X-lea a fost un monarh sensibil, cult, altruist, devotat patriei și națiunii române, care a domnit într-un context politic, militar și diplomatic monstruos, el ne inspiră nu numai admirație, ci și milă.

Mila este o virtute creștină, așa cum sinuciderea este un păcat foarte grav. Este un păcat

contra Duhului Sfânt. Sinucigașul își pierde speranța. Dar speranța este o virtute teologică, în sensul că ea este pusă în om de Dumnezeu Însuși.

Ceea ce filosofi numesc eroism este expresia rațiunii. Mila este o manifestare a sufletului omenesc sensibil, orientat de valorile credinței. Filosofia este rațională. Teologia este suprarățională și supranaturală. Relația dintre eroic, tragic și milă a tutelat încercarea mea, la masa de scris, de a-l prezenta epic pe Grigore Alexandru Ghica al X-lea, în momentele de tensiune devastatoare, insuportabilă, când a ales sinuciderea, ca mărturie supremă a nevinovăției sale, atunci când presa murdară europeană, finanțată gras de marile imperii expansioniste care contestau aspirațiile unioniste ale românilor, l-a atacat sistematic, cu o rea-credință criminală.

Am definitivat cu mare greutate paginile cu sinuciderea lui Grigore Alexandru Ghica al X-lea. De mai multe ori am avut impresia că sunt alături de el, că văd pereții camerei unde se retrăsese, pistolul cu care a tras, stafiile care-l asaltau. Mi s-a făcut rău la masa de scris. Împușcătura pistolului său mi-a bubuit multe zile în cap. Am întrerupt scrisul. Apoi l-am reluat. Am fost nesigur. Am vrut să renunț. Am insistat. Domnii psihologi numesc empatie capacitatea unei persoane de a simți la fel de intens bucuriile sau durerile altora. Momentele empatiei mele provocate de sinuciderea domnitorului au fost de multe ori chinuitoare. Au fost și paradoxale, pentru că trăirile empatice au alternat cu stările de luciditate, de voință aspră de a-mi relua lucrul și de încordare la masa de scris, din care a ieșit capitolul meu final – înfrigorat și sumbru.

— Romanul *Speranța* este o construcție epopeică de mari dimensiuni, riguros concepută sub aspect compozițional. Acțiunea lui se desfășoară pe zeci de planuri convergente sau divergente, în câteva mari orașe – Iași, Viena, București, Constantinopole, Berlin, Paris – în medii princiare, regale, politice, bisericești, țărânești, militare, diplomatice, intelectuale, dar și în locuri magice și fantastice. Conflicte sentimentale, atitudini filosofice și morale, explicații științifice ale unor fenomene, dar și unele superstiții, dezbateri aprinse pe teme literare, morale, patriotice, religioase și juridice, atitudini lucide sau patetice, descrieri pitorești, momente tensionate, profund diferite ca atmosferă, aflate sub semnul unor sugestii artistice oferite de romantism, de simbolism sau de realism, îndeosebi de ceea ce azi numim realismul

magic, portrete de neuitat curg maiestuos, firesc și energic în albia unui roman fluviu, care dă sentimentul noutății, al celei mai rafinate arte epice și al măreției.

În vasta galerie a personajelor care trăiesc în acest roman, dominante sunt portretele unor mari personalități istorice. Apar evocați în pagini epice de neuitat Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Costache Negri, principele Barbu Știrbei al Țării Românești, Dumitru Brătianu, Dimitrie Ralet, Ion Ghica, doctorul Nicolae Cretzulescu, Petrache Poenaru, guvernatorul Franz Schmück al Bucovinei, împăratul Francisc Iosef I al Austriei, generalul Johann Alexander Coronini-Kronberg, prințul Ștefan Vogoride, sultanul Abdul Megid I, marele vizir Mehmed Emin Ali Pașa Kibrisli, prințul Alexandr Gorceakov, ambasadorul Rusiei la Viena, Karl Friedrich conte von Buol Schauenstein, președintele consiliului de miniștri de la Viena, Victor Place, consulul Franței la Iași, Napoleon al III-lea Bonaparte, împăratul francezilor, **monsieur** Alexandre Joseph Colonna conte de Walewski, ministrul său de externe, prințul Wilhelm de Prusia, Otto Theodor Freiherr von Manteuffel, primul-ministru al Prusiei, regina Victoria a Angliei, lordul Henry John Temple viconte de Palmerstone, frumoasa și delicata Marie Prudence Euphrosine Leroy, amanta apoi soția lui Grigore Alexandru Ghica al X-lea, vrăjitorul Leontar Țapu, prințesa Natalia Ghica, straniul escroc și spion Ophion Naumet Dunkelwesen, mare maestru al artei magice și magnetice pripășit la Iași, preacuviosul egumen Dionisie Romano de la Mănăstirea Neamț și mulți alții – sute de personaje, înfățișate în acțiune, în dezbateri de idei acaparante sau în cuprinsul unor drame și tragedii sentimentale, angrenați în mecanismul colosal al unei întreprinderi epice de imense proporții, care ne atrage, ne fascinează și ne prefăcește sufletește definitiv.

Toți aceștia și alții ca ei formează o elită politică, intelectuală, diplomatică și socială, care acționează în Țările Române și în diverse capitale ale Europei. Viziunea romancierului este panoramică, înscrisă într-o compoziție riguroasă concepută și realizată. În romanul fluviu **Speranța**, care este și un roman istoric, și un roman politic, și un roman psihologic, și un roman social, și un roman parabolă, și un roman sentimental – totul are echilibru, rigoare și putere de atracție. De aceea s-a spus că este o capodoperă epică. Este limpede, însă, că evocarea literară a unor elite intelectuale românești și europene de la mijlocul secolului al XIX-lea v-a preocupat în mod deosebit. În unele momente, **Speranța** este un roman al maselor dezlănțuite. În altele, însă,

este un roman al acestor elite. De ce ați făcut din **Speranța** un roman al elitelor?

— Știți, desigur, că în toate romanele mele personajele cele mai importante sunt intelectuali. Personalitățile istorice din care eu am făcut personaje literare în romanul **Speranța** au alcătuit împreună o elită națională, respectiv intelectuală, patriotică și, mai ales, morală, de care am fost obligat să țin cont. Elita națională românească devotată idealurilor sacre ale Unirii Principatelor era alcătuită din oameni politici, clerici de diverse ranguri, profesori, scriitori, militari, medici, artiști, savanți, economiști, diplomați, ziariști, comercianți, boieri de viță, unii în funcții înalte, alții risipiți pe la moșiile lor prin țară, funcționari. Toți aceștia sunt oameni de cultură și de acțiune. Ei au lucrat pentru Unire, în strictă conformitate cu voința națională, respectiv cu imperative politice și morale afirmate de mari mase în acțiune. De aceea s-a spus că *Unirea națiunea a făcut-o*.

Vă propun să ne aducem aminte împreună de faptul că Mihail Kogălniceanu, de pildă, pe care eu l-am introdus în acțiunea romanului, s-a afirmat nu numai ca om politic, ci și ca îndrumător literar, istoric, strălucit orator, diplomat și om de afaceri, fondator al unei fabrici de postavuri. În țară a studiat cu Gherman Vida, un monah originar din Maramureș cu o înaltă conștiință istorică, un produs tipic al Școlii Ardelene. La Berlin, Kogălniceanu l-a cunoscut pe Alexander von Humboldt, geograf și cosmolog de mare autoritate.

Tot la Berlin s-a lăsat influențat de lucrările marelui jurist și istoric Friedrich Karl von Savigny, unul din fondatorii așa-numitei Școli istorice germane de jurisprudență, cercetător al cutumelor, datinilor și spiritualității medievale din țara sa. În țară, Kogălniceanu a colaborat cu oameni politici, istorici și scriitori ca Bălcescu, Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Costache Negruzzi, Costache Stamati, Grigore Alexandru Ghica al X-lea și alții. Ca profesor universitar de istorie națională a românilor, el a editat cronicile Moldovei și Valahiei.

Vasile Alecsandri, evocat, de asemenea, în romanul meu, a fost nu numai cel mai activ scriitor de până la Mihai Eminescu, ci și un mare unionist.

Pe Costache Negri eu l-am înfățișat în calitate de diplomat trimis de Grigore Alexandru Ghica al X-lea la Viena și apoi la Constantinopole. Dar el a fost și poet, și prozator, și pârclab, respectiv prefect de Covurlui. A murit sărac, pentru că toată imensa lui avere a fost

pusă integral în serviciul idealurilor unioniste. Înalta lui ținută morală și patriotică este un model nepieritor pentru oricine îi cunoaște viața și opera.

Nicolae Cretzulescu a fost medic de mare prestigiu și profesor la Școala medicală de la Spitalul Colțea, autor al unui *Manual de anatomie descriptivă* tipărit la București în 1843, membru de onoare la *The Universal Society for Encouragement of Arts Industry* de la Londra.

Ion Ghica, înfățișat de mine într-un moment decisiv al desfășurărilor epice din *Speranța*, este cunoscut azi în primul rând ca scriitor. Într-adevăr, el este un mare prozator. Dar el a fost și matematician, profesor universitar de geometrie descriptivă la Academia Mihăileană din Iași, și geolog, și specialist în economia politică.

Dumitru C. Brătianu, pe care l-am descris în acțiunile lui diplomatice la Londra, a fost fruntaș al Revoluției pașoptiste în Țara Românească, dar mai ales un om cult, familiarizat cu doctrinele politice afirmate în diverse etape ale istoriei europene și, îndeosebi, cu acelea ale epocii sale. Scrierile unor doctrinari politici precum Charles Fourier, Auguste Comte, Hegel și alții îi erau bine cunoscute. În plus, cunoștea bine și acțiunile lui Giuseppe Mazzini, om de cultură, om politic și mare patriot, cu un rol decisiv în crearea Italiei unite moderne.

Dionisie Romano, care apare în romanul meu ca monah pelerin, a fost unul dintre marii oameni de cultură ai epocii sale. A fost profesor de teologie la București, autor de manuale, dar și participant activ la evenimentele politice de la 1848. După ce, pe timpul domniei lui Cuza, a ajuns Episcop de Buzău, biblioteca sa personală, peste șapte mii de volume de teologie, filosofie, gramatică, retorică, istorie, literatură, drept, muzică psaltică, geografie, logică, a constituit un fond de mare valoare donat Academiei Române. El a fost primul donator la Biblioteca Academiei.

Barbu Dimitrie Știrbei, domnitorul Țării Românești, pe care l-am portretizat cu multă atenție, o personalitate politică impunătoare prin măsurile sale administrative, educative, culturale și juridice, a fost unul dintre amicii marelui istoric și om politic francez François Guizot, ministru al educației și apoi prim-ministru pe timpul Monarhiei din Iulie în Franța. Scrierea lui Guizot *Istoria generală a civilizației în Europa* (1828) a influențat atitudinile domnitorului Știrbei față de boierimea din Țara Românească și față de marile puteri europene ale timpului.

Nicolae Șuțu, înfățișat de mine ca un intrigant josnic și ca spion și agent de influență al expansionismului imperial practicat de habs-

burgi, era un erudit economist, pasionat de literatură și filosofie. Atitudinea sa profund imorală, dezacordul cu unioniștii și intrigile abjecte contra lui Grigore Alexandru Ghica al X-lea, pe care a dorit să-l înlocuiască la tronul Moldovei, fac din el, în opinia mea, un mare ticălos, un personaj profund negativ. Când sunt practicate de intelectuali, ticăloșiile morale capătă o amploare teribilă. Pentru că intelectualii detracați sunt mai iscusiți în ticăloșii decât oamenii obișnuiți.

În fond, din evoluția istorică a elitei românești de la mijlocul secolului al XIX-lea, noi, cei de azi, avem multe de învățat. Popoarele se pot ridica prin elitele lor morale, civice și patriotice. Dar popoarele pot să și decadă prin elitele lor corupte și imorale, antipatriotice.

— *Vorbiți de elite morale. În acest sens, aș dori să discutăm măcar în treacăt și despre dimensiunea moralizatoare a romanului **Speranța**. Această dimensiune moralizatoare este legată de o clară atitudine apologetică a valorilor Ortodoxiei, ușor de constatat în tot ceea ce ați scris. Cei care au comentat proza lui Mihail Diaconescu, dar mai ales marile tratate **Istoria literaturii dacoromane**, **Prelegeri de estetica Ortodoxiei** și **Teologia ortodoxă și arta cuvântului**. Introducere în teoria literaturii au subliniat în variate moduri dimensiunea lor apologetică ortodoxă. Mihail Diaconescu s-a impus ca un apologet activ al credinței noastre ortodoxe și strămoșești. De ce ați adoptat în scrierile dumneavoastră aceste atitudini moralizatoare și apologetice?*

— Într-adevăr, scrierile mele au o clară orientare apologetică ortodoxă. Aplecat peste paginile mele, la masa de scris, eu nu uit de relația fundamentală între cult și cultură. Fără dimensiune spirituală cultura nu poate exista. Sau... poate exista. Dar atunci este noncultură, anticultură, pseudocultură. Nu uit nici de faptul că, în nefericita noastră epocă, atacurile mereu repetate la adresa valorilor istorice, religioase, tradiționale, patrimoniale și spirituale ale națiunilor europene au produs și produc efecte devastatoare. În această privință, Kominternul, cea mai mare organizație criminală din istoria lumii, și pseudoarta numită pompos avangardistă, dar și unele cercuri literare, sau redacționale, de inspirație și obediență marxistă, troțkistă, leninistă, stalinistă, maoistă, castristă, de care unele universități din Occidentul european nu duc lipsă, au avut și au un rol nefast.

În zilele noastre se vorbește mult despre unitatea europeană. Deocamdată, această uni-

tate este un deziderat. Este un proiect frumos. Dar nu o realitate definitivă. Eu cred că unitatea europeană poate fi construită nu numai pe baze politice, economice, juridice, instituționale, strategice, administrative. Ea poate și trebuie să fie construită, în primul rând, pe baze spirituale și morale, respectiv pe un fundament creștin. Fiește, nu uit că, sub aspect confesional, europenii sunt ortodocși, catolici, luterani, anglicani, calvini. Dar eu mai știu că tot ceea ce îi unește pe creștini este infinit mai puternic decât ceea ce îi deosebește. Spun că îi deosebește, nu că îi desparte. Când vorbim de caracterul creștin al literaturii, muzicii, artelor plastice, filosofiei sau sociologiei ne amintim, desigur, că toți marii creatori din istoria culturii române au fost, într-un mod sau altul, apologeti ai Ortodoxiei noastre. Cantemir, Eminescu, Goga, Grigorescu, Luchian, Nicoale Paulescu, Blaga, Mircea Vulcănescu, Noica, Arghezi și mulți alții, ale căror nume ar putea fi înșirate pe zeci de pagini și despre care am putea discuta zile și săptămâni întregi, sunt apologeti ai Ortodoxiei. Credința creștină se adresează tuturor neamurilor, dar și fiecăruia dintre noi, în parte. În biserică, toți credincioșii – bărbați și femei, clerici și laici – au vocație mărturisitoare cu fapta, cu vorba, cu scrisul, cu rugăciunea, cu întreaga lor viață. Teologii erudiți și credincioșii de orice stare pot și trebuie să aibă un limbaj comun. Cei mai învățați teologi, savanții și artiștii care-L mărturisesc pe Hristos nu trebuie să uite că există credincioși care nu au erudiție, dar pot fi mai buni, mai demni și mai presus decât marii învățați, prin autenticitatea lor viață în Hristos.

Acesta este sensul celebrei afirmații a lui Petre Țuțea, care a spus că între Immanuel Kant, cu toate subtilitățile și măreția lui filosofică, și o bătrână cu adevărat credincioasă din cine știe ce sat uitat de lume, infinit mai presus decât celebrul filosof este femeia care nu L-a trădat pe Hristos. Ținuta morală a acestei bătrâne reverberază nu numai în mediul în care trăiește ea, ci asupra lumii întregi.

Eu sunt convins că eforturile și subtilitățile teologiei speculative sunt acum mai necesare ca oricând în istorie. Dar aceste eforturi sunt inutile, dacă ele nu determină în cei ce le aud, le citesc, și le însușesc sau le discută o autentică viață în Hristos. Teologia este vie doar dacă reușește să creeze trăitori ai valorilor creștine, mărturii cu o tărie intelectuală și, mai ales, spirituală de neînfrânt. Preoția este cea mai înaltă vocație a omului. Ea este mai presus de vocația

artistică, științifică, politică sau de orice alt tip. Preoții noștri au succesiune apostolică. Preoția lor este sacramentală. Este sfântă și sfințitoare. Este o Sfântă și Mare Taină. Nu trebuie să uităm însă că, alături de preoția sacramentală și împreună cu ea, există și o preoție generală, a fiecărui credincios. În acest sens, în conformitate cu învățătura Bisericii noastre ortodoxe și strămoșești, fiecare persoană este un preot al creației divine, chemat să slujească lui Dumnezeu și oamenilor.

Pentru mine, cel mai înalt model spiritual și uman este tatăl meu, preotul și învățătorul de țară Aurelian Diaconescu de la Vulturești-Muscel. Alt model, mai important, mai presus decât el, eu n-am găsit. Personalități ca Dumitru Stăniloae, pe care am avut bucuria să-l cunosc personal, Nichifor Crainic și Ioan G. Coman, adevărați arhieri ai teologiei ortodoxe românești în secolul trecut, sunt, de asemenea, pentru mine, strălucite modele intelectuale, civice și morale.

Atitudinea mea moralizatoare, dar mai ales cea apologetică, în raport cu valorile Ortodoxiei noastre este tutelată de modelele intelectuale și morale în care mă regăsesc.

— *Cum se gândește romancierul, teologul, istoricul și esteticianul Mihail Diaconescu la 24 ianuarie, ziua Unirii Principatelor Române?*

— Ca la o zi sfântă în istoria eroică și jertfelnică a neamului românesc de pretutindeni. Toți istoricii români și străini sunt de acord cu constatarea că fără Unirea Principatelor Române la 24 ianuarie 1859, n-ar fi fost posibilă Marea noastră Unire, proclamată solemn și irevocabil într-o altă zi sfântă, la 1 decembrie 1918. Suntem martori și participanți la acțiunile și evoluțiile politice care pregătesc intrarea Basarabiei în structurile europene.

Fiecare român demn de acest nume doarește din adâncul inimii ca blestemata frontieră de pe Prut să dispară. În cuprinsul acestor acțiuni și evenimente, amintirea zilelor de 24 ianuarie 1859 și 1 decembrie 1918 devine far și călăuză.

Gândindu-ne la aceste zile sfinte, românii de pretutindeni sunt mai buni, mai conștienți de ei înșiși, mai deciziși, mai puternici în cuget și în spirit.

— *Vă mulțumesc respectuos, pentru că ați răspuns la întrebările mele!*

— Și eu vă mulțumesc pentru că aveți bunăvoința să acordați atenție scrierilor mele!

Sfeșnic în rugăciune sau un Bocet de seară al poetului Traian Vasilcău

Gelu DRAGOȘ

De la început, citindu-i, în prima zi de Crăciun poezia, recitind-o cu plăcere și interes, am constatat că poezia valoroasă este universală, că reușește să treacă granițele de orice fel.

Crezul poetului Traian Vasilcău, printre altele este acela: „Mori în mine viața toată/ Și în Domnul – niciodată”; Timpul poetului basarabean: „Veacul nostru a fost doar un ceas./ Ai plecat, și plecând, te-am rămas”; Poezia reprezintă pentru fratele de peste Prut: „Sublimă rană mi-i, taină și cântec” și se poate vindeca numai „c-o boală chistică”; Credința lui este că: „Poet rămân, să beau lacrima lumii/ Și lacrima să-mi fie-n veci stăpână,/ Mergând cu infinitul mână-n mână”.

Citind acest volum de poeme al confratelui Traian Vasilcău, cu o paletă largă de frământări și neliniști, de la cele personale, la cele universale, de la cele „lumești”, dacă îmi este permis să mă exprim așa, la cele cu adevărat importante ce țin de renașterea noastră spirituală și națională, de eternitate și de ce lăsăm în urma noastră, consider că acest volum se putea numi și *Nins de Cuvinte* ori pur și simplu *Bocet*, nu că titlul nu ar fi potrivit.

Pline de metaforă și simbolică, deosebite sunt și poemele *Blestem actual*, *Poem cu țară*, *Cele trei vârste ale poemului*, *Cântec pentru dacii noștri*, și ne reliefează o nouă față a poetului, aceea de cunoscător a Istoriei Poporului Român, din vremuri imemorabile, dar și din timpuri pe care le trăim, noi, contemporanii Domniei Sale.

Poetul Traian Vasilcău, foarte cunoscut în Republica Moldova, dar și în România, membru al Uniunii Scriitorilor din România, autor a 47 de cărți, în cea mai recentă carte *Sfeșnic în rugăciune* respectă regulile poeziei clasice, are prozodie ce tinde spre perfecțiune, în poemele religioase întâlnim ritualuri, pe care le cunoaște bine, iar titlul volumului te duce cu gândul la astfel de poezie, dar surpriza pe care ne-o face poetul este că ea este o poezie de dragoste, și printre altele ne vorbește cu o muzicalitate ieșită din comun de Dumnezeu sau/și de femeie. Cartea va fi bine primită de publicul cu Limba Română în inimă, dar pentru poet premiile nu sunt atât de importante: „Doar Nobelul ceresc în veci contează,/ Cum nu e nici un premiu pământesc./ Poți să și mori, în Domnul înviază/ Tot ce e crin în strai jertfelnicesc”.

Se poate observa că poetul Traian Vasilcău are lecturi poetice serioase, iar poemele au o sensibilitate preponderent depresivă. Ar fi interesant dacă poetul ar renunța la „chingi” și ar scrie în vers liber, consider că surprizele ar putea fi spectaculoase!

În concluzie, avem de-a face cu un poet basarabean autentic, matur, foarte valoros, pentru care CUVINTELE și CREDINȚA reprezintă TOTUL, este esența trecerii noastre prin lume.

25 decembrie 2014
Lucăcești, Maramureș

Provincia pitorească văzută de un stăpân al umorului nobil

Ioan DRAGOȘ

Scriitor polivalent și prolific, Marian Ilea încheie în forță anul ce tocmai a trecut ieșind pe piață cu romanul *Amintiri din casa scării*, Editura Limes, 2014. Prozator, dramaturg (acum câțiva ani a primit premiul Uniunii Scriitorilor din România, la secțiunea dramaturgie) poet și publicist, autorul este creator de teritorii literare (*Desiștea, Medio Monte*), pe care cei din acest colț de țară le pot identifica și în lumea reală.

Proza lui Marian Ilea din acest volum este o „proză-rapidă”, dacă se poate folosi această sintagmă, adică în puține cuvinte se spun foarte multe lucruri: „De două zile, Margasoiu se simțea căutat de gândul îmbătrânirii. Îi slăbiseră puterile”... (p. 7) sau „Auzi aplauzele? Oamenii bat din palme și dau din picioare. O să dărâme cortul”... (p. 22) ori „E ora șase dimineața. Margasoiu s-a trezit și e liniștit. I-a scris Aureliei o scrisoare lungă cât un fular tricotat. Douăzeci de ochiuri – unul pe față, altul pe dos, cu circumferința gâtului măsurată”. (p. 82-83).

Unele capitole sunt scrise ca niște scene dintr-o piesă de teatru, cu personaje și replici. În capitolul V, de exemplu, personajele Margasoiu, Strâmbătură, Cătană, Nădușitu își rostesc replicile unul după altul, iar umorul autorului își are o dublă sursă, atât numele personajelor, cât și replicile acestora: „Prin parcul secular ne vom plimba la braț cu domnișoarele binefăcătoare din ținutul cel mai apropiat”... (p. 54).

Marian Ilea cunoaște regulile. Este important cum debutează o proză bună, ce magie exercită încă de la prima frază.

Iată câteva fraze elocvente din prima pagină a romanului despre care facem vorbire:

„Două zile și două nopți cerul a apăsătorit orașul ca o perdea groasă și transparentă. Oamenii umblau cocoșați și nervoși”; „își simte timpanele ca două pânze de paianjen pe care saltimbacii saltă haotic”.

Aș vrea să amintesc aici și valențele poetice ale prozei lui Marian Ilea. Unele pasaje din

romanul *Amintiri din casa scării* pot fi citite ca adevărate poeme în proză:

„Întâia dimineață a călătoriei are întotdeauna cerul senin...”

Cercul seamănă cu un oraș. Străzi, case, felinare. Cum se numește orașul în care te-ai născut?

Eu joc pe scenă înainte de a învăța rostirea. Din scutece. Sunt un exemplar rar, născut în captivitate...

Șoareci înnebuniți de lumină dispar în pereți...

Primăvara vin și toamna se duc, primăvara vin și toamna se duc, frumoase frunze de nuc, bolnave, veștede și soarele ce trece prin ele ca bisturiul laser prin țesuturi, prin celule, până la locul bolnav. Îți pătează ochii soarele acesta puternic, parcă ar fi multe călimări pline cu cerneală în iris, se umple albușul cu pistrui. Pistrui mari”.

Au formulat opinii asupra prozei autorului nume grele ale criticii literare românești. Iată ce spunea Lucian Raicu, în 1991, în revista *Vatra*, după apariția romanului *Desiștea*: „*Desiștea* este o matrice în clocot, o provincie pitorească, excesivă, cu deprinderi și tradiții violente locale, dar o provincie a Lumii – a lumii mari, un spațiu românesc și neprevăzut, nistrușnic de cosmopolit totodată, un ținut transilvan al neuitatului imperiu, un ținut bizar-european”..., iar Mihai Dragolea în revista *Steaua*, din septembrie 1991, crede că „în Marian Ilea avem un autor ardelean subtil și bun stăpân al umorului nobil, care nu desființează, ci e semnul unei iubiri exigente”.

Am citat fragmente din aceste referințe critice pentru că ele se potrivesc ca o mână și romanului *Amintiri din casa scării*. Autorul face încă o dată dovada că este un „bun stăpân al umorului nobil”, că are un discurs „când direct, de un realism dur, când ingenios, plin de închipuirile unei lumi viguroase” (Eugen Simion, *România literară*, 21 martie 1991), iar această carte demonstrează, dacă mai era nevoie, că Marian Ilea este un prozator de excepție.

În siajul hazardului

Viorel TĂUTAN

ION BARBU ÎNTRE SENSIBILITATE ȘI RIGOARE

Întâlnirea cu opera lui Ion Barbu nu este dintre cele mai comode, cu precădere pentru liceeni, atunci când au de abordat în studiu, prin programa școlară, poezia lui Tudor Arghezi, George Bacovia și Lucian Blaga, poeți care și-au lăsat amprenta personalității în crearea unor limbaje și direcții poetice noi, însă (relativ) facil comprehensibile, cel puțin aparent.

Tocmai de aceea Ion Barbu, înzestrat cu o sensibilitate și, în aceeași măsură, cu inteligență acute, își propune să aducă literatura artistică pe făgașul lexical al științei, asanând astfel limbajul poetic și patronând o nouă manieră, spectaculoasă în ermetismul ei.

De aici și întrebările generate încă de la debutul autorului Ion Barbu, alias Dan Barbilian. Matematicianul poet sau Poetul matematician? Cât din unul s-a întâlnit cu celălalt? Când excelentul matematician l-a dominat pe originalul poet? Ce sentimente l-au minat pe omul de știință pentru a fi transgresat între limitele poeticești? Au fost aceste sentimente asemănătoare, prin explozia de nuanțe, celor depozitate de alți poeți în scopul potențării creației?

„Mă stimez mai mult ca practicant al matematicilor și prea puțin ca poet, și numai atât cât poezia amintește de geometrie”, declara Ion Barbu într-un interviu realizat de I. Valerian și apărut în *Viața literară*, an I, nr. 36/5 februarie 1927.

În ce măsură se împletesc, însă, rigoarea științei cu sensibilitatea generată și generatoare de artă, vom încerca să demonstrăm prin comentariul a trei dintre cele mai importante, deci relevante, poeme ale sale. Îndrăznim să afirmăm că acestea sunt situate în punctul de contiguitate între matematică și poezie, fiind teoreme care își așteaptă demonstrațiile prin căi diverse de ilustrare și rezolvare.

Joc secund

Titlul oferă cheia poemului, el referindu-se la o a doua stare a ființei umane, cea fictivă, a creației. Poetul încearcă să creeze o poezie cât mai curată, în timp analizat profund („Din ceas”), extrăgându-i noi potențe, noi moduri de întrebuintare, există timpul creației, „dedus”, obținut din timpul Universal în perioada unui an, o culme spre care natura umană tinde, departe de frământările ce

nu aparțin firii poetului („...adâncul acestei calme creste,”). Dorința respectivă (culme), reflectată de ființa umană („Intrată prin oglindă”) apare precum o puritate celestă obținută prin izbăvire și izbăvită totodată („...mântuit azur”) de orice dogme, o eliberare exhaustivă. Poetul are rolul de a deschide cărări nestrăbătute, presărate cu necunoașteri omenești.

Izvorârea „jocului secund”, un joc atât de serios, cu atâtea implicații, se face dintr-un spațiu aflat la dispoziția rațiunii poetului care îi modifică forma, pentru că nu poate să-i schimbe fondul. Apoi poetul revine din admirația macrocosmosului în adâncul său, în microcosmosul chintesențelor, al celor mai concise și generale formule. Astfel, nadirul apare ca un punct de concentrație într-o emisferă cerească (spațiu celest) interioară, spirituală. Nadirul este latent, deoarece el există în fiecare dintre noi, așteptând să fie activat. Poetul e dintre aceia care, însumând toate sentimentele de rezonanțe muzicale, le frământă (le „istovește”) în căutările sale. Poetul stă ascuns necunoscut în marea omenească, precum o meduză ce se confruntă cu mediul, dar care răsună prin sunete străbătute de idei umane inegalabile, nu asemenea unui clopot banal.

Încercând o interpretare pornind de la ultimele versuri înspre începutul poemului, „joc(ul) secund poate fi tocmai arta văzută altfel decât se obișnuiește, el încercând să-i dea altă dimensiune. „Cîrezile agreste” pot fi în viziunea poetului toți creatorii de frumos care i-au precedat strălucind, care au deschis noului căi inedite de exprimare și înțelegere. Ion Barbu vrea să se desprindă oarecum brutal de vechile tipare și, folosindu-se de motivul oglinzii, să reușească o nouă definiție, noi măști ale poeziei. El „istovește” în încercarea de a schimba, de a depăși nivelul „harfe(lor) răsfirate” al predecesorilor sau chiar al unora dintre contemporanii săi, ascunzând partea pe care o consideră fără sens pentru a face loc poeziei inteligente.

Riga Crypto și Laponia Enigel

După cum am văzut, Ion Barbu a făcut distincția între poezie și matematică, dar disciplina căreia i se consacrase își împlântase adânc rădăcinile în simțurile fine ale poetului. De aceea

suntem atrași să apreciem că balada sugerează imaginea viziunii barbiene asupra modului de întâlnire a reprezentanților celor două lumi diferite: aceea a laponiei Enigel, care se îndreaptă (spiritual) ascendent, spre soare, și cealaltă, al cărei reprezentant este Crypto, neputând realiza desprinderea din mediul înconjurător, dar care intuiește capacitatea de evoluție. Riga este pregătit pentru întâlnirea cu un personaj superior prin intermediul căruia să obțină apropierea de perfecțiune. Acest personaj este Enigel, poposită pe domeniul lui Crypto. Prin întâlnirea dintre cei doi autorul dezvăluie câteva dintre concepțiile sale asupra reprezentanților a două moduri de gândire și de viață opuse. Laponia Enigel, fiind superioară, își parcurge drumul vegheată de suprema zeităte: Soarele cu sufletul-fântână.

În poiana bureților, Riga o întâmpină și caută s-o ademenească oferindu-i fragi, pentru că se lasă condus de legi nescrise ale ospitalității tradiționale. Enigel refuză, pentru că ea nu caută fructele în sine, ci doar pentru prospețimea lor, un simbol al vieții. Nici mediul umed al bureților nu-i este acceptat, căci îi este străin, ostil, inadecvat unei vieți sănătoase.

Sărmanul Rigă, neînțeles de poporul său, o imploră cu disperare pe laponă să-l ia în peregrinările ei. Dar drumul e lung, iar lumina este dușmană Rigăi cam necopt (neinițiat), acesta neputând urma căile cunoașterii străbătute de Enigel. Martiriul final al regelui este zadarnic, cu toate că revolta împotriva condiției inițiale reprezintă afirmarea capacităților ascunse, neexploatate, aflate înăuntrul oricărui individ: „Iar în făptura mai firavă/ Pahar e gândul, cu otravă”.

Anatema disprețului este aruncată asupra regelui pentru încercarea (erezia) de a realiza o nouă existență.

Ne-am obișnuit să asimilăm acceptând ideea apartenenței acestui poem la categoria/ specia „baladă”, așa cum ne-o propun teoreticieni și critici literari prestigioși și cum însuși poetul o sugerează. Îndrăznim să adăugăm ipoteza conform căreia poemul este pe jumătate fabulă. Lumea în care ne introduce poetul este una de mult apusă. Începutul, sub semnul ospățului nupțial, poate să fie introducerea într-un basm generat de viața medievală, pentru că la nuntă este invitat un menestrel (sau trubadur) venit să-i înveselească pe nuntași. De data aceasta, însă, povestea rimată este mai degrabă tristă, cu accente grotești. Crypto pare a fi un prinț transformat în ciupercă de vrăjile unei „mânătărci”. Izbăvirea de vrajă poate fi dragostea unei fete care ar accepta să-l iubească sau să se căsătorească primindu-i dragostea. De aici și insistența propunerii care urmează calea etapizată spre umilință, Crypto devenind sclavul propriilor

aspirații obsesive. Finalul poemului poate fi asimilat moralei unei fabule.

Oul dogmatic

Conform teoremei lui Gauss, atât de admirată de Dan Barbilian, „maximum de gând în minimum de cuprindere”, poetul caută să surprindă momentul unic al realizării perfecțiunii ca speranță în clipa apariției vieții și apoi a puterii de extaziere a spiritului în fața acestei realizări. Deci, nerezistând tentației de a ne trage cu el înspre absolut, poetul ne transpune într-o lume îmbibată cu elemente comune, dar înveșmântată în forme noi. Pretextul este introdus prin dogmă, a cărei tălmăcire subliniază tocmai existența imprevizibilului asupra ființei frământate perpetuu. Oului, deasupra căruia plutește dogma, i se crează un mit, mitul creațiunii. Oul nu este germeul viitoare ființe? Ion Barbu caută permanent întărirea sa, nedorindu-i distrugerea, în vederea păstrării unui pitoresc al existenței. Tristețea soartei acestui produs, a cărui formă amintește o primară perfecțiune, este determinată de vocația lui de a fi propus spre admirație, contrar cu moartea căreia îi este destinat („...viu ou, la vârf cu plod,/ Făcut e să-l privim la soare!”)

Se face deosebirea încă din faza incipientă a poemului între oul sterp, căruia ar trebui să-i dăm o întrebuințare practică, și acela care va da naștere vieții. Dar soarta este supusă hazardului, oul cu evoluție necunoscută este leagăn al morții și al vieții („...noul ou,/ Palat de nuntă și cavou”).

Înconjurat fiind de forme protectoare, se realizează un ciclu în care sunt înlănțuite începutul și sfârșitul, ca și visul întrerupt al cărui deznodământ nu va fi aflat niciodată („Din trei atlazuri e culcușul/ În care doarme nins albușul/ Atât de galeș, de închis,/ Ca trupul drag, surpat în vis”).

Versurile se ridică ușor, culme către „polul plus”, loc al purității „unde glodul/ Pământul n’a-ajuns”, pentru atingerea gălbenușului, centru al viitorului născut, care împreună cu protocolarul albuș formează parcă un nesfârșit sărut („Sărutul plin.”), dar gălbenușul, căruia poetul îi conferă coordonate de masculinitate, oferă sărutul. Semn al înțelegerii silite sau simbiotice? Dialogul care urmează vizualizează omul ca un complex de păcate iremediabile, ironic interogar dacă dogma fusese vreodată penetrată, căci curajul său nu merge atât de departe („Om uitător, ireversibil,/ Vezi Duhul Sfânt făcut sensibil?/ Precum atunci și azi/ Întocma:/ Mărunte lumi păstrează dogma”).

Acestui personaj banal îi este opus adevărul unei perfecțiuni viabile, o întruchipare a dogmei care se poate autodistrage dând naștere unei lumi adevărate („Să vezi, la bolți, pe Sfântul Duh/ Veghind vii ape fără stuh;/ Acest om-simbol ți-i aduc,/ Om șters, uituc”). Ploconul oului distrus

fizic, o prezență fantomatică, este refuzat, cerându-se energic un purtător de viață pentru înălțarea spre divinitate ca un semn al aflării perfecțiunii. („Nu oul roșu,/ Om fără saț și om nerod,/ Un ou cu ploid/ Îți vreau, plocon, acum de Paște;/ Îi urcă-n soare și cunoaște!”).

Atmosfera închisă, cuprinsă de teama sfârșitului, duce la observarea ciclului evolutiv, cu începutul său, dar și cu inevitabilul final („În gălbenuș,/ Să roadă spornicul albuș,/ Durată-înscris-n noi, o roată.”), totul dominat de dogmă ca o lege universală la care sunt supuse toate ființele („Întocma – dogma”).

Refrenul ce apăruse încă din primele versuri se reia („Încă odată:/ E, Oul, celui sterp la fel”). Perechea oului fecund există ca ou sterp, o contragreutate – piesă de muzeu necesară exempli-

ficărilor, deci care nu trebuie distrus pentru a nu fragmenta mitul care îl înconjoară și nici să nu fie „dat la cloșcă” pentru același motiv, căci altfel adevărul ar fi dezvăluit („Dar nu-l sorbi. Curmi nuntă-n el,/ Și nici la cloșcă să nu-l pui!/ Îl lasă’n pacea-întâie-a lui”).

Finalul poemului surprinde o negație spiritualizată prin care poetul nu vede sfântă decât idea creațiunii și incriminează actele al căror destin este imprevizibil. („Că vinovat e tot făcutul/ Și sfânt, doar nunta, începutul”).

Ion Barbu rămâne constant un căutător al elementelor ce pot sugera perfecțiunea. Poemele sale aduc imaginea lumii percepute prin mijloace matematice, dar trecute prin sensibilitatea poetului într-o contopire imuabilă cu adevărata poezie.

Notă

Eseul pe care l-am propus spre publicare nu-mi aparține decât în proporție de 5 la sută, adică atât cât am socotit, atunci când l-am redescoperit, că e necesar impactului cu lectorul aparținând stratului mediu al învățământului liceal. Destinul său a fost marcat de o stranie și, în fond, banală aventură, interesantă pentru amatorii de amănunte nu întotdeauna suficient de picante pentru a zgândări majorități.

Dar despre ce e vorba? Așa cum au fost, sufocante și ades brutale, evenimentele care ne-au însoțit dezvoltarea (pentru o bună parte dintre noi – frustrante, creând false personalități în planul culturii) s-au derulat cu mai multa sau mai firava naivitate a tinereții. Mă refer, acum, la eșantionul umanistic, cu accent pe învățământ și educație. Ieșiți de pe băncile universităților, unde beneficiaserăm de bogata dotare a bibliotecilor, cu fondul „secret” cu tot (accesibil selectiv doar unora dintre cadrele didactice universitare; nu-mi mai provoc reacții adverse făcând supoziții), ne-am răspândit pe la diverse instituții din „scumpa noastră patrie” (redacții ale unor ziare, reviste și edituri, comitete pentru cultură și artă, posturi centrale și regionale de radio și televiziune), în funcție de pile, cunoștințe și relații – pcr, nu-i așa? – în care ni s-a permis (impus) intrarea.

Cauze intime, ce țin de statutul social, familial, m-au determinat să aleg învățământul. Din salariul încurajator de instalare, m-am abonat la câteva reviste de cultură, mizând pe faptul că, deși le găseam o parte la biblioteca orașenească, nu reușeam să-mi planific timpul lecturii în funcție de orarul acesteia. *Tribuna, Steaua, Secolul XX, Familia, România literară, Luceafărul, Viața românească, Convorbiri literare* și, ei da!, *Amfiteatru*. Locuiam cu părinții, în casa noastră din apropierea centrului micuței urbe, la curte, cum se spune astăzi în unele părți ale țării. A venit și pe la noi „sistemizarea”, ne-au luat „tovii” casa, finalizată de construit în 1975, au demolat-o în 1980 și ne-au mutat într-un bloc nou. Părinții mei, eu, soția mea și cei doi copii ai noștri – într-un apartament cu patru camere. Intrasem și noi în rând cu lumea marilor centre urbane. Mi-am transferat cele aproximativ două mii de cărți și colecțiile de reviste și le-am distribuit prin camere, pe hol și pe balcoane. Și, pentru că nu primeam apă rece decât de două, trei ori pe zi, iar apă caldă – o dată pe săptămână, inundațiile pe care le provocam intempestiv unii altora erau destul de frecvente. Una dintre acestea mi-au înmuiat zdravăn colecția de publicații și o parte a cărților. Era vara, astfel încât le-am recuperat în bună parte expunându-le soarelui în curtea blocului. Apoi, am început să decupez din corpul lor și să grupez tematic în plicuri ceea ce socoteam că mi-ar putea fi de folos pe viitor. Ce naivitate!

Unul dintre fragmentele salvate în felul acesta era un original, socotisem eu, eseu despre Ion Barbu. Însă atunci când l-am decupat, dintre paginile revistei *Amfiteatru*, n-am observat că îl neglijasem tocmai pe autor. Redescoperit, la o triere mai recentă, după 1997, într-unul dintre plicuri, gândind să-l multiplic pentru elevii mei interesați, am constatat absența autorului și câteva fragmente aproape șterse de timp sau de uscăciune. Și, atunci, am hotărât să-l propulsez în paginile vreunei reviste sugerându-i să-și caute autorul. O fi apărut în vreun manual sau o carte? Cine să mai poată cerceta în vârtejul celor mai recentți ani, cu explozia lor editorială? Doar întâmplarea. Dacă îl încredințez acum revistei *Familia română*, mizez doar pe hazard. Însă eseu în sine mi se pare util nu doar elevilor interesați.

Săluc Horvat – 80

Dr. Mircea POPA

HORVAT, SĂLUC (23 iunie 1935, Șigău, județul Cluj), critic și istoric literar, editor, bibliograf. Părinții Grigore și Paraschiva, țărani. Studii secundare la Școala profesională din Dej (1949-1952), Liceul „Em. Gojdu” din Oradea (1952-1955), completate la Institutul Pedagogic din Baia Mare și Facultatea de Filologie din Cluj. Secretar al Universității din Baia Mare (1961-1967), apoi bibliograf la Biblioteca Institutului de Învățământ Superior din Baia Mare și director al acesteia (1990-1997), director al Editurii Universității de Nord (1998-2004), director executiv al revistei „Nord literar”. A debutat în 1961 în „Pentru socialism”, colaborând ulterior la „România literară”, „Luceafărul”, „Tribuna”, „Ateneu”, „România km 0”, „Geneze”, „Biblioteca” etc. și devenind președinte al Cenaclului Scriitorilor din Baia Mare și președinte al Asociației Scriitorilor de aici. Face parte din mai multe asociații ale bibliotecarilor și obține mai multe diplome și premii: premiul Eminescu pentru *Însemnări despre Eminescu* la „Cărțile anului 2000”, și pentru volumul despre Rebreanu la Sălcoanele „Liviu Rebreanu” de la Bistrița (2002); premiul „Poesis” pentru publicistică eminesciană (2010). A fost declarat Cetățean de onoare al municipiului Baia Mare (2009). Ca bibliograf a redactat mai multe lucrări de specialitate, întocmind indicele bibliografic al revistelor „Limbă și literatură” (1955-1970), al revistei „Viața socială” (1976), al „Revistei minelor” (1980) sau cel dedicat Personalului didactic de la Universitatea din Baia Mare (1991), biobibliografia „Gh. Bulgăr” (1996) sau manualele *Introducere în biblioteconomie* (1996) și *Biblioteconomie* (1979), dar și un *Dicționar al scriitorilor maramureșeni*. În ultimii ani s-a remarcat prin investigațiile documentare privind viața și opera lui Mihai Eminescu, domeniu în care a publicat, rând pe rând, volumele: *Mihai Eminescu în memoria timpului*, 1988, *Mihai Eminescu. Dicționar cronologic*, 1994, *Însemnări despre Eminescu*, 2000, „Luceafărul” ediție bibliofilă (2000), *Eminescu și comentatorii săi*, 2009, *De la Titu Maiorescu la Petru Creția. Contribuții la un dicționar al eminescologilor*, 2010. Alte două cărți vin să completeze demersurile sale documentare: *Liviu Rebreanu „Ion” – universul uman*, 2002, și *Însemnări pe margini de cărți*, 2005.

Preocupările de critic și istoric literar ale lui Săluc Horvat derivă din fibra sa de bibliograf și

editor, din meseria de bibliotecar practică cu ardoare și pricepere o bună parte din viață. Aici, în bibliotecă, omul de cultură s-a apropiat de partea mai puțin cunoscută a destinului cărților, de raporturile dintre scriitor și editor, de aportul unor

reviste literare la viața literară a epocii. Având la îndemână posibilități multiple de investigație, el a depășit faza consemnativă a evenimentelor literare, trecând încet-încet la faza interpretativă, în care factorul biografic se împletește cu cel cultural, realizând o operație de plasare a operei în context istoric și de cercetare a ramificațiilor multiple ale receptării literare. Pasionat de istorie și de avatarurile prin care trece afirmarea și impunerea unei creații în viața publică, de la momentul elaborării, la impactul editorial și de aici la impactul ei asupra publicului, S.H. este decis să tranșeze cu seriozitate etapele destinului unei cărți sau al unui autor, să refacă, treaptă cu treaptă drumul spre afirmare al acestuia. Scociorător prin reviste și arhive, pasionat de reconstituiri migăloase și documentate, rezultatul muncii lui S.H. e unul care trebuie apreciat pe măsură. Zelul și devoțiunea cu care s-a apropiat de opera eminesciană ridică valoarea demersurilor autorului la nivelul cu care ne-au obișnuit marii sursologi ai vieții acestuia, un Torouțiu, un G. Bogdan Duică, un Gh. Bulgăr, reușind să proiecteze în lumina timpului de astăzi o imagine cât mai curată și mai epurată de molozul adiacent. Autorul pipăie îndelung calitatea și proveniența materialului înainte de a se rosti asupra lui, face raportările necesare și reține de

obicei esențialul, opinia justă. Astfel de evaluatori sunt din ce în ce mai puțini, câmpul investigațiilor eminesciene fiind invadat în ultimul timp de tot felul de aventurieri și obsedați de scenarii polițienești, de comploturi și secretomanii de culise. Lui Săluc Horvat îi repugnă acest tipar al aventurii biografice, el raportându-se de obicei la evenimente și lucruri consacrate, consolidate valoric, pe care le ordonează și le supune unei probe a sigiliului autenticității. Astfel peisajul caracteristic epocii de afirmare creatoare a lui Eminescu este radiografiat în funcție de principalii lui exponenți (*Însemnări pe margini de cărți*), în timp ce în cazul lui Liviu Rebreanu reușește să focalizeze atenția asupra umanității lui vaste, diversificate și asupra problemelor satului românesc, atât transilvănean (*Ion*), cât și muntean (*Răscoala*), identificând cele mai dramatice momente din istoria acestora, legate de posesia asupra pământului și de exploatarea socială a clasei țărănești. O atenție sporită acordă el personajului principal din *Ion*, văzut ca un purtător de cuvânt al țărănimii sărace, cel care concentrează în el simbolistica vieții satului transilvănean, apelând la o tehnică a portretului în evantai, cu o mare plurivocitate de sensuri (*„Ion” – universul uman*). Partea de rezistență a cercetărilor sale sunt legate de fixarea în timp a portretului eminescian, căruia îi redă dimensiunea umană caracteristică. Eminescu va constitui pentru el prilej de rememorare al drumului parcurs de poet, de la

cei dintâi ani petrecuți la Ipotești, până la perioada maximei creații și a gazetăriei devorante de la „Timpul”, când implicarea sa în viața social-politică atinge cotele maxime. Pe acest fundal al reconstituirii unei epoci prin figurile ei caracteristice se înscrie și o altă lucrare a lui, intitulată *De la Titu Maiorescu la Petru Creția. Contribuții la un dicționar al eminescologilor* (2010), unde asistăm la o bună situare în timp a unor personalități de primă mână ale epocii eminesciene, implicate, într-un fel sau altul, în procesul de impunere a creației poetului nostru național. E vorba nu mai puțin decât de 91 de personalități literare, care, prin scrisul lor pe teren critic sau prin munca editorială, au încercat să ofere publicului românesc noi fațete ale polimorfismului eminescian. E o întreprindere cu totul lăudabilă, deoarece autorul cântărește cu mare grijă și cu diferențele de rigoare, contribuția a cel puțin patru generații de cărturari români la periplul eminescian: generația contemporanilor lui Eminescu, generația editorilor și a exegeților de până la Primul Război Mondial, generația interbelică și generația actuală. În special generația actuală, care s-a străduit să-i fixeze o nouă înfățișare merită a fi amintită, de la Eugen Simion la Nicolae Georgescu, Mihai Drăgan, Dan Mănuță, Mihai Cimpoi, Tudor Nedelcea, Theodor Codreanu și Petru Creția, generație care a diversificat extrem de mult perspectivele și unghiurile de vedere ale abordărilor.

SCRIERI: Mihai Eminescu. *Dicționar cronologic*, 1994 (ed. a II-a, 2013 cu o prefață de Mircea Popa); *Dicționar de ortograme*, 1994 (în colab.); *Introducere în biblioteconomie*, 1996; Gh. Bulgăr. *Biobibliografie*, 1996; *Însemnări bibliografice*, 1997; *Însemnări despre Mihai Eminescu. Studii și articole*, 2000; Liviu Rebreanu – *universul uman* (prefață de Gh. Glodeanu), 2002; *Însemnări pe margini de cărți* (cu o prefață de C-tin Cubleşan), 2005; *De la Titu Maiorescu la Petru Creția. Contribuții la un dicționar al eminescologilor*, 2010; *Cronici și comentarii literare* (prefață de Florian Roatiș), 2010; Liviu Rebreanu: „*Ion*”. *Biografia unei capodopere* (cu o prefață de Gh. Glodeanu), 2011. Ediții: Mihai Eminescu, „*Lucașul*”, ediție bibliofilă, 2000.

REPERE BIBLIOGRAFICE: C. Cubleşan, *Dicționar cronologic Eminescu*, TR, 1995, nr. 26-27; Gh. Glodeanu, *Dicționarul cronologic*, TR, 1995, nr. 26-27; Ion Buzași, S. Horvat, *Dicționar cronologic*, ST, 1996, 1-2; C. Cubleşan, *Eminescu în perspectiva criticii*, 1997; Gh. Bulgăr, *Eminescu în cultura română*, 2000; Laura Temian, *Scriitori maramureșeni. Dicționar biobibliografic*, 2002; Ion M. Mihai, *Scriitori din Maramureș. Analize și interpretări*, 2003; V. R. Ghenceanu, *Comentarii de sâmbătă*, 2004; Daniela Sitar Tăut, „*Ion*” – o posibilă poetică, „*Nord literar*”, 2004, 2; C. Cubleşan, *Comentarii critice*, 2008; Augustin Cozmuța, *Pagini de critică literară*, 2010; V. Iuga, *Oameni de seamă ai Maramureșului* (cu o prefață de Mircea Popa), 2010; Viorel Mureșan, *Un dicționar de eminescologie*, „*Caiete silvane*”, 2010, 6; Augustin Cozmuța, *Itinerar eminescologic*, „*Nord literar*”, 2010, 6; Mircea Popa, *De la Titu Maiorescu la Petru Creția*, „*Cuvântul liber*”, 2011, 7; Vasile Leschian, *De la Titu Maiorescu*, F, 2011, 3; Liviu Papuc, *Pe lângă Eminescu*, *Cuvântul liber*, 2012, 1; Manuela Pinte, *O posibilă tipologie a personajelor rebreniene*, „*Nord literar*”, 2012, 2.

AUGUSTIN COZMUȚA ÎN DIALOG CU SĂLUC HORVAT

„Între centru și periferie există o apropiere tot mai accentuată”

Augustin COZMUȚA

Săluc Horvat este născut în 23 iunie 1935, în satul Șigău, județul Cluj. A absolvit Facultatea de Filologie a UBB Cluj. De-a lungul vieții a desfășurat și continuă să desfășoare o bogată activitate de istoric și critic literar, de publicist și de istoric al cărții. Dintre volumele publicate, menționăm: *Mihai Eminescu, dicționar cronologic* (1994, cu o ediție revăzută și adăugită în 2013); *Liviu Rebreanu. Ion* (2002, cu ediția a II-a în 2015); *De la Titu Maiorescu la Petru Creția. Contribuții la un dicționar al eminescologilor* (2010) și *Mihai Eminescu în critica literară actuală* (2014). Din 2003, de la întemeierea revistei „Nord literar”, este director executiv al acesteia.

Augustin Cozmuța: *Ar fi interesant și chiar instructiv de știut cum îți amintești, de la înălțimea anilor atinși, momentul în care ai luat prima dată o carte în mână și cum ai dobândit, în timp, conștiința valorii ei.*

Săluc Horvat: Este întrebarea care nu aș fi dorit să mi se adreseze. Răspunsul mă obligă să mă întorc la anii copilăriei, de care nu-mi face plăcere să-mi aduc aminte, fiind o perioadă tristă, plină de neajunsuri și de frustrări.

Am început școala în timpul ocupării Ardealului prin Dictatul de la Viena, primele două clase (1942-1943) fiind sub îndrumarea unui învățător maghiar, adus în sat, un tânăr arogant și orgolios, care se străduia din răspuțeri să ne învețe o limbă care ne era total străină. Pe la sfârșitul anului 1943, școala s-a închis, sălile de clasă au fost transformate în cazarmă pentru soldații răniți pe front (probabil nemți). După război a venit în sat o învățătoare, de data aceasta româncă; ea a adunat copiii de școală, de toate vârstele, începând un adevărat program de alfabetizare (orele ținându-se seara, după ce se reîntrorceau elevii de la munca câmpului sau de la îngrijirea animalelor pe pășune). La sfârșitul anului, fiecare elev primea, în funcție de vârstă, un certificat școlar. De un asemenea document am beneficiat și eu, în baza lui reușind să urmez o școală profesională.

Dar, revenind la întrebare, până pe la paisprezece-cincisprezece ani, singurele cărți trecute prin mână au fost *Abecedarul* și cartea de citire, după care au învățat anterior și frații mei mai mari. Pe lângă acestea, cărțile copilăriei mele au fost așa-numitele *cărți vorbite*, acele cărți care s-au transmis prin viu grai din generație în

generație (basmelor cu fii și fiice de împărați, cu zmei și balauri), „cărți” din care am învățat că viața este o luptă continuă între bine și rău, între dragoste și ură, între adevăr și minciună și că, pentru a reuși, trebuie să lupti.

Dacă facem referire la prima carte reală citită de mine, din câte-mi amintesc, aceasta a fost romanul *Mama* al lui Maxim Gorki, scriitorul rus în vogă în acele vremuri. Trecuseră câțiva ani de la moartea mamei mele și probabil titlul cărții mi-a atras atenția, cu gândul că voi regăsi încă chipul mamei pierdute. Nu-mi mai aduc aminte ce am reținut din această carte, nici dacă am parcurs-o până la capăt, ceea ce știu e că niciodată nu m-am mai întors la ea. De ce? Nu știu.

Rezumând, nu pot să spun că, atunci sau mai târziu, am întâlnit o carte care să mă fi marcat în mod deosebit. Am întâlnit însă multe cărți, mulți autori la care am revenit mereu.

A.C.: *Translând faptele, ar fi la fel de interesant și de instructiv de știut cum te-ai simțit în momentul în care ai ținut în mână prima carte scrisă și semnată de tine.*

S.H.: În mulții ani petrecuți printre cărți, mi-au trecut prin mâini mii, sute de mii de cărți. Pe multe le-am citit pentru formarea mea intelectuală și profesională, pe altele doar le-am răsfoit pentru a le stabili locul în structura bibliotecii, pentru a le ușura drumul spre lectură altora. În multe dintre acestea am găsit lucruri neștiute, altele au rămas simple piese de bibliotecă. Nu de puține ori, în căutările mele, aveam senzația că nu am întâlnit o carte care să-mi fie aproape, trăind cu ideea că aceasta încă nu s-a scris. Atunci, parafrazându-l pe cele-

brul cărturar argentinian Jean Luis Borges, mi-am zis ca această carte trebuie să o scriu eu. Așa s-a născut prima carte scrisă și semnată cu numele meu. Ea s-a numit **Mihai Eminescu. Dicționar cronologic**, o carte care, într-adevăr, nu mai fusese scrisă anterior. Spun acest lucru convins fiind că lucrarea este prima încercare de a reconstitui viața și activitatea marelui poet, altfel de cum s-a făcut până atunci. În locul unei biografii romanțate, am alcătuit o biografie prin care să redau personalitatea poetului așa cum a fost ea, cum a fost văzută și receptată de contemporanii săi, de posteritate.

Ce am simțit în acel moment, în care aveam în mână cartea scrisă de mine, semnată cu numele meu, e greu de redat prin vorbe. Cu certitudine, bucurie și emoție. Apariția unei cărți, mai ales prima, poate fi asociată, metaforic vorbind, cu nașterea primului tău copil, în care îți pui speranța că îți va purta numele și îl va duce cu cinste mai departe. E firesc ca o astfel de bucurie să fie însoțită de întrebări în privința reușitei. Cu toate că aveam o anumită confirmare a valorii acestei cărți prin prefața semnată de cunoscutul eminescolog Gh. Bulgăr, gândul că se vor găsi scăpări îmi atenua entuziasmul. Îndoielile de atunci au început să se reducă pe măsură ce au apărut alte și alte cărți, ele însă nu au dispărut și, probabil, nu vor dispărea nici la cărțile ce urmează să apară.

A.C.: Și la fel de instructiv și de interesant ar fi de știut cu ce sentimente ai descoperit existența primei biblioteci în care ai intrat cu scopul de a te folosi de ea în cunoaștere și, evident, în pregătirea personală.

S.H.: Întâlnirea mea cu cartea, cu biblioteca s-a produs destul de târziu. Prima mare bibliotecă pe care am întâlnit-o, nu pentru studiu, ci într-o vizită, și care mi-a rămas în memorie a fost Biblioteca Universitară din Cluj. Se întâmpla prin anul 1953. Nu bănuiam atunci că aceasta va deveni principalul loc de formare, așa cum avea să se întâmple când am devenit student al Facultății de Filologie din Cluj-Napoca, și nici că, în întreaga mea activitate în domeniul biblioteconomiei, va fi instituția etalon la care aveam să mă raportez mereu, că aici voi susține prelegeri sau conferințe publice ori că aici îmi voi lansa cărțile scrise de mine. Dar biblioteca de suflet, în care m-am format ca specialist în domeniu, a fost Biblioteca universității băimărene, cu transformările parcurse în timp, instituție pe care am slujit-o peste treizeci de ani și pe care, practic, am format-o, pornind de la stadiul de început până ce a ajuns una din bibliotecile uni-

versitare de referință la nivel național, cunoscută, prin schimburile de publicații și prin diverse manifestări specifice, în multe țări ale lumii.

A.C.: Deoarece te-a preocupat studierea istoriei cărții și implicit a bibliotecii, elaborând lucrări în acest domeniu, cum vezi acum faptul că au apărut alternative de comunicare moderne, atât la ideea de carte, cât și la conceptul de bibliotecă, tu însuși nerefuzând ipostaza de a fi internaut în mediile virtuale?

S.H.: Înainte de a răspunde întrebării, amintesc că se află sub tipar, la Editura „Școala Ardeleană” din Cluj-Napoca, volumul cu titlul **Cartea de-a lungul anilor**, în care am trecut în evidență etapele semnificative ale evoluției cărții, de la tăblițele de lut la cartea electronică, de la biblioteca de suluri de papirus și pergament la biblioteca virtuală (digitală). Am scris această carte din dorința de a demonstra „viața fără de moarte” a cărților și rolul avut în dezvoltarea societății umane de-a lungul mileniilor de existență și de a întări convingerea că ea nu va dispărea, așa cum încearcă unii să creadă. Ideea dispariției cărții s-a născut din implicarea tot mai accentuată a tehnicilor electronice în imprimarea, difuzarea și stocarea informațiilor, rol jucat până în prezent de cartea și biblioteca tradiționale.

Desigur, nu pot fi negate și nici neglijate avantajele oferite de aceste noi descoperiri, mai ales prin aportul și importanța lor din punct de vedere practic, cum ar fi reducerea spațiului de depozitare, ușurarea accesului la informație, conservarea mai bună.

Și cartea, ca produs, așa cum a fost cunoscută în milenara sa istorie, cunoaște un amplu proces de transformare. Se vorbește tot mai mult de un posibil pericol de dispariție a cărții în forma ei consacrată și de înlocuirea cu cartea electronică, temere, în opinia noastră, fără fundament. Faptul că i se va schimba formatul sau suportul de imprimare nu înseamnă decât găsirea și a altor modalități de realizare. De fapt, cartea electronică sau *e-book* (*electronic book*), cum este numită în limbaj specific, este un fișier digital, care conține un text. Dar, pentru a fi citit, ai nevoie de o dotare tehnică: un aparat cu ecran (calculator, laptop, tabletă) și un cititor (reader).

A.C.: Cu toate că ești conștient și convins de evoluția implacabilă a lucrurilor într-o asemenea direcție, te-ai aventurat, în anul 2003, în a propune și susține apariția la Baia Mare a unei reviste, „Nord(ul) literar” fiind un rezultat

palpabil al acestei implicări intelectuale și culturale în spațiul public. Ești mulțumit de efortul depus în acest scop și consideri că el merită continuat?

S.H.: Apariția la Baia Mare a revistei „Nord literar”, prima revistă de literatură în orașul nostru, a marcat un moment important în viața culturală, împlinirea visului mai multor generații de scriitori. Pornind de la realitatea care arăta existența aici a unui număr important de scriitori, mulți dintre aceștia consacrați pe plan național, un grup de oameni de cultură, la inițiativa și sub coordonarea subsemnatului, și-a asumat responsabilitatea realizării unei reviste. Așa s-a făcut că, la sfârșitul lunii iunie a anului 2003, a apărut primul număr al revistei „Nord literar”, revistă editată de Asociația Scriitorilor și cu finanțarea Consiliului Județean Maramureș, având în colectivul de redacție nume cunoscute în plan literar și publicistic: Gheorghe Glodeanu, profesor universitar cu o veche și bogată prezență în revistele de cultură din țară, autor al mai multor cărți de critică literară; Augustin Cozmuța, publicist și critic literar; V. R. Ghenceanu, publicist și poet; Ion M. Mihai, critic literar; și subsemnatul, critic și istoric literar cu o bogată experiență (ani la rând fiind secretarul general de redacție al publicațiilor științifice ale universității băimărene).

Începuturile nu au fost lipsite de greutate, de incertitudini și, mai ales, de nevoia de a învinge numeroasele orgolii venite de la cei ce nu au reușit înaintea noastră sau de la cei ce nu și-au găsit locul în colectivul de redacție, care s-au străduit să blocheze procesul redacțional sau să se abțină de la a publica în revistă. Desigur, nu e ușor să realizezi o revistă într-un oraș de provincie, lipsit de tradiție și de o anumită experiență și, mai ales, să o ferești de provincialism, în timp ce mulți doreau ca aceasta să fie revista lor, a băimărenilor, ceea ce, cu siguranță, i-ar fi determinat destinul pe care l-au avut încercările anterioare. Reușita noastră s-a datorat dăruirii și perseverenței cu care am trecut peste aceste obstacole. În prezent, „Nord literar” a ajuns în al XIII-lea an de apariție, devenind o publicație cunoscută și apreciată pe plan național alături de reviste importante ale țării noastre. Pentru mine, cel care și-a asumat primul riscul începutului de drum și care și-a consacrat ani buni din viață pentru ca aceasta să fie și să dăinuie în timp, revista reprezintă cea mai importantă operă a mea și, împreună cu celelalte cărți, îmi încununează acest moment aniversar.

A.C.: *Ca membru al Uniunii Scriitorilor,*

apreciezi că peisajul revuistic are efervescența și atmosfera stimulativă necesare cultivării spiritului creator și a celui critic, totodată, astfel încât să se asigure dialogul cultural și dezvoltarea literaturii originale?

S.H.: Revistele de cultură au avut întotdeauna un rol important în stimularea și promovarea spiritului creator. În privința situației actuale, când publicațiile cu caracter cultural se întâlnesc peste tot, chiar și în localitățile cu o tradiție culturală și revuistică modestă, cu certitudine se poate vorbi de un climat favorabil dezvoltării creației literare originale. Pericolul poate veni din modul în care se promovează valorile autentice. Nu întotdeauna ce e mult e și de valoare.

A.C.: *Ești un apreciat istoric al vieții literare și culturale, prin cărțile publicate, mai ales cele realizate în calitatea de eminescolog, nu ușor de dobândit. Cum ai pornit pe această cale, știind de la început că e una greu de urmat?*

S.H.: Apropierea de Eminescu, de biografia și opera lui s-a produs încă din anii de liceu, sub impulsul lecțiilor de literatură română ale profesorului Traian Blajovici, un admirator al poetului, care, în acei ani (1952-1955), ne vorbea nu numai de Eminescu, ci și de Titu Maiorescu, de Ibrăileanu, de E. Lovinescu (cu romanele *Mite* și *Bălăuca*), de G. Călinescu (*Viața lui Eminescu*), de Schopenhauer, de Carmen Sylva ș.a.

Începuturile s-au rezumat la lecturi. Pe măsură ce s-au adunat tot mai multe date, am început să scriu. În cele din urmă, acestea au fost adunate mai întâi în cronici și comentarii, apoi într-un *Dicționar cronologic* și în alte contribuții privind viața și opera poetului. În anul 1987 am trimis Editurii „Cartea Românească” manuscrisul *Dicționarului cronologic*. Surpriza a venit la doar câteva săptămâni, când am primit de la editură o adresă însoțită de un referat (nesemnat), prin care se recomanda să revăd manuscrisul, să îndrept ce voi considera de cuviință și, mai ales, să-l reduc (avea peste patru sute de pagini). În finalul referatului se făcea propunerea pentru editare. M-am conformat și, în scurt timp, m-am prezentat la editură, unde l-am întâlnit pe Cornel Popescu, redactorul-șef. Răsfoind oferta, s-a arătat oarecum nedumerit că se face propunerea publicării unei cărți despre Eminescu, scrise de un autor necunoscut, în vreme ce monopolul asupra operei lui îl deținea câteva nume cunoscute în domeniu: D. Vatamaniuc, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Al.

Oprea, Petru Creția. Repartizată redactorului de carte Nicolae Ciobanu, acesta m-a asigurat de o bună colaborare, dar m-a atenționat să am răbdare, editura acordând prioritate ofertelor membrilor Uniunii Scriitorilor, de care aparținea editura. Eu, la acea vreme, nu aveam această calitate. Și, într-adevăr, timpul s-a scurs fără a primi vreun răspuns. Cum se apropia anul centenarului morții poetului, sub pretextul actualizării unor informații, am retras manuscrisul fără a-l mai restitui. Crezând că voi avea mai multe șanse, m-am adresat Editurii „Dacia” din Cluj-Napoca, director Vasile Igna. Din păcate, Centrala Editorială, care aproba planurile, a respins propunerea, motivând că Eminescu a fost cuprins la alte edituri. A trecut Centenarul Eminescu, a trecut și anul 1989. Când s-a înființat la Baia Mare Editura „Gutinel” (director, istoricul dr. Valeriu Achim), m-am adresat acesteia, unde avea să apară în anul 1994.

Cum am pornit pe această cale? G. Călinescu spunea odată că nu e critic acela care nu a scris un studiu acceptabil despre Eminescu. Nu știu dacă ceea ce am scris despre Eminescu poate fi considerat un studiu acceptabil, nici dacă aceasta îmi dă dreptul să mă consider un critic literar. Pentru mine, Eminescu și opera sa au constituit repere la care m-am întors mereu cu gândul de a mă apropia cât mai mult de opera sa, de a-i cunoaște tumultuoasa viață. În acest sens, am cercetat și adunat mereu informații care să ducă la o mai bună cunoaștere, iar când acestea s-au înmulțit, le-am așezat între copertile cărților scrise și publicate: *Dicționarul cronologic*, ediția I, 1994, ediția a II-a, 2013; *Dicționarul eminescologilor*, 2010; *Studii și articole*, 2000; *Mihai Eminescu în critica literară actuală*, 2014; *Luceafărul. Ediție bibliofilă*, 2000.

Faptul că am fost invitat la toate edițiile Congresului Internațional al Eminescologilor, la care au participat eminescologi din întreaga lume, că numele meu este citat, de exemplu, în *Dicționarul Enciclopedic Mihai Eminescu*, publicat de acad. Mihai Cimpoi, alături de G. Ibrăileanu, G. Călinescu, T. Vianu ș.a., că despre contribuțiile mele referitoare la marele poet s-au scris numeroase comentarii îmi asigură un anumit confort.

A.C.: Tocmai de aceea, pe acest traseu dificil ai cunoscut o seamă de oameni de cultură, cu deosebire filologi, critici și istorici literari, bibliologi și bibliografi, documentariști etc. Cum ai relaționat cu ei spre a intra și a te menține în competiția cercetării?

S.H.: A trăi într-un oraș de provincie, mai ales într-unul cu viață culturală și literară mo-

destă, lipsit de reviste, de instituții de cultură, de performanțe, îți creează un anumit disconfort, un impas în calea afirmării în domeniul creației. Dacă totuși am depășit acest disconfort, s-a datorat mai ales preocupărilor mele într-un domeniu mai puțin cunoscut la nivel local, cel al bibliologiei și al bibliografiei, domenii în care au excelat câteva personalități de excepție cu care am fost nevoit să colaborez, să am schimb de opinii. Între aceștia s-au numărat: prof. Dan Simonescu, cunoscut bibliolog și bibliograf, unul dintre autorii lucrării *Bibliografia românească veche și a neamului* (alături de Ion Bianu și Nerva Hodoș), Ioachim Crăciun și Nicolae Georgescu-Tistu, întemeietorii învățământului bibliologic din România, și alți specialiști în domeniu (Gabriel Strempel, Ion Stoica, Vasile Țăra, Mircea Regneală, Doru Radosav, George Corbu etc). Importante au fost întâlnirile și participările la diverse conferințe, congrese, simpozioane naționale și internaționale, la care am avut prilejul să cunosc mai multe personalități. În asemenea împrejurări, l-am cunoscut pe acad. Șerban Cioculescu și pe Jan Livescu, foști directori ai Bibliotecii Academiei Române, pe acad. Boris Cazacu, cu care am comunicat mereu, mai ales în cadrul Societății de Științe Filologice, al cărei președinte a fost, pe Ion Hagi, secretarul Societății, pe Mircea Angelescu, care mi-a publicat prima lucrare bibliografică, *Indicele revistei „Limba și literatura”*. Relații apropiate au fost și cu prof. Gh. Bulgăr, pe care îl vizitam ori de câte ori mergeam la București, sau mă vizita dumnealui la Baia Mare, când trecea pe aici. Îi sunt recunoscător pentru cuvintele frumoase scrise despre mine și despre cărțile mele. Nu pot să nu-l amintesc pe Niculae Gheran, cu care am purtat un schimb intens de corespondență, și ar mai fi mulți alții, nume din domeniul literaturii și, în special, pe cei cu preocupări în eminescologie (Mihai Cimpoi, N. Georgescu, C. Cubleşan, M. Muthu, M. Popa, I. Buzași ș.a.).

A.C.: Satisfacțiile muncii intelectuale n-au lipsit pe parcurs, inițiativele și cărțile tale câpătând audiență și recunoaștere în fața multor foruri culturale și în rândul unor categorii diverse de public cititor. Ce ți se pare acum că ar lipsi din bilanțul și așa remarcabil prin prisma aparițiilor editoriale și publicistice?

S.H.: Dacă ar fi să trag linia și să însumeze împlinirile de care am avut parte în decursul anilor: pe plan familial, social, profesional, în domeniul cercetării științifice, al criticii și istoriei literare și al publicisticii; dacă aș adăuga la

acestea numeroasele referințe critice pe marginea cărților publicate și, nu în ultimul rând, recunoașterea, prin recompensele acordate de forurile culturale și științifice, precum titlul de „Cetățean de onoare” al municipiului Baia Mare, faptul că am lăsat urme bine pronunțate în multe domenii (membru fondator al învățământului superior din Baia Mare, fondatorul Asociației Scriitorilor și al revistei „Nord literar” etc.), mă îndreptățesc să mă consider un om împlinit.

Ce mi se pare că ar lipsi din bilanțul aparițiilor editoriale și publicistice? Pasiunea de cercetător, de căutare continuă nu m-a părăsit și sper să nu mă părăsească cât mă vor ține puterile. Ce lipsește din ceea ce aș fi dorit să fie? Mai multe. Regretul cu care s-ar putea să rămân este neîmplinirea a două proiecte la care am lucrat mult: realizarea unui dicționar al motivelor poetice eminesciene, cercetare care s-a dorit să fie o teză de doctorat (gândită să analizeze motivele poetice, să le urmărească comparativ cu ale altor mari poeți naționali și universali), dar care n-a fost să fie, și o altă lucrare rămasă în proiect, *Cronologia Liviu Rebreanu*, o cercetare care își propunea să-l readucă în atenție pe marele prozator în raport cu valoarea și complexitatea operei sale. Cum rezultă din cărțile și cronicile publicate, cei doi titani ai literaturii române au constituit repere la care m-am întors mereu. Au existat și alte proiecte pe care le regret, dar, poate că va mai fi timp să mă întorc la ele sau poate că se vor întoarce alții spre a le continua.

A.C.: *În multe privințe, nu doar biografice, ci și profesionale, ai fost un liant al raporturilor dintre centru și periferie, de ar fi să luăm în calcul afirmările băimărene în context național, via Cluj-București, să zicem. Cum ai învins teama, prin cariera străbătută, de a nu fi provincial trăind o viață de om în Maramureș?*

S.H.: Comunicarea, prietenia și respectul au fost principii de la care nu m-am abătut niciodată. Acestea m-au ajutat să îmi formez mereu prietenii, să comunic direct sau prin scris cu cei din jur și cu cei apropiați. Apoi, calitatea de președinte al Asociației Scriitorilor, de conducător de cenaclu mulți ani, de director al revistei „Nord literar” m-a obligat să fiu mereu printre oameni, să relaționez cu ei.

Teama de a nu rămâne un provincial a fost învinsă prin relațiile cu oamenii, cu viața științifică și literară, prin colaborarea la reviste de prestigiu din țară, toate acestea permițându-mi să mă consider alături de ei.

A.C.: *Prin prisma experienței acumulate, ce crezi că-i lipsește mediului local, din orice parte a țării, spre a nu fi caracterizat ca impropriu afirmării valorilor, cu deosebire în rândul tinerilor?*

S.H.: Se confirmă tot mai mult faptul că între centru și periferie există o apropiere mereu mai accentuată. Putem constata că valorile se intersectează tot mai mult. Existența revistelor de cultură în majoritatea centrelor de județ a făcut ca unii scriitori din marile centre să se regăsească în acestea și invers, cei din periferie să publice în revistele centrale. Dacă ar fi să ne raportăm la Baia Mare, la Maramureș, interferențele se regăsesc prin „Nord literar”, în care publică scriitori din întreaga țară, dar și scriitori maramureșeni, întâlniți în spațiul cultural național. Ba mai mult, sunt numeroase opinii care afirmă că periferia este uneori mai „centrală”, jucând un rol din ce în ce mai important în crearea și promovarea actului de cultură.

Ce îi lipsește mediului local pentru a nu fi considerat impropriu afirmării valorilor, în special ale tinerilor? În opinia mea, în condițiile în care există peste tot o presă culturală, cenacluri literare, doar lipsa de talent și de perseverență poate fi piedica în calea afirmării.

A.C.: *Spre final de dialog, cu ce sentiment trăiești anii parcurși și vârsta acum atinsă, ținând seama că senectutea nu-i un merit și nici un privilegiu, ci mai mult o servitute? Ești senin, ești mâhnit în fața timpului care trece necruțător?*

S.H.: Timpul, oricât am vrea să nu recunoaștem, își are drumul său fără oprire. Credem că această trecere trebuie privită cu conștiința că este un lucru firesc și inevitabil. Da, senectutea nu-i un merit. Poate fi o bucurie pentru cei ce au parte de ea. În ce mă privește, o primesc cu seninătate, fără a fi mâhnit în fața timpului care a trecut. Desigur, nu poți înlătura o anumită nostalgie, dacă îți privești în urmă timpul parcurs.

Spiritualitate maramureșeană

Un popor trăiește prin sufletul său

Viorel THIRA

Poporul nostru s-a născut în urma uneia dintre cele mai iubite căsătorii din istorie, aceea dintre daci și romani.

Străbunii noștri geto-daci, spre deosebire de popoarele din jur, au avut o religie superioară, se închinau unui singur zeu Zamolxis, și, cum apreciază Simion Mehedinți, erau: „o insulă de înaltă moralitate în toată Peninsula Balcanică”.

Geto-dacii au auzit vestea cea bună venită de la Ierusalim înaintea de cucerirea romană de la 106, întrucât cetățile din stânga Dunării erau foarte dezvoltate și făceau comerț cu tot Orientul, iar Sfântul Apostol Andrei a predicat în Scythia Minor, Dobrogea de Azi.

Creștinismul românesc s-a concretizat în Biserica Ortodoxă Română, biserica neamului românesc, din toate etapele istorice și toate provinciile românești. Ea i-a ocrotit pe credincioșii săi ca pasărea puii la venirea furtunii, sau parafrazând pe G. Coșbuc, a fost: „suflet din sufletul neamului” și i-a înțeles bucuria și durerea din leagăn până la mormânt.

Maramureșul istoric nu a fost cucerit de romani, ci a rămas ca ținut al dacilor liberi. Cu toate acestea, în Maramureșul istoric se vorbește o limbă de nuanță latină, foarte frumoasă. Cum s-ar putea explica aceasta? Se poate explica numai prin aceea că populația acestor ținuturi vorbea o limbă de nuanță latină înainte de cucerirea romană de la 106.

Maramureșul istoric este o monedă de mare preț în salba de aur a ținuturilor românești. În context românesc, Maramureșul istoric are personalitate proprie prin înfățișare fizică, trecut, grai și datini străvechi, iar mai presus de toate, prin *Manuscrisul de la Ieud*, este leagăn și obârșie scripturilor române.

Creștinismul a pătruns în Maramureșul istoric din cea mai îndepărtată vreme, iar catolicismul numai prin 1750.

Bisericile de lemn din Maramureș, care sunt declarate monumente istorice, sunt anterioare anului 1700 și prin urmare ortodoxe.

Bisericile de lemn de dincolo de Gutin sunt foarte simple în aparență, dar pline de armonie și

proporții, ca sufletul maramureșenilor, iar cadrul natural le conferă măreție și frumusețe unice.

Un japonez venit în vizită în Maramureșul istoric, s-a minunat de frumusețea lor și a pipăit lemnele bisericii din Ieud Deal, ca pe niște moaște fixe, și a lăcrimat de emoție, exclamând: „Oh! Oh!”, întrucât ele sunt îmbinate cu credință, tămie și lacrimi, iar eseistul de talie europeană, N. Steinhardt, în semn de evlavie și respect, a intrat în genunchi până la altar, în bisericile de lemn de pe Mara.

Bisericile de lemn din Maramureșul istoric au o poezie și un farmec fără asemănare. Aerul acestor biserici are toate miresmele florilor de câmp, sau mireasma fânului cosit, iar rășina de brad le-a ținut loc de tămâie secole în șir. La fel de minunate sunt și bisericile din dreapta Tisei, pe care, împreună cu un student din Suedia, le-am vizitat în vara anului 1990.

Arhitectura și pictura bisericilor din Maramureșul istoric au premers prin expresie și culoare arta plastică modernă.

Autorul lui *Tache, Ianche și Cadâr* și al *Maistorașului Aurel, ucenicul lui Dumnezeu*, Victor Ion Popa, ridică biserica maramureșeană la proporții cosmice, până la întâlnirea cu Dumnezeu cel mare și sfânt.

„Dumnezeu obosit de lumea rea, și de soare,/ Se culcă uneori în codru la răcoare,/ Atunci brazii dinprejur de află că este Domnul,/ Se trudesă să-l mângâie și să-i vegheze somnul./ Se apleacă unul spre altul, cu vârfurile laolaltă,/ Și clădesc deasupra lui o biserică înaltă”.

Este o imagine grandioasă, este parte de lumină între Maramureș și Dumnezeu cel mare și sfânt, este scară miraculoasă între cer și pământ. Metafora este extraordinară și putem afirma cu certitudine că nici unei biserici nu i s-a dedicat un imn atât de sublim.

Iar Petre Țuțea se întreabă: „Unde e omul, în imanență, absolut liber, într-o bisericuță de lemn din Maramureș, unde sacerdotul creștin vorbește de mistere, de taine, și se lasă învăluit de ele, ca și credincioșii”.

Biserica ortodoxă a avut în trecutul Mara-

mureșului un rol imens, care nu poate fi exprimat în câteva cuvinte.

Deși ținutul a fost atât de izolat, maramureșenii prin biserică au ținut în permanență legătura cu celelalte provincii românești, prin hirotoniri de preoți și cărți de slujbă.

Spre exemplu, episcopul Iosif Stoica a mers pentru hirotonie la Zolkiew, în Polonia, unde era în exil patriarhul poeziei românești, Mitropolitul Dosoftei. A fost hirotonit de acesta, iar la plecare a jurat pe moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, care erau cu Mitropolitul în exil, că va rămâne ortodox până la capătul zilelor și așa a fost, deși vremurile erau grele și presiunile mari.

În anul 1913, episcopul greco-catolic din Gherla, Vasile Hossu, face o vizită canonică în Maramureșul istoric, ocazie cu care canonicul său, Vasile Moldovan, găsește în biserica din Cuhea un antimis semnat de Iacob Putneanul, episcop de Rădăuți între 1745-1750. Iată că și după 50 de ani de la unirea din 1700, Maramureșul istoric ținea legături foarte strânse cu Moldova. Acestea sunt numai două dovezi ale unității noastre sufletești din toate veacurile.

„Fiecare popor are sufletul său, format în sute de mii de ani, din firea pământului, din freământul codrilor, din floarea albă a primăverii, din raza soarelui, din ceața toamnelor și gerul iernilor, din toate frământările, suferințele, silița, gloria, din nesfârșit de multe amintiri îngrămădite pe urma morților, care astfel nu au murit întregi, ci din adâncul tăcerii lor sprijină răsfățarea la lumină a urmașilor ce au venit din ei și trăiesc după dâșii”. (N. Iorga).

Sufletul țăranului maramureșean, până la pătrunderea „ciumei roșii”, aduse de un vânt rece de la răsărit, a fost așa cum l-au format preoții, tâlcuind Evanghelia din fața altarului și școala de bună tradiție românească.

Pictorul clasic maramureșean Traian Bilțiu Dăncuș are un desen în peniță care înfățișează centrul unui sat din Maramureș, unde se văd biserica, școala, casele oamenilor și dealurile din jur împădurite, iar în drum între școală și biserică, în îmbrăcăminte specifică, își dau mâna preotul, dascălul, țăranul cu coasa în spate. În această trinitate a stat tăria neamului nostru de totdeauna.

Țăranul maramureșean crede în Dumnezeu pentru că Acesta a făcut cerul și pământul, și trimite la vreme ploi și ninsori.

Credința, bunătatea, cinstea și demnitatea țăranului maramureșean se oglindesc în toate formele lui de manifestare spirituală, precum

sunt cercetarea bisericii, rugăciunea, salutul, portul și toate obiceiurile tradiționale.

Țăranul maramureșean are personalitatea proprie incomparabilă în timp și spațiu. Bătrânii și bătrânele evlavioase din Maramureșul istoric sunt ca niște sfinți desprinși din icoanele bizantine.

Deși țăranul maramureșean a mâncat de-a lungul secolelor o pâine foarte amară, zdrobit de amar și chin, înțelepciunea și cumpătarea au biruit.

Pentru țăranul maramureșean pâinea este sfântă și curată ca și fața lui Dumnezeu. Țăranul maramureșean face cruce cu cuțitul în dosul pâinii înainte de a o tăia, cu mulțumire la Dumnezeu pentru darurile pământului.

Prescura pentru Sfânta Cuminecătură are ritualul ei aparte, se face numai din grâu curat și numai de către femei văduve și anume pregătite în acest scop.

Prin biserici de lemn, cruci, troițe și pecetare, țăranul maramureșean a făcut lemnul să se roage.

În Maramureșul istoric, în bisericile de lemn, în fața icoanelor Mântuitorului și ale Maicii Domnului, sunt gropi în piatră, de câți genunchi s-au plecat și câte lacrimi s-au vărsat, în volbura istoriei.

„Măicuță bătrână, cu brâul de lână, din ochi lăcrămând pe toți întrebând...” (*Miorița*, capodoperă a geniului românesc).

Pentru țăranul maramureșean tradiționalist, Slujba Duminecii este cerul pe pământ, este binecuvântarea lui Dumnezeu pentru toți. Ea conferă poporului incomparabile satisfacții sufletești.

„Legea mai atrăgătoare/ Decât legea românească,/ Cât e lumea și pământul/ Nu mai cred să se găsească./ Limba cu credința noastră/ Se topesc în armonie./ La vecernii la utrenii/ Și la Sfânta Liturghie. Iară slujba-nmormântării/ E întocmită de minune;/ Afli-ntrînsa mângâiere,/ Și adâncă înțelepciune”. Exclamă poetul învățător Gh. Bălțean, în poezia „Legea noastră”, din volumul „Pâinea cerească”.

Slujbele bisericesti au o mare influență asupra sufletului maramureșean.

Odată am fost la o înmormântare, unde murise o nevastă tânără, după care rămase cinci copii. Jalea era atât de mare, de credeam că se dărâmă lumea, dar după binecuvântarea preotului se auzeau numai suspine înăbușite, lumea se liniștise ca după o furtună puternică.

Iubirea de sorginte creștină reprezintă un alt pilon al bunătății și omeniei românești. Omenia în Maramureș curge ca mierea din

fagurele plin și este cunoscută și peste hotare. De aici vedem cât este de bogată viața sufletească a neamului nostru și la ce înălțimi se ridică.

Ion Apostol Popescu, dascălul meu de limba română de la Școala de Învățători din Gherla, numea ortodoxia „acoperișul de azur al sufletului românesc de totdeauna”. Nici că se putea ceva mai frumos.

Făt-Frumos și Ileana Cosânzeana sunt icoane ale omeniei și frumuseții românești, în toate basmele populare. Ei sunt curajoși și plin de bunătațe sufletească și nu calcă în picioare nici cele mai nevinovate viețuitoare și sunt harnici.

Țăranul maramureșean muncește pe brânci și consumă foarte puțin; investește și, de aceea, cu toate greutățile, răzbește.

„Credința în care marii străbuni au adormit/ Credința care leagă pe cei ce nu mai sunt/ De cei ce mai sunt încă,/ Nu-i un veșmânt să-l schimbi/ E ființa noastră/ E sufletul acestui pământ bătut în valuri”. (Al. Vlahuță)

Istoria neamului nostru, în ansamblul ei, este Hristos și Calvarul. Prea puține momente am avut de liniște și pace. Țăranul maramureșean a jertfit mult din sărăcia lui și a păstrat ortodoxia ca un tezaur scump și nu și-a lăsat sufletul pervertit de străini.

Biserica maramureșeană a cultivat frumosul prin toate mijloacele de care a dispus, întrucât credința creștină nu este altceva decât cea mai profundă poezie a sufletului.

Marele compozitor german, Fr. Schubert, spunea că „credința este organul prin care inspirăm aerul veșniciei”.

Dumnezeu cel mare și sfânt a ținut în permanență mâna asupra acestui popor și nu a îngăduit diavolului să se atingă de sufletul lui, astfel se explică păstrarea credinței străbune și dănuirea noastră pe aceste meleaguri, prin vremuri și veacuri.

„Doamne, scăpare te-ai făcut nouă din neam în neam”. Străbunii noștri maramureșeni s-au perindat pe suprafața pământului ca frunzele și florile anotimpurilor și ne-au transmis nouă depozitul lor sufletesc de credință și dragoste.

Am iubit Maramureșul istoric de când mă știu, l-am iubit cât am stat acolo, peste zece ani, și-l iubesc mai mult după ce am plecat ca Sören Kierkegaard pe Regine Olzen, mai mult după ce ne-am despărțit.

La Cina cea de Taină, Apostolul Ioan și-a plecat capul pe pieptul Mântuitorului și a auzit bătaia inimii lui sfinte. Acești preoți români de sat așteaptă obșteasca înviere cu Evanghelia pe piept, lângă biserica unde au slujit și în mijlocul poporânilor lor. Peste vămi și vremuri, le aduc smeritul meu omagiu.

La un miting în București, unde a participat și țărâna martiră Elisabeta Rizea din Nucșoara Hațegului, un ins a strigat din mulțime: „Măicuță, sfântă măicuță, de ce nu sunt ca tine câteva mii?”

În semn de omagiu și adânc respect, a vizitat-o și regele Mihai, întrucât jertfelnicia ei este fără precedent și simbolizează toată lupta poporului român împotriva comunismului.

În vara anului 1939, Mihai Șerban, subsecretar de stat, a făcut o vizită de inspecție în județele de la granița de vest: Arad, Bihor, Satu Mare și la urmă în Maramureș, vizitând Sighetul, iar de acolo a trecut pe Valea Izei, până la Vișeu. Peste tot au avut loc primiri protocolare și s-au ținut cuvântări.

Pe Mihai Șerban l-a însoțit în această călătorie A. D. Carabella (persoană despre care nu am putut găsi nicăieri niciun fel de informații), care a descris această călătorie, într-o carte intitulată: *Spre Țara Zimbrului*, fără a fi indicată localitatea și nici anul apariției.

Iar această carte nu figurează în bibliografia Maramureșului, este necunoscută, dar în paginile 57-59, descrie sufletul Maramureșului desprins din cadrul natural al acestui ținut. Din care redau un fragment deosebit de semnificativ: „Parfumul fânului și al florilor din Munții Maramureșului. Căci aici iarba și florile miros cu totul altfel, decât pe Valea Prahovei, pe Valea Oltului ori a Argeșului. Cu totul altfel decât pe toate văile Carpaților.

Aș vrea ca aceste rânduri să strecoare în eul dumneavoastră, al cititorilor lor, acest parfum al Maramureșului. Aș vrea ca închizând ochii și gândindu-vă la acest Maramureș, să simțiți parfumul dulce și suav al fânului și florilor lui. Aș vrea ca – cel puțin pentru moment, cel puțin acum, când citiți aceste șire – sufletul dumneavoastră să se umple de acest Maramureș, să se contopească cu sufletul lui.

Sufletul Maramureșului. Este sufletul dăcului, simplu dar isteț, sărac, dar mândru, sufletul omului naturii și stăpân al ei. Dar sufletul Maramureșului este și sufletul gigantilor împietriți, sufletul munților lui. După cum este și sufletul codrilor de brad, mândri și dârji ca și stăpânii lor de milenii. După cum este și sufletul pâraielor ce șoptesc sau spumegă involburate, pe toate văile. După cum este și sufletul firului de iarbă și al florilor din poienile lui. Sufletul acesta al Maramureșului, trebuie să vii la el, ca să-l poți înțelege. Și trebuie să-l înțelegem și trebuie să venim la el.

Sfinte țăran maramureșean, cad în genunchi în fața ta, îți sărut mâna bătătorită de secure

și de coarnele plugului, și-ți cer să mă ierți, dacă n-am putut exprima în cuvinte comorile tale sufletești, adunate de veacuri, sau dacă ce am spus nu are în întregime pecetea frumuseții eterne. Îți iau mâna, mi-o ating de frunte și te îmbrățișez”.

Pe mine aceste frumuseți morale și estetice mă ridică în lumea sferelor albastre, unde Domnul cu Sân Petru stau la o masă de argint – cum spunea Octavian Goga – și lacrimi cad din adâncul norilor de mărgărit.

Prin tot ce am înfățișat mai sus, am vrut să-mi mai aduc aminte de clipele trecute sfinte pe care le purtăm în noi sau, astfel zis, am vrut să aștern în scris ceea ce de mult purtăm în suflet, ca o comoară sfântă.

Bihoreanul Miron Pompiliu a fost feciorul

popii din Ștei și a fost crescut în casă preotească cu icoane, prescură și busuioc. El a semănat în chip izbitor cu Mihai Eminescu și au fost prieteni.

Într-o clipă de melancolie și visare a lăsat aceste versuri: „La cea biserică de lemn,/ Când voi muri mă-ngroape./ S-aud prin somnul cel de veci, cetaniile sfinte./ Ce-mi aduc de-a mea viață aminte./ S-aud cum sara toaca bate,/ Și duhul păcii maiestuos plutește peste ape”. (Miron Pompiliu, *Ultimul dor*)

Un gânditor antic spunea: „Cine de tânăr închină un imn divinității, dorințele i se împlinesc”.

Credința, tradiția și limba sunt cele mai alese comori ale sufletului nostru. Prin ele se păstrează veșnicia neamului.

Ieud Deal, ulița bisericii la mijlocul secolului 20. Foto: Francisc Nistor.

Revista presei decembrie 2014-aprilie 2015

Mass-media despre români

Lavinia ARDELEAN

Gest superb al unui român. A cântat la pian imnul național în gara centrală din Amsterdam

Realitatea.net, 1 decembrie, www.realitatea.net

Un tânăr român, aflat în capitala Olandei, a marcat Ziua Națională de 1 Decembrie cântând la pian imnul național, *Deșteaptă-te, române*, în Central Station din Amsterdam. În timpul interpretării sale, mai mulți olandezi s-au oprit pentru a-l asculta și acompania pe tânărul Valentin Astănculesei. „Pentru ca se apropie 1 Decembrie și pentru că mă bucur de lucrurile petrecute în România în ultimele săptămâni și pentru că în gara din Amsterdam am găsit un pian, am cântat imnul împreună cu câțiva olandezi care s-au oprit din drum și m-au acompaniat”, și-a explicat tânărul român gestul său.

Vernisajul expoziției de fotografii Maramureșenii în Primul Război Mondial

Romanian Global News, 5 decembrie, www.rgnpress.ro

Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți, cu sprijinul Consulatului General al României la Cernăuți și Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației au vernisat expoziția de fotografii *Maramureșenii în Primul Război Mondial*. Vernisajul expoziției a avut loc pe 03.12.2014 la Galeria „Euro Foto Art” de pe lângă Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți. Urmează un fotoreportaj și materiale video realizate de Nicolae Hauca de la această manifestare.

Cărți pentru românii din Bulgaria, sâmbătă la „Reportajele TVR i”

TVRi, 9 decembrie, tvri.tvr.ro

Sâmbătă, 13 decembrie, de la ora 21.30, la TVR Internațional vă invităm să urmăriți un reportaj despre o donație de cărți pentru românii din Bulgaria, care luptă pentru drepturile, cultura și tradițiile lor. Ca urmare a difuzării în cadrul emisiunii „Lumea și noi” a patru documentare despre românii din Bulgaria, Editura Academiei Române a decis să facă o donație de 41 de titluri de carte Bibliotecii Albotina din Vidin. Astfel, cărțile vor putea ajunge la etnicii români din Bulgaria, care luptă să își păstreze limba și tradițiile. Donația se desfășoară cu sprijinul Muzeului de Artă Ca-

lafat „Palatul Marincu”, al Fundației „Aplomb” și al TVR Internațional în cadrul unui eveniment cultural organizat de Primăria și Casa de Cultură din Calafat, oraș înfrățit cu Vidinul, și Uniunea Etnicilor Români din Bulgaria.

Proiectul „Bibliotecă pentru toți copiii români” din Franța a fost finalizat

Romanian Global News, 10 decembrie, www.rgnpress.ro

În perioada octombrie-decembrie 2014 Asociația „Connexion Roumanie” din Paris, Franța, a derulat proiectul „Biblioteca pentru toți copiii români”: 10.000 de cărți pentru 1000 de familii românești din Franța, Belgia, Luxemburg și Olanda. Obiectivul proiectului „Biblioteca pentru toți copiii români” este unul generos: păstrarea identității românești prin asimilarea culturii și limbii române în noile țări de adopție din spațiul european ce promovează diversitatea, interculturalitatea și respectarea valorilor culturale ale fiecărui cetățean. În acest context proiectul a găsit o largă audiență, mai ales că se adresează copiilor de la vârstele cele mai mici până la 18 ani, dar și părinților dornici să păstreze legătura cu țara. Cărțile donate de Asociația Connexion Roumanie pot constitui o piatră de temelie a unor prime biblioteci de autori români, clasici și contemporani.

Colinde românești în metroul montreal

Romanian Global News, 11 decembrie, www.rgnpress.ro

Într-o stație de metrou din Montreal se vor auzi, probabil în premieră, colinde românești. Inițiativa aparține unui român stabilit în metropola canadiană, care dorește pe această cale să „partajeze” cu concitadinii săi spiritul sărbătorilor de Crăciun, precum și frumusețea și spiritul neasemuitelor colinde românești. Cei care doriți să-l ascultați (sau chiar să-l ajutați la colindat, că românul nu prea colindă singur) sunteți invitați să treceți prin stația de metrou Cote-des-Neiges (linia albastră) în zilele și intervalele orare pe care colindătorul român și le-a ales pentru a-și prezenta „show”-ul, respectiv, vineri 19 decembrie și/sau marți 23 decembrie, între orele 15.30-17.30.

Într-o gară din Londra au răsunat colinde românești

Ziare.com, 26 decembrie, www.ziare.com

Mai mulți tineri români au cântat cântece de

Crăciun în Saint Pancras, una dintre cele mai mari gări din Londra, cu scopul de a promova tradițiile românești. „Concertul a durat o oră, o oră și jumătate. Am început cu Imnul României, apoi am continuat cu „O, ce veste minunată”, „Domn, domn să-nălțăm” și „Moș Crăciun”. Au fost câțiva trecători care s-au oprit și ne-au felicitat. Ne bucurăm că sunt doritori să asculte cântecele tradiționale românești”, a povestit Andreea Caravețeanu, o româncă stabilită în Londra, pentru B1 Tv. Trecătorii s-au bucurat de cele auzite, dar mai ales de bucatele oferite.

Primarul din Liverpool și-a pus dinți la Pitești

Ziare.com, 15 ianuarie, www.ziare.com

Primarul din Liverpool a ales să-și repare dantura la un stomatolog din România. L-au convins, atât profesionalismul stomatologilor, cât și prețurile mici, așa că și-a refăcut dinții la o clinică din Pitești. La final, Gary Miller a plătit șase mii de lire, de patru ori mai puțin ca în țara sa natală, informează Realitatea Tv. „M-am gândit că nu am fost niciodată în România, că nici nu știam la ce să mă aștept și am venit. Și a fost frumos, prietenos, dar cel mai important, serviciile stomatologilor sunt excepționale. În prima zi, șase medici au lucrat la dantura mea. Șase oameni? În UK ar fi fost doar doi”, a povestit acesta. Medicul stomatolog a reușit să îi salveze toți dinții și i-a îmbrăcat în ceramică. Britanicul a fost încântat când și-a văzut dantura și mai ales că i-au mai rămas și bani în buzunar.

Reușita extraordinară a unei românce de 17 ani și a tatălui ei: au urcat pe cel mai înalt vulcan

Realitatea.net, 20 ianuarie, www.realitatea.net

Alexandra Marcu și tatăl său, Dan Marcu, au cucerit cel mai înalt vulcan de pe planetă – Ojos del Salado (6.893 de metri), din Chile, după o ascensiune care a durat 14 ore. Alpinistii și-au anunțat recordul printr-o postare pe Facebook. „Am ajuns pe cel mai înalt vulcan al lumii! Mulțumesc, România, mulțumesc tuturor celor care ne-ați fost alături!”, a scris Alexandra. Hunedoreanca, în vârstă de 17 ani, se află la cea de-a șasea expediție dintre cele șapte înscrise în circuitul celor mai înalți vulcani de pe fiecare continent și vrea să devină a treia alpinistă de pe glob care parcurge integral celebrul circuit. „Expediția a fost oboșitoare, cea mai dificilă de până acum. Am avut și o porțiune de escaladă, aproape de 7.000 de metri. Urcarea a durat opt ore, iar în total de la tabăra de bază până în vârf și înapoi am făcut 14 ore”, a declarat Alexandra Marcu.

O elevă din Constanța a fost invitată la Casa Albă

Romanian Global News, 30 ianuarie, www.rgnpress.ro

O elevă a Liceului Teoretic Internațional de Informatică din Constanța a fost invitată la Casa Albă, în urma câștigării unui concurs internațional de eseuri, ea ocupând primul loc în Europa. Potrivit reprezentanților liceului, Elif Memet, elevă în clasa a XII-a, a participat la un concurs de eseuri organizat de Gulen Institute Youth Platform, din Houston, SUA. Unul dintre obiectivele acestui program este de a-i ajuta pe tineri în a defini probleme legate de pace și armonie socială, de a le discuta și găsi soluții din perspective personale, informează Mediafax. De asemenea, participarea la acest program ajută elevii în a-și construi deprinderi sociale, în a-și dezvolta abilitățile de cercetare și compunere și, nu în ultimul rând, de a interacționa și schimba idei între ei, ca reprezentanți ai unor culturi diferite.

Un român, profesorul anului în Olanda, pentru metoda originală de predare

Ziare.com, 1 februarie, www.ziare.com

Românul Alexandru Iosup a fost ales profesorul anului în Olanda de un juriu format din studenți și specialiști în educație. Tânărul de 34 de ani i-a impresionat pe olandezi prin metoda sa originală de predare. Iosup folosește jocurile în timpul cursurilor, pentru a le explica studenților săi de la Universitatea Tehnică din Delft, noțiuni complexe de inginerie și informatică, menționează B1Tv. Alexandru Iosup și-a luat, în urmă cu 6 ani, titlul de doctor în informatică la Universitatea din Delft. El este din București și a urmat aici Universitatea Politehnică. Premiul pentru profesorul anului l-a primit de la ministrul Educației. În urmă cu un an, românul a fost ales cel mai bun profesor de la Universitatea Tehnică din Delft.

„Poftă bună” – blogul culinar al unei românce din Italia, succes de proporții

Romanian Global News, 6 februarie, www.rgnpress.ro

Gina Bradea locuiește în Italia de doi ani și jumătate, în apropiere de Ancona. Este pasionată de arta culinară, iar acest lucru a stimulat-o să deschidă un blog, în care să-și prezinte rețetele și să dea sfaturi culinare. În scurt timp, blogul său a devenit foarte citit, rețetele foarte apreciate, iar în prezent mii de cititori accesează zilnic paginile sale. În clasamentul „trafic.ro”, din mii de bloguri înscrise, este pe locul 4 la categoria „blog culinar” și pe locul 7 la categoria „blog”, ceea ce reprezintă o performanță deosebită.

Vergelul – Seara maramureșenilor din dreapta Tisei

Romanian Global News, 17 februarie, www.rgnpress.ro

De ani buni, Clubul Maramureșenilor din dreapta Tisei organizează o seară a moroșenilor, prilej de a se întâlni și de a-și întâlni prietenii. Anul acesta, seara este pusă sub semnul Vergelului, o datină străveche în Maramureșul istoric, așa cum este atestată, de altfel, în toate provinciile locuite de români. S-au gândit să reînvie vechiul obicei și vor să urmeze întocmai pașii sărbătorii: feciorii porneau petrecerea, alegeau gazda, tocmeau „heghedușii” (lăutarii), iar fetele („socăcițele”) pregăteau bucatele cu care încărcau mesele. De când veacul, Vergelul urmărea ca „oamenii să facă cunoștință mai de aproape unii cu alții și ca feciorii să pețescă fetele cele mari”. Starostele Vergelului dădea drumul petrecerii: „Să tacă casa/ Să asculte masa!/ Cine-a vorbi d’amu ‘nainte/ I-om astupa gura cu plăcinte”.

Lansarea primei grădinițe românești din Israel

Romanian Global News, 19 februarie, www.rgnpress.ro

Pe 17 februarie, a avut loc, la Rehovot, lansarea primei grădinițe românești din Israel. Proiectul este inițiat de Uniunea Originarilor din România – Hitachtud Olei Romania (HOR) Rehovot, cu sprijinul Ambasadei României în Statul Israel și al Departamentului pentru Relațiile cu România de peste Hotare al Ministerului Afacerilor Externe, transmite Romanian Global News. Evenimentul a fost deschis de către Andreea Păstârnac, ambasadorul României în Israel și de Zeev Schwartz, președintele HOR Israel și Clarisa Steinberg, președintele HOR Rehovot. La această lansare au participat aproximativ 60 de persoane, reprezentanți ai primei și celei de a doua generații de israelieni originari din România, ai căror copii sau nepoți s-au înscris deja în prima clasă a grădiniței.

Povestea tinerei care arăta străinilor frumusețile României/ Diana Robu

Ziare.com, 19 februarie, www.ziare.com

Alecsandra Drăgoi, o tânără ieșeană stabilită la Londra, a câștigat, recent, competiția Travel Photography Competition 2015, concurs de fotografie organizat de revista *National Geographic Traveller*. Alecsandra a impresionat juriul prestigiosului concurs cu o fotografie din România, care surprinde tradiția dansului ursului de Anul Nou. De altfel, Alecsandra a fost numită în 2013 cel mai bun tânăr fotograf Sony World Photography Awards. Într-un interviu pentru Ziare.com, Alecsandra spune povestea din spatele fotografiilor câștigătoare, care reprezintă pentru ea

un îndemn de a continua să promoveze frumusețile României. Tânăra ieșeană vorbește despre pasiunea ei pentru fotografie, precum și despre secretele unei fotografii reușite.

Portul popular românesc, la concurență cu hainele Calvin Klein

Romanian Global News, 27 februarie, www.rgnpress.ro

O colecție românească inspirată de portul tradițional din Transilvania a făcut furori zilele trecute, la New York, în cadrul unui celebru festival de modă la care au participat și nume sonore în designul vestimentar. Dorin Negrău este designerul român care a dus la Festivalul de Modă de la New York o colecție inedită, cu elemente de broderie românească, lucrată ca în Transilvania, cu mărgelile și aplicații. Colecția „Brides’ S – the story continues” i-a cucerit pe americani, chiar dacă, în aceeași seară, pe podium au mai fost prezentate și colecțiile unor case de modă cu renume internațional: Ralph Laurent, Calvin Klein, Mark Jacobs.

Un român va candida la alegeri în Canada: Sunt mândru că mă alătur echipei

Ziare.com, 4 martie, www.ziare.com

Românul Gabriel Purcăruș va reprezenta Partidul Conservator din Canada (PCC) în circumscripția Alfred-Pellan, din provincia Quebec, la alegerile federale pentru Camera Comunelor ce vor avea loc în luna octombrie. Născut în România, Purcăruș a emigrat în Canada în anul 1999, împreună cu soția sa și cei doi copii ai lor, potrivit publicației *Courrier Laval*. Licențiat în fizică la Universitatea București și în meteorologie la Universitatea Quebec din Montreal, el a lucrat ca profesor, programator de aplicații științifice, agent imobiliar și jurnalist, atât în România, cât și în Canada.

Prima româncă, agent de poliție municipală la Bolzano

Romanian Global News, 10 martie, www.rgnpress.ro

Este printre câștigătorii concursului organizat de poliția municipală. O cetățeană româncă, de circa treizeci de ani, începând de luni, 9 martie 2015, poartă uniforma poliției municipale din Bolzano, scrie „Gazeta Românească”, citată de Romanian Global News. Este una dintre cele trei câștigătoare ale concursului organizat de agenții municipali pentru a acoperi câteva posturi libere. Noua agentă este și primul cetățean străin, cel puțin prin naștere, angajat vreodată în grupul condus de comandantul Sergio Ronchetti. Doamna – pe baza primelor informații culese – este în Italia de cincisprezece ani și a obținut cetățenia italiană prin căsătorie. Cu siguranță, este o poveste fru-

moasă de integrare, fiindcă a demonstrat că a învățat la perfecție limba și că s-a inserat atât de bine, încât a reușit să facă (mult) mai bine decât zecile de candidați născuți și crescuți aici.

Petrean Emanuela Cristina, o maramureșeancă, tânără speranță a gimnasticii italiene

Romanian Global News, 12 martie, www.rgnpress.ro

Petrean Emanuela Cristina, născută în Italia din părinți români, plecați cu 15 ani în urmă din zona Maramureșului, trăiește la Lodi împreună cu familia. Pasiunea ei de mică a fost gimnastica artistică. Părinții, văzându-i orientarea către această disciplină sportivă, au înscris-o de la 6 ani în asociația sportivă de gimnastică „Fanfulla”, la care se antrenează și în prezent. Emanuela, la numai 13 ani, a participat la foarte multe concursuri organizate de Federația Italiană de Gimnastică cu cele mai bune rezultate, atât individual, cât și în echipă. În 2012 s-a clasificat în primele locuri, în campionatul regional din Lombardia. Sâmbătă, 7 martie, a participat la un concurs important, organizat de FGI (Federația Italiană de Gimnastică), unde a și câștigat medalia de bronz împreună cu echipa. Emanuela este considerată de cei mai buni experți, un potențial pentru gimnastica italiană, ca atare ea se pregătește intens pentru Olimpiada din 2016, care va avea loc în Brazilia, la Rio de Janeiro.

Român în Londra: Și în Alaska dacă ar fi să plec, eu tot românește simt/ Camelia Badea

Ziare.com, 17 martie, www.ziare.com

Ca să fii erou nu trebuie neapărat să mori în război. Conform definiției din dicționar, un erou este și o persoană care „se distinge prin abnegație deosebită în alte împrejurări grele ori în munca” sau este „personajul principal al unei întâmplări”. Iris Radulian trăiește de 11 ani la Londra și s-a făcut remarcată în timpul alegerilor prezidențiale la care românii din diaspora au avut un rol hotărâtor. Ulterior, urmărindu-i activitatea pe Facebook, am descoperit un român care își iubește profund țara, un român căruia îi pasă cu adevărat de ea. Am văzut copii pe care Iris și colegii ei îi învață să cânte și să danseze românește sau să facă mărțișoare pentru mama. Am văzut români disperați pe care îi ajută să își găsească un loc de muncă sau să nu mai doarmă sub poduri.

Pianistul Daniel Ciobanu, triplu laureat la un concurs internațional pentru tinere talente

Românii din străinătate, 25 martie, www.romaniidinstrainatate.com

Pianistul român Daniel Ciobanu, în vârstă de 24 de ani, a demonstrat încă o dată că este unul

dintre cei mai talentați tineri interpreți din lume, în acest moment. El a fost considerat, atât de juriu, cât și de public și de membrii orchestrei drept cel mai bun pianist care a participat la concursul desfășurat în capitala Marocului, Rabat. Pe locurile al doilea și al treilea s-au clasat un italian, respectiv un sud-coreean. Orchestra Filarmonică din Maroc organizează în fiecare an acest concurs internațional dedicat talentelor de mâine. Inițial, au intrat în concurs nu mai puțin de 70 de pianiști, dintre care numai 6 au fost aleși pentru participarea în semifinalele concursului, în cadrul unei selecții riguroase desfășurate la Paris. Semifinalele s-au desfășurat la Casablanca, pe 16 și 17 martie, iar din cei 6 semifinaliști aveau să se califice în finală numai 3.

O româncă ajunsă în raiul informaticienilor: Despre exodul creierelor, religie și pericolul rețelelor de socializare / Diana Robu

Ziare.com, 29 martie, www.ziare.com

În copilărie era fascinată de logică și inginerie, iar domeniul IT i se potrivea perfect. Acum, Ada Raluca Popa este doctorandă la prestigiosul Massachusetts Institute of Technology (MIT) și în curând îi va ajuta, din raiul informaticienilor, și pe alți tineri străluciți să își realizeze doctoratul. „Vedeam cum informatica pătrunde în fiecare aspect al vieții, nu doar în calculator, dar și în telefonul celular, în avioane, în sistemele bancare, în mașinile pe care le conducem, în ceasuri și în multe altele. Ideea de a putea programa și controla toate aceste obiecte mă entuziasma enorm”, povestește Raluca pentru Ziare.com. Acum este doctorandă în informatică la MIT și, la vară, se va afla la Catedra de informatică de la Universitatea Berkeley din Silicon Valley. Drumul de la pasiune la performanță nu a fost, însă, unul ușor, a necesitat multă muncă și dedicație.

Noi lansări de carte academică românească la Madrid

Romanian Global News, 30 martie, www.rgnpress.ro

Joi, 26 martie 2015, a avut loc, la Madrid, a treia întâlnire din cadrul programului editorial Vida Universitaria, inițiat de editura Niram Art în colaborare cu Universitatea Complutense din Madrid, ediție desfășurată și cu participarea Universității Santiago de Chile. Evenimentul a avut loc la Facultatea de Științe ale Informației (Universitatea Complutense), în prezența mai multor profesori universitari și studenți din România, Spania și Chile. Întâlnirea academică a fost deschisă de vicedecanul Facultății de Științe ale Informației, José Ignacio Población Bernardo, care a subliniat necesitatea de a „descoperi alte idei, din alte părți

ale lumii”, și moderată de Fabianni Belemuski, scriitor și jurnalist de origine română. Au fost prezentate și dezbătute ultimele apariții de carte academică ale Editurii „Niram Art”: în domeniul criticii de artă, volumul *El ocase de lo bello* de Petru Bejan, directorul Departamentului de filosofie din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași; în domeniul sociologiei, *Corrientes de pensamiento en la investigación psicosociológica y jurídica*, de Livia Durac, profesoara în cadrul Facultății de Psihologie a Universității „Petre Andrei”, Iași și volumul de științe economice *El capitalismo, itinerarios económicos*, de Ion Pohoată, profesor de economie la Universitatea „Al. I. Cuza”.

Ministrul grec al Sănătății, Kouroubilis: „Copiii mei vorbesc limba română” / Ana Țuțuianu

Romedia, 31 martie, www.romedia.gr

Într-o epocă în care diaspora încearcă din răspuț să promoveze limba română în străinătate, dar și în care sute de concetățeni nu depun eforturi pentru a-și învăța odraslele limba română, ei înșiși refuzând să vorbească limba maternă, ministrul grec al sănătății vine cu o declarație șocantă. Prezent la reuniunea ce a avut loc la Ambasada României din Grecia, cu ocazia seminarului bilateral pe teme ale sănătății, Panagiotis Kouroubilis a declarat asistenței: „Copiii mei vorbesc limba română!”. Ministrul grec al sănătății a destăinuit asistenței că legăturile cu România sunt, dincolo de cele oficiale, dintre cele mai strânse. Ministrul Panagiotis Kouroubilis este căsătorit cu o româncă și are doi copii. După cum ne-a mărturisit, copiii Domniei Sale vorbesc limba română, în timp ce soția sa s-a născut, a crescut și a studiat în România provenind dintr-o familie de greci refugiați politic în țara noastră.

S-a încheiat primul Congres al Diasporei Unioniste

România Actualități, 5 aprilie, www.romania-actualitati.ro

Primul Congres al Diasporei Unioniste, organizat de Platforma Unionistă – Acțiunea 2012, la București, s-a încheiat. Originari de pe ambele maluri ale Prutului, reprezentanții asociațiilor românești din țările europene și din Statele Unite ale Americii au adoptat o declarație care militează pentru unirea României cu Republica Moldova. În textul adoptat se exprimă solidaritatea față de comunitatea românească din Ucraina. Planul de măsuri stabilește ca de acum românii rezidenți în alte state să formeze o singură diaspora, indiferent că s-au născut în stânga ori în dreapta Prutului. Totodată, unirea culturală, economică, în educație sau în transporturi să fie asumată cât mai curând de politicienii și parlamentele celor două state. Textul

adoptat de delegați a fost citit de Alexandru Surcel, copreședinte al Platformei Unioniste – Acțiunea 2012.

Biserică maramureșeană în Canada: Un preot canadian e îndrăgostit de România

Realitatea.net, 10 aprilie, www.realitatea.net

Mănăstirea ortodoxă „Acoperământul Maicii Domnului” din Wentworth, Lachute (Québec), al cărei stareț este părintele Cyrille, a demarat proiectul construirii, în cadrul comunității sale monastice, a unei biserici de lemn în stil arhitectonic maramureșean. „Odată descoperită ortodoxia, este greu să-i rezisti”, spune Părintele Cyrille, canadian catolic de origine, care a trecut la ortodoxism în 1986 și a fost hirotonit preot în 1994, la Biserica Ortodoxă din America. Părintele Cyrille este îndrăgostit iremediabil de România și de mănăstirile sale: a vizitat aproape 30 de astfel de lăcașuri de maici și de călugări – din „Valahia”, Transilvania etc. – și acum vrea să construiască o biserică din lemn în stil maramureșean în localitatea Lachute din Quebec. Va fi prima biserică de acest tip din Canada!

Atelier de pictură pentru copiii români din Spania

Timp românesc, 16 aprilie, www.timpromanesc.ro

Un atelier de pictură dedicat copiilor cu vârste cuprinse între 7 și 12 ani, vorbitori de limba română, va fi deschis pe 18 aprilie la Madrid și va fi structurat în două părți: una teoretică și una practică. Atelierul de pictură este al cincilea din seria Cursurilor de cultură română la Madrid și este dedicat pictorului Ion Andreescu, de la nașterea căruia s-au împlinit anul acesta 165 de ani. La atelierele anterioare, copiii au confecționat măști-șoare, au învățat cântecul „Alunelu” prin intermediul horei, au citit despre Zdreanță și Mitzura de Tudor Arghezi și au decorat ouă de Paște. Atelierul va fi susținut de Romana Preoteasa. Perioada de înscriere se va încheia pe 17 aprilie, numărul maxim de copii în grup fiind de 20.

Fondul de carte în limba română din Serbia de Răsărit a fost completat

Timp românesc, 20 aprilie, www.timpromanesc.ro

Reprezentanții Departamentului Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni au donat un lot de carte românească în vederea dotării bibliotecilor și școlilor din regiunile cu o minoritate românească semnificativă din Serbia. Donația se înscrie în seria de activități MAE- DPRRP, prin care se urmărește păstrarea și afirmarea identității culturale și lingvistice a românilor și a fost realizată cu ocazia deplasării unei delegații, în pe-

rioada 14-17 aprilie, în Republica Serbia, la Zajecar, Vârșeț și Belgrad. „Completarea fondului de carte în limba română a fost relevată și cu ocazia întâlnirilor pe care le-am avut cu reprezentanții comunităților românești, în cadrul vizitei pe care am făcut-o în Serbia. Este esențial să punem la dispoziția tinerelor generații de etnici români din aceste comunități cât mai multe instrumente prin care apartenența lor la filonul identitar românesc să se consolideze”, a precizat ministrul delegat pentru relațiile cu românii de peste hotare, Angel Tîlvăr.

***Ciuleandra* tradusă în limba spaniolă la Madrid**

Timp românesc, 21 aprilie, www.timpromanesc.ro

Cu ocazia Zilei Internaționale a Cărții, la Madrid se va desfășura, pe 23 aprilie, un eveniment dedicat aniversării a 130 de ani de la naște-

rea scriitorului Liviu Rebreanu. În cadrul evenimentului va fi lansată traducerea în spaniolă a romanului *Ciuleandra* semnată de Joaquín Garrigós, a cărei apariție la Editura Xorki este sprijinită de Institutul Cultural Român prin Programul de traduceri TPS (Translation and Support Programme). La eveniment vor interveni Luminița Marcu, lector universitar de literatură română la Universitatea din București și lector de limbă și literatură română la Universitatea din Salamanca, care va vorbi despre rolul jucat de creația lui Liviu Rebreanu în dezvoltarea romanului românesc modern, Joaquín Garrigós, traducătorul romanului, care va vorbi publicului despre efectul declanșator pe care romanul *Ciuleandra* l-a avut asupra carierei sale de traducător de literatură română, și Valeria Kovachova, editoarea cărții.

Aniversări/Comemorări

Alina LEMNEAN

IANUARIE

1 ian. – Ziua Mondială a Păcii	15 ian. – Ziua Culturii Naționale
6 ian. – 75 de ani de la nașterea poetului maramureșean Ion Iuga (1940)	15 ian. – 165 de ani de la nașterea poetului Mihai Eminescu (1850)
7 ian. – 100 de ani de la moartea academicianului, folcloristului și scriitorului Atanasie Marian Marienescu (1915)	21 ian. – 130 de ani de la nașterea geografului și etnografului George Vâlsan (1885)
7 ian. – 65 de ani de la nașterea poetei maramureșene Ileana Zubașcu (1950)	23 ian. – 75 de ani de la nașterea poetei Ileana Mălăncioiu (1940)
7 ian. – 25 de ani de la moartea folcloristului Ovidiu Bârlea (1990)	28 ian. – 135 de ani de la nașterea pictorului Camil Ressu (1880)

FEBRUARIE

1 feb. – 70 de ani de la moartea poetului maramureșean Ion Șugariu (1945)	18 feb. – 190 de ani de la nașterea scriitorului și jurnalistului maghiar Jókai Mór (1825)
5 feb. – 75 de ani de la nașterea profesorului Vasile Leschian (1940)	20 feb. – 25 de ani de la moartea lingvistului, filologului, scriitorului și profesorului universitar Alexandru Rosetti (1990)
13 feb. – 135 de ani de la nașterea sociologului, filosofului și esteticianului Dimitrie Gusti (1880)	21 feb. – 210 ani de la nașterea filologului Timotei Cipariu (1805)
13 feb. – 80 de ani de la moartea scriitorului și bibliotecarului Ion Bianu (1935)	24 feb. – Ziua Tricolorului Românesc
14 feb. – 80 de ani de la nașterea poetului Grigore Vieru (1935)	25 feb. – 345 de ani de la nașterea haiducului Grigore Pinte Viteazul (1670)
15 feb. – 175 de ani de la nașterea avocatului, criticului literar, eseistului, filosofului și politicianului Titu Maiorescu (1840)	26 feb. – 75 de ani de la nașterea sculptorului maramureșean Mihai Olos (1940)
15 feb. – 85 de ani de la nașterea scriitorului Romulus Zaharia (1930)	27 feb. – 95 de ani de la moartea istoricului Alexandru D. Xenopol (1920)
16 feb. – 65 de ani de la nașterea artistului plastic maramureșean Mircea Bochiș (1950)	27 feb. – 75 de ani de la moartea pictorului și graficianului Nicolae Tonitza (1940)

MARTIE

2 mar. – 110 ani de la nașterea poetului Radu Gyr (1905)	mineralogului și pedagogului Gheorghe Munteanu-Murgoci (1925)
3 mar. – 85 de ani de la nașterea profesorului geograf Ioan Nădișan (1930)	5 mar. – 60 de ani de la moartea prozatoarei Hortensia Papadat-Bengescu (1955)
3 mar. – 75 de ani de la nașterea rapsodului popular maramureșean Ștefan Petreuş (1940)	8 mar. – Ziua Internațională a Femeii
5 mar. – 95 de ani de la nașterea poetului și dramaturgului Radu Stanca (1920)	8 mar. – 105 ani de la nașterea prozatorului Radu Tudoran (1910)
5 mar. – 90 de ani de la moartea geologului,	10 mar. – 159 de ani de la nașterea scriitorului maramureșean Petre Dulfu (1856)

- 12 mar. – 60 de ani de la nașterea sculptorului maramureșean **Ioan Marchiș** (1955)
- 12 mar. – 50 de ani de la moartea criticului și istoricului literar, poetului și prozatorului **George Călinescu** (1965)
- 13 mar. – 150 de ani de la nașterea fizicianului **Dragomir Hurmuzachi** (1865)
- 19 mar. – 150 de ani de la moartea prozatorului **Nicolae Filimon** (1865)
- 19 mar. – 120 de ani de la nașterea poetului și matematicianului **Ion Barbu** (1895)
- 20 mar. – Ziua Francofoniei
- 20 mar. – 195 de ani de la nașterea domnitorului **Alexandru Ioan Cuza** (1820)

- 21 mar. – Ziua Internațională a Poeziei
- 21 mar. – 85 de ani de la nașterea scriitorului maramureșean **Tiberiu Utan** (1930)
- 21 mar. – 15 ani de la moartea criticului și istoricului literar **Mircea Zăciu** (2000)
- 22 mar. – Ziua Mondială a Apelor
- 23 mar. – Ziua Mondială a Meteorologiei
- 25 mar. – 130 de ani de la nașterea prozatorului **Mateiu Caragiale** (1885)
- 27 mar. – Ziua Mondială a Teatrului
- 28 mar. – 100 de ani de la nașterea solistului vocal, vioristului și compozitorului maramureșean **Emil Gavriș** (1915)

APRILIE

- 1 apr. – 115 ani de la nașterea scriitorului **Alexandru A. Philippide** (1900)
- 1 apr. – 75 de ani de la nașterea poetului **Gheorghe Pituț** (1940)
- 2 apr. – Ziua Internațională a Cărții pentru Copii
- 2 apr. – 90 de ani de la moartea chimistului **Petru Poni** (1925)
- 2 apr. – 10 ani de la moartea suveranului pontif **Ioan Paul al II-lea** (2005)
- 3 apr. – Ziua Jandarmeriei Române
- 3 apr. – 110 ani de la moartea învățătorului și folcloristului **Ion Pop Reteganul** (1905)
- 7 apr. – Ziua Mondială a Sănătății
- 12 apr. – Ziua Mondială a Aviației și Cosmonauticii
- 13 apr. – 85 de ani de la nașterea regizorului și actorului **Sergiu Nicolaescu** (1930)
- 14 apr. – 130 de ani de la nașterea medicului **Iuliu Hațieganu** (1885)
- 16 apr. – 80 de ani de la moartea scriitorului **Panait Istrati** (1935)

- 17 apr. – 120 de ani de la nașterea poetului și prozatorului **Ion Vinea** (1895)
- 17 apr. – 70 de ani de la moartea poetului **Ion Pillat** (1945)
- 18 apr. – Ziua Mondială pentru Conservarea Monumentelor (1915)
- 22 apr. – Ziua Mondială a Pământului
- 22 apr. – 165 de ani de la nașterea poetei **Veronica Micle** (1850)
- 23 apr. – Ziua Mondială a Cărții și a Dreptului de Autor. Ziua Bibliotecarilor din România
- 23 apr. – 235 de ani de la nașterea episcopului **Ioan Lemeni** (1780)
- 26 apr. – Ziua Mondială a Proprietății Intelectuale
- 28 apr. – 15 ani de la moartea criticului și istoricului literar **Ovid S. Crohmălniceanu** (2000)
- 29 apr. – 40 de ani de la moartea scriitorului **Radu Gyr** (1975)

MAI

- 1 mai – Ziua Internațională a Muncii
- 1 mai – 60 de ani de la nașterea artistului plastic **Valentin Itu** (1955)
- 2 mai – 65 de ani de la nașterea publicistului și poetului **Gheorghe Pârja** (1950)
- 3 mai – Ziua Mondială a Libertății Presei
- 3 mai – 135 de ani de la nașterea pictorului maghiar **Alexandru Ziffer** (1880)
- 4 mai – 60 de ani de la moartea compozitorului **George Enescu** (1955)
- 7 mai – 95 de ani de la moartea filosofului și

criticului literar **Constantin Dobrogeanu-Gherea** (1920)

- 8 mai – Ziua Mondială a Crucii Roșii
- 9 mai – Ziua Independenței României
- 9 mai – Ziua Uniunii Europene
- 9 mai – 120 de ani de la nașterea filosofului, poetului, dramaturgului, jurnalistului, traducătorului și academicianului **Lucian Blaga** (1895)
- 9 mai – 75 de ani de la nașterea poetului **Augustin Botiș** (1940)

- 11 mai – 35 de ani de la moartea sculptorului baimărean **Vida Gheza** (1980)
- 13 mai – 75 de ani de la nașterea poetului, prozatorului și eseistului **Mircea Ciobanu** (1940)
- 15 mai – Ziua Internațională a Familiilor
- 15 mai – Ziua Latinității
- 15 mai – 75 de ani de la moartea militantei feministe **Elena Pop Hossu-Longin** (1940)
- 16 mai – 85 de ani de la nașterea prozatorului și dramaturgului **Titus Popovici** (1930)
- 16 mai – 35 de ani de la moartea scriitorului **Marin Preda** (1980)
- 17 mai – Ziua Mondială a Telecomunicațiilor
- 17 mai – 95 de ani de la nașterea poetului **Geo Dumitrescu** (1920)
- 18 mai – Ziua Internațională a Muzeelor
- 18 mai – 95 de ani de la nașterea suveranului pontif **Ioan Paul al II-lea** (1920)
- 21 mai – Ziua Mondială a Dezvoltării Culturale
- 21 mai – 160 de ani de la nașterea filosofului și criticului literar **Constantin Dobrogeanu-Gherea** (1855)
- 23 mai – 135 de ani de la nașterea poetului **Tudor Arghezi** (1880)
- 26 mai – 5 ani de la moartea actorului **Jean Constantin** (2010)
- 29 mai – 70 de ani de la moartea dramaturgului și romancierului **Mihail Sebastian** (1945)
- 31 mai – Ziua Internațională a Luptei Împotriva Fumatului

IUNIE

- 1 iun. – Ziua Internațională a Copilului
- 4 iun. – 90 de ani de la moartea compozitorului **Gheorghe Dima** (1925)
- 5 iun. – Ziua Internațională a Mediului
- 5 iun. – 150 de ani de la apariția revistei „Familia” (1865)
- 12 iun. – 85 de ani de la nașterea profesorului universitar maramureșean **Valeriu Oros** (1930)
- 16 iun. – 90 de ani de la nașterea poetului, eseistului, prozatorului și publicistului **Anatol E. Baconsky** (1925)
- 17 iun. – 190 de ani de la nașterea doamnei **Elena Cuza** (1825)
- 17 iun. – 90 de ani de la moartea inginerului, ministrului și pedagogului **Anghel Saligny** (1925)
- 20 iun. – 20 de ani de la moartea filosofului și eseistului **Emil Cioran** (1995)
- 23 iun. – 80 de ani de la nașterea bibliografului și istoricului literar **Săluc Horvat** (1935)
- 28 iun. – 130 de ani de la nașterea folcloristului și scriitorului maramureșean **Alexandru Ciplea** (1885)
- 30 iun. – 70 de ani de la nașterea scriitorului **Dorin Tudoran** (1945)

Cuprins

FESTIVALUL CORAL INTERNAȚIONAL „LIVIU BORLAN”

Despre armonie și ARMONIA... / Dr. Teodor ARDELEAN	3
LIVIU BORLAN – EMINENT MUZICIAN compozitor, dirijor, profesor, pianist / Simion VAIDA, Lotica VAIDA	5
Argumentul ARMONIEI de a-și găsi rădăcinile / Viorica PÂRJA	21
ARMONIA și Liviu Borlan sunt dincolo de vârstă. Interviu cu Sașa Nicolici/ Viorica PÂRJA ..	30
Liviu Borlan – amintirea compozitorului și a muzicii sale pe plaiurile natale după 20 de ani / Prof. Gheorghe FECHETE	34
Liviu Borlan – compozitor și dirijor. Bibliografie selectivă	41
REMEMBER LIVIU BORLAN	43
Festivalul internațional „Liviu Borlan”, ediția a IV-a, reflectat în presă	62
Liviu Borlan – o răsplată binecuvântată / Dr. Teodor ARDELEAN	64

RODIRI ACADEMICE

Ioan Meșotă / Iuliana MOIȘ	65
Un ziditor de suflete – Virgil Onițu / Dorina CADAR	66
Ioan Lupaș / Simona DUMUȚA	68
Ilarion Pușcariu / Anca SIMA	69
Alexandru Lapedatu / Liana SILAGHI, Florina VANCIU	71
Marius Sturza / Valentina ROTARU	74

VALORI ROMÂNEȘTI

Augustin Buzura sau exercițiu de celebritate / Dr. George ACHIM	77
Biblioteca, spațiu al memoriei: Fondul Mircea Zăciu / Rozalia BARTA	81
Matematica de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în topul Shanghai pe 2013 / Dorel I. DUCA, Adrian Olimpiu PETRUȘEL	87
Conferirea titlului de <i>Doctor Honoris Causa</i> Academicianului Marius Porumb / Anca SIMA ..	98
Inginerul Nicolae Dicu și Maramureșul / ing. Teodor BENE	101

EMINESCIANA

Hiperexactitate și perfecțiune la Mihai Eminescu / Acad. Alexandru SURDU	103
Eminescu și credința / Dr. Elis RÂPEANU	108
Temeiurile filosofice ale gândirii eminesciene / Dr. Mugur VOLOȘ	114
Eminescu aniversat de românii din dreapta Tisei / Natalia LAZĂR	116

IN MAGISTRI HONOREM

„Cunoști vorba <i>slastă</i> ?” / Dr. Florina-Maria BĂCILĂ	117
Întâlnirile mele de suflet cu profesorul Vasile Frățilă / Dr. Gabriel BĂRDĂȘAN	120
„Trecătoare” momente din viața universitară / Dr. Adina CHIRILĂ	123
Vasile Frățilă la ceas aniversar / Dr. Mircea FARCAȘ	125
Un om printre oameni: prof. univ. dr. Vasile Frățilă / Dr. Adelina Emilia MIHALI	126
<i>Rumerii din Istrie</i> în scrierile unui cărturar ciparian / Dr. Ana-Maria RADU-POP	128
Domnului profesor, cu dragoste / Dr. Coralia TELEA	132
Profesorul Vasile Frățilă la a LXXV-a aniversare / Dr. Vasile D. ȚÂRA	134
Gânduri despre unul dintre cei mai mari lingviști români / Dr. Ștefan VIȘOVAN	140

FILE DE ISTORIE

„Când Suedia era condusă din Moldova” / George CRISTEA	141
9 aprilie 1945 – revenirea Maramureșului la România. Sfârșitul aventurii secesioniste a lui Ivan Odoviciuc / Dr. Ilie GHERHEȘ	151
Cultură slavonă și românească, în Mănăstirea Bistrița Olteană / Arhim. Veniamin MICLE	157
Începutul orașului Oradea / Doru SICOE	165
Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal / Dr. Emanuil RUS	173

SĂ SCRIM CORECT ROMÂNEȘTE

„CĂRȚULIE” / Dr. Viorel HODIȘ	181
Diortosind texte religioase și laice / Dr. Viorel HODIȘ	183

IN MEMORIAM

Moartea ca lecție etnologică / dr. Camelia BURGHELE	195
Valoarea unui nume bun și de cinste / Preot dr. Flavius ARDELEAN	196
In memoriam. 130 de ani de la nașterea episcopului dr. Alexandru Rusu / Dr. Mircea MANU .	199
După un secol de viață. Profesorul Gavril Istrate a trecut în veșnicie / Dr. Vasile D. ȚÂRA ..	202
Comemorare – Conf. univ. dr. Constantin Mălinaș / Rozalia BARTA	204

RECENZII

O sinteză monografică de o înaltă valoare științifică / Ilie BARANGĂ	205
George Vulturescu sau omul cu dalta cuvintelor / Maria VAIDA	210
Teodor Ardelean, <i>Pietre unghiulare pentru o... bibliotecă de idei</i> , Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015 / Dr. Ștefan VIȘOVAN	213
O carte-document despre viața și activitatea lui Gregor Mendel, fondatorul <i>geneticii</i> / Prof. univ. dr. Gogu I. GHIORGHIȚĂ	215

VARIA

Folclor și istorie (1950-1989) / Pamfil BILȚIU	219
Unirea Principatelor Române evocată într-un roman fluviu / Interviu realizat de Nicolae Horia ARGEȘEANU	221
Sfeșnic în rugăciune sau un Bocet de seară al poetului Traian Vasilcău / Gelu DRAGOȘ	230
Provincia pitorească văzută de un stăpân al umorului nobil / Ioan DRAGOȘ	231
În siajul hazardului / Viorel TĂUTAN	232
Săluc Horvat – 80 / Dr. Mircea POPA	235
„Între centru și periferie există o apropiere tot mai accentuată” / Augustin COZMUȚA	237
Spiritualitate maramureșeană. Un popor trăiește prin sufletul său / Viorel THIRA	242
Mass-media despre români / Laviniu ARDELEAN	246
Aniversări/Comemorări / Alina LEMNEAN	252

1

2

3

4

5

*Festivalul Coral Internațional „Liviu Borlan”
- Corurile reunite la edițiile 2014, 2011, 2012 (1, 2 și 6); Premiile Festivalului (4, 5).*

